

GIİBF DERGİSİ

Cilt: 19 Sayı: 3 Yıl: 2017

ISSN: 2148-1792

ISSN: 1302-2024

T.C. GAZİ ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

SAHİBİ

Prof. Dr. İbrahim USLAN
Gazi Üniversitesi Rektörü

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Prof. Dr. Gonca BAYRAKTAR DURGUN
İİBF Dekan

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Ahmet AKSOY
Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN
Prof. Dr. Eyüp BEDİR
Prof. Dr. Selahattin TOĞAY
Prof. Dr. Selda AYDIN

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Hilmi ÜNSAL
Doç. Dr. Mehmet Merve ÖZAYDIN

BÖLÜM ALAN EDİTÖRLERİ

Prof. Dr. Murat ATAN
Doç. Dr. Aykut GÖKSEL
Doç. Dr. Derya SIVUK
Doç. Dr. Emre Güneşer BOZDAĞ
Doç. Dr. Fatma TAŞDEMİR
Doç. Dr. Güler SAĞLAM ARI
Doç. Dr. Mine Nur BOZDOĞAN
Doç. Dr. Yücel UYANIK
Yrd. Doç. Dr. Yusuf PUSTU
Uzm. A. Aziz YILDIZ

YAYIN ALT KURULU

Arş. Gör. Dr. Banu METİN
Arş. Gör. Dr. Burcu NAZLIOĞLU
Arş. Gör. Dr. Halise Nuran BELET
Arş. Gör. Dr. Oğuzhan YAVUZ
Arş. Gör. Dr. Pınar OKAN GÖKTEN
Arş. Gör. Dr. Selin ERTÜRK ATABEY
Arş. Gör. Mesut ASLAN
Arş. Gör. Savaş GAYAKER
Arş. Gör. Yalçın MURGUL

İDARE MERKEZİ YAZIŞMA - HABERLEŞME

Münire DEMİRTAŞ
Gazi Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
06500 Beşevler/Ankara
Tel: (0312)216 13 62
E-Posta: iibfdergi@gazi.edu.tr

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Abdulkadir ŞENKAL	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Alaeddin TİLEYLİOĞLU	Çankaya Üniversitesi
Prof. Dr. Ali HALICI	Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Aşkın KESER	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Atılhan NAKTİYOK	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Burhan AYKAÇ	İstanbul Gelişim Üniversitesi
Prof. Dr. Dilaver TENGLİMOĞLU	Atılım Üniversitesi
Prof. Dr. E. Tuncay SENYEN-KAPLAN	Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Ercan UYGUR	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Erineç YELDAN	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Eyüp Günay İSBİR	İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Fuat SEKMEN	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Fusun ARSAVA	Atılım Üniversitesi
Prof. Dr. Hakkı Hakan YILMAZ	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Haluk ALKON	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan Altan ÇABUK	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan KAVAL	Atılım Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim AOUDE	Hawaii University
Prof. Dr. İbrahim AYDINLI	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim DOĞAN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Cahit GÜRAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Murat CANİTEZ	KTO Karatay Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa DELİCAN	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Kemal BİÇERLİ	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Nuran BAYRAM	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Öznur YÜKSEL	Çankaya Üniversitesi
Prof. Dr. Ralph H.SALMI	California State University, San Bernardino
Prof. Dr. Sedat MURAT	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Selami SEZGİN	Osman Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Sertaç Hami BAŞEREN	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Sibel TURAN	Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR	Bandırma Onyeddi Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Şenol DURGUN	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Şükrü KARATEPE	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Tekin AKDEMİR	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Ulvi KESER	Gerne Amerikan Üniversitesi

TASARIM-DİZGİ: A. Aziz YILDIZ

YAYIN TÜRÜ: Yerel Süreli
Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi
Hakemli bir dergidir.
Dergimiz TÜBİTAK-ULAKBİM (SBVT), EBSCO ve ASOS Index tarafından taranmaktadır.
ISSN 1302-2024
ISSN 2148-1792(Elektronik)

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

ISSN 1302-2024
ISSN 2148-1792 (Elektronik)

iibfdergisi.gazi.edu.tr
Cilt: 19 Sayı: 3

İÇİNDEKİLER

E-Devlet ve Yönetim İlişkileri

Mehmet AKTEL, Süleyman ÖĞREKÇİ, Bedrettin ÖZMEN..... 765-787

Milli Görüş Hareketinin Kuruluşu: Türk Siyasetinde Milli Nizam Partisi Deneyimi

Ömer ÇAHA, Ömer BAYKAL..... 788-806

Kuşaklar Arası Farklılaşma: X ve Y Kuşaklarının Örgütsel Sessizlik Davranışı Bağlamında Analizi

Aykut GÖKSEL, Gülden GÜNEŞ 807-828

Medeniyet İnşasında “Bilgi Yöntemi” ve Aydın’ın (“Öğretim Üyesinin”) “Sistem Kuruculuğundaki” Rolü

Osman ŞİMŞEK, Yücel UYANIK 829-844

Türkiye ile Bazı OECD Ülkelerinin Elektrik Üretim Sektörleri İçin Verimlilik ve Etkinliklerinin

Karşılaştırmalı Analizi

Sibel ATAN, Esra ŞAHİN 845-867

USD/TL Döviz Kurunun Makroekonomik Sürprizlere Tepkisi

İbrahim Yaşar GÖK, Gamze GÖÇMEN YAĞCILAR 868-891

Muhafazakâr Düşünce Ekseninde İnsan ve Toplum

Kamil ŞAHİN 892-906

Türkiye’de Faiz Oranlarını Etkileyen Faktörler: Bir ARDL/Sınır Testi Uygulaması

Bünyamin DEMİRGİL, Hakan TÜRKAY 907-928

Türkiye’de Veri Madenciliği Konusunda Yapılan Lisansüstü Tezler Üzerine Bir Araştırma

Onur DOĞAN 929-951

Are You Ready To Take The Risks Of Mobile Payment App? Early Adopters Vs Laggards

Ayşegül SAĞKAYA GÜNGÖR..... 952-974

Kamuda İç Denetim Performansının Ölçümünde Bir Model Önerisi: Dengeli Başarı Göstergesi (DBG) Yaklaşımı

Murat GÖRMEN..... 975-997

İstikrarlılık ve Eşbütünleşme Testleri ile Satın Alma Gücü Paritesi Hipotezinin Türkiye Ekonomisi için Sınanması

Almila BURGAÇ ÇİL, Fikret DÜLGER998-1020

Tedarikçi Seçim Probleminde Hedef Programlama ve MOORA Yöntemi: Uygulama Çalışması

Esra Duygu DURMAZ, Ebru AKAGÜNDÜZ, Ramazan ŞAHİN.....1021-1044

İstisnai Memurluk Kavramının Kayırmacılık ile İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme

Günay YILDIZ.....1045-1061

Vatandaşların Akılcı İlaç Kullanımı, Bilgi ve Tutum Değerlendirmesi: Ankara İli Metropol İlçeler Örneği

İ. Abdurrahman BARUTÇU, Dilaver TENGİLİMOĞLU, Ümit NALDÖKEN1062-1078

Sağlık Hizmetlerine Hizmet Kalitesi ve Hizmet Kalitesinin Servqual Yöntemi ile Ölçülmesine Yönelik Bir Uygulama

Dilara Şansel ARISOY.....1079-1102

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

ISSN 1302-2024
ISSN 2148-1792 (Electronic)

iibfdergisi.gazi.edu.tr
Volume: 19 No: 3

CONTENTS

Relations Between E-Government And Administration

Mehmet AKTEL, Süleyman ÖĞREKÇİ, Bedrettin ÖZMEN 765-787

The Establishment Of National Outlook Movement: The Experiment Of National Order Party In Turkish Politics

Ömer ÇAHA, Ömer BAYKAL 788-806

Generatoinal Diffrences: The Anaysis Of The X And Y Generations In The Context Of Organizational Silence Behavior

Aykut GÖKSEL, Gülden GÜNEŞ 807-828

The Role of Knowledge Management and Intellectual (Academician) on System Foundership of Building Civilization

Osman ŞİMŞEK, Yücel UYANIK 829-844

Comparative Analysis of Productivity and Efficiency for Electricity Generation Sector of Some OECD Countries and Turkey

Sibel ATAN, Esra ŞAHİN 845-867

The Response of USD/TL Exchange Rate to Macroeconomic Surprises

İbrahim Yaşar GÖK, Gamze GÖÇMEN YAĞCILAR 868-891

Human And Society In The Context Of Conservative Thought

Kamil ŞAHİN 892-906

Factors Affecting Interest Rates In Turkey: An ARDL / Bound Test Application

Bünyamin DEMİRGİL, Hakan TÜRKAY 907-928

A Research On Graduate Thesis On Data Mining In Turkey

Onur DOĞAN 929-951

Mobil Ödeme Uygulamasının Risklerini Almaya Hazır mısınız? Erken Benimseyen ve Son Benimseyen Tüketicilerin Karşılaştırması

Ayşegül SAĞKAYA GÜNGÖR 952-974

A Model Proposal About Measuring Internal Audit Performance In Public Sector: A Balanced Score Card (BSC) Approach

Murat GÖRMEN 975-997

Testing Purchasing Power Parity Hypothesis for Turkish Economy with Stability and Cointegration Tests

Almila BURGAÇ ÇİL, Fikret DÜLGER 998-1020

Goal Programming and MOORA Method for Supplier Selection Problem: Implementation Study

Esra Duygu DURMAZ, Ebru AKAGÜNDÜZ, Ramazan ŞAHİN 1021-1044

An Evaluation On Relationship With Favoritism Of The Exceptional Position Concept

Günay YILDIZ 1045-1061

Rational Drug Use Of Citizens, Knowledge And Attitudes Of Assessment: Ankara Metropolitan Districts Example

İ. Abdurrahman BARUTÇU, Dilaver TENGİLİMOĞLU, Ümit NALDÖKEN 1062-1078

Service Quality in The Healthcare Services and An Application to Measure Service Quality with Servqual Method

Dilara Şansel ARISOY 1079-1102

E-Devlet ve Yönetim İlişkileri

Mehmet AKTEL*

Süleyman ÖĞREKÇİ**

Bedrettin ÖZMEN***

Geliş Tarihi (Received): 06.05.2017 – Kabul Tarihi (Accepted): 12.09.2017

Öz

E-devlet, kamunun ve ekonominin etkili olduğu alanlarda temel teşkil eden bürokrasinin, esnekleşme eğilimlerine yönelik geliştirilmiştir. 1980’li yıllarda etkisi öne çıkan yeni yönetsel yaklaşımlar, piyasa ve devlet ilişkisinde etkileşimin artırılmasına yönelik politikaları savunmuştur. E-devlet, kamu ile piyasa etkileşiminde, bürokrasinin aşınmasına yönelik bir etkiye sahip olmuştur. Siyasal, sosyal ve ekonomik çerçevede düşünüldüğünde, toplumsal bir dönüşümün kurucu unsuru olabilecek olan e-devlet, çağdaş demokrasilerde katılımıcılığı da kolaylaştırmaktadır. Söz konusu katılımıcılık, devlet dizgesinin işlevsel ve yönetsel alanına karşılık gelmekte olup, ekonomik, toplumsal ve kurumsal bir bütünlüğe işaret etmektedir. Bu bağlamda e-devletin etkisiyle, özellikle bireyler ile kurumlar arası iletişim bağlarının çok yönlü gelişimine olanak sağlanmaktadır. İletişim temelli bu ilişkiler ağı, bireyi ve kurumları, tarafsız bir ortamda bir araya getirmesiyle katılımıcılığa imkân tanımıştır. E-devletin felsefesi, etkileşim temelinde ele alındığında, birey ile devlet arasında yakınlaşmaya imkân vermektedir. Bu makalenin amacı; geleneksel kurumların işleyiş ve tanımlama süreçlerinin geçirdiği değişimleri tespit ederken, e-devletin bu süreçte oynadığı rolü ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: E-Devlet, Bürokrasi, Teknoloji, Kamu Yönetimi, Ekonomi

* Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi, mehmetaktel@sdu.edu.tr

** Bilim Uzmanı, suleymanogrekci@hotmail.com

*** Dr., İçişleri Bakanlığı, Mülkiye Müfettişliği, bedrettin.ozmen@icisleri.gov.tr

Relations Between E-Government And Administration

Abstract

E-government has been developed for the flexibility tendencies of the bureaucracy in the areas where the public and the economy are influential. The new administrative approaches, which have been influential in the 1980s, have advocated policies aimed at increasing the interaction between the market and the state. It has had an influence on reducing the bureaucracy in the interaction between the public and the market. It can also be a founding element of a social transformation when it is considered in the political, social and economic context. E-government facilitates participation in contemporary democracies. The participation corresponds to the functional and administrative domain of the state system. The term refers to economic, social and institutional integrity. Especially, it enables the multi-dimensional development of communication links between individuals and institutions. This network of contacts based on communication allows individuals and institutions to participate in an impartial environment. The philosophy of the e-government allows for the convergence between the individual and the state when it is addressed on the basis of interaction. The purpose of this article is to demonstrate the changes in the functioning and identification processes of traditional public institutions and to identify the role that e-government plays in these processes.

Keywords: E-Government, Bureaucracy, Technology, Public Administration, Economy

Giriş

Modern devletin ve ekonominin önemli aygıtlarından biri olan bürokrasi, kurumların işleyişinin temelini oluşturmaktadır. Bürokrasi, endüstri devrimi ile birlikte pekişmiş, bir sistem olarak toplumsal değişimlerin özünde yer edinmiş, yönetsel ve ekonomik işleyişleri temsil etmiştir. Modern anlamda ekonomi ve yönetim, endüstriyel devrimin etkisiyle şekillenmiştir. Endüstriyel gelişme, teknolojik değişimlere bağlı olarak, ekonomiden yönetime kadar toplumsal değişimlerin öncüsü olmuştur. Ulaşımdan iletişime teknolojik faaliyetler, devlet ve ekonomi ilişkisinde ayrışmalara neden olurken, bürokrasi, bu her iki sistemin vazgeçilmez kurumsal temelini oluşturmuştur.

1970'li yıllardan itibaren meydana gelen mikro düzeydeki teknolojik değişimlerle birlikte, yeni bir yol ayrımına gelinmiş, iletişimde bu sayede hızlilik sağlanmıştır. Böylelikle ekonomik birimler uluslararası faaliyetlerini artırmıştır. Uluslararası düzeyde yeni gelişmelere bağlı olarak, yönetimden ekonomiye sistemsel bir dönüşüm yaşanmıştır. Özellikle 1980'li yılların getirdiği neoliberal anlayış, tüm dünyada küresel bir etkileşim heyecanı yaratmıştır. Bu etkileşim, bir yandan yönetimi piyasa işlevselliğine açık hale getirirken, diğer yandan piyasayı katılımcı bir zemine sürüklemiştir. Bu değişimlerin etkisine giren bürokratik yapılanma, piyasa esnekliğine uyum sağlama yönünde zorlanmıştır. E-devlet, esnekliğe zorlanan kamu ile piyasa arasında etkileşimciliği sağlamakla, devletin kurumsal işleyişi ile birey arasında yeni bir dönemin gelişmesine aracı olmuştur.

E-devlet, birey ile kamu arasında neden olduğu katılımcılık sayesinde, yeni bir yönetim felsefesini yaratmaktadır. Yönetimi etkisi altına alan piyasa merkezli bürokratik dönüşüm, e-devlet felsefesinin uygulama alanını oluşturmaktadır. Bürokrasi, e-devlet sayesinde piyasa merkezli değişimleri görmezden gelememekte, özel şirketlerin işleyiş mantalitesinden etkilenmektedir. Kamu, e-devlet merkezli yeni bir yönetim felsefesine de sahip olurken, vatandaş, devletin kurumlarıyla yakın temasa girmekte, kendini özgür bir etkileşim ortamında hissedebilmektedir. Vatandaş devlet iletişimi sayesinde faydacı bir ortam yaratılırken, e-devlet, yönetim alanında kurucu bir unsur haline gelmektedir. Bu sayede, demokrasiden yerel katılımcılığa kadar (siyaset felsefesi bağlamında) e-devletin etkileşimci gücü ortaya çıkmaktadır.

Çalışmanın amacı; bürokratik işleyişin şekilciliğine karşın, iletişim temelinde bir müdahale aracı olan e-devletin, sadece siyasal alanda değil, aynı zamanda ekonomi ve toplumsal alanlarda da dönüştürücü etkisini ortaya koymaktır. E-devlet, iletişim teknolojilerinin hemen her alanda etkili olduğu küresel sistemde, yönetimden sosyal alana, ekonomiden

kurumsal yapılara kadar dönüştürücü bir etkiye sahip olmaktadır. Küresel siyasetin örneklerinden, yönetim, yerel katılımcılık ve bilgi edinmeye bağlı olarak gelişen etkileşimcilik gibi yönetim felsefe tipleri ile e-devlet arasında doğrudan bağlantılar ortaya çıkmaktadır.

1. E-Devlet'in Tanımı

On dokuzuncu yüzyıl ulaşım ile iletişimin ayrılmasına yönelik değişimleri içermiştir. Bu ayırmda mekâna yönelik yaklaşımlar ve enformasyon akışının aşılması öne çıkmıştır (Postman, 2012, s.77). Yirminci yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise teknolojiye yeni atılımların etkisiyle, mekâna ilişkin tartışmalar giderek ön planda yer almıştır. Teknolojik değişimle birlikte uzak mesafeler arası iletişim olanakları artış göstermiştir. 1970'li yıllarda meydana gelen *teknolojik doğum* iletişim olanaklarını daha aktif bir hale getirmiştir (Wood, 2003, s.39). İletişimsel dönüşüm, önce “anlam” üstünde gerçekleşmiştir. Örneğin televizyon bir araç olarak sadece iletişim sağlamaz aynı zamanda bir *eylem* alanıdır. Bu değişimler mekânsal alanın yeniden tanımlanmasına olanak verirken, mekânın yeniden anlamlandırıldığı post-modern dönemde, devletin de yeniden anlamlandırılmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Söz gelimi “*kamusal alan*” (Habermas, 2001) bir anlamlandırma biçimi olarak sosyal devlet ya da liberal devlet ayırımlarında farklı boyutlara sahip olmuştur. Dolayısıyla (20. Yüzyılın son çeyreğinde) teknolojiye bağlı olarak “*devlet etkisi*” mekânsal alanların giderek dışına taşmıştır.

Devlet bir kavram olarak işlevsel bir yapıya sahiptir ve kurumlar arası etkileşim söz konusu işlevselliği yerine getirmektedir. E-devlet, işlevselliğin doğrudan etkileşime geçirildiği, somutlaştırıldığı bir iletişim alanına karşılık gelmektedir. Burada yer alan işlevsellik “*tek yanlılıktan*” sıyrılarak, teknolojiye yaşanan gelişmelere bağlı olarak çift yönlü hizmet sunumudur (Yıldırım, 2011, s.5). İşlevselliğin, karşılıklılık temelinde “*ağ ortamında eş zamanlı ve güvenli bir şekilde gerçekleştirilmesi*” (Kırçova, 2003, s.12) yoluyla da yeni bir biçimine tanık olmaktadır. E-devlet elektronik yapılanmanın kurucu unsuru olduğu genel tanımlanmanın dışında, iletişim zemininde eylemsel bir yapıya da işaret etmektedir. Söz konusu iletişim bireyin dizgeye (sisteme) karşı bir eylemdir. Burada “*iletişimsel-eylem*” (Habermas, 2001) bireyin dizgeye karşı bir müdahalesidir. Bu anlamda “*e-devlet işlevselliği*”, katılımcılık, paydaşlık ve yatay koordinasyon temelinde (Uçkan, 2003, s.176) daha dolu bir içeriğe sahip olmaktadır.

E-devlet bir teknoloji üretimi olarak karşımızda durmaktadır. 1970'li yıllarla birlikte dönüşüm geçiren teknoloji, ekonomiden yönetime kadar derin etkiler yapmıştır. Bu değişimde internet teknolojisinin ileriki zamanlarda etkin bir şekilde öne çıkması, e-devlet uygulamasını ortaya çıkarmıştır. E-devlet bürokratik bir devlet yaklaşımına karşın, pratik bir uygulamayı

ifade etmektedir. E-devlet sayesinde zaman kullanımı esnekleşir, mekânın daraltıcı etkisi aşılır ve böylece e-devlet küresel bir yönetim anlayışıyla uyumlu hale gelir (Tomlinson, 2013, s.159). E-devletin temelinde e-ticaretin yer aldığı görülmektedir. 1990'lı yıllardan itibaren etkin olan e-ticaret, ekonomik ve finans alanlarında önemli değişimlere de öncü olmuştur (Yeşil, 2008, s.12; Aydemir, 2005, s.150). E-devletin yönetsel dönüşümlerdeki etkisini göz önünde bulundurduğumuzda, kamu yönetimlerini yeniden yapılandırmadaki etkisi de net bir şekilde görülebilir (Sobacı, 2012, s.4).

1980'li yıllardan sonra kamu yönetiminde meydana gelen dönüşümler, yönetsel anlamda yerel yönetimleri öne çıkarmıştır. Bu döneme damgasını vuran Yeni Sağ yaklaşım: Devletin ve faaliyet alanının özellikle ekonomik nitelikli olanlarından başlayarak, KİT'lerin küçültülüp daraltılması ve daraltılan bu alanda genelde kamu faaliyetlerinin özelde de kamu örgütlerinin, kamu işletmeciliği anlayışı etrafında yapılandırılması ve işletilmesi gibi anlamlara sahiptir (Aksoy, 2007, s.586).

Bu dönüşümlerin bir neticesi olarak yönetim kavramı, yurttaş anlayışı yerini, toplumda çok yönlü ilişkiler ve iletişim içinde olan *ağdaş (Network Member)* tanımına bırakmaktadır (Göymen, 2010, s.87). E-Devleti'n söz edilene dönüşüm bünyesinde dört ayrı vurgusundan söz edilebilir. Bilişim teknolojilerinin stratejik konumu, vatandaş ve kurumlarla elektronik ortamda iletişimde bulunmak, verimliliği, şeffaflığı ve kalkınmayı sağlamak ve yeniden yapılanmaktır (Kuran, 2005, ss.12-16).

“*Dijital bir sistem*” (Oğurlu, 2010) olarak düşünüldüğünde e-devlet, kurumsal erklerin bürokratik aracılığına paralel bir yapılanma olarak okunabilir. Bu yüzden e-devlet bir sistem olarak geleneksel devlet ile değil, bürokrasiyle güç kavgasına girmektedir. İlk defa bir kavram olarak 1993 yılında ABD'de kullanılan e-devlet (Sobacı, 2012, s.6), yapısal olarak üç katmandan ibarettir (Kuran, 2005, s.44). Söz konusu katmanlar: hizmet katmanı, erişim kanalları, PORTAL hizmetleri (ön ofis), e-kavşak noktası (yetkilendirme) ve uyum katmanı (birlikte çalışabilme-arka ofis) şeklindedir.

2. Devlet Ve E-Devlet Ayrımı

Modern devlet, yasal ve prosedürel bir temel üstünde inşa olunmuş, “*birlikçi*” olmaktan daha çok soyut ve evrenselci bir konuma yerleşmiştir. Modern devlet düşüncesinin temelinde bir çıkış noktası olarak imtiyazlı sınıflara karşı isyan vardır. Bu isyan, sınıfsal ayrımların ortadan kalkmasına dair istekle temellenmiştir (Stirner, 2013, ss.126-127). Ancak imtiyazlı kesimden kurtarılan devlet, bu defa yeni imtiyazlı sınıflar içermiş ve karşısında merkeziyetçi

yaklaşımın etkisiyle farklı sınıfların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yeni imtiyazlı devlet-toplum ilişkisini, endüstrinin ortaya çıkardığı topluluklar olarak anlamak da mümkündür (Dworkin, 2012, s.43). Sosyal devlet ya da refah devleti, bu yeni dönem politik süreçten doğmuş olup, modern devlet ile geleneksel bağlamda yer alan devlet arasında bir ayrıma işaret etmektedir (Thompson, 2013, ss. 53-58). Bu bağlamda devlet, yasakların ve cezaların yasallaşmış şeklidir (Warburton, 2008, ss.124-26). Refah devleti, 1970’li yılların getirdiği ekonomik kriz ile birlikte önemini kaybetmiştir (Bozkır, 2016, ss.22-23). Bir başka yaklaşım olarak geleneksel devlet ayrımı ile “devlet” kavramının farklılaşmasında Weber’in “bürokratik çözümlemesi” (Aron, 2007)¹ önemli bir çizgidir. Bu temellenmenin gerisinde yatan faktör, endüstriyel gelişimin getirdiği yenedünya imgelemidir.

Diğer bir yaklaşım ise devlet ya da bürokrasi, kapitalist bir sistemle sosyalist bir sistemin ayırım noktası da değildir. Aksine bürokratikleşme, bu iki sistemi, “ortak bir tipin iki çeşitlenmesi olarak görür” (Dura ve Atik, 2002, s.26). Bu bağlamda düşünüldüğünde e-devlet, devletin sistemliliğinde değil, bürokrasinin kolaylaştırılmasında etkilidir. Bu durumda, “bekçi devlet” yerini “uyumayan/dinamik” devlete bırakırken, “a-sosyal” devletten “sosyalleşebilen” devlet imgesine geçiş söz konusu olmaktadır. Başka bir deyişle, e-devlet, bireyin iletişim temelli bir eylem alanıdır. Bu yeni eylem alanı bize yeni bir kamusalılık sunmaktadır.

Bürokratik yapı 1970’li yıllardan itibaren piyasanın işlevsel mekanizmaları ile ikame edilmeye çalışılmıştır (Aktel, 2003, s.160). E-devlet, bu değişimin etkisiyle bürokratik bir zeminde yer edinmeye başlamıştır. Bürokrasinin yönetsel araçları, vatandaşların isteklerine karşı hizmet üretirken, yaşadığı engelleri minimum düzeye indirmekle birlikte, hizmet kalitesini de arttırmaya başlamıştır (Aktel, 2003, s.105). Bürokrasi, büro yönetimi olarak bilinse de aslında memurların toplum üzerindeki egemenliğine (Eryılmaz, 2013, s.262) işaret etmektedir. Bürokrasi Weber’e göre kapitalizmin yayılmasıyla ilerlemiştir (Giddens, 2012, s.80). Bürokrasinin amacı politika üretmektir. Ya da politika üretimlerine katkıda bulunmaktır. Bürokrasi “biçimci” bir oluşum olup, sistemin hiyerarşik yapılanmasına imkân sağlamaktadır. Bürokraside kişisel çıkarlar son derece sınırlandırılmış, disiplinli ve kademeli bir biçimde örgütlenme sağlanmış olduğu için, demokratiklik yönünden de söz edilebilir. Çünkü kararlar

¹ Weber, modern toplumla geleneksel toplum arasında ayırım yaparken, çeşitli kavramları öne sürerek, farklı disiplinler kullanmıştır. Tarihsel, ekonomik, politik ve sosyolojik alanda analizlerde bulunmuştur. Bürokrasi açılımında Weber, uzmanlığın merkezde yer aldığı bir sistemi öngörürken, kişilere rol bilinci yüklemektedir. Bunun yanında politik anlamda üç tip egemenlikten söz eder; akılcı, gelenekselci ve karizmatik. *Akılcı egemenlik*, çağın dizgeselliğine en yakın olanı tasvir eden tipolojidir. Endüstriyel topluma karşılık gelen modern birey tipi akılcı/rasyoneldir. Burada “geleneksel devlet” vurgusu, bürokratik merkezli olmakla birlikte, aynı durum e-devlet içinde geçerlidir. Dolayısıyla geleneksel devlet ile e-devlet ayrımlarının yapılması vasatı bir içerikten öteye geçmemektedir.

seçilmiş kurullarda alınabilir ya da denetlenebilir (Duverger, 2007, s.188). Sonuçta bürokrasi, idari mekanizmalara atanmış devlet görevlilerine (Heywood, 2011, s.271) işaret etmektedir. Görevlilerin atamalarının yapılış biçimine göre, demokratik olup olmadığı düşüncesine ulaşılmaktadır (Duverger, 2000, s.15).

E-devlet, bürokrasiye karşı bir oluşum şeklinde anlaşılmalıdır. Bürokrasiyi aşındıran ve onun paralelinde devam eden, bireylerin kendilerini daha yetkin ve özgür hissettikleri, yurttaşlık görevlerini icra ettiği faydacı bir yaklaşımdır. Bu anlamda e-devlet, tümüyle – e-idare, e-ticaret, e-imza v.s.- “... *Devlet ve yurttaş arasındaki ilişkilerin geleneksel durumunun*” (Yıldırım, 2011, s.1) dışına çıkmayı ifade etmektedir.

E-devletin, yeni dönem kamu yönetimi anlayışıyla birlikte, sistem içinde önemli bir işlevselliği ortaya çıkmaktadır. Bir anlamda sisteme karşı bir inisiyatif zemini sağlanmış olmaktadır. Burada bireyler e-devlet aracılığıyla güncel bilgilere ulaşabilmekte; bu durum bir yandan hızlı bir iletişim sağlamakta diğer yandan da işlemler konusunda etkileşimci bir zemin yaratmaktadır. İşlemlerin belge yönetimi olduğunu düşündüğümüzde e-devlet, bu sürece olumlu yönde katkı sağlarken, hem daha hızlı hem de daha az maliyetli olmasına imkân vermektedir (Odabaş, 2011, s.91). Örneğin vize alma ve pasaport işlemleri bürokratik hantallığın yükünden de sıyrılmakta; bu türden bir işlerlik, bilgi temelli bir toplum sürecine de işaret etmektedir. Bilgide nesnellik, nötrlük, evrensel kabul etme gibi yaklaşımlar açısından hakikatin ve bilginin öne sürülmesi, Foucault’un yaklaşımıyla ele alındığında, bu yeni dönem, iktidarın ve tahakkümün bütünleyici işlevine de hizmet etmektedir (Best ve Kellner, 2011, s.57). Yeni dönem, post modern bir bakış açısıyla, teknolojinin temel alındığı bir düşünme yönüne indirgenmiştir. Farklı bir açıdan, post modern düşünce bir “*kültür*” konusu olacağından, tüketim kültürü ile teknoloji kültürü arasında koşut bir ilişkiden de söz edebiliriz. E-devlet bu yeni kültürel alana da hitap edip, kendi kültürünü (Oğurlu, 2010, ss.152-156) kurmakta ve özellikle yönetsel alanı derinden etkilemektedir.

E-devlet, siyasal, sosyal ve ekonomik çerçevede düşünüldüğünde, toplumsal bir dönüşümün kurucu unsuru olabilecektir. Bürokrasiyi aşındıran ve bürokratik dogmaya karşı iletişim temelli bir eylem olarak düşündüğümüzde, birey ile devlet arasında doğrudan bir aracı konumunda yer almaktadır. Geleneksel devletin aşındığı temel konulardan bir tanesi olan bürokrasi, bu yeni sistem içinde de konumunu korumaya devam edecektir. Buna bir açıklama olarak “uzman” ile “personel/görevli” arasında bir ayrım yaparsak, bürokrasinin salt uzmanlar sınıfı olmadığı ve ayrıca belli bir işlevsellik bağlamında personellerden oluşan bir yönetim-biçimi olduğu görülmektedir. Bu bir çatışmaya karşılık gelmektedir. Çünkü uzman (bürokrat),

bürokratik bir görevi yerine getirirken, söz konusu büronun yasallığına da uyum sağlamaya zorlanmaktadır. Bu çelişkili durum, e-devletin katkısıyla esnek bir yaklaşımla aşılmaya çalışılır (Wilson, 1996, ss.169-174).

3. Demokrasi Ve E-Devlet Bağlamı

Yerellik ilkesinin tarihsel gelişimine bakıldığında, Avrupa devlet geleneğinde farklı dönemlerde gelişme göstermiştir (Canatan, 2001, s.3). Örneğin, günümüz İngiltere’inde yerel yönetimlerin idaresi, yerel meclislerce yerine getirilmektedir. Burada dikkat çeken nokta halkın yönetime özgürce katılımıdır. Güç ve yetki verilen yerel yönetimlerde yurttaşlar, katılımcı olmaktadır (Tocqueville, 2016, s.52). Esasen, yerel yönetimler toplumların gereksinimlerine karşılık olarak ortaya çıkan, tarihsel birer oluşumdur (Keleş, 2000, s.21).

E-devlet, çağdaş demokrasilerde katılımcılığı kolaylaştırmaktadır. Söz konusu katılımcılık, devlet dizgesinin işlevsel ve yönetsel alanına karşılık gelmektedir. Başka bir anlamda katılımcılık, temelinde bilgi edinme içeriğini yansıtmaktadır. Bu durum, tek yanlı bir şekilde devam etmektedir. Tek yanlılığın giderilmesi için kamu kurumlarından hızlı bir biçimde yanıt alınması önemli olmaktadır (Durmuş ve Çağıltay, 2012, s.315). E-demokrasi, bireylerin iletişimsel bir eylem içinde sisteme müdahil olması şeklinde tanımlanabilir. Devlet bir sistemler birleşimi olarak müdahil olmaya karşı esnekliğe zorlanmakta ve demokrasi bu esnekliğin yaygınlaşmasını arzulamaktadır. Böylesi bir esneklik, bürokratik biçimciliğin (Tarhan, 2011, s.11) önüne geçilmesiyle, ortaya çıkma şansına da sahip olacaktır.

Bu yaklaşımlar göz önüne alındığında, demokrasi kavramını teorik ve pratik olarak ele almak mümkündür. Teorik olarak demokrasinin ana sorgusu “*kim yönetmelidir?*” olduğunda, söz konusu yönetimin “*nasıl olması*” gerektiğine eğilmiş oluruz (Popper, 2015, s.164).² Bu genellemeyi; sosyal demokrasi ve liberal demokrasi şeklinde düşünmek mümkündür. Sosyal demokrasi, kolektif bir düşünme biçiminden hareketle tarihsel bir gelişime sahiptir. Burada temel konu eşitlikçiliktir. Hayek ve öğrencileri, eşitliği desteklemenin özgürlüğü reddetmek olduğunu ileri sürmektedirler (Vincent, 2006, s.158). Liberal demokrasi de fırsat eşitliği, en başından basit anlamda bir eşitliği içermektedir. Burada geçen “*basit eşitlik*”, kaynakların ve fırsatların mümkün olduğunca eşit bir biçimde dağıtılmasını karşılamaktadır (Dworkin, 2006, s.62).

² Popper, demokrasi üstüne düşüncelerini, temel bir sorgulamanın yanlılığı üzerinden kurgulamıştır. Bu sorgulama; “kim yönetmeli?” sorusu biçiminde, Platon’dan Marks’a devam eden, arka planında yönetimi belli bir merkeziyetçilik içine hapseden bir tarihselliğe sahiptir. Popper, asıl önemli olanın kimin yönettiği değil, yönetimin en sorunsuz biçimde nasıl değiştirildiği üzerine vurgu yapmaktadır (2015, s.164).

Liberal düşünce, bir yandan Kantçı bir bireycilikle evrensel bir iyi üstüne eğilmektedir. Diğer yandan ise tarafsızlığın stratejik fikirler üzerine kurulmasından oluşmuş asgari bir etik kavramı rolüne bürünebilmektedir (Larmore, 2006, ss.130-131). Bireycilik burada “özgürlük” kavramına da destek vermektedir. Bireycilik, liberal düşüncenin metafizik ve ontolojik çekirdeği, politik ve ekonomik, kültürel varoluşunun temelini oluşturmaktadır (Vincent, 2006, s.48). Çağdaş demokrasi tartışmaları, modern demokrasinin temeli olan temsili biçimine karşı eleştirel yaklaşımlara sahiptir. Bu tartışmalarda görüleceği üzere katılımcılık ve kapsayıcılık vurguları mevcuttur. Bu ise yönetimde meydana gelen esneklikle (e-devlet) yakından ilgilidir. Yerel yönetimlerin esnekliği dolayısıyla e-devleti güçlendirdiği görülmektedir. Burada yönetim, yerel aktörlere yerine getirilirken, katılımcılığı doğrudan tetiklemektedir.

Yerel katılımı öne çıkararak yönetişim kavramının özgün yanı, karşılıklı etkileşim içinde projeler üretmekte yatmaktadır. Kalkınma politikalarında yönetişim bir etkileşim getirmeyi amaçlarken, e-devlet, “*kalkınma politikaları açısından*” (Kuran, 2005, s.33)³ önemli bir etki gücüne de sahip olmaktadır. Bireylerin bilgi edinme süreçlerinde doğrudan etkisi olan e-devlet, yerel politikaların yakından takip edilmesi için önem taşımaktadır. Bu bağlamda e-yönetişim, teknoloji temelli bir değişime işaret etmektedir.

Yönetişimin tipik bir örneği olan E-Avrupa Girişimi, konuya ilişkin olarak etkin bir projedir. Bu projenin temel tezi yönetişim düşüncesini içermektedir. Bürokrasinin azaltılıp yönetsel özerkliğin artması amaç edinilmektedir (Yıldırım, 2011, s.36). Burada *e-sağlık, e-ticaret, e-öğrenim* gibi başlıklar öne çıkmış ve 2005 yılı içerisinde dijital kamu hizmetlerine geçiş amaçlanmıştır (Oğurlu, 2010, s.62). E-Avrupa, bir “*ağ yönetişimi olarak kendi yönetsel mekanizmalarına uygun bir niteliğe sahiptir*” (Uçkan, 2003, s.117). Sözü edilen uygunluk, yerellik ilkesinin önemine dair bir vurgu olup, merkezîyetçi ülkelerde bu değişim kolay gerçekleşmemektedir (Bilgiç, 2009, s.127). Bu değişimlerin artması için merkezi hükümetlerin bölgesel politika ve yatırım planlamasından kaçınması, ayrıca KOBİ’lere verilen önemin artması ve 1980’li yıllardan sonra öne çıkan yönetim politikaları olmuştur (Can, 2013, s.24). Bu dönemde ekonomik ya da sosyal bağlamda kalkınmaya dair planlamalar merkezi bir düzeyde değil, bölgesel düzeyde ve öncelikli olarak yerel aktivistlerin öne çıkması biçiminde olmuştur (Övgün, 2013, s.51). Örneğin Avrupa, Maastricht Antlaşması ile (1993), yerel

³ Bölgesel kalkınma ajansları konuya ilişkin örneklerdir. Kalkınma ajansları ve yerellik ilişkisinin temelinde sosyal, ekonomik ve siyasal birliktelikten söz edebiliriz. Burada temel konulardan bir tanesi katılımcılıktır. Bu bağlamda, yerinden yönetim hizmetlerde hızla sağladığı gibi katılımcılığı da artırır (Keleş, 2000, s. 24).

yönetim ve kentlerin temsilcilerine Birlik yönetiminde söz hakkı vermiştir (Keleş ve Mengi, 2013, s.130).

E-devlet, e-yönetişim bağlamında düşünüldüğünde de, hızlı, etkin ve verimli bir birliktelik olarak görülmektedir (Uçkan, 2003, ss.57-58). Bu birliktelik internetin ekonomi üstündeki etkileşimci ve birleştirici konumuyla da yakından ilgilidir. Teknolojik yenilik her zaman ekonomik işleyiş üstünde de etkin olmuştur. 1980’li yıllarda gelişen Yeni Kamu İşletmeciliği (YKİ) buna örnek olarak gösterilebilir (Güran, 2011, ss.130-131).

4. Yeni Kamu İşletmeciliği Ve E-Devlet

1980’li yıllardan sonra geliştirilen Yeni Kamu İşletmeciliği kuramında, önceki dönemde egemen olan işlevselci bürokratik yaklaşım eleştirilmiştir. Bu süreçte özel sektörle karşılıklı çalışma düşüncesi yoğunluk kazanmıştır. Kamu ve özel sektör arasındaki birlikte çalışmaya dayalı etkileşimin en önemli başlığı, teknolojiye olan ilgilerinin artması olmuştur (Erdal, 2008, s.102). Bu dönemin ekonomik ve politik ilişkisini içeren önemli bir kavram olarak “esneklik” (Harvey, 2012, ss.170-171a), işletme modellerinden politik ve bürokratik alanlara kadar dönüşen sistemsal yapıyı özetlemektedir. Burada, neoliberalizmin politik anlamda devlete karşı demokrasiyi yeniden düzenlediği görülmektedir. Sivil toplum yapılanması piyasanın her alanına müdahale eder hale gelmiştir. Neoliberal değişim, ister teknolojik isterse dil açısından olsun, 1980’li yıllarda geniş bir etkileme alanı oluşturmuştur. Bu değişim, her alanda farklılaşmalar doğursa da yönetim felsefesi açısından bizi asıl ilgilendiren, bürokratik geleneği nasıl yönlendirdiğidir. Bürokrasi üstüne yapılan değerlendirmeler açısından, 1980 sonrası *yeni-sağ* (Bozkır, 2016, ss.22-23)⁴ yaklaşımı özellikle, piyasa ile devlet arasında karşılaştırmalı bir eleştiriye dayanmaktadır. Bu döneme ait bürokrasi, “*rasyonel çıkarıcılık*” (Heywood, 2015, s.456) üstünden ele alınıp irdelenmiştir. Girişimcilik, bir sektör olarak bu temel eylemsellikten (rasyonel çıkarıcılık) ortaya çıkmıştır. 1980 sonrası siyasal kurumsallık ile iktisadi kurumsallık birbirlerinden daha net bir biçimde ayrılmış ve bu durum ticari şirketlerin özgün hareket etmesini sağlamıştır (Giddens, 2012). Sermayenin tarihsel süreci de bunu doğrulamaktadır. Bu anlamda 1980 sonrası yeni yönetimden anlaşılan “*iyi yönetim*”dir (Laitman, 2013, ss.207-212). Bunun anlamı sermayenin küresel bir aktivist haline gelmesidir (Pijl, 2014, s.56). Böyle bir gelişme nihayetinde “*yönetişen*” (Çevik, 2012, s.37) olarak kamu ve sivil toplum birlikteliğini getirmektedir. Gelişmelerin başında kamunun girişimlerinin

⁴ Farklı bir yaklaşım için Bkz: L. Cordonneir, Garibanlara Merhamet Yok, 2014: 86-90.

özelleşmesi ya da benzer biçimde kamu hizmetlerinin ticarileştirilmesi gibi müşteri-yurttaş ilişkisine dayanan dönüşümler örnek gösterilebilir (Şenatalar, 2013, s.61).

E-Devlet bu değişim sürecinde, kamusal çerçevesinde iki genel başlık altında ele alınabilir. İlkinde, birey ya da yurttaş açısından kurumsal ilişkiler; diğeri ise sistemler ile piyasa olgusu arasında yer alan ekonomik değişimler temelindedir (Bauman, 2013, ss.276-283).

Meydana gelen yönetsel değişim, liberal devlet teorisine göre devletin belli ölçütler içinde işlevselliğe sahip olması yönündedir. Bu düşüncenin “*sınırlı devlet*” (Erdoğan, 2006, ss.154-155) yaklaşımı; çift kutuplu bir dünyanın diğeri ucunda yer alan başarısız bir ekonomik yönetime sahip (Brzezinski, 2012, ss.20-21) çökmekte olan Sovyet’lerin karşısında bir anlatımı içermektedir. Söz konusu dönüşüm, kamu yararı (Barry, 2012, s.460) ile birey arasında bir ilişkiye karşılık gelmektedir. 1980 sonrası dönemde Yeni Kamu İşletmeciliği, ağırlığın bireye verildiği, ekonomik yararın siyasal yarara tercih edildiği bir döneme karşılık gelmektedir. Ekonomik yarar, Yeni Kamu İşletmeciliği (YKİ) çalışmalarında rekabet temelinde bir çabayı içermiştir.

E-devlet, Yeni Kamu İşletmeciliği anlayışı bağlamında iki noktada odaklanmaktadır. İlki, kurumsal işleyişe katılımcı bir yurttaş odaklılığına imkân sunacak olan “innovasyon sürecinin” (Turanlı ve Sarıdoğan, 2010, s.13) sağlanması, ikincisi ise yönetimsel zeminde bürokratik işlerliğin çabuklaştırılmasıdır. Ekonomi ile yurttaşın piyasa sistemi bağlamında işlerinin kolaylaştırılması, e-devlet için temel bir işlerlik alanıdır. Bu temelde yönetim süreci için, piyasanın işlerliği bünyesinde birey ile kurumlar arası bir birliktelikten söz edilebilir. Konuya ilişkin bir örnek olarak kalkınma ajansları gösterilebilir.

Yeni bir dönem olarak 80’li yıllar neo-liberal karşı devrimle küresel yönetim dönemini başlatmıştır (Rijl, 2014, s.56; Laitman, 2013, ss.22-28). Bu süreçte Yeni Kamu İşletmeciliği yaklaşımı, refah devletine göre daha avantajlı bir görünüm sunmaktadır. Bunun kökeninde ekonomik verimlilik, rekabetin artması ve üretimde kalitenin yükselmesi gibi saikler yatmaktadır (Castells, 2006, s.400). Bu saiklerden yerellik bilincinin önemi doğmakta, küreselleşmenin etkisi belirleyici olmaktadır. Bu etki ulus-devlet imgelemine eleştirel bir bakışı da beraberinde getirmiştir (Keleş ve Mengi, 2013, ss.27-28; Eğilmez ve Kumcu, 2016, ss.94-97). Küreselleşme sürecinin hızlandığı 1980 sonrası, yerel hareketlenmelerin ve özellikle etnik ve dinsel toplulukların etkinleştiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşanan gelişmeler ulus-devletlerin meşruiyet krizine de zemin oluşturmuştur (Kaya, 2013, ss.75-76). Küreselleşme ile yerelleşme koşut bir süreç içerisinde gerçekleşmektedir. Küreselleşme sürecinde tek başına bir homojenleşmenin gerçekleşmeyeceği de görülmektedir (Topçuoğlu ve

Aktay, 1999; Robertson, 2011, ss.119-125).⁵ Gerçekten de, 20. yüzyılın ikinci döneminden sonra insan, iletişimsel bir olgu olarak dönüşüm yaşamaya başlamıştır (Russ, 2011, ss.374-377).⁶ D. Bell'in tezlerinde⁷ (Poloma, 2011, s.332) olduğu gibi sanayi sonrası dönem olarak bilgi toplumu, modern-ulus devletlerin projeksiyonuna kapsamlı bir eleştiri olarak görülebilir. Bu eleştirel sürece karşın, ulus devletler küreselleşme karşısında yeniden güçlü aktörler olarak kabul edilme eğilimi görülmektedir.

Bilgi toplumunda, Yeni Kamu İşletmeciliği, sosyal devletin ortak-yararcı yaklaşımından, liberal devletin bireysel yararcılığa kaydığı bir dönemi temsil etmektedir (Okutan, 2007, s.115). Yeni Kamu İşletmeciliği küresel dönemde e-devlet ile etkileşim halindedir. Küresel şirketler için⁸ e-devlet önemli bir teknoloji örneğidir. Bürokrasi bu dönemde e-devlet ile aşılmaya çalışılmaktadır. Birleşmiş Milletler, 2004 tarihli raporunda e-devletin küresel dünyada önemli bir değişim modeli olduğunu öne sürmektedir (Metin, 2012, s.102). Değişimin temelinde devlet aygıtı ile vatandaş arasında ki yakın ilişki öne çıkmaktadır. E-devlet buradan hareketle politik ve ekonomik bir değişim örneği olarak ortaya çıkmıştır.

5. E-Devletlerarası⁹ İlişkiler

1980 sonrası dönemde meydana gelen politik, ekonomik, ticari ve teknik değişimler, yeni bir döneme girdiğimiz açık göstergeleridir. Bu durum kapitalist sistemin yeni bir dönüşümüdür. 16. yüzyılda oluşan kapitalist sistem, bir dizi dönüşümler geçirmiş ve zamanla batıdan tüm dünyaya yayılmıştır (Wallerstein, 2012, s.99). Kapitalizm belli aralıklarla krizleri olan ve devlet eliyle, başarıyı yakalayan ekonomik bir sistemdir (Braudel, 2014, s.62). 1960'lı yıllara gelindiğinde, yeni dönüşümler ortaya çıkmaya başlamıştır. 1960'lı yıllar özel sektörün önem kazandığı yıllardır. Özel sektör 1970'li yıllarda öncü bir rol oynamakta ve kamu kesimi ile etkileşim içerisinde bulunmaktadır. Bu dönemin merkeziyetçi yapısı, pazar ekonomisiyle etkisini yitirmeye başlamıştır (Touraine, 2016, ss.254-255).¹⁰ 1970'li yıllar internet teknolojisinin gelişmesiyle birlikte, şirketler ağ teknolojilerinin etkisiyle değişimler geçirmiş

⁵ Robertson'un küreselleşme üzerine özgün bir yaklaşımı bulunmaktadır. Glokalleşme kavramından yola çıkarak küreselleşmeye farklı bir bakış açısı sunmakta ve yerel üretim ile küresel algılama ilişkisini tartışmaktadır.

⁶ Tartışmaya ilişkin ana tema; iletişim araçlarının geliştiği yönünde olup, geniş bir alana yayılan bir süreç içinde, yerel kalmanın mantıklı olamayacağı yönündedir.

⁷ Bell, üç genel yaklaşım öne sürmektedir. İlki mal üretiminden hizmet üretimine geçiş olarak yeni dönem, ikincisi teknik sınıfın öne çıkması ve üçüncüsü, kuramsal bilginin önemsendiği bilgi toplumu yaklaşımıdır.

⁸ Küresel şirketler için Bkz: Faulkner, 2014, s.365.

⁹ Kırçova'ya göre "e-devletlerarası" ilişki, G2G uygulaması biçiminde devletten devlete geçiş olarak tanımlanabilir (2007, s.50-51).

¹⁰ 1970'li yılların sonunda ortaya çıkan ekonomi politikaları neo-liberal yaklaşımlar yönündedir. Ülkemiz bu sürece, 24 Ocak kararlarıyla dâhil olmuştur. Bu dönem "sermayenin" uluslararası hareketlenmesiyle ilgili olup, paranın ekonomik bir zeminde merkezileşmesidir. Ülkemiz bağlamında konuya ilişkin Bkz: Boratav, 2012, ss.147-171.

(Kırçova, 2007, ss.38-25) ve ortaya yeni bir ekonomik yapı çıkmıştır. Bu yeni ekonomik yapı içinde çokuluslu şirketler¹¹ aktör konumuna gelmiştir. Bu şirketler, belli bir ülkede konumlanmış ancak faaliyetlerini birçok ülkede şubeler vasıtasıyla sürdürmüşlerdir (Aktan ve Vural, 2006:6; Aslan, 2012, ss.164-167). Bu ekonomik değişimlerin altında yatan asıl etken üretimle ilgili değişimlerdir. Bu değişimin “entelektüel sermaye çağı”¹² (Türker ve Örerler, 2004, s.60) olarak adlandırılması, yeni bir tüketim sürecinin de anlatımıdır. Yeni kamu yönetimi ise muhtemelen bu yeni ekonomik biçimin etkisiyle dönüşmeye zorlanmaktadır. Yurttaşın yerine müşteri-yurttaş algısının gelişmesinde yukarıda yer alan değişimlerin etkili olması kaçınılmazdır.

Kapitalist devlet biçiminin en önemli özelliği tikelleştirilmesidir (Jessop, 2008, s.277). Yani sermaye dolaşımı ile devletin kurumsal olarak ayrılaşması durumudur. Böylece piyasa ile kamu karşılıklı etkileşim içine girmektedir. Kamu geleneksel anlamından sıyrılmakta, yurttaş yerine müşteri merkezli yönetim ilişkisinden söz edilmektedir. Etkileşimle birlikte dönüşen kamusal erk, piyasa tarafına ağırlık vermektedir. Kamunun küçülmesi demek, bürokratik etkinliğin sınırlı kalması, piyasa da etkinliğinin daralması demektir. E-devlet bir proje olarak bu dönüşümün aracı olmaya adaydır. Bu aracılık sanal bir süreçten ibaret değildir. Var olan bir sistemin –devletin -akışkanlığının sağlanmasıdır (Erdal, 2008, s.257). İş dünyası ile kamunun bilgi akışı çerçevesinde karşılaşması e-devlet zemininde olmaktadır.

Değişimlere koşut olarak devletin planlama sürecinde, piyasanın etkileşimciliği göz önünde bulundurulmalıdır (Öztekin, 2006, ss.52-53). Özel şirketlerle kamu, piyasa üstünde esneklik çerçevesinde anlaşmaktadır. Şirketlerin ise kamu gücü karşısında hukuksal güvencelere sahip olması gerekmektedir. Şirket yönetiminde kullanılan teknolojik sistemlerin verimli olabilmesi için, rekabetin yanı sıra piyasa sisteminin engelsiz bir biçimde işleyebilmesi gerekmektedir. Kamu, söz konusu işlevselliği hukuksal alt yapıların yanı sıra güvenlik temelinde de gözetebilmelidir.

1980 sonrası dönemde piyasa görevler bütünü haline gelmiştir. Eski yönetime ait ilişkiler, yerini akışkan ilişkilere terk etmiş, hızlı olmak ve stratejik planlama yapmak gerekli hale gelmiştir. Sözelimi AR-GE çalışmaları, çokuluslu şirketlerin aracılığında teknolojinin her konumda önemini arttırmaktadır (Adıgüzel, 2011, s.81). İnternetin, mekân ötesi aracılık sağlayan etkisiyle, ekonomiye işlevsellik kazandırması ayrıca bu sürecin pazara taşınması,

¹¹ Phatak, uluslararası yönetimi “bir ya da birden çok yabancı bağlı veya yan kuruluşu olan bir firma uluslararası yönetim faaliyetiyle ilgili demek” (Phatak, 1996, s.4), şeklinde açıklamıştır.

¹² Küresel çarşı ve küresel müşteri (Barnet ve Cavanagh, 1995, s.125), entelektüel sermaye çağının örnekleri olarak görülebilir.

teknolojinin karşılıklılığını ön plana taşımaktadır (Betz, 2010, s.339). Sözü edilen karşılıklılık “*e-devletlerarası*” bir innovasyon sürecine de temel sağlamaktadır. İnnovasyon süreci, teknoloji içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Teknoloji, bizatihi e-devlet yapılanmasının ayrılmaz bir parçasını oluştururken, aynı zamanda toplumsal dönüşümlere olan etkisi de açıkça ortadadır.

Ekonominin, kamunun ve toplumsal değişimlerin merkezine yerleşen teknoloji, 1980 sonrası dönemde, kurumlar arası etkileşimin yoğunlaşmasını sağlamıştır. Teknolojiye bağlı olarak hız kazanan ilişkiler, bir yandan kamu ile piyasa ilişkisine yön verirken, diğer yandan bireylerin etkinliğini öne çıkarmıştır. Buradan hareketle, e-devlet; teknolojinin temel olduğu değişimlerin en önemli argümanı haline gelerek, sosyal ve politik alanda değişimlerin zeminini oluşturmuştur.

6. Teknoloji Ve Teknolojinin Toplumsal Dönüşümlere Etkileri

Sosyal ve politik değişimlerin itici güçlerinden birisi olan teknoloji, belirli bir amaçsallık taşımakla birlikte, hedef yönelimli geliştirilmektedir (Adıgüzel, 2011, s.18). İşlemler için tasarım aracı olarak da mühendisliğin temel konusu olmuştur. Teknoloji, bilgi demeti şeklinde sistemsal olarak gelişir ve bir kombinasyonlar bütünüdür (Türkcan, 2013, ss.21-22). Bu gelişim aşaması, zihinsel bir inşa sürecinden geçmektedir (Arthur, 2011, s.30). İnsanoğlu çömlekten yazıya, kâğıttan dijital sayfalara kadar bir sürü icadı, zihinsel bir temelde inşa etmektedir. Basalla, zihinsel inşayı yaratan dört unsuru öne çıkarmaktadır. Bunlar; çeşitlilik, süreklilik, yenilik ve ayıklanma şeklindedir (2013, s.47).

Teknoloji hemen her zaman gücün timsali olmuştur. Örneğin yazının icadı günümüzde yaygın olmasından ötürü üstünde pek durulmayan uygarlığın bir üretimidir. Oysa yazı, gücü elde tutmanın bir icadı şeklinde ortaya çıkmıştır. Yazı, elit tabakanın ihtiyaçlarını karşılamak için geliştirilmiştir (Ponting, 2011, s.88). Teknolojinin ilerlemesi modern insanın yaşamında bir dönüşüm çabası olmuş ve ilkel topluluklardan farklı olarak, modern insanın yaşam alanlarını kapsamıştır (Ellul, 2003, s.89). Bilimin farklı evrelerden geçmesinde de teknolojinin önemli olduğu gerçeği deneycilikte ortaya çıkmaktadır. Galileo'nun eline geçirdiği mercek bir inceleme aracı niteliği kazanmış, teorik bilimi deneyciliğe aktarmış, deneyi bilimin ve bilginin temeline yerleştirmiştir (Reichenbach, 1993, s.73). Teknoloji, yaşamı sosyal ve ekonomik anlamda da derinden etkilerken, kalkınma ile teknik ilerlemenin içselleşmesi doğrudan ilişkili hale gelmiştir (Türkcan, 2013, s.215).

Teknolojinin yaşama olan etkisi ve yaşamı dönüştürmesi, *teknopoliyi* yaratmıştır. Teknopoli, teknolojinin tanrılaştırılmasıdır (Postman, 2012, s.87). Teknolojinin içselleşmesinin nedeni, onun bir insan üretimi olmasındandır. Örneğin bilgisayar sistemleri, zihin felsefesinin bir üretimi olarak, insanın kendisine yakınlaşmasını sağlamaktadır (Searle, 2004, ss.246-255). Bilgisayarla oyun oynamak, onun aracılığıyla sevdiğimizle buluşmak, sistem olarak yaşantımıza hızla yerleşmesine neden olmaktadır. İnternet aracılığıyla yapılan bu işlemler, bireyin toplumla bağ kurmasına neden olmaktadır. İnternet ile telefonun işlevselliği, enformasyon zemininde, öznellik farkı yaratmaktadır. İnternet görselliğe zemin hazırlar ve eğitimde öğrenmeyi görsel alanlara taşır. Bunun en belirgin örneklerinden birisi konferans (Tarcan, 2005, s.91) ortamlarıdır.

Sanayi toplumu yeni mekânlar oluşturmuştur. Geleneksel toplumun mekân anlayışı aşılmıştır. İnternet, evden çalışmaya imkân sağlamış (McChesney vd. 2003, s.177), elektronik araçlarla mekânın ötesinde alış verişlere imkân vermiştir (Yeşil, 2008, ss.47-50). Örneğin sosyal ağ bağları yeni bir iletişim sunmaktadır. Bu yeni iletişim toplumuna “*ağ toplumu*” (Kara, 2013) denilmektedir. E-devlet böylesi bir yeniden yapılanmanın teknik alanına karşılık gelmektedir.

İnternet zaman ve mekân ilişkisini derinden etkilemiş, yüz yüze olan iletişimin yerini fiziksel olarak orada olmayanlarla ilişkiye (Ritzer, 2011, s.183) devretmiştir. Teknolojinin bu yeni versiyonu, bireyin dış dünya ile olan ilişkilerinde öznel ve soyut bir sürecin içine girmesine neden olmuştur. Birey, sadece belli bir yurt ilişkisi¹³ içinden çıkarak, küresel bir aktör konumuna geçmiştir. Sözelimi e-ticaretle birey, küresel müşteri haline gelmiş, hem çeşitlilik hem de hızlilik bağlamında daha aktif olmuştur (Yeşil, 2008, ss.100-101). İnternette birlikte eğitimin sanal ortamda sağlanması, mekân engelini ortadan kaldırırken, kaynak sağlama açısından da çok etkili olmuştur (Tarcan, 2005, s.93). İnternetin özü, bilginin paylaşımı ve organizasyonun daha kolay ve faal olmasını sağlamış olmasıdır (Barutçugil, 2002, ss.20-22). İnternetin sağladığı aktif yaşam ve sınır-ötesi etkileşimler, sosyal yapıları biçimlendirdiği gibi devletin birey ve toplumla etkileşimlerini yeni bir formata dönüştürecektir. E-devlet bu yeni-dönem etkileşim çağının bir aracıdır.

7. İnternet Ve E-Devlet İlişkisinde Birey

¹³ Burada vurgulanan “yurtsuzlaştırmanın” belli bir bilinç yoksunluğu üzerinedir. Küresel birey, yurtsuzlaşır yani belli bir yurt-üstünde oluşan kültür ve değerden kopartılır. Bu kopukluk emperyal bir bilinç yükleme sağlar. Buradan bireyin algı ve imgelem yaratımı “evrenselleşir”; o artık belli bir yurt bilincinden belirsiz bir bilinç sürüklenmesi içinde yaşamına devam eder. Bu, reel olandan idesel olana doğru bir dönüşümdür. İnternet ortamı –sanal dünya –yurtsuzlaşma açısından televizyon kültüründen çok daha etkindir (Deleuze ve Guattari, 2013, s.87).

Etkileşim, insanların toplum içindeki davranış ve eylemlerini etkilerken, birey daha rasyonalize olmaktadır (Ritzer ve Stepnisky, 2013, s.26). Rasyonalize olmayı uyum sağlama olarak değerlendirirsek, bu davranışın toplumsal yaşam açısından zorunlu olduğu görülür (Kağıtçıbaşı, 2016, s.53). Birey, etkileşim içinde kaldığı müddetçe toplumsal yapıyla uyum sağlamaya da zorunludur. Bu zorunluluk, kitle iletişim araçları ile bireyin kamu karşısında uyumlulaştırılması demektir. Kitle iletişim araçlarının etkileşimciliği, bireysel iletişim ile kamu arasındaki mesafenin azalmasını sağlamıştır.

E-devlet, etkileşim temelinde ele alındığında, birey ile devlet arasında yakınlaşmaya imkân vermektedir. Birey ile kurumlar arasında ki etkileşim, e-devlet aracılığıyla gerçekleşmektedir. Etkileşim sayesinde birey, devletin erkleri karşısında daha öznelmiş bir pozisyonda yer alır (Touraine, 2016, ss.297-305). İnsanlar, görüşlerini ve isteklerini daha açık bir dille ortaya koyarlar. Bu durum, bir yandan bilginin paylaşılmasını diğer yandan ise bireylerin enforme bir biçimde etkileşim içinde kalmasını sağlar. Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişte bilişsel teknoloji, enformasyon toplumunu yaratmıştır (Mcquail ve Windahl, 1997, s.249). E-devlet enformasyon toplumunun bir gereksinimi olarak da anlaşılmalıdır. Enformasyon toplumu, bireylerin katılımcılığının küresel bir boyuta erişmiş olması ve bu süreçte, bir yandan demokrasiyi diğer yandan yönetimi güçlendirmektedir (Uçkan, 2003, s.24).

8. Teknoloji Ve Ekonomi İlişkisinde E-Devlet

Kapitalizm kavramı, farklılıklar içermekle birlikte, teknolojik bir ekonomik sistem olarak görülmektedir (Freeman ve Soete, 2004, s.45; Wallerstein, 2012, s.15; Sombart, 2016, s.195; Mcneill, 2008, ss.91-92). Endüstriyel bir sistem olarak kapitalizmin tarihsel kökenlerini 14. yüzyıla kadar geri götürmek mümkündür (Braudel, 2014, s.27; Pagden, 2010, ss.153-159). Sanayi devrimiyle birlikte geleneksel tarım ekonomisi saf dışı kalırken, bu durum sonraki dönemlere de etki etmiştir (Hobsbawm, 2012, s.37; Faulkner, 2014, ss.184-85). Tarihsel olarak kapitalizm yeni bir dünya tasavvuru olarak da görülebilir (Schumpeter, 2010, s.147).

18. yüzyıla gelindiğinde sermayeye hâkim olan argümanlar, teknoloji ve organizasyon biçimleridir (Harvey, 2012, s.50b). Bu yeni dönem, ekonomi ile teknolojinin kaçınılmaz birlikteliği olarak görülebilir. Ortaya çıkan dönemde “*teknik*” (Ellul, 2004, ss.177-178) kavramının toplumsal olan her şeyde rol aldığı ifade edilebilir (Touraine, 2016, s.191). Öte yandan söz konusu değişim, toplumsal yaşamı da derinden etkilemiş ve teknik devrim, bu değişimde de etkin bir rol oynamıştır. Mühendisler, mucitler, bilim dünyası bu yeni toplumsal

değişimde yerlerini almaya başlamış, böylece ulaşım sektöründen kentsel yaşama kadar çok büyük dönüşümler ortaya çıkmıştır (Beer, 2012, s.374).

Belirgin bir anlamda bu süreci, “*teknokapitalist-mantık*” (Gessmann, 2011, s.130) biçiminde tanımlamak mümkündür. Yani yüksek teknolojiyle pazar ve strateji oluşturulması tarzında anlamak da mümkündür. Kapitalist toplum, ister teknik isterse toplumsal bağlamda olsun, ekonomik ve siyasal olguların ayrıştığı (Giddens, 2000, s.180) ve devletin güçlü bir denetleyici konumda yer aldığı kurumsal işleyişe işaret etmektedir. Bu durum aynı biçimde araçsal olan ile öznel olanın da ayrımıdır (Touraine,2016, s.239). Diğer anlamda teknolojinin etkisiyle değişen işletmeler ya da ekonomik kurumlar, bireylerin dışında, yeni pazarlar oluşturmakla, birey ile piyasa arasında bir ayrıma neden olmaktadır. Weber’in rasyonelleştirme temelinde de bu etki gözlemlenebilir.

E-devlet, ekonomik, toplumsal ve kurumsal bir bütünlüğe işaret etmektedir. Özellikle bireyler ile kurumlar arası iletişim bağlarının çok yönlü gelişimine olanak sağlamaktadır. İletişim temelli bu ilişkiler ağı, bireyi ve kurumları, tarafsız bir ortamda bir araya getirmesiyle katılımcılığa imkân tanımıştır. Aynı süreç içinde zaman faktörü temelinde düşünüldüğünde de bürokratik hantallığın önüne geçilmiştir. Ancak bu iletişim süreçlerinin, vatandaşlar ile kurumlar arası rol biçimlerinde dönüştürücü bir etkiye neden olduğu söylenemez. E-devlet, iletişim teknolojisinin sadece bir sektörüdür. Vatandaş ile devletin katılımcılığı tek yanlıdır. Vatandaş, bilgisayar ağ sistemi sayesinde, kurumsal ya da ekonomik işlemlerini kolaylıkla yerine getirmektedir (Yeşil, 2008, ss.106-107; Tarhan, 2011, ss.26-28). E-devlet, bir yandan ekonomik diğer yandan yurttaş temelli bir iletişim projesi olarak sunulmaktadır. Yani e-devlet, iş dünyası, kurumsal dizge, vatandaş ve bunlar arasında bir odaklanma olarak tasarlanmıştır (Tarhan, 2011, s.35).

Sonuç Ve Değerlendirme

Teknolojiye bağlı olarak değişim geçiren tüm toplumsal süreçler, tarihin her aşamasında ekonomiyi ve yönetimi derinden etkilemiştir. Endüstriyel devrim ve bilgi toplumu, teknolojiye bağlı gelişmelerin ürünleridir. Teknoloji, mekânın aşılmasına yönelik etkisiyle, yönetim alanından hukuki yapılanmalara kadar, uluslararası ilişkileri yönlendirme gücüne sahip olmuştur. 1980 sonrası teknolojik faaliyetlerin, yönetimi ve ekonomiyi etkileşime zorladığı ve her iki yapıyı karşılıklılık temelinde dönüştürdüğü görülmüştür.

E-devlet, bir teknoloji ürünü şeklinde ortaya çıkararak, öncelikle yönetim alanında etkileşimci ve katılımcı bir değişime yön vermiş, yeni yönetim anlayışı çerçevesinde bürokratik yapılanmanın esnekliğine olanak sağlamıştır.

Yerel düşüncelerin öne çıktığı ve uluslararası etkileşimlerin yoğunlaştığı 1980 sonrası dönemde e-devlet, piyasa ile bürokrasi arasında ortaya çıkan yönetişime olanak sağlamaktadır. E-devletin kurucu unsur olduğu, piyasa merkezli yeni ekonomi ile yeni sağ anlayışını temsil eden esnek yönetim, karşılıklılık çerçevesinde etkileşim içindedir. Ağ yönetimi ile desteklenen ve bilgi akışında hızlılığın arttığı, yeni küreselleşme şeklinde de değerlendirilen enformasyonel topluma uyum süreci, geleneksel bürokrasiyi aşındırmaktadır. E-devlet, sözü edilen uyum sürecinin gereksinimi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Bilişim teknolojilerinin etkisiyle ortaya çıkan enformasyonel sistem, bireylerin toplumsal kurum ve kuruluşlar çerçevesinde yaşamlarını etki altına almaktadır. Tekniğe bağlı olarak değişen toplumsal yapılar, ekonomi ve yönetim gibi sistemlerin işleyişlerinde kırılmalara neden olmuştur. Bu sürecin ‘tekno-mantık’ şeklinde adlandırılması mümkündür. İşleyiş, doğrudan teknolojinin etkisine maruz kalmaktadır. Bilgi işlem ve ona bağlı olarak iletişim, teknolojinin yoğun etkisinde gerçekleşmektedir. İletişim odaklı bir gelişim ve yapılanma olarak e-devlet, bireylerin ve sistemin enformasyon süreçlerini buluşturmaktadır. E-devlet, bilgi işlem yapılanması şeklinde de görülebilir.

E-devlet, bireylerin kamu ile ilişkisini de derinden etkilemiştir. Bilgi edinmeyi kolaylaştıran, bürokratik yapının aradan kalkmasına ve zaman tasarrufuna imkân sağlayan e-devlet, bireyci bir vatandaş kavramı yaratmaktadır. Böylelikle, süregelen bürokrasi, birey ile devlet arasında engel olmaktan çıkmıştır. Aksine bürokrasi, devletle birey (bireyin müşteri olarak algılanması) arasında etkileşimi kolaylaştırıcı yeni bir role bürünmüştür. Bu değişim, 1980 sonrası neoliberal yaklaşımlarla uyumlu bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Netice itibariyle e-devlet; bir yandan yönetimin modern değerlerini aşındırıp bürokratik yapılanmayı esnekliğe zorlarken, diğer yandan ekonomiden sosyal alana kadar katılımcı, iletişime dayalı ve etkileşimci bir dönemin aygıtı haline gelmiştir. E-devletin felsefesi, yönetişime dayalı bir yönetim anlayışı şeklinde temellenmiştir. İletişime dayalı bu felsefe, kamu ile özel alan arasında etkileşimi sağlamayı amaçlayarak, bireylerin katılımcı olmalarına yönelik imkânlar sunmaktadır. Demokrasinin değerleri arasında yer alan bilgi edinme, bireysel katılımı artırma ve paylaşımcılık gibi evrensel değerlerin de pekişmesini sağlamaktadır.

E-devlet, küresel siyasetin önemli argümanları arasında yer almaktadır. Devletlerarası ilişkilerde artan etkileşim, her bir ülkenin bürokratik yapılanmasında esnekliği öne çıkarmaktadır. E-devletlerarası yaklaşıma göre ise bilgiye ulaşmadaki hızlilik ve bilgiyi kullanma gücü, küresel ekonomi ve yönetim bağlamında faydacı bir tutum olarak önemli görülmektedir. E-devletin felsefesi, uluslararası düzeyde değişim geçiren ekonomiyi ve yönetimi faydacı bir etkiye yönlendiren, iletişime bağlı kurucu bir güce sahip olmasından doğmaktadır.

Kaynakça

- Adıgüzel, M. (2011). *Teknolojinin küreselleşmesi*. Ankara: Nobel yayınları.
- Aksoy, Ş. (2007). *Türkiye’de kamu yönetimi*. Ankara: Nobel Yayın.
- Aktan, C.C.ve Vural, İ.Y. (2006). *Çokuluslu şirketler –global sermaye ve global yatırımlar*. İstanbul: Çizgi Yayın.
- Aktel, M.(2003). *Küreselleşme ve Türk kamu yönetimi*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Aron, R.(2007). *Sosyolojik düşüncenin evreleri*. (K. Alemdar. Çev.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Arthur, B. (2011). *Teknolojinin doğası, nedir ve nasıl evrilir*. (İ. Çetin. Çev.). İstanbul: Optimist Yayınları.
- Aslan, O. E.(2012). *Devlet bürokrasi ve kamu personel rejimi*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Aydemir, C.(2005). “Elektronik Ticaret”. (Ed), TARCAN, A. *İnternet ve toplum*. Ankara: Anı Yayınları, s.146-160.
- Barnet, R. J. ve Cavanagh, J. (1995). *Küresel düşler –imparator şirketler ve yenedünya düzeni*. (G.Şen. Çev.) İstanbul: Sabah Kitapları.
- Barutçugil, İ. (2002). *Bilgi yönetimi*. İstanbul: Kariyer Yayın.
- Barry, N.P. (2012). *Modern siyaset teorisi*, (M. Erdoğan ve Y. Şahin. Çev.) İstanbul: Liberte.
- Basalla, G.(2013). *Teknolojini evrimi*. (C. Soydemir. Çev.) Ankara: Doğubatı.
- Bauman, Z. (2013). *Postmodernizm ve hoşnutsuzlukları*. (İ. Türkmen. Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Beer, M.(2012). *Sosyalizmin ve sosyal mücadelenin genel tarihi*. (G. Üstün. Çev.) İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Best, S.ve KELLNER, D. (2011) *Post modern teori*. (M. Küçük. Çev) İstanbul: Ayrıntı.
- Betz, F. (2010). *Teknolojik yenilik yönetimi –değişimle gelen rekabet avantajı*. (P. Güran. Çev) Ankara: TÜBİTAK.
- Bilgiç, V. K. (2009). *Değişik yönleriyle yerelleşme, Türkiye’de yerelleşme sorunları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Brzezinski, Z. (2012). *Stratejik vizyon –Amerika ve küresel güç buhranı*. (S. Yalçın ve A. Orhan. Çev) İstanbul: Timaş Yayınları.
- Braudel, F. (2014). *Uygurlukların grameri*. (M. A. Kılıçbay. Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.

- Boratav, K. (2012). *Türkiye iktisat tarihi*. İstanbul: İmge Yayınevi.
- Bozkır, A.S. (2016). “*Sosyal Politika Kavramı, Tarihsel Gelişimi ve Türkiye’de Sosyal Politika*”, (Ed), Tokyol, A. Ve Alper, Y. *Sosyal Politika*. Bursa: Dora Yayınları, s. 1-26.
- Can, E. (2013). *Bölgesel kalkınmada kalkınma ajanslarının rolü, İzmir kalkınma ajansı örneği*. İzmir: Altın Nokta Yayın.
- Canatan, B. (2001). *Yerellik ilkesi*, Ankara: Galeri Kültür Yayınları.
- Castells, M. (2006). *Enformasyon çağı: ekonomi, toplum ve kültür –ikinci cilt: kimliğin gücü*. (E. Kılıç. Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cordonneur, L. (2014). *Garibanlara merhamet yok*. (L. Şimşek. Çev) İstanbul: İletişim.
- Çevik, H.H. (2012). *Kamu yönetimi –kavramlar, sorunlar, tartışmalar*. Ankara: Seçkin Yayın.
- Deleuze, G. ve Guattari, F. (2013). *Felsefe nedir?* (T. Ilgaz. Çev.) Ankara: YKY Yayıncılık.
- Dura C.ve Atik, (2002). *Bilgi toplumu, bilgi ekonomisi ve Türkiye*. İstanbul: Literatür.
- Durmuş, S. Ve Çağıltay, K. (2012). “*Kamu kurumu web siteleri ve kullanılabilirlik*”.(Ed), SOBACI, M.Z. ve YILDIZ, M. *E-devlet –Kamu yönetimi ve teknoloji ilişkisinde güncel gelişmeler*. Ankara: Nobel. 293-323.
- Duverger, M. (2000). *Siyasal rejimler*. (T. Tunçdoğan. Çev.) Ankara: Sosyal Yayınlar.
- Duverger, M. (2007). *Siyaset sosyolojisi*. (Ş. Tekeli. Çev.) İstanbul: Varlık Yayınları.
- Dworkin, R. (2006). *Liberalizm*. A. Bertin. vd., *Liberaller ve Cemaatçiler*. (Kolektif Çev.) Ankara: Dost Kitabevi, 49-76.
- Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2016). *Ekonomi politikası –teori ve Türkiye uygulaması*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Ellul, J. (2003). *Teknoloji toplumu*. (M. Cetylen. Çev.) İstanbul: Bakış Yayın.
- Erdal, M. (2008). *Teknoloji yönetimi*. İstanbul: Türkmen Kitapevi.
- Eraydın, A. (2010). *Bölgesel Kalkınmanın Yönetişim Çerçevesinde Kurumlaşması: Kalkınma Ajansları*. B. Akgül ve N. Uzay. (Ed). *Türkiye’de bölgesel kalkınmanın yeni örgütleri –kalkınma ajansları*. Bursa: Ekin Yayın, s.33-53.
- Erdoğan, M. (2006). *Aydınlanma, modernlik ve liberalizm*. İstanbul: Orion.
- Eryılmaz, B. (2013), *Kamu yönetimi- düşünceler, yapılar, fonksiyonlar, politikalar*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Faulkner, N. (2014). *Marksist dünya tarihi*. (T. ÖNCEL. Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Freeman, C. ve Soete, L. (2004). *Yenilik iktisadı*. (E. Türkcan. Çev.) Ankara: TÜBİTAK.
- Gessman, M. (2011). *İnsanın gerçek ihtiyaçları üzerine*. (H. Yaman. Çev.) İstanbul: Avesta.
- Giddens, A. (2000). *Tarihsel materyalizmin çağdaş eleştirisi*. (Ü. Tatlıcan. Çev.) İstanbul: Paradigma.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji –kısa fakat eleştirel bir giriş*. (Ü. Y. Battal. Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Göymen, K. (2010). *Türkiye’de yerel yönetim ve yerel kalkınma*. İstanbul: Boyut Yayın Grubu.

- Güran, M.C. (2011). *Kamu Başarısızlıklarının Çözümü Açısından Yeni Kamu İşletmeciliği Anlayışının Değerlendirilmesi*. A. Kesik ve H. Canpolat. (Ed). *Küreselleşme ve Kamu Yönetiminde Dönüşüm*. Ankara: Seçkin Yayın. s.125-138.
- Habermas, J. (2001). *İletişimsel eylem kuramı*. (Mustafa Tüzel. Çev.) İstanbul: Kabalcı.
- Harvey, D. (2012b). *Sermaye muamması –kapitalizmin krizleri*. (S. Savran, Çev.) İstanbul: Sel Yayın.
- Harvey, D. (2012a). *Postmodernliğin durumu*. (S.Savran. Çev.). İstanbul: Metis yayınları.
- Heywood, A. (2011). *Siyasetin temel kavramları*. (H.Özler. Çev.) Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2015). *Siyaset*. (Kolektif Çev.) Ankara: Adres Yayın.
- Hobsbawm, E. (2012). *Devrim Çağı -1789-1848-* (M.S. Şener. Çev.) Ankara: Dost Kitapevi.
- Jessop, B. (2008). *Devlet teorisi*. (A.Özcan. Çev.) Ankara: Epos.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2016). *İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Evrim Yayın Evi.
- Kara, T. (2013). *Sosyal medya endüstrisi*. İstanbul: Beta.
- Kaya, A. (2013). *Yeni dünya düzeni ve sosyal demokrasi*. İstanbul: Kalkedon.
- Keleş, R.ve Mengi, A. (2013). *Avrupa birliğinin bölge politikaları*. İstanbul: Cem Yayın Evi.
- Keleş, R. (2000). *Yerinden yönetim ve siyaset*. İstanbul: Cem Yayın Evi.
- Kırçova, İ. (2003). *E-devlet uygulamaları ve ekonomiye katkıları*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları- yayın no, 38.
- Kuran, N. H. (2005). *Türkiye için e-devlet modeli*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Laitman, M. (2013). *Yeni ekonominin yararları*. (BneiBaruch Eğitim Ve Araştırma Enstitüsü. Çev ve Yayınevi.).
- Larmore, C. (2006). *Siyasi Liberalizm Üzerine*.A. Berten .Liberaller ve Cemaatçiler. (Kolektif Çeviri.) Ankara: Dost Kitabevi. s. 121-145.
- Mcneill, W. (2008), *Avrupa tarihinin oluşumu*. (Y. Kaplan. Çev.) İstanbul: Külliyyat Yayınları.
- Mcquail, D. ve Windahl, S. (1997). *İletişim modelleri*. (K. Yumlu. Çev.) İstanbul: İmge Kitapevi.
- Metin, A. (2012). *Türkiye’de e-devlet uygulaması ve e-devlet’in bürokrasiye etkisi*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dergisi (DÜSBED), Yıl-4, sayı: 7, s.98-108.
- Odabaş, H. (2011). *E-devlet –e-devlet sürecinde elektronik belge yönetimi*. İstanbul: HiperLink Yayınları.
- Oğurlu, Y. (2010). *İdare hukukunda e-devlet dönüşümü ve dijitalleşen kamu hizmeti*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Okutan, C. (2007). *Küreselleşme ve Türkiye*. Ankara: Seçkin Yayın.
- Özsoy, O. (2010). *İnternetin kararttığı hayatlar*. Ankara: Pozitif Yayıncılık.
- Övgün, B. (2013). *Geleneksel Bölgecilikten Yeni Bölgeciliğe*. M.A. Ökmen. vd., (Ed.). *Küreselleşme –yerelleşme sarmalında kalkınma ajansları, -yapılar, sorunlar ve çözüm arayışları*. İstanbul: Orion Yayın. s.43-63.

- Öztekin, A. (2006). *Yönetim bilimi*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Pagden, A. (2010). *Avrupa fikri*. (R. Ögdil ve M. Varlık. Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Phatak, A. V. (1996). *Uluslararası yönetim*. (A. Baransel ve T.Somay. Çev.) İstanbul: Yön Ajans.
- Rijl, K. V. D. (2014). *Küresel rekabetler*. (K. Kurtul. Çev.) İstanbul: İmge Yayın Evi.
- Poloma, M. M. (2011). *Çağdaş sosyoloji kuramları*. (H.Erbaş. Çev.) Ankara: Palme.
- Ponting, C. (2011). *Yeni bir bakış açısıyla dünya tarihi*. (E. B. Özbilen. Çev.) İstanbul: Alfa Tarih.
- Postman, N. (2012). *Televizyon, öldüren eğlence*. (O. Akınhay. Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Popper, K. R. (2015). *Hayat Problem Çözmektir –Bilgi, Tarih Ve Politika Üzerine*. (A. Nalbant. Çev.) İstanbul: YKY.
- Reichenbach, H. (1993). *Bilimsel felsefenin doğuşu*. (C.Yıldırım. Çev.) İstanbul: Remzi Kitap Evi.
- Ritzer G. ve Stepnisky, J. (2013). *Çağdaş sosyoloji kuramları*. (I. E. Howison. Çev.) Ankara: De Ki Yayınları.
- Ritzer, G.(2011). *Büyüsü bozulmuş dünyayı büyülemek*. (Ş. S. Kaya. Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Robertson, R. (2011). *Glokalleşme: Zaman-Mekân Ve Homojenlik-Heterojenlik*. A. Topçuoğlu ve Y.Aktay. (Ed). *Postmodernizm ve islam, küreselleşme ve oryantalizm*. İstanbul: Vadi Yayın, s.115-143.
- Russ, J. (2011). *Avrupa düşüncesinin serüveni, Antik çağlardan günümüze batı düşüncesi*. (Ö. Doğan. Çev.). Ankara: DoğuBatı Yayınları.
- Searle, J. (2004). *Zihin felsefesi*. (M. Macit. Çev.) İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Schumpeter, J. A. (2010). *Kapitalizm- sosyalizm- demokrasi*. (H. İlhan. Çev.) Ankara: Alter Yayınlar.
- Sobacı, M.Z. (2012). *Kuramsal Bir Bakış*. SOBACI, M.Z. Sobacı. vd., (Ed.) *E-devlet, kamu yönetimi ve teknoloji ilişkisinde güncel gelişmeler*. Ankara: Nobel, s.3-39.
- Sombart, W. (2016). *Aşk, lüks ve kapitalizm*. (N.Aça. Çev.) Ankara: Pharmakon.
- Stirner, M. (2013). *Biricik ve mülkiyeti*. (S. T. Noyan. Çev.) İstanbul: Kaos Yayın.
- Şenatalar, B. (2013). *Sosyal demokrasi ve küreselleşme*. (SODEV). İstanbul: Kalkedon.
- Tarcan, A. (2005). *Dünden bugüne internet üzerine felsefi yaklaşımlar*. A. Tarcan. (Ed) *İnternet ve toplum*. Ankara: Anı yayınları. S. 1-10.
- Tarhan, A. (2011). *Kamu yönetiminde halkla ilişkiler ve e-devlet*. Konya: Palet Yayınları.
- Thompson, N. (2013). *Kuram ve uygulamada sosyal hizmeti anlamak*. (B. Yıldırım ve E. Beydili. Çev.) Ankara: Dipnot.
- Tomlinson, J. (2013). *Küreselleşme ve kültür*. (A. Eker. Çev.) İstanbul:Ayrıntı.
- Touraine, A. (2016). *Modernliğin eleştirisi*. (H. U. Tanrıöver. Çev.) İstanbul: YKY
- Tocqueville, A. (2016). *Amerika'da demokrasi*. (S.S. Özdemir. Çev.) İstanbul: İletişim Yayıncılık.

- Turanlı R. ve Sarıdoğan, E. (2010). *Bilim –teknoloji –inovasyon temelli ekonomi ve toplum*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No:13, İstanbul.
- Türkcan, E. (2013). *Tarihten teknolojiye*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Türker M. ve Örerler, E. O. (2004). *Türk şirketlerinin küresel şirket haline getirilmesi yolları*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayın, NO: 2004-60.
- Uçkan, Ö. (2003). *E-devlet e-demokrasi ve Türkiye*. İstanbul: Literatür Yayın.
- Vincent, A. (2006). *Modern politik ideolojiler*. (A. Tüfekçi. Çev.) İstanbul: Paradigma Yayın.
- Wallerstein, I. (2012). *Tarihsel kapitalizm ve kapitalist uygarlık*. (N. Alpay. Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Warburton, N. (2008). *Felsefeye giriş*. (A. Cevizci. Çev.) İstanbul: Paradigma Yayın.
- Wilson, J. Q. (1996). *Bürokrasi –kamu kuruluşları neyi, niçin yaparlar*. (S. Yalçındağ. Vd. Çev.) Ankara: Orta Doğu Amme İdaresi Yayınları.
- Wood, E.M. (2003), *Modernizm, Postmodernizm Ya Da Kapitalizm*. R.W. McChesney. Vd., (Ed). *Kapitalizm ve enformasyon çağı*. (N.S. Çınga, vd. Çev.) Ankara: Epos, s.39-67.
- Yeşil, A. (2008). *E-ticaret- internet ortamında ticaret*. İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Yıldırım, M. (2011). *E-devlet ve yurttaş odaklı kamu yönetimi*. Ankara: Nobel Yayın.

Milli Görüş Hareketinin Kuruluşu: Türk Siyasetinde Milli Nizam Partisi Deneyimi

Ömer ÇAHA*

Ömer BAYKAL**

Geliş Tarihi (Received: 01.04.2017 – Kabul Tarihi (Accepted): 12.09.2017

Öz

Milli Görüş hareketi, Necmettin Erbakan'ın *Müstakiller Hareketi* sonrasında 1970 yılında kurdukları Milli Nizam Partisi (MNP) ile başlayıp günümüze kadar Türk siyasal hayatı içerisinde iktidar mücadelesi veren ana akım İslamcı hareketin temsilcisidir. Milli Görüş partileri, ideoloji, insan kaynağı, örgüt ve politika açısından bir sürekliliği barındırmakla beraber, her biri müstakil, dönemin siyasi şartlarına ve politik düşüncesine koşut olarak değişiklikler ihtiva eden politik aktörlerdir. MNP, kurucu parti olması ve siyasi ömrünün kısalığı nedeniyle, mücadele ettiği sağ siyasetten kendisini yeterli düzeyde özerkleştirmeyi başaramamıştır. Buna karşın halefi konumunda olan Milli Selamet Partisi'ne (MSP) önemli bir politik miras devretmiştir. Çalışmamız temel düzeyde, Türk siyaseti ve Milli Görüş hareketi içerisinde MNP deneyimini incelemeyi hedeflemektedir. Öncelikle, Necmettin Erbakan'ı siyasal alana dahil eden politik mücadele ve Türk siyasal hayatı içerisinde MNP'nin kuruluş süreci tetkik edilecektir. MNP'nin ideolojik söyleminin yer aldığı bölümde, partinin kendisini konumlandığı siyasal pozisyon, ekonomi politikası ve siyasi söylemi incelenecektir. Son bölümde ise 12 Mart muhtırası ve devamında partini kapatılma süreci ortaya konulacaktır.

Anahtar kelimeler: *Milli Görüş Hareketi, Milli Nizam Partisi, Necmettin Erbakan, İslamcılık, Türk Sağı*

* Prof. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, omercaha@yahoo.com.

** Dr., omrbaykal@gmail.com

The Establishment Of National Outlook Movement: The Experiment Of National Order Party In Turkish Politics

Abstract

National Outlook movement is the representative of the mainstream Islamist movement that started with the National Order Party (NOP) which they established in 1970 after Necmettin Erbakan's Movement of Independent Movements and gave a power struggle in Turkish political life. National Outlook are political actors, each of which is independent, incorporating changes in the political conditions and political thought of the time, as well as a continuity in terms of ideology, human resources, organization and politics. Because NOP is a founding party and has a short political life, it has not succeeded in securing itself from the right politics that it has struggled with politically. On the other hand, the National Salvation Party, which is in the position of successor, has transferred an important political heritage. Our study aims to examine the NOP experience at the basic level in the Turkish politics. First, the political struggle that includes Necmettin Erbakan in the political sphere and the process of setting up NOP in the Turkish political life will be examined. In the section where NOP 's ideological discourse takes place, the political position that the party positions itself, political policy discourse will be examined. In the last part, the process of closing the party on 12 March will be revealed.

Keywords: *National Outlook Movement, National Order Party, Necmettin Erbakan, Islamism, Turkish Right*

Giriş

Kurulduğu 1970 yılından kısa süre sonra 12 Mart askeri müdahalesinin tesis ettiği siyasi düzen içerisinde Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan Milli Nizam Partisi (MNP), Milli Görüş hareketinin kurumsal anlamdaki ilk politik deneyimdir. MNP tecrübesi, siyasi ömrünün kısalığına ve seçim tecrübesini yaşamamış olmasına rağmen, sahip olduğu söylem, lider ve örgüt itibarıyla Türk demokrasi tarihinin önemli kırılmalarından birisini ihtiva etmektedir. Kemalizm'in baskılayıcı siyaseti ve merkez sağ partilerin geleneksel kesimler üzerindeki hegemonik gücüne karşın Milli Görüş hareketinin İslamcı siyaset üzerindeki temsili Türk siyasetinin politik yelpazenin kurumsal ve düşünsel anlamda şekillenmesi sağlamıştır.

Çalışmamızda temel düzeyde MNP'nin Milli Görüş hareketi ve Türk siyasetindeki yerinin tespit edilmesini amaçlamaktadır. Bu amaçla, Milli Görüş hareketinin kurucu partisi olarak MNP'nin, siyasi hayata katılması, Genel Başkanı Erbakan'ın politik mücadeleye yaptığı katkısı, ideolojik kökleri, partinin politik söylemi ve kapatılışı ele alınacaktır.

1. Milli Nizam Partisi Deneyimi

1.1. Milli Nizam Partisi'nin Kuruluşu

Milli Görüş geleneğinin oluşmasını sağlayan ilk kurumsal hamle 1970 yılı itibarıyla MNP'nin kurulmasıdır. MNP'yi Türk siyasetine dahil eden olay partinin genel başkanlığını yapacak ve Türk siyasetine önemli katkılar verecek olan Necmettin Erbakan'ın Türkiye Odalar Birliği'ndeki görevinden el çektirilmesidir.

Demokrat Parti (DP) döneminde 1958 yılından itibaren yoğunlaşan, 27 Mayıs askeri darbesi sonrası siyasi ve hukuki olarak merkezileşen ithal ikameci politika o güne kadar konuşulmayan bölüşüm sorununu toplumun ve siyasetin ana eksenine oturtmaktaydı. Türk siyaseti açısından 1960 sonrası ortak hedef sanayileşme olmakla beraber, gelirin bölüşümü ve sosyal adaletin sağlanması siyasi ayrışmanın önemli meselesi haline gelmişti (Keyder, 1993:268). Ayrışma sadece klasik sol ve sağ olarak değil kendi içerisinde de bölüşümleri tetiklemekteydi. DP geleneğine yaslanmaya çalışan Adalet Partisi (AP) ve lideri Süleyman Demirel, toprak sahibi köylüler ve serbest meslek sahibi geniş kitlelerden çok sanayileşme ve ithal ikameci politikalar bağlamında gelişmeye başlayan burjuvazi ile aynı çıkarı savunmaya başlamaktaydı. Bu durum, köylü ve küçük burjuvazi nezdinde ciddi sorun teşkil etmiştir (Keyder, 1993:275). MNP'nin

kurulmasının önemli ayaklarından birisi bu hoşnutsuzluğun siyasete tahvil edilmesidir. Bu süre zarfında dengesiz bölüşüme karşın, Konya, Kayseri, Yozgat, Adana ve Sivas gibi şehirlerde baş gösteren orta sınıflaşma olgusu, AP iktidarına karşı sıkıntılarını dile getirmeye başlamış; Demirel ise orta sınıf ticaret erbabına mesleki örgütlenme yoluna giderek kendi sorunlarını kendilerinin çözebileceği tavsiyesinde bulunmuştur. Lakin bunu becerebilecek bilgi ve donanımdan yoksun kesimler, yükselen sınıflar karşısında ekonomik çöküntüden kurtulamamış ve birçoğu iflas etmiştir (Ahmad, 1995:201). Kaybeden sınıfların hoşnutsuzluğu, Türkiye Odalar Birliği (TOB) Genel Sekreteri Necmettin Erbakan'ı, TOB'da mücadeleye sokmuştur. Mücadele, sadece bir meslek kuruluşunun yönetiminde olmak ile sınırlı kalmayıp, MNP devamında gelişecek siyasi partileri fikri tohumlarının atılması noktasında önemli arz etmektedir. Erbakan, siyasi olarak tanımladığı "Milli Görüş" tezlerinin önemli bir kısmını, Gümüş Motor Fabrikası'nın Genel Müdürü ve TOB'da yönetici olduğu dönemlerde oluşturmaya başlamıştır (Çalışlar, 1995:22).

Erbakan, AP ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) mevcut yönetimi desteklemesine karşın, delegenin %75'nin oyunu alarak TOB Genel Başkanı seçildi. İstanbul ve İzmir sermayedarların desteklediği Sırrı Enver Batum karşısından seçimi kazanan Erbakan sonucu şu şekilde yorumlamaktaydı:

Odalar Birliği'ne verilen 20 milyon yatırım kotasının 19 milyonu doları İstanbul, İzmir tüccarına gidiyor. Sadece 1 milyon doları Anadolu'ya dağıtılıyor. Bunu değiştirmek için mason Sırrı Enver Batum'un gitmesi gerekiyordu. Sonuçta Anadolu Sermayesi kazandı. Ancak bu defa kanunsuz kuvvetleri çıkardılar karşımıza. Artık şunu herkes bilmelidir; Odalar Birliği komprador-mason bir azınlığın vasıtası halinde çalışmaktadır... Bunlar Anadolu sermayesinin gelişmesini itemezler. Dizginleri hep ellerinde tutmak isterler (Yalçın, 1994:32).

Seçim neticesinin Ticaret Bakanlığı tarafından tanınmaması, Danıştay'ın Erbakan aleyhindeki kararı ve neticesinde kolluk marifetiyle Erbakan'ın görevden el çektirilmesi, krizi siyasete taşımıştır (Çavuşoğlu, 2009:50). Erbakan önce bağımsız olarak dahil olduğu siyasete daha sonra MNP'yi kurarak devam edecek ve Milli Görüş hareketi siyaset sahnesine yerleşecektir.

1969 Seçimleri öncesinde Erbakan'ın Odalar Birliği'nden tasfiyesi süreci hareketlendirmiş ve Erbakan'ın siyasete girmesini zorunlu kılmıştır. Erbakan'ın AP'ye yaptığı adaylık başvurusu parti tarafından ikinci kez veto edilmiştir. Vetonun AP Genel İdare kurulu tarafından alındığı belirtilerek, gerekçe iki madde de toplanmıştı: İlki, Erbakan'ın Odalar Birliğinde Demirel ile sürekli karşı karşıya gelmesi, ikincisi, Erbakan'ın yaygın olarak ifade ettiği

“mukaddesatçılık” söylemidir (Yorgancılar, 2012:53). Demirel tarafından ilk girişiminde veto yiyen, Odalar birliğinden AP tarafından tasfiye edilen Erbakan’ın ikinci kez AP’ye başvuru yapması yeni bir parti arayışında olanları şaşırtmıştır. Zaman kısıdı içerisinde olan Erbakan ve arkadaşlarının, *Müstakiller Hareketi* olarak bağımsız şekilde muhtelif illerden siyasete girmekten başka çareleri kalmayacaktır (Sevilgen, 1980:16-17). Erbakan’ın AP’ye yaptığı başvuruların veto edilmesi ve Odalar Birliği’nden tasfiye edilmesinin esas gayesi, potansiyel bir siyasetin önünün tıkanmasıydı. Fakat bu aksiyon, süreci tıkamanın ötesinde hızlandıran etkisi yapmaktan başka bir netice vermemiştir. Erbakan ise, yaşananların yeni bir aşamaya geçeceğini şöyle ifade etmişti:

AP’li arkadaşlarımız hata etmiştir. Biz AP’li arkadaşlara yardım için müracaat etmiştik. Onlar bunun manasını idrak edemediler. Veto basit değildir. Katiyen kızmıyorum. Sadece yanıldılar diyorum. Çok büyük ve mühim neticeler doğabilir. Bunun arkasından doğan neticelerin sorumlusu ben değilim (Milliyet Gazetesi, 21.08.1969:11).

Müstakiller Hareketi neticesinde 1969 seçimlerinde meclise giren isimlerin Necmettin Erbakan ile sınırlı kalması, yaşanan eksikliğin diğer partilerden gelecek destek ile telafi edileceği ümidi arttırmış fakat bu beklenti, AP Tokat milletvekili Hüseyin Abbas ile Isparta Milletvekili Hüsameddin Akmumcu’nun katılımından öteye geçememiştir. (Emre, 1990:184). Siyasi Parti girişimleri, partili adaylık, bağımsız aday olarak seçime dahil olma ve meclis içerisinde grup kurma çabalarının hiçbirinin kayda değer bir sonuç getirmemesi, parti tüzel kişiliğini zorunlu kılmaktaydı. Bunun kalkış noktası, İslami bir usul olan “şuranın” gerçekleşmesi adına istişare mekanizmasının işletilmesi idi. Hasan Aksay ve Süleyman Arif Emre’nin dahil olduğu bir grubun Nakşibendi Şeyhi Mehmet Zahid Kotku’yu ziyaret ederek partinin kuruluşu hakkında icazet aramalarıdır. Abdülaziz Bekkine’nin 1952 yılında vefatı sonrası Gümüşhanevi Nakşibendiliği’nin lideri konumuna geçen Kotku’nun, MNP’nin kuruluşuna olur vermesi Nakşibendi damarını partinin önemli dinamizm kaynağı haline getirecektir. Kotku, partinin kuruluşu noktasında fikirlerini şu şekil ifade etmiştir:

Sultan Abdülhamit Han’ın tahtan indirilmesinden sonra ülkenin yönetimi batı taklitçiliği yapan masonların eline geçmiştir. Bunlar bir azınlıktır. Milletimizi temsil edemezler, yönetimin milletimizin gerçek temsilcilerine geçmesi için çalışmanız kaçınılmaz bir tarihi vazifedir. Bu teşebbüse katılın ve eğer arkadaşlarınız istiyorsa bu işin başına geçin. Çalışmaya başlayın. Şimdiye kadar geç bile kalınmıştır (Emre, 1990:185).

Kotku’nun partinin kurulması aşamasındaki katkısı İslamcı kimliği ile siyasi alana dahil olan MNP için hayati bir damar olarak akmaya başlayacaktı. Bir çok üyesi Nakşibendi tarikatına

üye olan parti tarikat üzerinden aktivizmin kazanacak diğer taraftan devamı niteliğindeki partilerin kurulması ve insan kaynağının yetiştirilmesini notasında önemli bir rol üstlenecekti (Çakır, 2013:756). Bununla birlikte MNP'nin önde gelen isimlerinden Tefvik Paksu ve Hüsamettin Akmumcu gibi Nur cemaatine mensup siyasetçiler de partinin ileri gelenleri olarak çalışmışlardır. Kültürel İslahatçılığın bir gereği olarak iman merkezli bir İslamcı hareketi yürüten Nur Cemaati, açıktan MNP'ye destek vermemekle birlikte Kotku'nun hareketi teşvik etmesini başlangıç açısından tatminkar bulmuştu. (Kırkinci, 2004:220). Kuruluşunun öncesinde ve sonrasında MNP'ye destek veren isimlerden birisi de, Türk sağının önemli düşünce adamlarından Necip Fazıl Kısakürek'tir. Kısakürek öncelikle, *Müstakiller Hareketi* adına *Mukaddesatçı Türk'e Beyannamesi*'ni kaleme almış; Erbakan'ı desteklemek için 1969 seçimlerinde *İmanlı Büyük Türkiye* mitingi için Konya'ya gitmiş ve bir konuşma yapmıştır (Yorgancılar, 2012:73). Milliyetçilik ve İslamcılık arasında sentez bir isim olarak Kısakürek, *mukaddesatçı* kelimesinin bir karşılığı olarak Soğuk Savaş döneminin sembolleşmiş ve bu manayı MNP üzerinden siyasi alana taşımıştır. Böylece sağ düşüncenin soyut, Erbakan'ın ifadesiyle "renksiz" haline karşı ideolojik tonu belirgin bir parti olarak MNP siyasete adım atmıştır (Bora, 2013:522). MNP, çıkış noktası olarak kendisini merkez sağın pragmatizminden koparma gayretinde olsa da, Türk sağının büyük resmi içerisinde kaybolma riskini kuruluş aşamasından MSP'ye dönüşeceği sürece kadar taşımıştır. Pozitif hukuk düzeni ve siyasi tecrübesizlik İslamcı bir siyasi partinin engellemiş; farklı cemaatler koalisyonu, sağcı söylemler ve kapsayıcı bir Osmanlılık üzerinden yürüyen tarih göndermesi ile ideolojik eklektizm partinin ana gövdesi haline dönüşmüştür (Çakır, 2013:757). Milli Görüş hareketi özellikle MSP döneminden itibaren, geç Osmanlı döneminde başarısızlığa uğrayan, tek parti döneminde yer altına inmek zorunda kalan İslamcılığı imani bir varoluştan politik bir temsile çıkartıp ana akım düzeyinde temsil etmeye başlasa da MNP açısından bu durum netlik kazanmaktan oldukça uzaktır.

MNP'nin kuruluş sürecinde, akademisyen, ilim sahibi, hareket tarafından itibar edilen kişiler, kamu oyunun bildiği önemli simalar ve uzun zamandır siyaset alanında emek sarf etmiş 133 kişiye davetiye gönderilerek geniş bir istişare süreci işletilmiş; milli ve manevi yapıya uygun, mazbut insanlardan oluşan bir partinin kurulması hususunda karar alınmıştır (Emre, 1990:184-185). Parti ismi uzunca süre tartışılmış ve Eşref Edip tarafından *Milli Nizam* olarak belirlenmiştir. 26 Ocak 1970 tarihinde, İçişleri Bakanlığı'na kuruluş beyannamesinin verilmesiyle parti resmen kuruldu.

MNP'nin kuruluş kongresi, 8 Şubat 1970 tarihinde Ankara'da yapılmış ve İslami sedalar arasında başlamıştır. Parti kurucuları sayıldıktan sonra söz alan Erbakan, partiye rengini verecek olan Osmanlıcı söylem bağlamında partinin kurucuları arasında Nizamülmülk'ten II. Abdülhamit'e kadar bir çok padişahı da saymıştır (Sarıbay, 1980:577). Kuruluş beyannamesinde, MNP'nin, bizatihi milletin fitratında bulunan ahlak ve faziletinden doğduğu, Hakk'ın yardımıyla yakın bir zamanda Türk milletin dünyaya örnek bir medeniyet kuracağı ifade edilmiştir. Türk milletinin Batının tamamına karşı tarih içerisinde imandan gelen bir kuvvetle zaferler ilan ettiğini; ilim ve fen noktasında ileri olduğu gibi ahlaki noktada da onlardan üstün olduğu belirtilmekteydi. Batı'nın bugün için daha iyi kullandığı maddi ilimlerin temelini kuran milletin Türk milleti olduğu ifade edilmiştir. Modernleşme olgusuna karşılık gösterilen ideolojik tutumun neticesi olarak Tanzimat'tan bugüne gayri milli hareketlerin, maddi ve manevi gerilemeye sebep olduğu belirtilerek İmparatorluğun kısa sürede çökmesi ile karşı karşıya kalındığı ifade edilmiştir. (Sarıbay, 2010:577-578)

1.2. Milli Nizam Partisi'nin İdeolojik Dayanakları

Milli Görüş partilerinin ideolojik kurgusu iki ayak üzerine oturmaktadır. Bir tarafta manevi kalkınmanın diğer tarafta maddi gelişimin sağlanması ortak hedef olarak konulmuştur. MNP parti programına bakıldığında “esas gaye” olarak ifade edilen bölümde, “milletimizde bulunan yüksek ahlak ve faziletin, kuvveden fiile çıkarılması; cemiyetin nizam ve huzurunun sağlanıp saadete erişilmesinin” amaçlandığı gözlemlenmektedir. Manevi kalkınmanın yanında, müspet ilim ve teknikteki gelişme ile manevi kalkınmaya zarar vermeden maddi kalkınmanın sağlanabileceği ifade edilmiştir (Milli Nizam Partisi 1. Büyük Kongresi, 1971:42). Milli Görüş partilerinin tümüne sirayet edecek çift kanatlı, maddi ve manevi kalkınmanın terkibi düşüncesi ilk olarak MNP döneminde ortaya konulmuştur.

1.2.1. Milli Nizam Partisi'nin İktisat Söylemi

MNP'nin, iktisat perspektifine bakıldığında, dünyada cari olan iki yaygın sistemin de içlerinde barındırdıkları bir çok mahzur sebebiyle uygulandıkları toplumlarda huzur ve saadeti getirmekten uzak kaldıkları, diğer taraftan kargaşa, dengesiz bölüşüm ve yolsuzluk gibi önemli sorunları netice verdikleri iddia edilmiştir. Bu iki sistemden Komünizm, insan tabiatına aykırı olarak insan hürriyetini elinden almakta ve ülkeleri hapisane hayatına çevirmektedir. Kapitalist sistemde ise, faizciliğin yaygınlaşması ile para belli ellerde toplanmakta, para meta haline

gelmekte ve insanın paranın kölesi yapılmasıyla sınıf farklılıkları doğmaktadır (Milli Nizam Partisi 1. Büyük Kongresi, 1971:53). MNP'ye göre, zengin tabii kaynaklarına rağmen Doğu Avrupa ülkelerinden borç alacak seviyeye düşen, etrafındaki bütün ülkelerden fert başına düşen milli gelir bakımından aşağıda olan Türkiye'nin, içerisinde bulunduğu mevcut durumun tarihsel nedenleri olmakla beraber, dönemin şartları açısından yaşanan krizin birinci sorumlu, iktisadi hayatta köklü değişiklik yapamayan, verimli kar sahalarını yabancı sermayenin kontrolü altına sokan, eksik ve yanlış bilgileri ile iktisat hayatını idare etmeye çalışan AP yöneticileridir. Bunun yanında, kötü yönetim, büyük ciroların ufak bir azınlığın elinde toplandığı İstanbul sermayedarlarını da oluşturmuştur. Ülkenin diğer köşeleri ile merkezleri arasındaki uçurum yeterli yatırımın yapılmaması nedeniyle katlanmıştır. İktisadi hayatı AP'nin yönetmesi gerekirken, karar mekanizmalarında mutlu ve zengin azınlıklar bulunmakta ve bu kişiler makro ekonomiyi şahsi çıkarları doğrultusunda yönlendirmektedirler. AP yönetiminin, açık ya da gizli olarak bir çok israf kalemini bütçeye dahil ettiği belirtilirken MNP lideri Erbakan, iktisadi alanda yapacağı köklü değişiklikleri ise şu şekilde sıralamıştır: (Birinci Büyük Kongre, 1971:17-20)

- *Mahdut (sınırlı) özel sektörcülük ve devletçilik yerine yaygın özel sektörcülüğün ikame edilmesi.*
- *Yatırımların az gelişmiş bölgelere tevcihi.*
- *Merkezi planlama yerine, bölgesel planlamaya geçilmesi.*
- *Açık, gizli ve muzır israfın önlenmesi.*
- *Sömürücü faizciliğin zararlarından halkımızın ve ekonomimizin kurtarılması.*
- *Vergiye sonunda fakire yükleyen sistemin değiştirilmesi.*
- *Topraktan azami istifade sağlayacak yeni esasları getirilmesi.*

MNP'nin parti programına bakıldığında, benzer bir yaklaşım burada da görülmektedir. Parti, her şeyden önce, insanlığın maddi-manevi gelişmesine zarar verecek şekilde onları başıboş bırakan, sermayeyi ve sermayeden nemalanmayı amaç sayan buna karşın insanı bir araç olarak gören ve çalışmadan kazanç sağlayan materyalist-kapitalist sistemin karşısında olduğunu ifade etmiştir. Esas gayenin, helal kazancın teşvik edildiği ve mülkiyet hakkına hürmetkar olduğu, komünist kapitalist sistemin ötesinde ve üstünde bir sistemin benimsendiği ifade edilmiştir. MNP'nin iktisat programına incelendiğinde, maddi hayatın düzenlenmesi kadar manevi kalkınmanın da sağlanması esas kabul edilmiştir. Ahlak nizamı içerisinde işleyecek her türlü tedbirin toplumsal ve sosyal hayatı bozmadan alınması gerekmektedir. Hedeflenen amaç koyu bir

devletçi sistemden değil, yaygın bir özel teşebbüsten ve adilane bir düzenden geçmektedir. (Milli Nizam Partisi Programı, 1970:19-20).

27 Mayıs askeri müdahalesi sonrası ekonominin işleyişini belirleyen esas kavram planlamadır. Bölgesel planlama ile makro ve yerel düzeyde iki ana hedef ortaya konulmaktaydı. Bölgesel planlama ile ülkenin makro düzeyde kalkınması sağlanırken yerel düzeyde bölgesel kalkınma farkları ortadan kaldırılacaktır (Tekeli, 2008). Bu hedef doğrultusunda Türkiye’de 1960 sonrasında beşer yıllık hedefler dahilinde kısmi içerik farklarına rağmen benzer yöntemlerle Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) aracılığıyla kalkınma planları hazırlanmıştır. Hazırlanan planların özü, *kalkınma özdeştir sanayileşme* ilkesine uygun olarak sanayi sektörünü diğer sektörlere kıyasla öncü vazife verilmiştir (Tokgöz, 2007:167-168).

MNP ideolojisi, dini ve ekonomik olmak üzere iki unsurun siyasi olarak harmanlanması üzerine kurgulanmaktaydı. MNP, DP ve AP’de bulunmayan dini muhalefet ile küçük sanayici ve ticaret kesiminin aynı tabanda bulundurulması aracılığıyla yükselmeye çalışan; yürütülen makro ekonomik siyaset nedeniyle geriye bırakılan bir sınıfsallığın politik temsilcisidir. İktisadi alandaki planlama ve sanayileşme olgusunun ürettiği dengesizlik MNP’nin kafa yorduğu ve politika ürettiği ana eksenini oluşturmaktadır.

Erbakan ve parti yöneticilerinin sıklıkla dillendirdikleri, parti programlarına dahil olan maddi ve manevi kalkınmanın birlikte olması hususu, planlama mevzusunda da yüzünü göstermektedir. Partinin kurucuları arasında Osmanlı padişahlarını sayan Erbakan, planlama hususunda benzer bir retoriği dillendirerek maddi hedefe varmak için, “Sultan Fatih’in” İstanbul’daki fethindeki şahlanışı, “Sultan Selim’in” Çaldıran seferine gidişi gibi milli ruh ile çalışılması gerektiğini, aksi durumda kağıt üzerindeki planların netice vermeyeceği iddia etmiştir (Erbakan, 1973:29). Manevi kalkınmanın sağlanmadığı takdirde, Komünizm tehlikesi altındaki Türkiye’nin materyalist bir planlama ile iktisadi olarak kalkınmadığı gibi maddecilik düşüncesinden farklı olmayan Komünizm ile aynı yere çıkılacağı ifade edilerek, kapitalist ve komünist sistemlerin nihai olarak aynı özü ifade ettiği savunulmuştur (Erbakan, 1973:30). Erbakan, sosyal ve kültürel veçhesiyle zayıf planlamaların ülkeyi maddeciliğe sürükleyerek, Avrupa Birliği’ne girmeye çalışan Türkiye’nin beklenmedik şekilde Rusya’nın bir vilayeti olma riskiyle karşılaşabileceğini iddia etmiştir (Erbakan, 1973:40). Dolayısıyla, kalkınmanın özü MNP’de ahlak ve maneviyat olarak belirlenmiştir. AP tarafından hazırlatılan kalkınma planlarında, “İmam-hatip okullarının açılmayacağı” belirtilmesi MNP için başlı başına bir strateji hatası görülmüş; aydın din adamı yetiştirmenin ve milli-manevi kalkınmanın özü doğru

bir eğitim sisteminden geçtiği ve açılacak İmam-hatip okulları sayesinde aynı zamanda tarihsel olarak kopuk devlet-millet kaynaşmasını da sağlanacağı ifade edilmiştir. (Erbakan, 1973:42). Kalkınmanın sadece devlete ya da özel sektöre bırakılmayacağını ifade eden Erbakan, katılımcılığı esas alarak üçüncü bir model olarak “Bölgesel Kalkınma Şirketi” önerisini getirmiştir. MNP, projesi ve alt yapısı devlet tarafından kurulan, iştirakçisinin bölge insanının olduğu üretim tesislerinin kurulması hedeflemiştir. Böylece, devletçiliğin işlevsizliğinden diğer yandan “mutlu bir azınlık” olarak ifade edilen müteşebbis şirketlerinin yönetiminden öte, vatandaşın iştirakçi olacağı, vatandaşa sadece iş değil kar dağıtan bir model önerilmiştir (Turan, 2009:494). “Ufki devletçilik” olarak adlandırılan bu modelde, kurulacak olan fabrikalar, işlemeğe başlayıncaya kadar kaynak, altyapı ve proje sorumluluğu devletin uhdesinde kalacak; fabrikaların esas iştirakçileri ise vatandaşlar olacaktır. (Erbakan,1973:79).

Kalkınma ve planlamacılık düşüncesinin merkezi kavramı, kendinden sonraki Milli Görüş partilerine ilham verecek olan ağır sanayi hamlesidir. Sanayileşme kavramının özellikle “ağır sanayi” kavramı altından ifade edilmesi, dönemin şartları açısından Türkiye’de yaygın olan “montaj sanayinin” Batıya olan bağımlılığı, MNP’yi Batı aleyhtarlığı çizgisinde bağımsız ve yerel bir sanayileşme hamlesi olarak farklı bir söyleme büründürmüştür (İnsel, 2003). Kendisini siyasi ve iktisadi bağımsızlığın teminatı olarak gören MNP, uzun vadeli planlar ve “Sanayii Teşvik Kanunu” ile sanayinin ülke sathına yayılması hedeflemiştir. Ağır sanayinin, harp sanayinin temeli olduğu vurgulanarak, bağımsızlığın ve geleceğin teminatı adına MNP’nin bu dava uğrunda çalışacağı ifade edilmiştir (Milli Nizam Partisi Programı,1970:22-23).

1.2.2. Milli Nizam Partisi’nin Politik Söylemi

MNP’nin siyasi düşüncesine bakıldığında İslamcı ideolojiye sahip olamayacak kadar bulanık ve soyut bir söyleme sahip olduğu görülmektedir. Muhafazakarlık, milliyetçilik ve İslamcılığın eklektizminde yer alan parti kendisinden sonra siyasi alana dahil olan Milli Görüş partileriyle birlikte billurlaşacak ve müstakil bir İslamcı çizgiye ancak 70’lerin sonuna doğru oturacaktır (Bora, 1998:131).

MNP’den başlamak üzere tüm Milli Görüş hareketine sirayet edecek olan fikri zayıflığın ve entelektüelizme karşı gösterilen pejoratif tutumun gerisinde, parti ve lider açısından sağlam bir felsefi damara dayanma düşüncesi ve özgüveni vardır. Milli Görüş hareketi ve özelde MNP, Osmanlı modernleşme deneyimine eşlik eden, İslamcılık düşüncesi içerisinde yer almış olan Nakşibendi damarının ihya edilmesi; cumhuriyet döneminde yer altına inen enerjinin siyasete tahvil edilmesi anlayışına dayanmaktadır. Kamusal ve politik gücünü yitiren Nakşibendiliğin

tekrardan gün yüzüne çıkarılması ve iktidar ilişkilerine dahil edilmesi Milli Görüş hareketi için yeterli görülmesi; ilave fikri bir çaba gösterilmemiştir. MNP, itikadi olarak belendiği Nakşibendi damarın tarihsel olarak biriken siyasi rezervini iktidar ilişkilerine taşıyarak başarılı olacağına inandığı için MNP ve devamında MSP dönemlerinde mevcut dini ağı aşmaya çalışacak siyasi çabaya girmemiştir.

İngiliz işgali döneminde Hindistan'da yaşamış müceddit Abdullah Dihlevi'nin tedrisatından geçen Şeyh Mevlana Halid-i Bağdadi'nin Osmanlı ülkesine halife olarak gönderilmesi sonrası İslamcılık düşüncesi büyük ölçüde bu inanış ekseninde yayıldı ve Nakşibendilik tüm politik aktörlere nüfuz etti. Sadece Anadolu ile sınırlı kalmayan Nakşibendiliğin Haliddiye kolu Irak, Hicaz, Kuzey Kafkasya ve Güneydoğu Asya'da kendisine alan buldu. (Tosun, 2015:628) Nakşibendiliğin Halidiyye kolu tesirinde gelişen İslamcı düşüncenin cumhuriyet döneminde kristalize olmuş hali olan Milli Görüş düşüncesi, kurduğu partiler üzerinden bu geleneği ete kemiğe büründürecektir. Özellikle Nakşibendiliğin “sömürge karşıtı” söylemi Halidiyye üzerinden Osmanlı imparatorluğuna ve İslamcılık düşüncesine tesir etmiştir. Kemalizm tarafından “yerli bir oryantalizme” maruz bırakılan İslamcı siyasetin, Batılılaşma karşıtı söyleminin kaynağında Nakşibendi öğretisinin kabulleri yer almaktadır.

Nakşibendi tarikatının İslamcılığa yaptığı bir başka tahkimat Sünni inancın politikaya aşılmasıdır. Sünni karakter, Osmanlı'da heterodoksi arz eden ve şüphe oluşturan Bektaşiliğin karşı kutbunu oluşturması açısından sistemin güvencesiydi. 1826 yılında Yeniçeri Ocağının ile birlikte kaldırılan Bektaşî tekkelerinin yerine Ehl-i Sünnete bağlılıkları ile tanınan Nakşibendi şeyhleri postnişin olarak tayin edilmiştir. (Tosun, 2015:652) Ayrıca İstanbul uleması da heterodoks arz eden Bektaşilere karşı Nakşibendi tarikatlarına büyük bir teveccüh göstermişlerdi. Milli Görüş hareketi de Nakşibendilik ve İslamcılık düşüncesi üzerinden Sünni geleneğin cumhuriyet döneminde önemli taşıyıcısı olmuş; Alevi nüfusun yer aldığı bir çok noktada sahip olduğu düalizm üzerinden kayda değer oranda siyasi başarı göstermiştir.

Sünni damarın intikali ve sistemin güvencesi olma hali aynı zamanda Osmanlı'dan başlamak üzere bir çok bürokratin Nakşibendi tarikatına dahil olmasını sağladı. Bürokraside yer alma Nakşibendi damar için sadece bir memuriyet imkanı değil, devlet ve kamu kudreti aracılığıyla genişleyen Avrupa emperyalizmine karşı politik ve entelektüel mücadele için bir özne olmayı sağlıyordu (Tosun, 2015:628). Nakşibendi mensupları Osmanlı İmparatorluğunda sadece memuriyet üzerinden değil ekonomik bir sınıf teşkil etme ve ilmiye aracılığıyla aktivist bir

Müslüman profili çizmişlerdir. Nakşibendi tarikatının ilk olarak 1878 Osmanlı-Rus daha sonra Kurtuluş Savaşında verdiği mücadele “sömürge karşıtlığının” milliyetçi bir form üzerinden cumhuriyete intikalini sağladı. Fakat Kemalist baskılar neticesinden bir çok İslamcı aktör gibi Nakşibendi gruplar da kendi kabuğuna çekilmek zorunda kaldı. Nakşibendi tarikatı tek parti dönemini Diyanet kadrolarında görev alma ve cami odaklı geçirdikten sonra belli başlı kollar üzerinden yeşererek tekrardan kamusal alana dahil oldular. Kotku, “birliği bozan özünde yanlış kuruluşlar” olarak tanımladığı siyasi partiler karşısından ekonomik ve toplumsal kuruluşların tesisini savunmakla birlikte siyasi baskılar ve çevresinin telkini ile kerhen MNP’nin kuruluşuna izin vermek zorunda kaldı ve 1970 yılından itibaren farklı isimler altından Milli Görüş hareketi İslamcı siyasetin ve Nakşibendi damarının politik gövdesini oluşturdu. (Yaşar, 2010:330-331). MNP’nin içerisinde yer alan akademisyen ve teknokrat gelenek ile İslamcılığa eklenmiş milliyetçi söylemin özü Nakşibendi tecrübesine dayanmaktadır.

İdeolojik bir çözümlenmeye tabi tutulduğunda MNP’nin sadece ekonomide değil tüm söylemlerine sirayet etmiş, içkin bir “öteki” aleyhtarlığı olduğu görülecektir. Bunların başında Siyonizm ve ülke içindeki işbirlikçisi “masonlar”, ABD ve Avrupa’dan müteşekkil Batı dünyası ve ekonomik uzantısı olan kapitalist sınıf ve ezeli düşman “kıızıl komünistler” yer almaktadır. İdeolojik ötekileştirme sadece söylem boyutunda değil masonların ve komünistlerin partiye alınmayacağına bizatihi Erbakan tarafından dile getirilmesiyle eylem boyutunda da karşılık bulmuştur (Sarıbay, 1980:576). MNP ideolojisine hakim olan Osmanlıcı söylem ve dinsel muhalefet, Batılılaşma olgusunu bir tepki olarak tanımlayıp, modernleşme sürecini “taklitçilik” olarak kabul ederek kendisini bu sürecin karşısında konumlandırmıştır. Erbakan, Batı medeniyetinin üstünlük iddiasının geçersiz olduğunu söyleyerek, Avrupa’nın bir çok ilmi Müslümanlardan almasına rağmen bunu Müslümanların yaptığı gibi kökenini, kaynağını belirterek değil tekeline alarak dünyaya satmaya çalıştığını ifade etmiştir (Erbakan, 1974:25-26). Erbakan’a göre “hakkı değil kuvveti üstün tutan” ve tıkanma problemi yaşayan Batının taklit edilmesi, bugün İslam dünyasının en önemli problemidir ve Müslümanların taklitçi zihniyetin sahte gündeminden ivedilikle kurtulması gerekmektedir (Bora, 2002:263).

Türk sağının düşman algısı bakımından komünizm ve Batının düşmanlığına kıyasla en tehlikeli yapı, sahip olduğu gizlilik nedeniyle Siyonizm ve Masonluktur. Masonluğun sahip olduğu “görünmezlik” onu her türlü ideoloji, düşünce ve örgütün içine sızmaya imkan vermektedir. (Özman, Dede: 2012, 181-182). MNP’nin kurucu isimlerinden M. Zahit Kotku,

İslam söylemini kullanmalarına ve eylemini yerine getirmelerine karşın Masonların içlerinde olduğunu belirterek tuzaklara karşı ihtiyatlı olunmasını belirtmektedir:

Mason, ben de sendenim der, camiye girer, namaz da kılar, el açıp dua eder. Aman kardeşim! Bunların hiçbiri seni aldatmasın. Mason olduğunu bildiğin kimse, başını secdeden kaldırmasa dahi kıymeti yoktur. Bunu iyi bil ve herkese de iyice bildir. Belki çok merhametli ve cömert de olabilir, birçok hayırlara çok da yardımlar edebilir. Amma hepsi, kuşu yakalayabilmek için birer tuzak ve maskeden başka bir şey değildir. (Kotku, 1994:138)

Batı aleyhtarlığı ve Masonluk ilişkilendirmesi MNP ideolojisinde Batılılaşma muhalefeti ve İslamcı siyaset bağlamında derin bir nüfuz kazanırken, iktidar mücadelesi sürecinde de sıklıkla gündeme gelmiştir. Erbakan, Türkiye'nin "Ortak Pazara" girmesi müzakerelerinde kapitalist sermayenin tepesinde bulunan Siyonist sermayedarların ısrarcı olduğunu, buna karşın buradaki amacın kapitalist çıkarlar kadar Müslüman Türkiye'nin Hıristiyan Batı içinde eritilmesi hedefinin olduğu iddia etmiştir (Erbakan,1971:68). Öte yandan ülke içerisinde bulunan Siyonizmin "işbirlikçisi" masonlar ise, bu emellerini gizli yürüterek örtük olarak bu faaliyete destek vermektedirler:

Ortak Pazara girilmesini militan olarak arzu eden kimseler, dikkat edilirse laikliği dinsizlik veya dine karşı lakaydi şeklinde tefsir edilenler ve Batılılaşmayı bunun bütün maddi medeniyet ve tekniğinin çok ilerisinde Batı Hıristiyan dünyasının inanç ve kültürel sistemini benimsemek şeklinde anlayanlar, İslamiyet'i gelişmemizin engeli telakki eden ve fakat bu fikir ve kanaatlerini açıkça ifadeden çekinen masonlar ve masonik zihniyetli kozmopolit zümreler, Türkiye'nin bir an evvel Müşterek Pazara girmesini, bu gayelerinin gerçekleşmemesi yönünden hararetle savunmaktadırlar (Erbakan,1971:73).

Modernleşme deneyiminin benzerliğine rağmen mukayeseli çalışmaların yok denecek kadar az olduğu Rusya siyaseti, politik, entelektüel ve tarihsel olarak anlaşılmaktan çok korku siyasetinin önemli bir "ötekisi" olarak özellikle Türk sağına mümbit bir malzeme vermiştir. Bilhassa soğuk savaş dönemi içerisinde, Osmanlı'dan itibaren gelen "Moskof" retoriği, NATO üyeliği ve ABD müttefikliği ile birleşmesiyle milliyetçi dozu yüksek bir anti-komünizm ideolojisi üretmiştir. 1960 Sonrası yükselen ideolojik ayrışmada DP ve AP'nin "renksiz" siyasetine karşı, MNP ideolojik dozajını milliyetçi partiler gibi anti-komünizmden almaya başlamıştır (Taşkın, 2003:633). Bu canlanmayı Osmanlı'nın son döneminden başlayarak tahkim eden bir çok "sağ" düşünür ve siyasetçi bulunmakla beraber, öncüsü, MNP'nin ilk siyasi manifestosu olan *Mukaddesatçı Türk'e* beyannamesini yazan, İslamcı düşünce kadar milliyetçi-muhafazakar düşünce için de sembol bir ismi Necip Fazıl Kısakürek'dir. Böylece, devlet nezdin de karşılık

bulan anti-komünizm, büyük düşman olmanın yanında sağ siyaseti iç piyasada paydaş haline getirme gibi bir işleve de sahip olmuştur. Bu büyük resim içerisinde Erbakan ve MNP siyaseti de ekonomik, siyasi ve dini saiklerle tereddütsüz bu dili işlevsel hale getirerek, İslamcı siyasetin telaffuz edilmesinin sakınca doğurduğu 1970'ler Türkiye'sinde anti-komünizm karşıtlığı ve milliyetçi-mukadesatçılık üzerinden ideolojik itibarı kazanmaya başlayacaktır. Diğer taraftan MNP için anti-kapitalizm de dillendirilmekle beraber, piyasanın asıl işleyişinden çok kapitalizm üzerinden var olan sınıflar ve zümreler siyasi rakip olarak gösterilmektedir.

Erbakan, Türkiye'deki ideolojik ayrışmayı üçlü bir yapı üzerinden okuyarak Milli Görüş'ün yerini tespit etme çabası içinde olmuştur. Erbakan'a göre bilinenin aksine Türkiye'de iki değil üç ayrı fikri düşünce vardır: solcu (toplumcu), renksiz (ferdiyetçi) ve sağcı (dengeci) görüş. MNP'nin kuruluşuna kadar çok partili hayatta yaklaşık 25 yıl geçmiş olmasına rağmen fiiliyatta tek parti döneminden farklı bir düşünce gelişimi olmadığını belirten Erbakan, anayasada verilen hürriyetlerin bir başka madde ile kısıtlandığını belirterek, şiddete varmadığı sürece her türlü fikri hürriyetin geliştirilmesini savunduklarını ifade etmiştir (Erbakan,1973:51-53). Öncelikli olarak, fikir hayatının gelişiminin anayasada yazan demokrasi ve insan haklarının kağıt üzerinde değil fiiliyatta da işleminin gerekliliğini vurgu yapan Erbakan, fikri çarpışmanın nihai hakeminin ise millet olduğuna gönderme yapmıştır.

Erbakan, iki görüşe kıyasla, kendilerinin “sağ” görüşte durduğunu belirterek toplum ve fert kutuplaşmasında dengeci ve üçüncü bir yerde bulduklarını savunmuştur. Erbakan, sol görüşün, toplumsal fikirleri barındırmakla beraber, insan hakları ve bölünmezlik gibi zaafı nedeniyle komünizm gibi ileri noktaya varabileceğini; liberal görüşün ise sosyal ve milli konularda duyarsızlıkla malul ve sömürüye gebe olduğu belirtilmiştir (Erbakan,1973:46-47). Parti düzleminde, sol parti olarak CHP'yi, renksiz -aynı zamanda masonik- bir parti olarak ise AP'yi görmektedir. Bununla beraber, kendi konumları da özellikle çıkış noktası hususunda ve toplumsal yapı bakımından Milliyetçi Hareket Partisi'nden (MHP) kayda değer bir farkı barındırmamaktadır (Bora, 2013:529). Erbakan ve partinin, özellikle MNP sonrası Milli Görüş partilerinin ısrarla kaçındıkları “sağcı” tanımlamasına büyük bir iştihak ile yaklaşmaları dikkat çekicidir.

Kendisini sağ ve dengeci bir kimlik ile ifade eden MNP'nin hürriyetlere bakışının genel çerçevesi, insan hakları evrensel beyanname ve anayasa olmakla beraber esas olanın hürriyetler düzenin layıkıyla tatbik edilebilmesi olduğu parti programında ifade edilmiştir. Parti, muhafazakar bir tutum olarak, aileyi toplumun temeli saymakta; can, mal ve ırz emniyetinde

devleti birinci derecede sorumlu tutmaktadır. Vicdan hürriyetinin, dini inancı, ibadeti, öğretimi kapsadığı belirtilmiş; laikliğin, din aleyhtarlığına dönüşmesinin engellenmesi ve laikliğin dine ve dindarlara baskının aracı haline getirilmemesi parti programında beyan edilmiştir. Eğitim politikasında, dini bilgiden kısmen ya da tamamen mahrum bırakacak yanlış politikalar yerine din istismarına imkan vermeyecek eğitim ve öğretim politikasının uygulanması gerekliliği, vicdan hürriyeti başlığı altında parti programında ifade edilmiştir (Milli Nizam Partisi Programı, 1970:7).

MNP'nin zihin dünyasının çözümlenmesi için demokrasi tanımına bakıldığında, somut ve genel geçer olmaktan çok soyut nitelikte bir demokrasi anlayışı gözükmektedir. “Hak” kavramına yapılan atfın modern hukuka uygunluk mu yoksa dini bir kavram olduğu kesinlik taşımamaktadır:

Hakka en riyayetkar, en bilgili ve en liyakatlı kimselerin millet hizmetine getirilmesi ve milletin en adil, en isabetli ve ilmi usullerle idaresi için hakkı arayan ve hakkın tahakkukuna çalışan hak ve hakikat otoritesine yol açan serbest insanlar zeminidir (Milli Nizam Partisi Programı, 1970:5).

Demokrasinin asıl hedefi kişilerin faziletlerini arttıracakları bir süreç olarak görülmüş; bunun ise ahlakın ve faziletin mevcut olduğu bir vasatta gelişeceği kabul edilmiştir. Modern demokrasilere ait kavramların ihtiva ettiği hususların hem ülke siyaseti hem de parti içi işleyiş bakımından MNP'de olmadığı dikkat çekicidir. Bu zaafiyet Milli Görüş siyaseti için MSP ve belli süre RP dönemleri açısından da devam edecektir.

1.3. 12 Mart Askeri Muhtırası ve Milli Nizam Partisi'nin Kapatılması

12 Mart 1971 tarihinde hükümeti istifaya çağıran ve bunun yerine partiler üstü “milli birlik hükümetinin” kurulmasını talep eden askeri irade, çok partili siyasi düzen içerisinde yüzünü tekrardan göstermiş; 27 Mayıs sonrasında ortaya çıkan cuntacı eğilimleri kaldırarak Türk Silahlı Kuvvetleri içerisindeki emir-komuta zincirini yeniden tesis etmeyi hedeflemiştir. 12 Mart muhtırasının politikaya bakan yüzü, Kemalizm'i merkeze alınmak suretiyle vücut bulan ideolojik çeşitliliğin politik alandan tasfiye edilmesidir. 27 Mayıs cunta darbesinde olduğu gibi 12 Mart muhtırası da siyaset alanında kendisine önemli ölçüde destek bulmayı bilmiştir. Özellikle sosyalist solun, müdahaleye, ileri bir değişime gebe olacağı telakkisiyle destek verdiği gözlemlenmektedir. Bu isimlerin başında Doğu Perinçek'in başını çektiği Aydınlık, Mihri Belli'nin liderliğini yaptığı Milli Demokratik Devrim grubu ve Dev-Genç'in önderliğindeki Mahir Çayan gelmektedir (Aydın, 2015:206). Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK),

Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) ve Türkiye İşçi Partisi (TİP) gibi önemli sol siyasi odaklar da 12 Mart ve sonrasında kurulacak olan ara rejim hükümetini desteklemişlerdir. Ara rejimin başbakanı olarak göreve başlayan CHP’li Nihat Erim ve kabinesi için parlamentoda yapılan güven oylamasına, CHP, AP ve Milli Güven Partisi (MGP) evet oyu vererek destek olmuştur.(Aydın, Taşkın, 2015: 221)

12 Mart Muhtırası sonrasında haklarından soruşturma açılan partilerden MNP Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. 5 Mart 1971 tarihinde hakkında soruşturma açılmasına müteakip, 12 Mart muhtırası, sürece hız vermiş ve 20 Mayıs 1971 tarihinde Siyasal Partiler Kanunu’nun 101, 92, 94 ve 96. Maddelerine dayanarak “laik devlet niteliğinin ve Atatürk devrimciliğinin korunmasına aykırı” faaliyette bulunması sebebiyle partinin kapatılması kararı alınmış (Akyol, 2009:255) fakat parti yöneticileri hakkında bir kamu davası açılmamıştır (Teziç, 1976:338). MNP ile birlikte kapatılan diğer parti mevcut sisteme karşı muhalefetini dile getiren TİP’tir.

MNP’nin kapatılması ile ilgili Başsavcılık İddianamesinde esas teşkil eden husus, parti mensuplarının ifade ettikleri “dini gönderme” ve “sözler”dir. Parti yetkilileri, savunmalarında bunların anayasa ve yasalara uygunluğunu müdafaa etmelerinin yanında bir çoğunun gerçeği yansıtmadığı –özellikle Parti 1. Kongresindeki konuşmalar için- ya da bunların parti mensubiyeti olmayan kişi veyahut kurumlarca beyan edildiği belirtilmiştir. İddianamede kapatma gerekçesi olarak öne sürülen delillere bakıldığında, MNP’nin işaretinin tekbir olduğu, “hak geldi, batıl zail oldu” ifadesinin dini bir içerik barındırdığı, MNP Genel Başkanının “İslam ve İlim”, “Doğuda, Batıda İslam’da Kadın” adlı kitabının bulunduğu, parti mensuplarının halk arasında “selamünaleyküm” diyerek selamlaşması, dini içerikleri bulunan Milli Nizam Marşının olduğu, MNP’nin sağcılık iddiasında bulunarak diğer partileri “batıl” olarak tasvir ettiği, MNP Genel başkanının, “ben bu akşam Müslümanları küçük görenleri küçük göreceğim demesi” öne sürülmüştür. Parti savunmasında ise, esas olarak bu göndermelerin salt dini değil manevi bir kalkınmanın reçetesi olarak parti tarafından benimsendiği, bunun ise anayasada belirtilen materyalist olmanın yasaklanması ve manevi gelişmenin sağlanması ilkeleri ile örtüştüğü belirtilerek hukuka aykırı olmadığı savunulmuştur. (Sarıbay, 2010:577-578)

12 Mart muhtırası ile “siyasi ve toplumsal olarak yaşanan bunalımı” çözmek adına tek yol olarak gösterilen Kemalist ideoloji ve kurumları, cari sistem içinde, meşruluğunu Kemalist milliyetçilikten değil, dini kavram ve değerlerden aldığı iddia edilen MNP’yi laikliğe aykırı

bularak kapatmıştır (Sarıbay, 1980:579). Bu karar benzer tatbikatlarla karşılaşacak Milli Görüş partileri için ilk tanışma niteliğinde olacaktır (Akyol, 2009:254-255).

MNP'nin kapatılması ile birlikte Necmettin Erbakan önce Almanya'ya sonra da İsviçre'ye gitmiş ve siyasi vasatın ülke içerisinde sağlanmasına müteakip yurda dönerek Milli Selamet Partisi'nin (MSP) kuruluş çalışmalarına dahil olmuştur.

Sonuç

Milli Görüş hareketinin kurumsal bir kimlik kazanmasının yanında İslamcı siyasetin demokratik toplumsal siyasete katılması açısından MNP'nin Türk politik hayatına dahil olması önemli bir kırılmayı ifade etmektedir. MNP, daha sonra organik açıdan MSP ve Refah Partisi (RP), 21. yüzyılda ise tüm reddiyelere rağmen insan kaynağı, söylem ve taban açısından Adalet ve Kalkınma Partisi'ne (AK Parti) kaynaklık edecektir. MNP deneyimi aynı zamanda Osmanlı modernleşmesi ve İslamcılık siyasetinde önemli rol oynayan Nakşibendi geleneğinin politik alana taşınması noktasında Milli Görüş siyasetinin ötesinde başta Anavatan Partisi (ANAP) olmak üzere Türk sağının önemli partilerine düşünsel canlılık katacaktır.

MNP, merkez sağ siyasetin “çevreyi” temsil etmedeki kapsayıcı siyasetini parçalamanın yanında Kemalist siyasetin üretmiş olduğu politik ve felsefi dönüşüme cepheden bir siyasal söylem geliştirme iddiasında bulunarak Türk siyasetinin politik ayrışmasına yeni bir kulvar açmıştır. Merkez-çevre düalizminde CHP ve DP arasında cereyan eden tartışma üzerinden okunan Türk siyaseti, İslamcı bir iddianın siyasete dahil olması ile yeniden şekillenmiştir. MNP ile aynı dönemde iktidar mücadelesi veren TİP'in “solu” tanımlama gayretleri de hesaba katıldığında Türk siyasi yelpazesinin en önemli şekillenmesinin bu dönemde yaşandığı ifade edilebilir. Buna karşın, MNP'nin politik iddiası, siyasi ömrünün kısa sürmesi, İslamcı siyasetin kendi iç gerilimleri, yeterli düzeyde inceltilmemiş siyasi lügatı ve soğuk savaş döneminin politik söyleme etkisi nedeniyle yeterli düzeyde berraklaşmamıştır. MNP'nin devamı olarak kurulan MSP ile “sağ” siyasetten kendisini büyük ölçüde ayırtıracak olan Milli Görüş hareketi, politik kavramlarını sivriltilecek billur bir İslamcı çizgiye oturacaktır. Milli Görüş hareketinin kuluçka dönemi olarak ifade edilebilecek olan MNP, kendisinden sonra kurulan partilere işlenmek üzere ideoloji, örgüt ve toplumsal temsil ileterek önemli bir ilham kaynağı olmuştur.

Kaynakça

- Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Akyol, H. (1999). *Türkiye'de Siyasi Parti Kapatmanın Tarihi*. Ankara: İmge Yayınları.
- Aydın, S. & Taşkın, Y. (2015). *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (1998) *Türk Sağının Üç Hali*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Bora, T. (2002). Milliyetçi-Muhafazakar ve İslâmcı Düşünüşte Batı İmgesi, U. Kocabaşoğlu (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık*. (251-268) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2013). Sol-Sağ Şemasında İslâmcılık: Üçüncü Yol, Orta Yol, Milli Sağ, İ. Kara, A. Öz (Ed.) *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi*. (514-537) İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Çakır, R. (2013). Milli Görüş: Dün, Bugün, Yarın. İ. Kara, A. Öz (Ed.) *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi*. (753-756) İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Çalışlar, O. (1995). *RP Nereden Nereye?*. Ankara: Pencere Yayınları.
- Çavuşoğlu, H. (2009) TOBB-Siyaset İlişkisi Açısından Erbakan'ın TOBB Başkanlığı Sürecinin Değerlendirilmesi, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s.4, 44-55.
- Emre, S. A. (1990). *Siyasette 35 Yıl-I*. İstanbul: Akabe Yayınları.
- Erbakan, N. (1971). *Mecliste Ortak Pazar*. İzmir: MNP Gençlik Teşkilatları Genel Başkanlığı.
- Erbakan, N. (1971). *Birinci Büyük Kongrede*. İstanbul: MNP İstanbul Gençlik Teşkilatı Yayınları.
- Erbakan, N. (1973). *Milli Görüş ve 3. Beş Yıllık Plan*. Ankara: Furkan Yayınları.
- Erbakan, N. (1974). *Üç Konferans*. İstanbul: Fetih Yayınları.
- İnsel, A. (2003). Milliyetçilik ve Kalkınmacılık. T. Bora (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, Milliyetçilik*. (773-776) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keyder, Ç. (1993). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kırkinci, M. (2004). *Hayatım-Hatıralarım*. İstanbul: Zafer Yayınları.
- Kotku, M. Z., (1994). *Cihad*. İstanbul: Seha Neşriyat.
- Milli Nizam Partisi Programı*. (1970). İstanbul: Haktanır Matbaası.
- Milli Nizam Partisi 1. Büyük Kongresi*. (1971). Ankara: As Matbaası.
- Milliyet Gazetesi*, 21.08.1969.

- Özman, A. & Dede, K. (2012) Türk Sağı ve Masonluğun Söylemsel İnşası: İktidar, Bilinmezlik, Komplo, İ. Ö. Kerestecioğlu, G. G. Öztan (Der.) *Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*. (169-202) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sarıbay, A. Y. (2010). Milli Nizam Partisi'nin Kuruluşu ve Programının İçeriği, Y. Aktay (Ed.) *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, İslamcılık*. (576-590) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sevilgen, M. G. (1980). *MSP'de Dört Yıl (1973-1977)*. İstanbul: Yüksel Matbaası.
- Taşkın, Y. (2003). Anti-Komünizm ve Türk milliyetçiliği: Endişe ve Pragmatizm. T. Bora (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, Milliyetçilik*. (618-634) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekeli, İ. (2008). *Türkiye'de Bölgesel Eşitsizlik ve Bölge Planlama Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tokgöz, E. (2007). *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Tosun, N. (2015) Nakşibendiyye, S.Ceylan (Ed) *Türkiye'de Tarikatlar*. (611-691) İstanbul: İSAM Yayınları.
- Turan, Ö. (2012) Kudretli Devlet, Manevi Kalkınma, Ağır Sanayi: Türk Sağı ve Kalkınma, İ. Ö. Kerestecioğlu, G. G. Öztan (Der.) *Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*. (459-508) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yaşar, M. E. (2010) İskenderpaşa Cemaati. Y. Aktay (Ed.) *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, İslâmıcılık*. (323-340) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yalçın, S. (1994). *Hangi Erbakan*. İstanbul: Başak Yayınları.
- Yorgancılar, S. (2012). *Milli Görüş (1969-1980)*. İstanbul: Pınar Yayınları.

Kuşaklar Arası Farklılaşma: X ve Y Kuşaklarının Örgütsel Sessizlik Davranışı Bağlamında Analizi

Aykut GÖKSEL*

Gülden GÜNEŞ**

Geliş Tarihi (Received): 09.11.2017 – Kabul Tarihi (Accepted): 07.12.2017

Öz

Günümüzde X ve Y kuşakları beraber çalışmaktadırlar. Farklı kuşakların örgütlerde gösterdikleri davranışların analizi örgütlerin daha etkin yönetilebilmeleri için önemli görülmektedir. Bireylerin örgütlerinde gösterdikleri davranışlar örgütün başarısı için önemlidir. Bu çerçevede örgütsel sessizlik davranışı örgütlerin gelişmesini engelleyici bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Mevcut çalışma, kamu ve özel sektörde çalışan 216 katılımcı bağlamında X ve Y kuşaklarının örgütsel sessizlik davranışını incelemektedir. Elde edilen bulgular X ve Y kuşaklarına mensup çalışanların örgütlerinde sessiz kalmadıklarını ve bu çerçevede kuşaklar arasında örgütsel sessizlik ve alt boyutları açısından istatistiksel bir farklılık olmadığını göstermektedir. Aynı şekilde örnekleme cinsiyet ve medeni durum farkına ilişkin de istatistiksel anlamlılıkta bir fark bulunmamıştır. Buna karşın kamu sektöründe çalışanların örgütsel sessizlik düzeyi aynı özel sektör çalışanlarına göre daha yüksek olarak tespit edilmiştir. Bu durumun muhtemel sebepleri olarak özel sektör çalışanlarının yüksek özgüvenleri ve rekabetçi yapıları ve kamu sektörünün çalışma şartları gösterilebilir. Kuşaklararası farklılıkların literatürümüzde yeterli düzeyde yer almadığı bulgusuna dayanarak, bireylerin örgütlerde gösterdikleri davranışların X, Y ve yakın bir zamanda çalışma hayatına katılacak olan Z kuşakları bağlamında ele alınmasında yarar olduğu değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kuşaklararası Farklılık, X ve Y Kuşağı, Örgütsel Sessizlik, Örgütsel Davranış, Çalışma Hayatı*

* Doç.Dr., Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme, Yönetim ve Organizasyon A.B.D. agoksel@gazi.edu.tr

** MBA, Atılım Vakfı, İnsan Kaynakları Yöneticisi, guldengunes@gmail.com.tr.

Generational Differences: The Analysis Of The X And Y Generations In The Context Of Organizational Silence Behavior

Abstract

Nowadays X and Y generations work together. Analysis of the behaviors of different generations in organizations is seen as important for organizations to be more effectively managed. The behavior that individuals show in their organizations is crucial to the success of the organization. In this context, organizational silence is regarded as an obstacle factor to the development of organizations. The present study examines the organizational silence behavior of X and Y generations of 216 participants working in the public and private sectors. Findings show that employees of the X and Y generations do not stay silent in their organizations and that there is no statistical difference between the generations in terms of organizational silence and its sub-dimensions.. Likewise, there is no statistical significance difference in gender and marital status of the sample. On the other hand, the level of organizational silence in the public sector workers was higher than that of the private sector workers. High self-confidence and competitive structures of private sector employees and the working conditions of the public sector can be shown as the possible reason for this difference. Based on the finding that differences among generations do not take place adequately in the literature, it is evaluated as a benefit the behaviors of individuals in organizations in the context of X, Y and Z generation which will soon join the working life.

Keywords: *Generational Differences, X and Y Generation, Organizational Silence, Organizational Behavior, Work Life.*

Giriş

Çalışma yaşamında birey-örgüt ile bireyler ve organizasyonlar arası etkileşim her zaman önemli birer araştırma alanları olmuştur. Çalışma etkinlik ve verimliliğinin artırılması, çıktı ve sonuç niteliklerinin yükseltilmesi ve bu yollarla ihtiyaçların giderilmesi ulusal bağlamda da önem arz etmektedir.

Bireyler organizasyonlarda çeşitli davranışlar göstermektedir. Kurumların olan bağlılıkları, güvenleri, kurum için gösterdikleri kurum lehine gönüllü davranışlar bu çerçevede ele alınabilir. Bunun yanında bireyin kuruma vereceği katkı, kararlara katılım düzeyi, bu ve benzeri olumlu davranışlardaki istekliliği, yaratıcılığı da örgütün başarısı açısından önemli görülmektedir.

Günümüzde tüm bu temel konulara ek olarak organizasyonlarda iki farklı kuşak mensuplarının beraber çalışıyor olması yukarıda belirtilmiş çalışma yaşamını etkileyen tüm konuların bir de farklı kuşaklar bağlamında ele alınıp incelenmesi gereğini doğurmuştur. Ülkemizde fiili çalışma hayatının çoğunluğu yönetici olarak yaklaşık %25'ini oluşturan X Kuşağı ile, yönetici pozisyonlarına gelmekte olan Y Kuşağı arasındaki farklılıkların tespit edilmesi, anlaşılması ve sebep sonuç ilişkilerinin modellenmesi, etkin yönetimin sağlanması için çok önemli görülmektedir. Çalışanların mesleklerine ilişkin bilgi ve becerilerini, görüşlerini örgütlerinde bilinçli olarak ifade etmemeleri durumu olan örgütsel sessizlik, örgütlerin gelişim ve başarıları önündeki önemli bir engel olarak görülmektedir.

Bu bağlamda mevcut çalışma örgütsel sessizlik çerçevesinde X ve Y Kuşak farklılıklarını sorgulamaktadır.

1. Kuşak Kavramı

Türk Dil Kurumunda kuşak kavramı; yaklaşık olarak aynı yıllarda doğmuş, aynı çağın şartlarını, dolayısıyla birbirine benzer sıkıntıları, kaderleri paylaşmış, benzer ödevlerle yükümlü olmuş kişilerin topluluğu ve yaklaşık yirmi beş, otuz yıllık yaş kümelerini oluşturan bireyler öbeği, göbek, nesil, batın, jenerasyon olarak tanımlanmıştır. Kuşak kavramı için diğer tanımları ele almak gerekirse kuşak; anne-babaların, çocuklarının doğumları arasındaki ortalama zaman aralığı (Başol, Çetin ve Gülşen, 2014: 1-15), benzer zaman aralıklarında doğan, benzer ekonomik ve sosyal hareketlerden etkilenmiş benzer davranış biçimine sahip kişiler olarak tanımlanabilir (Yüksekbilgili ve Akduman, 2015: 19).

Belirli bir dönemde doğmuş kişilerin gelişim dönemlerinde tecrübe ettikleri sosyal, kültürel, politik olaylar ve teknolojik gelişmeler onları diğer gruplardan farklılaştırır. Bir grubun olaylara verdiği tepkiler, kendilerini ifade etme tarzları, hayalleri, istekleri, hedefleri ve motivasyon kaynakları kuşakları oluşturmaktadır (Başgözde ve Bayar, 2015: 118-130).

Pozitivist bilim anlayışı çerçevesinde sosyoloji biliminin kurucusu olarak kabul edilen Auguste Comte, kuşak değişikliklerin tarihsel süreç içerisinde hareketler olduğunu ortaya koymuş, sosyal ilerlemenin ancak bir kuşağın bir sonraki kuşağa aktaracağı bilgi ve birikimler ile sağlanabileceğini belirtmiştir (Cücen, 2012). İş yaşamı ve yöneticiler açısından kuşak kavramını ele alan ilk yönetim bilimi yazarı Douglas McGregor'dır. McGregor, yöneticilerin kuşak kavramının farkında olmadıkları bir dönemde, yönetsel uygulamaların çalışanların davranışlarına etkilerini incelemiştir. McGregor'un çalışmaları, büyük oranda 1930'lı yılların ortası ile 1950'li yılların ortası arasında. Bu dönem; "İkinci Dünya Savaşı", "Büyük Buhan", "Soğuk Savaş" gibi önemli tarihsel olaylar nedeniyle ekonomiye, işletmelere ve endüstriyel ilişkilere büyük etkilerde bulunmuştur (Ekin vd., 2016: 81-91).

Genelde aynı doğum yıllarına sahip bireyler kendilerini bir kuşak olarak görürken, farklı doğum yıllarına sahip bireyleri de farklı bir kuşak olarak görmektedirler. Ancak bir kuşağın oluşumu sadece aynı doğum yılına sahip olmaları ile açıklanamaz. Daha etken olan durum bireylerin paylaştıkları yıllar değil yaşadıkları sosyal ve tarihsel eşsiz deneyimlerdir. Bu deneyimler bireyleri daha çok kalıcı olarak etkilemiştir (Yüksekbilgili, ve Akduman, 2015: 19). Araştırmacılar dönemleri belirli tarihsel aralıklar içerisinde değerlendirerek bu grupları Gelenekselciler – Sessiz Kuşak (1925-1945), Bebek Patlaması Kuşağı (1946- 1964), X Kuşağı (1965- 1979), Y Kuşağı (1980 – 2000), Z Kuşağı (2000 sonrası doğumlular) olarak sınıflandırmışlardır.

1.1. Gelenekselciler – Sessiz Kuşak (1925-1945)

1925-1945 yılları arasında dünyaya gelen Gelenekselciler - Sessiz Kuşak o dönemlerde yoğun olarak yaşanan savaşırlardan dolayı Savaş Kuşağı adını da almış bu dönemde yaşanan ikinci dünya savaşı ve ekonomik buhran bu kuşağın karakterinin oluşmasında birebir etkili olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti bu dönemde savaştan yeni çıkmış tek partili siyasal sistemin egemen olduğu ve sanayi, üretim ve hizmet sektörünün neredeyse tamamen yeniden kurulmaya başlandığı bir dönemdedir (Demirkaya vd., 2015: 186-204). Bu kuşakta doğan

insanlar geçmişten gelen savaşlar ve devam eden savaşlar nedeni ile savaşa katılmayacak çocuklardan oluşmaktadır. Bu çocuklarında en önemli kültürel yapısı geniş aileler ve bu durumun getirdiği daha yakın komşuluk ilişkileridir. Bu ilişki ağı değer açıdan otoriteyi kabullenme, bağlanma gerektiğinden fazla çalışma ve vatana kendini adama gibi kavramların yoğun yaşanmasına yol açmıştır (Akdemir vd., 2013: 11-42). Bu dönemin insanları dönemin zorluğunun getirdiği gereklilik olarak daha dikkatli olup, macera aramayan, hayal gücü zayıf bir yapıdadırlar (Serçemeli, Kurnaz ve Özcan, 2015: 261-276.) Karar vermekte zorluk çekerler ve kararları otoritenin vermesini beklerler. Liderlerine sadıktırlar ve emirlerine koşulsuz itaat ederler (Demirkaya vd., 2015: 186-204).

1.2. Bebek Patlaması Kuşağı (1946- 1964)

İkinci Dünya Savaşından sonra azalan nüfusun hızlıca toparlanmasını sağlamak, ekonomik buhranın etkilerinin azalmasıyla geleceğe daha pozitif bakılması sonucu çocuk yetiştirme isteğinin artması bebek doğumlarının artmasına neden olan faktörlerden biridir. 1940-1950'lerde yüksek doğum oranları olması ile yerleşim alanları gelişmeye başlamış, 60'lı yıllarda kolej eğitimi yaygınlaşmış, varoş kültürü oluşarak uyuşturucu kullanımı artmıştır. Bu dönemde savaş karşıtı söylemler çoğalmıştır (Demirkaya vd., 2015: 186-204). Bebek Patlaması Kuşağında dünyada insan hakları hareketleri çoğalmış, radyolara olan ilgi en çok bu dönemde artmıştır. Türkiye'de ise darbeler ile çok partili siyasal sisteme geçişin ağırları bulunmaktadır.

Bu kuşak mensupları sadakat duyguları yüksek, kanaatkâr ve aynı zamanda bir yerde uzun süre çalışabilen bir yapıya sahiptirler. Çalışkan, idealist, kararlarında tezatlık bulunmayan bir yapıya sahip olup ayrıca yetki duygusu, işkolik ve bencillik gibi bazı olumsuz özelliklere sahiptirler. Zor işe ve uzun saatler çalışmanın önemine inanırlar. Kendilerini motive edebilen ve takdir edilmekten hoşlanmayan bir yapıya sahiptirler. İş hayatında öncelikleri aldıkları ücretlerdir. Ekip çalışmasına ve ekip iletişimine önem verirler. Savaş döneminden çıktıkları için eğlenceye düşkündürler (Adıgüzel, Batur ve Ekşili, 2014:19). Bu kuşağın diğerler kuşaklara aktardığı ve günümüzde hala devam eden en önemli miras mal varlığı ve emeklilik sistemlerinin oluşmaya başlaması (Demirkaya vd., 2015: 186-204.), kadın-erkek eşitliği, ırk ayrımına karşı mücadele ve çevreye duyarlı olmaktır (Başol ve Aydın, 2014:1-15).

1.3. X Kuşığı (1965- 1979)

X Kuşığı, 1965 yılından 1980 yılına dek doğan ve demografik olarak benzer özellikleri gösteren insanların oluşturdukları kuşak olarak bilinmektedir. X kuşığı kendini topluma karşıt gören, keskin politik çıkışlar yapan, kendi giyim stilini yaratan, daha sert müzik türleri ve punk gibi farklı yaşayış biçimlerine sahip olan bir nesildir. Bu kişiler kendilerini saygın bir statüye sahip olma, para ve yüksek oranda sosyalleşme ile kendi varoluşlarını açıklamaya çalışmaktadırlar. X kuşığı üyeleri, iş yaşamında sadık, kanaat duyguları yüksek ve aynı işte uzun yıllar çalışmış bireyler olarak bilinmektedir. Bir önceki kuşağa göre her ne kadar iş yaşamında sadık olsalar bile daha iyi bir gelecek için fırsat kollamış, teknolojik devrime denk geldiklerinden zorunlu olarak teknoloji kullanmaya başlamışlardır. Kadınlar bu dönemde tekrar iş yaşamına katılmaya başlamış ve kariyerlerinde ilerlemek istediklerinden dolayı da az çocuk sahibi olmak istemişlerdir (Başol ve Aydın, 2014: 1-15). Toplumsal sorunlara karşı duyarlı, iş motivasyonları yüksek ve otoriteye saygılıdır. Kendi sorunlarını kendileri çözmeye çalışan ve bu nedenle de kendilerine güvenleri ve iş yapabilirlikleri daha yüksek olan bir kuşaktır (Akdemir vd., 2013: 11-42).

Bu dönem dünya koşullarının çok değiştiği ve her gün yeni yeniliklerin ortaya çıktığı bir dönem olduğundan X kuşığı bireyleri bu çağa ayak uyduramadıklarını ve dışlandıklarını hissetmektedirler. İlk kişisel bilgisayarın satışı ve dolayısıyla teknoloji alışkanlıklarının altyapısı bu dönemde oluşmuştur. İş yaşamında X kuşığı yönetici konumuna geldiğinde bilgi ve iletişim teknolojileri hızla gelişmiş ve etkileri kuşaklar üzerinde köklü değişimlere yol açmıştır. Teknolojik bilgiye sahip, girişimci ve hızlı terfi beklentisi içinde alan X kuşığı astları olan Y kuşığı ile çatışmalar yaşamaktadır.

Günümüzde Türkiye'nin %22'sini oluşturan bu kuşak, dönemini petrol krizleri ve ekonomik sarsıntılarla geçirmiştir. '68 kuşığı' gelişmelerinin de yaşadığı bu dönemde Türkiye'de üniversite olayları ve sağ-sol çatışması artarken, televizyonda değerli bir iletişim aracı haline gelmeye başlamıştır (Adıgüzel, Batur ve Ekşili, 2014:19).

1.4. Y Kuşığı (1980 – 2000)

Y kuşığının hangi tarihte doğanları kapsadığı konusunda literatürde görüş farklılığı bulunmaktadır. Y Kuşığı bireyleri ailelerinin yarattığı korumacı ve güvenli ortamda büyümüşlerdir. Doğdukları dönem boşanma oranlarının arttığı, doğum kontrolünün yaygınlaştığı döneme rastladığından bu neslin çocukları ebeveynleri tarafından çok istenen

çocuklardır ve ebeveynleri için çok değerlidirler. Y nesli mensupları yetiştirilme tarzları sebebiyle egoist ve kendilerini aşırı önemseyen bireylerdir (Çemberci vd., 2014: 15).

Y kuşağı, özgürlüğüne düşkün ve teknolojiyi yakından takip eden bir nesildir. Bu kuşakta doğan bireyler çalışmayı sevmeyen, aksine eğlenceyi tercih eden, otoriteyi reddeden ve saldırgan bir tutum içerisinde davranmaktadırlar. Tatminsiz kişiler olmakla birlikte sürdürülebilirlik, etik, sosyal sorumluluk gibi kavramlara önem vermektedirler.

Y kuşağında iş-özel yaşam dengesi vardır. Y kuşağı yükselmek için gerekli olan zamandan daha fazla saatler çalışırlar. Bunun dışında Y kuşağı; internet üzerinden alışveriş yapan, öğrenmeye istekli, aynı anda birden fazla işi yapabilen, sabırsız, geleceğe değil şimdye odaklanan, birebir iletişime önem veren, esnek çalışma koşullarını seven, sık iş değiştirmekte sakınca görmeyen, özellikle iş hayatında açık ve net talimatlar bekleyen, topluma katkıda bulunmaktan çok para kazanmaya önem veren, sosyal iletişim ağıyla (Twitter, Facebook, YouTube, Google, MSN...) iletişim kuran (Yüksekbilgili, 2013: 342-353), çalıştığı işyerinde ilerlemek için gerekli görülenden uzun saatler çalışmayı tercih eden ve özgüvenleri yüksek bireylerdir (Yüksekbilgili, 2015: 259-267).

Türkiye’de bu kuşak, 1980 öncesi dönemdeki kıtlıkları (benzin sıkıntısı-yağ kuyrukları) yaşamadıkları için, her şeyi çok hızlı tüketebilmektedirler. Kitlesele olanı değil, kişiye özel olanı sevmektedirler. Değişime kolay uyum sağlamakta ve kendilerini gösterme konusunda çok hevesli davranmaktadırlar. Aynı anda birden çok iş yapabilmektedirler (Başgözde ve Bayar :118-130).

1.5. Z Kuşağı (2000 sonrası doğumlular)

Z kuşağı 2000 yılından sonra doğanların yer aldığı kuşaktır. Bu kuşak tamamen teknolojik bir çağda doğduklarından teknoloji ile iç içe yaşamaktadırlar. Bu nedenle bu kuşağın üyelerine “Kuşak I”, “İnternet Kuşağı”, “Next Generation” ya da “iGen” adları verilmektedir. Bir diğer adları ise; “Instant Online (Her daim çevrimiçi)” kuşağıdır (Levickaite, 2010: 170-183).

Bu kuşağın ilk üyeleri henüz çalışma hayatına girmediğinden çalışma yaşamına ilişkin davranışları henüz araştırılmamıştır. Bu nedenle literatürde bu kuşakla ilgili fazla bilgi bulunmamaktadır. ‘İnternet kuşağı’ olarak da adlandırılan bu kuşak, yeni teknolojik imkânlarla iletişim ve ulaşım kolaylıkları ile hep bir arada bulunmaktadır. Bu kuşak internet ağları vasıtası ile ilişki kurabildikleri için yalnız yaşadıkları ve yaşayabilecekleri

savunulmaktadır. Aynı anda birden fazla konu ile ilgilenebilme becerileri de vardır (Adıgüzel, Batur ve Ekşili, 2014: 19).

Bu kuşak internet aracılığı ile istediği tüm bilgilere kolayca erişebilmekte, materyal çeşitliliği ve gelişen fiziksel ve donanımsal imkânlar nedeni ile daha erken yaşta eğitilebilmekte ve daha çabuk büyüüp gelişebilmektedir (Akdemir, Vd., 2013: 11-42).

Z kuşağının iş yaşamına atıldıklarında; yalnızlığı ve yalnız yaşamayı sevmeleri, tüm verilere hızlı ulaşabilmeleri nedeni ile markalara ve çalıştıkları organizasyonlara bağlı kalamayacakları, isteksiz ve iradesiz bir çalışma içerisinde bulunabilecekleri, işlerden çabuk soğudukları için kolayca iş değiştirebilecekleri tahmin edilmektedir. Diğer yandan, yaratıcılık, hak arama, farklı sosyolojik gruplarla ilişkiler konusunda da diğer kuşaklardan daha başarılı olmaları da beklenmektedir (Başol ve Aydın, 2014: 1-15). Kuşakların iş ve örgüt çevresi temel özellikleri aşağıdaki tabloda özetlenmektedir.

Tablo 1. Kuşaklararası Farklılıklar

		Babby Boomers	X KUŞAĞI	Y KUŞAĞI
Nüfus Durumu	Doğum Oranı Yüksek	(Levickaite, 2010: 171).		
	Doğum Oranı Düşük		(Başol, Aydın, 2014: 1-15)	(Çemberci, Sudak, Aşçı ve diğerleri, 2014: 15)
Teknoloji ile ilişkisi	Teknoloji Kullanımı Yüksek		(Jianrui, 2011).	(Zemke vd., 2013; 120-12; (Arhin, 2009; Eisner, 2005; Behrstock-Sherratt, Coggshall, 2010.)
	Teknoloji Kullanımı Düşük	(Hui-Chun Yu and Peter Miller 2005)		
Sadakat Duygusu	Sadakat Duygusu Düşük			
	Sadakat Duygusu Yüksek	(Adıgüzel, Batur, Ekşili, 2014:19)	(Akdemir, Konakay, Demirkaya ve diğerleri, 2013: 11-42)	
Takım Çalışması	Takım Çalışması Fazla	(Adıgüzel, Batur, Ekşili, 2014:19)		(Lower, 2008).
	Takım Çalışması Az		(Hui-Chun Yu and Peter Miller 2005)	
İşe Bağlılığı	Sık İş Değiştiren			(Kelan, E.L., Gratton, L., Mah, A., Walker, L., 2009)
	İşine Bağlı	(Lester vd., 2012:342)	(Carole L. Jurkiewicz, Ph.D. 2000)	

2. Örgütsel Sessizlik

Örgütler, başarılı olabilmek, rekabet üstünlüğü sağlayabilmek için personelleri ile uyum içerisinde çalışmalarını gerekmektedir. Örgütler bu durumun farkında olsalar bile

personeler bilerek ya da bilmeyerek sessiz kalmalarına yönelik davranışlarda bulunmaktadır. Personellerin sessiz kalma davranışı eskiden uyum sağlamaları ya da itaat etmeleri olarak düşünülse bile günümüzde bunun bir tepki ve geri çekilme olduğu kabul edilmektedir (Özcan ve Gül, 2011: 107-134).

Sessizlik, içine kapanma, özgüvensizlik belirtisi, toplumsal suskunluk gibi genelde olumsuz bir durum olarak kullanılmaktadır. Bununla birlikte sese dayalı gürültünün olmaması sakinlik ve huzur gibi olumlu bir çevresel özellik olarak da görülür (Çakıcı, 2007: 145-162). Bunun dışında örgütsel sessizliği tanımlamak gerekirse; örgütsel sessizlik, çalışanların örgüt ya da mesleği ile ilgili teknik ve davranışsal sorunlar ile ilgili bilgi ve düşüncelerini isteyerek yöneticilerine ya da örgüte iletmeyip, suskun kalmaları, çalışanların örgüt ile ilgili olumlu ya da olumsuz düşünce ve fikirlerini, gerçekleştirebilecek ya da olumsuz durumu ortadan kaldıracabilecek yetkili kişilere söylememesi (Durak, 2014: 2), çalışanların işlerini ve örgütlerini geliştirmeye ilişkin fikir bilgi ve düşüncelerini kasıtlı olarak bildirmemeleridir (Aktaş ve Şimşek, 2014: 24-52).

Örgütsel sessizlik, aktif, bilinçli ve amaçlı bir davranıştır. Ancak her iletişimsizlik ya da sessizlik durumu örgütsel sessizliği ifade etmemektedir. Çalışanlar bazen herhangi bir fikre, ya da düşünceye sahip olmadıkları içinde sessiz kalabilirler. Bu durum örgütsel sessizlik anlamına gelmez (Durak, 2014: 2).

Örgütsel sessizliği açıklayan çeşitli teoriler geliştirilmiştir. Vroom tarafından geliştirilen “Bekleyiş Teorisine” göre, kişiler konuşmalarının, duygu düşünce ve davranışlarının olumlu sonuçlar yaratacağını, iyi şeyler olacağını düşünüyorlarsa, fikirlerini paylaşma yönünde olumlu davranacaklardır. Eğer olumsuz olacağını düşünüyorlarsa sessiz kalmayı tercih edeceklerdir.

Noelle ve Neumann’ın geliştirdiği “Sessizlik Sarmalı” teorisine göre, Kişiler düşüncelerini açıklamak için kamuoyunun desteğine ihtiyaç duyarlar. Düşünce ve görüşleri kamuoyu tarafından destekleniyorsa o zaman düşünce ve fikirlerini paylaşma eğilimi gösterirler. Kamuoyunun kendilerini desteklemediğini, çoğunluğun düşüncesi ile düşünce ve fikirlerinin örtüşmediğini hissettiklerinde ise sessiz kalmayı tercih ederler.

Bowen ve Blackmon, Noelle ve Neumann’ın “Sessizlik Sarmalı” teorisini örgütsel anlamda ele almış ve çalışanların çalışma arkadaşları kendi düşüncelerini desteklemedikçe (örgüt ve çalışma arkadaşları tarafından dışlanma korkusu) sessiz kaldıklarını belirtmiştir.

Yani örgütlerde sessiz kalma ve ses çıkartma arasındaki seçim, topluluklardaki baskın düşünceye ve örgütün serbest düşünmeye verdiği desteğe bağlıdır.

“Kendini Uyarlama Teorisine” göre ise, kişiler içinde buldukları duruma göre ortama uyum sağlama eğilimi gösterirler. Kendini uyarlama düzeyi yüksek bireyler, etrafına iyi bir görünüm yaratmak istedikleri için, sosyal davranışlarını bilerek değiştirirler ve ortamdaki düşünceleri kendi düşünceleri gibi lanse ederler. Kendini uyarlama düzeyi düşük olan bireyler ise duygu, düşünce, fikir ve yargılarını olduğu gibi ifade ederler (Çakıcı, 2007: 1).

2.1. Amaçlarına Göre Örgütsel Sessizliğin Türleri

Bireyler, yanlış bir davranış gözlemlediklerinde konuşabilirler ya da sessiz kalabilirler. Bireylerin düşüncelerini ortaya koymaları her zaman olumlu bir durum olmadığı gibi sessiz kalmaları da olumsuz bir durum değildir. Kişilerin sessiz kalması her zaman onay ya da kabullenme değil bazen de karşı çıkma, gösterilen bir tepki iken duygularını ifade etmeleri ise uyum sağlama, kabul etme değil olumsuz bir kabulleniş de ifade ediyor olabilir. Örgütlerde çalışanların iletişim tutumlarına dair konuşma ve sessizlikle ilgili üç özel davranış vardır. Bunlar kabullenici sessizlik, savunmacı sessizlik ve koruma amaçlı sessizliktir.

Kabullenici sessizlik; çalışanların bilinçli olarak düşünce ve bilgilerini örgüte aktarmamasıdır. Çalışanların örgüte sessiz kalmalarının sebebi, düşüncelerine örgüt tarafından değer verilmeyeceğini düşünmeleri, ilettiği yöneticilerin var olan durumu daha iyiye götürecek davranışlarda bulunmayacağına inanmalarındır.

Korunma amaçlı sessizlik; kişinin var olan durumda bilgi ve düşüncelerini paylaştığında var olan durumdan daha kötü bir durumda olacağını düşünmesinden dolayı sessiz kalmayı tercih etmesidir. Kabullenici sessizlikte kişi düşüncelerini aktardığında sonucun değişmeyeceğine inanırken koruma amaçlı sessizlikte kişi için sessiz kalmak var olan durumda uygulayabileceği en iyi stratejidir. Farklı görüş ve düşüncelerini yöneticilere iletirse, bunun sonucunun faydadan çok zarar getireceğine inanmaktadır.

Başkalarını koruma amaçlı sessizlik; kişinin düşünce ve bilgilerini başkalarının yararlarını gözeterek paylaşmaması, sessiz kalmasıdır. Başkalarını koruma, yararını düşünme eğilimi söz konusudur. Kişi bu durumda bilgilerinin başkalarına zarar vereceğini düşünerek, kendini değil başkalarının iyiliğini düşünerek sessiz kalır (Durak, 2014:2).

2.2. Örgütsel Sessizliğe Yol Açan Faktörler

Örgütsel sessizliğe yol açan faktörle literatürde genel olarak dört başlıkta ele alınabilmektedir. (Morrison ve Milliken, 2000; Premeaux ve Bedeian, 2003; Milleken vd,2003);

a. Çalışanların Yöneticilerine Güvenmemesi: Çalışanlar örgütte yaşanan sorunları dile getirdiklerinde bu durumun yöneticileri ve işletme yönetimi tarafından hoş karşılanmayacağını düşünürler. Bu yüzden de konuşmak yerine sessiz kalmayı tercih edebilmektedirler.

b. Konuşmanın Riskli Görülmesi: Çalışanlar düşünce ve fikirlerini açıkça söylemenin yükselme, örgütte sevilme yaratacağı korkusundan dolayı sessiz kalmaktadırlar. Bu durum kendilerine güvenmemelerinden ya da düşüncelerinin dikkate alınmayacağını düşündüklerinden değil aksine düşüncelerini paylaştıklarından dolayı yaşanacak değişimlerden dolayı sessiz kalmayı tercih etmektedir.

c. Dışlanma Korkusu: Çalışanlar örgütü olumsuz etkileyecek bir bilgiyi paylaştıklarında örgütte şikayet edici olarak anılacaklarını düşündüklerinden sessiz kalmaktadırlar. Örgüt içerisinde dışlanma korkusu çalışanların düşüncelerini açık ve net bir biçimde ortaya koyamamalarına sebep olmaktadır.

d. İlişkilerin Bozulacağı Korkusu: Çalışanlar iş arkadaşlarıyla ilgili olumsuz bir durumdan bahsettiklerinde onlarla ilişkilerinin bozulmasından korkmaktadırlar. Onlarla olan sıkıntıları anlatsalar bile bunun çözüm olmayacağını düşündükleri için sessiz kalmaktadırlar. Bununla beraber sessizliğin nedenlerini 1.Örgütsel nedenler, (Premeaux ve Bedeian, 2003), 2.yönetimsel nedenler (Dyne vd. 2003), 3.bireysel nedenler (Piderit ve Ashford, 2003 ; Premeaux ve Bedeian, 2003), ve 4.ulusal ve kültürel nedenler olarak da (Bowen ve Blackmon, 2003; Huang vd., 2005; Edmondson ve Detert, 2005; Morrison ve Milliken, 2000), sınıflanmaktadır.

2.3. Örgütsel Sessizliğin Sonuçları

Sessizlikten kaynaklanan etkiler doğrudan örgütü etkilemektedir. Örgütsel sessizlikten kaynaklanan sorunların başında çalışanların yeni düşünceler üretememesi ve gelişmeye açık olmaması gelmektedir. Çalışanlar örgütsel sessizlik sonucunda gerçekleştirmekte oldukları işler konusunda isteksiz olurlar ve performansları düşük olur. Örgütsel sessizlik, örgütsel gelişimi yavaşlatır, çalışanların örgüte bağlılığı da azalır. Tüm bunlar çalışanlara daha fazla

endişe ve korku verir, bu durum da örgütsel sessizliğin her gün daha da artmasına sebep olur (Özcan ve Gül, 2011:107-134.).

Örgütsel sessizliği her zaman kötü bir durum olarak düşünmemek gerekir. Örgütsel sessizliğin faydalı olduğu durumlar da vardır. Bunlar; yönetsel anlamda gereksiz bilgi yükünün azalması, kişiler arası sürtüşmelerin azaltılması, saklı kalması gereken bilgilerin saklı tutulmasının sağlanması gibi durumlardır (Erigüç vd.,2014: 61-84).

3.Yöntem

Araştırma günümüzde beraber çalışan X ve Y kuşaklarının örgütsel sessizlik davranışlarının genel ve örgütsel sessizlik boyutları çerçevesinde analizini ve karşılaştırması amaçlamaktadır. Bunun yanında çalışma X ve Y kuşaklarının cinsiyete, çalıştıkları sektörlere, medeni durumlarına ve çalışma sürelerine göre örgütsel sessizlik davranışlarındaki farklılıklarını incelemeyi hedef almaktadır. Bu bağlamda araştırma hipotezleri şu şekilde kurgulanmıştır;

1.Araştırma sorusu: X ve Y kuşakları arasında örgütsel sessizlik davranışı açısından farklılık var mıdır?

H1: X ve Y kuşakları arasında örgütsel sessizlik davranışı açısından farklılık vardır.

H1_A: X ve Y kuşakları arasında örgütsel sessizlik davranışı alt boyutları açısından farklılık vardır.

2.Araştırma sorusu: Cinsiyet, medeni durum, çalışılan sektör ve çalışma süreleri dikkate alındığında X ve Y kuşakları arasında örgütsel sessizlik davranışı açısından farklılık var mıdır?

H2: X ve Y kuşakları arasında cinsiyet dikkate alındığında örgütsel sessizlik davranışı açısından farklılık vardır.

H2_A: X ve Y kuşakları arasında cinsiyet dikkate alındığında örgütsel sessizlik davranışı alt boyutları açısından farklılık vardır.

H3: X ve Y kuşakları medeni durum dikkate alındığında örgütsel sessizlik davranışı açısından farklılık vardır.

H3_A: X ve Y kuşakları medeni dikkate alındığında örgütsel sessizlik davranışı alt boyutları açısından farklılık vardır.

H4: X ve Y kuşakları arasında çalışılan sektör dikkate alındığında örgütsel sessizlik davranışı açısından farklılık vardır.

H4_A: X ve Y kuşakları arasında çalışılan sektör dikkate alındığında örgütsel sessizlik davranışı alt boyutları açısından farklılık vardır.

Araştırmada anket yöntemi kullanılarak veriler elde edilmiştir. Örgütsel sessizliği ölçmek amacıyla Ayşehan Çakıcı (2008)'in çalışması esas alınmıştır. Ankette belirtilen ifadelerle "1:Hiçbir zaman sessiz kalmam, 2: Çok nadir sessiz kalırım, 3: Bazen sessiz kalırım, 4:Genellikle sessiz kalırım, 5: Her zaman sessiz kalırım 5'li Likert Skalası içinde cevaplar değerlendirilmiştir. Çalışma, 28 anketin veri yetersizliği sebebiyle analiz dışı bırakılmasından sonra, Ankara'da 88'i kamu ve 128'i özel sektör olmak üzere 216 örnek üzerinden gerçekleştirilmiştir. Örneklerimin gelecek çalışmalar için genişletilmesi tavsiye edilmekle beraber, mevcut çalışmanın amacı ve kapsamı dâhilinde yeterli görülmektedir. Çalışmada veriler, tanımlayıcı istatistikler, bağımsız örneklem t testleri ve tek yönlü varyans analizleri ile, SPSS 18 istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir.

3.Bulgular

Çalışmada literatüre uygun olarak X kuşağı 1965-1979 yılları doğumlular ve Y kuşağı 1980-2000 yılları doğumlular olarak kabul edilmiştir. Kuşakların örgütsel sessizlik ve örgütsel sessizlik alt boyutları ile yine kuşakların cinsiyet, medeni durum ve çalıştığı sektör farklılıkları t-testi ile analizi yapılmıştır. Örgütsel sessizlik ölçeği; 1. Etik ve sorumluluk (7 madde), 2. Yönetim sorunu (6 madde), 3. İyileştirme çabaları (4 madde), 4. Çalışma olanakları (3 madde) ve 5. Çalışanların Performansı (3 madde) alt boyutlarından oluşmaktadır. Boyutların toplam değeri ise (genel) örgütsel sessizlik davranışını betimlemektedir.

Tablo 2. Araştırmanın Demografik Dağılımı (N=216)

		Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	147	68,1
	Kadın	69	31,9
Kuşak	X kuşağı	63	29,2
	Y kuşağı	153	70,8
Medeni Durum	Evli	129	59,7
	Bekar	87	40,3
Eğitim Durumu	Orta okul	18	8,3
	Lise	37	17,1
	Ön lisans	17	7,9
	Lisans	101	46,8

	Lisans üstü	43	19,9
Sektör	Özel	128	59,3
	Kamu	88	40,7
Çalışma Süresi	1-10 yıl arası	131	60,6
	11-20 yıl arası	65	30,1
	21 yıl ve üzeri	20	9,3

Tablo 2’de katılımcıların demografik dağılımları yer almaktadır. Buna göre katılımcıların %68,1’ini erkekler, %31,9’unu ise kadınlar oluşturmaktadır. Katılımcıların %70,8’ini 17-36 yaş arasında olan Y kuşağı, %29,2’sini ise 37 yaş ve üzerinde olan X kuşağı oluşturmaktadır. Çalışanların %59,7’si evli, %40,3’ü ise bekârdır. Katılımcıların %59,3’ü özel, %40,7’si ise kamu sektöründe çalışmaktadır ve çalışanların büyük bir kısmı lisans mezunu (%46,8), %19,9’u ise lisansüstü mezundur. Çalışma süreleri dikkate alındığında katılımcıların %60,6’sının 0-10 yıl arası, %30,1’inin 11-20 yıl, %9,3’ü ise 21 yıl ve üzeri zamandır çalışmaktadır.

Tablo 3. Örgütsel Sessizlik Ölçeğinin Güvenilirliği

Boyutlar	Madde Sayısı	Cronbach’s Alpha
Etik ve sorumluluk	7 madde	0,80
Yönetim sorunu	6 madde	0,90
İyileştirme çabaları	4 madde	0,84
Çalışma olanakları	3 madde	0,75
Çalışanların performansı	3 madde	0,94
Genel örgütsel sessizlik	23 madde	0,93

Tablo 3 incelendiğinde mevcut araştırma için kullanılan örgütsel sessizlik ölçeği için yapılan cronbach’s alpha analizi sonucuna göre genel örgütsel sessizlik ölçeğinin cronbach’s alpha değeri 0,93 olup oldukça güvenilir bir ölçektir. Aynı zamanda örgütsel sessizlik ölçeği içinde yer alan her bir faktöründe güvenilirlik analizi incelenmiştir. Buna göre etik ve sorumluluk, yönetim sorunu, iyileştirme çabaları, çalışma olanakları ve çalışanların performansı sırasıyla 0,80, 0,90, 0,84, 0,75 ve 0,94 cronbach’s alpha değerine sahiptir ve güvenilir ölçeklerdir.

Tablo 4. Korelasyon değerleri (N:216)

Değişkenler (Boyutlar)	Ort.	S.S.	1	2	3	4	5	6
1. Etik ve sorumluluk	1,90	0,61	1					
2. Yönetim sorunu	2,48	0,87	0,58**	1				
3. İyileştirme çabaları	2,39	0,74	0,60**	0,61**	1			
4. Çalışma olanakları	2,12	0,79	0,53**	0,50**	0,57**	1		
5. Çalışanların performansı	2,96	1,07	0,49**	0,61**	0,37**	0,46**	1	
6. Genel örgütsel sessizlik	2,23	0,62	0,82**	0,85**	0,87**	0,72**	0,76**	1

**p<0,01; Ort:Ortalama; S.S.:Standart Sapma

Tablo 4'e göre 216 kişi üzerinde yapılan ankete bağlı olarak genel örgütsel sessizlik kendini oluşturan tüm faktörleriyle anlamlı ve pozitif yönlü ilişkilidir. Faktörler incelendiğinde yönetim sorunu, etik ve sorumluluk arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki ($r=0,58$; $p<0,01$), iyileştirme çabaları ile etik ve sorumluluk arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki ($r=0,60$; $p<0,01$), çalışma olanakları ve etik ve sorumluluk arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki ($r=0,53$; $p<0,01$), iyileştirme çabaları ile yönetim sorunu arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki ($r=0,61$; $p<0,01$), çalışma olanakları ve yönetim sorunu arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki ($r=0,50$; $p<0,01$) ve çalışma olanakları ile iyileştirme çabaları arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki ($r=0,57$; $p<0,01$) söz konusudur. Bununla birlikte çalışanların performansı, etik ve sorumluluk ($r=0,49$; $p<0,01$), yönetim sorunu ($r=0,61$; $p<0,01$), iyileştirme çabaları ($r=0,37$; $p<0,01$), çalışma olanakları ($r=0,46$; $p<0,01$) arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir.

Tablo 5: Kuşaklar arası Farklılık için Bağımsız Örneklem t testi Sonuçları

	Kuşak	N	Ort.	S.S.	df	t	p
Etik ve sorumluluk	X	63	1,82	0,679	214	-1,306	0,193
	Y	153	1,94	0,591			
Yönetim sorunu	X	63	2,49	0,888	214	0,133	0,894
	Y	153	2,47	0,878			
İyileştirme çabaları	X	63	2,31	0,712	214	-0,999	0,319
	Y	153	2,42	0,763			
Çalışma olanakları	X	63	2,20	0,826	214	0,960	0,338
	Y	153	2,09	0,788			
Çalışanların performansı	X	63	2,86	0,990	214	-0,899	0,687
	Y	153	3,00	1,090			
Genel Örgütsel Sessizlik	X	63	2,19	0,632	214	-0,549	0,584
	Y	153	2,25	0,620			

Tablo 5'e göre etik ve sorumluluk ($t_{(214)} = -1,306$, $p>0,05$), yönetim sorunu ($t_{(214)} = 0,133$, $p>0,05$), iyileştirme çabaları ($t_{(214)} = -0,999$, $p>0,05$), çalışma olanakları ($t_{(214)} = 0,960$, $p>0,05$), çalışanların performansı ($t_{(214)} = -0,899$, $p>0,05$) ve genel örgütsel sessizlik ($t_{(214)} = -0,549$, $p>0,05$) X ve Y kuşakları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Buna göre; H_1 ve H_{1A} hipotezleri ret edilmiştir.

Tablo 6: Cinsiyet Açısından Farklılık için Bağımsız Örneklem t testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	Ort.	S.S.	df	t	p
Etik ve sorumluluk	Kadın	69	1,91	0,612	214	0,171	0,865
	Erkek	147	1,90	0,624			
Yönetim sorunu	Kadın	69	2,47	0,778	214	-0,128	0,898
	Erkek	147	2,48	0,925			
İyileştirme çabaları	Kadın	69	2,38	0,753	214	-0,157	0,875
	Erkek	147	2,40	0,749			
Çalışma olanakları	Kadın	69	2,02	0,746	214	-1,272	0,205
	Erkek	147	2,17	0,821			
Çalışanların performansı	Kadın	69	3,02	1,060	214	0,606	0,738
	Erkek	147	2,93	1,070			
Genel Örgütsel Sessizlik	Kadın	69	2,21	0,576	214	-0,265	0,791
	Erkek	147	2,24	0,645			

Tablo 6'ya göre etik ve sorumluluk ($t_{(214)} = 0,171, p>0.05$), yönetim sorunu ($t_{(214)} = -0,128, p>0.05$), iyileştirme çabaları ($t_{(214)} = -0,157, p>0.05$), çalışma olanakları ($t_{(214)} = -1,272, p>0.05$), çalışanların performansı ($t_{(214)} = 0,606, p>0.05$) ve genel örgütsel sessizlik ($t_{(214)} = -0,265, p>0.05$), kadın ve erkek çalışanlar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucu bulunmuştur. Buna göre; H2 ve H2_A hipotezleri ret edilmiştir.

Tablo 7: Medeni Durum için Yapılan Bağımsız Örneklem t testi Sonuçları

	Medeni Durum	N	Ort.	S.S.	df	t	p
Etik ve sorumluluk	Evli	129	1,86	0,636	214	-1,301	0,195
	Bekar	87	1,97	0,590			
Yönetim sorunu	Evli	129	2,46	0,929	214	-0,427	0,670
	Bekar	87	2,51	0,803			
İyileştirme çabaları	Evli	129	2,30	0,725	214	-2,307	0,022
	Bekar	87	2,53	0,765			
Çalışma olanakları	Evli	129	2,10	0,820	214	-0,368	0,713
	Bekar	87	2,14	0,770			
	Evli	129	2,93	1,120	214	-0,529	0,597

Çalışanların performansı	Bekar	87	3,01	0,980			
Genel Örgütsel Sessizlik	Evli	129	2,1847	0,64048	214	-1,451	0,148
	Bekar	87	2,3098	0,59255			

Tablo 7'ye göre çalışanların evli ya da bekar olmalarına göre sadece iyileştirme çabaları algılarının anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($t_{(214)} = -2,307, p < 0.05$). Ancak çalışanların etik ve sorumluluk ($t_{(214)} = -1,301, p > 0.05$), yönetim sorunu ($t_{(214)} = -0,427, p > 0.05$), çalışma olanakları ($t_{(214)} = -0,368, p > 0.05$), çalışanların performansı ($t_{(214)} = -0,529, p < 0.05$) ve genel örgütsel sessizlik ($t_{(214)} = -1,451, p > 0.05$) algıları evli ya da bekar olmalarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Buna göre; H3 ve H3_A hipotezleri ret edilmiştir.

Tablo 8: Sektör Açısından Farklılık için Bağımsız Örneklem t testi Sonuçları

	Sektör	N	Ort.	S.S.	df	t	p
Etik ve sorumluluk	Özel	128	1,76	0,597	214	-4,364	0,000
	Kamu	88	2,12	0,590			
Yönetim sorunu	Özel	128	2,23	0,808	214	-5,27	0,000
	Kamu	88	2,84	0,858			
İyileştirme çabaları	Özel	128	2,12	0,726	214	-7,031	0,000
	Kamu	88	2,78	0,596			
Çalışma olanakları	Özel	128	1,91	0,773	214	-4,923	0,000
	Kamu	88	2,43	0,737			
Çalışanların performansı	Özel	128	2,59	1,070	214	-6,803	0,000
	Kamu	88	3,50	0,790			
Genel Örgütsel Sessizlik	Özel	128	2,01	0,573	214	-6,83	0,000
	Kamu	88	2,55	0,555			

Tablo 8'ge göre çalışanların özel ya da kamu sektöründe çalışmalarına bağlı olarak yapılan bağımsız örneklem t testi sonucuna göre özel ve kamuda çalışanların etik ve sorumluluk ($t_{(214)} = -4,364, p < 0.01$), yönetim sorunu ($t_{(214)} = -5,27, p < 0.01$), iyileştirme çabaları ($t_{(214)} = -7,031, p < 0.01$), çalışma olanakları ($t_{(214)} = -4,923, p < 0.01$), çalışanların performansı ($t_{(214)} = -6,803, p < 0.01$) ve genel örgütsel sessizliğe ($t_{(214)} = -6,83, p < 0.01$) göre anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Buna göre kamu sektöründe çalışanların etik ve sorumluluk,

yönetim sorunu, iyileştirme çabaları, çalışma olanakları, çalışanların performansı ve genel örgütsel sessizlik algıları özel sektörde çalışanlara göre daha yüksek bulunmuştur. Buna göre; H4 ve H4_A hipotezleri kabul edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Günümüzde X ve Y kuşakları organizasyonlarda beraber çalışmaktadırlar. Çalışma hayatına başlangıç tarihleri itibariyle X kuşağının yönetici kadrolarında daha fazla yer bulması normal karşılanmalıdır. Bir başka deyişle X kuşağı yönetici Y kuşağı ise çoğunlukla yöneticilik düzeyine aday uzman pozisyonlarında çalışmaktadırlar. Kuşakların benzer ekonomik ve sosyal çevre ve unsurlarından etkilendiği ve zamanla değişen çevre unsurlarının sonraki kuşağın özelliklerini farklılaştırabileceği ve bu farklılaşmanın niteliğinin belirlenmesi fikri, çalışmanın temel güdünü oluşturmaktadır. Bu çerçevede X ve Y kuşaklarının sahip oldukları dönemlere bağlı farklı özelliklerinin, bireylerin gösterecekleri örgütsel sessizlik davranışları bağlamında farklılık oluşturabileceği varsayımını doğrulamaktadır.

Çalışma özel ve kamuda çalışan 216 katılımcı için bu temel soruyu irdelemektedir. Elde edilen sonuç örgütsel sessizlik davranışı açısından X ve Y kuşakları arasında bir farklılık olmadığı yönündedir. Bu bağlamda X ve Y kuşaklarının örgütlerinde sessiz kalmadıkları anlaşılmaktadır. Esasen elde edilen bulgular X kuşağının, keskin politik çıkış, toplumda hâkim görüşe karşıt görüş üretme, farklı yaşayış stillerine sahip olma özellikleri (Başol ve Aydın, 2004) açısından değerlendirildiğinde anlamlı görülmektedir. Aynı zamanda bu dönemde ekonomik zorlukların artmasıyla bireysel çabaların ve mücadelenin yoğunluğu ve kadınların iş hayatına daha etkin katılmaları ve iş motivasyonu yüksek (Akdemir vd,2013) bu kuşağın örgütlerde sessiz kalmayacakları öngörülen bir sonuç olmalıdır. Y Kuşağı yüksek teknolojik becerisi, öğrenme istekliliği, sık iş değişikliklerine açıklığı ve yüksek özgüvenli olmaları (Yüksekbilgili, 2015) özellikleri dikkate alındığında örgütte sessiz kalmamaları çalışma bulgularıyla uyumlu ve anlamlıdır. X ve Y kuşaklarının farklı özellikleri esasen örgütsel sessizlik açısından örgütte sessiz kalmamayı destekleyen sonuçlar meydana çıkarmıştır. Bu noktada X ve Y kuşakları örgütlerinde sessiz kalmamaktadırlar ve aralarında örgütsel sessizlik davranışı açısından bir farklılık bulunmaması kavramsal yapıya uygundur. Elde edilen sonuçları destekler nitelikte örneklemin cinsiyet ve medeni durum çerçevesinde örgütsel sessizlik ve alt boyutları

açısından da istatistiki bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Bu noktada belirtilmelidir ki, cinsiyet ve medeni durum ve eğitim gibi demografik özelliklerin farklılık yaratabileceği görüşüne ilişkin bulgular literatürde henüz genel bir kabul oluşturabilecek düzeyde ve fikir birliğinde değildir. Çalışmanın bir diğer bulgusuna göre, kamu sektöründe çalışanlar, özel sektörde çalışanlara göre örgütlerinde örgütsel sessizlik ve alt boyutları çerçevesinde istatistiki olarak daha yüksek düzeyde bulgulanmıştır. Bir başka deyişle kamu çalışanlarının örgütsel sessizlik düzeyleri özeld çalışanlara göre daha yüksektir. Veriler incelendiğinde kamu ve özel sektör çalışanlarının örgütlerde sessiz kalmadıkları görülmekte ancak, özel sektörde çalışanların seslerini daha fazla duyurdukları anlaşılmaktadır; bu bağlamda daha cesur ve atak davrandıkları öngörülmektedir. Elde edilen sonuçlar çalışma hayatı şartları dikkate alındığında anlamlı bulunmaktadır. Özel sektör çalışanlarının yüksek özgüvenleri ve daha rekabetçi ve mücadeleci yapıları bu farklılığın muhtemel sebepleri arasında görülmektedir. Mevcut çalışmanın daha büyük ve farklı örneklerde yenilenmesi, sonuçlarının geçerliliği hususunda gerekli görülmektedir.

Literatürde X ve Y kuşaklarının iş yaşamında gösterdikleri tutum ve davranış farklılıklarının yeterince ele alınmadığı görülmektedir. Bu sebeple temel güdüleme unsurlarından başlayarak, kararlara katılım, öğrenme, sorun çözme şekilleri, örgütsel bağlılık, örgütsel vatandaşlık, adanmışlık güven gibi daha girift değişken ve boyutlara kadar çalışmaların hızla yapılma gereği değerlendirilmektedir. Bunun yanında yakın gelecekte iş yaşamını yoğun olarak katılacak olan Z Kuşağı da akademik çalışmaların konusu edilmelidir. Yapılacak tüm çalışmaların ayrıca sebep sonuç ilişkileri bağlamında betimleyiciyi araştırma metotlarıyla da irdelenmesi ihtiyacı belirgin olarak görülmektedir ve araştırmacılara tavsiye edilmektedir. Bu şekilde ulusal ve uluslararası literatüre daha yüksek katkı verileceği öngörülmektedir.

Kaynakça

Adıgüzel, O., Batur, H. Z., ve Ekşili, N. (2014). Kuşakların değişen yüzü ve Y kuşağı ile ortaya çıkan yeni çalışma tarzı: Mobil yakalılar, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014/1(19).165-182

Akdemir, A., Konakay, G., Demirkaya, H. Vd. (2013). Y kuşağının kariyer algısı, kariyer değişimi ve liderlik tarzı beklentilerinin araştırılması, *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2). 11-42.

Aktaş,H., Şimşek, E. (2014). Örgütsel sessizlik ile algılanan bireysel performans, örgütsel kültürü ve demografik değişkenler arasındaki etkileşim. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 28(..). 24-52.

Arhin, A.O. (2009). A pilot study of nursing student's perceptions of academic dishonesty: A generation Y perspective. *ABNF Journal*, 20(1). 17-21.

Başgözde, P. ve Bayar, N.A. (2015). Eko otellerden hizmet satın alımında kuşaklar arası farklılaşmalar üzerine bir çalışma, *Sosyo Ekonomi*, 23(24).118-130.

Başol, O. ve Çetin, A.G. (2014), X ve Y kuşağı: Çalışmanın anlamında bir değişme var mı?, *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 3(4).1-15.

Behrstock-Sherratt, E., ve Cogshall, J.G. (2010). Realizing the promise of Generation Y, *Educational Leadership*, 67(8). 28-34

Bowen, F. ve Blackmon, K. (2003). Spirals of silence: The dynamic effects of diversity on organizational voice, *Journal of Management Studies*, 40 (6). 1393- 1417.

Carol, L.J.(2000). Generation X and the public employee.,*Public Personnel Management*. 29(1),55-74

Çakıcı, A. (2007). Örgütsel sessizlik: Sessizliğin teorik temelleri ve dinamikleri, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,16(1), 145-162.

Çakıcı, A. (2008). Örgütlerde sessiz kalınan konular, sessizliğin nedenleri ve algılanan sonuçları üzerine bir araştırma., *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,17(1), 117-134.

Çemberci, M., Sudak, M., Sudak, A.S. vd, (2014). Y neslinin örgüt ortamındaki davranış farklılıklarının analizi., *Online Academic Journal of Information Technology*, 5(15).57-74

Cücen, K. (2012). *Bilim felsefesine giriş*. Bursa.Sentez

Demirkaya, H., Akdemir, A., Karaman, E. ve Atan Ö. (2015). Kuşakların yönetim politikası beklentilerinin araştırılması, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(1). 186-204.

Durak, İ. (2014). Örgütsel sessizliğin demografik ve kurumsal faktörlerle ilişkisi: Öğretim elemanları üzerine bir araştırma, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(2). 89-107

Dyne, L.V., Ang, S. ve Botero, I.C. (2003). Conceptualizing employee silence and employee voice as multidimensional constructs, *Journal of Management Studies*, 40(6). 1359-1392.

Eisner, S.P. (2005). Managing generation Y, *Engineering Management Review*, 39(2). 6-18.

Edmondson, A.C. ve Detert, J.R. (2005). The role of speaking up in worklife balancing, *Work and Life Integration: Organizational, Cultural and Individual Perspectives* içinde, Ed. Ellen Ernst Kossek, Lawrence Erlbaum Associates, Incorporated, Mahwah, NJ, USA.

Ekin, Ö. A., Baş, M., ve Gökdemir, A. (2016). Konaklama işletmesi çalışanlarının Douglas McGregor'un X ve Y teorilerine yönelik tutumları üzerine bir araştırma, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7(14). 81-91.

Erigüç, G., Özer, Ö., Songur, C., ve Turaç, İ. S. (2014). Bir devlet hastanesinde hemşirelerde örgütsel sessizlik üzerine bir araştırma, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2). 61-84.

Huang, X., Vliert, E.V. ve Veght, G.V. (2005). Breaking the silence culture: Stimulation of participation and employee opinion withholding cross-nationally, *Management and Organization Review*, 1(3). 459-482.

Jianrui, J. (2011). The Y factor: Managing the new generation of soldiers, *Journal Of The Singapore Armed Forces*, 39(4). 53-59.

Kelan, E.L., Gratton, L., Mah, A., ve Walker, L. (2009). *The reflexive generation: young professionals' perspectives on work, Career and Gender*. London Business School.

Lester, S.W., Standifer, R.L., Schultz, N.J. ve Windsor, J.M. (2012). Actual versus perceived generational differences at work : An empirical examination, *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 19(3). 341-354.

Levickaite, R. (2010). Generations X Y Z: How social networks form the concept of the world without borders the case of lithuania, *Limes*, 3(2). 170-183.

Lower, J. (2008). Brace yourself here comes generation Y, *Critical Care Nurse*, 28(5). 80-85.

Milliken F.J., Morrison E.W.ve Hewlin P.F. (2003). An exploratory study of Employee silence: Issues that employees don't communicate upward and why, *Journal of Management Studies*, 40(6). 1453-1476.

Morrison E.W.ve Milliken F.J. (2000). Organizational silence: A barrier to change and development in a pluralistic world, *The Academy of Management Review*, 25(4). 706-725.

Gül, H. ve Özcan, N. (2011). Mobbing ve örgütsel sessizlik arasındaki ilişkiler: Karaman il özel idaresinde görgül bir çalışma, *KSU İ.İ.B.F. Dergisi*, 1(2). 107-134.

Pederit, S.K. ve Ashford, S.J. (2003). Breaking silence: Tactical choices women managers make in speaking up about gender-equity issues, *Journal of Management Studies*, 40(6). 1477-1502.

Premeaux, S.F. ve Bedeian, A.G. (2003). Breaking the silence: The moderating effects of self-monitoring in predicting speaking up in the workplace”, *Journal of Management Studies*, 40(6). 1539-1562.

Serçemeli, M., Kurnaz, E. ve Özcan, M. (2015). Y Kuşağı Öğrencilerinin Muhasebe Eğitimine Bakışı: Atatürk Üniversitesi İİBF’de Bir Araştırma, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1). 261-276.

Yu, HC. ve Miller, P. (2005). Leadership style - The X Generation and Baby Boomers compared in different cultural contexts., *Leadership and Organization Development Journal*, 26(1).35-50

Yüksekbilgili, Z. (2013). Türk tipi Y kuşağı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(45). 342-353.

Yüksekbilgili, Z. (2015). Türkiye’de Y kuşağının yaş aralığı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(53). 259-267.

Yüksekbilgili, Z. ve Akduman, G. (2015). Kuşaklara göre işkoliklik, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(19). 415-440

Zempke, R., Raines, C., ve Filipczak, B.(2013). *Generations at work : Managing the clash of boomers, gen Xers, and gen Yers in the workplace*, 2nd Ed., Amacom, USA.

Medeniyet İnşasında “Bilgi Yöntemi” ve Aydın’ın (“Öğretim Üyesinin”) “Sistem Kuruculuğundaki” Rolü

Osman ŞİMŞEK*

Yücel UYANIK**

Geliş Tarihi (Received): 24.11.2017 – Kabul Tarihi (Accepted): 11.12.2017

Öz

“Özgün içtimai (sosyal) ilimler”, bir toplum kendi medeniyet-kültür-zihniyet-din-ahlak anlayışlarının özüne uygun olarak oluşturulmuş; felsefe, içtimaiyat (sosyoloji), iktisat, hukuk, siyaset, nefsiyyat (psikoloji), tarih felsefesi, edebiyat, insan ilmi eksenindeki ilimlerin toplamından oluşmaktadır. Bu alanlar asla hiçbir toplum için evrensel olmamaktadır. Bundan dolayı tüm bu ilimler, her toplumun kendi özgün medeniyet, kültür, zihniyet, din, ahlak yapısının bütüncülüğünden oluşmaktadır. Osmanlı Türk devleti 19. yüzyıla kadar, kendi özgün ilim ve içtimai yapı özelliklerini bu noktada bulunarak, dünya sistemine yön verebilmiştir.

Modern Türkiye, modernleşmeci ve batılılaştırmacı sosyal bilimler üzerinden kendi aydınını/öğretim üyesini yetiştirme sürecine girmiştir. Bu öğretim üyeleri de üniversitelerde modern bilim metodolojisine yani pozitivistliğe göre düşünce aktarımını sağlamışlar ve “toplumsal sistem”ini kurmuşlardır. Buna göre bir medeniyet inşası için bu bilgi yöntemi ve mevcut öğretim üyesinin bilimsel düşünüş sistemi ne kadar özgün ne kadar taklitçilik taşımakta olduğu, öğretim üyesi, üniversite ve bilgi yöntemi üzerinden açıklanmaya çalışılması gerektiği bu makalenin yazılım amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Pozitivizm, tevhidi düşünce, aydın/öğretim üyesi, bilgi yöntemi*

* Doç.Dr., Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, osimsek6666@gmail.com

** Doç.Dr., Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, yuyanik@gazi.edu.tr

The Role of Knowledge Management and Intellectual (Academician) on System Foundership of Building Civilization

Abstract

The original social sciences have consisted of totalling that has been created by suitable to a society own civilization,-culture-mentality-religion self concepts on the axis of philosophy, sociology, economics, law, politics, psychology, history philosophy, literature, human sciences. These fields are never universal for any society. Because of this, all these sciences have consisted of holistic of a society own civilization, culture, mentality, morality structure. Ottoman Turkish state could gave direction to the world system while it has found own science and social structure features untill 19.century.

Modern Turkey has entered the procesing of growing own intellectual academician from onto moderniziting and westernizing social sciences. And that academicans had provided transferring of opinion accord to modern science methodology, positivism and found its' social system. According to this, The aim of this study is to explain to current knowledge management systems and current academicians scientific thought systems should be how original and imitative for building of a civilization.

Keywords: *Positivism, tawhid thought, intellectual / lecturer, information method.*

Giriş

İçtimai(sosyal) ilim alanı, medeniyet/umran kurucu bir mahiyete sahiptir. Medeniyetin/umranın kuruculuk vasfını da formüle edilmek gerekirse;

Medeniyet İnşaası= Özgün İçtimai(sosyal) İlimler + Milli Üniversite + Medeniyetin İdeal İnsanı (aydını/öğretim üyesi)

Bu formüle göre “**özgün içtimai ilimler**”, bir toplum kendi medeniyet-kültür-zihniyet-din-ahlak anlayışlarının özüne uygun olarak oluşturulmuş; felsefe, içtimaiya (sosyoloji), iktisat, hukuk, siyaset, nefsiyyat (psikoloji), tarih felsefesi, edebiyat, insan ilmi eksenindeki ilimlerin toplamından oluşmaktadır. Bu alanlar asla hiçbir toplum için evrensel olmamaktadır. Bundan dolayı tüm bu ilimler, her toplumun kendi özgün medeniyet, kültür, zihniyet, din, ahlak yapısının bütüncüllüğünden oluşmaktadır. Buna göre bu ilim alanları; kültürel izafilik, özgünlük, millilik ve manevi değerlerin yönetiminde şekil alırlar. Bu bağlamda Osmanlı Türk devleti 19. yüzyıla kadar, kendi özgün ilim ve içtimai yapı özelliklerini bu noktada bulunarak, dünya sistemine yön verebilmiştir. Fakat başta Batı’cı yerli gözüken aydınların etkisiyle Osmanlı Türk devlet ve toplum yapısı 19.yy ile 20.yüzyıl sürecinde modern Batı medeniyetinin pozitivist düşünce bilgi yöntemine doğru bir geçiş yaşanmıştır. Sanayileşen Batı’da, sanayileşme, başta demografi, ekonomi, içtimai organizasyonlar ve düşünce yapılarında radikal değişmelere yol açmıştır (Johnson 2004: 122). Bu etkiler neticesinde 20.yy’ın başından itibaren de pozitvizmin doğrudan Türkiye’ye girmesiyle birlikte, modern Batı’nın; materyalist pozitivist bilgi anlayışı, düşünce metodolojisi ve sosyal düşünce yapısını oluşturan tüm **bilim dallarının**, Türkiye’de hâkim olduğu görülür. Böylece bir toplumun dünya görüşünün oluşmasında, medeniyet anlayışında, devlet, millet, toplum olmada ana belirleyici alan olan içtimai ilim alanlarına Türkiye’de, özellikle 1908’den sonra başta Servet-i Fünun düşünce anlayışı, liberal iktisat, garbcılık (batıcılık), ademi merkezîyetçilik anlayışları pozitvizmi temel alarak, modern sosyal bilim anlayışının ve bilim dallarının oluşumuna yön verir olmuştur(Ülken 1994:156-159). Buna göre 1. Yeni Türkiye’nin bilgi, düşünce öğretim yöntemi ve tüm üniversitelerinin eğitim metodolojisi bu yöntem anlayışına göre şekillenmiş olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Türk düşünce hayatında felsefî antropoloji, yeni ontoloji, “yeni nesiller fenomenoloji”si yönünde, bilim felsefesi ve yeni mantıkta araştırma incelemeler yapılmaya başlanmıştır(Ülken 1994:489). Böylece modern Türkiye, modernleşmeci ve batılılaştırmacı sosyal bilimlerden kendi aydını/öğretim üyesini yetiştirme sürecine girmiştir. Bu öğretim üyeleri de üniversitelerde modern bilim metodolojisine yani pozitvizme

göre düşünce aktarımını sağlamışlardır. Türkiye’de öğretim üyeleri verdikleri modernleşmeci pozitivist eğitimi sonucu ülkenin tüm iktisadi, siyasi, kültürel yönetiminde karar alıcı, yeni yeni pozitivist düşünen bürokratlar ve teknokrat yöneticileri inşa etmiştir. Bu anlayışa göre yetişen bürokrat, teknokrat, siyasi akıl ve pozitivist-seküler yöndeki kurumlarını oluşturmuştur. Tüm bunların devamını da, temsil ettikleri ve kullandıkları “devlet gücü” ile takip etmişlerdir. Buna göre Türkiye’de toplum ölçeğinde, pozitivist-seküler düşünce üretme metodolojisine sahip; bilgi, bilim/ sosyal bilim alanları ekseninde kurumlar oluşturulmuştur. Böylece **Tevhidi Düşünce** temelli toplum düşüncesine sahip Osmanlı’dan, modernleşme yoluyla “sürekli” bir şekilde “değişerek” modern 1. Yeni Türkiye’ye dönüşmüştür (Orman, 2001, s.89). Buna göre Osmanlı’dan pozitivist-modernleşmeci 1. Yeni Türkiye’nin oluşturulmasındaki **değişiminin sürekliliğini**, modernleşmeci-pozitivist, salt akılcı bilim zihniyetine sahip öğretim üyesi üzerinden sağlamış olduğu görülür. Nihayetinde geleneksel ve modern dünya değerlerini paylaşan tüme yakın siyasetçilerinde, modernist-pozitivist-sekülerist bilgi yöntemi ve onun toplum düşünce anlayışı kurgusuna göre eğitilmesi sonucu, Türk toplumu artık pozitivist-modernist bu çizgiye, **“öğretim üyesi-bilgi metodolojisi-siyaset kurumu”** vasıtasıyla getirilmiştir. Bu yolla da söz konusu bilgi yöntemi; seküler, jakoben bürokratik-siyasi iradenin üzerinde egemen düşünce ve anlayış olarak hakimiyetini oluşturmuştur. Buna göre Türkiye’de tek tip hâkim modernist aydın özne yapısı ve pozitivist modern sosyal bilim üzerinden, topyekün pozitivist modern toplum sisteminin inşası gerçekleştirilmiştir. Böylece üniversite öğretim üyesi, verilen pozitivist bilgi yöntemi üzerinden “garplılaşma”/batılılaşma/modernleşme” çizgisine zihniyet olarak getirilmiştir. Bu etkiye bağlı olarak da modern zihniyet sahip öğretim üyesi, üniversite kurumu üzerinden Batı modernleşmeci bilgi yöntemi üzerinden başta sosyal bilimler ve sosyal düşünce yapısında pozitivist anlayışı takip etmeyi savunur olmuştur. Tüm bilgiyi pozitivistliğe göre “gördüğün vardır görmediğin yoktur anlayışına bağlı bir konuma gelen modernist 1. Yeni Türkiye’nin öğretim üyesi, bilgi yöntemi yoluyla Türkiye’nin Batı’ya bağlı taklitçi düzeyde kalarak en iyi ihtimalle ikinci sınıf bir bilgi üretme görevini icra eder olmuştur. Oysa “garplılaşma/batılılaşma” fikri bilim yoluyla Batı’yı hep arkadan takip etmenin bir diğer şekli olarak ortaya çıkmıştır (Orman, 2001, s.91). Çünkü Batılılaşma, veya Batı’yı takip etme “bilimcilik”, “salt akılcılık” ve “pozitivizm” anlayışı üzerinden Batı’yı izleme, takip etme, taklit etme hali, Batı yöntemini büyük bir itaatle, şüphe duymaksızın alıp benimsemeyi karakter ve yöntem haline getirmiştir. Böylece 1. Yeni Türkiye’nin başta **sosyal bilimci öğretim üyeleri olmak üzere, öğretim üyeliği kurumu**, Batı’yı modernleşme adına hep arkadan takip etme ve O’na hiç yetişememe anlamına gelmektedir. Türkiye’nin bu yetişememeyi de, sadece ”modern

bilgi” ve “bilim anlayışı”, “pozitivizm” yöntemine bağlı kalınarak **bilgi inşa eden üniversite** kurumu vasıtasıyla sağlandığını yukarıda açıklanan unsurların mantıksal çıkarıma göre ifade etmek, herhalde hatalı olmasa gerektir. Bu bağlamda modern “bilim” tüm sosyali kapsayınca, özgün milli ve manevi değerlere dayalı “ilmi” bilginin de, kendisine yeni sistemde yer bulacak bir alanı bırakılmamış olmaktadır. Buna göre de bu alana, özgün milli ve manevi ilim anlayışını taşıyacak; aydın/ öğretim üyesi, bürokrat, teknokrat, kurum ve kurumsal yapılar ve siyasiler artık bulunamaz olmuştur. Bu durumun sonucu olarak da Türkiye’de ne kendi özgün içtimai ilmi anlayışı olan **Tevhidi Düşünce** konuşulur, bilinir olmuştur, nede bunun bir dünya görüşünün var olduğunun bilincine ve bilgisine sahip kalınmıştır. Bundan dolayı günümüz Türkiye’inde “olan” modern sosyal bilim alanlarının belirlenip “**olması gereken**” özgün milli ve manevi değerlerimize(**Tevhidi Düşünceye**) dayalı ”ilmi” bilginin inşasına geçilmesinin gereği bulunmaktadır. Buna göre “**Tevhit gerçeği, İslami bir ideoloji değildir. O, bütün ilim sahalarında ideologlaşmayı önleyen bir genel manadır.** İnsan bütün ilimlerin ve bütün realitelerin müşterek manasını yakaladığı nisbette, kâinatın cisimleşen akıl olduğunu kavrayabilir”(Bilgiseven, 1985, s.134). İnsanın bu süreci hassas bir şekilde tasnif ederek ortaya koyabilmesi içinde;

- Hem modern Batı sosyal bilim geleneğinin zihniyet ahlak yapısını,

- Hem de **Tevhidi Düşüncenin** zihniyet ve ahlak yapısını,

-Kendi içinde buldukları bilgi üretme yöntem disiplinini, birbirine karıştırmadan “eş zamanlı olarak” bilmek ve buna göre yeni bilgi üretmekten geçtiğini belirtmek gerekir.

1. Tevhidi Düşünce Üzerinden Bilgi Yöntemini Anlamak İçin Tevhit Kavramı

Tevhit, bir “**kâinat kanunu olma vasfı üzerinden “Kâinat Ana Düzen Kuruculuğu (Sistemi)”**nu oluşturan bütüncül bir niteliğe sahiptir (Şimşek, 2016, s.66). Tevhit, “**Bir/Ehat**” olan Allah’ın; insanın yaşamını sürdürdüğü içtimai mekan olan dünya hayatının, düzenleyicisi ve oradaki sistemin kurulmasındaki kuralları, yasaları belirleyici olarak bir kabul etme anlamına gelmektedir. Buna göre “**Tevhit, kulun Yüce Allah’ı teoride, pratikte, hükümlerde, siyasette, içtimai(sosyal) hayatta, iktisadi ilişkilerde, ibadette, kısaca hayatın her alanında bir ve tek kabul edeceğine dair attığı güçlü bir imzadır**” (Kubat, 2014, s.17). Bu yönüyle de Tevhidi, insanın kendi benliğinde/nefsinde kendisini var eden Allah’ın birliğinde (ehadiyetinde) ve ilahlığında ortağı olmadığına yönelik “bir bilginin gerçekleşmesi için gayret”

olarak belirtilebilir (İbn'ül Arabi, 2015, s.43). Böylece tevhidi bilgi yöntemi, vahyin merkezinden hareketle aklın inşası olup, bu vahiy merkezli akıl ile tüm içtimai ilimleri inşa etmek, **bu ilimler üzerinden içtimai düzeni “bir”lik üzerine kurmayı ifade etmektedir.** Bu yönüyle de Tevhit, “sadece” ilahiyat alanı içinde kulun Allah’a iman etmesi çerçevesinde ele alınan bir kavram olmamaktadır. Tevhit bununla birlikte Allah ve Resulu tarafından başta insanın yaşadığı maddi dünya hayatının tamamında belirleyici olan tüm içtimai/sosyal alanı, ilmi ölçülere(vahyin emrine girmiş akıl yapısıyla) göre düzenleyen; pozitif **ilimler sahasını, mühendisliğin ve tıbbın çepeçevre sardığı ilim alanlarını baştan sona “kuşatan bir düzenin (sistemin) adı” olarak belirtilir.** Böylece Tevhit düzeninde (sisteminde), insanoğlunun hayatın bütün alanlarının Tek bir/Ehad olan Allah tarafından düzenlenmesi anlamına gelmesi yönüyle, ilim merkezli bir kavram olma niteliğine sahiptir (Şimşek, 2016, ss.31-33). Buna göre Tevhit; içtimai hayatın merkezine Allah’ı koyarak, Allah’ın insanı sorumlu tuttuğu emir ve yasakları doğrultusunda;

- içtimai hayatı,

- medeniyet anlayışını,

- kültür sistemini,

-bilgi üretme yöntemini,

-insanın yaşama tarzını iktisadi, içtimai, siyasal, eğitim, felsefi... vs gibi tüm alanlar üzerinden düzenlenmesini ifade etmekte olduğu da söylenebilir.

Sonuç olarak Tevhit kavramının içtimai/sosyal düşünce hayatımızda etkin rolünü anlayabilmek için öncelikle tevhidin ifade etmiş olduğu anlamı ve taşımış olduğu içtimai/sosyal /sosyolojik değerlerin bilinmesinin gereği bulunmaktadır. Bu bağlamda günümüze değin materyalist düşünce geleneği üzerinden takip edilen ama buna modernlik denilen bu bilim yöntemi yerine, **“Tevhidi Düşünce”**ye dayalı ilim ve ilim alt dallarının yeniden hem **inşası** hem de **ihyasının oluşturulması gereği bulunmaktadır.** Ancak unutturulan **Tevhidi Düşünce** merkezli özgün ilmi bilgi kaynağına, 21.yüzyıl Türkiye’si sürecinde dönüşün yapılmasının ihtiyacı bulunmaktadır. Türkiye’nin yeni dönemde ancak bu **ilmi zihniyet** dönüşümü vasıtasıyla **“Tevhidi Düşünce” ilmi bilgi yöntemi** üzerinden bilgi üretebilmesi ile ilmi mahreçli özgün düzenin (sistemin) kurulmasının yani 2.Yeni Türkiye’nin mümkünlüğü söz konusu olabilir. Böylece Türkiye’nin bu olumsuz süreçten çıkılabilmesi bu ilmi bilgi yöntemi üzerinden yeni **inşa** ve **ihya** davranışına girmesi ile mümkün gözükmektedir. Bu noktada

Türkiye'nin en temel acil ihtiyacı, **özgün “düşünce”** sistematüğinden hareketle kendi medeniyet değerlerine göre ilmi bilgi inşasına yönelmesidir. **Buna yönelik ilim dalları ve alt ilim dallarının sistematik işleyiş kurgusunun önemini vurgulamak, bunun nasıl yapılabileceğine yönelik bakış açılarının, görüşlerin geliştirilmesi bu çalışmanın yapılmasının ana temasını oluşturmaktadır.** Bu çalışma, Türk toplumunun kendi özgün bilgi anlayışı ile içtimai düzen kurabilmesi konusunu, bu özgünlüğün temel kavram ve başlığını, bilgi üretmedeki yöntemini ortaya koymayı amaçlayan bir çerçevede ele alınmaktadır.

Buna göre bu çalışmada Tevhit kavramı, tevhit anlayışının içtimai ilimleri oluşturan temel ilimlere yön vericilik vasfı açığa çıkarılacaktır. Böylece tevhide bunun üzerinden de “iktisadi-içtimai –siyasi ve kültürel “düzen(sistem) kuran içtimai temel ilim alanlarını inşa edici ilahi temelli bütüncül bilgi yöntemi şeklinde de ele alınmasının gerekliliği ortaya konulacaktır.

Bu çerçevede “Tevhit” ve “Tevhidi Düşünce” kavram ve anlayışı ile ;

-toplumun tüm alanlarını,

- kurumlarını,

-toplumun gündelik davranışına yön veren son derece canlı ve dünya hayatına” her an ve aşamada” yön vericiliği ile,

- yüksek içtimailik boyutuyla diğergam bütüncül toplum inşa ediciliği,

-tüm ilim alanları ile olan yakın ilişkisinin bulunmasını ele alan yönleriyle bir ul“**İÇTİMAİ DÜZEN**” (SİSTEM) kuran boyutlarını ortaya konmuş olunacaktır. Bu yolla da “**Tevhidi Düşünce**”, İslam medeniyetinin 7. Yüzyıldan buyana “**dünya hayatı içinde**” ; insana, topluma, devlete, devleti oluşturan kurumlara, tüm insanlığa içtimai düzen kurmada, siyasal model oluşturmada, ferdi ve içtimai huzuru oluşturmada ilahi temelli bir “sistem ve ideal bir model“ olma vasfının “ihya” niteliği ile yeniden hatırlanmış olunacaktır. Böylesi bir uğraşın ise başta toplumumuza, medeniyetimize, sonrasında insanlığa, günümüz ve gelecekte bir imkân sunmasının farkındalığının oluşturması açısından önem taşımaktadır. Bu noktada çalışmada öncelikle günümüz Türkiye'sinde var olan mevcut “**bilim**” anlayışını ortaya konularak, bunun özgün – kadim kültür geleneğimiz ile “farklı” olan boyutuna sahip olduğu ortaya konulacaktır. Bunun üzerine var olan mevcut yabancılaşmayı ifade eden bilgi üretme yönteminden, özgün bilgi üretmeye geçebilmemiz için “**Tevhidi Düşünce**”nin ne ifade ettiği başta

ilahiyat, ardından İctimai boyutuna yönelik anlayışının ortaya konulmasına çalışılmıştır. Tevhit kavram ve anlayışının bu az bilinen ve modern ya da seküler/ laik “bilim” geleneğinin analizlerinde kullanılmayan içtimai anlam boyutu üzerinden de, ilim dalları ile olan ilişkisi ve bu ilim dallarını tevhidi(özgün) zihniyet yapısına sahip olarak bir “sistem” örebilmek/inşa edebilmek konusu ele alınacaktır. Bu yeni sistem inşası için gerekli olan aydın/öğretim üyesi olgusunun mevcut zihniyet durumu, sahip olduğu bilgi yöntemi ve bilgi anlayışı ortaya konulmaktadır.

1.2. “Bilgi Yöntemi” ve “Aydın/Öğretim Üyesi” tipinin Özgün Kültüre Bağlı Oluşu Üzerine

İslam Medeniyetin başta olmak üzere bu medeniyetin en son takipçisi olan Osmanlı Devletinin cihana yön veren siyasetinin arkasında bulunan “**Tevhidi İctimai Düşünce**”nin bilgi ve yöntem anlayışının, son iki yüz yıllık süreçte, her alanda giderek artan bir hızla ortadan kaldırılması ve sonunda unutturulması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Böylece “**Tevhidi Düşünce**” üzerinden bilgi üreten milli ve manevi merkezli aydınımız kendi düşünce yöntemine, özgün bilgi üretme süreçlerine yabancılaşmış/yabancılaştırılmıştır. Dünya üzerinde “zihniyet buhranı geçirmiş” hiçbir toplumda, Osmanlı-Türkiye’sin de ortaya çıkan bir yabancılaşma türü görülmemiştir (Güngör, 1993, s.409). Buna göre liberal kapitalizm ve onun hâkim olduğu pozitivist felsefi düşünce anlayışı üzerinden oluşan “yönetim ideolojisi “ eskiye göre değişmiştir (Türkdoğan, 1983). Bu yeni pozitivist modernist değişim; devlette, devleti oluşturan kurumların hem içyapılarını hem de birbirleriyle eklemlenmiş kurumsal ilişkilerini, bunlara yön veren ve yöneten pozitivist aydınının (ki bunlar başta; öğretim üyesi, bürokrat, teknokrat, medya, girişimci...) düşüncesi ve tutumu üzerinden hâkimiyet sağlamıştır. Bu durum öte yandan, öncelikle Osmanlı Devletinin 19.yüzyıl sürecinden itibaren günümüz Türkiye’sine değin ;

- devlet geleneğini,
- aydınının zihniyet yapısını,
- bürokrat, teknokratını ve bu kesimin modernite ekseninde devlete yön verişlerinde,
- düşünce adamı yetiştirme yönteminde,
- ilim anlayışını ve buna dayalı bilgi üretme niteliğinde,

“öz”den”, **Tevhidi Düşünce**” geleneğinden bir başka ifade ile “**Tevhidi Düşünce**”ye dayalı bilgi üretme sistematüğinden uzaklaştırmıştır. Böylece devlette, devlet bürokrasisinde, üniversitenin bilgi inşa etme sistematüğinde ve buna bağılı düşünen “**aydını yetiştirme tipinde**” yoğun olarak başvuruana kaynaklar; liberalizm, modern düşünce, batılılaşma, salt rasyonalist ve seküler bakış temelli düşünce açısı, pozitivist ilerlemeci tarih-toplum anlayışı olmuştur. Bunlara dayalı temel kabuller üzerinden sosyal düşünce üretilerek oluşturulan metodolojik hâkimiyetin; topluma, devlete, sisteme yön vermesinin niteliğı daima canlı tutulmuştur. Öte yandan 1299’dan bu yana Osmanlı’ya Cihan hâkimiyetini sağılayan ana unsur olan ”**Tevhidi Düşünce ve Tevhidi Düşünce**”ye dayalı ilim alanlarının inşası, **Tevhidi Düşünce** merkezli bilgi üretme yöntemine (metodolojisine) bağılı kalınarak sağılanmıştır. Buna göre 19. yüzyıldan bu yana batılılaşma ve pozitivism yoluyla adım adım insana, eşyaya, kâinata yönelik “**bir**”likçi bakıştan uzaklaşma ve/veya uzaklaştırılma ile düzen(sistem) kurucu **Tevhidi Düşünce** anlayışının unutulması/unutturulması gerçekleştirilmiştir. Böylece **Tevhidi Düşünce**ye dayalı içtimai sistemin(düzeni) kurulmasında temel içtimai ilim alanları olan; tevhidi felsefe, ve tevhidi mahreçli; iktisat ilmi, siyaset ilmi, hukuk ilmi, eğitim ilmi, ruhiyat(psikoloji) ilmi, içtimaiyat(sosyoloji) ilmi,...gibi “maddi dünyanın” “din” ile birlikteliğine bağılı bütüncül ilmi bilgi üretme yönteminin kullanımı unutturulmuştur. Hatta bu konuda toplum ve öğretim üyeleri/ilim adamları giderek artan bir hızla böyle bir şeyin varlığından habersiz kılınmaya evriştirilmiştir. Bu bağlamda böyle bir(tevhidi) ilmi anlayışın ve onun ilmi yöntemin varlığından dahi bu kesimlerin ilgisiz ve habersiz kılındığı görülmüştür. Oysa **Tevhidi Düşünce** merkezli bu içtimai ilim alanlarının; devlet, toplum, ideal insanı inşa etmeye yönelik “**düzen(sistem) kurmadaki**” kurucu nitelikleri evrensel bir genellik taşımaktadır.

İçtimai ilimlerin bir genel yasaları olmakla birlikte ağırlıklı olarak da uygulama yöntemleri, kültürden kültüre, medeniyetten medeniyete farklılıklar taşırlar. Bundan dolayı bu ilimler bünyelerinde izafilik taşırlar. Zaten sosyal (içtimai) ilimlerin özgün yapısı da buna göre kurgulanmaktadır(Özönder, 1984, ss.142-143). Bu ilimlerin bilgi üretmede, düşünce üretmede, ilimlerin yöntemlerinin belirlenmesinde bu izafilik taşıma niteliğı, özgün milli bir toplumun oluşmasında hayati bir görev yapmaktadır.

Osmanlı ve sonrasında Türkiye, özellikle 1800’lerin başından itibaren materyalist pozitivism anlayışının yönlendiriciliğinde, Fransız sosyal düşüncesi ile İngiliz liberal iktisat anlayışlarının kendisine dayatılması ile karşı karşıya bırakılmıştır (Sayar, 2000, ss.297-298).

Buna göre 1800'ler de başlayan modernleşmenin “sistem”leşme sürecinden günümüze değin Türk-İslam öğretim üyesi /aydın tipinin içtimai ilim aklını, bilgi yöntemini ve bunları sistemleştirecek Tevhidi bütüncül bilgi varlığının unutturulduğu bir alana çekildiği görülmektedir. Bu etkinin 20.yüzyılın başında modern Türkiye'nin kuruluşu üzerinde Avrupa'dan alınan oradan kopye edilen düşünce yöntemine dayalı bilim alanları ve onların maddeci ders konularının belirleyiciliği olmuştur(Topçu, 2010, s.167). Bu bağlamda modern sosyal bilim yöntem anlayışının, modern pozitivist Türkiye'nin inşasına yaptığı katkıya bakıldığında bu etkinin, 1. İktisat kongresinde temasında açıkça görülmektedir. 17 Şubat 1923 – 4 Mart 1923 tarihleri arasında gerçekleştirilen Birinci İzmir İktisat kongresi ile artık liberal Batı düşüncesi, pozitivist felsefe liberal mahreçli kapitalist mahiyetli “ **insan yetiştirme ve materyalist toplum oluşturma**”, **anlayışı ve buna yönelik bilimsel düşünce ve bilgi üretme yöntemi, modernist 1.Yeni Türkiye'nin ana hedefi haline gelmiştir.**

2. Aydın İçtimaiyyatı(Sosyoloji) Bağlamında “Öğretim Üyesi” Unsurunun Özgün Bilgi İnşa etmedeki Sorumluluğu

Tarih boyunca neredeyse tüm toplumlarda, diğer tabakalaşma biçimlerine ilaveten, bilgi, inanış ve kabiliyet bakımından genel halk kesiminden ayrılmış zümreye “aydın” denilmektedir. “Aydın” kesimi tüm toplumlarda kendi kültürel tanımlamalarına bağlı olarak bulunurlar. Bu bağlamda aydın; Pareto'da “elit” veya ”seçkinler”, Weber'de “karizmatik lider”, Osmanlı'da “havas ve ulema” bir dönemin Rusya'sın da “entelijansiya” ve zamanımızda modern Batı'da “entelektüel” şeklinde ifade edilmiştir (Aydın, 2004, s.133).

Aydın, eski çağlarda büyücü ya da şaman, orta zamanlar sürecinde Avrupa'da kilise de “rahip”, modern zamanlarda ise medyada gazeteci ya da üniversitede öğretim üyesi konumundadır. Buna göre aydınlar, bilgi sahibi olma ve yöneticilik vasıflarına bağlı olarak içinde buldukları toplumun sistem kurucu ve dönüştürücü olma vasıflarına sahiptirler. Böylece aydın, esasında “aklı” ile geçinen kişidir. Bu vasfa sahip insanlar ise başta; üniversite öğretim üyeleri, bürokratlar, mühendisler, avukatlar, mimarlar, yazarlar, sanatçılar, gazeteciler.. vb dir. Türk- İslam geleneğinde ise “alim, hakim, fakih, arif, rasih” olarak belirtilir (Aydın, 2004, ss.135-136).

T. Dereli ‘ye göre aydın;” somut olayların üstüne yükselip, soyut düzeyde düşünebilen, toplumun temel yapısı, meseleleri ve değerleriyle meşgul olup, başlıca sosyal, ekonomik ve politik gelişmeleri eleştirebilen, genellikle kabul edilmiş görüşleri, açıklama tarzlarını, varsayımları tahlil ve tenkit edebilme, bunlara bir şeyler katabilme veya hiç olmazsa, bu

görüşleri açıklama biçimlerini ve faaliyetleri yorumlayabilme gücüne sahip kimselerdir” (Aydın, 2004, s.140).

Modern bilgi sosyolojisine göre ise aydın; ideolojinin taşıyıcısı ve yerine göre yapımcısıdır. Batı dillerinde kullanılan “aydın”, intellektuelle” tabirine karşılık gelir. Buna göre “aydın”; “Alelade okuryazar olmanın üstünde, kafası ile iş gören ve bilhassa kafa ürünü ile geçinen kişi” olarak belirtilir (Ülgener, 1983, ss.64-65). Aydının görevlerine bakıldığında bazıları şöyledir; “Kültür değişimine öncülük etmek, değişeni daha popüler hale ve yaygın hale getirmek, yeni bir zevkin ve uslubun öncülüğünü sürdürmek, halkın politik, sosyal tercihlerini etkilemek, Edward Shils’in sıralamasıyla da; “yüksek kültürü oluşturmak ve yaymak”, ”milli ve milletler üstü modeller kurmak”, “ortak kültürler geliştirmek”, ”sosyal gelişmeleri etkilemek”, “politik roller oynamak”tır (Ülgener, 1983, ss.66-67).

Aydın; ”Fikir ürünleri ve temsil ettikleri değer anlayışı ile toplumu etkilemede lider fonksiyonuna sahip(veya öyle olduklarına kendilerini ve başkalarını inandırmış) kişilerin dağınık ve gevşek gruplarıdır” (Ülgener, 1983, s.67). Buna göre “aydınlara, konuşma ve ifadelerinde, toplumun diğer üyelerinden çok daha sık olarak toplum, tabiat ve evren üzerine genel kapsamlı ve soyut biçimde semboller kullanan kişilerin toplamıdır”.

“Ülgener’in ifadesiyle “aydın”ın en temel özelliği “ses ve söz sahibi” olmasından kaynaklanır. Bu iki özellik “aydın”ın değişmeyen asli görevidir. Buna göre “aydın” toplumda yanlış giden bir şeye karşı kendi medeniyet değerlerinin “özüne uygun” ilmi zihniyetinden hareketle yüksek sesle topluma duyurucu “sözlü” beyanda bulunması esastır. Bu bağlamda İslam medeniyetinde “ ***Bir kötülük gördüğünüz zaman elinizle, gücünüz yetmez ise dilinizle, ona da gücünüz yetmez ise kalben buğz ediniz*** (Tirmizi,Fiten 11,İbnu Mace Fiten 20) (<https://sorularlaislamiyet.com>, 18.11.2017,10:47). Hadiste de belirtildiği üzere, **Tevhidi Düşünce** düzen anlayışı bağlamında bir medeniyetin ya da devletin veya kültürün kendisine, insanına, toplumuna yönelik oluşabilecek kötükleri önlemede “eliyle” tabirince önce devleti, devlet gücünün müdahalesini gerekli görmektedir. Buna ilaveten bu kötülüğü “dili ile“ tabiriyle toplumun aydınlarının, ilim adamlarının söz ve ses yolu ile yani beyanlarıyla, tenkitleriyle ilmi olarak söz konusu tehlikelere dikkat çeken açıklamalarıyla görev yapmak zorunlulukları ortaya çıkmakta olduğu görülmektedir. Bu yönüyle de aydın hakikati ortaya koymadaki görevini yerine getirmedeki beyanları da soyut, genel ifadeler şeklinde ve semboller yoluyla gündelik hayata anlaşılabilir bir tavırla ile çevreye, topluma, ülkeye bunları iletme, yayma vazifesinin ve becerisinin alışkanlığına da sahip olması gerekmektedir (Ülgener, 1983, s.68). “Aydın”ın bu

çok önemli içtimai görevinden dolayı onun için fikir veya özgün düşünce üretmek, gerçeğe varmada araç olmanın çok ilerisinde bir amaç mahiyetindedir. Bu yönüyle “aydın” esasında medeniyetinin veya toplumunun özgün düşüncesine dayalı fikirleri geliştirmek, onlarla oynayıp, onları bir sistematığe göre düzenlemek vazifesi olan toplumun düşünce dünyası özgün milli değerleri açısından yön veren kişisidir. Böylece “aydın”, mevcut var olan görüşlere karşı yeni bir fikir veya “düşünce” geliştirmesi üzerinden, sistematik düzenleme yapan kişidir. Gerçek” aydın” bunu oluşturabildiği ölçüde ideal “aydın” niteliğine sahip olabilecektir (Ülgener, 1983, s.68). Aksi takdirde “taklitçi” görüşlerle örneğin Türkiye’de olduğu gibi modernleşme yada pozitivizmi hazır alıp onun üzerinde tercüme ederek yada sadece ona göre düşünce geliştirerek bir bağımlı taklitçi olarak aydının fikir beyan etmesi ve üniversiteyi de buna teşne etmesi ne gerçek “aydın” olmayı nede “aydın”ın gerçek mekanı olarak başta “üniversite” kurumunu **“hakiki olarak”** ortaya çıkarabilir.

Siyasi kimlikler açısından “aydın” konusuna bakıldığında ise siyasi kimlikleri çok büyük ölçüde bu “aydın”lar kesiminin oluşturduğu görülmektedir. Bu bağlamda Türkçe’ de kullanılan “aydın” terimi yakın zamana kadar, dar ve ideolojik bir anlama sahip olarak kullanılmıştır.

Modern çağda entelektüellerin rolü, “milletlerini” tarif etmek, eskiden “avam”, ”güruh” ve “halk” olarak bilinen halk kitlelerini, millet olarak bilinçlendirmek ve siyasi kimliği ön planda tutan yeni bir topluluk oluşturma vazifesi taşımaktadırlar. Bu yönüyle milli devletin kültür anlayışını “aydın” sistemleştirerek, toplumun birliği ve bütünlüğü için fikir üreten bir “ideal üst akıl” konumundadır. Aydın modernleşmede böylesi bir özelliği bulunurken, modernleşmeci “aydın” zihniyetinin Osmanlı’ya yansımaları da “kendini merkeze alarak” Osmanlı’ya yön verme şeklinde gerçekleştiği görülür. Buna göre Osmanlı’nın özellikle son 50 yılında ve Cumhuriyet döneminde bugünkü moderniteye bağlı pozitivist-liberal-seküler “Türk ulusu” bu yolla oluşturulmuştur. Bu milli devletin pozitivist –seküler ölçüler içerisinde “uluslaşmasına” yol açan “aydın”lar; **pozitivist-seküler Batı aydınlanmasını “taklit eden düşünce niteliğine sahip üniversite mensubu öğretim üyesi aydınlar”**dır. Bunlara ilaveten yine aynı çizgiden hareket eden yazar, sanatçı ve bürokrat aydın çevresinin de bu uluslaşma konusunda” çok büyük rol oynamayı kabul etmiş” kimseler oldukları belirtilir (Karpaz, 2009, s.52). Böylece Türkiye’de pozitivist-seküler değerlere bağlı başta üniversite öğretim üyesi olmakla birlikte sayılan diğer modern aydın tiplerinin kendi muhafazakar halkını yeterince anlamayan duygu, düşünce, davranış ve tutum içine girmiş oldukları söylenebilir (Aydın, 2004, s.140). Bu yönüyle başta öğretim üyeleri olmak üzere diğer aydınlar, düşünce yöntemi ve yaşam tarzı itibariyle bir başka medeniyet ve kültürün taklitçisi olarak kendi toplumuna

“yabancılaşmış bir aydın tipi” olarak obskurantizme (bilmesinlercilik) düşmüş ve bu şekilde bilgiyi, bilgilendirmeyi, sistem kurucu vasıflarını temsil eder olmuşlardır. Buna göre “aydın”ın kendi toplumundan, kültüründen, halkından kopukluğunun yani kültürel yabancılaşma içinde bulunması sebebiyle, elit olma özelliğinin özgün açıcılık, özgün yol ve yöntem göstericilik vasfını yitirmesine yol açmıştır. Böylece “aydın” artık kaybolan bu vasfının yerine jakoben sınıfsal ayrımcılığı besleyen devlet ideolojisini kuran, bu yönüyle de halka ve topluma tepeden bakan narksistlik karakterine bürünmüşlük içinde olduğu görülür (Karpat, 2009, s.53). Çünkü modernist-pozitivist-seküler “aydın”ın dayanağı modern devlettir. Buradan hareketle aydın-devlet ilişkisinde devletin ideolojisinin çerçevesini çizen aydın belirli bir programı uygulamak için devletin mutlaka desteği ve yardımı gerekli görmüş ve bu yardımı da almıştır. Özellikle “1938 den sonra Anayasa’nın bir ilkesi olan halkçılık, halk arasında medeniyeti yayacak olan aydınları toplum lideri ilan etmiştir” (Karpat, 2009, s.55). Türkiye’de ki bu “aydın”, esasında pozitivist liberal toplum tipinin seküler salt akılcılık üzerinden sistemini kuran Batı modernleşmesindeki “önder bilim adamı/öğretim üyesi- üniversite “ ilişkisinden oluşan projenin “taklidi” yansımasıdır.

Sonuç olarak bir toplumda hem içtimai (sosyal) yapının hem de düşünce yapısı açısından “bir yeni toplum inşa etmede her dönem için en büyük ihtiyaç, gerçek manada değerlere bağlı düşünebilen, sorunları gerçekçi bir şekilde görüp çözüme kavuşturan yeni tipte bir aydın kitlesine daima ihtiyaç duyulmuştur”. Bundan dolayı her yerde ve her zaman devleti ve toplumu resmi veya gayri resmi elitlerin/aydınların yönetmiş olduğu söylenebilir. Fakat bu elitlerin/aydınların kendi medeniyetlerinin ideal fikir ve düşünce dünyasına göre eğitim görmüş olmalarının gerekliliği yanında, onların güzel ahlak sahibi olmalarına ve “idare ettiği toplumun kültürünü, hayatını, sorunlarını ve ileriye dönük emellerini onun ruhuna uygun olarak paylaşması da gerekir” (Karpat, 2009, s.55).

Cumhuriyet döneminde günümüze değin aydının, pozitivistliği koruyan, pozitivistliğe göre düşünen ve ona göre bilgi üreten konumu sarsılmazdır. Bu yönüyle Türkiye’deki modernist-pozitivist aydının modern sistemi koruyuculuk konumu hala devam etmektedir. Bu “aydın”, varlığını aydınlanmanın salt akılcı bilgi ve düşünce anlayışından alan seküler bir devlet ideolojisinin içinde la-dini bir akılcı ve bilgi yapısı ile yaşadığı toplumun din karşıtlığı konumunda açık olarak yer almaktadır. Bu türde ikinci bir aydın türü ise kendisini de inançlı olarak gösterse dahi, aydınlanma ve pozitivistlikten hareket eden bu aydın, esasında dini, pozitivist bir mantıkla yani rasyonel akılcılık ile ele alan bir inanç (hermonotizm) çerçevesinde bulunmaktadır. Bilgisini de “**salt akılcı vicdani kanaat**”lılık içeren pozitivist bakış açısından

hareket ederek oluşturduğundan, bu bağlamda seküler dindarlık üzerinden, kolayca “**muhafazakar**” toplumun düşünce sistemine yön verebilmektedir (Aydın, 2004, s.147). Böylece Türkiye’deki aydınlanmacı-pozitivist aydın(başta öğretim üyesi), Batı kaynaklı düşüncenin odağından hareket eden düşünce temellerini kurarak, Türk toplumun içtimai ve hayatına yabancılaşmanın “**resmi adamı**“ olan kimliği ile yön verebilmektedir.

Türkiye’nin bu aydın krizinden çıkabilmesi için öncelikle “**Milli Üniversite-Milli İçtimai (sosyal) Düşünceye**” dayalı ilim alanlarını geliştirmesi gerekmektedir. Bu ilim alanlarını da geliştirebilmesi için öncelikle ve ivedilikle kendi medeniyet değerleri üzerinden düşünebilen aydının yetiştirilmesi gereklilik taşımaktadır. Bu aydın kitlesinin içinde de en öncül kesim içtimai (tevhidi) düşünceye dayalı öğretim üyelerinin sistem kuruculukdaki tartışılmaz temel öncü rolleri bulunmaktadır. Buna göre Türkiye mevcut pozitivist sosyal **bilim** alanlarına karşı, bu alanlara **Tevhidi İçtimai Düşünce** noktasından bakabilen; içtimaiyyatçı (sosyolog), felsefeci, iktisatçı, hukukçu, eğitimci, siyaset ilimci, tarihçi/tarih felsefecisi ve nefsiyyat ilmi(psikolog) ... gibi doktoralı öğretim üyesinin yetiştirilmesinin gereği bulunmaktadır. Bu **Tevhidi Düşünce bilgi anlayışı ve bilgi yöntemi** üzerinden inşa edilen yeni öğretim üyesi aydın tipi ortaya çıkarılması gerekmektedir. Fakat yaklaşık son yüz yıldır doğrudan pozitivist düşünce yöntemine göre eğitilen aydın kitlesi, içinde **Tevhidi Düşünceye** dayalı başta içtimai ilim alanlarının eğitimi verebilecek yetiştirici aydın öğretim üyelerinin bulunmaması nedeniyle öncelikle bu Tevhidi **Düşünceye** dayalı bütüncül eğitimi **verebilecek “öğretici öğretim üyelerinin”** olabildiğince yoğun bir şekilde yetiştirilmeleri gerekmektedir. Bu yetiştirici Öğretim Üyesi aydınların başarılı olabilmeleri içinde zamanın gereği olarak hem Batı medeniyeti sosyal **bilim** metoduna dayalı bilgiyi, hem de İslam’ın tevhit **ilim** anlayışına dayalı içtimai düşünce metodu üzerinden başta içtimai/sosyal **ilim** alanlarındaki bilgisini mukayeseli olarak öğrenebilmelerini gereği bulunmaktadır. Bu kesim yetişip öğretici konuma geldiklerinde ise her iki bilgi anlayışını, mukayeseli öğretme zorunluluklarının bulunduğu söylenebilir. “Buna göre; İslam düşünce sisteminin ihya hareketi bağlamında;

- Yeni Üniversite yapısının özgün zihniyetimize göre örülmesi,
- Yeni İçtimai/Sosyal **İlim**ler anlayışı ve yönteminin oluşturulması,
- Yeni Öğretim Üyesi tipinin inşasının gerekliliği bulunmaktadır” (Şimşek, 2016, ss.23-24).

Bu noktada medeniyet kuruculuk anlayışının en temel unsurlarından olan **İlim-Bilgi ve Aydın (öğretim Üyesi)** etkileşiminde “Öğretim Üyesi”ne bu yönde önemli vazifeler düştüğü görülür. Böylece “Öğretim Üyesi” olan aydın unsurunun günümüz Türkiye sürecinde zihniyet

yapısı, kültürel sorumluluğu ve devlet düşünce yapısının yol haritasını belirlemede çeşitli görevlerinin bulunduğu söylenebilir. Bu bağlamda 21. Yüzyıl Türkiye'sinin **Yeni Öğretim Üyesi**/aydın tipinin zihniyet yapısı itibariyle taşıması gereken içtimai vasıf ve görevler şöyle belirtilebilir :

Öğretim Üyesi; ait olduğu medeniyetinin özgün bilgisini, “kendi gençliğine, geleceğin aydınına, ilim adamına, kültür naklini aktaran en önemli unsur olduğunun bilinciyle “**Tevhidi Düşünce**” ve “**Öğretim Üyesi**” etkileşimi” çerçevesinde bir “ihya”cı ve “inşa”cı rol modelliği sorumluluğunun bulunduğu idraki içinde olmalıdır. Bu idari kavrayışa göre de;

- “**Öğretim Üyesi**; Toplumunu idare edecek idarecileri kendi medeniyet değerlerine göre yetiştirip, bu yönde olgunlaşmalarını sağlayan unsurdur,

- **Öğretim Üyesi**; Toplumdaki tüm içtimai/sosyal alanlarda (İktisat, içtimaiyyat(sosyoloji), felsefe, siyaset, psikoloji, işletmecilik, eğitim...) kendi medeniyet değerlerine göre şekillendiren bu yönde bilgiyi üreten ve buna göre insan yetiştiren unsurdur,

- **Öğretim Üyesi**; Bu noktada başka medeniyetlerin düşünce yöntemi ile kendi toplumunun düşünen insanını, gençliğini, eğitimcilerini, idarecilerini... yetiştirmeye başlarsa “sosyal düşünce” üzerinden taklitçi, teslimiyetçi toplumu oluşturan en önemli amil durumuna düşebilir.

- **Öğretim Üyesi**; medeniyetinin “özgün içtimai/sosyal düşüncesi” üzerinden tüm yukarıda sayılanları oluşturması ise medeniyetinin ihyası ve inşasında en temel, üstün görev yapan bir noktadadır” (Şimşek, 2016, ss.27-28).

Buna göre bir medeniyetin/toplumun” özgün içtimai/sosyal düşüncesi özgün medeniyet değerlerine bağlı bilgi üretme yöntemi” ile “bilgi üreten Öğretim Üyesi varlığı”, toplumların en temel inşa edici unsurları olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak “21.yüzyıl sürecinde medeniyetimizin özellikle Türkiye özelinde yeniden ayağa kalkabilmesi için; Öğretim üyesinin kendi mevcut durumu itibariyle pozitivist bilgi anlayışına sahip (olan) halini idrak ederek, olması gereken yani **Tevhidi Düşünce** merkezli bilgi üretme düzeyi arasındaki farkı, kendi içinde sorgulama yapması önem taşımaktadır” (Şimşek, 2016, s.28). Ancak aydınının kendi özüne yönelik bu değerlendirmesi neticesinden yeni bilgi inşa eden yön verici özgün öğretim üyesi ile “bilgi-iktidar” ilişkisinin medeniyete yön verici boyutuna geçilebilir. Böylece “**Tevhidi Düşünce**“ konusunun medeniyet ve düzen(sistem) kuruculuk boyutunu öğretim üyesinin idrak edebilmesi için; tarih felsefesi,

siyaset, iktisat, zihniyeti gibi çeşitli temel inşa edici ilim dallarının anlayabildiği kadarıyla Kur'an-ı Kerim' deki işaret edilen başta Mülk suresi 3. ve 4.ayetlerin Tevhidi bilgi yöntemi, kainat merkezli "oku"ma ,"bilgi"me, ve "bilen"lerden olma vurguları eşliğinde ilmi bilgi inşasında derinleşmelere girilerek, "**Tevhidi Düşünce**"nin **bütüncül akılcı bakışı** üzerinden; "**anlama**", "**açıklama**" ve "**yorumlamayı**" hep "bir"likte ele alan "**Tevhidi Bütüncüllük**" bilgi üretme yöntem anlayışı ile özgün sistem kurucu çalışmanın içine girilmiş olunacaktır.

Kaynakça

Aydın, M. (2004). *Bilgi Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Yayınları.

Bilgiseven A. (1985). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Güngör, E. (1993). *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*. Hazırlayanlar: R.Güler- E.Kılınç. İstanbul: Ötüken yayınları.

İbn-ül Arabi (2005). *Tevhid Edep Ve Marifet*. İstanbul: Litera Yayınları.

Johnson, A.L.(2004). Why Not to Expect a "World State". *Cross-Cultural Research*, Vol. 38 No. 2, May 2004 119-132. Sage Publications. Truman State University.

Karpat, K. (2009). *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Kubat, M. (2014). *Kur'an da Tevhid*. İstanbul: Beka Yayınları.

Orman, S. (2001). *İktisat, Tarih ve Toplum*. İstanbul: Küre Yayınları.

Özönder, M. C. (1984). *Kültür Bütünleşmesi ve Alt Kültür Grupları Hakkında Düşünceler*. *Türk Kültürü Araştırmaları*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Sayar, A.G. (2000). *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*. 2. Baskı. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Şimşek, O. (2016). *Medeniyet ve Sistem İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*. Ankara: İlmî ve Metodolojik Araştırmalar Derneği (İLMAR).

Topçu, N. (2010). *Yarınki Türkiye Bütün Eserleri -2*. Yayına Hazırlayan: E.Elverdi-İ.Kara, İstanbul: Dergah Yayınları.

Türkdoğan, O. (1983). *Millî Kültür, Modernleşme ve İslam*. İstanbul: Üçdal Neşriyat.

Ülken, H.Z. (1994). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken Yayınları.

(<https://sorularlailamiyet.com/> 23.10.2017).

([https://sorularlailamiyet.com,](https://sorularlailamiyet.com/) 18.11.2017,10:47).

Türkiye ile Bazı OECD Ülkelerinin Elektrik Üretim Sektörleri İçin Verimlilik ve Etkinliklerinin Karşılaştırmalı Analizi

Sibel ATAN*

Esra ŞAHİN**

Geliş Tarihi (Received: 21.07.2017 – Kabul Tarihi (Accepted): 16.10.2017

Öz

Günümüzde enerjiye olan gereksinim her geçen gün daha da artmaktadır. Hızla artan bu talebe karşılık birçok ülke, elektrik sektörünü daha verimli ve etkin bir hale getirmek istemektedir. Bu çalışmada, 2006-2012 dönemi için parametrik olmayan bir yöntem olan VZA yardımıyla Türkiye ile OECD'ye üye 22 ülkenin elektrik üretim sektörleri karşılaştırılmıştır. Çalışmanın yapılabilmesi için öncelikle bu ülkelerin elektrik üretim sektörlerinin karşılaştırmalı bilirliliğini sağlayan girdi ve çıktı değişkenleri belirlenmiş, daha sonra EMS programıyla etkinlik ölçümü yapılmıştır. Bu etkinlik ölçümü, 2006-2012 dönemini kapsayan her bir yıl için ayrı ayrı yapılmıştır. Analiz sonucunda etkin olan ve etkin olmayan ülkeler tespit edilip etkin olmayan ülkelerin etkin olabilmesi için çözüm önerileri sunulmuştur. VZA, etkinlik analizine zaman boyutunu katmadığından 2006-2012 dönemi için genel bir değerlendirme yapılamamıştır. Bu dönem için genel bir değerlendirmenin yapılabilmesi amacıyla Malmquist toplam faktör verimliliği indeksi çalışmaya dâhil edilmiş ve toplam faktör verimliliği ve unsurlarındaki değişime ilişkin yorumlar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Veri Zarflama Analizi, Malmquist Toplam Faktör Verimliliği, Etkinlik ve Verimlilik Analiz, Türkiye'de Elektrik Sektörü.

*Doç.Dr., Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, sduman@gazi.edu.tr

**Gelir Uzman Yardımcısı, Maliye Bakanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı, esra-sahin89@hotmail.com

Comparative Analysis of Productivity and Efficiency for Electricity Generation Sector of Some OECD Countries and Turkey

Abstract

Nowadays, the requirement for energy has been increasing progressively more and more. Correspond to rapidly increasing demand, many countries want to make their field of electricity more effective and fruitful. In this study, among Turkey and twenty two OECD member's electricity producing sectors are compared by non parametric data envelopment analysis from the period 2006 to 2012. In order to make this research, first of all, the input and output variables which provide comparability of these countries' electricity producing sectors are determined, next efficiency evaluation is done by EMS Programme. This efficiency evaluation was applied each year covering the period 2006-2012. According to the result of the analysis, the countries which are active or non-active have been identified and solution methods have been offered to some countries which are non-active to become active. There hasn't been any overall evaluation for the 2006-2012 period, yet time format hasn't been added to data envelopment analysis. In order to make overall evaluation Malmquist total factor productivity index was included to the research and the related comments were made on total factor productivity and efficiency change in elements.

Keywords: *Data Envelopment Analysis, Malmquist Total Factor Productivity, Efficiency and Productivity Analysis, Electricity Sector of Turkey*

Giriş

Enerji, bütün toplumlar ve ekonomiler için oldukça önemli bir üretim faktörü ve girdi niteliğindedir. Bunun sonucu olarak günümüzde, enerji ihtiyacının günden güne artarak devam ettiği gözlenmektedir. Hızla artan bu talebe karşılık birçok ülke, elektrik sektörünü daha verimli ve etkin bir hale getirmek istemektedir. Bu çalışmada, artan enerji talebinin karşılanabilmesi ve enerji tasarrufu sağlanabilmesi için Türkiye ile bazı OECD ülkelerinin elektrik üretim sektörleri, 2006 - 2012 dönemi çerçevesinde, ilk olarak Charnes, Cooper ve Rhodes tarafından kullanılan veri zarflama analizi yardımıyla karşılaştırılmıştır.

Çalışma, üç temel bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde veri zarflama analizinin tanımı, uygulama alanları, işlem adımları, özellikleri ve modelleri incelenmiştir. İkinci bölümde Malmquist Toplam Faktör Verimliliği ile ilgili bilgiler sunulmuştur. Uygulama bölümü olan son bölümde ise Türkiye ile yirmi iki OECD ülkesinin elektrik üretim sektörleri VZA yardımıyla karşılaştırılmıştır.

1. Veri Zarflama Analizi

İlk olarak Charnes, Cooper ve Rhodes tarafından kullanılan Veri Zarflama Analizi yöntemi, ürettikleri mal ya da hizmet bakımından birbirlerine benzer karar birimlerinin “göreceli” etkinliklerinin ölçülmesi amacıyla geliştirilmiş olan “parametresiz” bir etkinlik ölçütüdür (Yeşilyurt, 2009, s.138).

VZA, gözlemlenen girdi ve çıktıları kullanarak, ağırlıklı çıktıların ağırlıklı girdilere oranının hesaplanmasıyla her bir karar biriminin göreceli etkinliğini belirler. Ağırlıklar her bir karar biriminin girdi ve çıktıları için ayrı ayrı belirlenir. VZA ağırlık seçiminde esneklik. VZA'nın bu esnekliği VZA için temel avantajlardan biridir (Gencer, 2011, s. 34).

Etkinlik değerinin ölçümünde ağırlıklı çıktıların ağırlıklı girdilere oranı şeklinde ifade edilen kesirli programlama her zaman kullanışlı bir yol değildir. Bunun nedeni, girdi ve çıktı sayılarının fazla olduğu durumlarda modelin çözümünün zorlaşmasıdır. Bu zorluğu ortadan kaldırmak amacıyla Charnes, Cooper ve Rhodes kesirli programlama modelini bir dönüşümle doğrusal programlama modeline dönüştürmüşlerdir. Doğrusal programlama sonucunda, amaç fonksiyonu 1'e eşit olan karar birimleri “etkin” olarak belirlenir. Amaç fonksiyonu 1'e eşit olmayan karar birimleri de etkin karar birimlerine benzetilmeye çalışılır. Böylece etkin olmayan her bir birim, etkin hale getirilmiş olur (Başkaya ve Avcı, 2011, s.124).

VZA’da çok sayıda girdi ve çıktı değişkeni kullanılabilir. Bu girdi ve çıktı değişkenleri farklı ölçü birimlerine sahip olabilir. Karar verme birimlerinin üretim sürecini doğru olarak verebilmeleri için VZA’da girdi ve çıktı sayısı olabildiğince çok olmalıdır ((Kula, Kandemir Özdemir, 2008, s.191).

VZA parametrik olmayan bir yöntem olduğundan sonuçların istatistiksel olarak test edilmesi zordur. Ayrıca VZA statik bir analizdir. Zamanın tek bir noktasında yapılır Malmquist toplam faktör verimliliği yöntemi ile veri zarflama analizi yöntemine zaman boyutu katılabilir (Kula, Kandemir & Özdemir, 2008, s.188).

1.1. Veri Zarflama Analizinin Gelişimi ve Uygulama Alanları

VZA tekniği 1978 yılında başlayıp günümüze kadar büyük gelişme göstermiştir. Veri zarflama analizi yardımıyla yapılan ilk çalışma 1978 yılında eğitim kurumlarının etkinliğini ölçmek amacıyla Cooper tarafından yapılmıştır. 1978 yılında Cooper’ın yapmış olduğu çalışmadan sonra Veri zarflama analizi yardımıyla değerlendiren ilk çalışma 1980 yılında Bessent tarafından ABD’de gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma, ABD’nin eğitimdeki etkinliğinin değerlendirilmesinde önemli bir çalışmadır. VZA modellerinin geliştirilmesiyle bu yöntem, eğitim sektöründen sonra kamuda ve özel sektörde de geniş uygulama alanı bulmuştur (Balkan ve Arıkan, 2010, s.136).

1.2. Veri Zarflama Analizinin İşlem Adımları

Veri zarflama analizinde takip edilmesi gereken dört temel adım vardır. Öncelikle karar verme birimleri seçilir. Karar verme birimleri etkinliği ölçülen birimlerdir. Ardından girdi ve çıktı kümeleri belirlenir. Ancak; veri zarflama analizi kullanılırken dikkat edilmesi gereken nokta, karar birimlerinin benzer girdileri kullanarak benzer çıktılar üretmesidir. Ayrıca, VZA modellerinin ayrıştırma yeteneğinin güçlü olabilmesi için girdi ve çıktı sayısının çok olması istenir. (Dinçer, 2011, s.38) Daha sonra VZA çözümünde kullanılan paket programlardan biri yardımıyla etkinlik ölçümü yapılır. Ölçüm sonunda karar verme birimlerinden en iyi olanlar tespit edilerek, diğer birimlerin de en iyi olan birime göre değerlendirilmesi sağlanır.

Veri zarflama analizinde takip edilmesi gereken dört temel adım vardır (Emir ve Özgür, 2008, s.167). Bu adımlar aşağıda verildiği gibidir:

- ✓ Karar Verme Birimlerinin Seçilmesi
- ✓ Girdi ve Çıktı Kümelerinin Belirlenmesi
- ✓ VZA İle Göreli Etkinlik Ölçümü
- ✓ Sonuçların Değerlendirilmesi

1.3. Veri Zarflama Analizi Modelleri ve Matematiksel Yapıları

VZA'nın çözümünde çok sayıda değişken ve kısıtlayıcıları içeren birçok model kullanılmaktadır. VZA'da hangi modelin kullanılması gerektiği yapılan çalışmanın özelliğine, araştırmanın kapsamına bağlıdır.

VZA'da, zarflama şekli ve etkin olmayan birimlerin etkin üretim sınırına uzaklıklarına göre farklı modeller tanımlanmıştır. Zarflama şekline göre VZA modelleri; CCR ve BCC modelleridir. Etkin olmayan birimlerin etkin üretim sınırına olan uzaklıklarına göre ise girdiye yönelik VZA modelleri ve çıktıya yönelik VZA modelleri'dir (Dinçer, 2011, s.71).

CCR ve BCC modelleri, girdi yönelimli model ve çıktı yönelimli model olmak üzere iki ana başlıkta incelenebilir. Girdi yönelimli modeller, çıktı üzerinde kontrolün az olduğu ya da olmadığı durumlarda kullanılır. Girdiye yönelik VZA modelleri, belirli bir çıktı bileşimini en etkin bir şekilde üretebilmek amacıyla, kullanılacak en uygun girdi bileşiminin nasıl olması gerektiğini araştırır. Bu modellerde amaç, belli bir çıktıyı en az girdiyle üretebilmektir. Çıktı yönelimli modeller ise girdi üzerinde kontrolün az olduğu ya da olmadığı durumlarda kullanılır. Çıktı yönelimli modellerin amacı ise mevcut girdiyle en fazla çıktıyı üretebilmektir. Bazı modellerde ise hem girdi hem de çıktı değerleri kontrol edilebilir. Bu durumda araştırmanın amacına göre girdi ya da çıktı yönelimli modellerden biri seçilmelidir (Kula, Kandemir & Özdemir, 2008, s.191).

Tablo : VZA Modellerinin Matematiksel Yapısı

CCR Modeli (Girdi)	CCR Modeli (Çıktı)	BCC Modeli (Girdi)	BCC Modeli (Çıktı)
$Enb \sum_{r=1}^s u_r Y_{rk}$ $\sum_{r=1}^s u_r Y_{rj} - \sum_{i=1}^m v_i X_{ij} \leq 0$ $\sum_{i=1}^m v_i X_{ik} = 1$ $u_r, v_i \geq 0$	$Enk \sum_{i=1}^m v_i X_{ik}$ $\sum_i v_i X_{ij} - \sum_{r=1}^s u_r Y_{rj} \geq 0$ $\sum_{r=1}^s u_r Y_{rk} = 1$ $u_r, v_i \geq 0$	$Enk \theta_k$ $\theta_k X_{ik} - \sum_{j=1}^n \lambda_{jk} X_{ij} \geq 0$ $\sum_{j=1}^n \lambda_{jk} Y_{rj} \geq Y_{rk}$ $\sum_{j=1}^n \lambda_{jk} = 1$ $\lambda_{jk} \geq 0$	$Enb Z_k$ $Z_k Y_{rk} - \sum_{j=1}^n \eta_{jk} Y_{rj} \leq 0$ $\sum_{j=1}^n \eta_{jk} X_{ij} \leq X_{ik}$ $\sum_{j=1}^n \eta_{jk} = 1$ $\eta_{jk} \geq 0$

CCR ve BCC modellerinin matematiksel yapısı Tablo 1'de yer almaktadır (Özden, 2008, s.170). Bu tabloya göre tanımlanan semboller;

- Enb : En büyükleme
- Enk : En küçükleme
- θ_k : k karar birimine ait toplam girdi miktarı
- λ_{jk} : k karar birimi tarafından üretilen j'inci girdiye verilen ağırlık
- Z_k : k karar birimine ait toplam çıktı miktarı
- η_{jk} : k karar birimi tarafından j'inci çıktıya verilen ağırlık
- u_r : k karar birimi tarafından r'inci çıktıya verilen ağırlık
- v_i : k karar birimi tarafından i'inci girdiye verilen ağırlık
- Y_{rk} : k karar birimi tarafından üretilen r 'inci çıktı miktarı
- X_{ik} : k karar birimi tarafından kullanılan i'inci girdi miktarı
- Y_{rj} : j'inci karar birimi tarafından üretilen r'inci çıktı miktarı
- X_{ij} : j'inci karar birimi tarafından kullanılan i'inci girdi miktarı

şeklinde ifade edilmektedir. Tablo 1'deki denklemler, bütün karar verme birimlerinin etkinlik skorlarını belirlemek için n defa işlev görür. Her bir karar verme biriminin etkinlik skorlarını en iyilemek için ağırlıklandırılmış girdi ve çıktıları seçilir. Genel olarak bir karar verme biriminin etkinlik skoru 1'e eşit ise etkin, 1'den düşük ise etkin değildir (Yeşilyurt, 2009, s. 140).

1.4. Malmquist Toplam Faktör Verimliliği

VZA, statik bir ölçüm tekniğidir. Malmquist toplam faktör verimliliği, zaman faktörünü VZA modeline ekleyen bir yaklaşımdır. Araştırmacının temel (esas) aldığı bir s dönemi ve izleyen t dönemleri arasındaki girdi ve çıktılarına göre Malmquist toplam faktör verimliliği hesaplanmaktadır. Böylece hem s ve t dönemleri arasındaki etkinlikteki değişimin ölçüsü hem de üretim sınırındaki kayma miktarı (teknolojik değişme ölçüsü) ölçülebilmektedir (Çınar, 2010, s.103).

2. Türkiye ile OECD Ülkelerinin Elektrik Üretim Sektörlerinin VZA ile Karşılaştırmalı Analizi

Bu çalışmada, Türkiye ile OECD'ye üye 22 ülkenin veri zarflama analizi yardımıyla elektrik üretim sektörleri 2006 - 2012 dönemi için karşılaştırılmıştır. Veri zarflama analizinde kullanılacak girdi ve çıktı değişkenleri belirlenerek Türkiye'nin OECD ülkelerine göre etkin olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan uygulamada Türkiye'nin elektrik sektöründe etkinlik değeri düşükse, etkinliğin artırılabilmesi için neler yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Çalışmada, çok sayıda girdi ve çok sayıda çıktıya sahip karar birimlerinin etkinliklerinin belirlenmesini sağlayan veri zarflama analizi (VZA) yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemle oluşturulan VZA modeli, Holger Scheel tarafından geliştirilmiş EMS (Efficiency Measurement System) v.1.3 programından yararlanılarak çözülmüştür. Çalışmanın analiz süreci aşağıdaki aşamalardan oluşmaktadır (Alış, 2014, s.71).

- Karar Verme Birimlerinin Seçilmesi
- Girdi ve Çıktı Değişkenlerinin Belirlenmesi
- Verilerin Elde Edilmesi
- VZA Modelinin Belirlenmesi, Etkinliğin Ölçülmesi
- Karar Birimlerinin Etkinlik Değerleri
- Referans Gruplarının Belirlenmesi
- Etkin Olmayan Karar Birimlerini Etkin Hale Getirme ve Değerlendirme

2.1. Karar Verme Birimlerinin Seçilmesi

Çalışmaya dâhil edilen karar birimlerinin homojen ve karşılaştırılabilir birimler olması da gerekir. Avrupa Birliği İstatistik Web Tabanı EUROSTAT'a göre ülkelerin sektörel olarak karşılaştırılabilir olduğunu gösteren en iyi ölçüt, ülkelerin kişi başına düşen geliridir, yani GSMH'dır. GSMH, bir ülkenin gelişmişlik düzeyini ve ekonomik refahını gösteren en önemli ölçütlerden biridir. OECD'ye üye ülkelerin GSMH değerleri yakın olduğundan bu ülkeler, birbiriyle sektörel olarak karşılaştırılabilir (Çınar, 2010, ss.107 - 109).

Veri elde etme aşamasında sıkıntı yaşandığından ABD, Kanada ve Meksika gibi bazı OECD ülkeleri analize dâhil edilmemiştir. Analizde kullanılan karar birimleri, Tablo 2' de gösterildiği gibidir.

Tablo 2: Karar Birimleri

Türkiye	Çek Cumhuriyeti	Hollanda	İsveç	Lüksemburg	Polonya
Almanya	Danimarka	İngiltere	İsviçre	Macaristan	Portekiz
Avusturya	Finlandiya	İrlanda	İtalya	Yunanistan	Slovakya
Belçika	Fransa	İspanya	İzlanda	Norveç	

2.2. Girdi ve Çıktı Değişkenlerinin Belirlenmesi

Çalışmada kullanılan girdi değişkenleri; enerji sektöründe çalışan sayısı, elektrik kurulu gücü, iç tüketim ve sistem kayıplarıdır. Çalışmada kullanılan çıktı değişkeni, sadece elektrik enerjisi üretim miktarıdır.

2.3. Verilerin Elde Edilmesi

OECD ülkelerinin 2006 - 2012 dönemine ait veriler EUROSTAT veri tabanından elde edilmiştir. OECD ülkelerinin elektrik sektöründe çalışan sayısına ait veriler, sadece Türkiye için mevcut olduğundan enerji sektöründe çalışan sayısı kullanılmıştır. Veriler, çalışmanın “Ekler” bölümünde tablolar halinde mevcuttur.

Türkiye'nin 2006 - 2012 dönemi için girdi ve çıktı değişkenlerine ait veriler ise TEİAŞ'ın yıllık elektrik istatistiklerinden ve TEİAŞ sektör raporlarından elde edilmiştir.

2.4. VZA Modelinin Belirlenmesi ve Etkinliğin Ölçülmesi

Mevcut girdiyle ve teknolojiyle maksimum çıktı hedeflendiğinden bu çalışmada çıktıya yönelik CCR modelinden ve çıktıya yönelik BCC modelinden yararlanılmıştır. Her ülkenin göreceli etkinlik değerleri, veri zarflama analizinde sık kullanılan EMS v.1.3 programı yardımıyla elde edilmiştir. Öncelikle EUROSTAT ve TEİAŞ veri tabanından ulaşılan girdi ve çıktı değişkenlerine ait veriler MS Excel programında düzenlenmiştir. Bu veriler “Load Data” komutu ile EMS programına yüklenmiştir. Daha sonra “Run Model” komutuyla etkinlik değerleri 2006-2012 dönemi için hesaplanmıştır. Elektrik üretim sektörleri verimli olmayan ülkeler için referans seti baz alınarak yorumlar yapılmıştır.

2.5. Türkiye'nin Etkinlik Değerleri

2006 - 2012 dönemi için yapılan etkinlik analizinde Türkiye'nin hiçbir dönemde etkin olmadığı saptanmıştır. Çıktı yönelimli yapılan etkinlik analizinde etkinlik değerleri % 100'den büyük ise söz konusu karar birimi etkin değildir. Ülkemizin etkinlik değerleri ise

her dönem için % 100'den büyük çıkmıştır. Tablo 3, bu dönemler için ülkemizin etkinlik değerlerini göstermektedir.

Tablo 3: 2006 - 2012 Dönemi için Türkiye'nin Etkinlik Değerleri

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
CCR Çıktı	132,1	114,2	134,5	150,5	155,6	148,7	157,2
CCR Çıktı (Süper Etkinlik)	132,1	114,2	134,5	150,5	155,6	148,7	157,2
BCC Çıktı	109,6	106,3	104,0	106,1	108,5	105,1	106,3
BCC Çıktı (Süper Etkinlik)	109,6	106,3	104,0	106,1	108,5	105,1	106,3

Tablo 3' te, Türkiye'nin etkinlik değerleri incelendiğinde, BCC modelinden elde edilen etkinlik değerlerinin CCR modelinden elde edilen etkinlik değerlerine göre % 100'e daha yakın olduğu görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasının nedeni, CCR modellerinin BBC modellerine göre daha gerçekçi sonuçlar vermesidir.

2.6. Türkiye'nin Referans Kümesi ve Potansiyel İyileştirme

Referans kümeleri yardımıyla etkin olmayan bir karar birimi için bir takım iyileştirmeler yapmak mümkündür. Yapılan işlemlerle söz konusu karar birimi etkin hale getirilir Tablo 4, 2006 - 2012 dönemi için Türkiye'nin referans kümelerini göstermektedir.

Tablo 4: 2006 - 2012 Dönemi için Türkiye'nin Referans Kümeleri

Yıllar	CCR Çıktı Referans Kümesi	BCC Çıktı Referans Kümesi
2006	16 (23,45)	4 (0,42) 8 (0,19) 20 (0,39)
2007	4 (2,05) 16 (3,06)	4 (0,63) 8 (0,22) 20 (0,14)
2008	16 (16,21)	8 (0,34) 16 (0,64) 20 (0,02)
2009	16 (17,42)	4 (0,48) 8 (0,23) 20 (0,29)
2010	16 (19,27)	4 (0,28) 7 (0,1) 8 (0,26) 20 (0,36)
2011	16 (19,82)	4 (0,68) 8 (0,32)
2012	16 (21,45)	8 (0,25) 20 (0,53) 21 (0,23)

Tablo 4' teki verilere göre, Türkiye, 2011 yılında CCR modeline göre İzlanda'yı 19,82 oranında referans almıştır. Buna göre Türkiye, CCR modeline göre girdi değişkenlerini İzlanda'nın girdi değişkenlerine göre 19,82 oranında azaltmalıdır, çıktı değişkenlerinin değerlerini de İzlanda'nın çıktı değişkenlerinin değerlerine göre 19,82 oranında artırmalıdır.

CCR referans kümesine göre, 2011 yılında Türkiye, 16. ülke olan İzlanda'yı referans almalıdır. Bu durumda, elde edilen verilere göre İzlanda'nın ağırlık oranının 19,82 olduğu görülmektedir.

Diğer taraftan, Tablo 5'te çalışmada ele alınan girdi ve çıktı değişkenleri için İzlanda'nın ve Türkiye'nin 2011 yılına ait verileri görülmektedir.

Tablo 5: İzlanda'nın ve Türkiye'nin 2011 Verileri

	Kurulu Güç	Sistem Kayıpları	İç Tüketim	Çalışan Sayısı	Üretim
İzlanda	2,67	0,6	0,4	1,3	17,2
Türkiye	52,92	34,7	11,8	80,2	229,4

Tablo 5' teki veriler dikkate alındığında, Türkiye için potansiyel iyileştirme yüzdeleri hesaplanmıştır ve Tablo 6' da sunulmuştur

Tablo 6 : Türkiye'nin 2011 Yılı Potansiyel İyileştirme Yüzdeleri

	Kurulu Güç	Sistem Kayıpları	İç Tüketim	Çalışan Sayısı	Üretim
Türkiye	0,0	-65,7	-32,8	-67,9	48,7

Tablo 6' da verilen değerlere ilişkin hesaplamalar ve yorumları aşağıda sunulmuştur:

- CCR modeline göre 2011 yılı Türkiye'nin Kurulu gücü için;

2011 yılı Türkiye'nin Kurulu gücü: 52,92 (GW)

2011 yılı İzlanda'nın Kurulu gücü: 2,67 (GW)

$$(2,67) \times (19,82) = 52,92$$

Türkiye'nin 52,92 GW olan kurulu gücünde hiçbir değişim söz konusu değildir. Dolayısıyla CCR modeli çözümünde ülkemizin kurulu gücü için potansiyel iyileştirme yüzdesi sıfırdır.

- CCR modeline göre 2011 yılı Türkiye'nin sistem kayıpları için;

2011 yılı Türkiye'nin sistem kaybı: 34,7 (TWh)

2011 yılı İzlanda'nın sistem kaybı: 0,6 (TWh)

$$(0,6) \times (19,82) = 11,892$$

Bu hesaplanan yaklaşık 11,90 değeri, Türkiye'nin sistem kayıplarını 2011 yılı için 34,7'den 11,90'a düşürmesi gerektiğini belirtir. Yani 22,8 (34,7 - 11,90) değerinde düşürülmesi gerektiğini belirtir. Bu değer, yüzde olarak belirtilecek olursa 2011 yılı çıktı yönelimli CCR modeli çözümüne göre Türkiye'nin potansiyel iyileştirme değeri, % -65,7 bulunmuştur. Buradaki negatif değer, mevcut değerden eksiltme yapılacağını belirtir. % -65,7 değeri, Türkiye'nin 2011 yılı sistem kaybının % 65,7 oranında azaltılması gerektiğini göstermektedir. Yani, ülkemiz için 34,7 olan sistem kaybı,

$$34,7 - (34,7 \times 65,7/100)$$

işlemi ile yaklaşık 11,91 değerinde olmalıdır.

Benzer hesaplamalarla, 2011 yılı için Türkiye'nin iç tüketim değerinin yaklaşık 7,93 TWh, enerji sektöründe çalışan sayısının 25,7 bin, elektrik enerjisi üretiminin ise 341,1 TWh olması gerektiği sonucu elde edilmiştir.

BCC referans setine göre 2011 yılında Türkiye, 4. ülke olan Belçika'yı ve 8. Ülke olan Fransa'yı referans almalıdır. Belçika'nın ağırlık oranı, 0,68, Fransa'nın ağırlık oranı 0,32'dir. Belçika'nın, Fransa'nın ve Türkiye'nin 2011 yılına ait verileri Tablo 7'deki gibidir.

Tablo7 : Belçika'nın, Fransa'nın ve Türkiye'nin 2011 Verileri

	Kurulu Güç	Sistem Kayıpları	İç Tüketim	Çalışan Sayısı	Üretim
Belçika	19,01	7,5	3,5	28,4	90,24
Fransa	125,05	54,5	24,6	189,9	561,96
Türkiye	52,92	34,7	11,8	80,2	229,39

Tablo 7’de görüldüğü üzere, Türkiye 2011 yılında BCC modeline göre Belçika’yı 0,68, Fransa’yı 0,32 oranında referans almıştır. Buna göre Türkiye, BCC modeline göre girdi değişkenlerini Belçika’nın girdi değişkenlerine göre 0,68 oranında, Fransa’nın girdi değişkenlerine göre 0,32 oranında azaltmalıdır; çıktı değişkenlerini de Belçika’nın çıktı değişkenlerine göre 0,68 oranında, Fransa’nın çıktı değişkenlerine göre 0,32 oranında artırmalıdır.

- BCC modeline göre 2011 yılı Türkiye’nin Kurulu gücü için;

2011 yılı Türkiye’nin Kurulu gücü: 52,92 (GW)

2011 yılı Belçika’nın Kurulu gücü: 19,01 (GW)

2011 yılı Fransa’nın Kurulu gücü: 125,05 (GW)

$$(19,01 \times 0,68) + (125,05 \times 0,32) = 52,9428$$

Bu hesaplama göre; 2011 yılı için Türkiye, 52,92 GW olan kurulu gücünü 52,94 GW’ye çıkarmalıdır. Diğer taraftan 2011 yılı BCC modeli çözümünde ülkemizin kurulu gücü için potansiyel iyileştirme yüzdesi % 0,04’tür. Bu yüzdelerik değer, Türkiye’nin mevcut kurulu gücünün yüzdelerik olarak artışını göstermektedir. Yani $52,92 \times (0,04 / 100) = 0,02116$ hesabıyla elde edilen 0,02116 değeri, Türkiye’nin kurulu gücünü ne kadar artırması gerektiğini gösterir. Dolayısıyla ülkemizin 52,92 GW olan kurulu gücü 0,02116 GW artışla 52,94 GW olmalıdır.

CCR ve BCC modelleri çözümlerine göre diğer yıllar için benzer şekilde yorumlar yapmak mümkündür. Bu yorumlar, Türkiye için yapıldığı gibi diğer ülkeler için de yapılabilir.

2.7. Malmquist Toplam Faktör Verimliliği

Malmquist toplam faktör verimliliği, veri zarflama analizine dinamiklik katar. Yıllar itibariyle 2006 - 2012 döneminde Türkiye ile elektrik üretim sektörleri incelenen diğer ülkelerin toplam faktör verimliliğindeki değişimi (TFVD), teknik etkinliğindeki değişimi (TED), saf teknik etkinliğindeki değişimi (SED), ölçek etkinliğindeki değişimi (ÖED) ve teknolojik değişimi (TD) gösterir. Bunlar; aşağıdaki gibi formüle edilir:

$$TFVD = TED \cdot TD \quad (1)$$

$$\text{ÖED} = \frac{CCR}{BCC} \quad (2)$$

$$SED = \frac{TED}{\text{ÖED}} \quad (3)$$

TED = SED. ÖED (Babacan, 2006: 68).

(4)

Tablo 8’de 2011 - 2012 yılları arasındaki toplam faktör verimliliği değişim endeksleri verilerek bu tablodaki değerler yorumlanmıştır. Tablo 9’da 2006 - 2012 döneminin ortalama değerleri yorumlanmıştır. Daha sonra Tablo 10’da yer alan tüm dönemlerin değişim değerleri incelenmiştir.

Tablo : 2011 - 2012 Yıllarının Malmquist Toplam Faktör Verimliliği ve Unsurlarındaki Değişim Tablosu

Ülkeler	Teknik Etkinlik	Teknolojik Etkinlik	Saf Etkinlik	Ölçek Etkinliği	Toplam Faktör Verimliliği
Türkiye	0,914	1,086	0,990	0,923	0,993
Almanya	1,007	1,061	1,000	1,007	1,069
Avusturya	1,068	1,035	1,057	1,011	1,106
Belçika	0,917	1,024	0,897	1,022	0,939
Çek Cumhuriyeti	1,034	0,978	1,013	1,022	1,011
Danimarka	0,900	0,984	0,914	0,985	0,885
Finlandiya	1,000	0,959	1,000	1,000	0,959
Fransa	0,927	1,046	1,000	0,927	0,970
Hollanda	0,872	1,043	0,867	1,006	0,909
İngiltere	0,964	1,030	1,002	0,962	0,993
İrlanda	1,016	0,985	1,009	1,006	1,000
İspanya	0,975	1,050	1,000	0,975	1,024
İsveç	1,000	1,040	1,000	1,000	1,040
İsviçre	1,040	1,035	1,045	0,995	1,077
İtalya	0,941	1,048	0,943	0,998	0,986
İzlanda	1,000	1,059	1,000	1,000	1,059
Lüksemburg	0,974	1,027	1,000	0,974	1,000
Macaristan	1,020	1,059	1,062	0,961	1,080
Yunanistan	1,300	1,011	1,280	1,015	1,314
Norveç	1,000	1,160	1,000	1,000	1,160

Polonya	0,940	1,051	1,000	0,940	0,988
Portekiz	0,785	1,040	0,792	0,991	0,816
Slovakya	1,015	0,986	1,015	0,999	1,000
Ortalama	0,979	1,034	0,991	0,987	1,012

Tablo 8'e göre 2011-2012 dönemi için Türkiye'nin toplam faktör verimliliği % 0,7 oranında azalmıştır. Teknolojik etkinlik artmasına rağmen toplam faktör verimliliğinde meydana gelen bu azalmanın nedeni teknik etkinliğin % 8,3 oranında azalmasıdır. Teknik etkinlikte azalma olması, mevcut girdiyle daha az çıktı miktarı elde edildiğini gösterir.

Tablo 8'e göre 2011-2012 dönemi için Türkiye'nin teknik etkinliğindeki azalma, hem ölçek etkinliği hem de saf etkinlikteki azalmadan kaynaklanır. Bu dönem için Türkiye'nin ölçek etkinliğinde azalma, % 7,7 iken saf etkinliğinde azalma % 1 oranındadır. Dolayısıyla Türkiye bu dönemde elektrik sektörü için uygun ölçekte üretim yapamamaktadır. Aynı dönemde Türkiye baz alındığında artış gösteren tek değer, teknolojik etkinliktir. Teknolojik etkinlikteki artış oranı % 8,6'dır.

Tablo 9: Tüm Ülkelerin Malmquist Toplam Faktör Verimliliği ve Unsurlarındaki Ortalama Değişimler Tablosu (2006-2012)

Ülkeler	Teknik Etkinlik	Teknolojik Etkinlik	Saf Etkinlik	Ölçek Etkinliği	Toplam Faktör Verimliliği
Türkiye	0,974	1,016	1,006	0,968	0,990
Almanya	1,000	0,964	1,000	1,000	0,964
Avusturya	1,038	0,962	1,042	0,996	0,998
Belçika	0,981	0,977	0,982	0,999	0,959
Çek Cumhuriyeti	1,024	0,969	1,022	1,002	0,992
Danimarka	0,937	0,984	0,933	1,004	0,922
Finlandiya	1,000	0,976	1,000	1,000	0,976
Fransa	0,984	0,987	1,000	0,984	0,972
Hollanda	0,981	0,990	0,980	1,001	0,972
İngiltere	0,980	0,985	0,992	0,989	0,966

İrlanda	0,968	0,988	0,978	0,990	0,957
İspanya	1,000	0,982	1,010	0,991	0,982
İsveç	1,003	0,995	1,000	1,003	0,998
İsviçre	1,022	0,979	1,021	1,001	1,000
İtalya	0,972	0,983	1,000	0,972	0,955
İzlanda	1,000	1,063	1,000	1,000	1,063
Lüksemburg	1,002	1,021	1,165	0,860	1,024
Macaristan	0,977	1,012	1,006	0,971	0,989
Yunanistan	1,036	0,982	1,035	1,000	1,017
Norveç	1,000	1,001	1,000	1,000	1,001
Polonya	0,973	1,002	1,002	0,970	0,975
Portekiz	0,981	0,980	0,993	0,988	0,962
Slovakya	1,005	0,966	0,981	1,024	0,970
Ortalama	0,993	0,990	1,006	0,987	0,982

Tablo 9 incelendiğinde; toplam faktör verimliliği değişme endeksine göre 2006 - 2012 döneminde ülkelerin elektrik sektöründe ortalama % 1,8 oranında gerileme gözlemlenmiştir. Bu gerilemenin nedeni, teknik etkinlikteki ve teknolojik etkinlikteki gerilemedir. 2006 - 2012 döneminde teknik etkinlikte ortalama azalma % 0,7 iken teknolojik etkinlikte ortalama azalma % 1 oranındadır. Bu dönemde saf etkinlik % 0,6 oranında artarken ölçek etkinliği % 1,3 oranında azalmıştır.

Ülkeler temelinde incelendiğinde; toplam faktör verimliliği endeksinde artış olan ülkeler; İzlanda, Lüksemburg, Yunanistan ve Norveç'tir. Bu artış oranının; İzlanda için % 6,3, Lüksemburg için % 2,4, Yunanistan için % 1,7, Norveç için % 0,1 olduğu Tablo 9'da görülmektedir. Toplam faktör verimliliğindeki artışın sebebi; İzlanda, Lüksemburg ve Norveç için teknolojik etkinlikteki artışken Yunanistan için teknik etkinlikteki artıştır. 2006 - 2012 döneminde toplam faktör verimliliği endeksinde en fazla azalma olan ülkeler; Danimarka, İtalya ve İrlanda'dır. Bu azalış oranının Danimarka için % 7,8, İtalya için % 4,5, İrlanda için % 4,3 olduğu Tablo 9'da görülmektedir. Danimarka, İrlanda ve İtalya'nın toplam faktör verimliliğindeki azalmanın nedeni ise, teknik ve teknolojik etkinlikteki azalmadır. Tablo 9'a göre, 2006 - 2012 dönemi için Türkiye'nin toplam faktör verimliliğinde % 1' lik azalış söz konusudur. Bu azalışın sebebi ölçek etkinliğindeki azalmadır.

Tablo 9'a göre 2006 - 2012 dönemi için teknik etkinlikte artış olan ülkeler, Avusturya,

Çek Cumhuriyeti, İsveç, İsviçre, Lüksemburg, Yunanistan ve Slovakya'dır. Bu artış oranı; Avusturya için % 3,8, Çek Cumhuriyeti için % 2,4, İsveç için % 0,3, İsviçre için % 2,2, Lüksemburg için % 0,2, Yunanistan için % 3,6, Slovakya için % 0,5' tir. Avusturya, Lüksemburg ve Macaristan'ın teknik etkinliğinde artış; saf etkinlikteki artıştan, İsveç ve Slovakya'nın teknik etkinliğindeki artış ölçek etkinliğindeki artıştan, Çek Cumhuriyeti ile İsviçre'nin teknik etkinliğindeki artış ise hem ölçek hem de saf etkinlikteki artıştan kaynaklanmaktadır. 2006 - 2012 döneminde teknik etkinlikte en fazla azalma olan ülkeler ise Danimarka, İtalya ve İrlanda'dır. Danimarka, İrlanda ve İtalya için teknik etkinlikte azalma oranları sırasıyla % 6,3; % 3,2 ve % 2,8'dir. Teknik etkinlikteki azalmanın nedeni Danimarka için saf etkinlikteki azalmadır, İtalya için ölçek etkinliğindeki azalmadır, İrlanda için ise hem ölçek etkinliğindeki hem de saf etkinlikteki azalmadır. Türkiye'de teknik etkinlikteki azalış 2006 - 2012 dönemi için % 2,6 oranındadır. Bu azalmanın nedeni ölçek etkinliğindeki azalmadır.

2006 - 2012 dönemi için Tablo 9'a göre Türkiye'nin teknolojik etkinliğinde % 1,6 oranında artış, ölçek etkinliğinde % 3,2 oranında azalış ve saf etkinliğinde % 0,6 oranında artış vardır. Ülkemizin ölçek etkinliğinde gerileme saptanması, 2006 - 2012 döneminde elektrik sektörünün uygun ölçekte işlemediğini gösterirken saf etkinlikteki ilerleme ülkemizin elektrik sektörü için yönetim uygulamalarında meydana gelen ilerlemeyi göstermektedir.

Tablo 10: Yıllara Göre Ülkelerin Malmquist Toplam Faktör Verimliliği ve Unsurlarındaki Ortalama Değişimler Tablosu

Ülkeler	Teknik Etkinlik	Teknolojik Etkinlik	Saf Etkinlik	Ölçek Etkinliği	Toplam Faktör Verimliliği
2006 - 2007	0,988	1,040	1,032	0,957	1,027
2007 - 2008	1,030	0,974	1,030	0,999	1,003
2008 - 2009	0,965	0,928	0,973	0,992	0,896
2009 - 2010	1,006	1,012	0,997	1,010	1,019
2010 - 2011	0,990	0,955	1,013	0,977	0,945
2011 - 2012	0,979	1,034	0,991	0,987	1,012
Ortalama	0,993	0,990	1,006	0,987	0,982

Tablo 10 incelendiğinde toplam faktör verimliliğinde gerilemenin olduğu dönemler; 2008 - 2009 ve 2010 - 2011 dönemleridir. Toplam faktör verimliliğindeki gerileme, 2008 - 2009 döneminde % 10,4 oranında iken 2010 -2011 döneminde % 5,5 oranındadır. Tablo

incelendiğinde bu gerilemelerin kaynağı; 2008 - 2009 yılı için teknik etkinlikteki % 3,5 oranında ve teknolojik etkinlikteki % 7,2 oranındaki azalmadır, 2010 - 2011 yılı için de teknik etkinlikteki % 1 oranında ve teknolojik etkinlikteki % 4,5 oranındaki azalmadır. Toplam faktör verimliliğinde en fazla ilerleme ise % 2,7 oranıyla 2006 - 2007 döneminde gerçekleşmiştir. İlerlemenin nedeni, teknolojik etkinlikteki % 4 oranındaki artıştır.

Toplam faktör verimliliğinin bileşenleri açısından değerler Tablo 10’da incelendiğinde; teknik etkinlikteki en fazla ilerleme % 3’lük artış oranıyla 2007 - 2008 döneminde, teknik etkinlikteki en fazla gerileme ise % 3,5’lik azalış oranı ile 2008 - 2009 döneminde gerçekleşmiştir. Teknolojik etkinlik açısından ise % 4’lük artış oranıyla en fazla ilerleme 2006 - 2007 döneminde gözlemlenirken, en fazla gerileme % 7,2’lik azalış oranıyla 2008 - 2009 döneminde gerçekleşmiştir. Teknik etkinliğin bileşenleri açısından Tablo 10’a göre saf etkinlikteki en fazla ilerleme, % 3,2’ lik artış oranıyla 2006 - 2007 döneminde en fazla gerileme ise % 2,7’lik azalış oranıyla 2008 - 2009 döneminde gözlemlenmiştir. Ölçek etkinliğinde artış olan tek dönem, % 1 artış oranıyla 2009 - 2010 dönemidir. Ölçek etkinliğindeki azalışın en fazla olduğu dönem ise % 4,3’lük azalış oranıyla 2006 - 2007 dönemidir.

Tartışma ve Sonuç

2006 - 2012 döneminde 23 ülkenin elektrik üretim sektörlerini kapsayan bu çalışma söz konusu ülkelerin göreceli etkinliğini ölçmek ve bu etkinliğin zaman içinde nasıl değiştiğini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Çalışmada mevcut girdiyle (kurulu güç, iç tüketim, sektörde çalışan sayısı, sistem kayıpları) maksimum çıktı (elektrik enerjisi üretimi) elde edilmek istendiğinden bu çalışma, ölçeğe göre değişken ve sabit getiri varsayımı altında çıktıya yönelik VZA modeli yardımıyla yapılmıştır. Analiz sonuçları yorumlandıktan sonra ülkelerin etkinliklerinin zaman içindeki değişimini incelemek ve bu değişimin nedenlerini tespit etmek için Malmquist toplam faktör verimliliği indeksinden yararlanılmıştır. Ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında yapılan veri zarflama analizi sonuçlarına göre çalışmaya dâhil edilen 23 ülkeden İzlanda, Lüksemburg ve Norveç, her yıl etkin ülkeler olurken Belçika ve Finlandiya sadece 2007 yılında etkin ülkeler arasına girebilmiştir. Türkiye ise hiçbir dönemde etkin ülke olamamıştır. Ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında 2007 yılı hariç etkin olmayan ülkelere en çok referans olan ülke İzlanda iken 2007 yılında en çok referans olan ülke Belçika olmuştur. Ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında; Türkiye ‘nin referans aldığı ülkelere bakıldığında, 2007 yılı dışında tüm yıllar için Türkiye sadece İzlanda’yı değişik oranlarda referans alırken 2007 yılında hem İzlanda hem de Belçika’yı referans almıştır.

Ölçeğe göre değişken getiri varsayımı altında yapılan veri zarflama analizi sonuçlarına göre çalışmaya dâhil edilen 23 ülkeden Almanya, Finlandiya, Fransa, İzlanda, Lüksemburg ve Norveç her yıl etkin ülkeler olmuştur. Bu ülkelere ek olarak en fazla etkin olan ülkeler; Belçika, İspanya, İsveç ve İsviçre'dir. Bu ülkeler dışında ölçeğe göre değişken getiri varsayımı altında 2006 yılı için Danimarka, 2008 yılı için Hollanda ve Slovakya, 2009 yılı için İngiltere, 2012 yılı için Polonya ve Yunanistan etkin ülkeler arasına girerken Türkiye hiçbir dönemde etkin ülke konumuna gelememiştir. Bu varsayım altında etkin olmayan ülkelere en çok referans olan ülkeler, Belçika ve Finlandiya'dır. Belçika ve Finlandiya'nın yanı sıra Almanya, Fransa, Danimarka, İspanya ve İsveç de referans ülkeler konumundadır. Bu varsayım altında; Türkiye'nin referans aldığı ülkelere bakıldığında; Belçika, Fransa ve Norveç'i hemen hemen her yıl referans alırken bu ülkelere ek olarak 2008 yılında İzlanda'yı, 2010 yılında Finlandiya'yı, 2012 yılında ise Polonya'yı referans olarak almıştır. Daha sonra bu referans oranlarına göre değerlendirmeler yapılmıştır. Veri zarflama analizi yapıldıktan sonra Malmquist toplam faktör verimliliği indeksi çalışmaya dâhil edilerek 2006 - 2012 dönemi için genel değerlendirmeler yapılmıştır. 2006 - 2012 döneminde çalışmaya dâhil edilen ülkelerin ortalama teknik etkinliğinde % 0,7 oranında bir gerileme, ortalama teknolojik etkinliğinde % 1 oranında bir gerileme, ortalama ölçek etkinliğinde ise % 1,3 oranında bir gerileme meydana gelirken ortalama saf etkinliğinde % 0,6 oranında artış meydana gelmiştir. Toplam faktör verimliliğinde ise ortalama % 1,8 oranında azalma meydana gelmiştir.

Ekler

Ek 1.

Girdi Verilerinden Enerji Sektöründe Çalışan Sayısı (bin)

Ülkeler	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Türkiye	85,2	97,9	91,7	64,5	72,7	80,2	96,4
Almanya	308,0	327,3	301,0	327,6	341,7	360,8	371,5
Avusturya	31,1	29,3	22,9	24,4	26,9	31,2	26,8
Belçika	34,3	33,4	31,6	28,6	30,3	28,4	26,0
Çek Cumhuriyeti	72,8	68,0	55,4	52,5	52,3	53,4	47,8
Danimarka	16,4	16,3	15,1	15,3	15,6	16,3	16,7
Finlandiya	16,5	15,9	14,4	15,8	14,9	14,3	14,1

Fransa	244,9	200,1	154,1	198,8	214,7	189,9	206,0
Hollanda	44,1	41,0	34,7	37,3	34,2	33,1	38,0
İngiltere	177,1	208,9	143,2	155,7	166,5	171,7	167,9
İrlanda	11,1	12,1	10,9	11,5	10,9	9,7	9,2
İspanya	118,3	109,5	73,1	78,9	77,6	78,7	81,4
İsveç	24,9	24,6	21,7	23,0	22,7	22,0	23,9
İsviçre	28,3	24,7	22,9	21,0	22,6	25,9	27,4
İtalya	154,1	134,5	114,5	113,3	108,2	122,8	129,0
İzlanda	1,2	1,6	1,6	1,3	1,4	1,3	0,9
Lüksemburg	1,5	1,3	1,1	1,1	0,9	1,0	1,3
Macaristan	64,6	61,1	31,8	37,2	35,2	36,3	33,6
Yunanistan	41,4	41,7	33,9	28,1	25,4	23,6	25,3
Norveç	16,4	16,7	16,1	17,4	17,0	17,2	16,1
Polonya	221,1	214,9	173,1	188,2	176,5	171,7	162,3
Portekiz	24,6	30,7	22,0	20,4	15,1	17,4	17,6
Slovakya	40	37,8	28,1	29,9	26,3	25,2	23,1

Ek 2.

Analizdeki Girdi Verilerinden Elektrik Kurulu Gücü (GW)

Ülkeler	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Türkiye	40,6	40,8	41,8	44,8	49,5	52,9	57,1
Almanya	131,6	132,6	139,3	147,0	160,0	161,7	177,3
Avusturya	19,2	19,5	20,8	20,9	21,1	22,8	22,9
Belçika	16,3	16,4	16,8	17,5	18,4	19,0	20,8
Çek Cumhuriyeti	17,5	17,6	17,7	18,3	20,1	20,2	20,5
Danimarka	13,0	12,6	12,5	13,4	13,7	13,6	14,1
Finlandiya	16,6	16,7	16,7	16,3	16,7	16,7	16,9
Fransa	116,2	116,6	117,8	119,1	121,1	125,1	129,2
Hollanda	23,0	23,8	24,9	26,0	26,0	26,2	29,9
İngiltere	83,1	84,5	85,6	88,0	93,5	93,8	94,5
İrlanda	6,4	7,5	7,4	7,6	8,5	8,8	8,8
İspanya	82,1	88,9	93,5	96,3	99,1	100,7	105,2
İsveç	34,1	34,3	34,0	35,3	36,1	37,0	37,8

İsviçre	19,1	19,2	19,4	19,5	18,1	20,0	20,3
İtalya	89,5	93,6	98,6	101,5	106,5	118,5	124,2
İzlanda	1,7	2,4	2,6	2,6	2,6	2,7	2,7
Lüksemburg	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,8
Macaristan	8,6	8,5	8,6	8,8	9,0	9,8	9,4
Yunanistan	13,6	13,7	14,3	14,2	15,1	16,5	22,3
Norveç	29,5	30,3	30,8	31,1	30,2	31,7	32,3
Polonya	32,4	32,5	32,7	33,0	33,4	34,6	35,3
Portekiz	14,5	15,0	15,8	17,4	19,0	19,9	19,8
Slovakya	8,2	7,3	7,4	7,2	7,9	8,1	8,4

Ek 3.

Analizde Kullanılan Girdi Verilerinden İç Tüketim (TWh)

Ülkeler	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Türkiye	6,8	8,2	8,7	8,2	8,2	11,8	11,8
Almanya	39,6	38,7	38,3	35,6	36,6	35,8	37,1
Avusturya	3,7	4,1	4,3	2,3	2,8	2,4	1,7
Belçika	3,6	3,7	3,5	3,7	3,7	3,5	3,1
Çek Cumhuriyeti	6,5	6,8	6,4	6,3	6,4	6,5	6,5
Danimarka	2,4	1,9	1,2	1,9	2,0	1,7	1,5
Finlandiya	3,7	3,4	3,0	2,9	3,5	3,1	2,7
Fransa	25,7	25,4	25,3	24,0	24,5	24,6	24,5
Hollanda	4,0	4,0	4,3	4,6	3,8	3,9	3,9
İngiltere	18,6	17,7	16,3	16,5	15,8	16,5	18,0
İrlanda	1,4	0,5	1,3	1,2	1,2	1,3	1,1
İspanya	11,7	11,7	12,1	11,0	11,0	10,1	11,0
İsveç	2,9	3,7	3,6	3,4	3,3	3,4	3,7
İsviçre	2,1	2,1	2,1	2,1	1,7	1,7	1,7
İtalya	12,9	12,6	12,1	11,5	11,3	11,1	11,5
İzlanda	0,1	0,2	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3
Lüksemburg	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Macaristan	2,5	2,7	2,6	2,6	2,8	2,5	2,3
Yunanistan	4,2	4,4	4,3	5,3	4,0	5,5	7,3
Norveç	1,0	1,1	1,1	1,1	1,0	0,6	0,5
Polonya	14,1	14,0	13,6	13,8	14,8	14,7	14,6
Portekiz	1,5	1,3	1,4	1,5	1,3	1,3	1,4
Slovakya	2,5	2,3	2,3	2,1	2,4	2,6	2,5

Ek 4.

Analizdeki Girdi Verilerinden Sistem Kayıpları (TWh)

Ülkeler	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Türkiye	23,8	26,6	27,5	31,1	32,4	34,7	37,7
Almanya	23,8	29,5	30,1	41,4	38,9	40,7	38,3
Avusturya	3,4	3,4	3,4	4,6	4,8	4,9	5,1
Belçika	4,2	4,1	4,3	6,5	6,9	7,5	6,8
Çek Cumhuriyeti	4,9	4,9	4,7	6,7	6,5	6,3	6,3
Danimarka	1,5	1,8	2,4	3,2	3,6	3,4	3,1
Finlandiya	3,2	3,0	3,3	4,1	4,1	3,8	4,2
Fransa	31,8	31,6	32,9	62,0	63,1	54,5	57,8
Hollanda	4,5	4,6	4,7	9,9	10,3	10,7	9,3
İngiltere	31,0	28,0	28,2	34,8	35,4	37,8	36,3
İrlanda	2,2	2,3	2,2	2,2	2,3	2,3	2,2
İspanya	26,0	15,0	15,0	15,9	19,2	32,1	31,0
İsveç	11,0	10,8	11,0	12,8	14,4	13,6	14,0
İsviçre	4,2	4,2	4,3	4,2	4,4	4,5	4,6
İtalya	19,9	21,0	20,4	30,3	31,2	32,8	31,5
İzlanda	0,4	0,5	0,6	0,7	0,9	0,6	0,7
Lüksemburg	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Macaristan	4,0	4,0	3,9	5,7	5,6	5,6	5,1
Yunanistan	5,1	4,9	5,1	5,3	6,0	5,0	3,1
Norveç	9,3	9,8	10,2	15,4	15,0	16,6	18,2
Polonya	14,0	14,4	12,7	22,1	22,2	20,9	21,4

Portekiz	3,7	3,2	4,2	4,7	5,0	4,9	5,6
Slovakya	1,4	1,4	1,0	2,0	1,8	1,5	2,2

Ek 5.

Analizde Kullanılan Çıktı Verisi Elektrik Enerjisi Üretimi (TWh)

Ülkeler	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Türkiye	176,3	191,6	198,4	194,8	211,2	229,4	239,5
Almanya	636,8	637,1	637,2	592,5	629,0	608,7	629,8
Avusturya	63,5	63,4	67,1	69,0	71,1	65,7	72,6
Belçika	85,6	88,8	84,9	91,2	95,1	90,2	83,1
Çek Cumhuriyeti	84,4	88,2	83,5	82,3	85,9	87,5	87,6
Danimarka	45,7	39,2	36,4	36,4	38,8	35,2	30,7
Finlandiya	82,3	81,3	77,4	72,1	80,7	73,5	70,4
Fransa	574,5	569,8	574,9	542,2	569,1	562,0	564,3
Hollanda	98,4	103,2	107,7	113,5	118,1	113,0	102,5
İngiltere	398,3	396,1	389,4	375,7	381,1	367,8	363,8
İrlanda	28,1	28,2	29,7	28,2	28,6	27,7	27,6
İspanya	303,1	303,3	313,8	293,9	303,1	291,4	297,6
İsveç	143,3	148,9	150,0	136,7	148,6	150,4	166,6
İsviçre	64,0	68,0	69,0	68,5	67,8	64,6	69,9
İtalya	314,1	313,9	319,1	292,6	302,1	302,6	299,3
İzlanda	9,9	12,0	16,5	16,8	17,1	17,2	17,6
Lüksemburg	4,3	4,0	3,6	3,9	4,6	3,7	3,8
Macaristan	35,9	40,0	40,0	35,9	37,4	36,0	34,6
Yunanistan	60,8	63,5	63,8	61,4	57,4	59,4	61,0
Norveç	121,7	137,5	142,7	132,8	124,5	128,2	147,9
Polonya	161,7	159,4	156,2	151,7	157,7	163,6	162,1
Portekiz	49,0	47,3	46,0	50,2	54,1	52,5	46,6
Slovakya	31,4	28,1	29,0	26,2	27,9	28,7	28,7

Kaynakça

- Alış, M. (2014). *Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle Faaliyet Denetimi: Alanya'daki Konaklama İşletmeleri Üzerinde Bir Uygulama*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Antalya.
- Balkan, D. ve Arıkan, M. (2010). Sivas İlindeki Ortaöğretim Kurumlarının Etkinliklerinin Öğrenci Başına Düşen Öğretmen ve Derslik Sayısı Bakımından Veri Zarflama Analizi ile Ölçülmesi. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, XI, (2), 133 - 154.
- Babacan, A., Kartal, M. ve BİRCAN, H. (2007). Cumhuriyet Üniversitesi'nin Etkinliğinin Kamu Üniversiteleri ile Karşılaştırılması: Bir VZA Tekniği Uygulaması. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8 (2), 97 - 114.
- Başkaya, Z. ve Avcı, B. (2011). *Veri Zarflama Analizi*, 1. Baskı, Dora Yayınevi.
- Çınar, Yetkin. (2010). Türkiye ile AB Üyesi Ülkelerin Elektrik Üretim Sektörlerinin Etkinlik ve Verimlilik Analizi. 2000-2006 Dönemi için Uluslararası Bir Karşılaştırma. *Sosyoekonomi Dergisi*, Özel Sayı, 93 - 136.
- Dinçer, S.E. (2011). *Stratejik Planlama ve Veri Zarflama Analizinde Etkinlik Ölçümü*, Baskı:1., Der-Yayınevi.
- Emir, O. ve Özgür, E. (2008). Konaklama Tesisleri Etkinlik Analizi. *Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, X (1), 163-174.
- Eurostat. (2006-2012). *Yıllık İstatistikler*, <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.
- Genger, H. (2011). İMKB'de İşlem Gören Çimento Şirketlerinin Performanslarının Ölçülmesinde Veri Zarflama Analizi Yaklaşımı, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25, (3-4), 31-44.
- Kula, V., Kandemir, T. ve Özdemir, L. (2008). VZA Malmquist Toplam Faktör Verimlilik Ölçüsü: İMKB'ye Koteli Çimento Şirketleri Üzerine Bir Araştırma, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 187 – 202.
- Özden, Ü.H. (2008). Veri Zarflama Analizi (VZA) ile Türkiye'deki Vakıf Üniversitelerinin Etkinliğinin Ölçülmesi, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 37 (2), 167 - 185.
- Türkiye Elektrik İletim A.Ş. (2006 - 2012). *Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri*, <http://www.teias.gov.tr/TürkiyeElektrikİstatistikleri/ist2006/index.htm> (08.03.2015).
- Yeşilyurt, C. (2009). Türkiye'deki İktisat Bölümlerinin Göreceli Performanslarının Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle Ölçülmesi: KPSS 2007 Verilerine Dayalı Bir Uygulama, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23 (4), 135 - 147.

USD/TL Döviz Kurunun Makroekonomik Sürprizlere Tepkisi

İbrahim Yaşar GÖK*

Gamze GÖÇMEN YAĞCILAR**

Geliş Tarihi (Received: 04.03.2017 – Kabul Tarihi (Accepted): 23.06.2017

Öz

Bu çalışmada, makroekonomik haberlerin gerçek değerleri ile beklenen değerleri arasındaki fark olarak ifade edilen haber sürprizlerinin, USD/TL döviz kuru üzerindeki etkilerinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, ABD'den 18 ve Türkiye'den 10 makroekonomik habere dair sürprizlerin, 02.01.2009-30.06.2016 dönemindeki günlük kurun seviye ve volatilitesi üzerindeki etkileri EGARCH (1,1) modelinin uygulanması ile araştırılmıştır. Buna göre, Türkiye makroekonomik haber sürprizleri, kurun seviyesi üzerinde anlamlı etkilere sahip değilken, koşullu volatilité üzerinde Türkiye 1 hafta vadeli repo faiz oranı sürprizleri ile üretici fiyat endeksi (ÜFE) sürprizleri anlamlı etkilere sahiptirler. ABD makroekonomik haberlerinden ise beklenenden daha fazla fabrika siparişleri ve tarım dışı istihdam ABD dolarının değerini anlamlı bir şekilde artırırken, koşullu volatilitéyi ise Tedarik Yönetimi Enstitüsü (Institute for Supply Management, ISM) imalat satın alma yöneticileri endeksi (purchasing managers index, PMI) ile işsizlik oranı sürprizleri anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Bu bulgular, ABD haber sürprizlerinin Türkiye haber sürprizlerinden daha belirgin bir şekilde kurun seviyesi üzerinde etkide bulunduğuna işaret etmektedir. Ayrıca, ABD ISM imalat PMI, ABD işsizlik oranı ve Türkiye 1 hafta vadeli repo faiz oranı sürprizlerinin piyasadaki belirsizliği artırdığı, Türkiye ÜFE sürprizlerinin ise piyasayı sakinleştirici bir etkisinin bulunduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Makroekonomik Haber Sürprizleri, ABD Doları/TL, Döviz Kuru Seviyesi, Döviz Kuru Volatilitesi, EGARCH

* Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Finans Bölümü, Yazışmadan sorumlu yazar, ibrahimgok@sdu.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Finans Bölümü, gamzeyagcilar@sdu.edu.tr

The Response of USD/TL Exchange Rate to Macroeconomic Surprises

Abstract

In this study, it is aimed to investigate the effects of the macroeconomic news surprises, which is the difference between the actual data and the expectations of the macroeconomic news, on the USD/TL exchange rate. In this context, effects of the surprises for 18 US and 10 Turkish macroeconomic news on the daily exchange rate level and volatility are examined in the period of 01.02.2009-06.30.2016 by applying EGARCH (1,1) model. While the Turkish macroeconomic news surprises do not have significant effects on the exchange rate level, the surprises of the Turkish one-week repo rate and producer price index (PPI) have significant impacts on the conditional volatility. For the US macroeconomic news, while higher than expected factory orders and non-farm payrolls significantly appreciate the US dollar, the surprises of Institute of Supply Management (ISM) manufacturing purchasing managers index (PMI) and unemployment rate significantly affect the conditional volatility. These findings indicate that the US news surprises have a more prominent effect than Turkish news surprises on the exchange rate level. Also, it is concluded that the US ISM manufacturing PMI, US unemployment rate, and Turkish one-weekly repo rate surprises increase the uncertainty in the market, the surprises of Turkish PPI have a calming effect on the market.

Keywords: *Macroeconomic News Surprises, US Dollar/TL, Exchange Rate Level, Exchange Rate Volatility, EGARCH*

Giriş

Ulusal paranın değeri ve buna bağlı olarak oluşan döviz kurları, ülkedeki ekonomik aktiviteyi belirleyen en önemli faktörlerden biri olmanın yanı sıra, siyasi istikrarın, piyasalara duyulan güvenin ve finansal olayların da bir yansımasıdır. Dolayısıyla iktisat teorisinin ortaya koyduğu şekilde enflasyon ve faiz oranları gibi ülkeler arasındaki ekonomik koşulların farklılıkları kadar, özellikle kısa vadeli kur hareketlerini açıklamada, makroekonomik temeller ve buna ilişkin beklentiler oldukça etkili olmaktadır. Ayrıca döviz piyasalarının tam rekabet koşullarına oldukça yakın özellikler taşıması, etkin piyasa hipotezinin de varsaydığı şekilde, yeni bilginin çok hızlı bir şekilde fiyatlanmasının ve denge fiyatı oluşuncaya kadar gözlenen yüksek volatilité oluşumunun teorik dayanağını açıklamaktadır.

Fiser ve Horvath (2010, s. 25), gelişen ekonomilerde, döviz piyasalarının, diğer piyasa segmentlerine kıyasla ekonomik dalgalanmalar açısından daha büyük öneme sahip olduğunu vurgulamışlardır. Bu nedenle, kurların oluşumuna ilişkin dinamiklerin anlaşılması, tüm ekonomik birimler için, alacakları finansal kararları yönetmek noktasında önemli hale gelmektedir. Gerçekten de kurlar hem ülkenin geleceğine ilişkin beklentileri içinde barındırır hem de bir risk unsuru olarak karar alma süreçlerine katılır. Bu bağlamda uzun vadede yatırımcılar için girdi fiyatlarını etkileyerek bir maliyet unsuru olabilmekte, ihracat-ithalat dengesini belirlemekte, kısa vadeli olarak ise spekülâtif kazanç ve kayıplar için potansiyel yaratabilmektedir. Kurlara ilişkin gelişmelerin anlaşılması amacıyla geliştirilen modeller ile uzun vadeli analizlerde tatmin edici sonuçlara ulaşılmışken, kısa vadeli kur hareketleri ile ilgili hala belirsizlikler bulunmaktadır (Ehrmann ve Fratzscher, 2005, s. 318; Galati ve Ho, 2003, s. 372). Bu belirsizliklerin aşılması noktasında günlük ve gün içi verilerle yapılan çalışmalarda, makroekonomik haber duyuruları önemli bir açıklayıcı faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kim, McKenzie, ve Faff (2004), piyasada işlem yapanların gelecek olaylarla ilgili beklentilerine dayalı olarak pozisyon aldıklarını, bu kapsamda, yaklaşan planlanmış haber duyuruları için beklenen hesaplamaların, piyasanın tepkisinin belirlenmesinde önemli olacağını ifade etmişlerdir. Yani aslında piyasada tepkiye yol açan, duyurunun alınması fiili ya da haberin içeriğinden ziyade, gerçekleşen haberin beklentilerden farklı olup olmadığıdır (Kim vd., 2004, s. 218). Diğer taraftan, denge döviz kurunun seviyesini belirleyecek olan, iki ülkenin nispi ekonomik performanslarıdır ve bunun değerlendirilebilmesi için, paritenin her iki ucunda yer alan ülkelerin duyuru sürprizlerinin hesaba katılması gerekmektedir (Kim, 1998, s. 234).

Sayılan gerekçelerden hareketle, bu çalışmada makroekonomik haberlerin gerçek değerleri ile bu haberlerin anonsu öncesindeki beklentiler arasındaki fark olarak ifade edilen haber sürprizlerinin, USD/TL döviz kurunun seviye ve volatilitesi üzerindeki etkilerinin

araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla Bloomberg'den elde edilen Türkiye ve ABD makroekonomik haberlerine ilişkin gerçek ve beklenti değerleri kullanılmıştır. Bu çerçevede, ABD'den 18 makroekonomik haber için sürpriz serileri ve Türkiye'den 10 makroekonomik haber için sürpriz serileri oluşturulmuştur. Çalışmada, 02.01.2009-30.06.2016 dönemindeki 1955 iş günü araştırılmış ve EGARCH (1,1) modeli uygulanmıştır. Bu çalışmanın literatüre en belirgin katkısı, Türkiye'de ilk defa makroekonomik haber sürprizlerinin döviz kurları üzerindeki etkilerinin araştırılmış olmasıdır.

Çalışmanın devamında; ikinci bölümde konuya ilişkin literatür araştırmasına yer verilmiş, üçüncü bölümde veri seti ve metodoloji tanıtılmış, dördüncü bölümde araştırma bulguları sunulmuş olup, sonuç bölümüyle çalışma sona ermektedir.

1. Literatür Araştırması

Makroekonomik haber duyurularının döviz piyasaları üzerindeki etkileri literatürde geniş bir yer bulmuştur. Döviz piyasaları üzerinde etkili olan haber duyurusunun ilişkili olduğu makroekonomik temeller farklı da olsa, pek çok çalışmanın ortak sonucu, söz konusu duyuruların piyasada kurların düzeyini ve volatilitelerini etkilediğidir. Bu bölümde makroekonomik haber duyurularının döviz spot ve futures piyasaları üzerindeki etkileri ayrı ayrı incelenmiştir.

1.1. Makroekonomik Haber Duyurularının Spot Döviz Piyasaları Üzerine Etkilerini İnceleyen Çalışmalar

Spot döviz piyasaları üzerine çalışmalar, gün içi veriler ve günlük verilerin kullanıldığı çalışmalar bağlamında tasnif edilebilir.

1.1.1. Günlük verilerle gerçekleştirilen çalışmalar.

Kim (1998), takvime bağlanmış Avustralya ve ABD makroekonomik haber anonslarının günlük AUD/USD kuru üzerindeki etkisini incelemiştir. 1 Şubat 1985-16 Nisan 1995 dönemini ve 2536 gözlemi kapsayan çalışmada, anonsları takip eden farklı zaman boyutlarındaki kur değişimlerinin volatilitesi ve koşullu ortalamalar üzerindeki haber etkisini ortaya koymak için EGARCH modelleri kullanılmıştır. Anonsların yapıldığı günlerde Avustralya'da beklentilerin üzerinde gerçekleşen cari açığın Avustralya dolarının değerini

düşürdüğü, beklenmeyen yüksek GSYH büyümesinin ise Avustralya dolarını yükselttiği görülmüştür. Koşullu volatilité Avustralya cari açık ve enflasyon duyuruları karşısında yükselirken, perakende satış anonsları karşısında düşmektedir. ABD anonsları ABD piyasa işlemleri süresinde daha düşük etki yaratmaktadır. Ne var ki haber etkisi, Avustralya piyasa işlemlerinin başladığı bir sonraki günü de kapsayan daha geniş zaman ufku için ölçüldüğünde daha anlamlı olmaktadır. ABD’de beklenmeyen yüksek ticaret açığı ve işsizlik anonsları Avustralya dolarını yükseltmekte, ticaret açığı ve perakende satış haberleri koşullu volatilitéyi yükseltmekte, işsizlik haberleri ise düşürmektedir (s. 232).

Galati ve Ho (2003), Ocak 1999-Aralık 2000 dönemi için EUR/USD günlük hareketlerini incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlar, EUR/USD günlük hareketleri ile makroekonomik haberler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Ancak bu ilişki zamansal farklılıklar göstermektedir. Bulgular piyasanın Euro bölgesi ile ilgili iyi haberleri görmezden geldiğini ve kötü haberlere odaklandığını kanıtlamaktadır. Haberlerin iyi/kötü niteliğinde bir değişiklik olduğunda ise makroekonomik haberlerin EUR/USD kuru üzerindeki etkisi daha kuvvetli olmaktadır (s. 371).

Kim vd. (2004), hükümet tarafından takvime bağlı olarak açıklanan altı makroekonomik değişkene ilişkin duyuruların, ABD’nin başlıca üç finansal piyasasından olan tahvil, hisse senedi ve döviz piyasalarındaki risk ve getiriler üzerindeki etkisini araştırmışlardır. JPY/USD, DEM/USD günlük kur verileri, Dow Jones endeksi ve tahvil piyasasına ait günlük getiriler ile yapılan analizler, 2 Ocak 1986-31 Aralık 1998 dönemini kapsamaktadır. Elde edilen sonuçlar bu piyasaların, hükümet tarafından yayınlanan bilgilere anlamlı ya da tutarlı bir şekilde tepki vermediğini göstermiştir. Ayrıca, piyasada tepkiye neden olan unsur, bu duyuruların “haber” içeriği olmaktadır. Döviz piyasası için ortalama getiri üzerindeki en büyük etki, ticaret dengesiyle ilgili beklenmeyen haberler tarafından gerçekleşmektedir (s. 217).

Evans ve Lyons (2005) çalışmalarında, piyasaya ulaşan makroekonomik haberlerin döviz piyasalarını etkileyip etkilemediğini araştırmışlardır. Analizlerde USD/EUR piyasasında 11 Nisan 1993-30 Temmuz 1999 tarihleri arasında son kullanıcı müşterilerin işlemleri kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre haberlerin piyasaya ulaşmalarının akabinde başlıca son kullanıcı segmentlerin hepsinde işlem hacmi değişimleri ortaya çıkmaktadır. Bu tepkisel değişimler günlerce anlamlı kalmakta ve fiyatlar üzerinde de kalıcı etki bırakmaktadır. Döviz piyasaları haberlere anında cevap vermemektedir (s. 197).

Fiser ve Horvath (2010), Çek Ulusal Bankası duyurularının, makroekonomik haberlerin ve faiz oranı farklılıklarının döviz kuru volatilitesi üzerindeki etkisi, GARCH modeli ile incelenmiştir. Buna göre, Merkez Bankası duyurularının döviz kuru volatilitesi üzerinde

yatıştırıcı etkisi olmaktadır. Merkez Bankası duyurularının zamanlamasının da etkili olduğu görülmüştür. Buna göre finansal piyasalar politika görüşmelerinin öncesindeki duyurulara, sonrasındakilere kıyasla daha fazla tepki vermektedir. Makroekonomik haberler kurların volatilitelerini düşürürken, faiz farkları yükseltmektedir (s. 25).

Büttner, Hayo, ve Neuenkirch (2012), 1999-2006 dönemi için Euro bölgesi ve ABD makroekonomik haberlerinin Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya finansal piyasaları üzerindeki etkisini incelemiştir. Haberlerin 3 aylık faiz oranlarının, hisse senedi piyasa endeksinin ve ulusal paraların Euro ve dolar kurlarının günlük getirileri üzerindeki etkisi bir GARCH modeli kullanılarak araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre ABD ve Avrupa makroekonomik haberleri, üç ülkenin finansal piyasalarına da etki etmektedir. İkinci olarak, Avrupa entegrasyon süreci, Euro bölgesine ilişkin haberlerin ABD kaynaklı haberlere göre nispi önemini arttırmaktadır. Üçüncü olarak, ülkeler arasında da farklılıklar görülmektedir: örneğin Çek hisse senedi piyasası 2002 Kopenhag Zirvesinde sonra yabancı haberlerden nispeten daha çok etkilenmektedir (s. 19).

Goyal ve Arora (2012), geleneksel para politikası araçlarının döviz kurlarının düzeyi ve volatilitesi üzerindeki etkilerini incelemişler ve bu etkileri Merkez Bankası iletişimlerinin etkileri ile karşılaştırılmıştır. Çalışmada 1 Kasım 2005-31 Aralık 2008 dönemine ait günlük ve aylık Hindistan verileri ile hesaplanan GARCH modelleri kullanılmıştır. Çalışmada EUR/USD kurundaki değişmelerin Rupiyi/USD düzeyini ve volatilitelerini güçlü şekilde etkilediği sonucuna varılmıştır. Faiz oranları arasındaki farklar ise varyansı yükseltip Hindistan parasının değerini düşürerek, güçlü bir ters etki yaratmaktadır. Haberlerin volatilitayı düşürdüğü, yerel politika değişkenlerinin hem kur seviyesini hem de volatilitayı etkilediği, aylık frekansta kalıcı olduğu bulunmuştur (s. 60).

Liu ve Pauwels (2012), Renminbi'nin yükselişini hızlandırmaya yönelik dış politik baskıların, Renminbi günlük merkezi parite oranı ve koşullu volatilitesi üzerindeki etkisini incelemiştir. Bulgular, gerek ABD'den gerekse ABD dışından gelen politik baskıların, Renminbi'nin günlük getirileri üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını ortaya koymaktadır. Ne var ki kanıtlar, özellikle ABD'den gelen politik baskıların Renminbi'nin koşullu volatilitesi üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Benzer bir analiz Renminbi'nin 12 aylık teslim edilemez forward kuru için yapıldığında, forward piyasanın makroekonomik haber sürprizlerine karşı tepkisinin yüksek olduğu bulunmuştur (s. 1800).

1.1.2. Gün içi verilerle gerçekleştirilen çalışmalar.

Almeida, Goodhart, ve Payne (1995), 1 Ocak 1992-31 Aralık 1994 dönemi kur verileri ve Almanya ve ABD kaynaklı kamuya duyurulan makroekonomik bilgilere DEM/USD kurunun yüksek frekanslı tepkileri üzerinde çalışmışlardır. 5 dakikalık verilerin kullanıldığı çalışmada, pek çok duyurunun takip eden 15 dakikada kurlar üzerinde anlamlı etkileri olduğu gösterilmiştir. Ne var ki bu etkilerin anlamlılığı kurlardaki duyuru sonrası değişimin zaman aralığı arttıkça hızlı bir düşüş göstermektedir. Kurların tepkisinin yönü genel olarak makroekonomik haberlere karşı, yerel piyasalardaki para otoritelerinin olası faaliyetleri ile şekillenen tepkiler vasıtasıyla yorumlanan tepki fonksiyonuyla uyumlu bulunmuştur. Ayrıca Alman para politikası kararlarının kurun tepkisi üzerinde etkili olduğu görülmüş, buna ilaveten Alman ve Amerikan duyurularına karşı kurun tepki zamanı arasında fark olduğu anlaşılmıştır (s. 383).

Andersen ve Bollerslev (1998), 1 Ekim 1992-30 Eylül 1993 dönemine ait DEM/USD spot kurunun 5 dakikalık getirilerinden oluşan veri setini ARCH modelleri ile analiz ederek, gün içi faaliyet paterninin, makroekonomik duyuruların ve günlük getirilerden öğrenilen volatilitenin kalıcılığının (ARCH) etkilerini incelemeyi amaçlamışlardır. Yüksek frekans düzeyinde gün içi volatilitenin baskın olduğu, gün içi düzeyinde bu etkinin büyüklüğünün volatilitede öngörülebilir değişimleri bastırıldığı, ayrıca güçlü fakat kısa süreli duyuru etkilerinin en yüksek frekanslarda mevcut olduğu bulunmuştur (s. 219).

Cai, Cheung, Lee, ve Melvin (2001), 1998 yılında yaşanan JPY/USD volatilitesine odaklandıkları çalışmalarında, kapsamlı olarak ele aldıkları makroekonomik haber duyurularının etkili olduğu ancak emir akışı (order flow) etkisinin daha büyük olduğunu bulmuşlardır (s. 327).

Ederington ve Lee (2001), döviz ve faiz piyasalarındaki gün içi volatilitenin belirleyicilerini ortaya koymayı amaçladıkları çalışmalarında, gün içi volatilitenin öngörüsünde üç tür bilginin önemine ve etkileşimine odaklanmışlardır. Bunlar, ARCH etkisi olarak ifade edilen geçmiş volatilitenin bilgisi, planlı olarak duyurulan başlıca makroekonomik göstergelerin ne zaman ilan edileceğine dair ön bilgi ve mevsimsellik paternine ilişkin bilgidir. Elde edilen bulgular sayılan üç tür bilginin de anlamlı çoğalan öngörü gücünün olduğunu fakat makroekonomik duyuruların, çok yüksek gün içi volatilitenin periyotlarının en önemli belirleyicisi olduğunu göstermektedir. 3 Temmuz 1989-28 Mayıs 1993 dönemini kapsayan 10 dakikalık gün içi getiri verileri kullanılmıştır (ss. 517-518).

Andersen, Bollerslev, Diebold, ve Vega (2003), 3 Ocak 1992-30 Aralık 1998 5 dakikalık kur getirilerini, altı yıllık makroekonomik beklentiler ve makroekonomik gerçekleştirmeleri kullanarak, Amerikan dolarının spot kurunun koşullu ortalamalarını

nitelendirmeye çalışmışlardır. Özellikle, duyurulardaki sürprizlerin koşullu ortalama sıçrayışları ürettiği bulunmuş, böylece yüksek frekanslı kur dinamikleri, ekonomik temellere bağlanmıştır. Bu bağlantı, duyurunun zamanlamasından ve yönünden de etkilenmektedir. Piyasaların duyurulara verdiği tepkinin asimetrik olduğu, kötü haberlerin iyi haberlerden daha fazla etkili olduğu anlaşılmıştır (s. 38).

Chang ve Taylor (2003), 1 Ocak 1992-30 Eylül 1993 dönemini kapsayan verileri kullanarak, yeni bilgi ile gün içi DEM/USD kurunun volatilitesi arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada haber öğeleri farklı kategorilere ayrılmış ve toplam haber manşetlerinin sayısı, ABD ve Almanya makroekonomik haberleri ve Alman merkez bankasının para politikası haberlerinin tamamı gün içi DEM/USD volatilitesi üzerinde anlamlı bulunmuştur. Alman merkez bankası para politikalarına ilişkin haberler ile ABD makroekonomik haberlerinin 15 dakikalık süreler içinde daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sonuçlar gün içi mevsimsel volatiliteler koşullarını kapsama alan ARCH Modelleri ile sağlanmıştır (s. 85).

Chaboud vd. (2004), küresel araçlar arası spot piyasaya ait yüksek frekanslı kur verileri kullanarak, ABD makroekonomik haber duyurularının etkilerini incelemişlerdir. Çalışmada öncelikle, kurların koşullu ortalamalarının alınan haberlerdeki beklenmeyen bileşenlere çok hızlı cevap verdiği yönünde literatürde yer alan geçmiş bulgular teyit edilmiştir. Bunun ardından, alınan haber verilerinin işlem hacmi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Haberlerin alınmasının, işlem hacmini arttırdığı ve daha uzun bir süre yüksek kaldığı bulunmuştur. Ne var ki, kur düzeyine ilişkin sonucun tersine, elde edilen haber beklentilerle tamamen uyuşsa bile, işlem hacminde genellikle büyük bir yükselme bulunmuştur.

Gau ve Hau (2004), dönemselliği tanımlamak için kukla değişkenlerin kullanıldığı normal modelin yerine sabit terim ve eğim katsayısının dönemsel olarak değişmesine izin veren P-GARCH modeli kullanmışlardır. P-GARCH modeli, 17 Ocak 1996-30 Aralık 1999 dönemi için Taipei döviz piyasasında oluşan 15 dakikalık NTD/USD kurunun volatilitesindeki düzensiz olarak tekrar eden mevsimsel değişimleri yakalayabilmek amacıyla kullanılmıştır. Analiz sonuçları, Cuma gecesi alınan haberlerin Cumartesi işlemleri için açık olan piyasalarda, işlem yapılmadan geçen iki günün ardından Pazartesi günü açılan piyasalara göre daha yüksek volatiliteler yarattığını göstermiştir. Taipei döviz piyasasında gün içi volatilitenin periyodik paterni, bilgi etkisi ve stok etkisi ile açıklanabilmektedir (s. 266).

Ehrmann ve Fratzscher (2005), temel ekonomik göstergeler ile döviz kurları arasındaki ilişkiyi, gerçek zamanlı verilerin önemini inceleyerek analiz etmişlerdir. 1993-2003 döneminde ABD, Almanya ve Euro bölgesi kaynaklı ekonomik haberlerin, USD/EUR (DEM) günlük kur

gelişmeleri üzerinde itici bir güce sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Amerikan makroekonomik haberlerin sahip olduğu etkinin daha geniş olması, Almanya ve Euro bölgesinden gelen aynı türden haberlerin duyurulma zamanından daha önce yayınlanması ile kısmen açıklanabilmektedir. Çalışmada, gerçek zamanlı verilere dayalı olan modelin kurlardaki değişimin büyüklüğünü iyi açıklayamamasına rağmen, USD/EUR kurunun yönündeki aylık değişimin %75'ini açıklayabildiği bulunmuştur (s. 317).

Dominguez ve Panthaki (2006), finans basınında geniş bir çerçevede yayınlanan 'haberler' karşısında döviz piyasalarının verdikleri gün içi tepkileri araştırmışlardır. 6 Ekim 1999-24 Temmuz 2000 dönemine ait USD/EUR ve USD/GBP gün içi kur ve emir akışı verileri kullanılarak, temel makroekonomik göstergeler dışında kalan konularda takvime bağlı olmaksızın açıklanan duyuruların da döviz piyasaları için 'haber' niteliği taşıyıp taşımadığını test etmişlerdir. Bulgular, temel duyurular dışındaki haberlerin ve emir akışının, temel duyurularla birlikte öneminin bulunduğunu ortaya koymaktadır (s. 167).

Laakkonen (2007a), döviz kurları ve temel makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkiyi, ABD ve Avrupa kaynaklı makroekonomik duyuruların USD/EUR kurunun volatilitesi üzerindeki etkisini hesaplamak suretiyle, kısa dönemli olarak incelemiştir. 28 Ekim 2003-20 Ocak 2004 dönemini kapsayan 5 dakikalık veriler kullanılmıştır. Analizler sonucunda haberlerin volatilitayı anlamlı şekilde yükselttiği, ABD kaynaklı haberlerin daha önemli olduğu anlaşılmıştır. Kötü haberlerin volatilitate üzerinde daha fazla etkili olduğu hipotezi de doğrulanmıştır. Daha sonra haberler iki gruba ayrılmıştır. İlk grupta ekonominin durumu hakkında çelişkili bilgiler sunan haberler, ikinci grupta ise tutarlı haberler yer almıştır. Çelişkili haberlerin, tutarlı haberlere göre volatilitayı daha fazla ve daha hızlı yükselttiği bulunmuştur (s. 23).

Laakkonen (2007b), volatilitate gün içi mevsimselliğin filtrelenmesinin yüksek frekanslı verilere dayalı ekonometrik analizler için çok önemli olduğu görüşünden hareketle, haberlerin döviz kuru volatilitesi üzerindeki etkisine ilişkin istatistiksel çıkarımlar üzerinde filtrelemenin etkilerini incelemiştir. Çalışmada farklı filtreleme yöntemleri volatilitenin gün içi mevsimsel etkilerden arındırılması noktasındaki yeterliliği yönünden karşılaştırılmış; ayrıca yöntem tercihinin, haberlerin volatilitate üzerindeki etkisine dair ortaya çıkan sonuçları değiştirip değiştirmediği incelenmiştir. Elde edilen bulgular, yöntem seçiminin, haber etkisinin katsayısını etkilediğini ortaya koymuş, en iyi filtreleme yöntemi olarak da esnek fourier form metodunu desteklemiştir (s. 28).

Pearce ve Solakoglu (2007), makroekonomik haberler ile USD/DEM ve USD/JPY kuru arasındaki ilişkileri incelemiştir. 1986-1996 arası kapsayan 10 yıllık bir dönem için yüksek

frekanslı veriler kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre ABD ekonomisinin daha güçlü olduğuna dair haberlerin ABD dolarının da yükselmesine neden olduğu, habere verilen tepkilerin 5 dakika içinde tamamlandığı ve tepkilerin 6 saati aşan sürelerde ölçülmesinin, istatistiki anlamlılığı elimine ettiği anlaşılmaktadır. Haberlerin etkileri lineer ve simetriktir fakat etkilerin ekonomik konjoktüre bağlı olduğuna dair de kanıtlar bulunmuştur (s. 307).

Frömmel, Mende, ve Menkhoff (2008), özel bilginin yansıması olarak emir akışının ve kamusal bilginin yansıması olarak haberlerin, döviz kurlarının volatilitésinin açıklanmasında oynadıkları rolü incelemişlerdir. Bankaların 11 Temmuz-9 Kasım 2001 dönemine ait dört aylık yüksek frekanslı USD/EUR ticaretini analiz etmek suretiyle, mevsimsel oluşumlara ilave olarak volatilitenin açıklanmasında üç farklı tür emir akışı kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, finansal müşterilerden ve bankalardan yalnızca daha geniş çaplı emir akışının volatilitéyi açıklamaya katkı sağladığı, özel müşterilerden emir akışının ise sağlayamadığı bulunmuştur. Bu bulgu, haberler ve diğer piyasa faaliyetleri için kontrol edildiğinde de değişmemiştir. Kurların volatilitésini bilgi işlemenin bir yansımasıdır (s. 994).

Laakkonen ve Lanne (2009), ABD ve Avrupa kaynaklı pozitif ve negatif makroekonomik haberlerin farklı konjoktürel aşamalarda EUR/USD kurunun yüksek frekanslı volatilitésini üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Çalışmada 1 Ocak 1999-31 Aralık 2004 dönemine ait 5 dakikalık kur verileri kullanılmış, volatilitenin ölçümünde ise GARCH modellerinden yararlanılmıştır. Bulgulara göre, makroekonomik duyurular volatilitéyi konjoktürün olumlu olduğu zamanlarda, olumsuz olduğu zamanlara göre daha fazla yükseltmektedir. Ne var ki negatif haberler iyi zamanlarda kötü zamanlara göre daha güçlü etki yaratırken, pozitif haberlerin etkisinin konjoktüre bağlı olmadığı anlaşılmıştır.

Evans ve Speight (2010a), EUR/USD, EUR/GBP ve EUR/JPY kurlarının 5 dakikalık getirilerini kullanarak, Euro getirilerinin volatilitésinin makroekonomik duyurular karşısındaki kısa dönem tepkilerini incelemişlerdir. Çalışma Ocak 2002-Temmuz 2003 dönemini kapsamaktadır. Belirgin gün içi volatilité, takvim etkisi ve daha uzun süreli volatilité faktörü için eş zamanlı olarak kontrol edilirken, her bir makroekonomik duyurunun bireysel olarak volatilité üzerindeki marjinal etkisi izole edilmiştir. ABD'den gelen makroekonomik haber duyurularının büyük bir bölümünün volatilité üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkilerinin olduğu, ABD para politikalarına ve reel faaliyetlere ilişkin duyuruların en büyük etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Avrupa Merkez Bankası'nın faiz kararları üç kur için de önemli bulunurken, İngiltere Sanayi Üretimi ve Japonya GSYH'si EUR/GBP ve EUR/JPY kurları üzerinde nispeten daha etkili olmaktadır. Ayrıca, geleceğe yönelik göstergeler ve bölgesel

ekonomik araştırmalar, duyurunun ilgili ayın ekonomik performansına ait ilk gösterge olmasını belirleyen zamanlama da etkili rol oynamaktadır (s. 554).

Evans ve Speight (2010b), EUR/USD, EUR/GBP ve EUR/JPY kurlarına ait 5 dakikalık getirileri kullanarak gün içi volatilitte analizi yapmışlardır. Çalışmada, yüksek frekanslı volatilitte modellemesinde, fourier esnek formu (fourier flexible form, FFF) gün içi volatilitte filtresinin performansı, alternatif bir “kübik spline” yaklaşımı ile karşılaştırılmıştır. Analizler 1 Ocak 2002-31 Temmuz 2003 dönemini kapsamaktadır. Çeşitli potansiyel takvim etkileri ve mevsimsel kronolojik değişmelerin analiz edilmesi, bu tür etkilerin ortalama gün içi volatilitte paterninden sapmalara yol amasına rağmen, gün içi zamanlama etkilerinin pek çok durumda yalnızca marjinal olarak istatistiki anlamlılığa sahip olduğunu, ekonomik olarak ise anlamlı olmadığını göstermiştir. Kübik spline yaklaşımından elde edilen sonuçlar, FFF modeline kıyasla, anlamlı makroekonomik duyuru etkilerinin daha geniş olduğu ve döviz kurları tarafından çok daha hızlı sindirildiğini göstermektedir. Sonuçlar ayrıca kübik spline’nin gün içi volatilitenin periyodikliğine izin vermesinin de avantaj olduğunu ortaya koymaktadır. Makroekonomik duyuruların volatilitte üzerindeki etkisi ülke kaynaklı olarak analiz edildiğinde, en güçlü tepkilerin ABD kaynaklı ait haberlere geldiği, fakat Euro bölgesi, Almanya ve İngiltere duyurularının da anlamlı volatilitte tepkilerine yol açtığı görülmüştür (s. 82).

Hashimoto ve Ito (2010), 2001-2005 yıllarını kapsayan çalışmalarında, yüksek frekanslı işlem verilerini kullanarak, duyurulmalarını takip eden dakikalar içinde USD/JPY kuru üzerinde Japonya makroekonomik haber anonslarının etkilerini incelemişlerdir. Bu alışmada, USD/JPY kurunun, işlem sayısının (deal activities) ve gerçekleşmiş volatilitenin, makroekonomik haber duyurularına karşı tepkileri incelenmiştir. USD/JPY getirileri üzerinde tutarlı bir Şekilde anlamlı etkisi olan makroekonomik istatistik sürprizleri çalışma koşulları anketi, GSYH, sanayi üretimi, fiyat endeksleri ve demeler dengesidir. Duyurunun kendisinin de sürprizin byklğine ilave olarak, işlem sayısını ve fiyat volatilitesini duyuru sonrası derhal arttırdığı bulunmuştur. Etkilerin çoğu, anlamlı olduklarında, istatistiklerin duyurulmasından sonraki 30 saniye içinde ortaya çıkmaktadır (s. 334).

Laakkonen ve Lanne (2013), haber duyurularının kendisi kadar doğruluğunun da kurların volatilitesi üzerinde etkili olup olmadığını incelemişlerdir. Yüksek frekanslı EUR/USD getirileri ve yirmi makroekonomik göstergeye ilişkin açıklamalar kullanılmış ve haberlerin kesinliği üç farklı yol ile ölçülmüştür. Buna göre kesinliği daha yüksek haberlerin, volatilitteyi anlamlı bir Şekilde daha fazla yükselttiği bulunmuştur (s. 339).

Chatrath, Miao, Ramchander, ve Villupuram (2014), 5 dakikalık gün içi kur verilerini kullandıkları çalışmalarında, GBP/USD, EUR/USD, JPY/USD ve CHF/USD’nin Ocak 2005-

Aralık 2010 dönemi içerisindeki hareketlerini incelemiştir. ABD, İngiltere, Almanya, Japonya ve İsviçre'den duyurulan makroekonomik haberlerin kurlar üzerindeki etkisinin analiz edilmesiyle, para birimlerindeki sıçrayışların haberlerin alınmasıyla ilişkili olduğu, bu sıçrayışların %9-15'inin doğrudan doğruya ABD anonsları ile bağlantısının kurulabileceği ve haberlerin 5 dakikalık sıçrama getirilerini %22-56 oranında açıklayabildiği bulunmuştur. ABD ekonomisine ilişkin beklenenden daha iyi haberlerin sıçrayışlar üzerindeki etkisi negatif olmuştur. Eş sıçrayış istatistikleri de başta Euro ve İsviçre Frankı olmak üzere Avrupa para birimleri arasında yakın bağımlılık olduğuna dair kanıtlar sunmuştur (s. 42).

Vortelinos (2015), başlıca ABD makroekonomik duyurularının ABD finansal piyasalarındaki volatilité ve sıçrayışlar üzerindeki etkisine odaklanmıştır. Ocak 2001-Kasım 2011 dönemi için döviz piyasalarının, makroekonomik duyurulardan çoğunlukla etkilendiği, makro değişkenlerdeki beklenen değişmelerin volatilitéyi etkilemediği fakat sürprizlerin volatilitéyi pozitif ve anlamlı şekilde etkilediği bulunmuştur. Haberlerle ilişkili sıçrayışların haberlerle ilişkili olmayan sıçrayışlardan büyüklük olarak da daha fazla olduğu ve çoğu duyurunun sıçrayışların ölçeği üzerinde anlamlı artışlara yol açtığı da çalışmanın bulguları arasındadır.

1.2. Makroekonomik Haber Duyurularının Döviz Futures Piyasaları Üzerine Etkilerini İnceleyen Çalışmalar

Ederington ve Lee (1993), takvime bağlanmış makroekonomik haber duyurularının, faiz ve döviz futures piyasaları üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çalışma, 7 Kasım 1988-29 Kasım 1991 dönemini kapsamaktadır. Bu duyuruların söz konusu piyasalardaki günün belirli saatlerinde ve haftanın belirli günlerinde ortaya çıkan volatilité paterninden sorumlu oldukları bulunmuştur. Başlıca duyurulara karşı gerçekleşen fiyat düzeltmelerinin önemli bir bölümü ilk dakika içerisinde ortaya çıkarken, volatilité yaklaşık on beş dakika için normalin oldukça üzerinde kalmakta ve birkaç saat için yavaşça yükselmektedir. Bununla beraber, fiyat düzeltmeleri temel olarak ilk dakika getirilerinden bağımsızdır. Dolayısıyla bu çalışmada söz konusu duyuruların finansal piyasalar üzerinde oldukça büyük etkileri olduğu sonucuna varılmıştır (s. 1161).

Johnson ve Schneeweis (1994), yaptıkları çalışmada, kamusal haberlerin döviz kurlarının günler arası getiri volatiliteleri üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada hem ABD hem de yabancı makroekonomik haber duyurularının etkisi, Japon Yeni, İngiliz Sterlini ve Alman Markı döviz futures piyasalarında araştırılmıştır. Ocak 1988-Aralık 1990 dönemi boyunca mal ticareti dengesi ve sanayi üretimi duyuruları, işlem döneminin volatilitesi üzerinde

para arzı ve enflasyon duyurularından anlamlı şekilde daha yüksek etkiye sahip bulunmuştur. Yabancı haberlerin de yabancı işlem döneminin varyansı üzerindeki etkisinin ABD haberlerinin ABD işlem dönemi varyansı üzerindeki etkisinden önemli derecede daha düşük olduğu bulunmuştur. Ayrıca, Yen, Sterlin ve Mark arasındaki korelasyon, ABD makroekonomik haberlerinin duyurulduğu günlerde en yüksek olmaktadır. Böylece, bu çalışmada döviz getirisi elde etme sürecinin işlem yapılan ve yapılmayan dönemler üzerinden basit bir yayılma süreci ile karakterize edilemeyeceğine dair kanıtlar elde edilmiştir. Ayrıca, ABD ve yabancı makroekonomik haberlerin sunulması, sıçrama-yayılma süreci gibi daha karmaşık modeller ile döviz getiri sürecinin anlaşılmasına katkı sağlamıştır (s. 309).

Ederington ve Lee (1995), faiz ve döviz futures piyasalarında makroekonomik haber duyurularını içeren yeni bilgiler karşısında fiyat ayarlamalarını çok kısa süreler içinde incelemiştir. 7 Kasım 1988-30 Ekim 1992 dönemi için 10 saniyelik getiriler ve tik verilerin kullanıldığı çalışmada, fiyat ayarlamalarının bir dizi çok sayıda küçük fakat hızlı fiyat değişimleri şeklinde gerçekleştiği, 10 saniye içinde başlayıp 40 saniye içinde tamamlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca fiyatların ilk 40 saniye içinde aşırı tepki verdiği, fakat bu durumun haberin açıklanmasını takip eden ikinci ya da üçüncü dakikada düzeltildiği yönünde de kanıtlar elde edilmiştir. Volatilité, haberin açıklanmasından hemen önce normalin üzerinde olma eğilimindeyken, bilgi sızıntısına dair bir kanıt elde edilememiştir (s. 117).

Andersen, Bollerslev, Diebold, ve Vega, (2007), özgün yüksek frekanslı futures veri seti kullanarak, ABD, Almanya ve İngiltere hisse senedi, tahvil ve döviz piyasalarının etkileşimini, ABD gerçek zamanlı makroekonomik haberlerine verdikleri tepkiler etrafında açıklamaya çalışmışlardır. Çalışma 1 Ocak 1998-31 Aralık 2002 dönemini kapsamaktadır. Elde edilen bulgulara göre, haberler ortalama değerlerde koşullu sıçramalara sebep olmaktadır. Bunun anlamı yüksek frekanslı hisse senedi, tahvil ve döviz kuru dinamiklerinin temel ekonomik göstergelerle bağlantılı olduğudur. Hisse senedi piyasalarının verdiği tepkiler, ekonomik konjoktüre bağlı olarak farklı olabilmektedir. Bu da hisse senedi ve tahvil getirileri arasındaki düşük korelasyonu açıklayabilmektedir (ss. 251-252).

Chen ve Gau (2010), EUR/USD ve JPY/USD spot ve futures piyasalar arasında fiyat keşfi rekabetini, takvime bağlanmış makroekonomik duyurular çerçevesinde incelemiştir. 1 Ocak 2004-31 Aralık 2005 dönemi için, spot ve futures kurların fiyat keşfine katkısını iki ayrı yöntemle ölçtükleri çalışmada yazarlar, futures getirilerin makroekonomik duyurulara spot getirilerden daha duyarlı olduklarını bulmuşlardır. Elde edilen sonuçlar, spot kurların Chicago Ticaret Borsasındaki futures kurlara kıyasla daha fazla fiyat keşfi sağladığını, futures kurların

fiyat keşfine katkısının ise makroekonomik haberlerin alındığı zamanlarda arttığını göstermiştir (s. 1628).

2. Veri Seti ve Metodoloji

Çalışmada makroekonomik haber sürprizlerinin USD/TL döviz kurunun seviye ve volatilitesi üzerine etkisinin incelenmesi bağlamında, ABD’den 18 makroekonomik haber sürprizi serisi, Türkiye’den ise 10 makroekonomik haber sürprizi serisi kullanılmıştır. Bu makroekonomik haberlerin açıklayıcı bilgileri Tablo 1’de yer almaktadır. Çalışmada, 02.01.2009-30.06.2016 dönemindeki 1955 iş günü verisi incelenmiştir. Çalışmada kullanılan USD/TL günlük kur serisi Bloomberg’den elde edilen ABD doğu saati ile 17.00 (Eastern Time, ET) verileridir. Dolayısıyla, hem Türkiye hem de ABD makroekonomik haber sürprizlerinin etkisini aynı gün içerisinde gözlemlene imkanı bulunmaktadır.

Makroekonomik haber anonslarının referans dönemi ve açıklanma ayları farklıdır. Örneğin, Türkiye’de her ayın TÜFE verisi bir sonraki ayda, önceden belirlenmiş gün ve saatte açıklanmaktadır. Makroekonomik haberlerin anons saatleri genellikle standartlaştırılmıştır. Örneğin, ABD’de TÜFE verileri sabah saat 08.30 (doğu saati)’da açıklanır. Anons günleri ise önceden ilan edilir. Referans ay ve açıklanma ayı arasında genellikle bir aylık bir farklılık söz konusu iken bazı haber anonslarında bu iki veya üç ay da olabilmektedir. Tablo 1’de yer alan çalışılan anons dönemi sütununda, ilgili makroekonomik haberlerin referans dönem aralığı bilgisi yer almaktadır.

Haber sürprizleri, haberlerin gerçek (actual) değerleri ile beklenen (expected) değerleri arasındaki farkların, ilgili haberin fark serisinin standart sapmasına bölünmesiyle elde edilmiştir. Burada, sürprizleri standartlaştırmak için gerçek ve beklenen değerler arasındaki farklar, fark serisinin standart sapmasına bölünmüştür. Sürprizlerin bu elde edilişi literatürde genel kabul görmüş olan yaklaşımdır. Sürprizlerin bu elde edilişi denklem 1.’de yer almaktadır. Burada, $S_{k,t}$ k makroekonomik haberi için t zamanındaki sürprizi, $G_{k,t}$ k değişkeni için t zamanındaki gerçek değeri, $B_{k,t}$ k değişkeni için t zamanındaki anons öncesi beklenen değeri ve σ_k ise k değişkeni fark serisinin ($G_{k,t} - B_{k,t}$) standart sapmasını ifade etmektedir.

$$S_{k,t} = \frac{G_{k,t} - B_{k,t}}{\sigma_k} \quad (1)$$

Makroekonomik haberlerle ilgili gerçek ve beklenen değerler Bloomberg’den elde edilmiştir. Bloomberg’deki haberlerle ilgili beklenen değerler, haberlerin gerçek değerlerinin

anonsu öncesinde piyasa katılımcıları ile yapılan anketlerden elde edilen beklenti değerlerinin medyanından oluşmaktadır.

Tablo 1:
Makroekonomik Haber Sürprizleri

	Ölçüm Birimi	Anons Frekansı / Anons Saati	Çalışılan Anons Dönemi	Gözlem Sayısı
Panel A - ABD MAKROEKONOMİK HABERLERİ				
Reel GSYİH (final)	Bir Önceki Çeyrek Dönemden % Değişim	Çeyreklik / 08.30	2008 4. Çeyrek-2016 1. Çeyrek	30
TÜFE	Bir Önceki Yıl Aynı Aydan % Değişim	Aylık / 08.30	2009 Ocak-2016 Mayıs	89
ÜFE	Bir Önceki Yıl Aynı Aydan % Değişim	Aylık / 08.30	2014 Ocak-2016 Mayıs	29
Tarım-dışı İstihdam	Aylık Net Değişim	Aylık / 08.30	2009 Ocak-2016 Mayıs	89
İşsizlik Oranı	%	Aylık	2009 Ocak-2016 Mayıs	89
Sanayi Üretimi	Bir Önceki Aydan % Değişim	Aylık / 09.15	2009 Ocak-2016 Mayıs	89
Dayanıklı Tüketim Malları Siparişleri	Bir Önceki Aydan % Değişim	Aylık / 08.30	2009 Ocak-2016 Mayıs	88
İşletme Stokları	Bir Önceki Aydan % Değişim	Aylık / 10.00	2009 Ocak-2016 Nisan	88
Fabrika Siparişleri	Bir Önceki Aydan % Değişim	Aylık / 10.00	2009 Ocak-2016 Nisan	87
ISM İmalat PMI	% Denge-Yayılma Endeksi	Aylık / 10.00	2010 Ocak-2016 Mayıs	77
CFNAI¹	Endeks	Aylık / 08.30	2009 Haziran-2016 Mayıs	84
Konut Başlangıçları	Adet (Bin)	Aylık / 08.30	2009 Ocak-2016 Mayıs	87
Yeni Konut Satışları	Adet (Bin)	Aylık / 10.00	2009 Ocak-2016 Mayıs	89
Perakende Satışlar	Bir Önceki Aydan % Değişim	Aylık / 08.30	2009 Ocak-2016 Mayıs	89
Kişisel Gelir	Bir Önceki Aydan % Değişim	Aylık / 08.30	2009 Ocak-2016 Mayıs	89
Mal ve Hizmet Ticaret Dengesi	\$ Milyar	Aylık / 08.30	2009 Ocak-2016 Nisan	88
Cari İşlemler Açığı	\$ Milyar	Çeyreklik / 08.30	2009 I. Çeyrek-2016 I. Çeyrek	28
Federal Fon Oranı	%	Yılda 8 kere ² / 14.00	28 Ocak 2009-15 Haziran 2016	1883
Panel B - TÜRKİYE MAKROEKONOMİK HABERLERİ				
1 Hafta Vadeli Repo Faiz Oranı	%	Aylık ³	17 Haziran 2010-21 Haziran 2016	75
GSYİH	Bir Önceki Yıl Aynı Dönemden % Değişim	Çeyreklik / 10.00	2008 4. Çeyrek-2016 1. Çeyrek	30
TÜFE	Bir Önceki Yıl Aynı Aydan % Değişim	Aylık / 10.00	2009 Aralık-2016 Mayıs	78
ÜFE	Bir Önceki Yıl Aynı Aydan % Değişim	Aylık / 10.00	2014 Nisan-2016 Mayıs	26
İşsizlik	%	Aylık / 10.00	2009 Aralık-2016 Mayıs	78
Sanayi Üretim Endeksi	Bir Önceki Yıl Aynı Aydan % Değişim	Aylık / 10.00	2010 Temmuz-2016 Nisan	70
Kapasite Kullanım Oranı	%	Aylık / 14.30	2010 Aralık-2016 Mart	64
ISO-MARKIT PMI	% Denge-Yayılma Endeksi	Aylık / 10.00	2014 Ekim-2016 Mayıs	20
Cari İşlemler Dengesi	\$ Milyar	Aylık / 10.00	2009 Ocak-2016 Nisan	88
Tüketici Güven Endeksi	% Denge-Yayılma Endeksi	Aylık / 10.00	2015 Ocak-2016 Mayıs	17

Çalışmada, ABD ve Türkiye haber sürprizlerinin USD/TL kurunun seviye ve volatilitesi üzerindeki etkisi üssel genelleştirilmiş otoregresif koşullu değişen varyans (exponential autoregressive conditional heteroscedasticity, EGARCH) modelinin uygulanmasıyla araştırılmıştır. Üssel GARCH (Exponential GARCH, EGARCH) modeli, Nelson (1991)

tarafından geliştirilmiştir. GARCH modelinin zayıf yanlarından olan volatilitenin pozitif ve negatif haberlere aynı tepkileri vermesi kısıtlılığını gideren EGARCH modeli, asimetrik etkilerin modellenmesine izin vermektedir. Çalışmada, EGARCH (1,1) modeli uygulanmış olup, modelin koşullu ortalama ve varyans denklemleri, sırasıyla denklem 2. ve denklem 3. de yer almaktadır. Model spesifikasyonunda hata dağılımı için student-t dağılımı kullanılmıştır.

$$r_t = \phi_0 + \sum_{j=1}^{10} \phi_j \text{Sürpriz}_{jt}^{TUR} + \sum_{k=1}^{18} \phi_k \text{Sürpriz}_{kt}^{ABD} + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$\log \sigma_t^2 = \omega + \alpha \left[\frac{|\varepsilon_{t-1}|}{\sigma_{t-1}} - \sqrt{\frac{2}{\pi}} \right] + \gamma \frac{\varepsilon_{t-1}}{\sigma_{t-1}} + \beta \log \sigma_{t-1}^2 + \sum_{j=1}^{10} \delta_j |\text{Sürpriz}_{jt}^{TUR}| + \sum_{k=1}^{18} \delta_k |\text{Sürpriz}_{kt}^{ABD}| \quad (3)$$

Burada, r_t kurun günlük getirilerini ifade etmekte olup, döviz kuru serisinin logaritmik farkı alınarak hesaplanmıştır. $\text{Sürpriz}_{jt}^{TUR}$ Türkiye makroekonomik haberlerine ilişkin 10 haber sürpriz serisini, $\text{Sürpriz}_{kt}^{ABD}$ ABD makroekonomik haberlerine ilişkin 18 haber sürprizi serisini temsil etmekte olup, haber sürprizlerinin koşullu ortalama ve varyans üzerindeki etkilerinin belirlenmesi amacıyla modelin koşullu ortalama ve varyans denklemlerine dahil edilmişlerdir.

Ortalama denkleminde, ABD makroekonomik haber sürprizi değişkenlerinden GSYİH, sanayi üretimi, tarım dışı istihdamdaki değişim gibi değişkenlerde pozitif sürprizler için katsayının pozitif olması beklenir. Diğer taraftan, ABD işsizlik oranı gibi değişkenlerin pozitif sürprizleri için ise katsayının negatif olması beklenir ki bu ABD'deki işsizlik oranı beklentinin üzerinde arttığında, ABD dolarının değerinin azalması (depreciation) anlamına gelmektedir. Türkiye sürpriz değişkenleri açısından ise katsayıların yukarıda açıklananın tam tersi olması beklenir ki bu iyi haberlerin TL'nin değerini artırıcı, kötü haberlerin de azaltıcı etkisini ifade etmektedir. GSYİH gibi değişkenlerde iyi haber (good news) beklentinin üzerindeki veriler iken, işsizlik oranı gibi değişkenlerde iyi haber ise beklentinin altında bir işsizlik oranının ortaya çıkmasıdır.

3. Araştırma Bulguları

Tablo 2.'de USD/TL kuru seviyesinin tanımlayıcı istatistikleri yer almaktadır. Buna göre serinin Artırılmış Dickey-Fuller (ADF) testi sonucu, serinin düzeyde durağan olduğunu göstermektedir.

Tablo 2:
USD/TL Döviz Kuru Seviyesinin Tanımlayıcı İstatistikleri

Ortalama	0,000321
Medyan	-5,64e-05
Maksimum	0,039033
Minimum	-0,031609
Standart Sapma	0,007334
Çarpıklık	0,412815
Basıklık	5,335103
Jarque-Bera	499,4400
ADF Testi (Düzeyde)	-45,12158*

Not: * %1 seviyesinde anlamlılığı belirtmektedir. ADF testinde %1 seviyesi için kritik değer -2,566147'dir.

Makroekonomik haber sürprizleri ile ilgili tanımlayıcı bilgiler Tablo 3.'te yer almaktadır. Bu tabloda her bir değişkenin ortalama sürpriz değeri ile minimum ve maksimum sürpriz değerlerine yer verilmiştir. Ayrıca, her bir değişkenin pozitif sürprizlerinin sayısı ve parantez içerisinde de bunların toplam sürprizler içerisindeki yüzdesi yer almaktadır.

Tablo 3:
Makroekonomik Haber Sürprizlerinin Tanımlayıcı İstatistikleri

	Ortalama Sürpriz	Minimum Sürpriz	Maksimum Sürpriz	Pozitif Sürprizler
Panel A - ABD MAKROEKONOMİK HABERLERİ				
Reel GSYİH (final)	-0,1433	-2,52	1,71	13 (%43)
TÜFE	-0,0457	-3,26	2,44	30 (%50)
ÜFE	-0,0263	-1,91	2,29	11 (%46)
Tarım-dışı İstihdam	0,1412	-3,19	2,27	49 (%55)
İşsizlik Oranı	-0,3231	-2,30	2,30	24 (%35)
Sanayi Üretimi	-0,2038	-2,75	1,76	34 (%39)
Dayanıklı Tüketim Malları Siparişleri	0,0902	-2,58	4,16	46 (%53)
İşletme Stokları	0,0505	-2,02	3,24	35 (%49)
Fabrika Siparişleri	0,0355	-2,21	3,53	39 (%46)
ISM İmalat PMI	0,0633	-2,24	2,98	35 (%45)
CFNAI	-0,0359	-2,36	2,66	43 (%51)
Konut Başlangıçları	0,0998	-2,46	2,96	44 (%51)
Yeni Konut Satışları	-0,0432	-3,64	2,38	46 (%52)
Perakende Satışlar	0,0569	-3,62	4,17	45 (%54)
Kişisel Gelir	0,0881	-5,83	3,62	41 (%59)
Mal ve Hizmet Ticaret Dengesi	0,3111	-1,98	2,51	54 (%61)
Cari İşlemler Açığı	0,6879	-1,77	2,59	22 (%79)
Federal Fon Oranı	0,0077	-8,51	4,09	39 (%70)
Panel B - TÜRKİYE MAKROEKONOMİK HABERLERİ				
1 Hafta Vadeli Repo Faiz Oranı	0,0459	-0,77	8,43	1 (%10)
GSYİH	0,3798	-2,23	2,35	22 (%73)
TÜFE	0,0356	-2,30	3,41	51 (%57)
ÜFE	-0,4220	-3,60	1,63	7 (%27)
İşsizlik	-0,8956	-3,64	0,85	13 (%17)

Sanayi Üretim Endeksi	-0,0082	-2,47	3,50	38 (%54)
Kapasite Kullanım Oranı	0,7004	-2,31	2,61	57 (%76)
ISO-MARKIT PMI	-0,2315	-2,06	1,89	8 (%40)
Cari İşlemler Dengesi	0,1536	-3,88	3,02	52 (%59)
Tüketici Güven Endeksi	0,2092	-0,76	2,52	6 (%35)

Tablo 4.'te ABD ve Türkiye makroekonomik haber sürprizlerinin kurun seviye ve volatilitesi üzerindeki etkilerine dair EGARCH (1,1) modelinin sonuçları yer almaktadır. Ortalama denklemi sonuçlarına göre, ABD makroekonomik haberlerinden, tarım dışı istihdam ve fabrika siparişleri haber sürprizleri USD/TL döviz kurunun seviyesine anlamlı bir şekilde etki etmektedir. Her iki değişkenin de katsayısı beklenildiği üzere pozitifdir. Bunlardan tarım dışı istihdam %1 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahipken, fabrika siparişleri ise %5 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir. Beklentilerin üzerinde ABD tarım dışı istihdam ve fabrika siparişleri, ABD dolarının değer kazanmasına yol açmaktadır. Bu bulgular, ABD ekonomisine dair beklentilerin ötesinde olumlu sinyallerin ABD dolarının değerini artırması noktasındaki genel beklentiyle aynı doğrultudadır. Öte yandan, Türkiye makroekonomik haber sürprizlerinden herhangi birisinin kurun seviyesi üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır.

Elde edilen bulgular, Almeida vd. (1998), Andersen ve Bollerslev (1998), Andersen vd. (2003), Ehrmann ve Fratzscher (2005) ve Pearce ve Solakoglu (2007)'nin bulguları ile aynı doğrultudadır. Nitekim, Almeida vd. (1998, s. 390), ABD istihdam açıklamalarının DEM/USD getirileri üzerinde en büyük etkiye sahip olduğunu, yine bu anonsların etki kalıcılığının da en yüksek seviyede bulunduğunu belirlemişlerdir. Andersen ve Bollerslev (1998, s. 236), DEM/USD için en büyük 5 dakikalık mutlak getirilere ABD istihdam raporu anonslarının neden olduğunu tespit etmişlerdir. Andersen vd. (2003, s. 51), ABD tarım dışı istihdam anonslarının GBP/USD, JPY/USD, DEM/USD, CHF/USD ve EUR/USD kurlarının seviyesi üzerinde anlamlı bir etkide bulunduğunu, ABD fabrika siparişlerinin ise sadece EUR/USD kurunun seviyesi üzerinde anlamlı bir etki oluşturduğunu ortaya koymuşlardır. Ehrmann ve Fratzscher (2005, s. 325) ise, ABD'deki tarım dışı istihdam artışının ABD dolarını mark-euro karşısında güçlendirdiğini tespit etmişlerdir. Pearce ve Solakoglu (2007, ss. 316-320), ABD tarım dışı istihdam sürprizlerinin, JPY/USD ve DEM/USD getirileri üzerinde anlamlı bir etki oluşturduğunu ve bu etkinin kalıcılığının anons sonrasında 6 saate kadar sürebildiğini saptamışlardır.

Makroekonomik haber sürprizlerinin kurun volatilitesi üzerindeki etkileri incelendiğinde ise, ABD ISM PMI ve işsizlik oranı sürprizleri, sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık seviyelerinde istatistiksel olarak kurun volatilitisini artırıcı yönde anlamlı bir etkide

bulunmaktadır. Türkiye makroekonomik haber sürprizlerinden ise ÜFE ve 1 haftalık repo faiz oranı sürprizlerinin %5 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak kurun volatilitesi üzerinde anlamlı bir etkide bulunduğu tespit edilmiş, bunlardan ÜFE sürprizlerinin volatilitiyi azaltıcı, 1 haftalık repo faiz oranı sürprizlerinin ise artırıcı yönde bir etkide bulunduğu belirlenmiştir. Bu bulgular çerçevesinde, ABD ISM imalat PMI ve işsizlik oranı sürprizleri ile Türkiye 1 haftalık repo sürprizlerinin piyasadaki belirsizliği artırıcı yönde bir etkide bulunduğu, Türkiye ÜFE sürprizlerinin ise piyasayı sakinleştirici etkisinin olduğuna varılmıştır.

Elde edilen bu bulgular, Andersen ve Bollerslev (1998), Pearce ve Solakoglu (2007) ve Evans ve Speight (2010a)'ın bulguları ile aynı doğrultudadır. Nitekim, Andersen ve Bollerslev (1998, s.250), DEM/USD volatilitesindeki ani sıçramalar üzerinde istihdam raporu anonslarının⁴ en büyük etkiyi oluşturduğunu belirlemişlerdir. Pearce ve Solakoglu (2007, s. 315), NAPM⁵ sürprizlerinin DEM/USD volatilitesi üzerinde %10 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı bir etki oluşturduğunu ve bu etkinin anonsu takip eden ikinci 5 dakika içerisinde ortaya çıkıp, 1 saat içerisinde son bulduğunu saptamışlardır. Evans ve Speight (2010a, ss. 561-565) ise, ABD istihdam raporu anonslarının, EUR/USD, EUR/GBP ve EUR/JPY volatilitesinde önemli artışlara yol açtığına ulaşmışlardır.

Tablo 4:
ABD ve Türkiye Makroekonomik Haber Sürprizlerinin USD/TL Kuru Üzerindeki Etkilerine Dair EGARCH (1,1) Modeli Sonuçları

Ortalama Denklemi			Varyans Denklemi		
Değişken	Katsayı		Değişken	Katsayı	
\emptyset_0	0,000182	(0,000131)	ω	-0,061147**	(0,000315)
\emptyset_{TR_HafRep}	0,000794	(0,002133)	α	-0,016551**	(0,000105)
$\emptyset_{TR_CarışLAç}$	-0,000602	(0,000536)	γ	0,056029**	(0,009552)
$\emptyset_{TR_GSYİH}$	-0,000985	(0,001608)	β	0,992757**	(0,000211)
\emptyset_{TR_PMI}	0,000856	(0,001696)	δ_{TR_HafRep}	0,087620*	(0,037725)
$\emptyset_{TR_İşOr}$	4,65E-06	(0,000556)	$\delta_{TR_CarışLAç}$	-0,015796	(0,050054)
$\emptyset_{TR_KapKull}$	0,000479	(0,000651)	$\delta_{TR_GSYİH}$	0,119793	(0,073392)
$\emptyset_{TR_SanÜreEnd}$	0,000271	(0,000700)	δ_{TR_PMI}	-0,077240	(0,103947)
$\emptyset_{TR_Tüfe}$	0,000298	(0,000668)	$\delta_{TR_İşOr}$	0,005115	(0,032449)
$\emptyset_{TR_TukGuvEn}$	-0,001680	(0,001862)	$\delta_{TR_KapKull}$	-0,039749	(0,033593)
$\emptyset_{TR_Üfe}$	0,000312	(0,001544)	$\delta_{TR_SanÜreEnd}$	0,009533	(0,038225)
$\emptyset_{US_İşStk}$	0,000242	(0,000644)	$\delta_{TR_Tüfe}$	-0,042029	(0,040929)
\emptyset_{US_CFNAI}	0,000706	(0,000584)	$\delta_{TR_TukGuvEn}$	-0,006638	(0,098825)
$\emptyset_{US_Tüfe}$	-0,000541	(0,000702)	$\delta_{TR_Üfe}$	-0,144686*	(0,070140)
$\emptyset_{US_CarışLAç}$	0,000653	(0,001111)	$\delta_{US_İşStk}$	-0,051005	(0,044722)
$\emptyset_{US_DayTükMal}$	-0,000422	(0,000667)	δ_{US_CFNAI}	-0,059618	(0,046659)
\emptyset_{US_FabSip}	0,001682*	(0,000669)	$\delta_{US_Tüfe}$	-0,049837	(0,039952)
$\emptyset_{US_FedFonOr}$	-0,000237	(0,000213)	$\delta_{US_CarışLAç}$	0,035574	(0,088208)
$\emptyset_{US_KonBaş}$	-0,000488	(0,000578)	$\delta_{US_DayTükMal}$	-0,010588	(0,055447)

$\emptyset_{US_SanÜre}$	0,000775	(0,000801)	δ_{US_FabSip}	0,063482	(0,053080)
\emptyset_{US_PMI}	-0,001071	(0,000662)	$\delta_{US_FedFonOr}$	8,06E-05	(0,002143)
$\emptyset_{US_YenKonSat}$	6,96E-05	(0,000804)	$\delta_{US_KonBaş}$	0,059647	(0,052422)
$\emptyset_{US_TarDışIst}$	0,001800**	(0,000638)	$\delta_{US_SanÜre}$	0,040842	(0,050658)
$\emptyset_{US_KişGel}$	-0,000457	(0,000405)	δ_{US_PMI}	0,193367**	(0,045138)
$\emptyset_{US_ÜFE}$	-0,000417	(0,001132)	$\delta_{US_YenKonSat}$	-0,011009	(0,038825)
$\emptyset_{US_GSYİH}$	-0,000875	(0,001964)	$\delta_{US_TarDışIst}$	-0,008336	(0,049389)
\emptyset_{US_PerSat}	0,000917	(0,000730)	$\delta_{US_KişGel}$	-0,030540	(0,048623)
$\emptyset_{US_MalveHizTicDen}$	-0,000560	(0,000659)	$\delta_{US_ÜFE}$	-0,055953	(0,090213)
$\emptyset_{US_İşsizlkOra}$	0,000276	(0,000533)	$\delta_{US_GSYİH}$	-0,058795	(0,079108)
			δ_{US_PerSat}	0,032316	(0,059021)
			$\delta_{US_MalveHizTicDen}$	-0,023243	(0,056326)
			$\delta_{US_İşsizlkOra}$	0,108126*	(0,046813)
t dağılımı s.d.	8,8693**	(1,525)			
Tanı Testleri					
LB-Q (10)	11,588	[0,314]			
LB-Q ² (10)	9,2467	[0,509]			
ARCH-LM (10)	0,9306	[0,503]			
**, * sırasıyla %1 ve %5 düzeylerinde anlamlılığı belirtmektedir. Parantez içerisindeki değerler standart hata değerleridir. Köşeli parantez içerisindeki değerler p değerlerini ifade etmektedir. LB-Q ve LB-Q ² , sırasıyla standartlaştırılmış hatalar ile standartlaştırılmış hataların karesinin Ljung-Box Q testi ile otokorelasyon sınaması değerleridir.					

EGARCH (1,1) tahmininin ardından modelin tanı testleri incelendiğinde, LB-Q ve LB-Q² testlerinin sonuçları sırasıyla standartlaştırılmış hatalar ile standartlaştırılmış hataların karesinin otokorelasyona sahip olmadığına dair sıfır hipotezinin reddedilemeyeceğine, ARCH-LM testi sonucu ise standartlaştırılmış hatalarda ARCH etkisinin olmadığına dair sıfır hipotezinin reddedilemeyeceğine işaret etmektedir. Dolayısıyla bu testlerin sonuçlarından, modelin uygun bir şekilde tahmin edildiği anlaşılmaktadır.

Sonuçlar

Makroekonomik haberlerin gerçek değerleri ile bu haberlerin anonsu öncesi beklenen değerleri arasındaki fark, haber sürprizleri olarak ifade edilmektedir. Makroekonomik haberlerin beklentiler doğrultusunda gelişmesi bir sürpriz olmadığından, zaten beklentilerin fiyatlarca absorbe edilmiş olması beklenmektedir. Makroekonomik haberlerin sürpriz bileşeni ise bir yeni bilgi olarak belirlediğinden, yeni bilginin döviz kurları üzerinde nasıl bir etkide bulunduğu bir araştırma sorusu olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada, makroekonomik haber sürprizlerinin USD/TL günlük kuru üzerindeki etkileri, 02.01.2009 ile 30.09.2016 arası dönemde, ABD'den 18 habere dair sürpriz serisi ile Türkiye'den 10 habere dair sürpriz serisinin kullanılması ve EGARCH (1,1) modelinin uygulanmasıyla araştırılmıştır. Günlük kur serisi ile haberlere dair gerçek ve beklenen değerler

Bloomberg'den elde edilmiş olup, her ne kadar döviz piyasası 24 saat esasıyla işlese de günlük kur serisi ABD doğu saati ile 17.00 kesim noktası (break point) olmak suretiyle elde edilmiştir. Dolayısıyla, ABD ve Türkiye arasındaki zaman farkına rağmen, hem ABD hem de Türkiye makroekonomik haber sürprizlerinin kur üzerinde aynı gündeki etkilerinin incelenmesi imkânı söz konusu olmaktadır.

Elde edilen bulgular, USD/TL kurunun seviyesi üzerinde Türkiye'ye ait haber sürprizlerinin anlamlı bir etkisinin olmadığını, kurun seviyesinin daha çok ABD kaynaklı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu, Dolar'ın değerinin belirlenmesinde ABD ekonomisinin iç dinamiklerinin ve ekonominin genel koşullarına bağlı olarak FED'in para arzı ve faiz oranlarına ilişkin kararlarının etkili olduğu bilgisi ile uyumludur. Nitekim analiz sonuçları, ABD Tarım Dışı İstihdam ve Fabrika Siparişleri haberlerine ilişkin pozitif sürprizlerin Dolar'ın değerini arttırdığını göstermektedir. Amerikan ekonomisinde iyileşme sinyali olarak algılanabilecek bu sürprizler, FED'in para politikası kararlarının yanı sıra yatırımcı nezdinde Dolar'a duyulan güveni ve neticesinde talebi etkilemek suretiyle de USD/TL kurunu yükseltecektir (sürprizlerin yönünün negatif olduğu durumlarda ise tersi etkiler geçerli olmaktadır).

Kurların seviyesinin belirlenmesi kuramsal temellerle daha kolay anlaşılabilir bir konu iken, volatilité olgusu daha karmaşık dinamiklere sahiptir. Fiyatlarda çok kısa süreler içinde ortaya çıkan dalgalanmaları, yani fiyatın oynaklığını ifade ettiği için volatilité, finansal varlıklar için riskin ölçüsü olarak kabul edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında piyasalarda belirsizliğe ya da yatırımcılar nezdinde tedirginliğe sebep olabilecek gelişmelerin finansal varlıkların (bu çalışmada USD/TL kurunun) volatilitésini arttırması beklenir. Analiz sonuçları koşullu volatilitenin hem ABD hem de Türkiye kaynaklı olduğunu göstermektedir. ABD kaynaklı olarak ISM PMI ile işsizlik oranı sürprizlerinin koşullu volatilitéyi arttırdığı bulunmuştur. Aynı etki Türkiye kaynaklı haberlerden bir hafta vadeli repo faiz oranı (TCMB politika faizidir) sürprizleri ile ortaya çıkmaktadır. Bu haberlerin piyasada belirsizliği arttırıcı bir etki oluşturduğu söylenebilir. Örneğin politika faizinin beklentilerin üzerinde artması, piyasada genel faiz haddinin yükseleceğine ilişkin bir algı yaratarak ekonomik koşullar ile ilgili beklentileri bulanıklaştırabilir. Bu tür bir belirsizlik yatırımcıları uzun vadeli kararlar almaktan uzaklaştırarak spekülâtif hareket etmeye yönlendirebilir. Böylece kurlarda oynaklığın artması beklenebilir. Türkiye kaynaklı ÜFE sürprizlerinin ise koşullu volatilitéyi azaltıcı yönde anlamlı bir etkide bulunduğu saptanmıştır.

Araştırmada kullanılan makroekonomik göstergelere ilişkin toplam 28 sürpriz serisi arasından, kurların seviyesi ve volatilité üzerinde etkili bulunanların nispeten az olmasının bir

nedeni, çalışmanın günlük verilerle gerçekleştirilmiş olması olabilir. Nitekim, duyuru etkileri gün içinde çok kısa sürelerde ortaya çıkabilmekte ve yeni bilgi dakikalar içerisinde fiyatlanarak kısa bir süre sonra yeni bir denge fiyatı oluşabilmektedir. Bu bağlamda, USD/TL döviz kurunun yüksek frekanslı verilerinin (1 dakikalık, 5 dakikalık vb.) kullanılması suretiyle makroekonomik haberlerin gün içi (intraday) etkilerinin incelenmesi literatüre katkı sağlayacaktır.

SONNOTLAR

1. Şikago FED Ulusal Faaliyet Endeksi (Chicago FED National Activity Index, CFNAI)'dir.
2. Federal fon oranı ile ilgili değişikliğe Federal Açık Piyasa Komitesi (Federal Open Market Committee, FOMC) karar vermektedir. FOMC yılda 8 kere toplanmakta olup, bu yaklaşık 6 haftada bir toplandıkları anlamına gelmektedir. Federal fon oranı gerçek ve beklenti değerleri, Bloomberg'den günlük frekanslar olarak elde edilmiştir.
3. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Para Politikası Kurulu ayda bir toplanmaktadır. 1 Haftalık repo faizleri ile ilgili değişikliğe bu kurul karar vermektedir.
4. ABD istihdam raporu içerisinde, tarım dışı istihdam, işsizlik gibi çeşitli istatistikler yer almaktadır.
5. ISM, Ocak 2002 öncesinde ABD Ulusal Satın Alma Yöneticileri Birliği (National Association of Purchasing Management, NAPM) adı altında faaliyet göstermekteydi.

Kaynakça

- Almeida, A., Goodhart, C., & Payne, R. (1998). The effects of macroeconomic news on high frequency exchange rate behavior. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 33(3), 383-408.
- Andersen, T. G., & Bollerslev, T. (1998). Deutsche mark-dollar volatility: Intraday activity patterns, macroeconomic announcements, and longer run dependencies. *The Journal of Finance*, 53(1), 219-265.
- Andersen, T. G., Bollerslev, T., Diebold, F. X., & Vega, C. (2003). Micro effects of macro announcements: Real time price discovery in foreign exchange. *The American Economic Review*, 93(1), 38-62.
- Andersen, T. G., Bollerslev, T., Diebold, F. X., & Vega, C. (2007). Real-time price discovery in global stock, bond and foreign exchange markets. *Journal of International Economics*, 73(2), 251-277.
- Büttner, D., Hayo, B., & Neuenkirch, M. (2012). The impact of foreign macroeconomic news on financial markets in the Czech Republic, Hungary and Poland. *Empirica*, 39(1), 19-44.
- Cai, J., Cheung, Y. L., Lee, R. S. K., & Melvin, M. (2001). 'Once-in-a-generation' yen volatility in 1998: Fundamentals, intervention and order flow. *Journal of International Money and Finance*, 20(3), 327-347.
- Chaboud, A. P., Chernenko, S. V., Howorka, E., Iyer, R. S. K., Liu, D., & Wright, J. H. (2004). The high-frequency effects of U.S. macroeconomic data releases on prices and trading activity in the global interdealer foreign exchange market. *FRB International Finance Discussion Papers*, No. 823.
- Chang, Y., & Taylor, S. J. (2003). Information arrivals and intraday exchange rate volatility. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 13(2), 85-112,

- Chatrath, A., Miao, H., Ramchander, S., & Villupuram, S. (2014). Currency jumps, cojumps and the role of macro news. *Journal of International Money and Finance*, 40, 42-62.
- Chen, Y.-L., & Gau, Y.-F. (2010). News announcements and price discovery in foreign exchange spot and futures markets. *Journal of Banking & Finance*, 34(7), 1628-1636.
- Dominguez, K. M. E., & Panthaki, F. (2006). What defines 'news' in foreign exchange markets?. *Journal of International Money and Finance*, 25(1), 168-198.
- Ederington, L. H., & Lee, J. H. (1993). How markets process information: News releases and volatility. *The Journal of Finance*, 48(4), 1161-1191.
- Ederington, L. H., & Lee, J. H. (1995). The short-run dynamics of the price adjustment to new information. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 30(1), 117-134.
- Ederington, L., & Lee, J. H. (2001). Intraday volatility in interest-rate and foreign-exchange markets: ARCH, announcement and seasonality effects. *The Journal of Futures Markets*, 21(6), 517-552.
- Ehrmann, M., & Fratzscher, M. (2005). Exchange rates and fundamentals: New evidence from real-time data. *Journal of International Money and Finance*, 24(2), 317-341.
- Evans, M. D. D., & Lyons, R. K. (2005). Do currency markets absorb news quickly?. *Journal of International Money and Finance*, 24(2), 197-217.
- Evans, K., & Speight, A. (2010a). International macroeconomic announcements and intraday euro exchange rate volatility. *Journal of the Japanese and International Economies*, 24(4), 552-568.
- Evans, K. P., & Speight, A. E. H. (2010b). Intraday periodicity, calendar and announcement effects in Euro exchange rate volatility. *Research in International Business and Finance*, 24(1), 82-101.
- Fiser, R., & Horvath, R. (2010). Central bank communication and exchange rate volatility: A GARCH analysis. *Macroeconomics and Finance in Emerging Market Economies*, 3(1), 25-31.
- Frömmel, M., Mende, A., & Menkhoff, L. (2008). Order flows, news and exchange rate volatility. *Journal of International Money and Finance*, 27(6), 994-1012.
- Gau, Y. F., & Hau, M. (2004). Public information, private information, inventory control and volatility of intraday Ntd/Usd exchange rates. *Applied Economic Letters*, 11(4), 263-266.
- Galati, G., & Ho, C. (2003). Macroeconomic news and Euro/Dollar exchange rate. *Economic Notes* 32(3), 371-398.
- Goyal, A., & Arora, S. (2012). The Indian exchange rate and central bank action: An EGARCH analysis. *Journal of Asian Economics*, 23(1), 60-72.
- Hashimoto, Y., & Ito, T. (2010). Effects of Japanese macroeconomic statistic announcements on the Dollar/Yen exchange rate: High-resolution picture. *Journal of the Japanese and International Economies*, 24(3), 334-354.
- Johnson, G., & Schneeweis, T. (1994). Jump-diffusion processes in the foreign exchange markets and the release of macroeconomic news. *Computational Economics*, 7(4), 309-329.

- Kim, S. J. (1998). Do Australian and the US macroeconomic news announcements affect the Usd/Aud exchange rate? Some evidence from E-GARCH estimations. *Journal of Multinational Financial Management*, 8(2-3), 233-248.
- Kim, S. J., McKenzie, M. D., & Faff, R. W. (2004). Macroeconomic news announcements and the role of expectations: Evidence for US bond, stock and foreign exchange markets. *Journal of Multinational Financial Management*, 14(3), 217-232.
- Laakkonen, H. (2007a). The impact of macroeconomic news on exchange rate volatility. *Finish Economic Papers*, 20(1), 23-40.
- Laakkonen, H. (2007b). Exchange rate volatility, macro announcements and the choice of intraday seasonality filtering method. *Bank of Finland Research Discussion Papers*, No. 23.
- Laakkonen, H., & Lanne, M. (2009). Asymmetric news effects on exchange rate volatility: Good vs. bad news in good vs. bad times. *Studies in Nonlinear Dynamics & Econometrics*, 14(1), 1-38.
- Laakkonen, H., & Lanne, M. (2013). The relevance of accuracy for the impact of macroeconomic news on exchange rate volatility. *International Journal of Finance and Economics*, 18(4), 339-351.
- Liu, L.G., & Pauwels, L.L. (2012). Do external political pressures affect the Renminbi exchange rate?. *Journal of International Money and Finance*, 31(6), 1800-1818.
- Nelson, D. B. (1991). Conditional heteroskedasticity in asset returns: A new approach. *Econometrica*, 59(2), 347-370.
- Pearce, D. K., & Solakoglu, N. (2007). Macroeconomic news and exchange rates. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 17(4), 307-325.
- Vortelinos, D. I. (2015). The effect of macro news on volatility and jumps. *Annals of Economics and Finance*, 16(2), 425-447.

Muhafazakâr Düşünce Ekseninde İnsan ve Toplum

Kamil ŞAHİN*

Geliş Tarihi (Received: 20.09.2017 – Kabul Tarihi (Accepted): 10.12.2017

Öz

Siyasal ideolojiler genellikle dünyayı belirli çerçeveler, kalıplarda değerlendirme biçimi olarak değerlendirilmektedirler. Bu bakış açısına göre her siyasal ideolojinin insan, devlet, toplum ve diğer hususlarda bir takım genel kabulleri bulunmakta ve bu kabuller doğrultusunda insana, devlete ve sosyal düzene dair açıklamalar yapılmaktadır. Bu nokta da muhafazakarlık diğer siyasal ideolojiler gibi bir ideoloji olarak görülmemektedir. Muhafazakarlık teorisyenleri tarafından muhafazakarlık bir tutum yahut mizaç olarak değerlendirilmektedir. Muhafazakâr düşünce, tarihsel kökleri çok gerilere kadar götürülse de modern anlamda Aydınlanma döneminin rasyonel toplum inşası projelerine karşı toplumlumun sahip olduğu geleneklerin ve değerlerin korunması çerçevesinde gelişmiştir. Muhafazakâr düşüncenin karakterinin belirlenmesinde Edmund Burke'ün Fransız Devrimi'ne yönelttiği eleştiriler önemli bir rol oynamıştır. Toplumsal değerlerin korunması temelinde oluşan muhafazakâr düşünce, toplumda gerçekleştirilecek her türlü devrim niteliğine sahip şiddetli değişimlere karşı çıkmış ve toplumun çağın koşullarına uyum sağlamasında evrimci değişimi savunmuştur. Böylece muhafazakâr düşüncenin niteliği, içinde geliştiği toplumun yapısına göre farklılık göstermektedir. Toplumsal yapı bağlamında farklılıklar muhafazakâr düşünce bağlamında insana ve topluma bakış açısını da toplumdaki topluma değiştirecektir.

Anahtar Kelimeler: Muhafazakarlık, Düzen, Değişim, Toplumsal Süreklilik, Toplum.

* Yrd. Doç. Dr. Kırıkkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, sahinkamil@kku.edu.tr

Human And Society In The Context Of Conservative Thought

Abstract

Political ideologies are generally considered as a form of evaluation of the world in certain frames and patterns. From this point of view, every political ideology has a general set of assumptions about people, state, society and other issues, and explanations about human, state and social organization are made in line with these assumptions. At this point, conservatism is not seen as an ideology like other political ideologies. Conservatism is considered as an attitude or temperament by conservative theorists. Although its historical roots have been taken to very old-time, in the modern sense, conservative thought has evolved within the framework of the protection of traditions and values that society has against the projects of rational society construction in the Enlightenment period. Edmund Burke's criticism of the French Revolution played an important role in defining the character of the conservative thinker. Conservative thought on the basis of the protection of social values has opposed the violent changes that have every kind of revolution to be realized in the society and advocated evolutionist change in harmony with the conditions of the society. Thus the nature of conservative thinking differs according to the structure of the society in which it develops. Differences in the context of social structure will change the view of human beings and society in the context of conservative thinking.

Keywords: Conservatism, Order, Change, Social Continuity, Society.

Giriş

Toplum içerisinde sürekli olarak değişen ve gelişen, dinamik bir yapıdır. Toplumsal değişme bazı zamanlarda oldukça yavaş bir biçimde gerçekleşirken, sanayi devriminde olduğu gibi bazı zamanlarda oldukça hızlı bir şekilde gerçekleşebilmektedir. Fakat hızlı ve kökten değişmeler, toplumlarda birtakım bunalımların, sosyal problemlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Elbette toplumsal problemlere, bunalımlara birtakım çözüm önerileri de getirilmektedir ki bu noktada da genel olarak bunalımların yeni kuramların ortaya çıkması için gerekli bir önkoşul olduğu düşüncesi ortaya çıkmaktadır (Kuhn, 2005:167). Aydınlanma düşüncesinin ürettiği ideolojiler, düşünce akımları genel olarak düzenli ve ahenkle işleyen toplum tasavvurları özelliğini göstermektedir. Sanayileşme sürecinin toplumda meydana getirdiği büyük değişme ve bu değişimin bir eklentisi olan toplumsal sorunlar sosyoloji biliminin doğmasına neden olmuştur. Liberalizm, sosyalizm, özgürlük ve eşitlik düşünceleri, muhafazakârlık gibi düşünce akımları sanayileşme sürecinin toplumda yol açtığı sancılı bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Mevcut toplumsal yapının yeni gelişmelere uyum sağlayamaz hale gelmesi, uyumlu toplumsal yapı modelleri üzerinde düşünülmesine, yeni arayışlara neden olmuştur.

Tasavvur edilen yeni toplum modelleri, genellikle eski toplumsal yapının tüm kurumlarının artık bir işlevi olmadığı ve hepsinin yerine yeni kurumların geçmesi gerektiği fikrinde temellenmektedir. Toplumun dönüştürülmesine ve dolayısıyla tüm kurumları ile yenilenmesi fikrine karşı, eski toplumsal kurumların köklü bir tarihsel birikime sahip olması nedeniyle toplumsal sorunların çözümlenmesinde ve toplumun bir arada tutulmasında bu kurumlara ihtiyaç olduğunu savunanlar da bulunmaktadır. Bu sav, karşımıza aydınlanma düşüncesinin bir ürünü olarak, aydınlanma düşüncesine karşı reaksiyoner bir tutum olan “muhafazakâr” düşünceyi çıkarmaktadır.

Öte yandan her siyasal düşüncenin temelleri Aydınlanma düşüncesi öncesine dayandırılabilirdiği gibi muhafazakâr düşüncenin temelleri de Aydınlanma düşüncesi öncesine dayandırılabilir. Çaha, muhafazakâr düşüncenin Aristo'ya ve Roma devri düşünürlerinden Cicero'ya kadar uzanabilecek bir tarihsel arka planı olduğunu belirtmektedir (2008:133). Cicero geleneksel muhafazakâr anlayışın önemle üzerinde durduğu, devletin devamı, toplumsal sınıflar ve aristokratik vesayetçilik, geleneklere saygı ve tarihsel deneyimlere bağlılık (Çelik, 2004:216) gibi görüşleri ile kendi zamanında, günümüzdeki anlamıyla muhafazakâr bir tavır sergilemiştir. Fakat modern anlamıyla muhafazakârlık, Fransız Devrimine karşı bir düşünce olarak Edmund Burke'ün “*Reflections on*

the Revolution in France” adlı eseri kaynak alınarak, siyaset felsefesinin bir konusu haline gelmiştir. Burke bu eserinde genel olarak Fransa’da gerçekleşmekte olan devrimin toplumsal yapı için ne kadar kötü sonuçlarının olacağını ve gerçekleşen bu radikal değişikliklerin sadece Fransa ile sınırlı kalmayacağını tüm Avrupa’ya yayılma ve istikrarsızlığa, kaosa sürüklenme riskinin olduğunu belirterek toplumsal değişimlerin tarih, gelenekler ve değerler göz önüne alınarak yapılması gerektiğini bu noktada da İngiltere’nin örnek alınabileceğini ifade etmektedir.

1. Kavramsal Olarak Muhafazakarlık

Korumak muhafaza etmek anlamına gelen Latince “conservare”, İngilizce “preserve” terimlerinin dilimizdeki karşılığı olan muhafazakarlık, siyasal bir prensip biçimiyle 19. yüzyılda Batı Avrupa’da kullanılmaya başlanmıştır (Marshall, 1999:111). Muhafazakârlık terim olarak bildik anlamda bir ideoloji olmamakla birlikte, Aydınlanma düşüncesiyle ortaya çıkan ideolojilerin teorilerini reddeden bir teori olma durumundadır (Vincent, 2006:129). Bu paradoksal ideolojik konumuyla muhafazakârlık diğer ideolojiler gibi mükemmel toplum tasavvurunda bulunmayarak, rasyonel ve radikal düzenlemelere karşı çıkmaktadır.

Muhafazakarlık aydınlanma düşüncesinin, devrimci aklı merkeze alması yoluyla geleneği söküp atmasına karşı, geleneğin evrimci yolla rasyonel olarak savunulması, fakat çoğu zaman sadece doğal olan ile realite arasındaki örtüşmeye dikkati çeken davranışsal bir tutum ortaklığı olarak belirlenmektedir (Popper, 2000:81). Bu belirlenim muhafazakarlığın bir ideoloji olmaktan çok tutum olma özelliğini ön plana çıkartmaktadır.

Bir mizaç olarak muhafazakarlık ya da muhafazakâr olmak belli bir biçimde düşünme ve davranma eğiliminde olmayı ve belli türden sosyal şartları diğerlerine tercih etme eğiliminde olmayı ihtiva etmektedir (Oakeshott 2004:55). Belli tür şartlar, durumlar ya da davranışlardan kastedilen ise insanın aşına olduğu şeyi yapmayı tercih etmesi, yeni olanı bilinmeyeni denemeyi tercih etmekten kaçınmasıdır.

Fakat muhafazakarlık tamamen değişime karşı bir duruş da değildir. Muhafazakârlık, “bilinçli gelenekçilik” olarak değerlendirildiğinde, kaybedilen geleneklere karşın elde kalan geleneklerin korunması yolunda muhafazakârlar, değişimi evrimsel olarak desteklemektedirler ve böylece muhafazakârlık, belirli ve değişmez bir prensipler sistemi olma özelliği taşımamaktadır (Kirk, 2005a:140). Bilinçli gelenekçilik böylece hızlı ve radikal değişimlere

karşı rasyonel bir tavır alış biçimi olarak değişmeyi kabul eden fakat değişimin hızını kontrol altında tutmayı amaçlayan bir yapıya sahip görünmektedir.

Muhafazakâr politik yaklaşım liberalizm, sosyalizm ve faşizm gibi büyük modern ideolojilerin izlediği evrensel yolu takip etmez. O, değişim için içgüdüsel bir hoşlanma, düşünceye karşı ek bir uyarı ve insanların büyük bir çoğunluğunun tamamen özgür olabileceği gibi düşüncelerin karşısına insanlık tarihinin bir deneyimler birikimi olarak çıkmıştır. Muhafazakârlıkta değişmeyen gelenekler, ritüeller, ahlak ve kurumlar nesilden nesile aktarılır (Crowther, 1992:108). Böylece değişim nesillere yayılarak süreç içerisinde gerçekleşirken temel toplumsal yapıların değişim süreci içinde değişimi kontrol etme ve yönlendirme gücü, değişimin toplum açısından oluşturabileceği olumsuz sonuçları bertaraf etme olanağı sağlamaktadır.

2. Muhafazakâr Düşüncede İnsan ve Toplum

Muhafazakârlığın birey anlayışının referans kaynağı, Hıristiyan doktrininde yer alan ilk günah ve insanın mükemmel olmayan bir varlık olarak dünyaya gelmesi anlayışıdır (Akkaş, 2004:112). Muhafazakâr felsefenin temelinde, insanın mükemmel olmayan bir varlık olarak görülmesi yer almaktadır. Muhafazakarlığın eksik bir varlık olarak gördüğü insan, güvenlik arayan ve ait olma duygularına sahip varlıklar olarak kavramlaştırılmaktadır (Yılmaz, 2003:94). Bireyin aidiyet arzusunun ve güvenlik arayışının neticesi olarak bir toplum içinde yaşama zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Toplum içinde yaşama zorunluluğu bireyin pek çok arzu, istek ve ihtiyaçlarını tek başına karşılayamamasından kaynaklanmaktadır. Toplum içinde yaşama zorunluluğu insanı muhafazakâr teorinin ifade ettiği biçimiyle eksik ve mükemmel olmayan bir varlık durumuna getirmektedir. Bu yüzden insan topluma ve düzen içinde yaşamak zorundadır.

Toplumsal hayat birey için bir zorunluluk olduğunda bu hayatın bireyin davranışlarını belirlemesi, bir takım kurallara uymak zorunda bırakması otoriteye boyun eğmeyi öğrenmesi ve dolayısıyla toplumun birey için belirlediği hayatı ve anlamlar dünyası içindeki değerleri yaşaması ve düzenli ve istikrarlı bir hayat için toplumsal değerleri yaşatması kaçınılmazdır.

Burke'e göre insan, yaşadığı tarihsel, kültürel ve sosyolojik şartlardan bağımsız, evrensel bir varlık olarak kabul edilemez. Bu itibarla genel olarak insan, rasyonel davranışlar sergilese de her yerde ve her şartta aynı tür davranışları sergilemez. Bu bağlamda insan, tarihten gelen ve toplumsal yapıdan aldığı karakteristik özellikler çerçevesinde duyuş ve düşünüşlerle davranışlar sergiler. Burke'e göre insan, tarihinden ve toplumdan bağımsız olarak

düşünülemez. O, insanı; tarihin, kültürün, inançların, toplumsal şartların, alışkanlıkların ve geleneklerin şekillendirdiğini savunmaktadır. Burke'e göre insanın gerçek doğası, insanın doğal yapısıyla ilgili değildir. İnsanın doğal yapısı, içinde yaşadığı toplumun şartlarıyla ilgilidir. İnsanın gerçek doğasını içinde yaşadığı ve onu çepeçevre kuşatan toplumsal ve kültürel koşullar oluşturmaktadır (Çaha, 2008:139-140).

Muhafazakârlık bireysel olarak insanı, devralmış olduğu tarihsel mirasın ve içinde yaşadığı toplumsal değerlerin oluşturduğu ahlaki bir varlık olarak görmektedir. Stankiewitz'e göre muhafazakârlığın temel ontolojik varlık olarak kabul ettiği 'ben', bireyin maddi ve psikolojik boyutlarının ötesinde metafizik bir boyutunun da varlığını onamaktadır. Burke'e göre de insan, fiziksel ve ahlaki iki parçadan oluşan bir bütündür. Ona göre insanın doğal durumu, toplum içinde yaşamak ve medeniyete doğru yavaş yavaş ilerlemek şeklinde tasvir edilmektedir. Bu nedenle insan aklının sınırlılığı ve insanın mükemmel olmayan bir varlık oluşu, insanın bir toplum içerisinde yaşamasını gerektirmektedir (Özipek, 2004:71-72). Bu bakış açısına göre insan mükemmel olmayan yapısı nedeniyle ihtiyaçlarını karşılamak için toplum halinde yaşamalı ve toplumsal kurallara yine yaşamını idame ettirmek için uymalıdır.

Muhafazakâr düşünceye göre toplum; birey, aile ve sivil kuruluşların işbölümü, hiyerarşi ve karşılıklı bağımlılık ilişkilerinden ortaya çıkan bir bütündür (Akkaş, 2004:115). Toplumu oluşturan bu kurumlar bütünü, insanın tüm ihtiyaçlarının karşılanabileceği, insanın yaşaması için gerekli olan doğal çevreyi teşkil etmektedir. Muhafazakâr bakış açısı insana, toplum dışında herhangi bir anlam yüklememekte ve insanın toplum içerisinde anlamlı, değerli bir varlık olabileceğini savunmaktadır. Böylece insan, sosyo-tarihsel bir durum içerisinde kendini tanımlamaktadır (Berger ve Luckmann, 2008:259).

Hayek de liberal anlayış çerçevesinde, özgürlük ve eşitliklere vurgu yapmasına rağmen bireyi, toplumsal bir süreç tarafından düzeltilmesi gereken irrasyonel ve yanılığa düşebilen bir varlık olarak görmektedir (Burns, 1984:298). Bireyselliğin gelişmesinin temelinde, anlık doyumlardan, ruhsal ve maddi varlığın zenginleşmesi ve güvenlik adına yapılmış fedakârlıklar bulunmaktadır. Anlık doyumların ve güvenlik arayışının gerçekleşmeyeceği görüldüğünde, anlık hazlardan vazgeçmek için ortada bir neden kalmaz. Bu yüzden, kitlelerde bireysellik, seçkin denilen kesime oranla çok daha cılız ve dolayısıyla çok daha temelsiz bir şekilde bulunmaktadır. Bu duruma karşıt olarak, seçkinlerin başlıca uğraşısı, her zaman iktidarı ele geçirmek ve iktidarı ellerinde tutmak olmuştur. Toplumsal iktidarı ele geçirmenin yegâne yolu, nesnelere üzerinde iktidar kurmaktır. İnsanın nesnelere, eşya üzerinde iktidar kurma isteği ne

kadar yoğun olursa, eşyanın onun üzerindeki tahakkümü de o kadar ağır olacak ve insan da gerçek bireysel özelliklerinden o kadar uzaklaşacaktır (Horkheimer, 2005:146). Böylece insan içinden çıkamadığı bir duruma düşecek ve muhafazakâr düşünce açısından insanın bu durumdaki rehberi, toplumsal ve tarihsel deneyimleri ve bunların yanında inançları olacaktır.

Muhafazakâr bir birey, tecrübesinin bilincinde bir insan olarak kendinin sadece şimdije ait olmadığını, varlığının bireysel doğumuyla başlamadığını düşünür. Muhafazakâr insan, şu anda sahip olduğu karmaşık medeniyetin sağladığı tüm imkânların geçmiş nesillerin acıları ve fedakârlıklarının birer ürünü olduğunu düşünür. Sahip olduklarının korunması veya her şeyin iyi gitmesi için muhafazakâr bireye göre, toplumu oluşturan erkek ve kadınların gelenekler çerçevesinde çalışarak kötülük ve tembelliliğe karşı durmaları gerekmektedir. Muhafazakâr insan genel olarak ahlakı ve sosyal sürekliliği savunmaktadır. Muhafazakârlara göre insan, ahlaki ve sosyal değerlerin savunulması, canlı tutulmasıyla insan olarak kalabilir (Kirk, 2005b:16)

İyi bir birey muhafazakârlara göre, öncelikle ailesine, akabinde diğer toplumsal kurumlara ve devlete karşı görev ve sorumluluklarını yerine getiren, evrensel aklın ortaya çıkardığı rasyonel toplumu benimsemeyen bireydir. Muhafazakârlık iyiliğin toplumda deneme yanılma yoluyla olmayacağını, toplumsal düzen ve iyiliğin, iyiliği kutsanarak kanıtlanmış gelenek ve kurumlara sahip bir toplumda olacağını savunmaktadır (Akkaş, 2004:67). Muhafazakâr görüşe göre insanlar, zaten tabiatları gereği muhafazakârdır ve bunun nedeni ise tabiatları gereği yenilikten korku duymaları, yenilikten çekinmeleridir (Duverger, 1964:134). Böylece insan sonunu bilmediği ya da ön göremediği herhangi bir eylemi yapmaktan sürekli olarak kaçınan, bilişsel çelişki durumundan uzak durmaya çalışan bir varlık olarak düşünülmektedir. Elbette bu psikolojik durum insanın belli davranışlarını açıklamaya yeterli olabilirken diğer pek çok eylemi açıklamada yeterli görülmez.

3. Muhafazakârlık Açısından Toplumsal Düzen, Süreklilik ve Değişim

Toplumsal düzenin işleyişi açısından muhafazakâr düşüncenin en önemli referanslarına Burke'ün görüşlerinden ulaşılabilmektedir. Burke'e göre insan dünyasının işleyişi, kolayca, rasyonel olarak kavranamaz ve kendinden emin çıkarıma ya da toptan dönüşüme imkân vermeyecek kadar karmaşık, dolambaçlı ve esrarengizdir. Toplumu, toplumsal yaşamı ayakta tutan şey ise insanların rasyonel faaliyetleri yanında, aklın kavramakta aciz kalabileceği ve onlarsız toplumsal yaşamın çökebileceği duygu, alışkanlık, duygusal bağlılıklar, uzlaşımlar ve geleneklerdir. Toplumsal düzene yönelik olarak gelişen tahammülsüz ve saldırgan bir akılcılık,

toplumdaki kötöleri ortadan kaldırmaya yöneldiğinde iyileri de ortadan kaldıracığı için yıkıcı bir özellik gösterebilir. (Miller vd., 1994:96-97). Geleneklerin korunması gereken hassas yapılar olarak belirleyen muhafazakar düşünce açısından toplumsal düzen, düzeni tesis ettiği düşünülen her türlü değerin korunması gerekliliğini savunarak rasyonalitenin bu değerlere yapabileceği etkiler hususunda endişeli bir tavır sergilemektedir.

Burke, muhafazakâr toplumda her kuşağın kendisini, tam bir bilge gibi değil de sadece geçici bir uygulayıcı ve anayasa içinde bir yaşam kiracısı olarak düşündüğünü belirtmektedir. Ona göre muhafazakâr toplumda insanlar, toplumun özgün dokusunu kendi keyifleri için bozma hakkına sahip olmadıklarına inanmaktadırlar ve kendilerinden sonra gelecek nesilleri düşünerek hareket ederler. Böylece muhafazakâr toplumda insanlar, arkalarında kendilerinden sonra gelecek olanlara bir yerleşke yerine bir yıkıntı bırakma riskini üzerlerine alma hakkını kendilerinde görmemektedirler. Burke, insanın içinde bulunduğu bu durumun hem doğal hem de faydalı bir durum olduğunu düşünür. Ona göre, eğer insan doğası bu şekilde teşekkül etmemiş olsaydı, insanları geçmişe bağlayan ve bir toplum haline getiren değerlerle tüm bağlar kopar, toplumsal süreklilik tehlikeye girer ve toplumsal düzen bozulur ve hatta ilerlemeyi tek başına olanaklı kılan süreklilikte bozulurdu. Burke, toplumsal bağların kopması durumunda insanların, “mevsimlik yaz sinekleri” gibi geriye hiçbir bilgi kırıntısı bırakmadan ve geçmişlerini bilmeden yaşayıp öleceklerini dile getirerek, toplumsal düzene, geleneklere ve sürekliliğe vurgu yapmaktadır (Monk, 2004:334). Geleneklerin yol göstericiliği muhafazakâr düşünce açısından aklın yol göstericiliğinden böylece daha önemli hale gelmiş durumdadır. Muhafazakâr düşüncenin temel kabulleri olan insanın sınırlı ve eksik bir varlık olması akla güven noktasında da kendini göstererek, geleneklerin vb. toplumsal değer örüntülerinin yol göstericiliği olmaksızın bireyin yolunu bulamayacağı savunusu kuvvetlendirilmekte, bireysel akıl ötelenmektedir.

Aydınlanma düşüncesinin açıklanmasında Voltaire’in düşüncelerini yorumlayan Çiğdem, bütünüyle ateist ve toplumsal kurumların birbirinden uzaklaştığı, ailenin herhangi bir fonksiyon üretmediği bir toplumun, ancak bütün üyelerinin birer “filozof” olması durumunda ayakta kalabileceğini, bunun dışında sınırlamalardan ve geleneklerin yol göstericiliğinde yoksun toplumun felaketlerle karşılaşacağını belirtmektedir (2006:51). Din ve geleneklerin oluşturmuş olduğu kurallar manzumesi toplumsal düzenin tesisi için toplumu oluşturan her bir bireyin birer filozof olması durumunu gerektirmez. Böylece toplum mükemmel olmayan insanların oluşturduğu din ve geleneklerin yol göstericiliği ile mükemmel hale gelen bir yapı olarak nitelendirilir.

Comte, kuşkusuz muhafazakâr bir düşünür olmamakla birlikte Aydınlanmada muhafazakârlarla aynı bunalımı görmüş ve yeni bir düşünsel tinsel ilkeler bütünü, pozitivizmi savunmuştur (Nisbet, 1997:119-120). Metafizik bir etken olmaksızın insan aklı ile oluşturulmuş ilkelerin etkili olabilmesi için bu ilkelerin metafizik bir kisveye bürünmesi gerektiğinin farkında olan Comte, toplumsal yapıda en küçük birimin, muhafazakâr görüş paralelinde birey olamayacağını savunarak aileyi temel toplumsal birim olarak belirlemektedir.

Toplumsal düzen, kurumların birbirlerine işlevsel olarak sıkı sıkıya bağlı olması, toplumla devletin aynı amaca yönelmesi ve birbirini tamamlayıcı tarzda bir ilişki içinde bulunmasıyla tesis edilebilir. Toplumsal yapıdaki yenilikler, toplumun bünyesine zarar verici nitelikte ve hızda olmamalıdır. Toplumsal düzenin temeli olan akrabalık, aile, komşuluk, din, gelenek ve görenekler, toplumsal düzeni ayakta tutan ve sürekliliğini sağlayan dinamo işlevi görmektedirler (Çaha, 2001:108) ve bu bakımdan değişimlerden, yeniliklerden etkilenmemeleri, bozulmamaları hayati bir öneme sahiptir.

Toplumsal kurumlar, bir kere oluşturulduktan sonra süreklilik kazanma eğilimi sergilemektedirler. Fakat toplumsal düzen ve ilerleme açısından çeşitli tarihsel etkenlerle kurumsallaşmış eylemlerin kapsamı daralabilir veya toplumun bazı alanlarında işlevsizleşmiş olan kurumsal yapı veya eylemler, toplumsal yaşamdan tamamen çıkartılabilir (Berger ve Luckmann, 2008:119). Toplumsal kurumların bu prensiple değişmesi, muhafazakâr düşüncenin, toplumun korunması ve istikrarlı bir biçimde geliştirilmesi ve devamlılığının sağlanması ilkesiyle örtüşmektedir.

İnsan yaşamı için istikrar ve tahmin edilebilirliğin teminatı olan düzen, belirsiz bir dünyada güvenliği sağlamaktadır. İstikrar ve tahmin edilebilirlik, insanların özgür bireyler olarak tercihlerde bulunabilmesi imkânını sunar. Var olan düzende köklü, hızlı ve de radikal değişiklikler ise belirsizlik meydana getirir ki bu belirsizlik durumu, toplumsal yaşam içerisinde bireyin sapma davranışları sergilemesine sebebiyet verir (Heywood, 2007:92). Bu nedenle düzen, her toplumda ortak değer olarak kabul edilmektedir. Düzenin karşıtı olan düzensizlik terimi olumsuz bir görüntü sunmakta, aynı şekilde özgürlüğün karşıtı olan baskı ve eşitliğin karşıtı olan eşitsizlik de olumsuz olarak nitelendirilmektedir (Bobbio, 1999:119). Olumsuz olarak nitelendirilen eşitsizlik ve baskı gibi unsurların düzensizliğin bir sonucu olduğu ve düzenin tesis edilmesi ile bunların büyük oranda ortadan kaldırılabileceği düşünülebilir. Fakat buradaki problem kurulmuş bir düzen içinde de eşitsizliklerin olabileceği yönündedir. Bu noktada muhafazakâr düşüncede toplum doğal şartlar tarafından biçimlendirilen bir yapı olarak

ele alınmakta ve doğada ki varlıklar arasında eşitsizlikmiş gibi görülen birtakım durumların doğanın dengesini sağladığı gibi toplumda da eşitsizlikmiş gibi görülen durumların toplumsal düzeni, varoluşu sağladığı düşünülmektedir.

Muhafazakârlara göre her toplum veya kültür, neyin doğru neyin yanlış olduğunu gösteren kendi içsel parametrelerine sahiptir (Dahl, 1997:134). Bu parametreler toplumdan topluma farklılık göstermekle birlikte bir toplumda doğru olarak ifade edilen bir durum ya da davranış başka bir toplumda yanlış ya da kötü olarak nitelendirilebilir. Fakat toplumu ayakta tutan şey başka toplulukların bir topluluk için yapmış olduğu değerlendirmeler değil toplumun kendi değerlerine sahip çıkmasıdır.

Muhafazakâr anlayış içerisindeki istikrar ve düzen anlayışına yapılan vurgu, toplumun kesinlikle değişmemesi yönünde değildir. Bu bağlamda toplumsal “istikrar, mutlaka bir siyasal sistemin hiçbir unsurunun değişmemesi anlamına gelmez”. Muhafazakâr anlayışa göre istikrar, toplumun temel siyasal değerleri, toplumun tarihi ve gelenekleri ile oluşmuş, kültür ve toplumda var olan, siyasetin temel kurumsal veya anayasal yapısı gibi toplumsal yapının temelinde yatan ana unsurlarda, sürekliliği ve değişmezliği ifade etmektedir (Çetin, 2004:93).

Günümüz toplumsal yapısında yaşanan kargaşaya ve şaşkınlığa, tarih ile günümüz arasındaki kopuşun neden olduğunu belirten Gasset'e göre geleneklerin modern hayatta hiç önemi ve anlamı kalmamıştır ve geleneklerin yardımı olmaksızın karşılaştığımız problemlerin üstesinden kendi kendimize gelmek zorundayız (1996:47). Gasset, Avrupa'nın sanayileşme ve modernleşme sürecinde geleneksel değerlerinden uzaklaşarak hızlı ve köklü sosyal değişimler yaşamasından dolayı, insanın gölgesi olarak nitelediği, gelenek ve inançlarını kaybettiğini ve bu yüzden insanların kendilerini toplum içerisinde yalnız hissettiklerini dile getirmektedir.

Muhafazakâr düşünce modern insanı geleneklerinden kopmuş olması sebebiyle mekanik bir yapıda, topluma ve kendine yabancılaşmış olarak nitelendirir. Özellikle modern çalışma ilişkileri bireyi iş yerinde mekanik bir hale getirirken iş dışındaki sosyal ilişkilerinde de aşırı rasyonel tutumlar takınmak zorunda olduğu için yalnız ve yabancılaşmış durumdadır.

Modern sanayi toplumunun aldığı biçim daha önceki toplumsal yapıya göre ilerleme olarak nitelendirilse de muhafazakâr düşünürlere göre toplumsal ilerleme, toplumda var olan iyi ve işlevsel değerlerin tehlikeye atılması değil, toplumsal yaşama kök salmış değerlerin geliştirilmesi ile mümkün olur. Muhafazakâr düşünce hayali bir gerçek için mevcut durumun feda edilmesini büyük bir yanlış olarak niteler. Toplumsal süreklilik ve devamlılık açısından

kendi yapısı ve sistemi içerisinde toplumsal yaşamın gidişatına müdahale edilmemelidir. Değişme veya ilerleme adına atılan her adımın sonucu izlenerek değişimin temkinli ve kademeler halinde olması gerekmektedir. Bu tedrici değişim sayesinde toplumsal sistemin parçalarındaki uyum atılan her adımda izlenmekte ve böylece toplum herhangi bir tehlikeye atılmamaktadır (Miller vd., 1994:98). Toplumsal değişim muhafazakâr düşünce açısından asla kontrolsüz bir biçimde gerçekleşmemelidir. Toplumsal kurumlar zaman geçtikçe işlevsel bakımdan yerine getirmesi gereken işlevleri tam olarak yerine getiremeyebilir. Bu durum o kurumların tamamen ortadan kaldırılması biçiminde radikal değişiklikleri gerektirmez. Muhafazakâr düşünceye göre bu yapıların yavaş yavaş düzeltilmesi zamanın şartlarına uygun hale getirilmesi gerekmektedir. Aslında süreç içine yayılmış değişim vurgusunun temelinde, hızlı sosyal değişimlerin toplumda meydana getirebileceği kaos durumlarının oluşmasını engellemeye çalışılmaktadır. Çünkü muhafazakâr düşünce için asıl önemli olan şey düzenin korunması ve devamlılığının sağlanmasıdır.

Değişim bağlamında durum değerlendirildiğinde Burke'ün değişim ve reform kavramlarını birbirlerinden ayırdığını görmemiz mümkündür. Değişim genel anlamda, kurumların özünü değiştirmektedir. Böylece bir kurumda geçici olarak bulunan bir kötülük, kaldırılmaya çalışılırken, o kurumun özünde bulunan iyi unsur da kaldırılır. Değişim bir yenilik olmakla birlikte, değişimin başlangıçta tespit edilen ilkelere bağlı kalıp kalmayacağı ya da hedeflenen sonuçlara ulaşım ulaşamayacağı önceden bilinemez. Reform ise, kurumun özünde bir değişim anlamına gelmemekle birlikte, sadece şikâyet konusu olan belli bir soruna yönelik olarak o sorunun ortadan kaldırılması amacıyla uygulanır. Sorun giderildiğinde, her şey yeniden düzene girer, eğer başarısız olursa, hiç olmazsa kurumun özüne dokunulmamış olur ve kurum eski yerinde bulunmaya devam eder (Burke, 2005:22). Böylece yaşanan aksaklığın giderilmesi uğruna toplumsal kurumlar tamamen feda edilmez ve toplumsal işlevlerine devam ederler.

Muhafazakâr düşünceye göre değişimin ruhunda, dinin, geleneğin, tecrübenin ve diğer bireysel insanı aşan değerlerin etkisi olmaz ise değişim bir gelişme sağlayamaz. Muhafazakârlar bu değerlerden yoksun devrimci değişime karşı dururlar (Özipek, 2004:99). Öte yandan Hirschman, genellikle değişimlerin bahsedilen değerleri taşımadığı durumlarda, değişimin yüzeysel, yapay ve dolayısıyla hayali olacağını da öne sürmektedir (1994:55-56).

Muhafazakâr düşünceye göre toplumsal değişimlerin hızlı ve ani olması toplumların çözülmesine yol açmaktadır. Tarihsel bir perspektiften bakıldığında medeniyetler, çözülme yolunda altı tarihsel aşamadan geçmektedirler. İlk olarak, siyaset açısından aşırı

merkeziyetçilik; Babil, Persepolis, Roma, aşırı merkezileşmeye güzel örneklerdir. İkinci olarak, insanlara fazlaca vergi yükünün getirilmesidir. Aşırı vergi yükü, hükümetin ticari, endüstriyel ve sosyal hayata karışma aracı haline gelir ve böylece aşırı vergiler, çöküşün bir işareti, felaketin başlangıcı anlamındadır. Üçüncü olarak, siyasal sistemin aşırı ve dengesiz olarak büyümesidir. Dengesiz ve aşırı bir biçimde büyümüş olan siyasal mekanizma içerisinde iktidara sahip olanlar, aslında ellerinde fazlaca bir güç bulundurmazlar ve yönetim çok yavaş ve hantal bir biçimde işler. Dördüncü olarak, nitelik sahibi olmayan insanların toplumsal katmanlarda yükselmesi ve belirli mevkileri işgal etmesi durumudur. Beşinci olarak, toplumda harcamaların haddinden fazla olması ve israfın artması durumudur. Bu haddinden fazla harcama bireysel bazda olabildiği gibi en kötü ve tehlikeli olanı kamusal bazda olmaktadır. Kamusal harcamaların haddinden fazla olması, gelecek nesillerin omuzlarına büyük miktarlarda borç yüklemekte ve bu borç yükü altında toplumsal devamlılığın sağlanması tehlikeye girmektedir. Son olarak, salt çıkar ve menfaat ekseninde hareket etmek suretiyle şimdinin hep ön planda tutulması ve geleceğin sadece bir son olarak görülmesidir. Aşırı bireycilik toplumsal sürekliliğin sonunu getirmektedir (Kirk, 2005b:25). Toplumsal değişim aşamalarının her bir aşaması mevcut geleneklerin etkisinin azaltılması ve tarihsel devamlılığın durdurulması bağlamında ortaya çıkan değişimler olarak değerlendirilebilir. Değişimlerin hızı ise değişim yaşayan toplumsal ve siyasal yapıların çöküşüne yol açmaktadır. Tarihsel olarak verilen örnekler modern dönemde ortaya çıkan değişimler içinde yol gösterici olabilir.

Modern dönemin hızlı değişim sürecinde geleneğin ağırlığı oldukça azalmış, insanlar geçmiş veya gelecekte ziyade yaşadıkları an'a daha fazla ağırlık vermeye başlamışlardır (Shils, 2003:109). Artık insan, kendisini her şeyin hakimi olarak görmekte fakat aslında kendinin hakimi bile olamama durumunda kalmıştır. Modern dünyada değişim bireyin içsel olarak istediği bir şey olmaktan çok ona dayatılan yeni yaşam ve tavır alış biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireye dayatılan yeni yaşam ve tavır alış biçimine sahip olan birey bu değişimin kendisi tarafından istenen bir durum olduğunu da düşünmektedir.

Değişim karşısında bireysel tutumu dile getiren Oakeshott, değişimleri, kendimizi uygun hale getirmekle zorunlu olduğumuz şartlar olarak belirlemekte ve muhafazakâr tavrın değişimlere uymadaki zorlanmalardan kaynaklandığını belirtmektedir (2004:57). Böylece değişimleri kolayca kabul edebilen bireylerde muhafazakâr tavrın oluşması durumu söz konusu olmaz iken değişimler karşısında zorlanan insanların muhafazakâr tavrı kendileri ürettiği gibi bir durum karşımıza çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu çıkarım bazı insanların muhafazakâr bir tavra bazı insanların ise muhafazakâr olmayan bir tavra sahip olmalarının nedenini açıklamaktadır.

Fakat muhafazakâr düşünce, muhafazakâr tavrın tüm insanlarda doğal olarak olduğunu ifade etmektedir ki bu durumda doğal olarak insanlarda bulunan muhafazakâr tavrın bazı insanlar tarafından bastırılması durumu söz konusudur.

Sonuç

Muhafazakâr düşünce modern anlamda genel olarak yoğun toplumsal değişmelerin yaşandığı ilk dönem olarak Fransız İhtilali esnasında bu İhtilale karşı bir reaksiyon olarak ortaya çıkmış ve İhtilal sonrası dönemde yaşanan toplumsal değişmeler ve kaoslar muhafazakâr düşüncenin biçimlenmesinde önemli roller oynamıştır.

Muhafazakâr düşünce öncelikle insanın sınırlı, eksik dolayısıyla mükemmel olmayan bir varlık olduğu düşüncesini savunmaktadır. Muhafazakâr düşüncenin bu savunusu bireyci ve rasyonalite temelli düşüncelere karşı bir duruş olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan mükemmel olmayan insan düşüncesi, insanın diğer insanlara ve daha önce yaşamış olan insanların deneyimlerine şimdiki hayatın gerçekleştirilebilmesi için ihtiyacı olduğu düşüncesini ortaya çıkartmaktadır.

Muhafazakâr düşünce önyargılara güveni içermektedir. Çünkü onlara göre önyargılar geçmiş deneyimlerin ürünüdür ve salt aklın üstünde daha yüksek bir öneme ve doğru bir yol göstericiliğe sahiptir. Buna paralel olarak tarih ve gelenek toplumsal düzenin sağlanması ve bireysel anlamda insan yaşamının düzenli bir biçimde devam ettirilebilmesi açısından son derece önemlidir. Tarihsel deneyimler ve gelenekler insanların günlük toplumsal ilişkilerinde rasyonel olarak çözemeyecekleri problemler karşısında bireye nasıl davranması gerektiğini gösteren araçlardır ve bu araçların yol göstericiliği olmaksızın bireysel anlamda hayatın anlamlı bir şekilde var olması mümkün değildir. İnsanlara davranışlarında yol göstermesi bakımından tarih ve geleneklerin yanı sıra din ve ahlak da son derece işlevsel unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Dinsel ve ahlaksal kurallar düzenli bir toplumsal yapının temel taşları olarak işlev görmektedirler ve muhafazakâr tavır bu değerlerin korunması ve sürdürülmesini içermektedir.

Toplumsal düzen ve süreklilik açısından muhafazakâr düşünce özgürlük ve eşitliğe fazlaca vurgu yapmamaktadır. Onlara göre toplum doğal bir durumdur ve doğadaki kanunların benzeri toplum içinde geçerlidir. Bu çerçevede doğadaki varlıklar arasında oluşmuş olan eşitsizliklerin doğal dengeyi oluşturması gibi toplumdaki eşitsizlikler de doğal bir toplumsal denge oluşturmaktadır. Yine muhafazakâr düşünce herkesin belli bir düzeyde özgür eylem alanının olduğunu ifade etmekle birlikte özgürlüğü toplumsal düzenin sürekliliği esasında sınırlamaktadır ki sınırlı bir özgürlük anlayışı muhafazakâr düşüncede söz konusudur.

Muhafazakâr düşüncede toplumsal süreklilik ve düzenin devam etmesi bakımından otorite ve iktidara vurgu öneli yer tutmaktadır. Toplumun bir arada kalabilmesi için merkezi bir otoriteye ihtiyaç söz konusudur. Nasıl ki her bedende bir tane baş var ise toplumda da iktidar sahibi olarak bir mevkiinin bulunması gerekir. Bunun nedeni ise düzensizlikten ve kaos durumundan kaçınılmak istenmesidir. Toplum içinde bireyler mevcut iktidara itaat etmekle yükümlüdürler. Çünkü iktidar toplumsal bütünü korumakla görevli toplumun genel iradesi ile oluşturulmuş bir yapıdır. Böylece iktidara karşı çıkmak genel iradeye karşı çıkmak anlamına gelir ki bunun sonu da düzensizlik, kaos durumudur. Yine iktidarın başlıca görevi toplumu bir arada, düzenli bir biçimde tutmak adına yaşanan değişim ve dönüşüm sürecini kontrol altına almaktır. Böylece kontrollü ve evrimsel değişim toplumsal devamlılığı sağlayacak düzenin devam etmesine olanak tanıyacaktır.

Genel olarak muhafazakâr düşünce, toplumun bir değişim içerisinde olduğunu kabul etmektedir. Değişim karşısında muhafazakâr duruş, toplumsal kurumların, geleneklerin, dinin ve alışkanlıkların toplumsal süreklilik açısından korunması biçiminde olmaktadır. Değişim, toplumsal gelişme açısından önemli görülmeyle birlikte, yapılan değişimler toplumsal dokuyu bozmayacak nitelikte olmak suretiyle hızlı değil yavaş bir biçimde olmalıdır.

Kaynakça

Bu makale yazarın 2010 yılında “Türkiye’de Gençliğin Muhafazakar Eğilimleri” başlığıyla tamamladığı doktora tezinden üretilmiştir.

Akkaş, Hasan Hüseyin (2004), *Muhafazakâr Düşünce ve Edmund Burke*, Kadim Yayınları, Ankara.

Berger, Peter L. Ve Luckmann, Thomas (2008), *Gerçekliğin Sosyal İnşası Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*, Çev., Vefa Saygın Öğütle, Paradigma Yayınları, İstanbul.

Bobbio, Norberto (1999), *Sağ Ve Sol Bir Politik Ayrımın Anlamı*, Çev., Zühal Yılmaz, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.

Burke, Edmund (2005), “Gelenekçilik”, Der., John Kekes, Çev., Bilal Canatan, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl 1, Sayı 3, Kış, S.11-28.

Burns, Edward Mcnall (1984), *Çağdaş Siyasal Düşünceler 1850-1950*, Çev., Alaeddin Şenel, Birey Ve Toplum Yayınları, Ankara.

Crowthet, Ian (1992), “Conservatism”, *Twentieth-Century Social Thought*, Edit., William Outhwaite And Tom Bottomore, Blackwell Publishers Ltd., Massachusetts, P.107-109.

Çaha, Ömer (2001), *Dört Akım Dört Siyaset*, Zaman Kitap Yayınları, İstanbul.

Çaha, Ömer (2008), *Siyasi Düşüncelere Giriş*, Dem Yayınları, İstanbul.

Çelik, Fikret (2004), “Cicero’nun Muhafazakârlığı Üzerine Bir Deneme”, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl 1, Sayı 2, Güz, S.207-225.

Çetin, Halis (2004), “Muhafazakârlık: Kaosa Karşı Kozmoz”, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl 1, Sayı 1, Yaz, S.87-119.

Çiğdem, Ahmet (2006), *Aydınlanma Düşüncesi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Dahl, Göran (1997), “Başka Tanrı: Yine İflas Edecek Mi? Muhafazakâr Devrimin Muhtemel Dönüşümüne Dair”, *Toplum Bilim*, Sayı 7, S.127-141.

Duverger, Maurice (1964), *Politikaya Giriş*, Çev., Semih Tiryakioglu, Varlık Yayınevi, İstanbul.

Gasset, Ortega Y (1996), *Küttelelerin İsyanı*, Çev., Nejat Muallimoğlu, Birleşik Yayıncılık, İstanbul.

Heywood, Andrew (2007), *Siyasi İdeolojiler*, Çev., Ahmet Kemal Bayram Vd., Adres Yayınları, Ankara.

Hirschman, Albert O. (1994), *Gericiliğin Retoriği*, Çev., Yavuz Alogan, İletişim Yayınları, İstanbul.

Horkheimer, Max (2005), *Akıl Tutulması*, Çev., Orhan Koçak, Metis Yayınları, İstanbul.

Kırk, Russell (2005a), “Muhafazakârlık Fikri”, Çev., Bengül Güngörmez, *Liberal Düşünce*, Yıl 10, Sayı 37, Kış, S. 137-143.

Kırk, Russell (2005b), “Süreklilik Ve Değişim”, Çev., Faruk Çakır, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl 1. Sayı 4, Bahar, S.11-26.

Kuhn, Thomas S. (2005), *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, Çev., Nilüfer Kuyaş, Kırmızı Yayınları, İstanbul.

Marshall, Gordon (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev., Osman Akinhay, Derya Kömürcü, Bilim Ve Sanat Yayınları, Ankara.

Miller, David Vd. (1994), *Blackwell'in Siyasal Düşünceler Ansiklopedisi I*, Çev., Bülent Pakar, Nevzat Kıracı, Ümit Yayıncılık, Ankara.

Monk, Iain Hampsher (2004), *Modern Siyasal Düşünceler Tarihi: Hobbes'tan Marx'a Büyük Siyasal Düşünceler*, Edit., Necla Arat, Çev., Ümit Arat, Say Yayınları, İstanbul.

Nisbet, Robert A. (1997), “Muhafazakârlık”, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, (Tom Bottomore Robert A. Nisbet,) Haz., Mete Tuncay Ve Aydın Uğur, Çev., Erol Mutlu, Ayraç Yayın Evi, Ankara.

Oakeshott, Michel (2004), “Muhafazakâr Olmak Üzerine (On Being Conservative, 1962)”, Çev., İsmail Zeyrek, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl 1, Sayı 1, Yaz, S.55-78.

Özipek, Berat Bekir (2004), *Muhafazakârlık Akıl Toplum Siyaset*, Liberte Yayınları, Ankara.

Perrin, Robert G. (2007), “Robert A. Nisbet”, *Muhafazakârlık Düş Ve Gerçek*, Haz., Kudret Bülbül, Kadim Yayınları, Ankara S. 17-42.

Popper, Karl (2000), *Açık Toplum Ve Düşmanları*, Çev., Mete Tuncay, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Shils, Edward (2003), “Gelenek”, Çev., Hüsamettin Arslan, *Doğu Batı*, Kasım-Aralık-Ocak, S.101-131.

Vincent, Andrew (2006), *Modern Politik İdeolojiler*, Çev., Arzu Tüfekçi, Paradigma Yayınları, İstanbul.

Yılmaz, Aytakin (2003), *Çağdaş Siyasal Akımlar Modern Demokraside Yeni Arayışlar*, Vadi Yayınları, Ankara.

Türkiye’de Faiz Oranlarını Etkileyen Faktörler: Bir ARDL/Sınır Testi Uygulaması

Bünyamin DEMİRGİL*

Hakan TÜRKAY**

Geliş Tarihi (Received): 09.06.2017 – Kabul Tarihi (Accepted): 15.11.2017

Öz

Ekonomik karar alma mekanizmasında önemli bir rol oynayan faiz oranları, tasarruf sahiplerinin tasarruflarını tüketime mi yoksa yatırıma mı yönlendireceğine, yatırımcıların nereye ne ölçüde yatırım yapacaklarına karar verirken göz önünde bulundurdıkları önemli bir faktördür. Ekonomide faiz oranında yaşanan değişimler, ekonomik karar birimlerinin günlük yaşantılarını ve ekonominin genelini etkilemektedir. Ekonomik hayat üzerinde önemli olan faiz oranlarının, nasıl belirlendiği ve faiz oranlarını etkileyen faktörlerin neler olduğu önem arz etmektedir. Literatürde faiz oranlarını etkileyen faktörlerin incelendiği birçok çalışma bulunmaktadır. Türkiye için yapılan bu çalışmada; para arzı, kamu iç borç stoku, döviz kuru, enflasyon, libor faiz oranı ve tüketici güven endeksi faiz oranlarını etkileyen faktörler olarak alınmıştır. Bu çalışmada faiz oranı ile faiz oranlarını etkilediği düşünülen değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki bulunup bulunmadığının belirlenmesi için değişkenlerin 2007:01-2015:12 dönemlerine ait aylık verileri kullanılarak ADF Birim Kök Testi ve Peseran vd.(2001) tarafından geliştirilen Sınır Testi (ARDL) yaklaşımı ile analiz yapılmıştır. Analiz sonucuna göre faiz oranı ile faiz oranını etkileyen faktörler olarak ele alınan değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Faiz Oranı, Faiz Oranlarını Etkileyen Faktörler, ADF Birim Kök Testi, Sınır Testi

* Öğr.Gör.Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, bdemirgil@cumhuriyet.edu.tr
**Doç.Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, hturkay@cumhuriyet.edu.tr
Bu makale Bünyamin Demirgil tarafından 2017 yılında sunulan “Faiz Kuramları ve Faiz Oranlarını Etkileyen Faktörler (2007-2015 Dönemi Türkiye Uygulaması)” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Factors Affecting Interest Rates In Turkey: An ARDL / Bound Test Application

Abstract

Interest rates, which play an important role in the economic decision-making mechanism, are an important factor to consider when deciding whether investors should invest or invest in saving or investing their savings. Changes in economic interest rates affect the daily lives of economic decision-making units and the economy as a whole. What is important about economic life is how interest rates are determined and what factors affect interest rates. There are many studies in the literature that examine the factors affecting interest rates. In this study for Turkey, money supply, public domestic debt stock, exchange rate, inflation, labor interest rate and consumer confidence index were taken as factors affecting interest rates. In this study, the ADF Unit Root Test and the Bound Test (ARDL) developed by Peseran et al. (2001) were used to determine whether there is a long-run relationship between the variables considered to affect the interest rates and interest rates, using the monthly data for the periods of 2007: 01-2015:12. As a result of the analysis, a long-run relationship was found between the variables considered as factors affecting the interest rate and the interest rate.

Keywords: *Interest Rate, Factors Affecting Interest Rates, ADF Unit Root Test, Bound Test*

Giriş

Bir ekonomide yakından takip edilen değişkenler arasında yer alan faiz oranlarının önemi, ekonomide reel kesim ile parasal kesim arasında kurduğu ilişkiden ileri gelmektedir. Faiz oranları hem tüketim ve yatırım kararlarını etkileyerek toplam talebin ve ekonomik büyümenin belirlenmesinde önemli bir rol oynamakta hem de parasal kararların verilmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla faiz oranları, ekonominin bütünü üzerinde belirleyici olmaktadır (Yay, 2012:103). Ekonominin en önemli değişkenleri arasında yer alan faiz oranları, ekonomide çok sayıda işlev yerine getirmektedir.

Faiz oranları; tasarrufun ulusal gelirden alacağı payı belirlemekte, kaynakların etkin dağılımını sağlamakta ve tasarruf sahiplerinin gelir sağlamasını gerçekleştirmektedir (Afşar, 2013:84). Faiz oranları, sermaye kullanımını düzenleyici, yani onun en verimli olduğu yerlerde kullanılmasını, israf edilmemesini sağlayıcı işlev görmektedir. (Aren, 2014:96). Faiz oranları, üretilecek malların nasıl üretileceğine ve seçilecek teknolojiye de etki etmektedir. Faiz oranlarının yüksek olması üretimde emek yoğun teknolojinin seçilmesine, düşük olması ise sermaye yoğun teknolojinin seçilmesine neden olmaktadır (Ünal ve Diğerleri, 1990:14).

Çalışmada ekonomik hayat üzerinde önemli bir işleve sahip olan faiz oranları üzerinde etkili olan faktörlerin neler olabileceği Türkiye için araştırılmaktadır. Bu kapsamda çalışmada faiz oranlarını etkileyen faktörler olarak para arzı, enflasyon, döviz kuru, uluslararası faiz oranları, kamu iç borçlanması ve güven değişkenleri kullanılarak bunlardaki değişimin faiz oranları üzerindeki etkisi incelenmektedir.

1. Faiz Oranlarını Etkileyen Faktörler

Ekonomilerde yakından takip edilen değişkenler arasında yer alan faiz oranları, herkesin günlük yaşamını doğrudan etkileyerek ekonomilerin yapısı üzerinde önemli etkiler meydana getirmektedir. Bir ekonomide faiz oranlarını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerden bazıları; para arzı, enflasyon, döviz kuru, uluslararası faiz oranları, kamu iç borçlanması ve güvendir.

1.1. Para Arzı

Para arzı değişikliğinin faiz oranı üzerindeki etkisi üç temel kuram çerçevesinde incelenmektedir. Bunlar, Klasik görüş, Neo-Klasik görüş ve Keynesyen görüştür. Klasik ve Neo-Klasik görüş, para arzındaki değişimin faiz oranını kısa vadede değiştirse bile uzun vadede değiştirmeyeceğini savunmaktadır. Klasikler, para arzı artışının başlangıçta kısa süreliğine faiz oranını düşüreceğini ancak uzun dönemde faiz oranının değişmeyeceğini

belirtmişlerdir. Neo-Klasiklere göre, para arzında meydana gelen değişiklik doğrudan ödünç verilebilir fon arzını etkileyerek piyasada oluşan faiz oranları üzerinde bir etki meydana getirmektedir. Buna göre para arzını arttırdığında fon arzında meydana gelen artış faiz oranlarını düşürmektedir. Buna karşılık para arzı azaldığında ise fon arzında meydana gelen azalma faiz oranlarını artırmaktadır. Keynesyen yaklaşıma göre, likidite fonksiyonunda bir değişme olmadığı varsayımı ile para arzındaki her artış, faiz oranlarını düşürmektedir. Para arzındaki her azalış ise faiz oranlarını artırmaktadır (Özbilen, 2015:502-503). Keynesyen görüşte, diğer değişkenlerin sabit olması koşulu ile para arzı artışı faiz oranlarını düşürmektedir. Ancak para arzı artışlarının her zaman faiz oranlarını düşüreceği konusu tartışmalıdır. Bu konuda Gibson ve Friedman, Keynes'in bu görüşüne karşı çıkmaktadırlar. Bu görüşünü ispatlayabilmek için de para arzındaki değişikliğin gelir ve fiyatlar genel düzeyi etkisi ile likidite etkisini karşılaştırmaktadır. Bu kapsamda para arzında meydana gelen artışlar faiz oranları üzerinde dört etki meydana getirmektedir. Bu etkiler; likidite etkisi, fiyatlar genel düzeyi etkisi, gelir etkisi ve enflasyonist beklentiler etkisinden oluşmaktadır.

Para arzındaki bir artış sonucu ortaya çıkan bu dört etkinin faiz oranları üzerinde toplamda nasıl bir etkide bulunacağı önceden bilinemez. Çünkü bu etkilerden likidite etkisine göre para arzı artışı faiz oranlarında bir düşmeye neden olurken diğer üç etkiye göre para arzı artışı faiz oranlarını yükseltmektedir. Net etki hangi etkinin daha büyük olduğuna bağlıdır. Genelde para arzı artışından hemen sonra likidite etkisi ortaya çıkmaktadır. Para arzı artışının gelir ve fiyatlar genel düzeyini etkilemesi ise zaman almaktadır. Beklenen enflasyon etkisi ise, para arzı arttığında, insanların enflasyon beklentilerini yavaş mı yoksa hızlı mı ayarladıklarına bağlı olarak yavaş veya hızlı bir şekilde ortaya çıkmaktadır (Mishkin, 2004:114).

1.2. Enflasyon

İlk defa Fisher tarafından ortaya konan faiz oranlarını ile enflasyon arasındaki ilişki Fisher özdeşliği ile ifade edilmektedir. Fisher özdeşliğine göre uzun dönemde beklenen enflasyondaki değişmeler, nominal faiz oranında eşit değişmeler meydana getirmektedir. Yani, nominal faiz oranı, enflasyondaki bir artışla bire bir yükselmekte, ancak buna karşılık reel faiz oranı enflasyondaki artıştan etkilenmemektedir. Enflasyon ve nominal faiz oranı arasındaki böyle bir ilişkinin nedeni ise reel faiz oranının uzun dönemde enflasyon oranını etkileyen parasal dengesizliklerden etkilenmemesidir. Yani, reel faiz oranı Fisher'in hipotezine göre sabittir (Dornbusch ve Fischer, 1998:498).

Fisher özdeşliğinden enflasyonun sadece nominal faiz oranını, enflasyon oranı kadar arttırdığı sonucu çıkarılmaktadır. Bu ise reel faiz oranlarının değişmemesi durumunda

mümkün olmaktadır. Ancak enflasyon ve parasal büyüme reel fon arz ve talebini etkileyerek reel faiz oranları üzerinde etki meydana getirmektedir. Enflasyon ve parasal büyüme reel ödünç verilebilir fon talebini fazla etkilememekle birlikte buna karşılık bu fonların arzı üzerinde iki etkisi bulunmaktadır. Bu etkiler, enflasyon vergisi etkisi ve kredi arzı etkisidir. Bu etkilerden enflasyon vergisi etkisine göre bu tür bir vergi kullanılabilir geliri dolayısıyla ödünç verilebilir fon arzını azaltarak reel faiz oranını yükseltmektedir. Kredi arzı etkisine göre parasal büyüme hanehalkı tarafından sağlanan ödünç verilebilir fonlar arzına ek bir kredi sağlamaktadır. Bu ise ödünç verilebilir fonların arzını artırarak reel faiz oranını düşürmektedir (Aslan, 2009:423). Buradan anlaşılacağı gibi enflasyon vergisi etkisi reel faiz oranını artırmaktayken kredi arzı etkisi reel faiz oranını düşürmektedir. Nihai sonuç söz konusu bu iki etkinin toplamına eşittir. Eğer enflasyon vergisi etkisi kredi arzı etkisinden büyük ise reel faiz oranı artmakta eğer kredi arzı etkisi enflasyon vergisi etkisinden büyük ise reel faiz oranı düşmektedir.

1.3. Döviz Kuru

Dışa açık ekonomilerde döviz kurlarında meydana gelen değişimler temel ekonomik göstergeleri etkilemektedir. Özellikle küreselleşme eğilimlerinin artmasıyla birlikte döviz kurlarında yaşanan değişiklikler hem finansal, hem de reel sektör üzerinde önemli etkiler meydana getirmektedir. Döviz kurlarında meydana gelebilecek değişiklikler tüketicilerin harcamaları, ithalat ve ihracat ile firmaların yatırım kararları üzerinde etkili olabilmektedir (Karacan,2010:72). Ekonomilerde yakından takip edilen değişkenlerden biri olan döviz kurları faiz oranları üzerinde de etkili olmaktadır. Döviz kurlarının faiz oranları üzerindeki etkisi doğrudan değil dolaylı olarak gerçekleşmektedir. Döviz kurlarının faiz oranları üzerinde meydana getirdiği dolaylı etki ihracat ve ithalat ile gerçekleşmektedir. Döviz kurunda yaşanan artışlar sermaye hareketlerinin serbest olduğu esnek kur sistemi uygulayan ülkelerde başlangıçta ihracatı artırarak ulusal geliri artırmaktadır. Ulusal gelir artışına paralel olarak para talebinin artması ise faiz oranlarının yükselmesine neden olmaktadır. Diğer taraftan döviz kurlarındaki azalışlar ihracatı azaltarak ulusal geliri azaltmaktadır. Bu durum ise para talebini azaltarak faiz oranlarını düşürmektedir.

1.4. Uluslararası Faiz Oranları

Uluslararası faiz oranları, uluslararası piyasalarda büyük miktarda fon arz ve talebine göre oluşmaktadır. Bu nedenle uluslararası sermaye, uluslararası faiz oranlarındaki değişime daha duyarlıdır. Uluslararası faiz oranlarında yaşanan değişimler ulusal faiz oranları üzerinde etkili olmaktadır. Uluslararası faiz oranlarındaki artış, ulusal ekonomilerde sermaye çıkışına neden olmaktadır. Bu durum ulusal fon arzını azalttığından fon talebi sabitken fon arzında

meydana gelen azalış ulusal faiz oranlarını artırmaktadır. Diğer taraftan uluslararası faiz oranlarındaki azalış, ulusal ekonomilerde sermaye girişini artırmaktadır. Bu durum ulusal fon arzını artırdığından fon talebi sabitken fon arzında yaşanan artış ulusal faiz oranlarını düşürmektedir. Görüleceği üzere ulusal faiz oranları, uluslararası faiz oranlarında yaşanan değişime duyarlı olarak artış veya azalış göstermektedir.

1.5. Kamu İç Borçlanması

Tasarrufların yetersiz olduğu ekonomilerde kamu açıklarının finansmanı amacıyla kamunun iç borçlanmaya başvurması faiz oranları üzerinde bir etki meydana getirmektedir. Atıl fonların bulunmadığı, tasarrufların yatırımlardan küçük olduğu durumlarda yeni borç bulmanın tek yolu faizi artırarak hazine bonosu ve devlet tahvillerinin satış cazibesini artırmaktır. Bu çerçevede kamu açıkları ve borçlanmada meydana gelen artışa paralel olarak faiz oranlarının artması beklenmektedir (Özbilen, 2015:507).

1.6. Güven

Bir ekonomik sistemin sağlıklı işleyebilmesi sadece reel faktörlere bağlı değil, aynı zamanda reel olmayan faktörlere de bağlıdır. Reel olmayan faktörlerin başında, güven, sadakat, doğru söyleme vb. değerler gelmektedir. Bunların parasal olarak değerlendirilme imkanı olmamakla birlikte sistemin işlerliğini artırdığı kuşkusuzdur (Özsağır, 2007:46). Yani güven ve benzeri değerleri, sadakat ve doğruyu söyleme gibi ekonomistler dışsallık diye adlandırmaktadır. Bu dışsallık oluşturan reel olmayan faktörler de maldır; gerçek, pratik ekonomik değerleri vardır; sistemin etkinliğini artırarak daha fazla mal üretilmesine imkan sağlamaktadırlar. Ancak bu malların açık pazarda işlem görmesi teknik olarak mümkün olmamaktadır (Fukuyama, 2000:167).

Güven; birey, toplum ve devlet arasındaki ilişkilerin sağlıklı bir zemine oturmasını, işlem maliyetlerinin düşmesini, sermayenin ve nitelikli emeğin etkin kullanılmasını sağlamakla ekonomik gelişmenin temelini oluşturmaktadır. Güvenin toplumda meydana getirdiği ekonomik etki, belirsizliklerin azalması, işletme ölçeklerinin büyümesi, endüstriyel yapıdaki esneklik ve dış şoklara karşı toplumsal dayanıklılığın artması şeklinde görülmektedir (Gökalp, 2003:165). Ekonomik gelişmenin temelini oluşturan güven faktörü ekonomide istikrar sağlayarak belirsizlikleri azaltmaktadır. Belirsizliğin azalması ise faiz oranlarını düşme yönünde etkilemektedir. Diğer taraftan toplumda yaşanan güvensizlik, ekonomide belirsizliği artırarak ekonomik aktivitelerin maliyetini yükseltmektedir. Bu da faiz oranlarının artmasına neden olmaktadır. Yani güven faktörü faiz oranlarını etkilemektedir.

2. Literatür Araştırması

İktisat literatüründe faiz oranı üzerinde etkili olan ekonomik faktörleri inceleyen birçok yurtiçi ve yurtdışı çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazılarında faiz oranı bağımlı değişken, bazılarında ise bağımsız değişken olarak yer almaktadır. Bağımlı değişken olarak faiz oranının seçildiği çalışmalarda bağımsız değişkenler olarak genellikle para arzı, para talebi, fon arzı, fon talebi, enflasyon, döviz kuru, uluslararası faiz oranları, kamu iç borçlanması ve güven gibi faktörler bulunmaktadır. Ancak literatürde yapılan çalışmalara bakıldığında bu değişkenlerden daha çok enflasyon, kamu iç borç stoku ve döviz kuru gibi değişkenlerin bir veya birkaçının ele alındığı görülmektedir. Aşağıda yurtiçi ve yurtdışı literatürde yapılan çalışmalar hakkında kısa açıklamalar yapılmıştır.

Yurtiçi literatür kapsamında yapılan çalışmalar; Ekinci (2003), Türkiye’de 1990- 2002 dönemleri arası para arzının makroekonomik değişkenler üzerinde etkisinin olup olmadığını en küçük kareler yöntemi tekniği kullanarak araştırmıştır. Yapılan analiz sonucuna göre para arzında meydana gelen bir değişimin faiz oranları üzerinde önemli bir oranda değişme meydana getirmediği sonucuna ulaşmıştır. Demir ve Sever (2008), Türkiye’ye ilişkin 1987-2007 dönemi kamu iç borçlanmasının faiz, enflasyon ve GSMH üzerindeki uzun dönem etkisini Johansen eşbütünleşme testi ile araştırmışlardır. Türkiye örneğinde incelenen ampirik bulgulara göre iç borç miktarı ile faiz oranı arasında doğru yönlü bir ilişkinin olduğunu tespit etmişlerdir. Karaca (2005), Türkiye’de 1990:01-2005:07 dönemleri arasında döviz kuru ve faiz oranı arasındaki ilişkiyi ARDL yöntemiyle incelemiştir. Araştırma sonucuna göre 1990:01-2005:07 dönemleri arasında döviz kuru ile faiz oranı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bununla birlikte 2001:3-2005:7 dalgalı kur dönemi ele alındığında döviz kuru ve faiz oranı arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönlü fakat zayıf bir ilişki tespit edilmiştir. Mercan (2013), Türkiye’de 1992:01-2013:01 dönemleri arasında nominal faiz oranı ile enflasyon arasındaki uzun dönemli birebir ilişkinin varlığını sınır testi yöntemiyle incelemiştir. İnceleme sonuçlarına göre seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmakta ve enflasyon oranı nominal faiz oranlarını pozitif yönde ve istatistiki olarak anlamlı düzeyde etkilemektedir. Güneş ve Çelik (2009), 2003:01-2007:12 dönemi için Türkiye’de tüketici güvenini içsel bir değişken olarak kabul etmiş ve tüketici güveni ile finansal piyasa değişkenleri arasındaki dinamik ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada, tüketici güven endeksinden elde edilen haftalık veriler ile hisse senedi, döviz piyasası verileri ve tahvil/bono faiz (basit yıllık faiz) oranları kullanılmıştır. Johansen-Juselius eşbütünleşme testi sonucuna göre döviz kuru ve faiz oranlarının artması güven endeksini beklendiği gibi düşürmektedir.

Berument ve Malatyalı (1999), Türkiye’de faiz oranlarının belirleyicilerini incelemek üzere yaptıkları çalışmada 1988:11-1996:06 dönemi aylık verileri kullanarak ARCH ve GARCH yöntemini kullanmışlardır. Çalışma sonucunda nominal faiz oranlarının enflasyon riskine tepki olarak arttığını, borçlanma vadesi ile faiz oranları arasında ise ters bir ilişki olduğunu bulmuşlardır. Masatçı ve Darıcı (2006), Türkiye’de faiz oranlarının belirlenmesinde içsel ve dışsal faktörlerin neler olduğunu 1996-2004 dönemini kapsayan aylık veriler kullanarak Johansen eşbütünleşme testi ile incelemiştir. Çalışma sonucuna göre faiz oranını etkileyen temel faktörler, kamu harcamaları, enflasyon ve reel gelir şeklinde içsel faktörlerdir. İncelenen dönem içinde dışsal faktör olarak alınan ve uluslararası faiz oranını temsil eden ABD (Fed) faiz oranlarının, Türkiye faiz oranları üzerinde beklendiği gibi pozitif bir etkisi bulunamamıştır. Güngör ve Karaca (2007), Türkiye’de reel faiz oranlarını belirleyen faktörlerin neler olduğunu 1990:01-2006:03 dönemine ait üçer aylık verilerle sınır testi yaklaşımı ile incelemiştir. Çalışma sonucuna göre, reel faiz oranlarını etkileyen en önemli faktörlerin kamu kesimi borçlanma ihtiyacı, bankalararası para piyasasında oluşan gecelik faiz oranları ile reel büyüme hızı olduğu diğer taraftan para tabanı ve yabancı portföy yatırımı gibi değişkenlerin ise reel faiz oranlarını etkilemediği sonucuna ulaşmışlardır. Öztürk ve Durgut (2011), Türkiye’de faiz oranlarının belirleyicilerinin neler olduğunu, 2004:01-2010:02 dönemi aylık verilerini kullanarak Johansen eşbütünleşme testi ile analiz etmişlerdir. Çalışma sonucuna göre, para arzı ve fiyatlar genel düzeyi ile faiz oranları arasında negatif bir ilişki bulunmaktayken iç borç stoku, döviz kurları ve uluslararası faiz oranlarını temsil etmek için kullanılan libor faiz oranı ile faiz oranları arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur.

Yurtdışı literatür kapsamında yapılan çalışmalar; Bütçe açığı veya kamu borçları ile faiz oranları arasında ilişkiyi incelemek üzere Barnes (2008), 1970–2001 dönemi Amerika Birleşik Devletleri ve dokuz Avrupa ülkesi için, bütçe açıkları ile uzun dönem faiz oranları arasındaki ilişkinin varlığını eşbütünleşme yöntemiyle incelemiştir. Analiz sonucuna göre bütün ülkelerde bütçe açığı ile faiz oranları arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğuna dair bulgulara ulaşmıştır. Dash (2004), Hindistan ekonomisi üzerine 1993:04-2003:03 ve 1995:07-2003:3 dönemleri, döviz kuru ve faiz oranı arasındaki ilişkiyi incelemek için koentegrasyon, hata düzeltme modeli ve etki-tepki analizleri kullanarak yapmış olduğu testler sonucu söz konusu değişkenler arasında güçlü ve negatif yönlü bir korelasyon bulunduğunu tespit etmiştir. Zainal vd.(2014), Malezya ekonomisinde 2000-2012 dönemi için hazine bonusu faiz oranları, interbank faiz oranı ve tüketici fiyat endeksi değişkenlerini kullanarak, Fisher etkisinin geçerliliğini incelemiştir. ARDL sınır testi sonuçlarına göre Malezya ekonomisinde uzun dönemde Fisher etkisinin geçerli olduğunu sonucuna ulaşılmıştır. Poddar

vd. (2006), Lübnan için ekonometrik yöntem kullanarak yapmış oldukları çalışmanın sonucuna göre uluslararası faiz oranlarının ulusal faiz oranları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu, küresel gösterge niteliğindeki faiz oranlarının Lübnan kamu kağıtları faiz oranları üzerinde %70 oranında belirleyici olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Vuchelen (2004), Belçika ekonomisinde 1985-2000 dönemi için tüketici güven endeksi ile işsizlik, büyüme oranları, faiz oranları ve döviz kuru arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Elde edilen sonuçlara göre hem faiz oranlarının hem de döviz kurunun tüketici güvenini önemli ölçüde negatif etkilediği tespit edilmiştir.

Dua ve Pandit (2012), Hindistan'da faiz oranlarını etkileyen içsel ve dışsal faktörlerin tespitine yönelik yaptıkları çalışmada 1993:03-2000:05 dönemi aylık verileri kullanarak değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi Johansen eşbütünleşme testiyle incelemiştir. Çalışma sonucunda reel faiz oranları ile reel para arzı, reel kamu harcamaları ve yabancı faiz oranları arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu tespit etmişlerdir. Peiris ve Jayasinghe (2014), Sri Lanka için faiz oranlarının belirleyicilerinin tespiti için 2001:1-2012:2 dönemi üç aylık verileri kullanarak sınır testi yaklaşımıyla yaptıkları çalışmada değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi incelemiştir. Çalışmadan elde ettikleri bulgulara göre ulusal faiz oranı ile ulusal gelir, para arzı, enflasyon, yabancı faiz oranı ve yabancı varlıklar arasında uzun dönemli bir ilişki bulunamamıştır. Lawrence ve George (2016), Gana'da faiz oranlarının belirleyicilerini tespitine yönelik yaptıkları çalışmada 1970-2013 dönemi yıllık verileri ve sınır testi yaklaşımı ile değişkenlerin uzun dönemli ilişkisini incelemiştir. Çalışma sonucunda, faiz oranlarının döviz kuru ve Gana Merkez Bankası para politikası ile pozitif buna karşılık bütçe açığı, GSYİH ve enflasyon ile negatif ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Maitra (2017), Hindistan'da faiz oranlarının açıklayıcılarının neler olabileceğine yönelik yaptığı çalışmada faiz oranı, para arzı, reel gelir ve döviz kuru değişkenlerinin 1996:01-2015:04 dönemi üçer aylık verilerini kullanarak değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi sınır testi yaklaşımıyla analiz etmiştir. Analiz sonucuna göre para arzı, faiz oranını negatif yönlü etkilerken gelir ve döviz kuru faiz oranını pozitif yönlü etkilemektedir.

3. Model, Veri Seti ve Yöntem

Çalışmanın konusu, Türkiye'de faiz oranlarını etkileyen ekonomik faktörlerdir. Çalışmanın amacı Türkiye'de kısa ve uzun dönemde faiz oranını etkileyen ekonomik faktörlerin neler olduğunu tespit etmektir. Çalışmada bu amacı gerçekleştirmek için ekonometrik bir model oluşturulmuştur. Oluşturulan ekonometrik model Eviews 9 programı

yardımla analiz edilmiştir. Analizde Augmented Dickey- Fuller (ADF) birim kök testi ve Peseran vd. (2001) sınır testi kullanılmıştır.

Analizde 2007:01-2015:12 dönemlerine ait aylık veriler kullanılmıştır. Analizde bu dönemin kullanılmasının nedeni tüm verilere tam olarak ulaşılmış olmasıdır. Çalışma bir bağımlı ve altı bağımsız değişkenden oluşmakta ve her bir değişken için 108 gözlem yer almaktadır. Çalışmada, faiz oranı bağımlı değişken; para arzı, kamu iç borç stoku, döviz kuru, enflasyon, libor faiz oranı ve tüketici güven endeksi bağımsız değişken olarak alınmıştır.

Çalışmanın modeli şu şekildedir:

$$\ln r_{faiz} = \beta_1 + \beta_2 \ln r_{m2} + \beta_3 \ln r_{icborc} + \beta_4 \ln r_{dk} + \beta_5 ufe + \beta_6 \ln libor + \beta_7 \ln tge + \mu_t$$

Modelde kullanılan kısaltmalar ve anlamları şu şekildedir.

Sembol	Anlamı
lnrfaiz	Reel mevduat faiz oranı
lnrm2	Reel para arzı
lnricborc	Reel kamu iç borç stoku
lnrdk	Reel döviz kuru sepeti (ABD doları+Euro/2)
ufe	Enflasyon göstergesi olarak, ÜFE fiyat endeksinin aylık % değişimi
lnlibor	Uluslararası faiz oranı olarak Londra Interbank Faiz Oranları
lntge	Tüketici güven endeksi
r	Reel değişken series $rx=(x/tüfe) \times 100$
ln	Logaritmik fonksiyon $\ln x = \log(x)$

Çalışmada faiz oranını temsilen mevduat faiz oranı; para arzı olarak M2 para arzı, kamu iç borcu olarak hazine iç borç stoku, döviz kuru olarak ABD Doları ve Euro'dan oluşan bir kur sepeti, enflasyon oranı göstergesi olarak ÜFE fiyat endeksinin aylık % değişimi, uluslararası faiz oranı olarak Londra Interbank Faiz Oranları (LİBOR) ve güven endeksi olarak da tüketici güven endeksi kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenlerden libor dışındaki tüm veriler Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden (EVDS) sağlanmıştır.

Ekonometrik modelde kullanılan enflasyon göstergesi olarak alınan ÜFE endeksinin aylık % değişimi hariç diğer tüm değişkenlerin logaritmaları (ln) alınmıştır. Bu logaritma alma işleminin nedenleri, düzeyde üstel bir büyüme gösteren serinin logaritması alındığında büyümenin lineer hale dönüşmesidir. Logaritmanın alınması ile varyans kararlı olmakta ve aykırı gözlemlerin etkileri azalmaktadır (Türe ve Akdi, 2005:6). Ayrıca modelde faiz oranı ile para arzı, kamu iç borç stoku ve döviz kuru verilerinin reel değerleri kullanılmıştır.

3.1. Birim Kök Testi ve Sonuçları

Zaman serilerinin kullanıldığı ekonometrik analizlerde, bu serilerin durağan olup olmadığını test edilmesi önemlidir. Çünkü durağan olmayan zaman serileriyle çalışılması halinde sahte regresyon problemiyle karşılaşılabilir. Serilerin bütünleşme mertebelerinin tespit edilmesinde kullanılan birim kök testlerinden yaygın kullanılanlarından biri de Augmented Dickey- Fuller (ADF) birim kök testidir.

Dickey- Fuller (1979) tarafından geliştirilen DF birim kök testi birinci dereceden otoregresif süreçlerde uygulanmaktaydı. Dickey- Fuller (1981) daha yüksek dereceden otoregresif süreçlerde de birim kök testi uygulamak için Augmented Dickey- Fuller (ADF) testini geliştirmişlerdir (Dickey ve Fuller, 1981:1057-1072). DF testi $\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \mu_t$ denkleminde uygulanırken μ_t hata terimlerinin ardışık ilişkisiz olduğu varsayılmıştır. Ancak μ_t 'nin ardışık ilişkili olduğu durum için Dickey ve Fuller, genişletilmiş Dickey- Fuller (ADF) testi denen başka bir test geliştirmişlerdir. Bu test bağımlı değişken olan ΔY_t 'nin gecikmeli değerlerinin $\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \mu_t$ denkleminde eklenmesiyle uygulanmaktadır (Gujarati ve Porter, 2012:757). Eğer $\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \mu_t$ denkleminde yer alan μ_t hata terimi otokorelasyonlu ise denklem, $\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \beta_i \Delta y_{t-i} + \mu_t$ şeklinde düzenlenmektedir. Gecikmeli fark terimlerinin sayısı genellikle ampirik olarak belirlenmektedir. Buradaki ana düşünce hata teriminin otokorelasyonsuz olmasını sağlayacak kadar terimi denkleme katmak, böylece Y_{t-1} 'in katsayısı olan δ 'nın sapmasız bir tahminini elde edebilmektir. Burada da sıfır hipotezi, $H_0: \delta = 0$ 'dır. Yani birim kök vardır ve ilgili hipotezler durağan değildir. ADF testinde de DF testinde olduğu gibi test istatistiğinin kritik değerleri aynıdır (Tari, 2008:396).

Çalışmada kullanılan modelde yer alan değişkenlerin kaçınıcı dereceden durağan olup olmadıklarının tespit edilmesinde ADF birim kök testi kullanılmıştır. ADF birim kök testi sonuçları Tablo 1.'de verilmiştir.

Tablo 1. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Düzye Değerleri				Birinci Farkları			
	Sabitli	%5 eşik değeri	Sabitli ve Trendli	%5 eşik değeri	Sabitli	%5 eşik değeri	Sabitli ve Trendli	%5 eşik değeri
lnrfaiz	-1.8623	-2.8879	-0.8753	-3.4511	-11.2330*	-2.8879	-11.4418*	-3.4511
lnrm2	-0.8143	-2.8874	-3.5961*	-3.4515	-6.0361*	-2.8884	-6.0360*	-3.4519
lnricborc	-1.2029	-2.8879	-1.5506	-3.4511	-7.7316*	-2.8879	-7.6978*	-3.4511
lnrdk	-3.1918*	-2.8876	-3.1392	-3.4508	-8.3194*	-2.8876	-8.3546*	-3.4508
ufe	-7.0456*	-2.8874	-7.0381*	-3.4504	-8.9440*	-2.8881	-8.9008*	-3.4515
lnlibor	-2.2895	-2.8876	-0.4930	-3.4504	-8.1959*	-2.8876	-7.0864*	-3.4515
lntge	-2.8978*	-2.8876	-2.8837	-3.4508	-8.7911*	-2.8876	-8.7529*	-3.4508

* %5 anlamlılık düzeyinde durağan olan değişkenleri göstermektedir.

Tablo 1.'de yer alan ADF birim kök testi düzey değerleri sonuçlarına göre, $\ln rfaiz$, $\ln rm2$, $\ln ricborc$ ve $\ln libor$ değişkenleri sabitli olarak %5 anlamlılık düzeyinde mutlak değer itibariyle ADF test istatistiği, kritik değerlerinden küçük olduğundan dolayı serilerin birim kök içerdikleri yani durağan olmadıklarını ifade eden sıfır hipotezi reddedilememektedir. Diğer taraftan $\ln rdk$, ufe ve $\ln tge$ değişkenleri sabitli olarak %5 anlamlılık düzeyinde mutlak değer itibariyle ADF test istatistiği, kritik değerlerinden büyük olduğundan dolayı serilerin birim kök içerdikleri yani durağan olmadıklarını ifade eden sıfır hipotezi reddedilmektedir. Bununla birlikte $\ln rfaiz$, $\ln rm2$, $\ln ricborc$, $\ln rdk$, ufe , $\ln libor$ ve $\ln tge$ değişkenlerinin tamamının ADF birim kök testi birinci farkları alındığında %5 anlamlılık düzeyinde mutlak değer itibariyle ADF test istatistiği, kritik değerlerden büyük olduğundan dolayı seriler birinci dereceden durağandır. Sonuç olarak birim kök testleri toplu olarak değerlendirildiğinde görüleceği üzere değişkenler aynı dereceden durağan değildirler. Bu nedenle de klasik eşbütünleşme testleri olarak da adlandırılan Engle-Granger (1987) ve Johansen (1988) eşbütünleşme testleri serilerin aynı derecenen durağan olmamaları nedeniyle uygulanmamaktadır. Buna bağlı olarak eşbütünleşme olgusu Peseran vd. (2001) tarafından geliştirilen sınır testi (ARDL) yaklaşımı ile analiz edilmiştir.

3.2. ARDL Sınır Testi ve Uzun ve Kısa Dönem Bulguları

Zaman serisi değişkenleri arasında iktisat kuramı temel alınarak varlığı kabul edilen ilişkilerin uygulamalı testlerle de onaylanması gerekmektedir. Durağan olmayan fakat aynı derecede bütünleşik olan serilerin doğrusal bileşimleri durağan olduğu takdirde nedensellik testleri ile bulunan nedensellik bulguları sahte olabilmektedir. Bu sebeple durağan olmayan iki veya daha fazla seri arasındaki uzun dönem ilişkisi eşbütünleşme testleri ile analiz edilmektedir (Barışık ve Demircioğlu, 2006:76-78). Çalışmada, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin araştırılması için Peseran vd. (2001) tarafından geliştirilen sınır testi (ARDL) kullanılmıştır. ARDL sınır testi ile her bir değişkenin model içerisinde farklı gecikmeler ile ele alınarak optimum gecikme uzunluğunun belirlenmesi ve bu gecikme uzunluğu ile değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığının tespit edilmesi amaçlanmaktadır (Delice ve Birol, 2011:18).

Çok değişkenli zaman serilerinde, bazı serilerin $I(0)$ bazı serilerin ise $I(1)$ olması durumunda uygulanmakta olan ARDL yaklaşımı iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada sınır testi ile değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisinin varlığı test edilmektedir. Uzun dönemin varlığı durumunda ise bir sonraki aşamaya geçilmektedir. İkinci aşamada ise uzun ve kısa döneme ait parametreler üretilmekte ve tahmin edilmektedir (Saçık ve Karaçayır,2015:161).

ARDL yaklaşımı ile eşbütünlüşme ilişkisinin varlığı tespit edilmeye çalışılırken öncelikli olarak;

$$\begin{aligned} \Delta Y_t = & \alpha_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \beta_2 (X_1)_{(t-1)} + \beta_3 (X_2)_{(t-1)} + \beta_4 (X_3)_{(t-1)} + \beta_5 (X_4)_{(t-1)} + \beta_6 (X_5)_{(t-1)} + \beta_7 (X_6)_{(t-1)} \\ & + \sum_{i=1}^m \lambda_{1i} \Delta y_{(t-i)} + \sum_{i=1}^m \lambda_{2i} \Delta X_{1(t-i)} + \sum_{i=1}^m \lambda_{3i} \Delta X_{2(t-i)} + \sum_{i=1}^m \lambda_{4i} \Delta X_{3(t-i)} + \sum_{i=1}^m \lambda_{5i} \Delta X_{4(t-i)} \\ & + \sum_{i=1}^m \lambda_{6i} \Delta X_{5(t-i)} + \sum_{i=1}^m \lambda_{7i} \Delta X_{6(t-i)} + \mu_t \end{aligned}$$

Şeklinde tanımlanan kısıtsız bir hata düzeltme modeli tahmin edilmekte ve bu hata düzeltme modelinde yer alan β katsayılarının birlikte anlamlı olup olmadıkları Wald testi yardımıyla ve Peseran vd. (2001)'de yer alan tablolar kullanılarak değerlendirilmektedir. Bu test işlemi sınır testi olarak adlandırılmaktadır. Test sonucunda eğer;

$$H_0: \beta_1 = \beta_2 = \beta_3 = \beta_4 = \beta_5 = \beta_6 = \beta_7 = 0 \text{ (uzun dönem ilişkisi yoktur)}$$

Hipotezi hakkında karar verilmektedir. Sınır testi ile hesaplanan F istatistiğinin değeri eğer sınır değerinin dışında kalırsa; modelde kullanılan değişkenlerin bütünlüşme derecelerine bakmadan değişkenler arasında uzun dönemli ilişkiye dair yorum yapılabilir. Hesaplanan F istatistiğinin değeri üst sınır değerinden büyük olması durumunda temel hipotez reddedilerek değişkenler arasında eşbütünlüşme ilişkisinin olduğu, hesaplanan F istatistiğinin değerinin alt sınır değerinden küçük olması durumunda ise temel hipotez reddedilemeyerek eşbütünlüşme ilişkisinin olmadığına karar verilmektedir. Eğer hesaplanan F istatistiği sınır değerlerin arasında kalırsa, sınır testi ile bir karar oluşturulamamaktadır (Türkay ve Demirbaş, 2012:10).

Değişkenler arasında kısa dönemli ilişkilerin belirlenmesinde ARDL yaklaşımına dayanan hata düzeltme modeli kullanılmaktadır. Hata düzeltme modeli ile kısa dönemde oluşan dengesizliğin ne kadarının uzun dönemde düzeltileceği belirlenmektedir. Hata düzeltme modelinin kararlılığının sağlanması için hata düzeltme değişkeninin katsayısının işaretinin negatif ve anlamlı olması gerekmektedir (Çağlayan, 2006:427).

Serilerin birim kök testi sonuçları incelendikten sonra, değişkenler arasında uzun dönem eşbütünlüşme ilişkisini test etmek amacıyla sınır testine başvurulmuştur. Sınır testi için modelde kullanılan denklem şu şekildedir;

$$\begin{aligned}
\Delta Y_t = & \alpha_0 + \beta_1(\ln rfaiz)_{t-1} + \beta_2(\ln rm2)_{(t-1)} + \beta_3(\ln ricborc)_{(t-1)} + \beta_4(\ln rdk)_{(t-1)} \\
& + \beta_5(ufe)_{(t-1)} + \beta_6(\ln libor)_{(t-1)} + \beta_7(\ln tge)_{(t-1)} \\
& + \sum_{i=1}^m \lambda_{1i} \Delta(\ln rfaiz)_{(t-i)} + \sum_{i=1}^m \lambda_{2i} \Delta(\ln rm2)_{(t-i)} \\
& + \sum_{i=1}^m \lambda_{3i} \Delta(\ln ricborc)_{(t-i)} + \sum_{i=1}^m \lambda_{4i} \Delta(\ln rdk)_{(t-i)} \\
& + \sum_{i=1}^m \lambda_{5i} \Delta(ufe)_{(t-i)} + \sum_{i=1}^m \lambda_{6i} \Delta(\ln libor)_{(t-i)} + \sum_{i=1}^m \lambda_{7i} \Delta(\ln tge)_{(t-i)} \\
& + \mu_t
\end{aligned}$$

Denklem bağlamında seriler arasında eşbütünlük ilişkisinin araştırılması için sınır testi yapılmış ve sonuçları Tablo 2.'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Sınır Testi Sonuçları

k	F istatistiği	%5 anlamlılık düzeyinde sınır değerler	
		Alt sınır	Üst sınır
6	7.66	2.04	3.24

Tablo 2.'de görüldüğü üzere hesaplanan F istatistiği değeri olan 7.66 Pesaran'ın üst sınır değeri olan 3.24'ü aştığı için seriler arasında eşbütünlük ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Değişkenler arasında uzun dönemli bir denge ilişkisinin varlığı F testi ile belirlendikten sonra uzun dönemli ilişkiyi yansıtan parametrelerin tahmin edilmesi gerekmektedir. ARDL modelinin ilk aşamasında uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Bu aşamada değişkenler farklı gecikme kombinasyonları ile test edilerek, bilgi kriterine göre (AIC, SIC veya HQ kriterlerine göre) en düşük değeri veren model uygun model olarak seçilir. Seçilen gecikme uzunluğu ile oluşturulan modelin otokorelasyon sorunu taşımaması durumunda ikinci en küçük kritik değeri sağlayan gecikme uzunluğu olarak alınır eğer otokorelasyon sorunu hala devam ediyorsa bu sorun ortadan kalkana kadar bu işleme devam edilir (Karagöl ve Diğerleri, 2007:76). Çözümleme de maksimum gecikme sayısı 6 olarak alınmış ve değişkenlere ilişkin uygun gecikme uzunlukları Akaike bilgi kriterine göre belirlenmiştir. Bu kritere göre ARDL (1,3,1,1,4,1,1) modeli belirlenmiştir. En küçük kareler yöntemiyle tahmin edilen modelin sonuçları Tablo 3.'de yer almaktadır.

Tablo 3. ARDL (1,3,1,1,4,1) Modelinin Tahmin Sonuçları

Bağımlı değişken lnrfaz				
Değişkenler	Katsayı	Standart hata	t-istatistiği	Olasılık*
Infaiz(-1)	0.4723	0.0814	5.8000	0.0000
lnrm2	-0.8994	0.6238	-1.4417	0.1530
lnrm2(-1)	-0.2832	0.6109	-0.4635	0.6441
lnrm2(-2)	-0.2561	0.5447	-0.4702	0.6394
lnrm2(-3)	1.0903	0.4269	2.5540	0.0124
lnricborc	1.6209	0.8141	1.9908	0.0497
lnricborc (-1)	-1.1746	0.8073	-1.4549	0.1493
Lnrdk	1.1835	0.3904	3.0310	0.0032
lnrdk (-1)	-0.5955	0.4120	-1.4451	0.1521
Ufe	-0.0054	0.0077	-0.7001	0.4857
ufe(-1)	0.0058	0.0077	0.7581	0.4505
ufe(-2)	0.0043	0.0077	0.5631	0.5748
ufe(-3)	0.0090	0.0073	1.2352	0.2201
ufe(-4)	0.0124	0.0069	1.7823	0.0782
Lnlıbor	0.0005	0.0445	0.0120	0.9904
lnlıbor (-1)	0.1349	0.0472	2.8569	0.0054
Lntge	0.2259	0.2022	1.1168	0.2672
lntge (-1)	-0.3848	0.1971	-1.9522	0.0542
Test İstatistikleri				
R^2	0.9809	Kalıntı Karelerin Toplamı	0.3594	
Düzeltilmiş R^2	0.9771	Olabilirlik	147.1442	
Tahmini Standart Hata	0.0646			

3.2.1. ARDL Sınır Testi Uzun Dönem Bulguları

ARDL modeli sonucunda hesaplanan uzun dönem tahmin sonuçları Tablo 4.'de şu şekilde yer almaktadır.

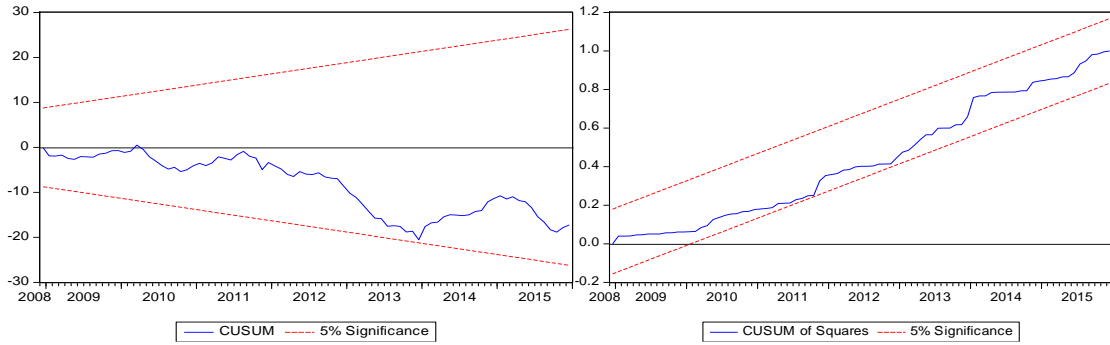
Tablo 4. ARDL Modeli Uzun Dönem Tahmin Sonuçları

Bağımlı değişken lnrfaz				
Değişkenler	Katsayı	Standart hata	t-istatistiği	Olasılık*
lnrm2	-0.6604	0.0890	-7.4166	0.0000
lnricborc	0.8458	0.1014	8.3363	0.0000
Lnrdk	1.1143	0.2448	4.5517	0.0000
Ufe	0.0498	0.0239	2.0806	0.0404
Lnlıbor	0.2568	0.0174	14.7143	0.0000
Lntge	-0.3012	0.1633	-1.8439	0.0686
Tamsal Testler	LM	(Olasılık)		
Otokorelasyon testi	$X_{BG}^2=1.2357$	(0.5391)		
Değişen varyans	$X_{ARCH}^2=2.1571$	(0.1419)		
Normallik testi	$X_{JB}^2=3.0183$	(0.2210)		
Model kurma hatası	$X_{Ramsey}^2=0.0823$	(0.7748)		

Tablo 4.'de tahmin edilen ARDL (1,3,1,1,4,1,1) modelinin tanısal test sonuçlarına göre, tahmin edilen modelde herhangi bir otokorelasyon, değişen varyans sorununun bulunmadığı ve hata teriminin normal dağılıma sahip olduğu ve model kurma hatasının olmadığı anlaşılmaktadır.

Tahmin edilen ARDL modelinin kararlılığını araştırmak için geri dönüşlü hata terimlerinin karelerini kullanan ve bu şekilde değişkenlere ilişkin yapısal kırılmayı araştıran CUSUM ve CUSUMSQ grafiğinden yararlanılmıştır.

Şekil 1. CUSUM ve CUSUMSQ Grafiği

Uzun dönem modeline ilişkin CUSUM ve CUSUMSQ istatistikleri %5 anlamlılık düzeyinde kritik sınırlar içerisinde yer alması ARDL modelindeki katsayıların istikrarlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 4.'de yer alan değişkenleri ve katsayılarını denklemden şu şekilde gösterebiliriz;

$$\ln rfaiz = -0.66 \ln rnm2 + 0.84 \ln ricborc + 1.11 \ln rdk + 0.04 ufe + 0.25 \ln libor - 0.30 \ln tge$$

Denklemden görüldüğü üzere reel faiz oranını etkileyen faktörler reel para arzı, reel iç borç stoku, reel döviz kuru, üretici fiyat endeksi, libor faiz oranı ve tüketici güven endeksidir. Değişkenler için elde edilmiş katsayılardan tüketici güven endeksi hariç diğer değişkenlerin tamamının katsayıları %5 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır. %10 anlamlılık düzeyinde düşünüldüğünde tüketici güven endeksi katsayısı da istatistiki olarak anlamlıdır. Denklemden de anlaşılacağı üzere faiz oranı ile iç borç stoku, döviz kuru, enflasyon ve libor faiz oranı arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuşken para arzı ve tüketici güven endeksi arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur.

Faiz oranını etkileyen faktörlerden reel kamu iç borç stok miktarında meydana gelen % 1'lik bir artış, reel faiz oranını % 0.84 oranında artırmakta, reel döviz kurunda meydana gelen % 1'lik bir artış, reel faiz oranını % 1.11 oranında artırmakta, enflasyon oranında meydana gelen % 1'lik bir artış, reel faiz oranını % 0.04 oranında artırmakta ve libor faiz oranında meydana gelen % 1'lik bir artış, reel faiz oranını % 0.25 oranında artırmaktadır. Diğer taraftan faiz oranını etkileyen faktörlerden reel para arzında meydana gelen % 1'lik bir

artış, reel faiz oranını % 0.66 oranında azaltmakta ve tüketici güven endeksinde meydana gelen % 1'lik bir artış, reel faiz oranını % 0.30 oranında azaltmaktadır.

3.2.2. ARDL Sınır Testi Kısa Dönem Bulguları

Uzun dönem ilişkisi incelendikten sonra değişkenler arasındaki kısa dönem ilişkisini araştırmak üzere ARDL hata düzeltme modeli tahmin edilmiş ve sonuçları Tablo 5.'de şu şekilde gösterilmiştir.

Tablo 5. ARDL (1,3,1,1,4,1,1) Hata Düzeltme Modeli Tahmin Sonuçları

Bağımlı değişken lnrfaz				
Değişkenler	Katsayı	Standart hata	t-istatistiği	Olasılık*
D(lnrm2)	-0.8994	0.6238	-1.4417	0.1530
D(lnrm2(-1))	0.2561	0.5447	0.4702	0.6394
D(lnrm2(-2))	-1.0903	0.4269	-2.5540	0.0124
D(lnricborc)	1.6209	0.8141	1.9908	0.0497
D(lnrdk)	1.1835	0.3904	3.0310	0.0032
D(ufe)	-0.0054	0.0077	-0.7001	0.4857
D(ufe(-1))	-0.0043	0.0077	-0.5631	0.5748
D(ufe(-2))	-0.0090	0.0073	-1.2352	0.2201
D(ufe(-3))	-0.0124	0.0069	-1.7823	0.0782
D(lnlibor)	0.0005	0.0445	0.0120	0.9904
D(lntge)	0.2259	0.2022	1.1168	0.2672
ECM(-1)	-0.5276	0.0814	-6.4793	0.0000

Hata düzeltme modelinin tahmin sonuçlarına göre, hata düzeltme teriminin (ECM) katsayısı beklendiği gibi negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu durum kısa dönemde meydana gelen dengeden sapmaların uzun dönemde dengeye yaklaştığını ifade etmektedir. Bu katsayının tahmin değerinin 0.52 olması kısa dönemde, değişkenlerin uzun dönem ilişkisindeki sapmanın yaklaşık iki dönemde (iki ay) düzeleceğini veya kısa dönem şoklarını takiben uzun dönem dengesinde meydana gelecek sapmaların bir dönemde %52'sinin düzeleceğini göstermektedir. Kısa dönemde faiz oranı ile para arzı, iç borç stoku ve döviz kuru arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmesine rağmen enflasyon oranı, libor faiz oranları ve tüketici güven endeksi arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Kısa dönemde faiz oranı ile para arzı arasındaki ilişkinin yönü uzun dönemde olduğu gibi negatif ve katsayısı da -1.09'dur. Diğer taraftan faiz oranı ile iç borç stok miktarı ve döviz kuru arasındaki ilişkinin yönü uzun dönemde olduğu gibi pozitif ve katsayıları sırasıyla 1.62 ve 1.83'tür.

Sonuç

Bu çalışma ile Türkiye’de faiz oranları üzerinde etkili olan faktörlerin neler olabileceği araştırılmıştır. Türkiye için bu alanda yapılan literatür araştırmasında farklı dönemler için faiz oranları üzerinde etkili olan faktörlerin tespitine yönelik olarak çeşitli değişkenler kullanılarak ekonometrik analizler yapılmıştır. Ancak bu çalışmadaki dönem ve değişkenlerin bir arada kullanıldığı başka bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışma daha önce bu alanda yapılan çalışmalarla karşılaştırıldığında bazılarıyla benzer bazılarıyla farklı sonuçlar vermektedir. Çalışmada Türkiye için faiz oranı ile faiz oranlarını etkilediği düşünülen para arzı, kamu iç borç stoku, döviz kuru, enflasyon, libor faiz oranı ve tüketici güven endeksi değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunup bulunmadığının belirlenmesi için, değişkenlerin 2007:01-2015:12 dönemlerine ait aylık verileri kullanılarak sınır (ARDL) testi yapılmıştır. Test sonucuna göre, faiz oranı ile faiz oranını etkileyen faktörler olarak ele alınan değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkisinin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada faiz oranını etkileyen değişkenlerden biri olarak para arzı yer almaktadır. Analiz sonucuna göre, Türkiye’de incelenen dönem için reel para arzı ile reel faiz oranı arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç Türkiye’de Keynes’in likidite tercihi kuramının öngördüğü para arzındaki artışın para talebi sabitken faiz oranlarını düşüreceği savı ile uyumluluk göstermektedir. Çalışmada analize dahil edilen ve faiz oranı üzerinde etkisi olduğu düşünülen bir başka değişken kamu iç borç stok miktarıdır. Literatürde yüksek miktarda kamu borçlanmasının ülkedeki finansal yapının gelişmişliğine (derinliğine) ve finansmanın nasıl yapıldığına göre değişim göstermekle birlikte faiz oranlarını artırıcı etki gösterdiği genel kabul görmektedir. Türkiye için yapılan analiz sonuçları da bu olguyu desteklemiş ve reel kamu iç borç stoku ile reel faiz oranı arasında pozitif yönlü bir ilişki gözlenmiştir. Çalışmada yer alan ve faiz oranını etkileyen bir diğer değişken döviz kurudur. Kuramsal olarak sermaye hareketliliğinin serbest olduğu dışa açık ve esnek kur sistemi uygulayan bir ülkede IS-LM-BP modeli kapsamında döviz kurlarında meydana gelen bir artış, ihracatı artırıp ithalatı azaltarak net ihracat gelirlerinin artmasını sağlamaktadır. Bu durumun ulusal gelirden meydana getirdiği artış, para talebini de artırmaktadır. Para arzı sabitken para talebinde meydana gelen artış ise faiz oranlarını artırmaktadır. Çalışmadan elde edilen analiz sonucuna göre reel döviz kuru ile reel faiz oranı arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Bu bağlamda Türkiye için elde edilen sonuç kuramsal yapı ile tutarlılık göstermektedir. Ayrıca döviz kurlarındaki artışın ödünç verilebilir fonlar kuramı kapsamında karşılığı yabancı sermaye akımlarının azalmasıdır. Yani döviz kurlarındaki artış ödünç

verilebilir fon arzını azaltarak faiz oranlarının yükselmesine neden olabilir. Görüleceği üzere Türkiye için elde edilen bulgu bu savı da destekler niteliktedir.

Çalışmada analizde kullanılan değişkenlerden biri de enflasyondur. Enflasyon ve faiz ilişkisi ile ilgili olarak gerçekleştirilen Fisher özdeşliğine göre enflasyon oranında meydana gelen artışın nominal faiz oranlarını artırması reel faiz oranlarını ise değiştirmemesi beklenmektedir. Analiz sonucunda enflasyon ile reel faiz oranı arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Ancak enflasyon oranında meydana gelen bir artış, reel faiz oranını düşük bir oranda artırmaktadır. Bu sonucun Fisher özdeşliği ile çeliştiği görülmekle birlikte enflasyon oranındaki artışın reel faiz oranı üzerindeki artırıcı etkisinin çok büyük olmadığı görülmektedir. Ayrıca Fisher özdeşliğine karşın enflasyon ve parasal büyüme, reel fon arz ve talebini etkileyerek reel faiz oranları üzerinde etki meydana getirebilmektedir. Enflasyon ve parasal büyüme reel ödünç verilebilir fon talebini fazla etkilememekle birlikte bu değişkenlerin fon arzı üzerinde iki farklı etki gösterdiği söylenebilir. Bunlar, enflasyon vergisi ve kredi arzı etkisidir. Bu etkilerden enflasyon vergisi etkisi reel faiz oranını artırırken kredi arzı etkisi reel faiz oranını düşürmektedir. Nihai sonuç söz konusu bu iki etkinin toplamına eşittir. Eğer enflasyon vergisi etkisi kredi arzı etkisinden büyük ise reel faiz oranı artmakta eğer kredi arzı etkisi enflasyon vergisi etkisinden büyük ise reel faiz oranı düşmektedir. Elde edilen sonuca göre Türkiye için incelenen dönemde enflasyon vergisi etkisinin kredi arzı etkisinden büyük olduğu söylenebilir.

Çalışmada analizde yer alan bir diğer faktör de, uluslararası faiz oranlarını temsil eden libor faiz oranıdır. Ülkeler arasında sermaye hareketlerinin gerçekleşmesinde faiz oranları arasındaki farklılıklar önemli olmaktadır. Sermaye hareketlerinin serbest olduğu günümüzde ulusal ve uluslararası faiz oranları arasında büyük uçurumlar bulunmamasına rağmen uluslararası faiz oranlarının belirleyici olduğu görülmektedir. Analiz sonucuna göre libor faiz oranı ile reel faiz oranı pozitif yönlü bir ilişkiye sahiptir. Bu sonuç uluslararası faiz oranlarındaki değişimin Türkiye faiz oranları üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Ekonomik hayat üzerinde reel faktörler gibi reel olmayan faktörler de etkili olmaktadır. Çalışmada güven faktörünü temsil eden tüketici güven endeksinin dışındaki diğer tüm değişkenler ekonomi için reel faktörken, tüketici güven endeksi ise reel olmayan bir faktördür. Çalışmadan elde edilen analiz sonucuna göre, tüketici güven endeksi ile reel faiz oranı arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. İktisadi olarak güven faktörü ekonomide istikrar sağlayarak belirsizliklerin azalmasını sağlamaktadır. Bu ise faiz oranlarını düşme

yönünde etkilemektedir. Çalışmadan elde edilen sonuç ile iktisadi durum karşılaştırıldığında sonucun iktisadi durumla tutarlı olduğu görülmektedir.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde Türkiye’de faiz oranları üzerinde hem para arzı, kamu iç borç stoku ve enflasyon gibi içsel faktörler hem libor faiz oranı gibi dışsal faktör hem de döviz kuru gibi içsel ve dışsal bir faktör etkili olmaktadır. Ayrıca çalışma Türkiye’de faiz oranları üzerinde güven gibi reel olmayan faktörlerin de reel faktörler gibi etkili olabileceğini göstermektedir. Yine çalışma sonucu elde edilen bulguların genel olarak kuramsal yapı ve daha önce yapılan çalışmalar ile tutarlılık gösterdiği görülmektedir.

Kaynakça

- Afşar, Aslı (Editör: Müjgan Bozkaya) (2013). *Finansal Ekonomi (Faiz ve Faiz Oranının Belirlenmesi, 4. Ünite)*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2611, Açık Öğretim Fakültesi Yayını No: 1579, 2. Baskı.
- Aren, Sadun (2014). *Ekonomi Dersleri*. Ankara: İmge Kitabevi, 4. Baskı.
- Aslan, M. Hanifi (2009). *Para Teorisi ve Politikası*, Bursa: Alfa Aktüel Yayıncılık, 1. Baskı.
- Barışık, Salih & Demircioğlu, Elmas (2006). Türkiye’de Döviz Kuru Rejimi, Konvertibilete, İhracat-İthalat İlişkisi (1980-2001), *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 2(3), 71-84.
- Barnes, B. J. (2008). A Cointegration Approach to Budget Deficits and Longterm Interest Rates, *Applied Economics*. (40), 127-133.
- Berument, Hakan & Malatyali, Kamuran (1999). Determinants of Interest Rates in Turkey, Discussion Papers No. 9902, Research and Monetary Policy Department, Central Bank of the Republic of Turkey.
- Çağlayan, Ebru (2006). Enflasyon, Faiz Oranı ve Büyümenin Yurtiçi Tasarruflar Üzerindeki Etkileri, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 21(1), 423-438.
- Dash, P. (2004). The Relationship Between Interest Rate and Exchange Rate in India, *Sixth Annual Conference on Money and Finance in the Indian Economy*.
- Demir, Murat & Sever, Ersan (2008). Kamu İç Borçlanmasının Büyüme, Faiz ve Enflasyon Oranı Üzerindeki Etkileri, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(25), 170-196.
- Delice, Güven & Birol Y. Emre (2011). Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları ve Dış Ticaret Bilançosu: Türkiye Üzerine Bir Uygulama, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(2), 1-28.
- Dickey, David, A. & Fuller, Wayne, A. (1981). Likelihood Ratio, Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root, *Econometrica*, 49(4), 1057-1072.

- Dornbusch, Rudiger & Fischer, Stanley (1998). *Makro Ekonomi*, (Çev: Salih Ak, Erhan Yıldırım, Refai Yıldırım), İstanbul: McGraw-Hill–Akademi, 1. Baskı.
- Dua, Pami & B.L. Pandit (2002). Interest Rate Determination in India: Domestic and External Factor, *Journal of Policy Modelling*, (24), 853-875.
- Ekinci, Aykut (2003). Türkiye’de Para Arzının Makroekonomik Değişkenler Üzerinde Etkisinin Ekonometrik Analizi: 1990–2002 Dönemi Uygulaması, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), 55–68.
- Fukuyama, Francis (2000). *Güven (Sosyal Erdemler ve Refahın Yarattılması)*, (Çev: Ahmet Buğdaycı), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İkinci Basım.
- Gökalp, Nuri (2003). Ekonomide Güven Faktörü, *Yönetim ve Ekonomi*, 10(2), 163-174.
- Gujarati, Damodar N. & Porter, Dawn C. (2012). *Temel Ekonometri*, (Çev: Ümit Şenesen, Gülay Göktürk Şenesen), İstanbul: Literatür Yayıncılık, Birinci Baskı.
- Güneş, Hurşit & Çelik, Sadullah (2009). Consumer Confidence and Financial Market Variables in an Emerging Market: The Case of Turkey, *M Society for Computational Economics 15th International Conference on Computing in Economics and Finance University of Technology, Sydney, 15-17 July 2009*, 1-28.
- Güngör, Tuğrul & Karaca, Orhan (2007). Türkiye’de Reel Faiz Oranlarını Belirleyen Faktörler, *Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları*, 2(3), 1-32.
- Karaca, Orhan (2005). Türkiye’de Faiz Oranı ile Döviz Kuru Arasındaki İlişki: Faizlerin Düşürülmesi Kurları Yükseltir mi?, *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni*.
- Karacan, Rıdvan (2010). Faiz, Döviz Kuru İlişkisinin Makroekonomik Performansa Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (20), 72-92.
- Karagöl, Erdal, Erbaykal, Erman & Ertuğrul, H. Murat (2007). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ile Elektrik Tüketimi İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8(1), 72-80.
- Lawrence, Adu Asamoad & George, Adu (2016). An Empirical Analysis of Determinants of Interest Rates in Ghana, *Journal of African Business*, 17(3), 377-396.
- Maitra, Biswajit (2017). Determinants of Nominal Interest Rates in India. *Journal of Quantitative Economics*, 1-24.
- Masatçı, Kaan & Darıcı, Burak (2006). Türkiye’de Faiz Oranlarının Belirlenmesinde İçsel ve Dışsal Faktörlerin Rolü. *Akademik Fener Dergisi*, (6), 18-31.

- Mercan, Mehmet (2013). Enflasyon ve Nominal Faiz Oranları Arasındaki Uzun Dönem İlişkinin Fisher Hipotezi Çerçevesinde Test Edilmesi: Türkiye Örneği, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(4), 368-384.
- Mishkin, S. Frederic (2004). *The Economics Of Money, Banking and Financial Markets*, Seventh Edition, Addison- Wesley Series in Economics, Boston.
- Özbilen, Şevki (2015). *Para Teorisi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Özsağır, Arif (2008). Düünden Bugüne Büyümenin Dinamiği, *KMU İİBF Dergisi*, 10(14), 332-347.
- Öztürk, Nurettin & Durgut, Dilek (2011). Faiz Oranlarının Belirleyicileri: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 3(1), 117-144.
- Peiris, H.R.I. & Jayasinghe, Prabhath (2014). Determinants of Interest Rates: IN Case of Sri Lanka, *Sri Lanka Journal of Business Economics*, (5), 1-13.
- Pesaran, M. Hashem, Shin, Yongcheon & Smith Richard, J. (2001). Bound Testing Approaches To The Analysis Of Long Run Relationships, *Journal Of Applied Econometrics*. Special Issue, (16), 289-326.
- Poddar, T. Goswami, M. Sole, J. & Echevarria Icaza, V. (2006). Interest Rate Determination in Lebanon, *IMF Working Paper*, No:06/94.
- Saçık, Sinem & Karaçayır, Ebubekir (2015). Türkiye’de Cari İşlemler Hesabının Finansmanı: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (33), 155-166.
- Ünal, Targan, Uzunoğlu, Sadi & Kerem Alkin (1990). *Enflasyonist Ortamda Faiz Politikaları ve İşletmeler Üzerindeki Etkileri*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 1990-10.
- Tarı, Recep (2008). *Ekonometri*, İzmit: Kocaeli Üniversitesi Yayın No:172, 5. Baskı.
- Türe, Hasan & Akdi, Yılmaz (2005). Mevsimsel Kointegrasyon: Türkiye Verilerine Bir Uygulama, 7. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, Düzenleyen: İstanbul Üniversitesi, 26-27 Mayıs 2005, 1-19.
- Türkay, Hakan & Demirbaş, Muzaffer (2012). Türkiye Ekonomisinde Yatırımların Faiz ve Gelir İlişkisinin ARDL Yaklaşımı İle Analizi, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 3(2), 1-16.
- Vuchelen, Jef (2004). Consumer Sentiment and Macroeconomic Forecasts, *Journal of Economic Psychology*, 25(4), 493–506
- Yay, G. Gürkan (2012). *Para ve Finans Teori-Politika*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı.
- Zainal, N., Nassir, Annuar Md, Dato, M. H. & H. Yahya (2014). Fisher Effect: Evidence From Money Market in Malaysia, *Journal of Social Science Studies*, 1(2), 112-124.

Türkiye’de Veri Madenciliği Konusunda Yapılan Lisansüstü Tezler Üzerine Bir Araştırma

Onur DOĞAN*

Geliş Tarihi (Received: 06.03.2017 – Kabul Tarihi (Accepted): 09.06.2017

Öz

Son yıllarda, veri madenciliği araç ve teknikleri; bireylerin ve organizasyonların farklı yapıdaki ve farklı amaçlarla çözümlenmeye çalıştıkları problemlerine yanıt vermektedir. Bu nedenle akademik sahada da veri madenciliği, araştırmacıların ilgisini çeken bir alandır. Bilimsel ve teknolojik yenilikleri lisansüstü tezlerde gözlemek mümkündür. Lisansüstü tezlerin içerikleri bu açıdan önemlidir. Bu araştırmanın amacı Türkiye’deki üniversitelerde erişim olanağı bulunan ve “veri madenciliği” sorgusu ile ulaşılabilen yüksek lisans ve doktora tezlerini farklı açılardan incelemektir. Çalışmada, sosyal bilimler alanında veri madenciliği sorgusu ile 116 lisansüstü tez olduğu tespit edilmiştir. Bu tezlerden 22 tanesi analizlere dâhil edilememiştir. Ulaşılabilen 94 adet tezin tipi (yüksek lisans/doktora), yazım dillerinin ne olduğu, hazırlandıkları üniversiteler ve anabilim dalları, uygulandıkları alanlar, incelemeye tabi tutulmuştur. Ayrıca tezlerde bir uygulama söz konusu ise bu uygulamanın hangi veri madenciliği algoritmaları ve yazılımları ile yapıldığı gibi kriterler incelenmiştir. Bunlara ek olarak tezlerin anabilim dalı ve uygulama alanlarında yıllara göre değişimler de irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Veri Madenciliği, İçerik Analizi, Lisansüstü Tezler, Sosyal Bilimler, Bibliyometrik Analiz

* Öğr. Gör. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir Meslek Yüksekokulu, İktisadi ve İdari Programlar, onur.dogan@deu.edu.tr

A Research On Graduate Thesis On Data Mining In Turkey

Abstract

In recent years, individuals and organizations are trying to solve varied problems which have different structures and purposes by using data mining tools and techniques. For this reason, data mining is a subject that attracts researchers' attention in the academic field. Scientific and technological innovations can be observed in post graduate theses. Therefore, the contents of the thesis are important in this regard. The aim of this research is to examine the graduate and doctoral dissertations which can be reached with the keyword; "data mining" that made at the universities in Turkey from different angles. In the study, 116 post graduate theses were identified with the query of data mining in the field of social sciences. 22 of these theses were not included in the research. Type of the theses (masters / doctorate), languages, universities and branches where the theses were made, implementation areas are examined for 94 theses that reviewable. Besides, if there is an application in theses than it is examined which data mining algorithms and software were used to conduct the application. In addition to this, the theses have been studied in terms of the changes in the field and application areas according to the years.

Keywords: Data mining, Content Analysis, Graduate thesis, Social Science, Bibliometric Analysis

Giriş

Veri madenciliği; genellikle büyük veri setlerinin, veri sahibi için yararlı ve anlaşılır olacak biçimde, umulmadık ilişkiler yakalamak ve özgün bir biçimde özetlemek için analiz edilmesidir (Hand vd., 2001, s.2). Veri madenciliği araçları ve teknikleri farklı birçok amaca hizmet eden yapıda, farklı işlevlere sahiptirler. Larose (2005), veri madenciliği tekniklerinin işlevlerini; tanımlama, kestirim, öngörü, sınıflama, kümeleme ve birliktelik olarak sıralamıştır. Akpınar (2000) ise veri madenciliği modellerini gördükleri işlevlere göre Sınıflama ve Regresyon, Kümeleme, Birliktelik Kuralları ve Ardışık Zamanlı Örüntüler olmak üzere üç ana başlıkta incelemiştir. Sınıflama, belli bir kritere göre verilerin ayrıştırılması; kümeleme, öngörülecek alanların belirlenmesi ve birbirlerine benzeyen verilerin altkümelere ayrılması; tahminleyici modelleme, veri tabanındaki bazı alanların diğer alanlara bağlı olarak tahmin edilmesi; veri görselleştirme, verilerin grafiklerle sunulması; değişim ve sapma tespiti, verilerde görülen genel yapıya uymayan kural dışı davranışların ve özelliklerin tespit edilmesi; birliktelik kuralları, birbiriyle ilişkili olan değişkenlerin ortaya çıkarılması ve aralarındaki bağlantının büyüklüğünün belirlenmesi şeklinde kısaca açıklanabilir (Erdem ve Özdağoğlu, 2008, s.262).

Lisansüstü kavramının, 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu 3. Maddesi t fıkrasına göre yüksek lisans, doktora, tıpta uzmanlık ve sanatta yeterlik eğitimini kapsadığı belirtilmiştir. Ayrıca, 20 Nisan 2016 tarihli 29690 sayılı Resmi Gazete 'de yayınlanan lisansüstü eğitim ve öğretim yönetmeliği ile yükseköğretim kurumlarında yürütülen yüksek lisans, doktora ve sanatta yeterlik programlarından oluşan lisansüstü eğitim ve öğretimi düzenlenmiştir.

Bilimsel bilginin üretilmesi ve paylaşılması üniversitelerin en önemli görevlerinden biridir. Üniversiteler, toplumsal işlevlerinden birisi olan araştırma yapmak ve yeni teknolojiler üretmek görevlerinin önemli bir bölümünü, lisansüstü eğitim sürecinde yapılan araştırmalarla yerine getirir (Alkan, 2014, s.43).

Lisansüstü tezlerinin, ilgili alana yönelik güncel konular ve gelişmeler üzerine yapıldığı varsayımını belirtmek hatalı olmayacaktır. Buradan hareketle herhangi bir ülkede, özellikli bir alanda yapılmış olan lisansüstü tezlerinin belirli bir zaman dilimi içerisinde detaylı bir biçimde incelenmesi, o alandaki yönelimlerin, değişen tekniklerin ve uygulama alanlarının ortaya konulması açısından önemlidir. İlerleyen kısımda gösterildiği gibi Türkiye'de farklı akademik alanlarda ve değişik konularda yapılan lisansüstü tezlerinin incelendiği çok sayıda çalışma mevcuttur. Ancak sosyal bilimler alanında veri madenciliği konusuna yönelik bu tip bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmanın amacı bu tip bir eksikliği kapatmak açısından bir adım atmaktır. Çalışma kapsamında Türkiye'de sosyal bilimler alanında veri madenciliği konulu lisansüstü tez çalışmaları derlenmiştir. Tez çalışmalarının hangi üniversitelerde ve ana

bilim dallarında yapıldıkları, çalışmalarda hangi algoritmaların ve yazılımların kullanıldıkları, hangi veri madenciliği işlevinin konu edildiği irdelenmiştir. Ayrıca uygulama alanı ve ana bilim dallarının yıllara göre değişimi de incelenmiştir.

1. Literatür Taraması

Türkiye’de farklı alanlara ait yüksek lisans ve doktora çalışmalarının incelendiği çok sayıda yayın mevcuttur. Özelturkay vd. (2016) pazarlama alanında yapılan lisansüstü tezleri incelemişlerdir. Çelik (2016), yenilikçilik konusunda yapılan doktora tezleri üzerine bir çalışma yürütmüştür. Alkan (2014) muhasebe alanında yapılan lisansüstü tez çalışmaları üzerine, Erdoğan ve Çağıltay (2009), eğitim teknolojileri alanında yapılan lisansüstü tezlerdeki genel eğilimleri belirleme üzerine çalışmalar yapmışlardır. Dursun ve Gündüz (2016), sorumlu tüketim davranışı konusunda yapılan ulusal makaleler ve lisansüstü tezler üzerine bir araştırma yapmışlardır. Becerikli (2013), sağlık iletişimi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizini yapmıştır. Oruç ve Ulusoy (2008) ise Türkiye’de sosyal bilgiler öğretimiyle ilgili yapılan yüksek lisans tezlerini, Doğru vd. (2012) ise fen bilimleri eğitimi konusunda yapılan tezleri içerik analizi yöntemi ile irdelenmişlerdir. Sevinç Aydın ve Yıldırım (2004), işçi sağlığı ve iş güvenliği konularında yapılmış tezleri içerik analizi ile incelemişlerdir. Araştırmacılar tezleri; enstitüleri, konuları, yılları, araştırma içerme durumları, sektörleri gibi farklı özelliklerine göre incelemişler ve bu değişkenler üzerinden istatistiksel analizler yapmışlardır.

Bunlara ek olarak, bu çalışmayla daha ilişkili olabilecek çalışmalar da vardır. Yarlıkaş (2015), veri madenciliğinin ilişkili olduğu alanlardan biri olan yönetim bilişim sistemleri disiplini çerçevesinde yapılan lisansüstü tezlere ilişkin bir çalışma yapmıştır. Çalışmada tezler; yıl, konu, kullanılan araştırma yöntemi gibi değişkenler açısından içerik analizi tekniği ile değerlendirilmeye tabii tutulmuştur. Ayrıca yönetim bilişim sistemleri alanında lisansüstü eğitimde verilen dersler ile tez konularının ne derece uyumlu oldukları da çalışma kapsamında irdelenmiştir. Savaş, Topaloğlu ve Yılmaz (2012) ise Türkiye’de veri madenciliği üzerine yapılan çalışmaları ve gerçekleştirilen uygulamaları incelemişlerdir. Araştırmacılar çalışmalarında; mühendislik, tıp, bankacılık-borsa, eğitim, ticaret ve telekomünikasyon olmak üzere altı alan belirlemişler ve bu alanlarda Türkiye’de yapılan tez, makale, bildiri gibi çalışmaları incelemişlerdir.

2. Yöntem

Yükseköğretim kurumlarında hazırlanan lisansüstü tezler (yüksek lisans, doktora, tıpta uzmanlık ve sanatta yeterlik), Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi Tez Otomasyon Sistemi’nde tam metin (PDF) olarak araştırma hizmetine sunulmaktadır.

Lisansüstü tezlerin, ulusal ölçekte bibliyografik denetimini yapmak, bunlarla ilgili bilgi hizmetlerini sunmak ve internet üzerinden tam metin erişime açarak bilgiye kolay ve hızlı bir biçimde ulaşılmasını sağlamak YÖK Ulusal Tez Merkezinin görevlerindedir.

Tezlerin, internet üzerinden tam metin(PDF) olarak araştırma hizmetine açılması; tezlere serbest, kolay ve hızlı erişimin sağlanması, bilimsel bilginin etkin bir biçimde yayımı, bilimsel araştırmalarda tekrarların önlenmesi, intihal olaylarının engellenmesi ve denetlenmesi, konularında önemli katkılar sağlayacaktır (Yükseköğretim Kurulu, [YÖK], 2010).

Çalışmada tezler içerik analizine tabi tutulacaktır. İçerik analizi; birçok kelime içeren metnin daha az sayıda kategoriye çevrilmesine yarayan, sade, açık kural kodlama temelinde, sistematik ve yinelenebilir bir teknik olarak tanımlanabilir (Krippendorff, 1980; Weber, 1990). Krippendorff (2004) tanımına göre içerik analizi; metinlerden (ya da diğer anlamlı şeylerden) o şeyin içeriğine yönelik tekrarlanabilir ve geçerli çıkarımlar yapmak için kullanılan bir araştırma tekniğidir. Koçak ve Arun (2006)'ya göre içerik analizine ilişkin farklı tanımlar yapılsa da, hepsinin vurguladığı iki önemli konu, yöntemin “sistematik” ve “tarafsız” olması gerektiğidir. Buradan hareketle içerik analizi, araştırmacı tarafından anlamlı olan şeylerden sistematik ve tarafsız biçimde özet çıkarımlar yapmaktır denebilir. İçerik analizinin ilk uygulamaları bir metnin içeriğinin analizi olarak gerçekleştirilmiş olsa da, teknik daha geniş kapsamlı uygulama alanları da bulmuştur. Weber (1990); içerik analizinin bireysel, grupsal, kurumsal veya sosyal ilgi odaklarını keşfedilmesi ve tanımlanmasına yarayan bir teknik olabileceği üzerinde durmuştur. İçerik analizi aynı zamanda dokümanlardaki trend ve örüntülerin belirlenmesi için de yararlı bir tekniktir (Stemler, 2001, s.2). Krippendorff (2004)'e göre içerik analizi ne ilişkin sistem yaklaşımı modelleri; trendler, örüntüler ve farklılıklar olmak üzere üç tip çıkarım içerirler. Trendlerin ortaya konulması ile içerik analizi yapılan şeyler içerisindeki yönelimler ortaya konulmaktadır. Örüntüler ile içerik analizi yapılan şeyler içerisindeki bir birbirini takip eden yapılar belirlenmektedir. Son olarak farklılıkların tespiti tüm sistem yaklaşımlarının merkezindedir. Bu çıkarım da benzer yapıdaki bileşenler içerisindeki farklılıkların ortaya konulmasına yöneliktir.

YÖK ulusal tez merkezi veri tabanında tez taraması ana sayfadaki basit tarama olarak adlandırılabilir biçimde yalnızca tarama terimi, aranacak alan, izin durumu ve tez türü girilerek yapılabilir. Bununla beraber, tarama sekmesi altında, yazar adı, anahtar kelime, danışman adı vb. çok sayıda seçenek girilerek yapılabilir detaylı tarama ve gelişmiş tarama sayfaları vasıtasıyla da istenen tezlere ilişkin tarama yapılabilir. Çalışmada ikincil veri kaynaklarından yararlanılmış ve örneklem üzerinde analiz yapmak yerine tüm birimlere

ulaşılmaya çalışılmıştır. Veriler elde edildikten sonra tanımsal istatistikler (frekanslar) ile çözümlenmiş ve tablo ve grafikler ile sunulmuştur.

Çalışmada “veri madenciliği” anahtar kelime olarak seçilerek istenen tezlere ulaşılmaya çalışılmıştır. YÖK tez tarama sayfası fen, sosyal ve tıp olmak üzere üç grupta tarama yapma olanağı tanımaktadır. İzin durumu belirtmeden yapılan taramada bulunan toplam tez sayısı, izinli ya da izinsiz olarak tarama yapıldığında elde edilen toplam sayıdan farklılık göstermektedir. Bunun nedeni erişime izin verilmeyen tezlerin izin verilmeme süresi dolduğunda, izin verilmeyen tezler arasında görülmesinin yanı sıra izinli tezler arasında da görülmesidir. Bu nedenle yazarı tarafından izin verilmeyen ancak izin verilmeme yılı dolduğu için ulaşılabılır durumda olan tezler, izinli tezler sınıfında değerlendirilmiştir. Araştırmanın yapıldığı tarih itibariyle, grubu fen olarak yapılan taramada toplamda 279 adet, sosyal grupta 116 ve tıp grubunda 13 teze ulaşılmıştır. Bu tezlerin yapıldıkları üniversitelere, ana bilim dallarına, kullanılan algoritmalara ve yazılımlara ait bilgiler frekans analizi ile verilmiştir. Bununla beraber uygulama alanı ve ana bilim dallarının yıllara göre değişimi verilerek veri madenciliği konusunun sosyal bilimler alanındaki trendi de incelenmiştir.

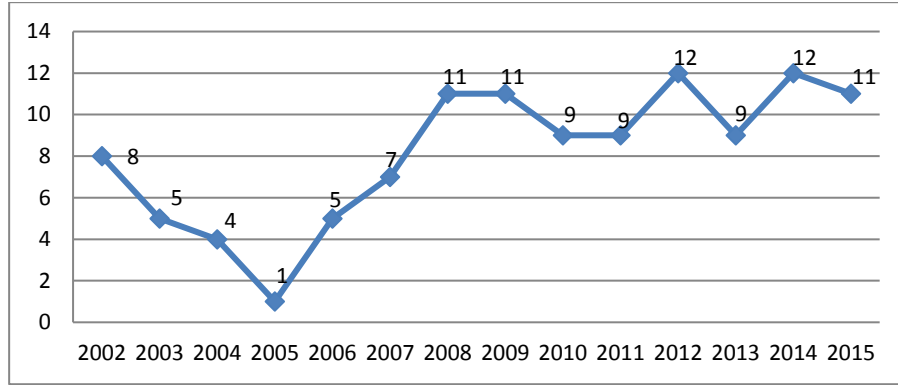
3. Bulgular

Çalışmada, “veri madenciliği” anahtar sözcükleri ile yapılan taramada 408 adet tez tespit edilmiştir. Fen bilimleri alanında tespit edilen 279 tezin, 220 tanesi (222 yüksek lisans, 28 doktora) izinli, 29 tanesi (24 yüksek lisans, 5 doktora) izinsiz tezlerdir. YÖK veritabanı kayıtları itibariyle, veri madenciliği anahtar kelimesinin kullanıldığı ilk lisansüstü tez 1999 yılında fen grubunda tespit edilmiştir. Kaygulu (1999) tarafından Dokuz Eylül Üniversitesi bilgisayar mühendisliği bölümünde yazılan tez, danışmanlı ve danışmansız öğrenim teknikleri ile ilgilidir. Tıp alanında yapılan taramada toplam 13 tez tespit edilmiştir. Bu tezlerin 7’si (4 yüksek lisans, 3 doktora) izinli ve 6’sı izinsiz (3 yüksek lisans, 3 doktora) tezlerdir. Sosyal bilimler alanından tespit edilen 116 adet tezin 96’sı (72 yüksek lisans, 24 doktora) izinli ve 20’si (15 yüksek lisans, 5 doktora) izinsiz tezlerden oluşmaktadır. Sosyal bilimler alanından veri madenciliği anahtar kelimesi kullanılarak yapılan ilk tezler 2002 itibariyle olup bu yılda 8 adet tez yazılmıştır. 2002 ve 2003 yıllarında yapılan tezlere YÖK veri tabanından ulaşım mümkün olmayıp bu tezlere üniversite kütüphanesi aracılığıyla üzerinden ulaşılabilmektedir. Tez türleri, grupları ve izin durumlarına ilişkin özet istatistikler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1
Lisansüstü Tezlere İlişkin Özet İstatistikler

	Ulaşılabilen		Ulaşılamayan	
	Y.Lisans	Doktora	Y.Lisans	Doktora
Fen	222	28	24	5
Sosyal	72	24	15	5
Tıp	4	3	3	3

Ayrıca sosyal grupta yer alan tezlerin yıllara göre değişimi Şekil 1'deki grafikte gösterildiği gibidir (2016 yılına ait iki tez grafiğe dâhil edilmemiştir).

Şekil 1
Sosyal Grupta Yer Alan Tezlerin Yıllara Göre Değişim Grafiği

YÖK veri tabanında sosyal grupta sınıflandırılmış 96 adet teze ulaşım sağlanabilmiştir. Daha öncede belirtildiği gibi 2002 ve 2003 yılında yapılan tezlere ulaşılammıştır. Ayrıca çalışmanın yapıldığı yıla (2016) ait erişilebilen iki adet tez de çalışmada analizlere dahil edilmemiştir. Sonuç olarak tezlerin içerikleri ile ilgili olarak 94 adet tezin incelemesi yapılmıştır.

Yapılan tez çalışmalarının dillerine ilişkin istatistiki bilgi Tablo 2'de verilmiştir. Tezlerin 1 tanesi Almanca, 13 tanesi İngilizce ve geri kalan 80 tanesi Türkçe olarak yapılmıştır.

Tablo 2
Tezin Yazım Diline İlişkin İstatistikler

Dil	Tez Sayısı
Almanca	1
İngilizce	13
Türkçe	80

Ayrıca Tablo 3'te tezlerin yapıldığı üniversiteler gösterilmiştir. 22 farklı üniversitede veri madenciliği alanında lisansüstü tez çalışması yapılmıştır. En çok tez çalışması yapılan ilk üç üniversite, İstanbul Üniversitesi (17),Marmara Üniversitesi (13),Boğaziçi Üniversitesi (10) olarak sıralanmaktadır.

Tablo 3
Tezlerin Yapıldığı Üniversiteler

Üniversite	Tez Sayısı	Üniversite	Tez Sayısı
Abant İzzet Bay. Üniversitesi	1	Gediz Üniversitesi	1
Afyon Kocatepe Üniversitesi	1	Hacettepe Üniversitesi	1
Akdeniz Üniversitesi	5	HARP Akademileri Komutanlığı	1
Anadolu Üniversitesi	1	İnönü Üniversitesi	1
Atatürk Üniversitesi	3	İstanbul Bilgi Üniversitesi	2
Başkent Üniversitesi	2	İstanbul Üniversitesi	17
Boğaziçi Üniversitesi	10	Karabük Üniversitesi	1
Celal Bayar Üniversitesi	1	Koç Üniversitesi	1
Cumhuriyet Üniversitesi	2	Marmara Üniversitesi	13
Dicle Üniversitesi	1	ODTÜ	1
Dokuz Eylül Üniversitesi	6	Okan Üniversitesi	1
Dumlupınar Üniversitesi	2	Sakarya Üniversitesi	2
Erciyes Üniversitesi	1	Selçuk Üniversitesi	2
Fırat Üniversitesi	4	Süleyman Demirel Üniversitesi	1
Galatasaray Üniversitesi	1	Yeditepe Üniversitesi	1
Gaziantep Üniversitesi	2	Yıldız Teknik Üniversitesi	2
Gebze Yüksek Tek.Enstitüsü	1	Zonguldak K.Elmas Üniversitesi	2

Yapılan tezlerin hangi ana bilim dalında yapıldığına ilişkin bilgiler Tablo 4'te gösterildiği gibidir.

Tablo 4
Tezlerin Yapıldığı Anabilim Dalları

Anabilim Dalı	Tez Sayısı
Bankacılık ve Finans	1
Bilgi ve Belge Yönetimi	1
Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri	5
Bilişim ve Teknoloji Hukuku	1
Eğitim Programları ve Öğretim	1
Ekonometri	9
Gazetecilik	1
İletişim Bilgileri	1
İlköğretim Öğretmenliği	1
İşletme	31
Muhasebe ve Finansman	2
Psikoloji	1
Sağlık Kurumları İşletmeciliği	1
Sayısal Yöntemler	18
Sigortacılık	1
Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik	1
Uluslararası İlişkiler	1
Üretim ve Pazarlama	6
Üretim Yönetimi ve Endüstri İşletmeciliği	1
Yönetim Bilişim Sistemleri	10

İncelenen tezlerin birçok farklı amaca yönelik olarak yapıldığı tespit edilmiştir. Tablo 5 tezlerde hangi veri madenciliği işlevine yönelik olarak çalışmalar yapıldığını göstermektedir.

Tablo 5
Tezlerde Kullanılan Veri Madenciliği İşlevlerine İlişkin İstatistikler[†]

İşlev	Tez Sayısı
Birliktelik	20
Kümeleme	22
Sınıflandırma	33
Regresyon Modelleri ve Yapay Sinir Ağı ile Tahmin	13
Diğer (Klasik İstatistiksel Teknikler, Ardışık Örüntü Keşfi, Aykırı Değer Tespiti, Metin Madenciliği, Link analizi, Duygu Analizi)	7

Veri madenciliği işlevlerinin gerçekleştirilmesi için çok sayıda teknik ve algoritma geliştirilmiştir. Tez çalışmalarında kullanılan algoritmalara ilişkin istatistikler Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6
Tezlerde Kullanılan Veri Madenciliği İşlevlerine İlişkin İstatistikler

Algoritma / Teknik	Tez Sayısı	Algoritma / Teknik	Tez Sayısı
Predictive Apriori	1	Naive Bayes	2
Apriori	20	QUEST	2
FP Growth	2	C&R Tree (CART)	9
Gri	1	Naive Bayes Bit Ağırlıklandırma	1
Hiyerarşik Kümeleme	2	Lojistik Regresyon /Regresyon /ARIMA	7
RFM kümeleme	2	OPTICS	1
CLARA	1	DBSCAN	1
k ortalamalar	16	EM (Expectation Maximization)	1
Tertius	1	CHAID	12
Yapay Sinir Ağları	15	Yoğunluk tabanlı kümeleme	2
C4.5 / C5.0 / j48	10	k en yakın komşuluk	3
Destek Vektör Makineleri	5		

Türkiye'de sosyal bilimler alanlarında veri madenciliği kullanılan tezlerde araştırmacıların en çok bir birliktelik kural çıkarımı algoritması olan Apriori algoritmasını kullandıkları (20 defa) tespit edilmiştir. Apriori algoritmasını bir sınıflandırma algoritması olan k ortalamalar (16 defa) ve yapay sinir ağları takip etmektedir.

Tezlerde kullanılan veri madenciliği işlevlerini yerine getiren bilgisayar programlarına ilişkin istatistikler Tablo 7'de gösterildiği gibidir.

[†] Bazı tezlerde birden fazla işlev aynı anda yer aldığı gibi bazı tezlerde de herhangi bir uygulama yapılmadığı için herhangi bir işlev yer almamaktadır. Bu nedenle tablodaki tez sayısı toplamı, toplam tez sayısına eşit değildir. Aynı durum algoritma / teknik sayılarının verildiği Tablo 6 ve kullanılan bilgisayar programlarının yer aldığı Tablo 7 için de geçerlidir.

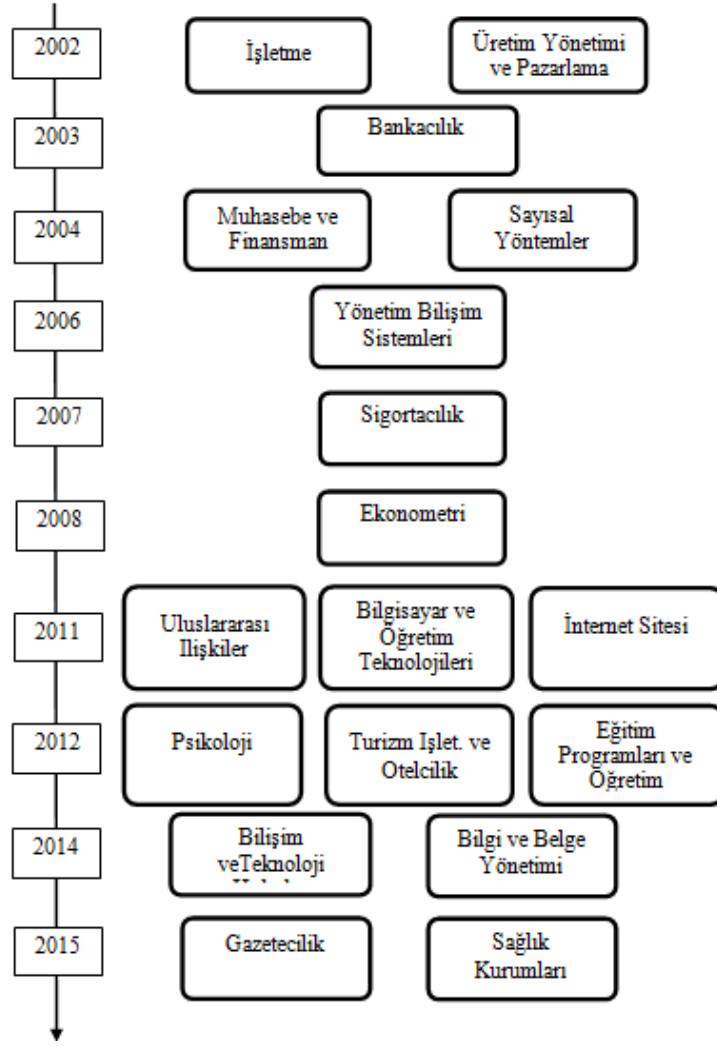
Tablo 7
Tezlerde Kullanılan Veri Madenciliği Araçlarına İlişkin İstatistikler

Araç	Tez Sayısı
Matlab	7
Orange	1
Rapidminer	1
SPSS Clementine	31
SAS DMiner5.4	1
SAS Enterprise	2
TAP	1
SPSS	22
Weka	12
R	2
LIBSVM	1
Data Cruncher	1
MS Analysis Server 2000	2
S-Plus 2000	1
Statica	1
Tanagra	2
Kendi kodu	5

Tezlerde en çok SPSS Clementine yazılımı (31 defa) kullanılmış olup, bu yazılımı SPSS (22 defa) ve Weka (12 defa) takip etmektedir.

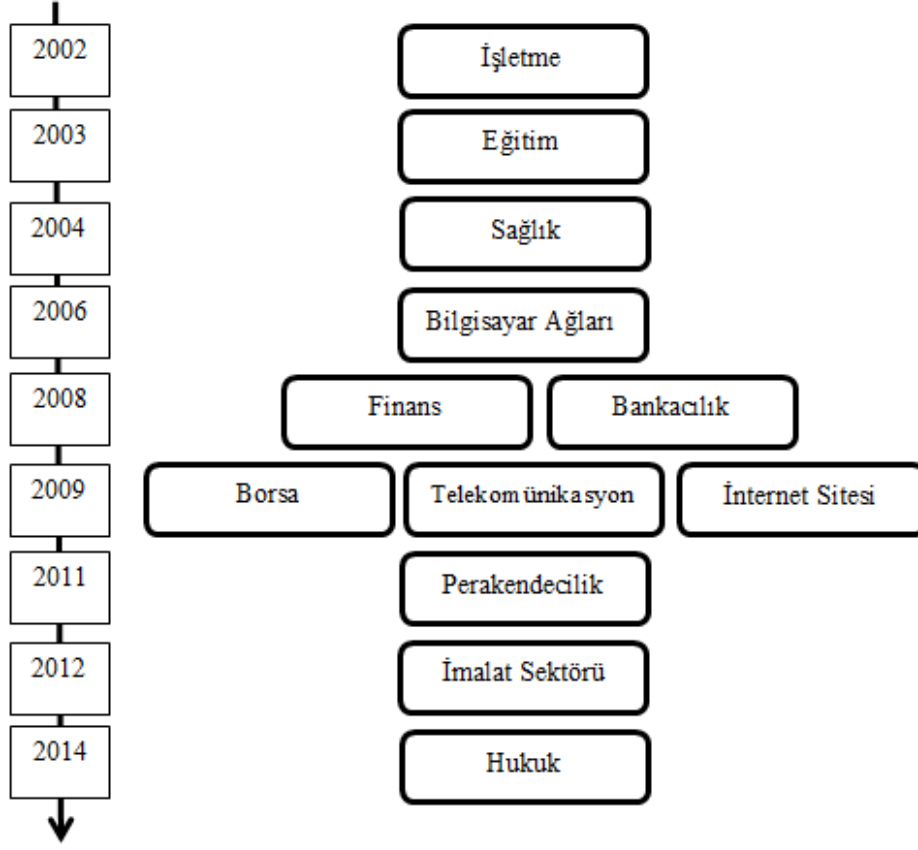
Yapılan tezler içerisinde model karşılaştırmaları, veri madenciliği ile ilgili literatür taraması gibi konular olsa da tezlerin önemli bir kısmı uygulamaya yönelik tezlerdir. Tezlerde uygulama konusu olarak en çok çalışılan konu, profil belirleme/kümeleme konusudur. 20 adet tezde; hasta, öğrenci, çalışan vb. kişilere ait veriler ile bu kişilerin nasıl kümelendikleri incelenmiştir. Veri tabanlarından birliktelik kuralları çıkarımı da tezlerde veri madenciliği işlevi olarak incelenen konulardandır. 9 adet tezde birliktelik kural çıkarımı yapılmıştır. Bu tezlerde alışveriş verilerinden, bir eczanede satılan ilaçlara ait verilerden, hasta kayıtlarından, çöpçatan sitesi verilerinden, İMKB hisse senedi verilerinden, kütüphane verilerinden kural çıkarımı yapılmıştır. Başarı/başarısızlık tahmini konusu da sıklıkla çalışılan konular arasındadır. 6 adet tezde öğrenci başarı/başarısızlığı ya da finansal başarı/başarısızlık tahmini konuları incelenmiştir. Bunların dışında kanser erken teşhisinden, döviz kuru tahminine, hava kirliliği tahmininden üstün zekâlı çocukların tahminine, üretim planlamadan tıbbi cihaz karar modeli kurulumuna kadar çok çeşitli konular ve amaçlarda tezler yazılmıştır.

Ayrıca tez çalışmalarının yıllara göre ana bilim dalı ve uygulama alanı açısından nasıl değişim gösterdiği incelenmiştir. Şekil 2 ve Şekil 3 bu değişimin ne şekilde gerçekleştiğini göstermektedir. Uygulama alanı ve ana bilim dalı ilk karşılaştıkları yıl için gösterilmiştir.

Şekil 2
Tezlerin Yapıldığı ABD'lerin Yıllara göre Değişimi

İlk lisansüstü tezler 2002 yılında işletme ve üretim yönetimi ve pazarlama ana bilim dallarında yapılmıştır. Son olarak 2015 yılında gazetecilik ve sağlık kurumları işletmeciliği anabilim dallarında tezler yapılmıştır. Bu yıllar arasında sosyal bilimler alanı çatısında 18 ana bilim dalında veri madenciliği konusunda lisansüstü tez çalışması gerçekleştirilmiştir (Şekil 2).

Şekil 3
Tezlerin Yapıldığı Alanların Yıllara göre Değişimi

2002 yılında ilk veri madenciliği konulu tez çalışmasında bir işletmede uygulama yapılmıştır. 2002 yılından bugüne eğitimden sağlığa, hukuktan borsaya farklı birçok uygulama alanında veri madenciliği araçlarının ve tekniklerinin kullanıldığı lisansüstü tezler yazılmıştır (Şekil 3).

4. Tartışma Ve Sonuç

Bu çalışmada veri madenciliği anahtar kelimesi ile yapılan arama sonucunda, sosyal bilimler alanında tespit edilen yüksek lisans ve doktora tez çalışmaları incelenmiştir. Araştırmada YÖK veri tabanı vasıtasıyla ulaşılabilen tezler (2004 yılı sonrası izinli olanlar veya izinsiz olup bitirilmesi üzerinden 3 yıl geçmiş olanlar) değerlendirmeye alınmıştır. 2004 yılı öncesi tezlerde; kullanılan yazılımlar, kullanılan algoritmalar, hangi veri madenciliği işlevinin gerçekleştirildiği gibi tezin içeriğinin incelenmesini gerektiren kısımları araştırmaya dâhil edilmemiş, ancak ana bilim dalı ve uygulama alanı gibi YÖK veri tabanından elde edilebilen veriler araştırmaya dahil edilmiştir. Buna göre sosyal bilimler alanında veri madenciliği konulu ilk tezler 2002 yılında işletme ve üretim yönetimi ve pazarlama ana bilim dallarında yapılmıştır. Bu tezlerin uygulama alanları işletme ve borsa olarak tespit edilmiştir.

Tezlerin büyük bir kısmı uygulama içermektedir. Ancak model karşılaştırmalarının yapıldığı, veri madenciliği ile ilgili literatür taramasının yapılarak mevcut durumun ortaya konulduğu çalışmalarda mevcuttur. Uygulamaların genellikle SPSS, SPSS Clementine ve Weka yazılımları ile yapıldı tespit edilmiştir. İncelenen çalışmaların %70 'inde bu üç yazılımdan birinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Veri madenciliği konusu ile ilgili tez çalışması 18 farklı ana bilim dalında tespit edilmiştir. Ancak tezlerin büyük çoğunluğunun işletme (31 tez), sayısal yöntemler (18 tez) ve yönetim bilişim sistemleri (10 tez) ana bilim dallarında yapıldığı saptanmıştır.

En temel birliktelik kural algoritması olan Apriori algoritması en çok tercih edilen algoritma olarak dikkat çekmektedir (20 tez). Bu algoritmayı kümeleme için kullanılan k ortalamalar algoritması ve sınıflandırma için kullanılan C 5.0 (ve öncülleri, C 4.5 ve J48) algoritmaları izlemektedir.

Üniversitelerdeki tez dağılımı incelendiğinde veri madenciliği konulu en çok tezin İstanbul Üniversitesi (17 tez), Marmara Üniversitesi (13 tez) ve Boğaziçi Üniversitesi'nin (10 tez) başı çektiği görülmektedir.

Bunlara ek olarak; YÖK veri tabanında yapılan tarama sırasında bir tezin farklı iki yıl bilgisi ile sisteme giriş yapılmış olduğu hatası tespit edilmiştir. Bunun yanında izinli tezler aranmak istendiğinde, izinsiz olup engel süresi dolmuş olan tezlerin de sorgu sonucu olarak getirilmesi de tezlerle ilgili yapılacak araştırmalarda zorluklara neden olabilmektedir.

Herhangi bir konuya odaklanarak yapılan içerik çalışmalarının o konu ile ilgili çalışma geçmişini, gelinen noktayı, trendleri, o konuda başvurulan yöntem ve tekniklerin tercih edilme sıklığını vb.lerini ortaya konulması açısından önemli olduğu söylenebilir. Bu çalışma ile sosyal bilimlerdeki veri madenciliği konusu üzerine yapılan tezlerle ilgili bu tip bir boşluğu doldurmak hedeflenmiştir.

Kaynakça

Akal, F. Ş. (2010). *Link Analizi Ve Bir İletişim Şebekesi Uygulaması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Akçapınar, G. (2014). *Çevrimiçi öğrenme ortamındaki etkileşim verilerine göre öğrencilerin akademik performanslarının veri madenciliği yaklaşımı ile modellenmesi*. Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Akçay, A. (2014). *Bilgi ve Belge Yönetiminde veri madenciliği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Akgün, A. (2012) *Seyahat acentelerinde veri madenciliği: Antalya bölgesinde bir uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Akın, Y. K. (2008). *Veri madenciliğinde kümeleme algoritmaları ve kümeleme analizi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Akpınar, H. (2000) *Veri Tabanlarında Bilgi Keşfi ve Veri Madenciliği, İ. Ü. işletme Fakültesi Dergisi*, 29 (1), 1-22.

Aksoy, E. (2014). *Matematik alanında üstün yetenekli ve zekalı öğrencilerin bazı değişkenler açısından veri madenciliği ile belirlenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Aksoy, İ. (2010). *Finding HiddenPatterns Of Hospital Infections On The Newborn In Turkey: A Data Mining Approach*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Alkan, G. (2014). *Türkiye’de Muhasebe Alanında Yapılan Lisansüstü Tez Çalışmaları Üzerine Bir Araştırma (1984-2012)*. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 61, 41-52

Aras, M. E. (2010). *Birliktelik Kuralları İle Web Siteleri İçin Tavsiye Motoru Uygulaması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Asilkan, Ö. (2008). *Veri madenciliği kullanılarak ikinci el otomobil pazarında fiyat tahmini*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Aslay, F. (2013). *Meteorolojik Parametreler Kullanılarak Yapay Sinir Ağları İle Toprak Sıcaklığının Tahmini*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Aydın, S. (2007) *Veri madenciliği ve Anadolu Üniversitesi uzaktan eğitim sisteminde bir uygulama*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Aydoğdu, Y. (2011). *Evaluating e-learningenvironmentbyusingdataminingtechniques*, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Aytekin, Ç. (2011). *Müşteri ilişkileri yönetimi için bloglar üzerinde fikir madenciliği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bayrakçı, S. (2015). *Sosyal Bilimlerdeki Akademik Çalışmalarda Büyük Veri Kullanımı*.Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Becerikli, S. Y. (2013).Türkiye’de Sağlık iletişimi Üzerine Yazılan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi: Eleştirel Bir Bakış, *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 12(2), 25-36

Bilekdemir, G. (2010). *Veri madenciliği tekniklerini kullanarak üretim süresi tahmini ve bir uygulama*.Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Bilgin, Ş. (2013). *Banka müşterilerinin internet bankacılığına ilişkin yaklaşımlarının veri madenciliği teknikleri ile incelenmesi*.Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Birinkulu, Ö. S. (2006). *Müşteri ilişkileri yönetiminde veri madenciliği ve bir uygulama*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Boran, L. (2012). *Veri Madenciliğinin Türk İşletmelerin Finansal Tablolarına Uygulanması Ve Uygulama Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Boyalı, A. (2007). *A datamining model for predicting stock that will outperform the IMKB using fundamental analysis*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Buruncuk, G. (2006). *Data mining for customer segmentation and profiling: A case study for a fast moving*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ceyhan, İ. F. (2014). *Bağımsız denetim kalitesini artırıcı bir yöntem olarak veri madenciliği: Borsa İstanbul uygulaması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Coşkun, M. (2013). *A Web Based Multi-Criteria Decision Support System For Department Selection Process Of Vocational High School Students*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çakır Ö. (2008). *Veri madenciliğinde sınıflandırma yöntemlerinin karşılaştırılması “bankacılık müşteri veri tabanı üzerinde bir uygulama*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çam, S. (2014). *Veri Madenciliğinde Kümeleme Analizi Ve Sağlık Sektöründe Bir Uygulaması*. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

Çelik, M. (2009). *Veri Madenciliğinde Kullanılan Sınıflandırma Yöntemleri ve Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çelik, N. (2016). Yenilikçilik Konusunda Yapılan Doktora Tezlerinin İçerik Analizi Yöntemiyle Değerlendirilmesi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 2 (1), 29-42

Daylan, A. (2008). *Experimental study for extending data mining standards*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Delibaş, E. (2010). *Birlikte Analizi İle Reçeteli İlaç Satışları Üzerinde Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Demir, B. (2012). *Individual differences in willingness to become an organ donor: A data-mining approach to reasoned action*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Koç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Doğan, N. (2010). *Analysis and applications of data mining algorithms.*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Doğru, M., Gençosman, T., Ataalkın, A. N. ve Şeker, F. (2012). Fen Bilimleri Eğitiminde Çalışılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinin Analizi, *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 9(1), 49-64

Dursun, İ. ve Gündüz S. (2016). Türkiye’de Sorumlu Tüketim Davranışı Üzerine Araştırmalar: Ulusal Makaleler ve Lisansüstü Tezler Üzerine Bir Derleme, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(4), 1365-1391

Ekim, S. (2010). *Banka etkinliği ve finansal performans ilişkisi: Türk bankacılık sektöründe veri madenciliği uygulaması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Ekinci, T. (2009). Veri madenciliği ve telekomünikasyon sektöründe uygulaması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Erdem, S. ve Özdağoğlu, G. (2008). Ege Bölgesi'ndeki bir Araştırma ve Uygulama Hastanesinin Acil Hasta Verilerinin Veri Madenciliği ile Analiz Edilmesi, *Anadolu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 9(2), 261-270

Erdoğan, Ş. Z. (2004). *Veri madenciliği ve veri madenciliğinde kullanılan K-Means algoritmasının öğrenci veri tabanında uygulanması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Erdoğan, F. U. ve Çağiltay, K. (2009). Türkiye'de Eğitim Teknolojileri Alanında Yapılan Master ve Doktora Tezlerinde Genel Eğilimler, *XI. Akademik Bilişim Konferansı (11-13 Şubat 2009) Bildirileri*, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.

Ergün, E. (2008). *Ürün kategorileri arasındaki satış ilişkisinin birliktelik kuralları ve Kümeleme analizi ile belirlenmesi ve perakende sektöründe bir uygulama*.Yayımlanmamış Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Esen, M. F. (2009). *Veri tabanlarından bilgi keşfi: Veri madenciliği ve bir sağlık uygulaması*.Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Esen, M. F. (2015). *İçeriden Öğrenenler Ticaretinin Tespitinde Veri Madenciliği Yaklaşımı*.Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ezerçe, A. (2008). *Müşteri ilişkileri yönetimi (CRM) ve veri madenciliği (datamining): Tekstil sektöründe bir uygulama*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Gemici, B. (2012). *Veri madenciliği ve bir uygulaması*.Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Gezgin, O. (2009). *E-Ticaret E-Devlet İlişkisi Ve Türkiye'de Elektronik Ticaret*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Gökgez, K. B. (2015). *Veri Madenciliği İle Tıbbi Cihaz Bakım Karar Modeli*. Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Gökmen, Ş. (2014). *Müşteri İlişkileri Yönetiminde Bir Araç Olarak Veri Madenciliği Ve Perakende Sektöründe Bir Uygulama*.Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Gün, A. N. (2008). *Assortmentplanningusingdataminingalgorithms*.Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Gündüz, A. (2014). *İşletme çalışanları tarafından yapılan hileler ve çalışan hilelerinin tespitiyle ilgili bir uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Hand, D., Mannila, H. & Smyth, P. (2001). *Principles of Data Mining*. MIT Press, Cambridge, MA.

Hark, C. (2013). *Öğrencilerin akıllı tahtaya ilişkin tutumlarının incelenmesine yönelik bir veri madenciliği uygulaması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

İrmak, S. (2009). *Veri madenciliği yöntemleri ile sağlık sektörü veritabanlarında bilgi keşfi: Tanımlayıcı ve kestirimci model uygulamaları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Karadeniz, N. (2008). *Müşteri ilişkileri yönetimi açısından veri madenciliği yöntemi ve hizmet sektörü üzerine bir uygulama*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Karagöz, N. E. (2007). *Market veri tabanında veri madenciliği uygulaması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Karakuş, K. (2009). *Veri madenciliği teknikleri ile mobil telekom sektöründe müşterilerin kredi skorlamasına ilişkin istatistiksel bir analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kartum, G. (2014). *Kurumsal Kaynak Yönetiminde, Veri Madenciliği, Müşteri İlişkileri Yönetimi Ve Birebir Pazarlama Stratejisi Durum Analizi; Netsis Yazılım Memnuniyet Araştırması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gediz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Kasap, E. (2007). *Sigortacılık sektöründe müşteri ilişkileri yönetimi yaklaşımıyla veri madenciliği teknikleri ve bir uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Bankacılık Ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul.

Kılıç, Y. (2011). *Finansal Başarısızlık Tahmininde Veri Madenciliğinin Kullanılması: İmkb'de Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Kışlak, İ. (2009). *Veri madenciliği yöntemi ile Türkiye'deki hava kirliliği durum analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bolu.

Kiremitçi, B. (2005). *Veri ambarlarında veri madenciliği ve ulaştırma-lojistik sektöründe bir uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kocamaz, K. (2007). *Hastane bilgi yönetim sistemlerinde veri madenciliği ve Konya Meram Tıp Fakültesi hastanesindeki hastane bilgi yönetim sistemi uygulamasının incelenmesi*.Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Koçak, A. ve Arun, Ö. (2006). İçerik Analizi Çalışmalarında Örneklem Sorunu, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 4(3), 21-28

Kolay, G. (2006). *İşletmelerde bilgi sistemleri verimliliğini arttırmada veri madenciliği yöntemi: Bir simülasyon çalışması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.

Köse, Y. (2015). *Değerli müşterilerde ürün kategorileri arasındaki satış ilişkilerinin veri madenciliği yöntemlerinden birliktelik kuralları ve kümeleme analizi ile belirlenmesi ve ulusal bğr perakendecide örnek uygulama*,Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Konya.

Krippendorff, K. (1980). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. Newbury Park, CA: Sage.

Krippendorff, K. (2004). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. Sage Publications.

Kuzey, C. (2012). *Veri Madenciliğinde Destek Vektör Makinaları ve Karar Ağaçları Yöntemlerini Kullanarak Bilgi Çalışanlarının Kurum Performansı Üzerine Etkisinin Ölçülmesi ve Bir Uygulama*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Küçüksille, E. (2009). *Veri madenciliği süreci kullanılarak portföy performansının değerlendirilmesi ve İMKB hisse senetleri piyasasında bir uygulama*.Yayımlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta

Larose, D. T. (2005). *Discovering Knowledge in Data - An Introduction to Data Mining*. John Wiley&SonsInc., New Jersey, USA.

Melek, C. (2012) *Metin Madenciliği Teknikleri İle Şirketlerin Vizyon İfadelerinin Analizi*.Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Meriç, O. A. (2004). *Veri madenciliği aracı olarak genetik algoritmalar ile yapay sinir ağları ve yapay sinir ağı-genetik algoritma melez modelinin müşteri değerlendirilmesinde*

kullanılması., Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Nuriyev, N. (2011). *Perakendecilik sektöründe veri tabanlı pazarlama yolu ile çapraz satışların desteklenmesi ve bir uygulama.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ordu, B. (2013). *Veri Madenciliğinde Sınıflayıcı Teknikler İle Demir Çelik Sektöründe Uzun Ürünlerin Üretimine İlişkin Bir Tahmin Modellemesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük.

Oruç, Ş. ve Ulusoy, K. (2008). Sosyal Bilgiler Öğretimi Alanında Yapılan Tez Çalışmaları, *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26, 121-132

Özbay, Ö. (2015). *Öğretim Yönetim Sistemi Üzerinde Üniversite (Lisans) Düzeyindeki Öğrenci Hareketliliğinin Veri Madenciliği Yöntemleriyle Analizi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara

Özcan, C. (2014). *Veri Madenciliğinin Güvenlik Uygulama Alanları ve Veri Madenciliği ile Sahtekârlık Analizi.* İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Özdemir, A. (2004). *Veri tabanlarında bilgi keşfi ve veri madenciliği -sağlık sektöründe uygulama-*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Özelturkay, E. Y., Yarımoğlu E. K. ve Latif, F. Ö. B. (2016). Lisansüstü Tezler: Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinin Analizi (1990-2014). (Ed.: Muazzez Babacan). *Türkiye'de Pazarlama Biliminin Akademik Tarihi.* İstanbul: Beta Yayınevi s.259-274

Özseyhan, A. C. (2009). *An associationrule-based recommendation engine for onlinedating sites.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Özyirmidokuz, E. K. (2009). *Veri madenciliği tekniklerini kullanarak imalat verilerinin modellenmesi ve analizi.*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Savaş, S., Topaloğlu, N. ve Yılmaz, M. (2012). Veri Madenciliği Ve Türkiye'deki Uygulama Örnekleri, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 11(21), 1-23

Seçkin, K. (2011). *Metin Madenciliğinde Kullanılan Yöntemlerin Karşılaştırılması: Siyasi Parti Liderlerinin Grup Genel Toplantı Konuşmaları İle Bir Uygulama,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Sevinç, L., Aydın, F. ve Yıldırım, O. (2003), İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Konularında Türkiye’de 1985-2001 Yılları Arasında Yapılmış Lisansüstü Tezlerine Yönelik İçerik Analizi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 87-97.

Silahtaroglu, G. (2004). *Veri Madenciliğinde Küme Analizi ve Öğrenci Başarısının Değerlendirilmesine İlişkin Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Stemler, S. (2001). An overview of contentanalysis. *PracticalAssessment, Research& Evaluation*, 7(17), 1-10

Sürücü, H. (2011). *Mukayeseli hukukta örgütlü suçlarla mücadele için istihbarat odaklı kolluk anlayışı çerçevesinde veri madenciliğinin önemi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul.

Şatır, U. (2011). *Usage Of PredictiveAnalyticsForRetailSectorAnd An Application Example*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Şengür,D. (2013). Öğrencilerin akademik başarılarının veri madenciliği metotları ile tahmini, FIRAT ÜNİVERSİTESİ, EĞİTİMBİLİMLER ENSTİTÜSÜ, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

Şık, M. Ş. (2014). *Veri madenciliği ve kanser erken teşhisinde kullanımı*. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya.

Şimşek, U. T. (2006). *Veri madenciliği ve müşteri ilişkileri yönetiminde (CRM) bir uygulama*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Taşdemir, M. (2012). *Veri madenciliği: Öğrenci başarısına etki eden faktörlerin regresyon analizi ile tespiti*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.

Tekel, O. (2009). *Business FailurePredictions in İstanbul Stock Exchange*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tezcanlar, P. (2007). *Müşteri ilişkileri yönetimi, veri madenciliği ve bir uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tolun, S. (2008). *Destek Vektör Makineleri: Banka Başarısızlığının Tahmini Üzerine Bir Uygulama*.Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tural, E. (2011). *Veri madenciliği teknikleri ile döviz kuru tahmini*.Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze.

Uçan, Ö. (2010). *Dijital kütüphanelerde veri madenciliği uygulamaları: Akdeniz Üniversitesi Merkez Kütüphanesi örneği*.Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Ukuş, S. G. (2014). *Veri Madenciliğinin Satış Tahminleri Açısından Önemi Ve Bir Araştırma*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ulusoy, G. (2013). *Karar Ağacı Analizi İle Ab Genişleme Kriterlerinin Değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Uzar, C. (2013). *Finansal bilgi sisteminde veri madenciliği teknolojisinin kullanılması: Borsa İstanbul üzerine bir uygulama*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İzmir.

Ülger, T. (2013). *Bilgi-İletişim Teknolojileri Yatırımlarının Değerlendirilmesi*.Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Ünlükahraman, O. (2011). *Web Tabanlı Eğitimde Web Madenciliği Uygulaması İle Öğrenci Davranışlarının Analizi*.Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Weber, R. P. (1990). Basic Content Analysis, 2nd ed. Newbury Park, CA.

Yakut, E. (2012). *Veri madenciliği tekniklerinden C5.0 algoritması ve destek vektör makineleri ile yapay sinir ağlarının sınıflandırma başarılarının karşılaştırılması: İmalat sektöründe bir uygulama*.Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Yalçın, E. C. (2008). *Proses iyileştirme çalışmalarında veri madenciliği yaklaşımının kullanılması üzerine bir çalışma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Yarlıkaş, S. (2015). Yönetim Bilişim Sistemleri Disiplininin Türkiye'deki Mevcut Durumu Üzerine Bir İnceleme, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 5(2), 136-147

Yavuzalp, N. (2012). *E-öğrenme ortamında kullanılan öğrenme stil ve stratejilerinin web kullanım madenciliği ile analizi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.

Yılmaz, E. (2006). *Kütahya ilinde sosyal sınıfların belirlenmesi ve veri madenciliği ile tüketici profiline çıkarılmasına yönelik bir uygulama*. Yayınlanmamış Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.

Yılmaz, E. (2012). *İstatistiksel analiz yöntemi olarak veri madenciliğinde chaid algoritması ve türkiye'de işgücü piyasasının durumunun ve bunun nedenlerinin belirlenmesine ilişkin bir uygulama*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yılmaz, G. (2010). *Development Of A ConstraintBasedSequentialPatternMiningTool*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yılmaz, Ş. K. (2008). *Veri madenciliği: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası örneği*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.

YÖK (2010). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/dosyalar/kilavuz.pdf>

Yücel, O. (2012). *Development of a datamining software on highereducational data*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yüksek, N. G. (2007). *Einsatzvondataminingalssegmentierungsinstrument der vorhandenenkunden - am fallbeispielvonkraftstoffsektor in der Türkei*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

**Are You Ready To Take The Risks Of Mobile Payment App? Early Adopters Vs
Laggards**

Ayşegül SAĞKAYA GÜNGÖR*

Geliş Tarihi (Received: 11.07.2017 – Kabul Tarihi (Accepted): 04.10.2017

Abstract

Mobile payment apps are rather a new, but a quickly developing technology which newly takes attention of the academicians and practitioners. In order for them to be accepted by the masses, first of all, risks that are related to the use of technology should be understood. This study is an attempt to understand the related risks with the mobile payment apps while differentiating between early adopters and laggards. To do this, a research model that reflects the three risk factors, namely financial, privacy and security risk, are developed on the technology acceptance model (TAM). The model is empirically tested by structural equation modeling with a dataset of 133 early adopters and 105 laggards. The results imply that there are different perceptions of risks of early adopters and laggards in m-payment app use. Additionally, their attitude toward the app use and their intention to use the mobile payment apps are dependent on different factors for early adopters and laggards.

Keywords: *Early Adopters, Laggards, Mobile Payment App, Technology Acceptance Model, Risk*

* Dr. , Işık Üniversitesi., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, agngor@yahoo.com

Mobil Ödeme Uygulamasının Risklerini Almaya Hazır mısınız? Erken Benimseyen ve Son Benimseyen Tüketicilerin Karşılaştırması

Öz

Mobil ödeme uygulamaları oldukça yeni, ancak hızla gelişen bir teknoloji olarak akademisyenlerin ve uygulayıcıların yeni yeni dikkatini çekmektedir. Kitleler tarafından kabul edilebilmesi için öncelikle mobil ödeme uygulama teknolojisinin kullanımı ile ilgili risklerin anlaşılması gerekmektedir. Bu çalışma, mobil ödeme uygulamalarıyla ilgili tüketicilerin algıladığı riskleri anlamaya çalışırken, aynı zamanda yeniliklerin adaptasyonu eğrisindeki erken benimseyenler ve son benimseyenler arasındaki farkları da araştırmaya yönelik bir girişimdir. Bu amaçlara ulaşmak için, teknoloji kabul modeli (TAM) üzerinde üç risk faktörünü, yani finansal risk, gizlilik riski ve güvenlik riski, yansıtan bir araştırma modeli geliştirilmiştir. Oluşturulan model yapısal eşitlik modellemesi kullanılarak, 133 erken benimseyen ve 105 geç benimseyen tüketicilerden oluşan bir veri kümesiyle ampirik olarak test edilmiştir. Sonuçlar, mobil ödeme uygulamalarını kullanmak konusunda erken benimseyen tüketicilerin ve geç benimseyen tüketicilerin farklı risk algılamaları olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuca ek olarak, mobil ödeme uygulamalarını kullanımına yönelik tutumları ve kullanma niyetleri, erken benimseyen tüketiciler ve geç benimseyen tüketiciler için farklı faktörlerden etkilenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Erken Benimseyenler, Geç Benimseyenler, Mobil Ödeme Uygulaması, Teknoloji Kabul Modeli, Risk*

Introduction

In recent years, the use of mobile devices has increased more than any other device that we use in our daily lives. With the introduction of the technology to our daily lives, the consumer shopping behavior is influenced (Jack and Suri, 2011). The ways we search for the products, compare the prices, check for the sale locations are all re-defined. As a result, traditional shopping is gradually shifting to electronic shopping, thus to mobile.

Keeping this adoption in mind, there raised a question: If a consumer has the commercial activity on mobile devices, why not to pay with the device itself, but still require a physical evidence of the credit card? With this thought in mind, a new payment form has emerged: Mobile payment (m-payment); using your mobile device to complete the payment process. It is possible in two different ways: (1) Using a Near Field Communication (NFC)-enabled mobile device (2) Using an application (app) downloaded to the device beforehand to complete the payment process. App use in m-payment, being rather a newer technology, is the mainly deal of the study.

The apps are essential to the mobile commerce (m-commerce). The m-payment apps are expected to be one of the essential applications of the m-commerce (Leong, Hew, Tan, and Ooi, 2013). With their introduction to the virtual world, mobile devices become the strongest candidates to replace traditional payment methods (Shin, 2010).

However, the acceptance of innovations takes time (Kotler, 1994); especially if it is the acceptance of a new technology. Just like every other, it comes with its inherent risks. On the other hand, there are people in the market ready to take risks, and there are others who aren't. People's approach to the innovations is different from each other. As early adopters (EA) quickly accept the new products, further try to be the one to experience it; laggards (LA) are the last to try them (Kotler, 1994).

With this basic introduction to m-payment and adoption of innovations; the aim of this study is to apply technology acceptance model (TAM) to two different groups of consumers (i.e. EA and LA) under the adoption of innovation curve in the context of perceived risks of m-payment apps. Specifically, the study seeks out to answer (1) to what extent TAM constructs contribute to the acceptance of m-payment apps of (a) EA and (b) LA (2) to what extent risk perceptions influence (a) EA and (b) LA acceptance of m-payment apps (2) how does the risk perceptions of EA differ from LA in m-payment app acceptance. It is reasonable to compare the EA with LA, since consumer adoption of m-payment apps is grounded from characteristics of the consumers, in addition to the technology. Moreover, the study will give an answer to the question of how does the risk perceptions will get changed over EA and LA.

In the study, the risk factors are limited to financial risk, privacy risk, and security risk, since they are the ones that are accepted by many academic researchers as the main influencing risks which are very specific to the mobile technological innovations.

1. Theoretical Background and Hypotheses Development

1.1. Technology Acceptance Model in the Context of Mobile Payments

Technology Acceptance Model (TAM) has been widely used to test the acceptance of a variety of information technology (IT) related innovations. Introduced by Davis (1989), it is used for modeling the individual's intention to use the IT innovations. TAM claims that individual intention is the result of perceived ease of use (PEoU), and perceived usefulness (PU), which directly influences attitudes (ATU). And the attitudes impacts behavioral intention to use (IU) and actual system use (Figure 1).

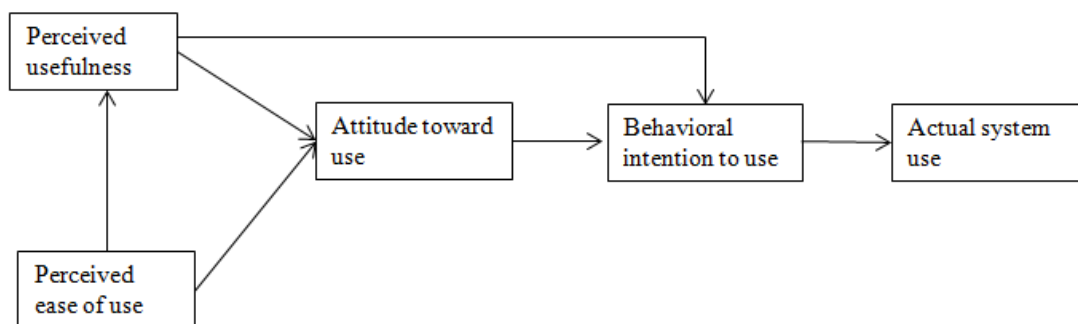

Figure 1. Technology Acceptance Model (Davis, 1989)

TAM has been utilized in many different technology adoption studies; including mobile banking (Akturan and Tezcan, 2011); NFC-enabled m-payment (Kim, Mirusmonov, and Lee, 2010; Thakur and Srivastava, 2014); online banking (Lassar, Manolis, and Lassar, 2005; Alsajjan and Dennis, 2010); mobile marketing acceptance (Gao, Rohm, and Sultan, 2013) in the marketing context. Based on the previous research, current study employs TAM, since it has the proven capability to predict IT-based services'/products' adoption.

The main purpose of TAM is predicting the impact of external variables on internal intentions and attitudes (Legris, Ingham, and Collette, 2003). In the previous studies, many different external variables were added to TAM. As suggested by Davis, Bagozzi, and Warshaw (1989), adding different external variables will improve the predicting power of the model. In the current study; TAM is extended with the addition of three risk factors.

1.2.Mobile payments

There are many different definitions of m-payment in the literature. The commonly shared elements of definitions are: (1) it includes the use of mobile devices; e.g. wireless handsets, near field communication (NFC) enabled devices and Bluetooth-enabled devices (2) at least one phase of the transaction (i.e. initiation, authorization or confirmation) is completed through a mobile device. In the study, the m-payment definition will be the one that is suggested by Ghezzi, Renga, Balocco, and Pescetto (2010) with some modifications: "Mobile payment is a method of payment in which all the phases of transactions are completed using a mobile device over a mobile network, and through an application which is downloaded to the mobile device beforehand" (p. 4).

There are two ways to complete the payment with a mobile device. (1) Using an NFC, Bluetooth or RFID-enabled mobile device which requires you to wave your mobile device through a card reader. In this case, mobile device acts like a contactless credit card. (2) Using an application (app) in the mobile device to make the payment. An app is downloaded to the device; and with a click of a button, money is transferred from the customer's account to the merchant's account. Some examples are GarantiPay of Garanti Bank, FastPay of Denizbank, BKMEExpress, and PayPal. In the second case, there is no requirement of the physical card reader. Money is transferred through electronic data interchange (EDI). The second one is rather a new method of m-payment compared to first one.

There are already many studies on the adoption of the first method of payment (Khalilzadeh, Ozturk, and Bilgihan, 2017; Thakur and Srivastava, 2014; Shin, 2010; Kim et al., 2010). This study takes a different approach in m-payment by examining the app use while comparing EA and LA.

1.3.Early Adopters vs Laggards in Adoption of New Technologies

Kotler (1994, p.348) defines the adoption process as "the mental process through which an individual passes from first hearing about an innovation to the final adoption". When the individual becomes a regular user, then he/she is considered as adapted (Kotler, 1994).

It is for sure that some time has to pass for the innovations to be spread to the masses. But before adapted by the masses, there are some people ready to accept innovations immediately while others accept it with a great lag: EA and LA.

EA have similar characteristics with opinion leaders (Kotler, 1994; Van Eck, Jager, and Leeflang, 2011). That's why they are considered as leaders in disseminating the new product information. Roger (1995, p.27) defines opinion leadership as "the degree to which an

individual is able to influence other individual's attitudes or overt behavior informally in a desired way with relative frequency". Opinion leaders are highly involved with the marketplace in their field of expertise (Goldsmith, Flynn, and Goldsmith, 2003). They are highly capable of influencing decisions of others (Flynn, Goldsmith, and Eastman, 1996; Rogers and Cartano, 1962).

Since EA are the pioneers, their perception of the new technology is critical for the dissemination of the m-payments. They have the ability to speed the information stream, hence the adoption process (Kotler 1994; Van Eck et al., 2011). Since EA' opinions are contagious (Van Eck et al., 2011), their probability of influencing followers are high (Goldsmith et al., 2003; Risselada, Verhoef, and Bijmolt, 2014).

On the other hand, LA is tied with tradition, and skeptic (Moore, 1999). They are almost the last to accept new technologies and adopted them only when the product/service becomes the "measure of tradition itself" (Kotler, 1994). According to the previous literature, LA is frustrated with the technology, neglect the service/product until it is a "must use" service/product, and don't perceive any usefulness in using the product (Dhaigude, Kapoor, and Ambekar, 2016). Taking the characteristics of LA into account along with considering the use of a new technology reserves many risks, it is expected that LA will be the last to take any risk in the use of a new technology service.

Combining the TAM with the literature about EA and LA, the following hypotheses are proposed:

H1a. Perceived usefulness (PU) affects early adopters (EA) positively in their attitude toward m-payment app use (ATU).

H1b. Perceived usefulness (PU) has no effect on laggards (LA) in their attitude toward m-payment app use (ATU).

H2a. Perceived ease of use (PEoU) affects early adopters (EA) positively in their attitude toward m-payment app use (ATU).

H2b. Perceived ease of use (PEoU) has no effect on laggards (LA) in their attitude toward m-payment app use (ATU).

H3a. Perceived ease of use (PEoU) has a positive effect on perceived usefulness (PU) for early adopters (EA) in their m-payment app use.

H3b. Perceived ease of use (PEoU) has no effect on perceived usefulness (PU) for laggards (LA) in their m-payment app use.

H4a. Perceived usefulness (PU) affects early adopters (EA) positively in their intention to use m-payment app (IU).

H4b. Perceived usefulness (PU) has no effect on laggards (LA) in their intention to use m-payment app (IU).

H5a. Attitude toward m-payment app use (ATU) affects early adopters (EA) positively in their intention to use m-payment app (IU).

H5b. Attitude toward m-payment app use (ATU) has no effect on laggards (LA) in their intention to use m-payment app (IU).

There is no hypothesis proposed regarding actual system use since LA haven't tried the system yet.

1.4. Perceived Risk and Behavioral Intention

There are many studies in the previous literature proving that risk is a significant influencer in behavioral intention to adopt and use new technologies. To state some examples, in online banking concept, Pikkarainen, Pikkarainen, and Karjaluoto (2004) have pointed out the negative impact of perceived risk in usage intention. Later on, Vessel and Drennan (2010) verified the negative effect of the perceived risk in mobile banking. In m-payment concept, Thakur and Srivastava (2014); Shin (2010) have demonstrated risk as an inhibitor in consumer adoption intention.

In this study; having accepted the impact of perceived risk in new technology adoption; it is argued that the degrees of perceptions are different for EA and LA.

1.5. Perceived risk

Risk perception is one of the most important barriers to the adoption of new technologies, thus it directly affects the attitude and intention to use the technology (Koenig-Lewis, Palmer, and Moll, 2010; Shin, 2009; Hanafizadeh, Behboudi, and Koshksaray, 2014). As Bauer states (1960) "any uncertainty regarding the consequences of the behavior, and some of which are likely to be unpleasant" (p.24) could lead to risk perception. Jacoby and Kaplan (1972), building on the Bauer's work, define five key dimensions of risk; financial, performance, physical, social, and psychological risks. Today, with the introduction of new online technologies, there are some additional constructs to the consumers' risk perception (Hanafizadeh et al., 2014). Specifically, ICT introduces two new forms of risk dimensions: Privacy risk (Cases, 2002, Pikkarainen et al., 2004; Akturan and Tezcan, 2012) and security risk (Pikkarainen et al., 2004; Akturan and Tezcan, 2012). When the literature is reviewed in the context of technological adoptions; additional to these two risks, there appears financial risk

as another essential influencer (Tan, Ooi, Chong, and Hew, 2014; Leong et al., 2013) in the adoption of new technologies.

The interpretation of risk, however, is different for each person (Kotler, 1994). In the adoption of innovations context, people with different characteristics perceive different levels of risks. At the two end of this continuum, there are EA and LA. That's why the risk perception differences of those two groups of people are taken as the basis for this research.

1.6. Perceived security risk (SR)

The security risk is one of the main influencing risks when the use of the mobile technologies is considered (Cheung and Lee, 2006; Lee, 2009; Hampshire, 2017). In mobile, SR is conceptualized as loss of control over financial information (Akturan and Tezcan, 2012) and theft and loss or damage given to mobile devices (Hampshire, 2017). It is particularly of concern to the people which do not have any previous experience with the technology (Bauer, Reichardt, Barnes, and Neumann, 2005). Keeping in mind that the LA will be the last to try new technologies, they will have more concern for their security.

According to Shin (2010), the perceived security is a major factor for the system to market breakthrough. Thakur and Srivastava (2014) state that customers use the m-payment system only they believe that the use of the system, along with their personal information, is secure.

Based on the literature, following hypothesis is proposed:

H6. Early adopters are less likely to be negatively influenced by security risk in their attitude toward m-payment app use, compared to LA.

1.7. Perceived privacy risk (PR)

The requirement of giving the sensitive information, including the identity, credit card number and financial information, to the merchants' system, causes a considerable amount of uncertainty about the privacy of the individual user.

According to Dewan and Chen (2005), consumers' primary concern about privacy is mostly related to the secondary use and unauthorized access to the users' personal and the financial data. The PR is in the merchants' use of this personal information inappropriately –e.g. unauthorized access to the financial information-, hence invading the individual's privacy (Nyshadham, 2000). The risk is not only the invaders but also the service providers' intention to collect, disclose or sell sensitive data without the customer's consent (Yang et al., 2012).

Previous research reported that PR significantly affects user adoption of the new technologies, including location-based services (Wang and Lin, 2017), mobile banking (Akturan and Tezcan, 2012), and ubiquitous commerce (Sheng, Nah, and Siau, 2008). Furthermore, there are studies on PR perception on mobile payment, resulting in discouragement on intention to use (Thakur and Srivastava, 2014). It has the ability to prevent the widespread adoption of the new technology (Tsai, Kelley, Cranor, and Sadeh, 2010).

When two different groups, EA and LA, are compared based on their characteristics, it seems reasonable to assume that the first group is willing to take more PR.

The above arguments lead to the development of the following hypothesis:

H7. Early adopters are less likely to be negatively influenced by privacy risk in their attitude toward m-payment app use, compared to laggards.

1.8. Perceived financial risk (FR)

Financial risk mainly includes the problems that can be encountered during the financial transactions, hence, losing money because of the system mistakes. It is also the potential losses that may be associated with the initial purchase price (Akturan and Tezcan, 2011).

Since losing money or encountering with hidden, unexpected charges (Wu and Wang, 2005) are the biggest concerns of the consumers; perceived financial risk is one of the most important barriers to the adoption of new technologies, especially in the context of payments (Tan et al., 2014; Leong et al., 2013; Ong, Poong, and Ng, 2008). Keeping in mind that LA is more skeptical about their loss (Kotler, 1994), the following hypothesis is proposed:

H8. Early adopters are less likely to be negatively influenced by financial risk in their attitude toward m-payment app use, compared to laggards.

The research model and hypotheses are summarized as in Figure 2.

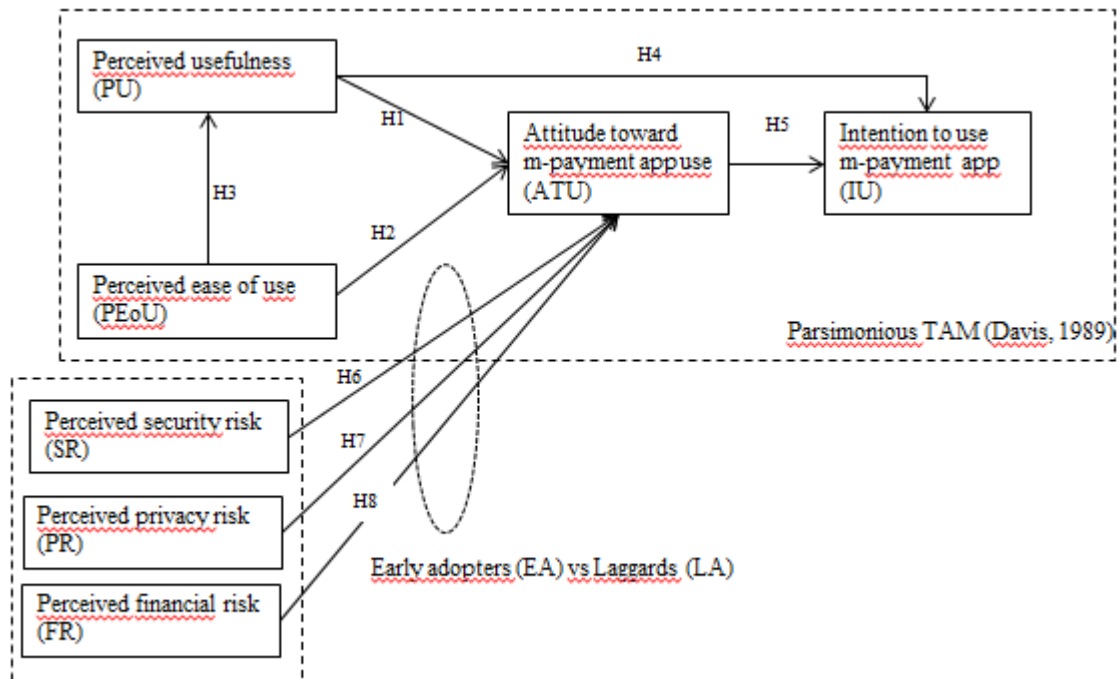

Figure 2. Proposed Research Model

2. Research Methodology

Data was collected using a structured instrument. Respondents had to show their agreement level with each measure at a five-point Likert scale, ranging from strongly disagree to strongly agree. Scales were adapted from the literature. Among the scales; EA and LA scales were adapted from Kim, Mirusmonov, and Lee (2010), PU and PEoU were adapted from Tan et al. (2014); ATU and IU were from Lee (2009); PR was adapted from Son and Kim (2008); SR was adapted from Pikkarainen et al. (2004); and FR was adapted from Stone and Gronhaug (1993). The initial version of the instrument was refined by careful scrutinizing by a few colleagues. A pilot test was conducted with 14 respondents in order to determine the correct wording of the instruments.

3. Data Analysis and Results

3.1. Sampling and Data Collection

Data was collected with the help of graduate students in a period of three weeks. Each has returned 10 questionnaires filled up by their colleagues, in return for an additional letter grade. There was a cross check question at the beginning of the survey asking whether the respondent had ever used m-payment app. If the respondent answered this question as No but classified him/herself as an early adopter, this survey was eliminated. After the elimination of

the invalid responses, the sample ended up with 238 valid responses; 133 of them turned out to be EA, while 105 of them being LA.

The demographic characteristics of the sample can be observed at Table 1.

Table 1. Sample Demographics

Measure		EA (N1=133) (%)	LA (N2=105) (%)
Gender	Male	78 (58.6)	51 (48.6)
	Female	55 (41.4)	54 (51.4)
Age	18-25	37 (27.8)	25 (23.8)
	26-32	51 (38.3)	36 (34.3)
	33-40	29 (21.8)	23 (21.9)
	40+	16 (12)	21 (20)
Education	Under high school	0 (0)	5 (0.48)
	High school graduate	9 (0.67)	12 (11.4)
	University graduate	76 (57.1)	60 (57.1)
	Postgraduate	48 (36)	28 (26.7)
Income	0-3000	31 (23.3)	29 (27.6)
	3001-6000	37 (27.8)	31 (29.5)
	6001-9000	31 (23.3)	28 (26.7)
	9001+	34 (25.6)	17 (16.2)
Times to use m-payment app	1	0	NA
	2	0	NA
	3	29 (21.8)	NA
	3+	104 (78.2)	NA

As Anderson and Gerbing (1988) recommended, I follow the two-step approach. First, the model was examined, construct reliability and validity were tested. Then the hypotheses of the structural model were tested with the help of LISREL with Structural Equation Modeling (SEM).

3.2. Reliability and Validity

Prior to the data analysis, Cronbach's α test was applied to assure the reliability of the scales. As suggested by Nunnally and Bernstein (1994), the Cronbach's α should be higher than

0.70. As shown in Table 2, the least Cronbach's α value was 0.767, proving the sufficient internal consistency of the measurement instrument.

At the second step to test convergent and discriminant validity of the constructs, factor analysis was employed. The Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) measure of sampling adequacy was 0.867 for EA sample; and 0.894 for LA sample. With these results, the application of factor analysis was proved to be appropriate. Although there are different views on acceptable factor loadings, loadings 0.5 or greater were accepted as significant in the study (See Table 2). After the analysis one item (SR3), which had the poor loading was removed from the measures. The factors accounted for 74.5% of the total variance for EA and 74.3% for LA.

By comparing the square root of AVE and its correlation coefficient with other constructs, discriminant validity was examined. In order to confirm discriminant validities of the scales; the square roots of the AVEs should be larger than all corresponding correlation coefficients. All data was proved good validities as shown in Table 3 and Table 4.

Table 2. Results of Validity and Reliability Analysis

Variable	Item	Early Adopters			Laggards		
		Loading	Cronbach's Alpha	AVE	Loading	Cronbach's Alpha	AVE
PU	PU1	0.742	0.893	0.577	0.599	0.936	0.512
	PU2	0.776			0.728		
	PU3	0.811			0.784		
	PU4	0.776			0.673		
	PU5	0.728			0.726		
PEoU	PEoU1	0.872	0.879	0.618	0.737	0.900	0.777
	PEoU2	0.875			0.701		
	PEoU3	0.850			0.635		
	PEoU4	0.702			0.654		
SR	SR1	0.870	0.903	0.623	0.649	0.796	0.523
	SR2	0.863			0.790		
PR	PR1	0.689	0.833	0.501	0.807	0.894	0.612
	PR2	0.647			0.776		
	PR3	0.739			0.837		
FR	FR1	0.852	0.767	0.853	0.802	0.722	0.801
	FR2	0.867			0.859		
	FR3	0.744			0.531		
	FR4	0.737			0.687		
ATU	ATU1	0.521	0.905	0.719	0.726	0.893	0.783
	ATU2	0.661			0.700		
	ATU3	0.713			0.619		
	ATU4	0.550			0.705		
IU	IU1	0.868	0.910	0.532	0.793	0.886	0.536
	IU2	0.875			0.720		
	IU3	0.586			0.724		

Table 3. Square Root of AVE vs Factor Correlation Coefficients for EA

	PU	PEoU	SR	PR	FR	ATU	IU
PU	0.759						
PEoU	0.044	0.786					
SR	-0.132	0.057	0.789				
PR	-0.151	0.196	0.063	0.708			
FR	-0.038	-0.045	-0.045	-0.025	0.923		
ATU	0.057	0.038	-0.025	0.077	0.013	0.848	
IU	0.403	0.337	-0.055	-0.231	-0.142	0.346	0.729

Table 4. Square Root of AVE vs Factor Correlation Coefficients for LA

	PU	PEoU	SR	PR	FR	ATU	IU
PU	0.715						
PEoU	0.098	0.881					
SR	-0.026	-0.014	0.723				
PR	-0.019	-0.003	0.032	0.782			
FR	-0.011	-0.058	0.029	0.043	0.895		
ATU	0.121	0.157	-0.034	-0.045	-0.107	0.885	
IU	0.025	0.124	-0.033	-0.101	-0.028	0.126	0.732

3.3.Hypothesis Testing

LISREL 8.8 was used to test the research model and corresponding hypotheses. Before evaluating the results of SEM, model fit indices were examined (Table 5). The results of the indices indicate a good fit between the model and the data both for EA and Laggards.

Table 5. Fit Indices

Fit index	X²/df	RMSE	GFI	CFI	NFI	NNFI
Recommended	<3 ^a	<0.08 ^b	>0.90 ^a	>0.90 ^b	>0.90 ^c	>0.90 ^c
EA	2.48	0.076	0.92	0.95	0.92	0.94
LA	1.67	0.078	0.93	0.97	0.93	0.96

^a Hair et al. (2010).

^b Bagozzi and Yi (1988), Hair et al. (2010).

^c Gefen, Straub, and Boudreau (2000)

As shown in Figure 3, for EA, path analysis results don't support all the proposed hypotheses. In terms of effects on ATU; only PU (H1a) has significant effects on ATU. The other variables, namely SR and FR and PEOU (H2a), don't have any significant effect on ATU when the EA are concerned. When the effect of PEOU on PU is investigated, the results show a significant effect, giving support to H3a. The effect of PU on IU is also significant, supporting H4a. And the last relationship of TAM, which is the effect of ATU on IU is proved to be significant, supporting H5a. Concerning the risk factors, EA has the only concern for PR, not for SR and FR (See Table 6).

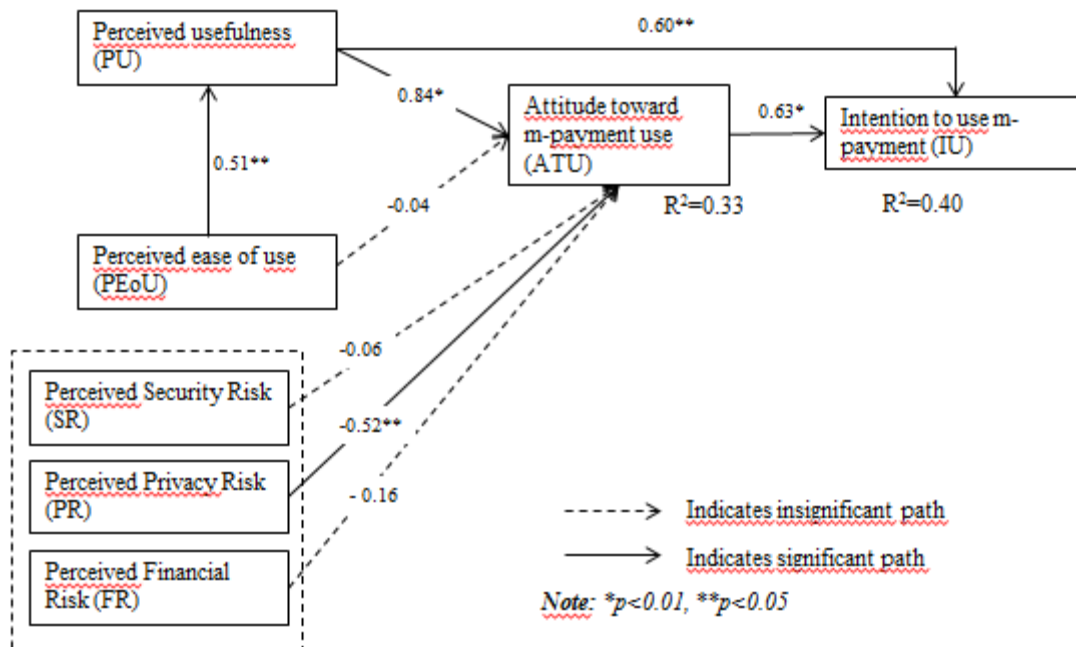

Figure 3. Test Results for EA

When the second set of hypotheses, concerning the LA, is investigated, three out of five hypotheses are accepted. According to the results; there is no effect of PEOU; on both ATU and PU, giving support to H2b and H3b. And the other supported hypothesis is H4b, which is the effect of PU on IU; showing no significance. The hypotheses; suggesting no significant effect of PU on ATU (H1b), and ATU on IU (H5b) are proved to be significant, not supporting to hypotheses. When the risk factors are investigated; LA's ATU is influenced by SR and FR, but not PR (See Table 6).

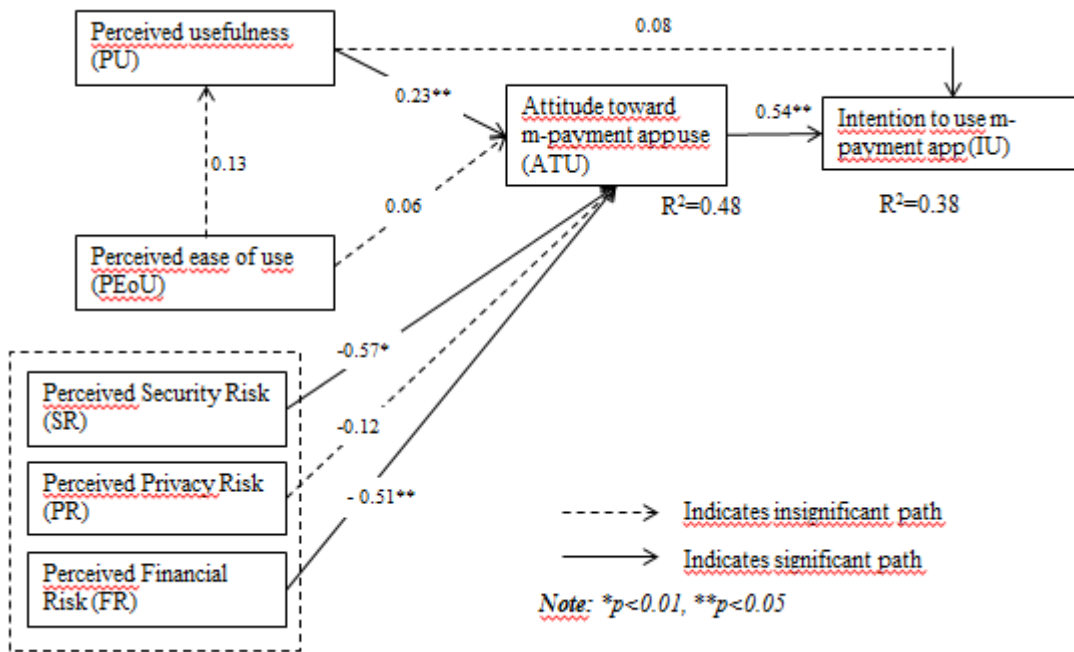

Figure 4. Test Results for LA

When comparing EA and LA in their risk perceptions; the only PR on ATU (H7) does not have support from the data. Although EA doesn't have any concern for SR and FR, LA have. The result gives support to the H6 and H8. On the other hand, although EA has concerns for PR, interestingly, LA don't have any. This result gives no support to H7. The results are summarized in Table 6.

When the squared multiple correlations (R^2) are investigated for both EA and LA; for the dependent variable ATU; it is 0.433 for EA and 0.38 for LA. In the study, variables explain 43 percent of the variability in ATU for EA and 38 percent for LA. Furthermore, for the dependent variable IU; the predictor variables explain 40 percent of the variability for EA and; 45 percent for LA.

Table 6. Results of Hypothesis Testing

Path	Early Adopters (EA) (N1=133)		Laggards (LA) (N2=105)		
	Estimate	Support	Estimate	Support	
H1a: PU → ATU	0.841*	YES	H1b: PU → ATU	0.233**	NO
H2a: PEoU→ATU	-0.04	NO	H2b: PEoU→ATU	0.064	YES
H3a: PEoU→PU	0.511**	YES	H3b: PEoU→PU	0.131	YES
H4a: PU → IU	0.602**	YES	H4b: PU → IU	0.082	YES

H5a: ATU →IU	0.631*	YES	H5b: ATU →IU	0.541**	NO
Comparison results of EA and LA on risk factors					
	EA	LA	Support		
H6: SR → ATU	-0.061	-0.571*	YES		
H7: PR → ATU	-0.523**	-0.121	NO		
H8: FR → ATU	-0.164	-0.512**	YES		

*p<0.01; **p<0.05

The next section will discuss the results of the study.

4. Discussion of the Results

The main aim of the present study is to investigate risk perception; i.e. PR, SR, and FR, differences between EA and LA in the context of m-payment app utilization. Further; the study investigates the extent of TAM constructs' contribution to the m-payment app acceptance of both EA and LA.

The firsts set of results are about EA. They are the most important group of people in the adoption process since they share similarities with opinion leaders (Kotler, 1994). They are the ones that greatly influence the diffusion speed and the adoption rate (Van Eck et al., 2011). They have a following social network which they share their opinion immediately (Eastman et al., 2014).

The first findings of EA are the influence of PU and PEoU. Although EA is driven by PU ($\beta = 0.841$, $p < 0.01$), they are not driven by PEoU. This is mostly because of their expertise in the subject. Since they are the one to try most of the technological products first, they are familiar with the similar type of products, such as NFC-based payment systems. So, PEoU is not a factor that determines their attitude towards m-payment app use. They more care about the usefulness of the technology which will ease their life. On the other hand, PEoU has a contribution to PU ($\beta = 0.511$, $p < 0.01$) which indicates an indirect effect on IU.

Another result is the effect of PU on IU. For EA, their intention to use the technology is directly affected from PU ($\beta = 0.602$, $p < 0.05$). Just like PU, ATU has a significant effect on IU ($\beta = 0.631$, $p < 0.01$) which is an expected relationship and is proved on different mobile technologies in previous studies (Thakur and Srivastava, 2014; Kim and Lee, 2010).

An important empirical finding of the study is the effect of PR on ATU ($\beta = -0.523$, $p < 0.05$). In his two studies, Shin (2009; 2010) has also found a similar result for m-payment acceptance. EA are not influenced by SR and FR. It's mostly because they have the information

about how to secure themselves and probably have the technical information about the security of the system. Moreover, they do not have any FR perception. This result is in line with the findings of Thakur and Srivastava (2014). It is probably not because they do not foresee any monetary problem related with the system, but because they are ready to accept them. At the end, they do know that all the new technologies come with some risks. If they want to be first to try, they have to bear the related risks.

EA have the most concern about their privacy. They care about the unofficial use (Dewan and Chen, 2005) of their information or the service providers' intention to sell (Yang et al., 2012) their data. The finding has the support from Shin (2009; 2010), Mallat (2007), and Khalilzadeh et al. (2017). They have to be assured of their privacy.

When the LA are concerned, the hypotheses related to the TAM constructs suggest no impact of any of the constructs on attitude or intention. Only two of them are not supported, being the PU on ATU, and ATU on IU. The results suggest that LA is only looking for the usefulness of the system. And if the system appears to be useful it influences their attitude and their intention to use the app positively.

When the risk perceptions of LA are evaluated, the expected result was actually the negative impact of all three risks. It is usually the observed result in the literature (Akturan and Tezcan, 2012; Thakur and Srivastava, 2014) related to the mobile technology studies. Surprisingly, the results show that PR has no impact on them. LA are negatively influenced by SR ($\beta = -0.571$, $p < 0.01$) and FR ($\beta = -0.512$, $p < 0.05$), but not by PR. It could stem from the fact that they have never used the app before, so they know nothing about the information they should supply to the system. On the other hand, they know that every technology comes with some security risks which they already have concerns. And since it's a payment system, they care about financial security.

When two groups are compared on risk factors, they share nothing in common. While EA is negatively influenced by PR, LA is negatively influenced by SR and PR. The results suggest that all the risk factors are in concern for some group of people, and all need to be assured that the technology is risk-free or the precautions taken should be displayed clearly.

Theoretical contributions. From a theoretical point of view, the most important contribution of the study is to shed a light by comparing risk perceptions of EA and LA. Literature review has revealed no study of the risks on the subject, so it is the first time that the risk factors are used to compare EA and LA. Another important theoretical contribution of the study is being it first to investigate m-payment app use. There are other studies in the literature on NFC-based

m-payment (Kim et al., 2010; Thakur and Srivastava, 2014; Shin, 2010), but no study is ever investigating an app use to complete the payment. In addition, the study has extended the TAM with the addition of three external variables (SR, PR, FR) which further explains the adoption process. M-payment systems are mostly studied by the engineering scholars and usually focused on the technical aspects of the system. This study is an attempt to broaden the understanding of the app use from the social sciences point of view.

Managerial implications. From the practitioners' point of view, this study came up with valuable insights to deal with risk perceptions of two different groups of people. EA are very important to the market since their experience with the m-payment apps will determine the success or failure of the technology (Van Eck et al., 2011). They have to be treated very carefully and their perceptions regarding the usefulness of the technology or the risks should be carefully examined. According to the results of the study, PU is an important driver for EA, and for LA. Therefore, merchants should stress out the usefulness of the technology in order to enhance attitude and intention of the app use. Making the apps easily understandable, and clear use information will help. EA are concerned about their privacy. When they feel their personal information is not under control, their attitude toward the system is affected (Gao et al., 2013). As Khalilzadeh et al. (2017) suggest, privacy must be clearly addressed in the systems. Having strict privacy policies and displaying them overtly could lead EA to trust to the service provider. It is not only the service itself but the service provider is also very important for the consumers (Zhang and Mao, 2008). An established brand name, or having a trustworthy company at the backstage will contribute to the protection perception. At the coming years of the technology, service providers have to deal with LA. LA are the most skeptical consumers in adoption of new technologies (Kotler, 1994). Understanding them, and targeting done correctly, will lead to the easy targeting of all the other groups under the adoption of innovations curve. Risks should be dealt very carefully, since high levels of risk perceptions might weaken the role of PEOU and PU (Gao et al, 2013; Khalilzadeh et al. 2017).

Limitations and Future Research Directions

As with any other study, the findings of this study have to be carefully approached with its limitations. First, actual usage behavior is not included in the model, since LA have never used the system yet. Second, only three risk factors are considered in the study. Although they are the most interfering ones, there is a future research direction to make a study incorporating all the risk factors. Third, the data was collected in a geographically constrained area. Extending

the findings to the other environments may lead to the elaboration of the results. Lastly, these results are displaying the risk perception and acceptance of a technology which is in its infancy. As the technology evolves, risk perception of EA and LA may change. A longitudinal study on the subject is an open area for future research.

Despite all the mentioned limitations, this paper elaborates our understanding of the risk perceptions of EA and LA, as well as driving factors of their attitude and intention to use the apps.

References

- Akturan, U., and Tezcan, N. (2012). Mobile banking adoption of the youth market: Perceptions and intentions. *Marketing Intelligence and Planning*, 30(4), 444-459.
- Anderson, J. C., and Gerbing, D. W. (1988). Structural equation modeling in practice: A review and recommended two-step approach. *Psychological bulletin*, 103(3), 411.
- Alsajjan, B., and Dennis, C. (2010). Internet banking acceptance model: Cross-market examination. *Journal of Business Research*, 63(9), 957-963.
- Bagozzi, R. P., and Yi, Y. (1988). On the evaluation of structural equation model. *Journal of Academy of Marketing Science*, 16(1), 74-94.
- Bauer, R.A. (1960). Consumer behaviour as risk taking. In Cox, D.F. (Ed.). *Risk taking and information handling in consumer behavior* (pp.23-33). Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Bauer, H. H., Reichardt, T., Barnes, S. J., and Neumann, M. M. (2005). Driving consumer acceptance of mobile marketing: A theoretical framework and empirical study. *Journal of Electronic Commerce Research*, 6(3), 181.
- Cases, A. S. (2002). Perceived risk and risk-reduction strategies in Internet shopping. *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, 12(4), 375-394.
- Cheung, C. M. K., and Lee, M. K. O. (2006). Understanding consumer trust in Internet shopping: A multidisciplinary approach. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 57(4), 479-492.
- Davis, F. D. (1989). Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology. *MIS Quarterly*, 13(3), 319-340.
- Davis, F. D., Bagozzi, R. P., and Warshaw, P.R. (1989). User acceptance of computer technology: A comparison of two theoretical model., *Management Science*, 35(4), 982-1003.
- Dewan, S. G., and Chen, L. D. (2005). Mobile payment adoption in the US: A cross-industry, crossplatform solution. *Journal of Information Privacy and Security*, 1(2), 4-28.

- Dhaigude, A. S., Kapoor, R., and Ambekar, S. (2016). A conceptual model for adoption of information communication technology in the travel and tourism industry. *Tourism Recreation Research*, 41(1), 49-59.
- Flynn, L. R., Goldsmith, R. E., and Eastman, J. K. (1996). Opinion leaders and opinion seekers: Two new measurement scales. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 24(2), 137-147.
- Gao, T. T., Rohm, A. J., Sultan, F., and Pagani, M. (2013). Consumers un-tethered: A three-market empirical study of consumers' mobile marketing acceptance. *Journal of Business Research*, 66(12), 2536-2544.
- Gefen, D., Straub, D.W., and Boudreau, M.C. (2000). Structural equation modeling and regression: Guidelines for research practice. *Communications of the Association for Information Systems*, 4(7), 1-79.
- Ghezzi, A., Renga, F., Balocco, R., and Pescetto, P. (2010). Mobile payment applications: Offer state of the art in the Italian market. *Info*, 12(5), 3-22.
- Goldsmith, R. E., Flynn, L. R., and Goldsmith, E. B. (2003). Innovative consumers and market mavens. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 11(4), 54-65.
- Hair, Jr. J. F., Black, W. C., Babin, B. J., and Anderson, R.E. (2010). *Multivariate data analysis: A global perspective* (7th ed.). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Hampshire, C. (2017). A mixed methods empirical exploration of UK consumer perceptions of trust, risk and usefulness of mobile payments. *International Journal of Bank Marketing*, 35(3), 354-369.
- Hanafizadeh, P., Behboudi, M., Koshksaray, A. A., and Tabar, M. J. S. (2014). Mobile-banking adoption by Iranian bank clients. *Telematics and Informatics*, 31(1), 62-78.
- Jacoby, J., and Kaplan, L. B. (1972). The components of perceived risk. In *SV-Proceedings of the third annual conference of the association for consumer research*.
- Jack, W., and Suri, T. (2011, January). Mobile money: The economics of M-PESA (Working paper 16721). National Bureau of Economic Research. Retrieved May, 21, 2017, from <http://www.nber.org/papers/w16721.pdf>
- Kim, C., Mirusmonov, M., and Lee, I. (2010). An empirical examination of factors influencing the intention to use mobile payment. *Computers in Human Behavior*, 26(3), 310-322.
- Khalilzadeh, J., Ozturk, A. B., and Bilgihan, A. (2017). Security-related factors in extended UTAUT model for NFC based Mobile Payment in the Restaurant Industry. *Computers in Human Behavior*. 70, 460-474, <http://doi.org/10.1016/j.chb.2017.01.001>

- Koenig-Lewis, N., Palmer, A., and Moll, A. (2010). Predicting young consumers' take up of mobile banking services. *International Journal of Bank Marketing*, 28(5), 410-432.
- Kotler, P. (1994), *Marketing Management – Analysis, Planning, Implementation and Control*, 8th ed., Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ.
- Lassar, W. M., Manolis, C., and Lassar, S. S. (2005). The relationship between consumer innovativeness, personal characteristics, and online banking adoption. *International Journal of Bank Marketing*, 23(2), 176-199.
- Lee, M. C. (2009). Factors influencing the adoption of internet banking: An integration of TAM and TPB with perceived risk and perceived benefit. *Electronic Commerce Research and Applications*, 8(3), 130–141.
- Legris, P., Ingham, J., and Colletette, P. (2003). Why do people use information technology? A critical review of the technology acceptance model. *Information and Management*, 40(3), 191–204.
- Leong, L.Y., Hew, T.S., Tan, G.W.H., and Ooi, K.B. (2013). Predicting the determinants of the NFC-enabled mobile credit card acceptance: A neural networks approach. *Expert Systems with Applications*, 40(14), 5604-5620.
- Mallat, N. (2007). Exploring consumer adoption of mobile payments – A qualitative study. *Journal of Strategic Information Systems*, 16(4), 413–432.
- Moore, G.A. *Crossing the Chasm: Marketing and Selling High-Tech Products to Mainstream Customers*. New York, NY: Harper Business, 1999.
- Nunnally, J. C., and Bernstein, I.H. (1994). *Psychometric Theory*. New York: McGraw-Hill.
- Nyshadham, E. A. (2000). Consumer perceptions of online transaction security-A cognitive explanation of the origins of perception. *AMCIS 2000 Proceedings*, 111.
- Ong, J. W., Poong, Y. S., and Ng, T.H. (2008). 3G services adoption among university students: Diffusion of innovation theory, *Communications of the IBIMA*, 3(16), 114–121.
- Pikkarainen, T., Pikkarainen, K., Karjaluo, H. and Pahnla, S. (2004), “Consumer acceptance of online banking: an extension of the technology acceptance model”, *Internet Research*, 14(3), 224-235.
- Risselada, H., Verhoef, P. C., and Bijmolt, T. H. (2014). Dynamic effects of social influence and direct marketing on the adoption of high-technology products. *Journal of Marketing*, 78(2), 52-68.
- Rogers, E. M., and Cartano, D. G. (1962). Methods of measuring opinion leadership. *Public Opinion Quarterly*, 435-441.

- Sheng, H., Nah, F. F. H., and Siau, K. (2008). An experimental study on ubiquitous commerce adoption: Impact of personalization and privacy concerns. *Journal of the Association for Information Systems*, 9(6), 344.
- Shin, D.H. (2009). Towards an understanding of the consumer acceptance of mobile wallet. *Computers in Human Behavior*, 25(6), 1343-1354.
- Shin, D. H. (2010). Modeling the interaction of users and mobile payment system: Conceptual framework. *International Journal of Human-Computer Interaction*, 26(10), 917-940.
- Stone, R. N., and Grønhaug, K. (1993). Perceived risk: Further considerations for the marketing discipline. *European Journal of Marketing*, 27(3), 39-50.
- Son, J. Y., and Kim, S. S. (2008). Internet users' information privacy-protective responses: a taxonomy and a nomological model. *MIS Quarterly*, 32(3), 503-529.
- Tan, G. W. H., Ooi, K. B., Chong, S. C., and Hew, T. S. (2014). NFC mobile credit card: the next frontier of mobile payment?. *Telematics and Informatics*, 31(2), 292-307.
- Thakur, R., and Srivastava, M. (2014). Adoption readiness, personal innovativeness, perceived risk and usage intention across customer groups for mobile payment services in India. *Internet Research*, 24(3), 369-392.
- Tsai, J. Y., Kelley, P. G., Cranor, L. F., and Sadeh, N. (2010). Location-sharing technologies: Privacy risks and controls. *ISJLP*, 6, 119.
- Van Eck, P. S., Jager, W., and Lee, P. S. (2011). Opinion leaders' role in innovation diffusion: A simulation study. *Journal of Product Innovation Management*, 28(2), 187-203.
- Vessel, L., and Drennan, J. (2010). An investigation of consumer acceptance of m-banking. *International Journal of Bank Marketing*, 28(7), 547-568.
- Wang, E. S. T., and Lin, R. L. (2017). Perceived quality factors of location-based apps on trust, perceived privacy risk, and continuous usage intention. *Behaviour and Information Technology*, 36(1), 2-10.
- Wu, J. H., and Wang, S.C. (2005). What drives mobile commerce? An empirical evaluation of the revised technology acceptance model. *Information and Management*, 42(5), 719-729.
- Yang, S., Lu, Y., Gupta, S., Cao, Y., and Zhang, R. (2012). Mobile payment services adoption across time: An empirical study of the effects of behavioral beliefs, social influences, and personal traits. *Computers in Human Behavior*, 28(1), 129-142.
- Zhang, J., and Mao, E. (2008). Understanding the acceptance of mobile SMS advertising among young Chinese consumers. *Psychology and Marketing*, 25(8), 787-805.

**Kamuda İç Denetim Performansının Ölçümünde Bir Model Önerisi:
Dengeli Başarı Göstergesi (DBG) Yaklaşımı**

Murat GÖRMEN*

Geliş Tarihi (Received: 12.03.2017 – Kabul Tarihi (Accepted): 26.10.2017

Öz

Bu çalışma, Kamuda performansın gelişimi ve hesap verme konusunda sorumluluk üstlenen İç Denetim Birimlerinin kendi performanslarının ölçümüne yönelik hazırlanmıştır. İç denetimin son dönemlerde öneminin ve gördüğü değerin gittikçe artması onun örgüte katkısının daha fazla sorgulanmasına sebep olmuş; bu kapsamda iç denetim performansının ölçümü için metotların tespit edilmesi üzerinde durulması gereken bir husus olmuştur. Bu metotlardan birisi de Dengeli Başarı Göstergesidir. Örgütler, Dengeli Başarı Göstergesi ile fiziksel varlıkların yanında maddi varlığı olmayan değerlerinde ölçümünü yapabilmektedirler. Bu ölçümler finansal, müşteri, içsel süreç, öğrenme ve yenilik(gelişme) olarak tanımlanan 4 boyut ile yapılmaktadır. Literatürde iç denetim uygulamaları ile ilgili son dönemde yapılan araştırmalara bağlı olarak bu çalışma iç denetimin performansını ölçmede kullanılacak ölçümlerin bir sentezini ve iç denetimin performansını ölçmede kullanılacak metotlardan dengeli başarı göstergesi yaklaşımının esaslarını ortaya koymakta; bu çerçevede temel amacımız, iç denetim biriminin performansının ölçümüne yönelik model önerisi geliştirmektir. Geliştirilen bu modelde tanımlanmış vizyon ve misyon uygun olarak amaç, hedef ve stratejiler belirlenmiş, müteakiben bu verilerden yola çıkarak oluşturulan göstergeler ve beklenen başarı- performansa göre tespit edilen kriterler DBG'nin boyutlarına (müşteri, finansal, içsel süreçler ve gelişim) uygun olarak performansı değerlendirecek olanlar ile hesap verecek olanlar tarafından ortaklaşa belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İç Denetim, Performans, Ölçüm, Kriter, Dengeli Başarı Göstergesi.

* Dr, Milli Savunma Bakanlığı, İç Denetçi, murat.gormen.2014@hotmail.com

A Model Proposal About Measuring Internal Audit Performance In Public Sector: A Balanced Score Card (BSC) Approach

Abstract

This study is designed to measure the performance of the Internal Audit Units, which are responsible for the development and accountability of public performance. The increasing importance and value of internal audit in recent times has led to its further questioning of its contribution to organization; In this context, the identification of methods for measuring the performance of internal auditing has become an issue. One of these methods is the Balanced Score Card(BSC). With BSC, organizations can measure their financial assets as well as their non-financial assets. These measurements are made with 4 dimensions defined as financial, customer, internal process, learning and innovation (development). In the literature, based on recent research on internal audit practices, this study presents a synthesis of measurements that can be used to measure the performance of internal audit and the principles of a BSC approach; Our main objective in this framework is to develop a model proposal to measure the performance of the internal audit unit. In the developed model, according to the defined vision and mission, goals, targets and strategies are determined, then the performance indicators and criteria are determined in the dimensions of BSC (customer, financial, internal processes and development) and in accordance with vision-mission .

Keywords: *Internal Audit, Performance, Measurement, Criterion, Balanced Score Card*

Giriş

21. Yüzyılda yaşanan küreselleşme, devlete biçilen rolün ve vatandaş tercihlerinin değişmesi, bilgi toplumunun gelişmesi ile birlikte insanlar tarafından sistemlerin sorgulanır hale gelmesi katılımcı, şeffaf, hesap verilebilir kamu yönetim anlayışının uygulamaya geçmesine neden olmuştur. Bu kapsamda yönetimin en önemli fonksiyonlarından biri olan denetimin, üst yönetimin gözü kulağı olması ve kurumun amaçlarına ulaşmasına yardımcı olması beklenir.

İç denetim; bir kurumun faaliyetlerini geliştirmek ve onlara değer katmak amacını güden bağımsız ve objektif bir güvence ve danışmanlık faaliyetidir. İç denetim, kurumun risk yönetim, kontrol ve kurumsal yönetim süreçlerinin etkinliğini değerlendirmek ve geliştirmek amacına yönelik sistemli ve disiplinli bir yaklaşım getirerek kurumun amaçlarına ulaşmasına yardımcı olur.

Bota ve Palfi (2009) iç denetimin örgütün iç kontrol çerçevesinin ana bir elemanı olmasına rağmen, bu fonksiyonun da kendi performansının rol ve hedefleriyle uyum içerisinde olduğunu kontrol etmesi gerektiğini ifade etmektedir (s. 784). Bu kontrollerin içeriği örgütün ve İç Denetim Biriminin hedef ve stratejileriyle uyum içerisinde olmalıdır. Rupsys ve Boguslauska (2007) iç kontrol, risk yönetimi ve yönetişimin önemli bir unsuru olan iç denetimin hedeflerini gerçekleştirme ve etkili çalışma kapsamında kendi performansını ölçmeye yönelik bir çerçeve oluşturmasının önemini vurgulamış ve bu performans ölçüm sürecinin sadece denetçiler açısından değil tüm paydaşlar açısından gerekli olduğunu ve bu çerçevede kendi değerini de yönetime kanıtlayabileceğini ifade etmiştir (s. 9). Elbette bu performans ölçüm süreci kolay değildir ve kritik performans ölçümlerinin birimin hedefleri ile uyumlu olarak tespit edilmesi gerekmektedir.

İç Denetim Fonksiyonunun iç kontrol yapısının ayrılmaz parçası olarak kendi performansının kontrolünü yapması, rol ve hedeflerini planladığı şekilde gerçekleştirmesi bakımından önemlidir. Bulunduğu örgütlerde değer katma görevi olan iç denetim için bu değeri nasıl yaratacağına dair belirleyici faktörlerin tanımlanması önemlidir. Bu kapsamda iç denetim için değer yaratma konusundaki performansının ölçümü ve hedeflerini ne ölçüde gerçekleştirdiğinin tespiti için metotların bulunması önemli bir konudur. İç denetim kaynak tüketici değil değer yaratıcı olmalıdır. Bu çerçevede iç denetçiler de örgütleri için değer yaratma sorumluluklarının bilinci içerisinde olmalı, üst yöneticiye ve üst düzey yöneticilere iç denetimin nasıl işlevi olduğunu göstermeli ve örgütteki kontrollerin değerlendirilmesi ile ilgili yaptıkları katkılar konusunda yönetimleri eğiterek bilgilendirmelidirler.

Kamuda performansın gelişimi ve hesap verme konusunda sorumluluk üstlenen İç Denetim Birimleri kendi performanslarının ölçülüp üst yöneticilere raporlanmasında öncü bir rol oynamaları gerektiğinin bilinci içinde olmalıdır. Ancak Türkçe yazın incelendiğinde İç Denetim birimlerinin kendi performanslarını ölçmeye yönelik bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Bu çalışmanın, iç denetim fonksiyonunun performansının nasıl ölçülebileceğine ilişkin bir model önerisi sunarak literatüre katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Değişmeyen tek şeyin değişim olduğu günümüzde, kurumsal yönetim ilkeleri doğrultusunda makul bir güvence veren iç denetim birimleri, örgüt paydaşlarının vazgeçilmez birer elemanı konumundadır. Bu kapsamda iç denetim birimleri de dinamik yapıda, esnek ve etkili, hesap verebilir olmalıdır. İç denetim standartları da iç denetim yöneticisinin iç denetim faaliyetinin tüm yönlerini kapsayacak bir kalite güvence geliştirme programı hazırlama görevi olduğunu belirtmekte, bu programın iç denetimin etkililiği ve verimliliğini de ölçmeyi içerdiğini ifade etmekte, yani kendi performansını ölçmesine yönelik bir çerçeve geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Araştırma metodolojisi konu ile ilgili literatürün taranması ve temel hususların irdelenmesini içermektedir. Bu çalışma, İç Denetim performansının değerlendirilmesi ile ilgili literatürün taranarak bir modelin geliştirilmesi konusuna odaklanmıştır. İlk kısımda İç Denetimin ve performans ölçümünün önemi vurgulanmış, konuyla ilgili literatür taramasına ve detaylı bilgiye yer verilmiş, diğer bölümde ise bir model önerisi yapılmıştır.

1. Konuyla İlgili Literatür Taraması

1.1. Kamuda Performans Ölçümü ve İç Denetim

Performans ölçümü bir kurumun önceden belirlenen amaçlara ve hedeflere göre ortaya çıkan sonuçları birlikte değerlendirmesine yönelik analitik bir süreçtir. Performans ölçümü, bir olayın etkililiğinin ve verimliliğinin ölçülmesinde ölçütlerin kullanılması olarak tanımlanmaktadır (Neelly, 2005, s. 1240). Paul Epstein kamu sektörü açısından performans ölçümünü şöyle tanımlamıştır: “Performans ölçümü, bir devletin sunduğu hizmetlerin kamusal ihtiyaçlara ne ölçüde yanıt verebildiğini öğrenmek ve açıklamak için yapılan sistematik bir girişim olup, kamu sektörünün kabul edilebilir bir maliyetle, kaliteli üretim ya da hizmet sunup sunmadığının belirlenmesinde kullanılan araçtır” (Epstein, 1988, s.3). Performans ölçümü bir kurumun kullandığı kaynakları, ürettiği ürünleri ve hizmetleri takip etmesi için düzenli ve sistematik biçimde veri toplaması, bunları analiz etmesi ve raporlaması süreci olarak tanımlanabilir. (Sayıştay, 2003, s. 9-12). Performans ölçümü kavramı değişik biçimlerde tanımlanıyor olmakla birlikte bir örgütün amaçları doğrultusunda gerçekleştirdiği faaliyetlerde,

sunduğu ürün/hizmet ya da kaynak kullanımlarında verimlilik, etkililik, ekonomiklik ve kalite gibi ilkelere ne ölçüde ulaştıklarının ölçülmesi, analiz edilmesi ve raporlanmasını temel alan kapsamlı bir süreç olarak değerlendirilebilir.

İç denetim, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanununda; “kamu idaresinin çalışmalarına değer katmak ve geliştirmek için kaynakların ekonomiklik, etkililik ve verimlilik esaslarına göre yönetilip yönetilmediğini değerlendirmek ve rehberlik yapmak amacıyla yapılan bağımsız, nesnel güvence sağlama ve danışmanlık faaliyeti” şeklinde tanımlanmıştır. İç denetim faaliyeti, sunduğu güvence ve danışmanlık hizmetleri aracılığıyla kurumun amaçlarını gerçekleştirme durumunu yani performansını ortaya koyar, performansını artırma imkânlarını belirler ve riske maruz kalma düzeyini azaltmaya yönelik öneriler sunarak kuruma değer katar. Günümüz kamu sektöründe İç Denetim Birimleri, örgütlerinde süreçlerin geliştirilmesine katkı sağlayan yapıları ile kurumsal risk yönetimi, yönetim ve iç kontrol alanlarında anahtar bir fonksiyon konumunda görülmekte ve kattıkları değer ile değişik beklentilere cevap vermektedir.

1.2. İç Denetim Performansının Ölçüm Çalışmaları

Kamuda performans gelişimi ile ilgili misyonları olan İç Denetim birimlerinin kendi performanslarını da ölçmeleri gerektiği açıktır. Ancak İç denetim biriminin performansının ölçümü araştırmacılar tarafından fazla ele alınmış bir konu değildir ve bu alan iç denetimi değerlendirmeye yönelik bir yapı oluşturmak için daha fazla çaba beklemektedir. Bu güne kadar konuyla ilgili yapılan çalışmalardan biri Ziegenfuss’a aittir. Bu çalışmada Ziegenfuss İç denetim yöneticilerine performansı ölçmede neleri önemli olarak gördüklerini sormuş ve sonuç olarak 5 performans ölçüm alanından ve dengeli başarı göstergesi yönteminden bahsetmiştir (Ziegenfuss, 2000, s.36).

Bir diğer çalışma girdi-süreç-çıkıtı yaklaşımını içeren performans ölçüm metodundan bahsetmiş ve performans ölçümünün kompleks, zor bir süreç olduğu ifade edilmiştir. (Rupsys,2007, s.108). Schneider(2010) çalışmasında, denetim komitesinin iç denetimin performansını ölçmekten sorumlu olduğunu ifade etmiş ve bu alandaki eksikliklerden bahsetmiştir (s. 20). Zain (2006) çalışmasında, Malezya’da iç denetimin ve iç denetçilerin, performansının ölçülmesinde denetim komitesinin katkısını değerlendirmiş ve aralarında pozitif bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. (s. 2) Davies (2009)’de çalışmasında bu sonucu deklare etmiş ve denetim komitesinin iç denetim üzerinde ilgisi arttıkça iç denetimin etkisinin artacağını ifade etmiştir(s. 42).

Arena ve Azzone (2009) çalışmasında, iç denetimin etkililiği hususunda örgütsel motivasyonları tespit etmeye çalışmış ve denetim sürecinin, denetim takımının ve örgütsel bağların iç denetimin etkililiğini etkileyen hususlardan birkaçı olduğunu ifade etmiştir. Çalışmasında iç denetçilerin toplam çalışanlara oranı, denetçi başına denetim süresi gibi oranlardan bahsetmiştir. (s. 44) Mihret ve Yislavt (2007) çalışmalarında Etopyadaki kamu sektöründe iç denetim birimlerinin etkililiğini etkileyen unsurları incelemişlerdir ve iç denetimin kalitesinin ve üst yönetim desteğinin etkililiği sağlayan unsurlar olduğunu ifade etmişlerdir (s. 478). Al-Twaijry (2004) çalışmasında iç denetimin performansının dış denetçilerin gözü ile değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Dış denetçilerce yapılan çalışma sonuçlarına göre iç denetim bağımsızlığının, yetkinliğinin ve deneyiminin iç denetimin performansını etkileyen ana faktörler olduğunu ifade etmiştir(s.932). Dittenhofer (2001) çalışmasında iç denetimin etkililiğini denetim sürecinin kalitesinin etkilediğini ifade etmiştir (s.444). Mizrahi, Ness-Weisman (2007), yaptıkları çalışmada İsrail belediyelerinde iç denetimin etkililiğinin düşük olduğunu ifade etmişlerdir (s.200). Bota, Palfi (2009) iç denetimin etkililiğini değerlendirmek ve ölçmek adlı çalışmasında performansı ölçmek için uygun metotların kullanılması gerektiğini ifade etmiştir (s.784). Bir diğer çalışma Uluslararası İç Denetim Enstitüsü tarafından 2006 yılında çıkarılan yıllık raporunda yapılmış ve en çok kullanılan 8 performans göstergesinden bahsedilmiştir (IIA, CBOOK, 2006, 197).

Uluslararası İç Denetim Enstitüsü tarafından yıllık olarak hazırlanan uluslararası iç denetim bilgi ağı kıyaslama raporunda 1400 iç denetim yöneticisine konu ile ilgili sorular sorulmuştur. (IIA, GAIN, 2008, s.6). Başka bir çalışma, Austin araştırma komitesi tarafından 2009 yılında yapılmıştır. Bu çalışmada performansın ölçümüne yönelik çevre, çıktı, kalite, verimlilik ve etki gibi 5 ölçüm alanından bahsedilmiştir. Çevre, iç denetimi etkileyen denetim yönetiminin kontrolü altında olmayan faktörleri; çıktı, iç denetimin ürünlerini; kalite, yapılan çalışmaların kalitesini; verimlilik denetim sonuçlarının ve işlerin kalitesinin girdilere göre maliyetini; etki, iç denetimin toplam etkililiğini içermektedir. Bu çalışmanın sonuçları; pek çok iç denetim biriminin performans ölçümü yapmadığı, standartlarda performansın ölçümüne yönelik bir açıklama olmadığı, performans ölçüm sonuçlarını üst yöneticilere yapılması gerektiği, kalite güvence programının en fazla kullanılan performans ölçüm aracı olduğu, finansal boyuta yönelik ölçümün birimlerce sık olarak yapılmadığı olarak sıralanabilir(Austin Chapter Research Committee, 2009, s.11-15).Uluslararası İç Denetim Standartlarında performansın devamlı gözetimi ve değerlendirilmesi ile ilgili hususlara yer verilmiş olmakla birlikte hangi metotların kullanılacağı belirtilmemiştir.

Son dönemde yapılan çalışmalar (Deloitte, 2012, s.2; PriceWaterhouseCoopers, 2010, s.7-15; Pop, Boa-Avram, 2009, s.14) iç denetimde yeni bir yaklařımın dűřunűlmesi ihtiyacını ifade etmektedir. Bu çalıřmalarda ortaya konulan anahtar yaklařımlardan biri de kalitatif ve kantitatif yűnlerden iç denetimin performansının ۆlűlmesine yűnelik metotların belirlenmesi ve bu kapsamda iç denetim tarafından deęerlendirmelerin yapılması gereęidir. İç denetimin performansının tespiti için ilgili ve en doęru ۆlűmlerin belirlenmesi en sorunlu alandır ve cevap bulunması gereken Őey “iç denetimin performansını ۆlűmede hangi yűntem ve ۆlűmler daha etkili ve uygun olur” sorusudur.

Uluslararası İç Denetim Enstitűsű 1993 yılından beri i denetimle ilgili farklı konularda sektűrdeki birimlere ait kıyaslama bilgileri yayımlamaktadır. İç Denetim Birimlerinin etkililięini ۆlűmeye yűnelik İç Denetim Birim Yűneticileri ile yaptığı 2000 yılındaki çalıřmasında Őu 5 performans ۆlűm kriterinden bahsetmektedir (Ziegenfuss, 2000, s.40):

Denetçilerin deneyimi, Denetim komitesince incelenen denetimler, Denetimle ilgili yűnetici beklentileri, Denetim ۆnerilerinin uygulanma yűzdesi, Denetçilerin eęitim seviyeleri.

IIA tarafından 2008 yılında performansın tespiti ve izlenmesi konusunda yapılan ve iç denetim birim başkanları ve diğer denetimle ilgili yűneticilerce cevaplandırılan araştırmaya Tűrkiye’deki katılımcıların verdiği yanıtların sonuçları Őu Őekildedir: (Tablo 1)

Tablo 1:Tűrkiye’deki Performansın İzlenmesine Yűnelik Arařtırma Sonuçları

Kullanılan yűntemler	Yűzde %
Denetim planının gerçekleşmesi	93
Bűteyle uyum	81
Denetlenenlerin denetimden tatmin olmaları	77
Denetleme zamanının yűnetimi	59
Raporlamanın zamanında yapılması	59

Kaynak: IIA, Performans İzleme, 2008, s.3-20.

1.3. Performans ۆlűm Modelleri ve Dengeli Bařarı Gűstergesi

Performans ۆlűmű konusunda pek çok model bulunmaktadır. Bu erevede “Program Mantığı Yaklařımı”, “Dengeli Bařarı Gűstergesi Modeli”, “Sunulan Hizmetler ve Bařarılan

İşler Yaklaşımı”, “Üçlü Bilanço Modeli” ve “Kalite Ödül Kriterine Dayalı Öz değerlendirme Modeli” kullanılan modellerden bazılarıdır.

Dengeli Başarı Göstergesi Harvard Business School’dan Robert Kaplan ve David Norton tarafından özellikle kâra odaklı biçimde faaliyette bulunan özel sektör kuruluşları için geliştirilmiş, ancak daha sonra kamu kuruluşlarına uygulanmış bir performans ölçüm modelidir. Dengeli Başarı Göstergesi yaklaşımı, tek başına hiçbir ölçütün açık performans hedeflerini karşılayamayacağını ya da konunun hayati alanlarına dikkatleri toplayamayacağını kabul etmektedir. Dengeli Başarı Göstergesi Modeli hem mali hem de operasyonel ölçüleri dengelendirilmiş bir şekilde sunmaktadır. Bu yaklaşım performans değerlendirilmesi yapılacak örgütün dört boyut(perspektif) içinde ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Bunlar örgütün müşteri boyutu, iş süreçleri boyutu, yenilik-öğrenme boyutu ve finansal boyuttur. Hem mali hem de işlevsel ölçüler dengeli bir şekilde sunulmaktadır. Bu model, başarı için kritik nitelikteki az sayıda ölçümden yararlanmayı tavsiye eder (Parker, 2000, s.63).

İç denetimin performansının ölçümü konusunda literatüre önemli katkıları olan Frigo M.L. Dengeli Başarı Göstergesi (DBG) yönteminin iç denetim birimlerinin performanslarının ölçümünde kullanılabileceğini belirtmektedir. Çalışmasında, tek başına hiçbir ölçünün performansı sergileyemeyeceğinden yola çıkmakta ve 3 alandaki perspektifleri esas alarak performansın ölçülmesi gerektiğini ifade etmektedir. Frigo M.L. (2002) tarafından sunulan DBG modelindeki 3 anahtar sonuç alanı İç denetim müşterisi perspektifi, İç denetim süreci perspektifi, yenilikler ve yetenekler perspektifi olarak ifade edilmektedir. (s. 50)

Eylül 2005 tarihinde Uluslararası İç Denetim Enstitüsü(IIA) Uygulama Önerisi 1311-2’de İç Denetim Faaliyetinin performansını tespitite ölçümler belirlenmesinden bahsetmiştir (IIA, 2006). Performans ölçüm metodu olarak da Uygulama önerisi DBG yaklaşımını da tavsiye etmiştir ve bu kapsamda Paydaşların beklentileri, Denetim süreci, Yenilikler ve yetenekler gibi üç ana sonuç alanından bahsetmiştir.

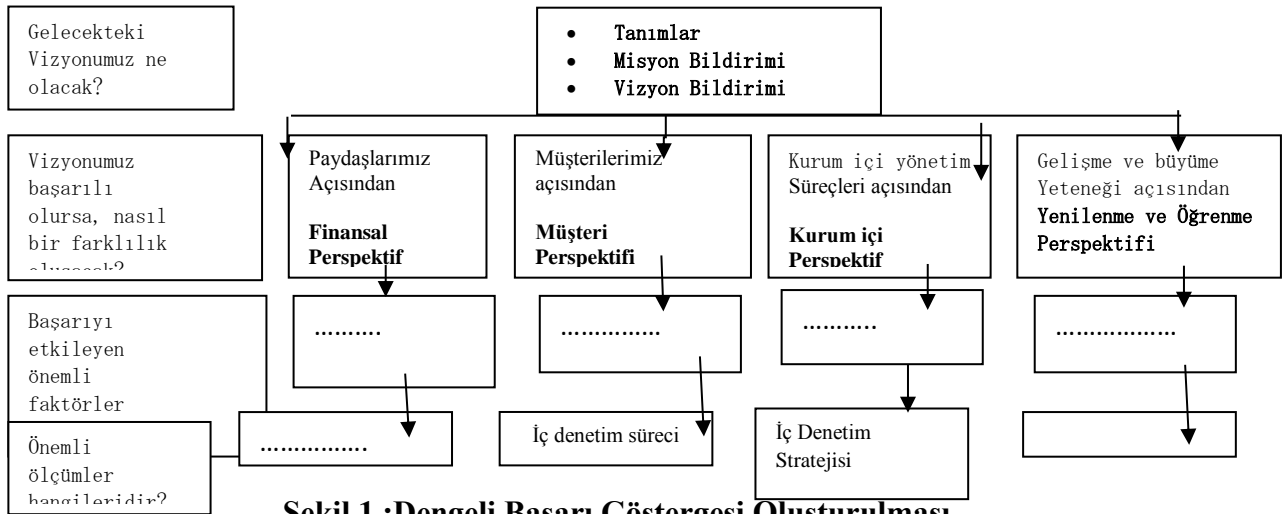
Dengeli başarı göstergesi yaklaşımının altında yatan husus, performans göstergelerinin hem iç hem dış müşterilere hem niteliksel hem niceliksel kriterlere, hem teknolojiye hem insana, hem çıktılara hem girdi ve sürece yönelik kriterler içermesidir.

1.4. Dengeli Başarı Göstergesi Yaklaşımının Perspektifleri (boyutları)

Dengeli Başarı Göstergesi (DBG) Modeli aşağıdaki temel sorulara cevap vermek suretiyle yöneticilerin değişik dört önemli perspektiften bakmasını sağlar:

- Müşterilerimiz bizi nasıl görüyor? Müşterilerimiz bizi nasıl algılıyor? Kurumumuz ana müşterilerini memnun ediyor mu?(Müşteri Perspektifi)
- Neyi daha iyi yapmamız gerekiyor? Kurum içindeki süreçler iyi çalışıyor mu? Kurum gerekli olanı mı üretiyor? (Kurum içi/iş Süreçleri Perspektifi)
- Gelişmeyi ve değer yaratmayı sürdürebilir miyiz? Kurum personelini geliştiriyor mu? (Yenilenme ve Öğrenme Perspektifi)
- Kurum bütçe sınırları içinde ve verimli biçimde iş görüyor mu? Hissedarlarımıza/paydaşlarımıza nasıl bakıyoruz?(Finansal Perspektif) (Kaplan, Norton, 1996, s.61-62)

Bu model farklı perspektifleri bulunan kamu kuruluşlarının bu dört perspektifin her biri için sistemli bir şekilde ölçümler belirlemek ve bunların kurumsal stratejilerle bağlantısını kurmak suretiyle ölçüm meselesini çözmeye çalışır. (Şekil 1)

Kaynak: Sayıştay, 2003: 35-36.

2. Model Önerisi

2.1. DBG Boyutlarının ve Performans Ölçümlerinin Belirlenmesi

Kamuda performansın gelişimi ve hesap verme konusunda sorumluluk üstlenen İç Denetim Birimleri kendi performanslarının ölçülüp üst yöneticilere raporlanmasında öncü bir rol oynamaları gerektiğinin bilinci içinde olmalıdır.

İç denetim standartları da iç denetim yöneticisinin iç denetim faaliyetinin tüm yönlerini kapsayacak bir kalite güvence geliştirme programı hazırlama görevi olduğunu belirtmekte, bu programın iç denetimin etkililiği ve verimliliğini de ölçmeyi içerdiğini ifade etmekte, yani kendi performansını ölçmesine yönelik bir çerçeve geliştirilmese gerektiğini vurgulamaktadır.

Ancak Türkçe yazın incelendiğinde İç Denetim birimlerinin kendi performanslarını ölçmeye yönelik bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışma ile iç denetim fonksiyonunun performansının nasıl ölçülebileceğine ilişkin bir model önerisi sunarak literatüre katkı sağlayacağı değerlendirildiğinden DBG modeli yaklaşımı ile bir çerçeve oluşturulmuştur.

DBG ile iç denetim biriminin performansının ele alınması için öncelikle birimin vizyon, misyon, hedef ve stratejilerinin belirlenmesi gerekmektedir. Tanımlanmış vizyon, misyon, amaç, hedef ve stratejilerden yola çıkarak DBG'nin boyutlarının ve bu boyutlara uygun ölçümlerin belirlenmesi gerekmektedir. Birim performansının ölçümüne yönelik geliştirilmiş örnek DBG boyutları ve ölçümleri Tablo 2'de yer almaktadır. Belirlenen göstergeler yardımıyla birimlerin DBG'si oluşturulabilir ve her bir boyutta belirlenen göstergeler ve kriterler birimlerin kurumsal stratejileri ve amaç ve hedefleri göz önünde bulundurularak beklenen başarı ve performansa göre değişiklik gösterebilir. Kriterler performansı değerlendirecek olanlar ile hesap verecek olanlar tarafından ortaklaşa belirlenmelidir. Dolayısıyla kriterler üst yönetici ile karşılıklı uzlaşma içinde belirlenmelidir.

İç denetim faaliyetinin performansının ölçülmesi amacını taşıyan bu model oluşturulurken öncelikle vizyon-misyona dayalı stratejilerin belirlenmesi çalışması icra edilmiştir. Bu kapsamda bir kamu kurumu İç Denetim Birimi Başkanlığının durum analizi, iç ve dış paydaşlarının iç denetime yönelik beklenti, görüş, öneri ve katkılarını belirlemek üzere her iki paydaş grubuyla görüşmeler düzenlenerek iç ve dış paydaş analizi yapılmıştır. Müteakiben bu kamu kurumu İç Denetim Birimi Başkanlığının güçlü, zayıf yönleri ve fırsat ve tehditlerini içeren GZFT analizi icra edilmiştir. Daha sonra elde edilen bilgilerde dikkate alınarak birime ait misyon ve vizyon ortaya konmuştur. Bu misyon ve vizyonla uyumlu olarak iç ve dış paydaş beklentileri şemsiyesi altında GZFT analizi bilgilerindeki güçlü yönleri daha da güçlendirecek, zayıf yönleri sağlamlaştırabilecek, fırsatlardan faydalanabilecek ve tehditleri bertaraf edebilecek amaçlar ve hedefler belirlenmiştir. Son olarak da bu hedefleri gerçekleştirecek göstergeler ve yıllara yayılmış kriterleri ortaya konmuştur. Tüm bu göstergeler DBG boyutlarına uygun olarak tespit edilmiştir. (Tablo 2).

Tablo 2: DBG Modeli

AMAÇ 1: Görevin gerektirdiği bilgi, beceri ve tecrübeye sahip, çalışmaları örnek alınan iç denetçilere sahip olmak,			
HEDEF 1.1: İç denetçilerin, hem üst yönetimle hem de denetlenen birim yöneticileriyle etkin bir iletişim içerisinde bulunması ve paydaşların beklentilerini dikkate alan bir anlayış içinde faaliyet göstermesi, (Müşteri Perspektifi)			
PERFORMANS GÖSTERGELERİ	2017	2018	2019
1.1.1: Denetlenen birimlerden gelen denetim/danışmanlık taleplerinden programa alınan konu sayısı,	8	9	10
1.1.2: Denetlenen birimlerden gelen denetim/danışmanlık taleplerinin sayısı,	70/75	75/80	80/85
1.1.3: Üst yönetimden gelen denetim/danışmanlık taleplerinin sayısı,	3	4	5
1.1.4: Denetlenen birimlerin önerilere katılma oranı,	%97	%98	%99
1.1.5: “İyi Uygulama Örnekleri” içeren rapor sayısının programdaki toplam rapor sayısına oranı,	%50	%55	%60
1.1.6: Denetim Değerlendirme Formunda, iç denetçi özelinde gelen şikâyet sayısı,	-	-	-
1.1.7: Denetim Değerlendirme Formunda, denetim paydaşlarının memnuniyet derecesi, (10 Kategoride; Zayıf:1, Orta:2, İyi:3)	22	24	26
1.1.8: Kurumsal gelişim kapsamında Genel Müdür ve üstü seviyede makamlardan gelen görüşme talebi sayısı,	5	6	7
HEDEF 1.2: İç denetçilerin yetkinliğini artırmak amacıyla, ihtiyaç duyulan alanlarda yurt içi/ yurt dışında meslek içi eğitim ve sertifikasyon sayısının ve çeşitliliğinin artırılması, (Yenilik-Öğrenme Perspektifi)			
PERFORMANS GÖSTERGELERİ	2017	2018	2019
1.2.1: Başta iletişim ve müzakere teknikleri, BT, performans denetimi konuları olmak üzere yetkinlik seviyesinin artırılmasına yönelik planlanan eğitim sayısı ve bu eğitimlere katılan iç denetçilerin oranı,	3/%80	4/%80	4/%85
1.2.2: Yıl içerisinde eğitim faaliyetlerine ayrılan faydalı gün oranı,	%8	%9	%10

1.2.3: Ulusal/uluslararası sertifika sahibi iç denetçi sayısı,	15	16	17
1.2.4: Hazırlanmış olan Meslek İçi Eğitim Planına uyum oranı,	%90	%95	%99
1.2.5: Birimde iç denetime yönelik sahip olunan farklı sertifika sayısı,	2	3	3
1.2.6: Birimde iç denetime yönelik eğitim alınan farklı alan sayısı,	3	4	4
HEDEF 1.3: Kurumsal yönetim, iç kontrol, risk yönetimi ve iç denetim konularında tecrübe ve uzmanlığı olan kurum/kuruluşlarla ve/veya idare içi/dışı uzman kişiler ile işbirliği yapılması, (İş Süreçleri Perspektifi)			
PERFORMANS GÖSTERGELERİ	2017	2018	2019
1.3.1: Denetim/danışmanlık görevlerinde birden fazla kamu idaresi iç denetçileri ile yapılan ortak çalışma sayısı,	1	1	2
1.3.2: Denetim ve danışmanlık görevleri haricinde kurum içi/dışı uzman kişiler ya da kurumlarla anılan konularda yapılan işbirliği sayısı,	1	1	1
1.3.3: İç denetim alanında model teşkil eden uluslararası kurum/kuruluşlara yapılan tecrübe paylaşım ziyareti sayısı,	1	1	1
HEDEF 1.4: İç denetim alanında akademik çalışması olan yurt içi/yurt dışı kişi ve kurumlarla işbirliği yapılması ve iç denetçilerin akademik çalışmalarının teşvik edilmesi, (Yenilik-Öğrenme Perspektifi)			
PERFORMANS GÖSTERGELERİ	2017	2018	2019
1.4.1: Lisansüstü düzeyde eğitim yapan/yapmakta olan iç denetçi sayısı,	16	17	18
1.4.2: İç denetime yönelik konularda akademik kurumlarla yapılan ortak çalışma sayısı,	1	1	2
1.4.3: Ulusal/uluslararası hakemli/hakemsiz dergilerde iç denetçilerce yayınlanan makale sayısı,	1	2	3
1.4.4: Ulusal/uluslararası sempozyum, kongre vb. etkinliklerde iç denetçilerce yapılan bildiri/sunum sayısı,	-	1	1
1.4.5: İç denetim konularına yönelik iç denetçilerce verilen eğitim sayısı,	3	3	4

HEDEF 1.5: Denetim evrenini etkin bir şekilde denetleyebilecek yeteneklere haiz iç denetçi çeşitliliğine sahip olmak, (Yenilik-Öğrenme Perspektifi)			
PERFORMANS GÖSTERGELERİ	2017	2018	2019
1.5.1: Belirlenen yetkinlik alanlarının (BT, performans denetimi vb.) iç denetçilerce desteklenme oranı,	%60	%70	%70
1.5.2: Denetim alanlarından mevcut iç denetçilerce denetlenebilen (yetkinlik yönünden) konuların denetim alanına oranı (İç denetçilerin toplam yetkinliğinin denetim alanlarını kapsama oranı),	%80	%90	%95
HEDEF 1.6: İç denetim çalışmalarından ortaya çıkan bilgi ve tecrübelerin diğer iç denetçiler ile paylaşılması, (İş Süreçleri Perspektifi)			
PERFORMANS GÖSTERGELERİ	2017	2018	2019
1.6.1: Yıl içerisinde tecrübe paylaşımına yönelik yapılan birim içi toplantı sayısı,	8	12	15
1.6.2: İç denetime yönelik hazırlanan yönerge, kılavuz vb. çalışmalarda teklif veren iç denetçi sayısı,	10	12	14
1.6.3: Verilen tekliflerin kabul edilme oranı,	%70	%75	%80
HEDEF 1.7: İç denetçilerin birbirleri ile uyum içerisinde ekip ruhuyla çalışmasını sağlamak, (İş Süreçleri Perspektifi)			
PERFORMANS GÖSTERGELERİ	2017	2018	2019
1.7.1: İç Denetim Birimi Başkanına iletilen ekip içi uyumsuzluk sayısı,	1	1	-
1.7.2: İç denetçilere yapılan memnuniyet anketinde ortaya çıkan memnuniyet oranı,	%50	%70	%80
1.7.3: Denetim Değerlendirme Formunda “ekibin genel iletişim düzeyi” konusunda “İyi” yanıtı alan denetim / danışmanlıkların programdaki denetim / danışmanlıklara oranı	%80	%85	%90

PERFORMANS GÖSTERGELERİ	2017	2018	2019
1.8.1: En fazla iki iç denetçinin çalıştığı çalışma odası sayısı,	1	3	5
1.8.2: Her iç denetçiye bir diz üstü bilgisayar ve bir taşınabilir bellek tahsis oranı,	%80	%90	%99
1.8.3: Her iç denetçiye hem genel hem özel ağa bağlanabileceği masa üstü bilgisayar oranı,	G:%45 Ö: %100	G:%60 Ö: %100	G:%80 Ö: %100
AMAÇ 2: Kurumsal amaçlar doğrultusunda, mevzuat ve standartlar ile belirlenen çerçevede risk esashi, bağımsız ve tarafsız denetim ve danışmanlık faaliyetleri ile kuruma değer katmak,			
HEDEF 2.1: İç denetimin etkin bir şekilde planlanması ve uygulanmasını sağlamak, (İş Süreçleri Perspektifi)			
PERFORMANS GÖSTERGELERİ	2017	2018	2019
2.1.1: Denetim programına alınan yüksek riskli denetim alanlarının tüm denetim alanlarına oranı, (Kaynak Kısıtı)	%25	%30	%50
2.1.2: Denetim Programına oranla tamamlanan görev sayısı,	%100	%100	%100
2.1.3: Denetim programında belirtilen süre içinde yayınlanan denetim raporu oranı,	%100	%100	%100
2.1.4: Denetim plan/programında yıl içinde yapılan değişiklik sayısı,	1	1	-
2.1.5: Yıllık denetim programında performans/BT denetiminin programa alınma oranı,	-	%10	%20
HEDEF 2.2: İç denetçi kaynağının etkin kullanılması, (İş Süreçleri Perspektifi)			
PERFORMANS GÖSTERGELERİ	2017	2018	2019
2.2.1: DGS görevi verilen denetçinin bir denetim programı içerisinde aynı zamanda farklı bir denetim ekibinde iç denetçilik yapma sayısı,	-	-	-
2.2.2: Ekipten herhangi bir sebeple iç denetçi ayrıldığında devam edecek olan denetim/danışmanlık sayısı,	%100	%100	%100
2.2.3: İç denetçiye iç denetim faaliyeti dışında verilen idari görev oranı,	%16	%12	%10

HEDEF 2.3: Üst yönetim ve denetlenen birimler nezdinde katma değer yaratmak, (Müşteri Perspektifi)			
PERFORMANS GÖSTERGELERİ	2017	2018	2019
2.3.1: Denetlenen birimlerden gelen denetim/danışmanlık taleplerinin sayısı,	70/75	75/80	80/85
2.3.2: Denetlenen birimlerin önerilere katılma oranı,	%97	%98	%99
2.3.3: Öneriye ilişkin belirlenen eylemlerin kuruma kazandırdığı kaynak tasarrufu, arttırılan gelir miktarı ve hizmet kalitesi hakkında denetlenen algısı, (Denetim Değerlendirme Formu 10'uncu Soru; Zayıf:1, Orta:2, İyi:3)	2,5	2,7	2,8
2.3.4: Denetim kapsamına alınan tüm alanların bütçeleri toplamının idare bütçesine oranı,	%2-%5	%4-%8	%6-%10
HEDEF 2.4:İç denetimin bağımsızlığını ve iç denetçilerin tarafsızlığını geliştirmek, (İş Süreçleri Perspektifi)			
PERFORMANS GÖSTERGELERİ	2017	2018	2019
2.4.1: Raporlarda yer verilen denetim kısıtı sayısı,	1	1	-
2.4.2: İç denetçiye iç denetim faaliyeti dışında verilen idari görev oranı,	%16	%12	%10
2.4.3: İç Denetim Biriminin teşkilat kanununda (1325 sayılı Kanun) yer almasına yönelik ilgili makamlara yapılan başvuru sayısı,	-	1	1
2.4.4: İç denetçilerin aynı birimde müteakip görevde de denetim yapma oranları,	-	-	-
HEDEF 2.5: İç denetçilerin ve iç denetim birimi başkanlığında görev yapan personelin kurumsal aidiyet duygusunu artırmak, (İş Süreçleri Perspektifi)			
PERFORMANS GÖSTERGELERİ	2017	2018	2019
2.5.1: İç denetim biriminden ayrılan personel sayısı (Emekli olanlar hariç),	1	1	-
2.5.2: İç denetçi olmak için başvuran aday sayısı,	78	86	95

2.5.3: İç denetçi statüsünde olmayıp başkanlıkta görev yapan personelden ayrılanların sayısı,	1	1	-
HEDEF 2.6: İç denetim bulgularının izlenmesine yönelik etkili bir sistemin kurulması, (İş Süreçleri Perspektifi)			
PERFORMANS GÖSTERGELERİ	2017	2018	2019
2.6.1: Eylem planında belirtilen tamamlanma tarihi geçmiş eylem sayısı,	%26	%20	%15
2.6.2: Dönemsel rapor içeriğinde sunulan üstlenilen risk sayısı,	6	4	3
2.6.3: İzlemesi devam eden bir önceki yıl denetim önerilerinin sonuçlandırılma oranı,	%75	%80	%85
HEDEF 2.7: Harcama yetkililiğini etkin bir şekilde kullanmak, (Finansal Perspektifi)			
PERFORMANS GÖSTERGELERİ	2017	2018	2019
2.7.1: İç denetim faaliyetinin idame ve iyileştirilmesine yönelik ihtiyaçların bütçe planına aktarılma oranı,	%95	%96	%97
2.7.2: Tahsis edilen bütçenin yıl içerisinde planlandığı şekilde harcanma oranı,	%80	%85	%90
HEDEF 2.8: İç denetimi destekleyecek yetkinlikte idari işler fonksiyonuna sahip olmak, (İş Süreçleri Perspektifi)			
PERFORMANS GÖSTERGELERİ	2017	2018	2019
2.8.1: İç denetçilerin idari faaliyetlerden memnuniyet oranı,	%60	%70	%80
HEDEF 2.9: KGGP olumlu sonuçlarını idame ettirmek, (İş Süreçleri Perspektifi)			
PERFORMANS GÖSTERGELERİ	2017	2018	2019
2.9.1: Dönemsel gözden geçirme (iç değerlendirme) bulgu sayısı,	4	3	2
2.9.2: Dış değerlendirme bulgu sayısı,	8		
2.9.3: Yıllık dönemsel değerlendirmelere yapılan düzeltici işlemlerin tamamlanma oranı,	%80	%85	%90

AMAÇ 3: İç denetim biriminin çalışmalarını kurumun stratejik karar alma süreçlerinde talep edilir hale getirmek,			
HEDEF 3.1: İç denetimin üst yönetici/üst düzey yöneticiler tarafından anlaşılması ve sahiplenilmesinin sağlanması, (Müşteri Perspektifi)			
PERFORMANS GÖSTERGELERİ	2017	2018	2019
3.1.1: Üst yönetici/üst düzey yöneticilerin katıldığı birim tarafından düzenlenen toplantı, seminer vb. faaliyet sayısı,	2	3	3
3.1.2: İç denetim birimi başkanlığı tarafından üst yöneticiye yapılan tekliflerin kabul oranı,	%60	%70	%80
3.1.3: Üst yönetimden gelen denetim/danışmanlık taleplerinin sayısı,	3	4	5
HEDEF 3.2: Genel ve özel ağ ortamında İç Denetim Birimi Başkanlığının bilinirliğini arttırmak, (Müşteri Perspektifi)			
PERFORMANS GÖSTERGELERİ	2017	2018	2019
3.2.1: Kuruma ait genel ağ sayfasına İç Denetim Birimi Başkanlığı sekmesinin yer alması,	%100	%100	%100
3.2.2: Genel ve özel ağ ortamında yıl içinde yapılan güncelleme sayısı,	1	2	2
3.2.3: Genel ve özel ağ ortamındaki sayfalara ait ziyaretçi sayısı,	15000	20000	25000
AMAÇ 4: Kurumsal yönetim, kurumsal risk yönetimi ve iç kontrol sistemlerinin olgunluk seviyesinin artırılmasına katkıda bulunmak,			
HEDEF 4.1: Denetim ve danışmanlık faaliyetleri ile kurumun kurumsal yönetim, risk yönetimi ve iç kontrol sistem ve süreçlerinin oluşturulması ve geliştirilmesinin desteklenmesi, (İş Süreçleri Perspektifi)			
PERFORMANS GÖSTERGELERİ	2017	2018	2019
4.1.1: Kurumsal yönetim, risk yönetimi ve iç kontrol sisteminin oluşturulması ve geliştirilmesi konulu denetim ve danışmanlık sayısı,	1	1	1
4.1.2: Denetim ve danışmanlık görevlerinde kurumsal yönetim, risk yönetimi ve iç kontrol sisteminin oluşturulması veya geliştirilmesi konularında iç denetçilerce raporlanan tespit, öneri ya da sonuç/değerlendirme maddesi sayısı,	18	36	36

4.1.3: Denetlenen birimlerde tespit edilen “Kamu İç Kontrol Standartları’na uygun olmama” konulu bulgu sayısı,	6	12	12
HEDEF 4.2: Kurumsal yönetim, kurumsal risk yönetimi ve iç kontrol sisteminin kurum personeline anlaşılması ve sahiplenilmesinin sağlanması, (Müşteri Perspektifi)			
PERFORMANS GÖSTERGELERİ	2017	2018	2019
4.2.1: Bir yıl içerisinde konuya ilişkin düzenlenen faaliyet (Toplantı, seminer vb.) sayısı,	1	2	2
4.2.2: Kurum içinde ilgili konularda iç denetçilerce verilen eğitimlere katılması planlanan kurum personelinin katılım oranı,	%60	%70	%80
4.2.3: Kurum içinde ilgili konularda iç denetçilerce verilen eğitimlerde kurum personelinin memnuniyet seviyesi (Faaliyet Sonu Anketi),	%75	%80	%90
HEDEF 4.3: İç denetim, kurumsal yönetim, risk yönetimi ve iç kontrol sistem ve süreçlerine ilişkin hususların kurumun temel yayınlarına (yönerge, kılavuz vb.) dâhil edilmesi, (İş Süreçleri Perspektifi)			
PERFORMANS GÖSTERGELERİ	2017	2018	2019
4.3.1: Müteakip dönemde iç denetim, kurumsal yönetim, risk yönetimi ve iç kontrol sistem ve süreçlerine ilişkin hususların yer alacağı yayınlanacak olan kurumsal yayın sayısı,	2	3	4

Oluşturulan modelde misyon ve vizyona uygun olarak ve yapılan analizler çerçevesinde (Durum analizi, İç-dış paydaş analizi, GZFT Analizi) 4 adet amaç, bu amaçlara uygun 22 adet hedef, bu hedeflerle ilintili 74 performans göstergesi ve bu göstergelere ait 3 yıllık kriterler tespit edilmiştir. Modelde İş Süreçleri perspektifiyle alakalı 13 hedef, müşteri perspektifiyle ilgili 5 hedef, finansal perspektifle ilgili 1 hedef ve yenilik-öğrenme perspektifiyle ilgili 3 hedef tespit edilmiştir.

Sonuçlar

Bu çalışmanın amacı, kamuda iç denetim fonksiyonunun performansının nasıl ölçülebileceğine ilişkin bir model önerisi sunarak literatüre katkı sağlamaktır. Bu çalışma sonucunda kamudaki iç denetim birimlerinin performansını ölçmeye yönelik finansal ve finansal olmayan göstergeleri içeren DBG modeli ortaya koyulmuştur.

Örgütler kurumsal yeniliklere adapte olabilmek, gelişimlerini devam ettirmek ve hizmet vermekle yükümlü oldukları kesime kaliteli hizmet sunabilmek için performans ölçümü sonuçlarına göre gerekli tedbirleri almalıdır. Bu bağlamda, performans ölçümü kamu-özel sektör kuruluşları başta olmak üzere tüm örgütler açısından önemlidir.

Kamuda performansın gelişimi ve hesap verme konusunda sorumluluk üstlenen İç Denetim Birimlerinin kendi performanslarını ölçmeleri gerektiği de açıktır. Performans ölçümü, bir görevi yerine getiren birey, grup, örgüt ya da kamu kurumunun hedefe dönük olarak neyi başardığının nicel ya da nitel olarak ifade edilmesidir. Bu kapsamda iç denetim için değer yaratma konusundaki performansının ölçümü ve hedeflerini ne ölçüde gerçekleştirdiğinin tespiti için metotların bulunması önemli bir konudur.

Örgütler çok boyutlu bir yapıdan oluşur. Bu yapı düşünüldüğünde sadece finansal değerlere yönelmek örgütün geleceği için yeterli değildir. Bu nedenle örgütte finansal değerlerin yanında finansal olmayan değerlere de gereken önem verilmelidir. Tüm paydaşların istek ve şikâyetleri göz önüne alınmalıdır.

İç denetimin performansını ölçmeye yönelik metotlardan biri de kalitatif ve kantitatif ölçüm göstergelerini içeren Dengeli Başarı Göstergesi yaklaşımıdır. DBG, örgüt performansını farklı perspektiflerden ele alması yönüyle performans ölçümünü bütüncül bakış açısıyla değerlendirmeye imkân tanımaktadır.

Bu çalışma ile kamuda iç denetimin performansını ölçmeye yönelik kalitatif ve kantitatif göstergeleri içeren DBG modeli ortaya koyularak İç denetimin yerine getirdiği vazifelerin performansını ölçme ve değerlendirmeye yönelik bir yapı oluşturulmuştur.

Bu modelde Dengeli Başarı Göstergesine ait performans ölçümlerinin yer aldığı 4 boyut vardır: Müşteri Perspektifi, öğrenme ve gelişme perspektifi, kurumsal süreçler ve finansal perspektif. Bu boyutlar çerçevesinde görev ve sorumluluklarla bağlantılı olarak ölçümler ve stratejik amaçlar belirlenmiştir. Stratejik amaçlarla ilişkilendirilmiş performans ölçümleriyle denetim performansını ölçmeye yönelik bir çerçeve geliştirilmiştir.

Bu modeli kullanarak iç denetim birimleri, tespit ettikleri kriterlerini gerçekleştirebilme durumlarına göre performanslarını ölçebilecek ve geliştirilmesi gereken alanlara ağırlık verebileceklerdir. Ancak bu gösterge ve kriterlerin her kamu kurumunun örgüt kültürü ve yönetsel amaçlarına göre revize edilmesi gerekebileceği de bir gerçektir.

Bu modelin uygulanması halinde; iç ve dış paydaş beklentileri karşılanmış olacak, uluslararası standartlara uygun daha etkin bir iç denetim sağlanacak, kamu yönetimine rehberlik

eden bir iç denetim anlayışına geçilecek, hesap verebilirlik ve şeffaflık ilkeleri, iç denetim anlayışında ve uygulamalarında önemli ölçüde yerleşmiş olacak, iç denetim kaynaklarının etkin şekilde kullanılıp kullanılmadığına ve amaç-hedeflere ne ölçüde ulaşıldığına yönelik tespitler yapılabilecek, performans ölçümü ile başarılar ödüllendirilecek, başarısızlıkların da nedenleri ortadan kaldırılmaya çalışılacak, iç denetimin güçlü ve zayıf yönlerinin ve gelecekteki önceliklerinin neler olacağı önceden belirlenmiş hale gelecek, hesap verme sorumluluğu da yerine getirilmiş olacaktır.

Bu çalışma, İç denetimin etkililiğini artırma ve iyileştirme yapılması gereken yanları ortaya koyması, kurumsal olarak gelişimi tetikleyecek performans ölçüm çerçevesini oluşturması ve karar alma süreçlerini iyileştirmesi gibi nedenlerle önemli katkılar sunmaktadır.

Performans ölçümlerinin tespiti, hedeflerin belirlenmesi, farklı amaçlara yönelik farklı yaklaşımların benimsenmesi, performans değerlendirme rehberinin hazırlanması ve performans değerlendirme bilgi ve yönetim sistemi altyapısının kurulması iç denetim birimlerinde performans ölçümünün gerçekleştirilmesine yönelik atılması gereken önemli adımlar olarak değerlendirilmektedir.

Çalışmanın en önemli sınırlılığı sadece kamuda bir kuruma yönelik yapılmış olmasıdır. Bu çalışmada elde edilen sonuçların genellenebilmesi için çalışmanın daha fazla kamu kurumunda ve daha geniş örneklem gruplarında tekrarlanmasında fayda bulunmaktadır.

Araştırmanın sonuçlarının, Kamuda performansın gelişimi ve hesap verme konusunda sorumluluk üstlenen İç Denetim Birimlerinin kendi performanslarının ölçümünü ele alan ulusal yazındaki ilk çalışma olması sebebiyle yazına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda, İç Denetim Birimlerinin performanslarının değerlendirilmesine yönelik farklı modellerin kullanılmasının veya bu modele ilave performans gösterge ve kriterlerinin tespitinin alana katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Aksoy,T. ve Kahyaoğlu, S. (2013), Measuring the Internal Audit Performance: Tips for Successful Implementation in Turkey, American International Journal of Contemporary Research Vol. 3 No. 4 , 76
- Al-Twajjry, A.A.M., Brierley, J.A., & Gwilliam, D.R. (2004), An Examination of the Relationship Between Internal and External Audit in the Saudi Arabian Corporate Sector, Managerial Auditing Journal, 19(7), 929–944.

- Arena, M., &Azzone, G. (2009), Identifying Organizational Drivers of Internal Audit Effectiveness. *International Journal of Auditing*, 13(1), 43–60.
- Austin Chapter Research Committee. (2009), Performance Measures of Internal Audit Functions: A Research Project. The Institute of Internal Auditors Research Foundation, Austin Chapter, 2008-2009 Research Project, USA, 11-15.
- Bota, C.,& Palfi, C.(2009), Measuring and Assessment of Internal Auditor's Effectiveness, *Annals of the University of Oradea, Economic Science Series*, 18(3), 784
- Caiden, Naomi,(1998), “Public Sector Professionalism for Performance Measurement and Evaluation”, *Public Budgeting and Finance*, Summer, Vol. 18, No:2, 35-52.
- Çıplak, V. ve Gürdal, T. (2014), Kamu Kesiminde İç Denetimin Etkinliği, 29. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya, 193-194.
- Daft, R. L. (1997), *Strategic Management*,New Jersey: Prentice Hall International Inc., 13-14.
- Deloitte, (2012), ‘The Changing Role Of Internal Audit http://www.deloitte.com/view/en_BE/be/services/aers/internalaudit,2-3 (Erişim Tarihi:12.03.2017)
- Davies, M. (2009), Effective Working Relationships Between Audit Committees and Internal Audit the Cornerstone of Corporate Governance in Local Authorities, a Welsh Perspective.*Journal of Management and Governance*,13(1–2), 41–73.
- De Brujin, H. (2002), “Performance Measurement in the Public Sector: Strategies to Cope With the Risk of Performance Measurement”, *The International Journal of Public Sector Management*, Vol. 15, No.7, 581-583
- Dittenhofer, M. (2001), Internal Auditing Effectiveness: an Expansion Of Present Methods. *Managerial Auditing Journal*, 16(8), 443–450.
- DPT, (2006), *Kamu İdareleri İçin Stratejik Planlama Kılavuzu*, Ankara,
- Epstein, Paul (1988), *Using Performance Measurement in Local Government*, National Civic League Press, New York, 3
- Ernst&Young, (2007), ‘Global Internal Audit Survey, A Current State Analysis with Insights Into Future Trends and Leading Practices’, 5-20.
- Ernst&Young, (2008), ‘Escalating the role of internal audit’, Ernst&Young Global Internal Audit Survey, accessible on-line at <http://www.ey.com/global/content.nsf/International/AABS,11-18> (Erişim Tarihi:03.04.2017)

- Frigo, M.L. (2002), A Balanced Scorecard Framework for Internal Auditing Departments. Florida: The Institute of Internal Auditors Research Foundation, Altamonte Springs., 50-54
- Institute of Internal Auditors (IIA) Research Foundation,(2006), A Global Summary of the Common Body of Knowledge(CBOK), Available at:<http://www.theiia.org>, 197-199. (Erişim Tarihi:14.03.2017)
- Institute of Internal Auditors (IIA), (2006), International Standards for the Professional Practice of Internal Auditing. Florida: the IIA. Available at: <http://www.theiia.org/guidance/standards-and-guidance/ippf/standards/> (Erişim Tarihi:17.03.2017)
- IIA,(2008). Global Audit Information Network(GAIN), Performance Monitoring/Quality Assurance Programs in the Internal Audit Activity, Available at:<http://www.theiia.org>, 1-9, (Erişim Tarihi:12.03.2017)
- IIA.(2008), Performance Monitoring and QAIP, www.theiia.org/download.cfm?file=82004, 3-20. (Erişim Tarihi:12.03.2017)
- IIA.(2009).Knowledge Report: Measuring Internal Audit Performance. Retrieved from <http://www.theiia.org/GAIN>, 1-9 (Erişim Tarihi:13.03.2017)
- Kaplan, R.S and Norton, D. (1996), Translating Strategy Into Action: The Balanced Scorecard, HBS Press, Boston, MA., 61-62
- Mihret, D.G.,&Yismaw, A.W.(2007).Internal audit effectiveness: an Ethiopian public sector case study. *Managerial Auditing Journal*, 22(5), 470–484.
- Mizrahi, S, & Ness-Weisman, I. (2007). Evaluating the effectiveness of auditing in local municipalities using analytic hierarchy process (ahp): A general model and the Israeli example. *International Journal of Auditing*, 11, 187–210.
- NAO, (2005), Guidance on Independent Performance Assessment of the Regional Development Agencies, London.
- NAO, (2006), Independent Performance Assessment: One NorthEast Development Agency,London.
- Neely Andy, Andy- Gregory, Mike- Platts, Ken, (2005), “Performance Measurement System Design, A Literature Review and Research Agenda”, *International Journal of Operations & Production Management*, vol. 25, no. 12, 1228-1263.
- Parker, C. (2000), Performance Measurement, *International Journal of Productivity and Performance Management*, Volume:49, Number: 2, 63-66.

- Pop, A. & Boța-Avram, C. (2009), 'Criza economică globală: activitatea de audit intern ar fi putut preveni această criză?', *Revista de Audit Financiar* Nr.7/2009, 14-22.
- Prawitt, D.F., (2003), 'Managing the internal audit function', The Institute of Internal Auditors Research Foundation, accesibil on-line la www.theiia.org, 200-203, (Erişim Tarihi:17.04.2017)
- PricewaterhouseCoopers, (2010), State of internal audit profession, accesibil online <http://www.pwc.com/us/en/internal-audit/publications/2010-study-internal-audit-profession.jhtml>, 7-15, (Erişim Tarihi:18.04.2017)
- PricewaterhouseCoopers, (2014), Metrics by design, A Practical Approach to Measuring Internal Audit Performance, accesibile online at <http://www.pwc.com/us/en/internal-audit-performance-metrics/>, 3-5, (Erişim Tarihi:25.04.2017)
- Rupšys, R.,&Boguslauskas, V.(2007), Measuring Performance of Internal Auditing: Empirical Evidence,*Engineering Economics*, 9–15.
- Rupšys, R.(2007).Practical Aspects of the Integration of Internal Audit Activities Measures.*Economics & Management*, 108–113.
- Sayıştay,(2003),Sayıştay'ın Performans Ölçümüne İlişkin Ön Araştırma Raporu, Ankara, 9-15
- Schneider, A.(2010).Assessment of Internal Auditing by Audit Committees *Academy of Accounting & Financial Studies Journal*, 14(2), 19–26.
- Şimşek, Ahmet, (2013), Kalkınma Ajanslarının Performans Ölçümü, Uzmanlık Tezi, 39-50
- Zain, M.M., Subramaniam, N.,&Stewart, J. (2006).Internal Auditors' Assessment of their Contribution to Financial Statement Audits: The Relation with Audit Committee and Internal Audit Function Characteristics.*International Journal of Auditing*, 10(1), 1–18.
- Ziegenfuss, D. (2000). Measuring Performance. *Internal Auditor*, 57 (1), 36-40.

İstikrarlılık ve Eşbütünleşme Testleri ile Satın Alma Gücü Paritesi Hipotezinin Türkiye Ekonomisi için Sınanması*

Almila BURGAÇ ÇİL**

Fikret DÜLGER***

Geliş Tarihi (Received: 18.07.2017 – Kabul Tarihi (Accepted): 07.08.2017

Öz

Bu çalışmanın amacı, Maki (2012)'de Amerika Birleşik Devletleri para talebi tahmini için kullanılan dört modelden iki tanesinin (trend varken düzeyde kırılma ve rejim değişikliği modelleri) makalede belirtilen eşitliklerle (2 ve 3) tutarlı olmadığını, makalede kullanılan veri seti ile ortaya koymak ve Türkiye Ekonomisi için Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP) hipotezini test etmektir. Seriler arasındaki istikrarlılık testi olarak Bai ve Perron (2003)'de önerilen yöntem kullanılmış ve uzun dönem ilişkiyi belirlemek için yapısal kırılmaların içsel olarak belirlendiği rejim değişikliği modeli Kejriwal (2008) tarafından geliştirilen çoklu kırılmalı eşbütünleşme yöntemi kullanılarak Maki (2012) eşbütünleşme testi sonuçlarıyla karşılaştırılmıştır. Maki (2012) eşbütünleşme testi sonuçları SAGP hipotezini destekleyen bulgular ortaya koymazken, Kejriwal (2008) test sonuçları SAGP hipotezini destekleyen bulgular ortaya koymaktadır. Diğer yandan, Türkiye ekonomisinde 2001 sonrası dönemde hipotezin güçlü formunu destekleyen bulgulara ulaşılamamıştır.

Anahtar Kelimeler: *Satın Alma Gücü Paritesi, Yapısal Kırılma, İstikrarlılık, Eşbütünleşme,*

* *Bu çalışma, 2-4 Haziran 2016 tarihlerinde düzenlenen EYİ2016'da, 14-16 Ekim 2016 tarihlerinde düzenlenen 5th ICoSReSse Kongresinde sunulan bildirinin genişletilmiş halidir ve Ç.Ü. Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından SBA-2016-6656 kodlu proje ile desteklenmiştir.

* Arş. Gör.Dr. Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, aburgac@cu.edu.tr

* Prof. Dr. Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, fdulger@cu.edu.tr

Testing Purchasing Power Parity Hypothesis for Turkish Economy with Stability and Cointegration Tests

Abstract

Maki (2012) extended cointegration tests with an unknown number of breaks using four models and studied the money demand of USA. However, two of four models (level shift with trend and and regime shift models) are not consistent with written equation (2 and 3) in the article. In this context, the purpose of this study is to reveal the data set used in the article and to test Purchasing Power Parity (PPP) hypothesis for Turkish economy. The stability of the relationship between variables is assessed by using the tests proposed by Bai ve Perron (2003). To determine the long-run relationship, when multiple regime shifts are identified endogenously, we test the long-run relationship by using cointegration with multiple structural breaks proposed by Kejriwal (2008) and Maki (2012). Maki (2012) cointegration test result does not support PPP hypothesis while Kejriwal (2008) test results reveal evidence supporting PPP hypothesis. On the other hand, the strong form of the PPP hypothesis is not supported for the post-2001 period in the Turkish economy.

Keywords: *Purchasing Power Parity, Multiple Structural Breaks, Stability, Cointegration*

Giriş

Satınalma Gücü Paritesi Hipotezi (SAGP) döviz kuru değişimlerini açıklamaya yönelik teorilerin başında yer almaya başladığından bu yana (Cassel, 1918) yüzyıllık tarihi ile açık makroekonomide tartışmaları devam eden başlıca konulardan biridir. Cassel (1918) satın alma gücü paritesini, bir ülkenin ulusal parasının satın alma gücünün diğer bir ülkenin parasının satın alma gücüne oranı olarak ifade etmektedir. Diğer bir ifade ile ulusal paraların değişim oranı ile fiyatlar arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Bu bağlamda, ülkeler arasındaki fiyat ilişkilerini kuran ulusal paranın ederi ve bundaki değişimin SAGP hipotezi tarafından açıklanabilirliği, hipotezin geçerliliği iktisadi açıdan büyük önem arz ettiği Sarno ve Taylor (2002) tarafından vurgulanmaktadır. Dışa açık ekonomilerde ithalat ve ihracatı belirleyen en önemli değişkenlerden biri olan reel döviz kuru ve bunun istikrarlılığı ulusal ekonomilerin rekabet gücünün belirlenmesi açısından oldukça önemli bir göstergedir. Ayrıca ulusal paranın ederi, piyasa ekonomilerindeki kaynakların dağılımını belirleyen mal ve hizmet fiyatları, üretim faktörleri fiyatları ile birlikte ve bunları da etkilemesi nedeni ile ekonomiler ve iktisat politika yapıcıları açısından (belki de) diğer fiyatlardan daha da önemli bir konuma sahip olmayı hak etmektedir. Dış ticaret maliyetlerinin ve kısıtlamaların varlığı SAGP hipotezinin kısa dönemde geçerli olmadığı, Bretton Woods sisteminin yıkılması ve dalgalı döviz kuru sisteminin yaygınlaşması ile birlikte SAGP hipotezinin uzun dönemde geçerliliğine yönelik tartışmaları yoğunlaştırmıştır.

Literatürde zaman serisi teorilerinin gelişmesi ile birlikte, birim kök testlerini içeren çalışmaların hızla artması SAGP hipotezinin uzun dönemde geçerliliğine yönelik yaygın bulgular ortaya konduğunu gözlemlenmektedir. Sarno ve Taylor (2002) bu durumu zaman serisi terminolojisi ile kısaca şu şekilde ifade etmektedir: "Ulusal paranın ederi sabit bir ortalamaya sahip ve uzun dönem denge değerinden uzaklaşmadığında SAGP hipotezi geçerlidir". Diğer bir ifade ile ulusal paranın ederi ortalama durağan bir zaman serisi sürecine sahip ise SAGP hipotezinin geçerli olduğunu işaret etmektedir. Bununla birlikte, SAGP hipotezinin geçerliliği ulusal paranın nominal değeri ile göreceli fiyatlar arasında ilişki eşbütünleşme testleri kullanılarak sınanmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye Ekonomisi için Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP) hipotezini test etmektir. Seriler arasındaki istikrarlılık testi olarak Bai ve Perron (2003)'de önerilen yöntem kullanılmış ve uzun dönem ilişkiyi belirlemek için yapısal kırılmaların içsel olarak belirlendiği Kejriwal (2008) tarafından geliştirilen çoklu kırılmalı eşbütünleşme yöntemi

kullanılarak Maki (2012) eşbütünleşme testi sonuçlarıyla karşılaştırılmıştır. Çalışma, giriş bölümüyle birlikte beş bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde, SAGP hipotezinin teorik çerçevesi açıklanarak mevcut literatür gözden geçirilmiştir. Üçüncü bölümde hipotezin test edilmesinde kullanılan ampirik yöntem ve veri ile ilgili açıklamalar yer almaktadır. Dördüncü bölümde ekonometrik analizlerden elde edilen bulgular yer almakta, son bölümde ise sonuç ve değerlendirmeye yer verilmektedir.

1. Teorik Çerçeve ve Literatür Özeti

Satınalma Gücü Paritesi hipotezinin zayıf formu nominal döviz kuru, yurtiçi ve yurtdışı fiyatlar tarafından belirlenmekte ve aşağıdaki gibi ifade edilerek test edilmektedir (Soon, Baharumshah ve Ahn, 2015).

$$\log S_t = \beta_0 + \beta_1 \log P_t - \beta_2 \log P_t^* + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\log S_t = \beta_0 + \beta(\log P_t - \log P_t^*) + \varepsilon_t \quad (2)$$

Burada S nominal döviz kurunu P ve P^* ise yurtiçi ve yurtdışı fiyat düzeyini göstermektedir. SAGP hipotezinin güçlü form için temel varsayım $\beta_0=0$ ve $\beta_1=\beta_2=1$ olmalıdır. Bu koşullarda nominal döviz kuru ve göreceli fiyatlar birebir ilişkilidir. Bu ilişki literatürde eşbütünleşme test teknikleri ile sınanmakta ve çoğunlukla yapısal kırılmaların dikkate alınmadığı ve sonuçların hatalı olma olasılığının yüksek olduğu SAGP hipotezini doğrulayan ya da yanlışlayan sonuçlara ulaşılabilmektedir. Örneğin Papell ve Prodan (2006) sabit terimde kırılmaya izin veren trendli birim kök testlerini kullanarak test etmiştir ve buna Trendli-Sınırlı SAGP olarak tanımlamışlardır. Eşbütünleşme tekniği açısından baktığımızda ise literatürde Gregory-Hansen (1996a,b)'de belirtilen yapısal kırılmayı içeren dört model kullanılarak uzun dönem ilişkinin varlığı kanıtlandığında aslında bu ilişki sırasıyla aşağıdaki gibi ifade edilmesi gerekir.

1. Ancak sabit terimde çoklu kırılmaya izin veren seriler arasında uzun dönem ilişkinin varlığı SAGP'nin zayıf formunun gerek koşuludur. Bununla birlikte güçlü form için eşitlik 2'de $\beta=1$ olması yeter koşuldur.
2. Trend varken sabit terimde çoklu kırılmaya izin veren seriler arasında uzun dönem ilişkinin varlığı SAGP'nin zayıf formunun gerek koşuludur. Bununla birlikte güçlü form için eşitlik 2'de $\beta=1$ olması yeter koşuldur.

3. Sabit terimde ve göreceli fiyat katsayısında (β) çoklu kırılmaya izin veren seriler arasında uzun dönem ilişkinin varlığı SAGP'nin zayıf formunun gerek koşuludur. Bununla birlikte güçlü form için eşitlik 2'de her rejimde $\beta=1$ olması yeter koşuldur. Dolayısıyla zayıf form için düzeyde ve eğimde değişimle birlikte uzun dönemli ilişkinin varlığı ispatlanmakta, güçlü form için ise her rejimde eğim katsayısının (β) bire eşitliği gerekmektedir. Eğer uzun dönemde SAGP geçerli iken eğim katsayısı rejimlerden birinde ya da bir kaçında $\beta < 1$ ise o rejimlerde ulusal paranın değer kazandığını, $\beta > 1$ ise ulusal paranın değer yitirdiğini göstermektedir.
4. Sabit terimde, trendde ve göreceli fiyat katsayısında (β) çoklu kırılmaya izin veren seriler arasında uzun dönem ilişkinin varlığı SAGP'nin zayıf formunun gerek koşuludur. Bununla birlikte güçlü form için eşitlik 2'de her rejimde $\beta=1$ olması yeter koşuldur.

SAGP hipotezinin geçerli olup olmadığına ilişkin uygulamalı çalışmalar açık makroekonomi modelleri ile birlikte artmıştır. Ancak bu çalışmalar literatürde çok önemli bir yer tutmakla birlikte net bir sonuca varıldığı söylenemez. Sarno ve Taylor (2002) çalışması bu konuda geniş bir literatür içermektedir. Geleneksel ekonometrik metotlarla başlayan uygulamalı çalışmalar 1970 ve 1980'lerde ekonometrik tekniklerin gelişmesiyle hız kazanmıştır (MacDonald, 2007). SAGP hipotezine yönelik uygulamalı çalışmalar iki kısma ayrılabilir. Panel veri yöntemlerinde kullanılan çalışmalar ki bunlar klasik panel birim kök, kırılmalı birim kök ve panel eşbütünleşme olarak ayrılabilir. Frenkel ve Rose (1996), Papell (1997), Taylor ve Sarno (1998), Divinio, Teles ve Andrade (2009), Çağlayan ve Şak (2009), Chang, Liu, Tzang ve Yu (2010), Lau (2009), Güloğlu, İspir ve Okat (2011), Holmes, Otero ve Panagiotidis (2012), Oskooee, Chang ve Lee (2013) ve Bahmani-Oskooee, Chang ve Lee (2014) panel veri yöntemini kullanan başlıca çalışmalardır.

Zaman serisi analizini kullanan çalışmalar ise birim kök, doğrusal olmayan birim kök, kırılmalı birim kök ve eşbütünleşme yöntemleri çerçevesinde sınıflandırılabilir. Frankel (1986), Abuaf ve Jorion (1990), Kim (1990), Lothion ve Taylor (1996), Sarno ve Taylor (2002), Xu (2003), Liew, Baharumshah ve Chong (2004) ve Papell ve Prodan (2006) önde gelen zaman serisini kullanan çalışmalardır. Bu bağlamda Türkiye ekonomisi için de yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Birim kök kullanılarak SAGP hipotezinin geçerliliğinin test edildiği çalışmalarda Bahmani-Oskooee (1998), Yıldırım (2003), Çağlayan ve Saçaklı (2006), Ceviş ve Ceylan (2015) SAGP'nin geçersiz olduğuna yönelik kanıtlara ulaşırken Erlat (2003), Yavuz

(2009), Kasman, Kasman ve Ayhan (2010), Yıldırım ve Yıldırım (2012) ve Şener, Yılcı ve Canpolat (2015) kırılmalı birim kök testlerini kullanarak SAGP'nin geçerli olduğuna yönelik sonuçlara ulaşmışlardır. Doğrusal olmayan birim kök testlerini kullanan çalışmalardan Sarno (2000), Alba ve Park (2005), Bozoklu ve Yılcı (2010), Güney, Teletar ve Hasanov (2012) SAGP hipotezinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşırken Cuestas ve Regis (2013), Karagöz ve Saraç (2016) ve Yıldırım (2016) SAGP'nin geçerli olduğu yönelik bulgular ortaya koymuştur. Eşbütünleşme yöntemini kullanan çalışmalar arasında Telatar ve Kazdağlı (1998), Demir ve Kıymaz (1999), Seyrek (2003), Yazgan (2003), Sayyan (2005), Aslan ve Kanbur (2007), Özdemir (2008), Aslan ve Korap (2009) ve Güney ve Tunalı (2015) sayılabilir. Literatürde SAGP'nin geçerliliğine ilişkin yaygın bir kanı bulunmamakla beraber analiz edilen dönem uzunluğu, kullanılan veri seti ve yöntem, yapısal kırılmaların dikkate alınıp alınmaması gibi nedenlerle sonuçlar farklılık göstermektedir.

2- Veri Seti ve Ekonometrik Yöntem

Çalışmada açıklanan teorik model çerçevesinde, Türkiye ekonomisi için göreceli SAGP hipotezinin geçerliliği çoklu kırılmalı eşbütünleşme yöntemleri kullanılarak araştırılmıştır. Tahmin edilen ekonometrik model aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır.

$$gne_t = \alpha + \beta(enf_{TR} - enf_{ABD}) + \varepsilon_t \quad (3)$$

Modeldeki değişkenlerden *gne* nominal döviz kuru (\$/TL) değişimini; ($enf_{TR} - enf_{ABD}$) ise Türkiye ve ABD fiyat endeksinde büyüme oranları farkını ifade etmektedir. Tüm veriler 1991:01-2015:12 dönemine ait aylık veriler olup Uluslararası Finansal İstatistikler (IFS)'den alınmıştır.

Zaman serileri yöntemine uygun olarak ilk aşamada serilerin durağanlığını sınamak için *Ng Perron (2001)* birim kök testi kullanılmıştır. Çoklu yapısal kırılmaları dikkate alan ve içsel olarak belirleyen Maki (2012) ve Kejriwal (2008) eşbütünleşme yöntemi kullanılarak değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı incelenmiştir.

Yapısal kırılmaları dikkate alan eşbütünleşme testlerinde kullanılan modeller Gregory Hansen (G-H) (1996a, b) çalışmalarına dayanmaktadır. G-H (1996a, b) standart eşbütünleşme testlerinin yapısal kırılmanın varlığında değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin araştırılmasında yetersiz kalacağını belirtip, yapısal kırılma altında uzun dönemli ilişkiyi

belirlemek için dört model geliştirmiştir. Hatemi-J (2008), G-H tek yapısal kırılmayı göz önüne alırken iki kırılma için yeni bir eşbütünleşme testi geliştirmiştir. Ancak Maki (2012), ikiden fazla kırılma olduğunda G-H ve Hatemi-J testlerinin gücünün düşük olacağını belirtmiştir.

Maki (2012)'de Gregory-Hansen (G-H) (1996a, b)'de tek kırılma altında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkini sınamak için ortaya konulan, düzeyde kırılma (C), trendli düzeyde kırılma (C/T), rejim değişikliği (C/S) ve rejim değişikliği ve trendde kırılma (C/S/T) modellerini maksimum beş kırılma için geliştirmiştir. Ancak Maki (2012) çalışmasında bu dört modelden iki tanesinin (C/T ve C/S) makalede belirtilen eşitliklerle (2 ve 3, Maki, 2012, s.2011-2012) tutarlı olmadığı gözlemlenmiştir. Maki (2012) makalesindeki 2. (C/T) ve 3. (C/S) eşitlikler düzeltilerek test edilen dört model aşağıdaki gibidir:

Düzeyde Kırılma (C)

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i \varphi_{it} + \beta' y_{2t} + \varepsilon_t, \quad (4)$$

Kırılmadan önce sabit terim μ , kırılmaların sabit terimde yaptığı değişim ise μ_i ile gösterilmektedir. β' ise bağımsız değişkenlerin katsayılarını ifade etmektedir.

Trendli Düzeyde Kırılma (C/T)

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i \varphi_{it} + \gamma t + \beta' y_{2t} + \varepsilon_t, \quad (5)$$

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i \varphi_{it} + \beta' y_{2t} + \sum_{i=1}^k \beta'_i y_{2t} \varphi_{it} + \varepsilon_t, \quad \text{Maki (2012, s:2012, eşitlik 2)}$$

Bu model düzeyde kırılma modelinden farklı olarak trendin varlığında sabit terimde kırılmaya izin vermiştir. γ trendin katsayısını göstermektedir. Maki (2012) çalışmasında ikinci model olarak rejim değişikliği modelini test ettiğini belirtmiş ancak kritik değer tablosunda (Maki, 2012) bu modele karşılık gelen değerlerin trendli düzeyde kırılma modeline ait kritik değerlerdir. Bu karışıklık Maki (2012) eşbütünleşme yönteminin araştırmacıların yanlış kritik değerler kullanılarak eşbütünleşmeye karar vermesine neden olabilmektedir.

Rejim Değişikliği (C/S)

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i \varphi_{it} + \beta' y_{2t} + \sum_{i=1}^k \beta'_i y_{2t} \varphi_{it} + \varepsilon_t, \quad (6)$$

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i \varphi_{it} + \gamma t + \beta' y_{2t} + \sum_{i=1}^k \beta'_i y_{2t} \varphi_{it} + \varepsilon_t, \quad \text{Maki (2012, s:2012, eşitlik 3)}$$

Rejim değişikliğinin olduğu modelde μ ve μ_i düzeyde kırılma modeli ile aynıdır. β' rejim değişikliğinden önceki eğim katsayılarını ve β'_i ise kırılma dönemlerinden sonraki eğim katsayılarındaki değişimi göstermektedir. Kırılma dönemlerinin belirlenmesiyle parametrelerde ne yönde bir değişim olduğu bu model ile ortaya konulmaktadır. G-H(1996a)'dan farklı olarak Maki (2012) çalışmasında test etmediği ve kritik değerlerini üretmediği bu modeli trendli rejim değişikliği modeli olarak tanımlamıştır. Bu da Maki (2012) çalışmasının araştırmacıların olmayan bir modelin test edilmesi gibi yanlış kullanımlarına neden olmaktadır. Nitekim, bu tekniği kullanan araştırmalar incelendiğinde (Google akademik Temmuz 2017 tarihinde tarandığında Maki (2012) çalışması 140 atıf almıştır) çoğunda test edilen modeller doğrudan Maki (2012)'den alınarak kullanılmakta ve bu yanlışlık süregitmektedir. Yıldırım ve Orman (2016) çalışması ise Maki (2012) makalesindeki bu yanlışlığı düzelterek kullanan ender çalışmalardan biridir.

Rejim Değişikliği ve Trendde Kırılma (C/S/T)

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i \varphi_{it} + \gamma t + \sum_{i=1}^k \gamma'_i t \varphi_{it} + \beta' y_{2t} + \sum_{i=1}^k \beta'_i y_{2t} \varphi_{it} + \varepsilon_t, \quad (7)$$

Sabit terim, kırılmalar öncesindeki eğim katsayıları ve trend katsayısı sırasıyla μ , β' , γ ile ifade edilmektedir. μ_i , γ' ve β'_i ise kırılmadan sonraki ilgili değişimleri göstermektedir.

Maki (2012) eşbütünleşme testinde boş hipotez uzun dönemli ilişkinin olmadığını belirtirken alternatif hipotez ise yapısal kırılma altında uzun dönemli ilişkinin var olduğunu belirtir. Kritik değerler 1000 adım ve 10000 tekrar kullanılarak Monte Carlo simülasyonu ile hesaplanmıştır. Değerler maksimum beş kırılma sayısına kadar ve dört regressör değişken için Maki (2012)'de Tablo 1'de verilmiştir.

Değişimin varlığında olası kırılma noktalarının minimum değerine dayanan bu test istatistikleri genellikle kırılma tarihinin tahmininde tutarlı değildir. Dahası, yapısal kırılma ile birlikte eşbütünleşmenin varlığında geleneksel hipotez testi açısından eşbütünleşmenin olduğu boş hipotezin seçimi daha olasıdır (Kejriwal, 2008). Bu olgudan sakınmak için çalışmada G-H tarafından geliştirilen C, C/T ve C/S modellerini temel alan Kejriwal (2008) eşbütünleşme testi kullanıldı ve ek olarak bu yöntem G-H (1996b)'nin en geniş modeli olan rejim değişikliği ve trendde kırılma (C/T/S) modeline Lopcu, Dülger ve Burgaç (2012)'de olduğu gibi uyarlandı. C/S/T modelini, Arai-Kurozumi (2007) ve Kejriwal (2008)'i takip ederek eşanlılık ile ilgili olarak regresörlerin ilk farklarının önceki ve sonraki değerlerini ekleyerek dinamik en küçük kareler yöntemini kullanarak test ettik. Böylece uyarladığımız model aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$y_{1t} = \mu_1 + \sum_{i=1}^k \mu_i \varphi_{1t} + \gamma_1 t + \sum_{i=1}^k \gamma_i t \varphi_{1t} + \beta_1 y_{2t} + \sum_{i=1}^k \beta_i y_{2t} \varphi_{1t} + \sum_{j=-K}^K \pi_j \Delta y_{2t-i} + e_t^* \quad t = 1, \dots, T.$$

π_i , $-K \leq i \leq K$ için parametre vektörünü göstermektedir. C, C/T, C/S ve C/T/S modellerine ilişkin kısıtlar ise yukarıda açıklandığı gibidir. Kırılma zamanı, bütün olası noktalar üzerinde hata terimlerinin kareleri toplamının minimum olduğu nokta olarak belirlenir.

$$\hat{\lambda} = \min_{\lambda \in \Lambda} SSR_T(\lambda)$$

$\Lambda = [\underline{\lambda}, \bar{\lambda}]$, $0 < \underline{\lambda} < \bar{\lambda} < 1$, ve $SSR_T(\lambda)$ kırılma noktasına ait hata terimlerinin kareleri toplamını gösterir. Bu yöntemde boş hipotez yapısal kırılma altında uzun dönemli ilişkinin var olduğunu belirtirken alternatif hipotez ise uzun dönemli ilişkinin olmadığını ifade etmektedir. Yapısal kırılma ile birlikte uzun dönemli ilişkinin olduğu boş hipotez için test istatistiği Kejriwal (2008)'de aşağıdaki gibi gösterilmiştir:

$$\tilde{v}(\hat{\lambda}) = \frac{T^{-2} \sum_{t=1}^T S(\hat{\lambda})^2}{\Omega_{11}}$$

Ω_{11} , e_t^* 'nin uzun dönem varyansının tutarlı bir tahmini olduğunu gösterir. $\hat{\lambda} = (\hat{T}_1 / T)$,

$S(\hat{\lambda}) = \sum_{i=1}^t \hat{e}_{i\hat{\lambda}}^*$ ve $\hat{e}_{i\hat{\lambda}}^*$ genişletilmiş modelden elde edilen kalıntıları gösterir. Test

istatistikleri, 100 adım ve 2500 tekrar ile yazarlar tarafından elde edilen kritik değerler ile karşılaştırılmıştır.

Çalışmada, nominal döviz kuru değişimi ve Türkiye-ABD fiyat endeksinde büyüme oranları farkı arasındaki ilişkinin istikrarlılık analizinde Bai ve Perron (2003)'de önerilen yöntemlerden biri olan sequential prosedürü (sequential procedure, SEQ) kullanılmıştır. Sequential prosedüründe boş hipotez k tane kırılma alternatif hipotez ise $k+1$ tane kırılmayı test etmekte ve aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$$SEQ(k+1|k) = \min_{1 \leq j \leq k+1} \max_{\tau \in \Lambda_{j,e}} \left\{ \frac{SSR(\hat{T}_1, \dots, \hat{T}_k) - SSR(\hat{T}_1, \dots, \hat{T}_{j-1}, \tau, \hat{T}_j, \dots, \hat{T}_k)}{SSR_1} \right\}$$

$\Lambda_{j,e} = \left\{ \tau : \hat{T}_{j-1} + (\hat{T}_j - \hat{T}_{j-1}) \varepsilon \leq \tau \leq \hat{T}_j - (\hat{T}_j - \hat{T}_{j-1}) \varepsilon \right\}$ Bai ve Peron (2003) çalışmasında belirtildiği gibi, k kırılmalı model hata karelerin toplamının global minimizasyonundan elde edilir.

3. Analiz Sonuçları

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak, Maki (2012) çalışmasındaki veri seti kullanılarak test edilen rejim değişikliği modeline ait makaledeki ve tarafımızdan farklı gecikme sayıları verilerek elde edilen sonuçlar Tablo 1'de verilmiştir. Tabloda ilk satırda Maki (2012) çalışmasındaki sonuçlar yer almaktadır. Diğer bulgular ise tarafımızca Maki (2012) çalışmasındaki veri setini kullanarak test edilen aynı modelin farklı gecikme uzunlukları verilerek elde ettiğimiz sonuçları göstermektedir. Maki (2012) çalışmasında gecikme uzunluğu seçimi ve uzun dönemli ilişkinin karar verilmesinde test edilen modellere ilişkin kritik değerlerde tutarsızlıkların olduğu fark edilmiştir. Şöyle ki Maki (2012) tarafından maksimum gecikme uzunluğu 12 olarak belirlendiği belirtilmiştir. Ancak gecikme uzunluğu 12 verildiğinde eşbütünleşme testi sonuçlarının farklılaştığı görülmektedir. Gecikme uzunluğu $(12 * (\text{gözlemsayısı}/100)^{(1/4)})$ olarak seçildiğinde ise eşbütünleşme test sonuçlarının Maki (2012) çalışmasındaki sonuçlarla daha tutarlı olduğu görülmektedir. Ayrıca Maki (2012) çalışmasında yazılan eşitliklerin literatürde yapısal kırılmalar altında eşbütünleşme testlerinde kullanılan modellerden farklı olduğu üçüncü bölümde belirtilmiştir. Ancak çalışma ve Maki tarafından gönderilen kodlar incelendiğinde makalede yazılan eşitliklerle test edilen eşitlikler tutarsız olduğu tespit edilmiştir. Eğer Maki (2012) çalışmasında belirtilen gibi olsaydı test ettiği rejim değişikliği modeli (makalede eşitlik 2) eşbütünleşme sonuçları kritik değer tablosunda yer alan Model 1 ile karşılaştırılmalıydı ve MB3, MB 4 ve MB 5 sonuçlarına göre %1 önem düzeyinde eşbütünleşme ilişkinin varlığı kabul edilirdi. Ancak Maki çalışmasında sonuçlarını

Model 1 değil gerçekte rejim değişikliği olan Model 2'ye ait kritik değerler ile kıyaslamıştır ve sonuçlara bakıldığında bu durum aşıkardır. Dolayısıyla, kritik değer tablosundaki modeller, G-H (1996a, b) tarafından önerilen dört modelin beş kırılmaya kadar hesaplanan kritik değerleridir. Diğer bir ifade ile Maki (2012, s.2013)'de yer alan Model 0, Model 1, Model 2 ve Model 3'e ait kritik değerler sırasıyla düzeyde kırılma, trend varken düzeyde kırılma, rejim değişikliği ve trende kırılma ve rejim değişikliği modlelerine ilişkin kritik değerlerdir. Bu farklılık, Maki (2012) çalışmasındaki eşbütünleşme sonuçları test edilen modele ilişkin kritik değer tablosundaki değerler (Tablo 1) ile kıyaslandığında eşbütünleşme ilişkinin varlığına yönelik kanıtlara ulaşma yönünde farklılık olduğu görülebilmektedir.

Tablo 1: Maki (2012) Çalışmasına İlişkin Eşbütünleşme Testi Sonuçları

	<i>l</i>	MB1	MB2	MB3	MB4	MB5
Maki (2012) ^a		-4.78	-4.83	-6.99*	-7.07*	-7.30*
	3	-4.81	-4.88	-6.95*	-7.17*	-7.47*
	12	-4.60	-4.84	-6.88*	-7.10*	-7.39*
M2-6TB double-log	24	-4.60	-4.84	-6.49#	-6.49	-6.49
	** %1	-6.02	-6.63	-7.03	-7.47	-7.84
Kritik Değerler	* %5	-5.55	-6.09	-6.51	-6.87	-7.28
	# %10	-5.28	-5.83	-6.21	-6.56	-6.98

^a Maki (2012) çalışmasında Tablo 3'te yer alan M2 6TB double-log sonuçlarıdır.

l maksimum gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Çalışmanın bu aşamasında, Maki(2012) farklılıkları ortaya koyduktan ve kendi veri seti ile bulgularını gözden geçirdikten sonra, Türkiye ekonomisi için SAGP hipotezin sınanmasına yönelik olarak ilk aşamada analizlerde kullanılan serilerin durağan olup olmadıklarını saptamak için uygulanan *Ng Perron (2001)* birim kök testi sonuçları *Tablo 2*'de verilmektedir. Sonuçlara göre döviz kuru büyümesi ve Türkiye-ABD fiyat endeksinde büyüme oranları farkının birim kök içerdiği, serilerin birinci farkları alındığında ise durağan olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 2: Ng-Perron (2001) Birim Kök Testleri

		Sabit ve trend			
<i>ge</i>	12	-4.71	-1.53	0.32**	19.28**
<i>(enf_{TR}-enf_{ABD})</i>	12	-1.82	-0.90	0.49**	46.18**
	** %1	-23.80	-3.42	0.14	4.03
Kritik Değerler ^a	* %5	-17.30	-2.91	0.16	5.48
	# %10	-14.20	-2.62	0.18	6.67

^aKritik değerler Ng ve Perron (2001) Tablo 1'den alınmıştır

İkinci aşamada seriler arasında yapısal kırılmanın belirlenmesine yönelik olarak Bai ve Perron (2003)'de önerilen istikrarlılık testlerinden SEQ yöntemi kullanılmış ve sonuçlar Tablo 3'de verilmiştir. Sonuçlara göre optimum kırılma dönemleri ve sayısı analizde kullanılan dört model için de SEQ'a göre üç olarak belirlenmiştir.

Tablo 3: Yapısal Kırılma Testleri

	<i>SEQ_T (k+1/k)</i>				
	<i>k</i>	1	2	3	4
<i>Düzeyde Kırılma</i>		49.55**	21.73**	14.50**	4.92
<i>Trendli Düzeyde Kırılma</i>		61.66**	45.64**	38.32**	8.61
<i>Rejim Değişikliği</i>		262.90**	109.02**	39.23**	0.00
<i>Trendde Kırılma ve Rejim Değişikliği</i>		280.4**	222.63**	19.87**	15.88

Yapısal kırılmayı dikkate alarak uzun dönemli ilişkinin varlığını sınavan Maki (2012) ve Kejriwal (2008) eşbütünleşme testlerinin sonuçları *Tablo 4*'te sunulmaktadır. C, C/T C/S ve C/S/T modelleri için belirlenen optimum kırılma sayısı göz önüne alınarak, yani 3 kırılma için Maki (2012) eşbütünleşme testine göre uzun dönemli ilişkinin olmadığı boş hipotez dört model için de reddedilememiştir. Bu sonuçlara göre SAGP hipotezinin zayıf formuna yönelik dahi

bulgulara ulaşılamamıştır. Diğer taraftan üç kırılmalı Kejriwal (2008) eşbütünleşme testi sonuçlarına göre ise C ve C/T modellerinde yapısal kırılma ile birlikte uzun dönem ilişkinin var olduğu boş hipotez % 10 önem düzeyinde dahi kabul edilmiş olup göreceli SAGP hipotezinin zayıf formu Türkiye ekonomisi için desteklenmektedir. C/S ve C/S/T modellerinde yapısal kırılma ile birlikte uzun dönem ilişkinin var olduğu boş hipotez, sırasıyla, % 5 ve %1 önem düzeyinde kabul edilmiş olup göreceli SAGP hipotezinin zayıf formu Türkiye ekonomisi için desteklenmektedir. Kejriwal (2008) eşbütünleşme testi sonuçlarına göre dört modelde de belirlenen yapısal kırılma tarihlerine bakıldığında Türkiye ekonomisi için 1994, 2000’li yılların başındaki kriz ve 2008-2009 küresel kriz dönemlerine denk gelmesi bağlamında da çok anlamlıdır.

Tablo 4: Maki (2012) ve Kejriwal (2008) Eşbütünleşme Testleri Sonuçları

$y_t = \{gnc_t\}$	Maki (2012)		Kejriwal (2008)			
			$\bar{V}_3(\hat{\lambda})$	$\hat{\lambda}_1$	$\hat{\lambda}_2$	$\hat{\lambda}_3$
<i>Düzeyde Kırılma</i>		-3.98	0.052	0.17	0.55	0.81
	** %1	-5.563	0.116	(1994:03)	(2003:05)	(2009:12)
	* %5	-5.083	0.080			
	# %10	-4.784	0.067			
<i>Trendli Düzeyde Kırılma</i>		-4.05	0.046	0.18	0.46	0.85
	** %1	-5.833	0.085	(1994:04)	(2001:03)	(2011:01)
	* %5	-5.373	0.060			
	# %10	-5.106	0.050			
<i>Rejim Değişikliği</i>		-4.24	0.048#	0.17	0.46	0.73
	** %1	-6.251	0.077	(1994:02)	(2001:03)	(2007:01)
	* %5	-5.703	0.057			
	# %10	-5.402	0.048			
<i>Trendde Kırılma ve Regim Değişikliği</i>		-5.30	0.025**	0.17	0.46	0.76
	** %1	-7.082	0.030	(1994:02)	(2001:03)	(2008:10)
	* %5	-6.534	0.023			
	# %10	-6.267	0.020			

Son aşamada, eşbütünleşme ilişkisinin incelendiği dört modelde Kejriwal (2008) eşbütünleşme testinde içsel olarak belirlenen kırılma tarihleri göz önüne alınarak değişkenlerin katsayıları tahmin edilmiş ve sonuçlar *Tablo 5*'te yer almaktadır. C modelinde üç kırılmanın varlığında tahmin edilen Türkiye-ABD fiyat endeksinde büyüme oranları farkı katsayısı 0.32'dir. Trendli düzeyde kırılma modelinde ise trend istatistiksel olarak anlamlı ve Türkiye-ABD fiyat endeksinde büyüme oranları farkı katsayısı 0.27 ve anlamlıdır. Rejim değişikliği modelinde tahmin sonucuna göre Türkiye-ABD fiyat endeksinde büyüme oranları farkı katsayısı rejim değişikliklerine göre sırasıyla birinci rejimde 1.15, ikinci rejimde 1.13, üçüncü rejimde 0.31 ve dördüncü rejimde 0.13 olarak tahmin edilmiştir. Rejim değişikliği ve trendde kırılma modelinde her bir rejimde trend katsayısı istatistiksel olarak anlamsızdır. Türkiye-ABD fiyat endeksinde büyüme oranları farkı katsayısı ilk üç rejimde anlamlı iken son rejimde anlamsızdır. Birinci rejimde 1.05, ikinci rejimde 0.97, üçüncü rejimde 0.30'dur. Tahmin edilen modellere ilişkin grafikler ise ekte *Şekil 1, 2, 3 ve 4*'de gösterilmektedir. SAGP hipotezinin geçerliliği için nominal döviz kuru değişimi ile Türkiye-ABD fiyat endeksinde büyüme oranları farkı arasında eşbütünleşme ilişkisinin olması gerek koşul ancak yeter koşul değildir. SAGP hipotezinin güçlü formda geçerli olması için eşbütünleşme ilişkisinin varlığına ek olarak Türkiye-ABD fiyat endeksinde büyüme oranları farkı katsayısının (β_{ij}) 1'e eşit olması gerekmektedir. β_{ij} katsayısının analiz edilen dört modelde ve her bir rejim için 1'e eşit olup olmadığı Wald testiyle sınanmıştır. C ve C/T modellerinde β katsayısının bire eşit olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Diğer bir ifade ile bu modellerde SAGP hipotezi zayıf formda desteklenmektedir. Rejim değişikliği (C/S) modelinde birinci (1991:01-1994:01) ve ikinci rejimde (1994:02-2001:02) β_{ij} katsayısının bire eşitliği kabul edilirken üçüncü ve dördüncü rejimde yani 2001 sonrasında β_{ij} katsayısının bire eşit olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. C/S/T modelinde ise ilk iki rejimde β_{ij} katsayısı bire eşittir, üçüncü rejimde ise bire eşitliği kanıtlanamamıştır.

Bütün bu sonuçlara SAGP hipotezi açısından topluca baktığımızda, rejim değişikliği, rejim değişikliği ve trendde kırılma modellerinde β_{ij} katsayısının bire eşitliğine yönelik bulgular SAGP hipotezinin güçlü formunu desteklerken her iki modelin son iki rejiminde β_{ij} 'nin birden küçük olması ulusal paranın değerlendirildiğini işaret etmektedir. Diğer bir ifade ile SAGP'nin esnek döviz kuru uygulandığı 2001 sonrası dönem için Türkiye ekonomisinde hipotezin güçlü formunu destekleyen bulgulara ulaşamamıştır.

Tablo 5: Eşbütünleşme Modellerinde Katsayı Tahmin Sonuçları

$(gne) = f(enf_{TR} - enf_{ABD})$											
c_1	c_2	c_3	c_4	δ_1	δ_2	δ_3	δ_4	β_{11}	β_{12}	β_{13}	β_{14}
Düzeyde Kırılma											
Kırılma Tarihleri: (1994:03,2003:05, 2009:12)											
-0.73	-0.62	-0.64	-0.47					0.32			
(-4.06)	(-3.54)	(-7.31)	(-5.94)	-	-	-	-	(7.88)	-	-	-
Wald Testi								(0.00)			
Trendli Düzeyde Kırılma											
Kırılma Tarihleri: (1994:04,2001:03, 2011:01)											
-0.47	-0.23	-0.20	0.12	-0.00				0.27			
(-3.03)	(-1.23)	(-1.06)	(0.49)	(-2.33)	-	-	-	(8.18)	-	-	-
Wald Testi								(0.00)			
Rejim Değişikliği											
Kırılma Tarihleri: (1994:02,2001:03, 2007:01)											
-4.16	-4.08	-0.66	-0.16					1.15	1.13	0.31	0.13
(-2.25)	(-10.23)	(-7.33)	(-1.44)	-	-	-	-	(2.60)	(12.29)	(10.04)	(2.23)
Wald Testi								(0.72)	(0.14)	(0.00)	(0.00)
Trendde Kırılma ve Rejim Değişikliği											
Kırılma Tarihleri: (1994:02, 2001:03,2008:10)											
-3.81	-3.23	-0.62	-0.16	0.00	-0.00	-0.00	0.00	1.05	0.97	0.30	0.10
(-2.04)	(-4.17)	(-1.31)	(-0.61)	(0.76)	(-1.28)	(-0.02)	(0.40)	(2.33)	(6.47)	(5.23)	(1.59)
Wald Testi								(0.89)	(0.89)	(0.00)	(0.00)

β_{ij} ; $i=1,2$ değişken; $j: 1,2$ rejim. Kırılma tarihleri ve t değerleri parantez içinde yer almaktadır. Wald testinde test edilen hipotez $\beta_{ij}=1$. Sonuçlara ait test edilen hipotezin olasılık değerleri parantez içerisinde verilmektedir.

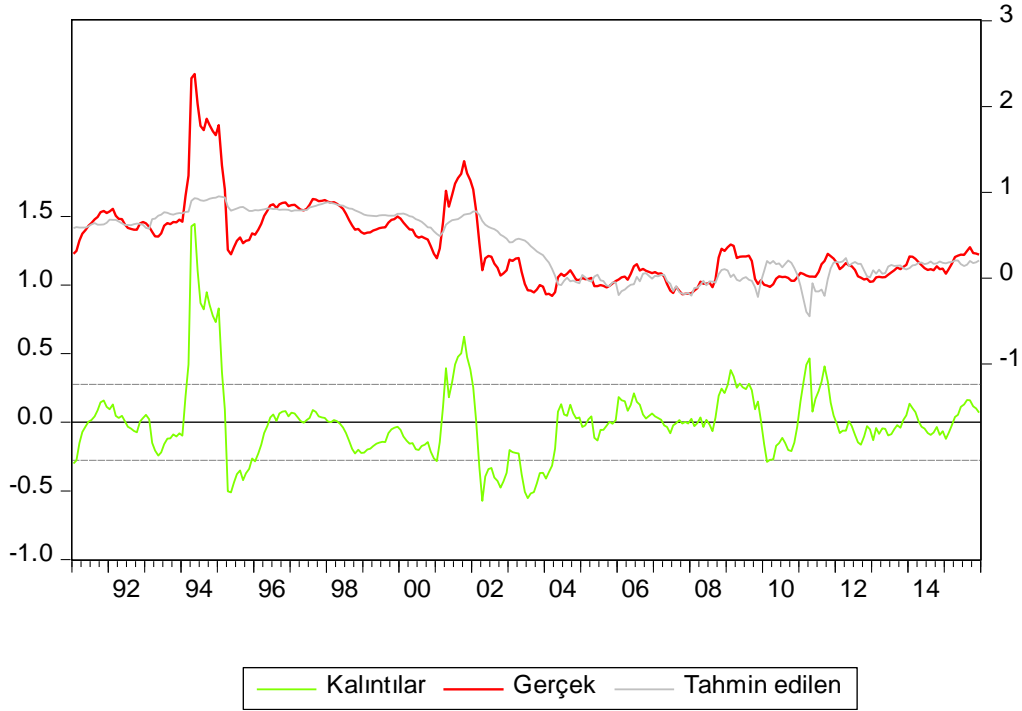
4. Sonuç

Bu çalışmada, zaman serisi metotları kullanılarak, Türkiye ekonomisi (\$/TL) için göreceli SAGP hipotezinin geçerliliği 1991:01-2015:12 dönemini kapsayan veri seti ile incelenmiştir. Çalışmada öncelikle analize konu serilerin durağanlıkları Ng-Perron (2001) birim kök testiyle sınanmıştır. Sonuçlar serilerin birim kök içerdiğini göstermiştir. Bu bulgular ışığında seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığı çoklu yapısal kırılmalı uzun dönem ilişkisini sınavan Maki (2012) ve Kejriwal (2008) eşbütünleşme yöntemleri kullanılarak sonuçlar karşılaştırılmıştır. Maki (2012) eşbütünleşme yönteminin sonuçlarına göre uzun dönem ilişki sınanmış ve hiçbir modelde ilişkinin varlığına yönelik sonuca ulaşılamamıştır, diğer bir deyişle bu dönem aralığında bu yöntem ile göreceli SAGP desteklenememektedir.

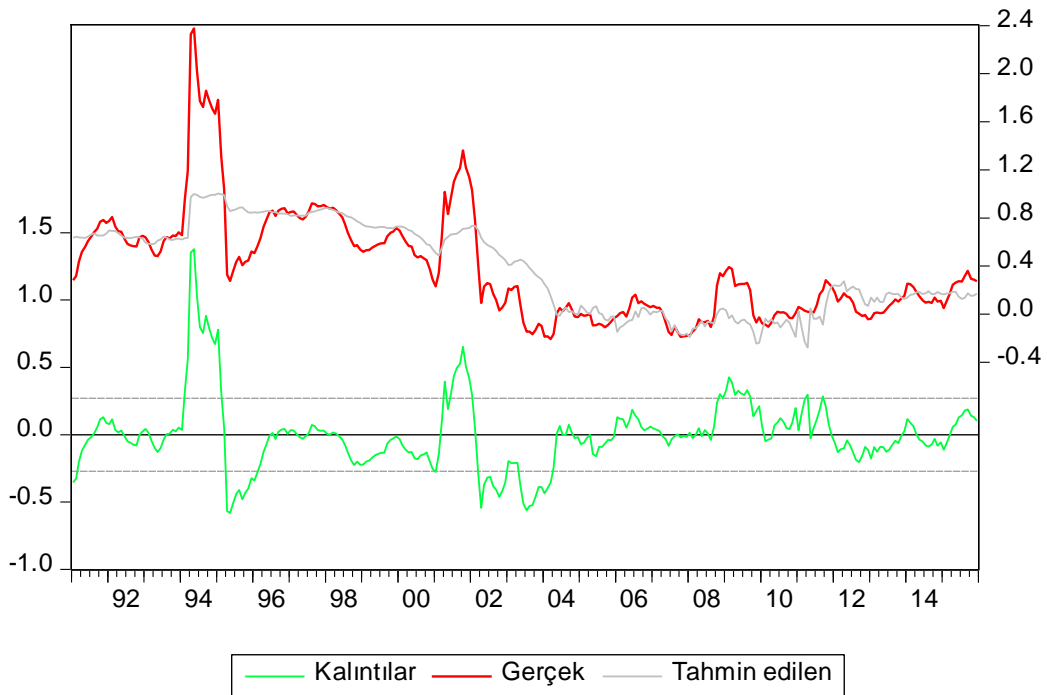
Türkiye ekonomisi için göreceli SAGP hipotezinin sınanmasına yönelik Kejriwal (2008) eşbütünleşme testi sonuçlarına göre ise hipotezin desteklendiğine yönelik güçlü bulgulara ulaşılmıştır. Bütün bu sonuçlara SAGP hipotezi açısından topluca baktığımızda, rejim değişikliği, rejim değişikliği ve trendde kırılma modellerinde β_{ij} katsayısının bire eşitliğine yönelik bulgular SAGP hipotezinin güçlü forumunu desteklerken her iki modelin son iki rejiminde β_{ij} 'nin birden küçük olması ulusal paranın değerlendirildiğini işaret etmektedir. Diğer bir ifade ile SAGP'nin esnek döviz kuru uygulandığı 2001 sonrası dönem için Türkiye ekonomisinde hipotezi destekleyen güçlü bulgulara ulaşılamamıştır.

Ekler

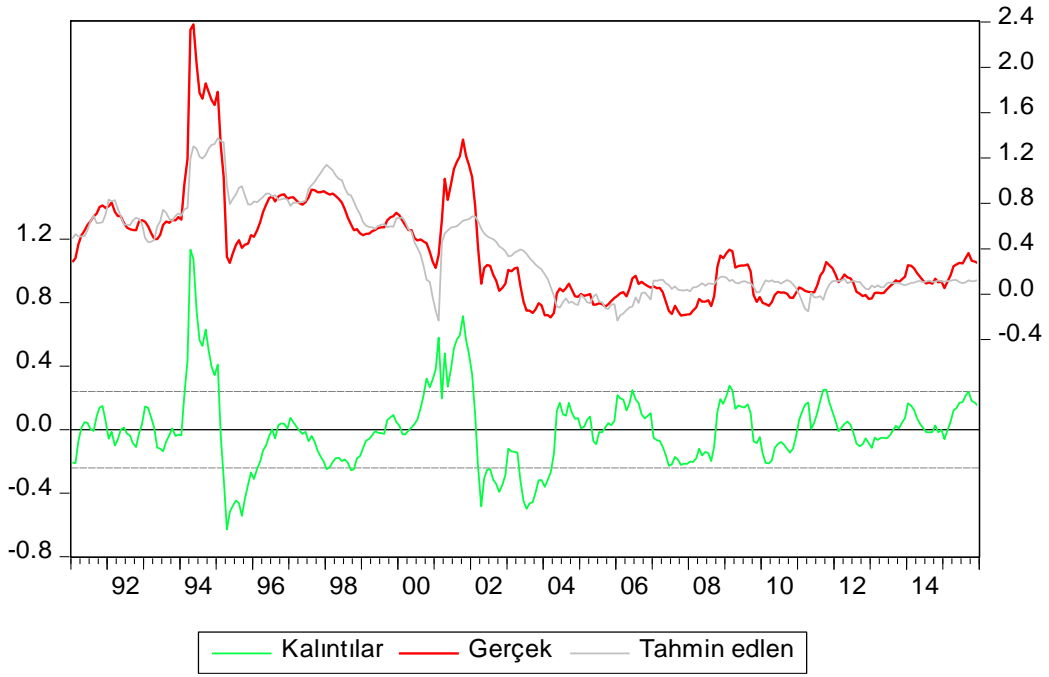
Grafik 1: Düzeyde Kırılma Tahmin Grafiği

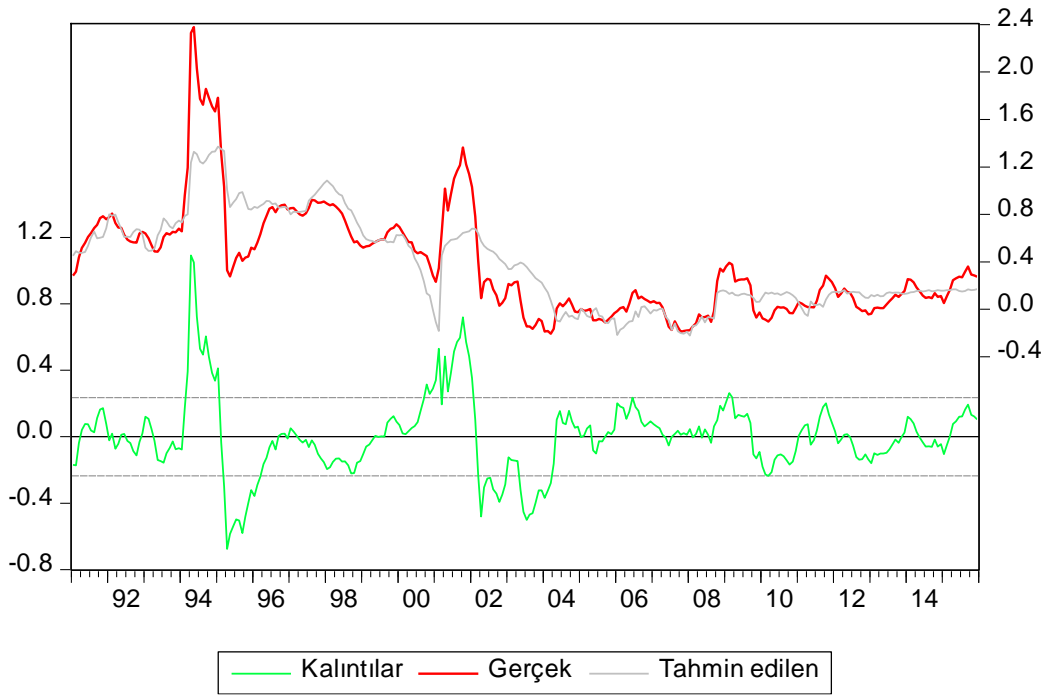
Grafik 2: Trendli Düzeyde Kırılma Tahmin Grafiği

Grafik 3: Rejim Değişikliği Tahmin Grafiği

Grafik 4: Trendde Kırılma ve Rejim Değişikliği Tahmin Grafiği

Kaynakça

- Abuaf, N., & Jorion, P. (1990). Purchasing power parity in the long run. *The Journal of Finance*, 45(1), 157-174.
- Alba, J. D., & Park, D. (2005). An empirical investigation of purchasing power parity (PPP) for Turkey. *Journal of Policy Modeling*, 27(8), 989-1000.
- Arai, Y., Kurozumi, E., 2007. Testing for the Null Hypothesis of Cointegration with a Structural Break. *Econometric Reviews* 26 (6), 705-739.
- Aslan, N., & Kanbur, A. N. (2007). Türkiye'de 1980 sonrası satın alma gücü paritesi yaklaşımı. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2), 9-43.
- Aslan, Ö., & Korap, L. (2009). Are real exchange rates mean reverting? Evidence from a panel of OECD countries. *Applied Economics Letters*, 16(1), 23-27.
- Bai, J., & Perron, P. (2003). Computation and analysis of multiple structural change models. *Journal of applied econometrics*, 18(1), 1-22.
- Bahmani-Oskooee, M. (1998). Do exchange rates follow a random walk process in Middle Eastern countries?. *Economics Letters*, 58(3), 339-344.
- Bahmani-Oskooee, M., Chang, T., & Lee, K. C. (2014). Purchasing power parity in the BRICS and the MIST countries: Sequential Panel Selection Method. *Review of Economics & Finance*, 4(1), 1-12.
- Bozoklu, Ş., & Yılcı, V. (2010). Reel döviz kurlarının durağanlığı: E7 ülkeleri için ampirik bir inceleme. *Maliye Dergisi*, 158, 587-606.
- Cassel, G. (1918). Abnormal deviations in international exchanges. *The Economic Journal*, 28(112), 413-415.
- Ceviz, I., & Ceylan, R. (2015). Kırılgan Beşlide Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP) Hipotezinin Test Edilmesi. *Journal of Yaşar University*, 10(37), 6381-6393.
- Chang, T., Liu, W. C., Tzeng, H. W., & Yu, C. P. (2010). Purchasing power parity for G-7 countries: panel SURADF tests. *Applied Economics Letters*, 17(12), 1223-1228.

- Cuestas, J. C., & Regis, P. J. (2013). Purchasing power parity in OECD countries: Nonlinear unit root tests revisited. *Economic Modelling*, 32, 343-346.
- Çağlayan, E., & Saçaklı, İ. (2006). Satın Alma Gücü Paritesinin Geçerliliğinin Sıfır Frekansta Spektrum Tahmincisine Dayanan Birim Kök Testleri İle İncelenmesi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 20(1).
- Çağlayan, E., & Şak, N. (2009). Oecd ÜlkeleriNde Satınalma Gücü Paritesi: Panel EşBütünleme Yaklaşımı. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(1).
- Demir, A., & Kıymaz, H. (1999). Satın Alma Gücü Paritesi Ve Birlikte Bütünleşme Türkiye Ve Ana Ticaret Ortakları Uygulaması. *İktisat İşletme ve Finans*, 14(162), 32-49.
- Divino, J. A., Teles, V. K., & De Andrade, J. P. (2009). On the purchasing power parity for Latin-American countries. *Journal of Applied Economics*, 12(1), 33-54.
- Erlat, H. (2003). The nature of persistence in Turkish real exchange rates. *Emerging Markets Finance and Trade*, 39(2), 70-97.
- Frankel, J. A. (1986). International capital mobility and crowding out in the US economy: imperfect integration of financial markets or of goods markets?. in: Hafer, R. (Ed.), How Open is the US Economy, Lexington: Lexington Books
- Frankel, J. A., & Rose, A. K. (1996). A panel project on purchasing power parity: mean reversion within and between countries. *Journal of International Economics*, 40(1), 209-224.
- Gregory, A. W. ve Hansen, B. E. (1996a). Residual-Based Tests for Cointegration in Models with Regime Shifts, *Journal of Econometrics*, 70, 99-126.
- Gregory, A. W. ve Hansen, B. E. (1996b). Tests for the Cointegration in Models with Regime and Trend Shifts, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 58, 3, 555-560.
- Guloglu, B., Ispir, S., & Okat, D. (2011). Testing the validity of quasi PPP hypothesis: evidence from a recent panel unit root test with structural breaks. *Applied economics letters*, 18(18), 1817-1822.

- Güney Ö. , P., Telatar, E., & Hasanov, M. (2012). Re-examining purchasing power parity for selected emerging markets and African countries. *Applied Economics Letters*, 19(2), 139-144.
- Güney, A., & Tunalı, H. (2015). Satınalma Gücü Paritesi Teorisinin Döviz Kuru Belirleme Modeli Olabilirliği Üzerine Ampirik Bir İnceleme: Türkiye Örneği. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.
- Hatemi-j, A. (2008). Tests for cointegration with two unknown regime shifts with an application to financial market integration. *Empirical Economics*, 35(3), 497-505.
- Holmes, M. J., Otero, J., & Panagiotidis, T. (2012). PPP in OECD countries: an analysis of real exchange rate stationarity, cross-sectional dependency and structural breaks. *Open Economies Review*, 23(5), 767-783.
- Karagöz, K., & Saraç, T. B. (2016). Testing the Validity of PPP Theory for Turkey: Nonlinear Unit Root Testing. *Procedia Economics and Finance*, 38, 458-467.
- Kasman, S., Kasman, A., & Ayhan, D. (2010). Testing the purchasing power parity hypothesis for the new member and candidate countries of the European Union: Evidence from lagrange multiplier unit root tests with structural breaks. *Emerging Markets Finance and Trade*, 46(2), 53-65.
- Kejriwal, M., 2008. Cointegration with Structural Breaks: An Application to the Feldstein-Horioka Puzzle. *Studies in Nonlinear Dynamics and Econometrics* 12 (1), 1-37.
- Kim, Y. (1990). Purchasing power parity in the long run: a cointegration approach. *Journal of Money, Credit and Banking*, 22(4), 491-503.
- Lau, C. K. M. (2009). A more powerful panel unit root test with an application to PPP. *Applied Economics Letters*, 16(1), 75-80.
- Liew, V. K. S., Baharumshah, A. Z., & Chong, T. T. L. (2004). Are Asian real exchange rates stationary?. *Economics Letters*, 83(3), 313-316.
- Lopcu, K., Dülger, F., & Burgaç, A. (2013). Relative productivity increases and the appreciation of the Turkish lira. *Economic Modelling*, 35, 614-621.

- Lothian, J. R., & Taylor, M. P. (1996). Real exchange rate behavior: the recent float from the perspective of the past two centuries. *Journal of political economy*, 488-509.
- MacDonald, R. (2007). *Exchange Rate Economics: Theories and Evidence*, Routledge.
- Maki, D. (2012). Tests for cointegration allowing for an unknown number of breaks. *Economic Modelling*, 29(5), 2011-2015.
- Ng, S., Perron, P., 2001. Lag Length Selection and the Construction of Unit Root Tests with Good Size and Power. *Econometrica* 69 (6), 1519-1554.
- Oskooee, M. B., Chang, T., & Lee, K. C. (2013). Purchasing Power Parity in the BRICS and the MIST Countries: Sequential Panel Selection Method. *Review of Economics and Finance*, 4, 1-12.
- Özdemir, Z. A. (2008). The purchasing power parity hypothesis in Turkey: evidence from nonlinear STAR error correction models. *Applied Economics Letters*, 15(4), 307-311.
- Papell, D. H. (1997). Searching for stationarity: Purchasing power parity under the current float. *Journal of international Economics*, 43(3), 313-332.
- Papell, D. H., & Prodan, R. (2006). Additional evidence of long-run purchasing power parity with restricted structural change. *Journal of Money, Credit, and Banking*, 38(5), 1329-1349.
- Sarno, L. (2000). Real exchange rate behaviour in high inflation countries: empirical evidence from Turkey, 1980-1997. *Applied Economics Letters*, 7(5), 285-291.
- Sarno, L., & Taylor, M. P. (2002). Purchasing power parity and the real exchange rate. *IMF staff papers*, 49(1), 65-105.
- Sayyan, H. (2005). Satınalma Gücü Paritesi: Vektör Hata Giderme Modeli Yaklaşımı. *Iktisat Isletme ve Finans*, 20(232), 96-104.
- Seyrek, İ. (2003). Purchasing Power Parity And The Turkish Exchange Rate. *Akdeniz University Faculty of Economics & Administrative Sciences Faculty Journal/Akdeniz Universitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(6).

- Soon, S. V., Baharumshah, A. Z., & Ahn, S. K. (2015). Real Exchange Rate Dynamics in the Asian Economies: Can Regime Shifts Explain Purchasing Power Parity Puzzles?. *Global Economic Review*, 44(2), 219-236.
- Şener, S., Yılanıcı, V., & Canpolat, E. (2015). Satın Alma Gücü Paritesi Ve Varyasyonlarının Türkiye İçin Sınanması. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11(25), 53-63.
- Taylor, M. P., & Sarno, L. (1998). The behavior of real exchange rates during the post-Bretton Woods period. *Journal of international Economics*, 46(2), 281-312.
- Telatar, E., & Kazdagli, H. (1998). Re-examine the long-run purchasing power parity hypothesis for a high inflation country: the case of Turkey 1980–93. *Applied Economics Letters*, 5(1), 51-53.
- Yavuz, N. Ç. (2009). Purchasing power parity with multiple structural breaks: evidence from Turkey". *Economics Bulletin*, 29(2), 1201-1210.
- Yazgan, M. E. (2003). The purchasing power parity hypothesis for a high inflation country: a re-examination of the case of Turkey. *Applied Economics Letters*, 10(3), 143-147.
- Yıldırım, O. (2003). Döviz kurları çerçevesinde satınalma gücü paritesinin zaman serisi analizi ve Türkiye ekonomisi uygulaması. *Bankacılar Dergisi*, 44, 3-14.
- Yıldırım, S., & Yıldırım, Z. (2012). Reel Efektif Döviz Kuru Üzerinde Kırılmalı Birim Kök Testleri ile Türkiye için Satın Alma Gücü Paritesi Hipotezinin Geçerliliğinin Sınanması. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(2), 221-238.
- Yıldırım, D. (2016). *Empirical Investigation of Purchasing Power Parity for Turkey: Evidence from Recent Nonlinear Unit Root Tests* (No. 1604). ERC-Economic Research Center, Middle East Technical University.
- Yıldırım, D., & Orman, E. E. (2016). The Feldstein-Horioka Puzzle in the Presence of Structural Breaks: Evidence from China (No. 1601). ERC-Economic Research Center, Middle East Technical University.
- Xu, Z. (2003). Purchasing power parity, price indices, and exchange rate forecasts. *Journal of International Money and Finance*, 22(1), 105-130.

**Tedarikçi Seçim Probleminde Hedef Programlama ve MOORA Yöntemi:
Uygulama Çalışması**

*Esra Duygu DURMAZ

**Ebru AKAGÜNDÜZ

***Ramazan ŞAHİN

Geliş Tarihi (Received): 29.05.2017 – Kabul Tarihi (Accepted): 27.06.2017

Öz

Satın alma maliyetlerini en küçükmek için doğru tedarikçinin seçilmesi, işletmelerdeki karar vericiler için gerçekçi ve etkili çözümler istenen önemli bir problemdir. İşletmeler, faaliyetlerinin kesintiye uğramaması için birden fazla tedarikçiyle çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Aynı zamanda, sadece fiyat kriterini dikkate alan geleneksel yaklaşım yerini birden fazla kriterin dikkate alındığı çok kriterli karar verme yöntemlerinin kullanılmasına bırakmıştır. Tedarikçi seçim problemini, işletme içi ve dışı pek çok faktör etkilemektedir. İşletmelerde karar vericiler farklı, birbiriyle çelişen, pek çok değişkenin olduğu, bir veya daha fazla amaç ile seçim kriterlerine bağlı olarak uygun tedarikçiyi belirlemeye çalışmaktadırlar. Bu durumda karar vericiler, uygun çözüm yöntemleri ile doğru tedarikçi arayışına gitmektedirler. Bu makalede, gerçek hayat problemi olarak bir işletmedeki tedarikçi seçim problemine bir çözüm getirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, çok kriterli karar verme tekniklerinden olan MOORA Yöntemi ve Hedef Programlama kullanılarak işletmeye uygun çözümler elde edilmiş ve sonuçlar karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonucunda, Hedef Programlama yöntemi ile aynı tedarikçi seçilirken, MOORA yöntemi ile farklı tedarikçilerin seçildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Tedarikçi Seçim Problemi, Çok Kriterli Karar Verme, Hedef Programlama, MOORA Yöntemi, Ağırlıklı MOORA Yöntemi

* Arş.Gör., Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, esradurmaz@gazi.edu.tr

** Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, ebru_akagunduz@yahoo.com

***Doç.Dr., Gazi Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, rsahin@gazi.edu.tr.

Goal Programming and MOORA Method for Supplier Selection Problem: Implementation Study

Abstract

Supplier selection is an important problem that requires realistic and effective solutions to minimize the procurement cost. Companies must work with more than one supplier to ensure that their activities are not interrupted. At the same time, the traditional approach, which only takes into account the price criterion, has left its place to the use of multi-criteria decision-making methods in which more than one criterion is taken into account. Many internal and external factors affect the supplier selection problem. Decision makers in companies deal with this problem with many variables, considering one or more different and conflicting objectives and selection criteria. Thus, they use some appropriate solution methods for searching for the right supplier. In this paper, it is aimed to provide a solution to a real life supplier selection problem in a company. Goal programming approach and MOORA, which is a multi-criteria decision making technique are used to determine the right supplier and the obtained solutions by proposed methods are compared. In the result of comparison, it was seen that different suppliers were selected by MOORA method while choosing the same supplier as goal programming approach.

***Keywords:** Supplier Selection Problem, Multi-Criteria Decision Making, Goal Programming, MOORA Method, Weighted MOORA Method*

Giriş

Tedarikçi seçim problemi, işletmelerin gerçek hayatta karşılaştığı en temel problemlerden biridir. İşletme faaliyet alanına göre, üretilecek ürün veya hizmetin gerçekleşebilmesi için firmaların dış kaynak kullanımında doğru tedarikçiler ile çalışması kritik öneme sahiptir. Tüm riskin ana yüklenicide olduğu, klasik üretim yaklaşımından uzaklaşıldığı günümüzde, tedarikçi seçim problemi oldukça önemli bir süreç haline gelmiştir. Geleneksel yaklaşımda, alternatif tedarikçiler arasından en düşük fiyatı veren tedarikçinin seçilmesi yöntemi, uzun dönemde firmalara faydadan çok zarar vermektedir. Günümüzde tedarikçi seçiminde kriter olarak kalite, verimlilik, maliyet etkin çözümler sunabilme, satış sonrası garanti, hizmet, performans, üretim kapasitesi, teknik yeterlilik, bağlılık, uzun dönemli iletişim gibi faktörler de değerlendirilmektedir. En ucuz teklif algısı yerini, en değerli teklife bırakmıştır. Tedarikçi seçim problemi, birbiriyle uyumlu veya uyumsuz pek çok kriter içermektedir ve seçim işleminde nicel ve nitel kriterler göz önünde bulundurulmalıdır. Bu yapıyla tedarikçi seçim problemi, tipik bir Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) problemidir.

Tedarikçilerin öneminin fark edildiği 1950'lerden itibaren, tedarikçi seçiminde matematiksel, sezgisel ve analitik pek çok yöntem geliştirilmiştir. Tedarikçi seçim kriterlerinde, kritik başarı faktörlerinin belirlenmesi kapsamında ilk büyük çalışma, 1966 yılında Dickson tarafından gerçekleştirilmiştir (Dickson, 1966, ss. 5-17). Dickson (1966) üretim alanında faaliyet gösteren işletmelerden 300'den fazla karar vericiyle bir çalışma gerçekleştirmiştir. Tedarikçi seçimine ilişkin yönelttiği sorular neticesinde, tedarikçi seçim problemlerinde sıklıkla kullanılan 23 farklı kriterin yer aldığı bir liste oluşturmuştur (s. 13). İlgili listede yer alan kriterlerden hangilerinin seçileceği, işletmenin ihtiyaçlarına göre belirlenmelidir.

Tedarikçi seçim problemi, literatürde sıklıkla ele alınan bir problemdir ve probleme matematiksel modellerle ve ÇKKV teknikleriyle pek çok çözüm yöntemi sunulmuştur. Tedarikçi seçim problemi için Pal, Gupta ve Garg (2013) yaptıkları çalışmada, tedarikçi seçim yöntemlerini Tablo 1'de görüldüğü şekilde sınıflandırmışlardır (s. 2670).

Problemin çözümü için karma tamsayıli matematiksel model (Zhang & Zhang, 2011), hedef programlama modeli (Karpak, Kumcu & Kasuganti, 1999), bulanık hedef programlama modeli (Kumar, Vrat & Shankar, 2004) gibi matematiksel modelleme yaklaşımlarının yanı sıra, AHP (Akarte, Surendra, Ravi & Rangaraj, 2001; Xia & Wu, 2007), ANP (Bayazit, 2006; Chan, 2003), TOPSIS (Boran, Genç, Kurt & Akay, 2009), VIKOR (Sanayei, Mousavi & Yazdankhah, 2010) gibi ÇKKV teknikleriyle çözüm yaklaşımları geliştirilmiştir. Ayrıca matematiksel

modeller ile ÇKKV tekniklerini birleştiren çalışmalar da bulunmaktadır (Araz, Özfiat & Özkarahan, 2007; Demirtaş & Üstün, 2008; Perçin, 2006; Wu, Sukoco, Li & Chen, 2009).

Tablo 1. Tedarikçi seçim yöntemleri

	Ön Tedarikçi Seçim Metotları	Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri	Yapay Zekâ Yöntemleri	Bulanık Mantık Yaklaşımları	Karma Yaklaşımlar
Tedarikçi Seçim Metotları	Kategorik Metotlar	AHP	Case Base Reasoning (CBR-Olgular Temelli)	Bulanık Mantık	AHP+TOPSIS
	DEA	ANP			AHP+MOLP
	Kümeleme Analizi	TOPSIS	Yapay Sinir Ağı		MAUT + Doğrusal Programlama
		MAUT (Multi-Attribute Utiliy Metod)			

Kaynak: Pal, Gupta & Garg, 2013, s.2670

Bu makale çalışmasında, kurumsal bir işletmenin gereksinim duyduğu malzemeleri satın alabileceği alternatif tedarikçilerin seçimine ilişkin bir uygulama yapılmıştır. Problemin çözümü için ÇKKV yöntemlerinden biri olan MOORA yöntemi ve hedef programlama kullanılmıştır. İncelendiği kadarıyla literatürde MOORA ve hedef programlama yöntemlerinin karşılaştırıldığı bir tedarikçi seçim çalışmasına rastlanılmamıştır. Bu yönüyle, çalışmanın akademisyenler ve karar vericiler için yeni bir bakış açısı kazandıracığı düşünülmektedir. Ayrıca, önerilen yöntemler bir gerçek hayat problemi üzerinde uygulanmış, işletmenin tedarikçi seçim problemine alternatif çözümler üretilmiştir.

Makalenin bundan sonraki bölümleri şu şekilde organize edilmiştir. Makalenin ikinci bölümünde, problem açıkça tanımlanmış, belirlenen kriterler ve alternatiflerin kriterler açısından değerlendirilmesine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde, çözüm için önerilen MOORA yöntemi ve hedef programlama açıklanmıştır. Dördüncü bölümde yer alan uygulama çalışmasında referans nokta MOORA, ağırlıklı MOORA ve hedef programlama ile tedarikçi seçimi problemi çözülmüş ve elde edilen çözümler sunulmuştur. Ayrıca, kriterlerin farklı

ağırlıklarının verilen karar üzerindeki etkisinin görülebilmesi amacıyla hedef programlama ile senaryo analizi yapılmış ve sonuçlar değerlendirilmiştir.

1. Problemin Tanımlanması

Ele alınan problemde, işletme ihtiyaçları için, üretim faaliyetleri kapsamında gereksinim duyulan ürünlere ilişkin en uygun tedarikçinin seçilmesi amaçlanmaktadır. İşletmenin tedarikçi havuzunda yer alan, önceki dönemde benzer faaliyetleri başarıyla yerine getirmiş olan 5 farklı tedarikçi, alternatif tedarik kaynakları olarak seçilmiştir. Bu tedarikçiler çalışma boyunca A, B, C, D ve E olarak adlandırılacaktır. Tedarikçilerin değerlendirileceği kriterlerin seçiminde, karar vericilerin sezgileri, geçmiş deneyimleri, piyasa ve pazar araştırmaları önemli rol oynamaktadır. Ancak kurumsal işletmeler için bu durum yeterli olmamaktadır. Malzeme satın alma kararlarının bilimsel yöntemlere dayandırılması, uzun dönemli verimlilik ve karlılık için zorunludur. Tedarikçi seçimi ile ilgili olarak Dickson (1966) satın alma birimleri ve yöneticiler için 23 farklı kriter belirlemiştir (s. 13). Belirlenen bu kriterler Tedarikçi Seçim Problemlerinde günümüzde de yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada da Dickson'ın belirlediği listede yer alan kriterler arasından probleme uygun olanları seçilmiştir. Uygulamaya konu edilen işletmenin hassasiyetleri doğrultusunda en uygun kriterlerin Toplam Fiyat, Kalite Puanı, Teslim Zamanı, Teknik Yeterlilik, Geçmiş Dönem Performansı, Tutum ve İletişim Sistemi olduğuna karar verilmiştir. Dickson (1966) yapmış olduğu çalışmasında ayrıca belirlediği kriterler için önem derecelerini de belirtmiştir (ss. 5-17). Uygulama için seçilen kriterlerin önem dereceleri yine bu listeden alınmış ve kalite puanı oldukça önemli; toplam fiyat, teslim zamanı ve teknik yeterlilik önemli; tutum ve iletişim sistemi ise orta derece önemli olarak belirtilmiştir. Bu önem dereceleri dikkate alınarak, ağırlıklı MOORA ve ağırlıklı hedef programlama yöntemlerinde kullanılmak üzere, kriterlerin ağırlıkları Tablo 2'de verilmiştir. Tablo 2'de verilen ağırlık değerleri, problemin çözümü için kullanılan ağırlıklı MOORA ve ağırlıklı hedef programlama yöntemlerinde kullanılacaktır.

Tablo 2. Seçilen kriterler için ağırlık oranları

Kriterler	Ağırlık Oranları
Kalite Puanı (0-100)	0,180
Teslim Zamanı (Gün)	0,163
Toplam Fiyat (TL)	0,141
Teknik Yeterlilik (0-100)	0,130
Geçmiş Dönem Performansı (0-100)	0,154
Tutum (0-100)	0,109
İletişim Sistemi (0-5)	0,124

1.1. Alternatiflerin Kriterlere Göre Değerlendirilmesi

5 firmadan 8 farklı çeşit ürün için, en uygun toplam fiyat ve en uygun teslim zamanı bilgilerinin talep edildiği teklifler istenmiştir. Her bir üründen birer adet alınacağı kurgusuyla, firmalardan alınan fiyatlar toplanmış, her bir firmanın verdiği toplam fiyat bulunmuştur. Firmalar için kalite puanları tedarikçi havuzunda olmaları nedeniyle belirlidir ve teslim zamanı için de firmalardan gelen teklifler alınmıştır. Tedarikçi firmalar için elde edilen kalite puanları, teslim zamanı ve toplam fiyat kriterlerine ait veriler Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Tedarikçi firmalar için kalite puanı, teslim zamanı, toplam fiyat verileri

Kod	Kalite Puanları (0-100)	Teslim Zamanı (Gün)	Toplam Fiyat (TL)
A Firması	69	20	4519
B Firması	61	30	15980
C Firması	78	30	18360
D Firması	59	20	8510
E Firması	82	45	11055

Tedarikçiler için teknik yeterlilik puanları, ürün talep eden birimlerden gelen bilgiler doğrultusunda, tedarikçi seçimi için karar vericilerin hesaplamaları ile bulunmaktadır. Teknik yeterlilik puanı için firmada, 0-100 arasında bir puanlama sistemi oluşturulmuştur. Buna göre karar vericiler tarafından geçmiş tecrübeler ve tedarikçi firmanın durumuna bağlı olarak belirlenen teknik yeterlilik puanları Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4. Tedarikçi firmalar için teknik yeterlilik puanları

Kod	Toplam Puan (0-100)
A Firması	41,355
B Firması	49,771
C Firması	54,574
D Firması	40,570
E Firması	81,275

Seçilen bir diğer kriter, geçmiş dönem performansıdır. Bu performans, tedarikçi seçiminde oldukça önemlidir. Firmayla önceki dönem çalışmalarından elde edilen bilgilere göre, firmanın söz verdiği zamanda malzemeleri işletmeye teslim edip etmediğine, firmanın kalite puanına ve ürünler için geçmiş dönem fiyat performansına bakarak, 0 ile 100 arasında puanlar verilmiştir. Tutum kriteri içinse, aday tedarikçi firmaların karşılıklı iş birliğine, çözüm odaklılığına, iş yapma isteğine göre, 0-100 arasında değerlendirme yapılmıştır. İletişim sistemi değerlendirmesi, firmaların kullanmış olduğu iletişim kanallarının etkinliğine ve yeterliliğine göre yapılmıştır. Teknolojik gelişmeler dikkate alınarak ne kadar sağlıklı kanaldan iletişim kurulabiliyorsa, o kadar avantajlı olmaktadır. Tedarikçinin gelişmiş bir iletişim sistemine sahip olması tercih edilmektedir. İstenildiği zaman tedarikçiye ulaşılabilmesi, satış sonrası hizmetlerde hızlı çözümler sunabilmesi, elektronik posta yoluyla iletişim kurulabilmesi; gerektiği durumlarda özel kargo ve postalar veya elden işlerin takip edilmesi gibi durumlar, güçlü bir iletişim sisteminin gerekleridir. İletişim sistemi için puanlar 0-5 arasında değişmektedir ve 5 en iyi puanı göstermektedir. Tedarikçi firmalar için belirlenen geçmiş dönem performansları, firma tutumları ve iletişim sistemleri değerlendirmeleri Tablo 5'te sunulmaktadır.

Tablo 5. Tedarikçi firmalar için geçmiş dönem performansı, tutum, iletişim sistemi verileri

Firma	Geçmiş Dönem Performansı (0-100)	Tutum (0-100)	İletişim Sistemi (0-5)
A Firması	55,178	75	4
B Firması	55,385	80	5
C Firması	66,287	82	3
D Firması	49,785	74	5
E Firması	81,638	73	4

2. Önerilen Yöntemler

2.1. Referans Nokta MOORA Yöntemi

MOORA yöntemi, çok kriterli karar problemlerinin çözüm yöntemleri arasında oldukça yeni bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. 2006 yılında ekonomi alanında çalışmalar yapan Brauers ve Zavadskas (2006) tarafından özelleştirme uygulamaları için geliştirilmiştir. Pek çok kriterin yer aldığı çalışmada, kolay uygulanabilir, matematiksel işlemlerin mümkün olduğunca azaltılmaya çalışıldığı yeni bir yöntem geliştirilmiştir (ss. 445-469). Daha sonraki yıllarda, güçlü ve etkili birçok kriterli karar verme tekniği olarak yaygınlaşmaya başlamıştır. MOORA yönteminin en önemli avantajı, basit oran sisteminin karar matrisine boyutsuz ve karşılaştırma yapılabilir şekilde adapte edilebilmesidir. MOORA yöntemi, farklı karar senaryolarına da kolaylıkla uygulanabilir.

MOORA yönteminin diğer çok kriterli karar verme metotlarından en büyük farkı, belirtilmiş olan tüm amaçları dikkate alması ve değerlendirmeye çalışması ile alternatifler ve amaçlar arası tüm etkileşimleri ayrı ayrı değil, aynı anda göz önüne alarak, subjektif olmayan yönsüz değerler ile normalizasyon işlemini gerçekleştirmesidir (Brauers & Zavadskas, 2006, s. 445).

MOORA yöntemi kısa sürede popüler bir ÇKKV yöntemine dönüşmüştür. MOORA yöntemi farklı çalışma alanlarında kullanılmıştır. MOORA yönteminin uygulamalarına ekonomi (Brauers & Zavadskas, 2006), üretim süreçleri (Chakraborty, 2011), iç mekân ikliminin değerlendirilmesi (Kalibatas & Turskis, 2015), tedarikçi seçim problemi (Chakraborty & Karande, 2012), ERP sistemi seçimi (Karande & Chakraborty, 2012) gibi pek çok alanda rastlanmaktadır.

Referans nokta MOORA yöntemi, normalize edilmiş oranlar ile başlar. Daha sonra, maksimizasyon için bir referans nokta seçilir. Bu nokta, bütün alternatif adaylar arasından en yüksek değere sahip olan nokta olarak seçilir. Minimizasyon için ise, en düşük değere sahip olan seçilir.

Uygulama çalışmasında veri seti; fiyatlar için para birimi, teslim zamanları için gün, kalite puanları, teknik yeterlilik, geçmiş dönem performansı ve tutum kriterleri için 0 - 100 arasında değişen sayılar, iletişim sistemi içinse 0 - 5 arasında değişen sayılardan oluşmaktadır. Tüm bu kriterlerin aynı anda değerlendirilebilmesi ve doğru tedarikçiye karar verilebilmesi için, MOORA yönteminin kullanılmasının uygun olacağı değerlendirilmiştir. MOORA yönteminde, birbiriyle uyumlu veya çelişen kriterlerin aynı anda birimden bağımsız olarak değerlendirilmesi olanağı mevcuttur. Ele alınan tüm kriterler için, birim ve ölçülerinden bağımsız, normalleştirilen sayılar üzerinden işlemler yapılmaktadır.

MOORA yöntemi uygulanırken, ilk matrisin oluşturulması ile süreç başlatılır; ilk matris üzerinde seçilen kriterlere ilişkin veriler ilgili tabloya girilir. Uygulama çalışması için ele alınan kriterler ve bu kriterlere ait veriler için oluşturulan ilk matris Tablo 6’da verilmiştir. Bu tabloda her bir amaç için istenen durumlarda (max veya min) belirtilmiştir.

Tablo 6. MOORA uygulaması için ilk matris

Firma	Kalite Puanları (0-100)	Teslim Zamanı (Gün)	Toplam Fiyat (TL)	Teknik Yeterlilik (0-100)	Geçmiş Dönem Performansı (0-100)	Tutum (0-100)	İletişim Sistemi (0-5)
	max	min	min	max	max	max	max
A	69	20	4519	41,355	55,178	75	4
B	61	30	15980	49,771	55,385	80	5
C	78	30	18360	54,574	66,287	82	3
D	59	20	8510	40,570	49,785	74	5
E	82	45	11055	81,275	81,638	73	4

Tablo 7. Kriterler için kareler toplamı ve karekökler matrisi

Firma	Kalite Puanları (0-100)	Teslim Zamanı (Gün)	Toplam Fiyat (TL)	Teknik Yeterlilik (0-100)	Geçmiş Dönem Performansı (0-100)	Tutum (0-100)	İletişim Sistemi (0-5)
	max	min	min	max	max	max	max
A	4761	400	20421361	1710,274	3044,582	5625	16
B	3721	900	255360400	2477,127	3067,539	6400	25
C	6084	900	337089600	2978,313	4393,961	6724	9
D	3481	400	72420100	1645,897	2478,529	5476	25
E	6724	2025	122213025	6605,611	6664,674	5329	16
Kareler Toplamı	24771	4625	807504486	15417,221	19649,285	29554	91
Kareler Toplamı Karekökü	157,388	68,007	28416,623	124,166	140,176	171,913	9,539

İlk matriste yer alan veri seti ile kareler ve karekökler matrisi oluşturulur. Her bir değer için kareleri alınarak, yeni oluşturulan matrisine veriler girilir. Her bir kriter için kareler toplamı bulunur ve kareler toplamının karekökü alınır. Bütün bu işlemler Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7’de yapılan bu işlemler, kriterlerin normalizasyon işlemi için önemlidir. Seçilen kriterler için normalizasyon işlemi Eşitlik 1’de verilen formüle göre gerçekleştirilmiştir. Bütün kriterler için yapılan normalizasyon işlemi sonucunda elde edilen değerler Tablo 8’de verilmiştir.

$$N_{x_{ij}} = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{j=1}^m x_{ij}^2}} \quad (1)$$

Tablo 8. Kriterler için normalize edilmiş değerler

Firma	Kalite Puanları	Teslim Zamanı	Toplam Fiyat	Teknik Yeterlilik	Geçmiş Dönem Performansı	Tutum	İletişim Sistemi
	max	min	min	max	max	max	max
A	0,438	0,294	0,159	0,333	0,394	0,436	0,419
B	0,388	0,441	0,562	0,401	0,395	0,465	0,524
C	0,496	0,441	0,646	0,439	0,473	0,477	0,314
D	0,375	0,294	0,299	0,327	0,355	0,430	0,524
E	0,521	0,662	0,389	0,655	0,582	0,425	0,419
Toplam	2,217	2,132	2,056	2,155	2,199	2,233	2,201
Sıralama (max. göre)	2	6	7	5	4	1	3

Kriterler için normalize edilmiş değerler belirlendikten sonra, her bir kriter için toplamlar hesaplanır (Tablo 8 Toplam satırı). Toplamlar, büyükten küçüğe doğru sıralanır. Bu aşamadan sonra referans nokta MOORA yönteminin adımlarına başlanacaktır. Buna göre, her kriter için minimum veya maksimum olmasına göre hedefler belirlenir. Uygulamada teslim zamanı ve toplam fiyatın minimum olması istenirken; kalite puanları, teknik yeterlilik, geçmiş dönem performansı, tutum ve iletişim sisteminin maksimum olması istenmektedir. Bu kriterlerin amacına göre referans noktalar belirlenir. Minimum olması istenen kriterler için minimum noktalar; maksimum olması istenen kriterler için maksimum noktalar referans noktaları olarak seçilir (Tablo 9).

Tablo 9. Kriterler için referans nokta değerleri

	Kalite Puanları	Teslim Zamanı	Toplam Fiyat	Teknik Yeterlilik	Geçmiş Dönem Performansı	Tutum	İletişim Sistemi
	max	min	min	max	max	max	max
Referans Değerleri	0,521	0,294	0,159	0,655	0,582	0,477	0,524

Referans noktaları belirlendikten sonraki adım, normalleştirilmiş değerlerinin referans noktalara mutlak uzaklıklarının hesaplanmasıdır. Referans noktalar ile normalleştirilmiş değerler arasındaki uzaklığı ölçmek için Tchebycheff'in Min-Max Metrik yöntemi kullanılmıştır.(Eş.2). Bulunan değerler Tablo 10'da verilmiştir.

$$Min_{(j)} \left\{ \max_{(i)} \left| r_j - N_{x_{ij}} \right| \right\} \quad (2)$$

Tablo 10. Referans noktalara olan uzaklıklar matrisi

	Kalite Puanları	Teslim Zamanı	Toplam Fiyat	Teknik Yeterlilik	Geçmiş Dönem Performansı	Tutum	İletişim Sistemi
	max	min	min	max	max	max	max
A	0,083	0,000	0,000	0,322	0,189	0,041	0,105
B	0,133	0,147	0,403	0,254	0,187	0,012	0,000
C	0,025	0,147	0,487	0,215	0,110	0,000	0,210
D	0,146	0,000	0,140	0,328	0,227	0,047	0,000
E	0,000	0,368	0,230	0,000	0,000	0,052	0,105

Tablo 10'daki uzaklıklar matrisindeki veriler kullanılarak, her bir kriter için maksimum değeri veren alternatifler belirlenir. Bu değerler büyükten küçüğe sıralanarak alternatiflerin tercih sıraları belirlenmiş olur. Yapılan işlemler sonucunda belirlenen sıralama Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11. Alternatiflerin seçim sıralaması

Firma	Max	Sıralama
C	0,487	1
B	0,403	2
E	0,368	3
D	0,328	4
A	0,322	5

Tablo 11’den görüldüğü gibi Referans nokta MOORA yöntemine göre, C firması en iyi tedarikçi olarak seçilmektedir. İkinci olarak B firması en iyi değeri vermiş olup sonra sırasıyla; E, D, A firmaları olarak sonuçlar elde edilmiştir.

2.2. Ağırlıklı MOORA yöntemi

Gerçek hayat problemlerinde, işletmeler için belirlenen kriterlerden bazıları diğerlerinden daha çok veya daha az önemli olabilirler. Bunu dikkate almak için geliştirilen ağırlıklı MOORA yönteminde ise, kriterlerin önem derecesine göre normalize edilmiş değerleri belirlenen önem kat sayısı ile çarpılır. Çalışma kapsamında hem referans nokta MOORA, hem de ağırlıklı MOORA yöntemleri kullanılarak tedarikçi seçimi gerçekleştirilmiştir.

Ağırlıklı MOORA uygulamasında, Dickson’un seçim kriterleri listesinden alınan ağırlık oranları kullanılmıştır. Bu ağırlık oranları Tablo 2’de verilmiştir. Ağırlıklı MOORA yönteminin uygulamasında da, Bölüm 3.1’de bulunan her bir kriter için bulunan normalleştirilmiş değerler kullanılacaktır. Normalize edilmiş değerler ve kriterler için belirlenen ağırlıklar Tablo 12’de birlikte verilmiştir. Bu aşamadan sonra ağırlıklı MOORA yöntemi adımlarına geçilmektedir.

Tablo 12. Ağırlıklı MOORA uygulaması için veriler

	Kalite Puanları	Teslim Zamanı	Toplam Fiyat	Teknik Yeterlilik	Geçmiş Dönem Performansı	Tutum	İletişim Sistemi
	max	min	min	max	max	max	max
Ağırlıkla	0,1798	0,1626	0,1413	0,1304	0,1536	0,1086	0,1237
A	0,438	0,294	0,159	0,333	0,394	0,436	0,419
B	0,388	0,441	0,562	0,401	0,395	0,465	0,524
C	0,496	0,441	0,646	0,440	0,473	0,477	0,314
D	0,375	0,294	0,299	0,327	0,355	0,430	0,524
E	0,521	0,662	0,389	0,655	0,582	0,425	0,419

İlk olarak, her bir kriter için belirlenen ağırlıklarla, alternatiflerin kriterler için belirlenen normalize değerleri çarpılarak her bir kriter ve alternatif kombinasyonu için ağırlıklandırılmış normalize değerleri bulunmuştur. Bulunan değerler Tablo 13'te verilmiştir. Aynı tabloda, her bir kriter için alternatiflerin aldığı skorların toplamı bulunmuştur. Bulunan toplam değerler büyükten küçüğe olacak şekilde sıralanmıştır.

Tablo 13. Ağırlıklı MOORA yöntemi için normalize edilmiş değerler

	Kalite Puanları	Teslim Zamanı	Toplam Fiyat	Teknik Yeterlilik	Geçmiş Dönem Performansı	Tutum	İletişim Sistemi
	max	min	min	max	max	max	max
A	0,079	0,048	0,022	0,043	0,060	0,047	0,052
B	0,070	0,072	0,079	0,052	0,061	0,051	0,065
C	0,089	0,072	0,091	0,057	0,073	0,052	0,039
D	0,067	0,048	0,042	0,043	0,055	0,047	0,065
E	0,094	0,108	0,055	0,085	0,089	0,046	0,052
Toplam	0,399	0,347	0,291	0,281	0,338	0,243	0,272
Sıralama (maks. göre)	1	2	4	5	3	7	6

Tablo 14. Ağırlıklı MOORA yöntemi için referans değerleri

	Kalite Puanları	Teslim Zamanı	Toplam Fiyat	Teknik Yeterlilik	Geçmiş Dönem Performansı	Tutum (0-100)	İletişim Sistemi
	max	min	min	max	max	max	max
Referans Değerleri	0,094	0,048	0,022	0,085	0,089	0,052	0,065

Bütün kriterler için referans noktaları belirlendikten sonraki adım, normalleştirilmiş değerlerinin referans noktalara mutlak uzaklıklarının hesaplanmasıdır. Eşitlik 2 yardımıyla referans noktalar ile normalleştirilmiş değerler arasındaki uzaklıklar hesaplanmıştır. Bulunan değerler Tablo 15’te verilmiştir. Burada her bir alternatif için maksimum değerler bulunmuştur. Bulunan bu değerlere göre belirlenen sıralar Tablo 16’da verilmiştir.

Tablo 15. Ağırlıklı MOORA için referans noktalara olan uzaklıklar matrisi

	Kalite Puanları	Teslim Zamanı	Toplam Fiyat	Teknik Yeterlilik	Geçmiş Dönem Performansı	Tutum	İletişim Sistemi
	max	min	min	max	max	max	max
A	0,015	0,000	0,000	0,042	0,029	0,004	0,013
B	0,024	0,024	0,057	0,033	0,029	0,001	0,000
C	0,005	0,024	0,069	0,028	0,017	0,000	0,026
D	0,026	0,000	0,020	0,043	0,035	0,005	0,000
E	0,000	0,060	0,033	0,000	0,000	0,006	0,013

Tablo 16. Ağırlıklı MOORA için sıralama

Firma	Max	Sıralama
C	0,069	1
E	0,060	2
B	0,057	3
D	0,043	4
A	0,042	5

Tablo 16'daki sonuçlara göre, ağırlıklı MOORA yöntemi ile C Firması en iyi tedarikçi olarak bulunmuştur. Sonra sırasıyla E, B, D ve A firmaları gelmektedir.

Uygulama kapsamında amaç kriterler açısından en iyi tedarikçinin seçilmesidir. Referans nokta ve ağırlıklı MOORA yöntemleri ile uygulama yapılan çalışmada en iyi tedarikçinin C firması olduğu sonucu elde edilmiştir. Ancak, kriterlere verilen ağırlık değerlerinin farklı olması durumunda, seçilen tedarikçi ve tedarikçilerin sıralamasında değişiklikler olabilmektedir. Karar vericilerin günlük hayatta, satın alma kararlarında tek bir firma ile çalışılması kararı olabileceği gibi, riski dağıtmak ve minimize etmek için, birden fazla tedarikçi ile çalışılması da istenebilir. Bu durumda sıralama sonucu ikinci, üçüncü firmalara da belirli oranlarda siparişler verilebilir.

2.3. Ağırlıklı hedef programlama

Hedef Programlamanın günümüzdeki anlamı ile kullanımı 1959 yılında Charnes ve Cooper'ın (1959) çalışmalarında karşımıza çıkmaktadır (ss. 73-79). Hedef Programa yaklaşımı, temel olarak birbiriyle çelişen çoklu amaçlar arasında, hedeften sapmaları en küçükleyerek optimal çözümü veren yaygın bir optimizasyon yöntemidir. Hedef programlama ilk olarak amaçların önem önceliklerinin ve her bir amaç için hedef değerlerin belirlenmesi ile başlar. Hedef Programlama bütün amaçları belirlenen hedefler doğrultusunda kısıt olarak ifade eder ve öncelik sırasına göre hedeflerden sapmalar minimize edilmeye çalışılır. Gerçek sistemlerde, çelişen her bir hedefe uygun optimal bir çözüm bulmak güç olabilir. Bu durumu ortadan kaldırmak için hedeflere verilen öncelik sıralarının farklı değerleri için problem tekrar tekrar çözülebilir. Eğer amaçlar eşit önceliğe sahip ise, sadece hedeflerden sapmaların minimize edilmesi yeterlidir.

Hedef programlama modelinin çözümü ile problem için bir maksimum ya da minimum sonuç elde edilmez. Bu teknik ile belirlenen hedeflerden sapmalar minimize edilmeye çalışılır.

Çözümde bir amaç sağlanmaya çalışırken diğer amaçtan uzaklaşılması durumu söz konusu olabilir. Hedef programlama modellerinin önemli bir üstünlüğü, karar verme sürecinde çok sayıda amaç ve hedefi birleştirmeye izin vermesidir. Diğer bir üstünlüğü ise hesaplamalar sırasında doğrusal programlama problemlerinin çözümünde kullanılan simpleks yönteminin kullanılabilirliği ve böylece hesaplamaların hızlı ve sonuçlarının etkin olmasının sağlanmasıdır. Hedef programlamanın teknik avantajlarından biri de hiçbir hedef gerçekleştirilebilir olmasa bile her zaman bir çözüm sağlamasıdır (Alp, 2008, s. 75).

Hedef programlama karar vericilere ve akademisyenlere, kriterleri belirlemede, farklı, çelişen ve birbirini destekleyen amaçlar ortaya koymaları noktalarında gerekli esnekliği sağlamaktadır. Bu nedenle pek çok çalışmada kullanılmıştır. Tedarikçi seçim problemlerinin yapısı gereği, hedef programlama uygun bir çözüm aracı olmaktadır. Tedarikçilerin belirlenmesinde işletmelerin yapısına göre pek çok kriter mevcuttur. Her bir kriterin belirlenen farklı amaçlara etkisinin kolaylıkla görülebileceği etkili çözümler sunan bir yöntem olan hedef programlama, farklı önceliklere uygun bir çözüm de sağlamaktadır.

Ağırlıklı hedef programlama ile amaç fonksiyonu üzerinde farklı öncelikler verilebilir. Öncelik değerlerine göre çözüm sunabilen, etkili bir matematiksel programlama tekniği olan ağırlıklı hedef programlama, çalışma kapsamında kullanılacak yöntemlerden biridir.

Karar vericiler için gerçekçi, uygulanabilir çözümler sunabilmek üzere hedef programlama modelini oluşturabilmek amacıyla, öncelikle karar vericilerden kriterler için ulaşılmak istenen hedef değerleri talep edilmiştir. Karar vericiler tarafından işletme gereksinimlerine yönelik belirlenen hedef değerleri çalışma kapsamında aşağıdaki şekilde belirlenmiştir.

1. Fiyat kriteri için hedef: Fiyat kriteri için hedef değer, firmalardan alınan fiyat tekliflerinin ortalaması alınarak bulunmuştur. Bu değer 11684,8 TL olarak hesaplanmıştır ve minimum yapılması hedeflenmektedir.

2. Kalite puanı için hedef: Her firmanın kendi pazarında oluşturduğu bir marka değeri vardır. Uzun yıllar boyunca güvenilir ve kar elde eder şekilde pazarda kalması, sunduğu ürün veya hizmetinin kalitesine bağlıdır. Üretilen ürünün kalitesi, son ürün elde edilinceye kadar yapılan süreçlerin yanı sıra, ham madde ve kullanılan yarı ürünlere doğrudan bağlıdır. İstenilen kalite hedef değerinin, firmada uygulandığı şekliyle minimum 60 olması istenmektedir. Kalite puanının maksimize edilmesi amaçlanmaktadır.

3. Teslim zamanı için hedef: Üretimin aksamaması için firmaların taahhüt ettiği teslim zamanına uyması kritiktir. Üretim planlarını ve son müşteriye yapılacak sevkiyatları etkileyen teslim zamanı için, gerçekçi hedefler belirlenmesi gerekmektedir. Çok kısa veya uzun zamanlar, üretim süreçlerini etkilemektedir. Firmalar çoğu zaman kendilerini korumaya almak için, uzun teslim zamanları vermektedir. Ancak ilk defa çalışılacak tedarikçi firmalarda rastlanan çok erken teslimatlar gerçekçi olmamaktadır. Mevcut problem için teslim zamanının, en çok 29 gün olması istenmektedir. Bu amaç için istenen durum, teslim zamanının kısaltılmasıdır.

4. Teknik yeterlilik için hedef: Teknik yeterlilik hesaplaması yapılırken, ürün temelinde değerlendirmeler ve firmanın geçmiş dönemdeki verileri kullanılır. Özellikle kritik parçaların üretimleri için, teknik yeterlilik puanları çok daha yüksek belirlenirken, standart alımlarda daha düşük hedefler belirlenebilir. Tez kapsamında teknik yeterliliğin en az 50 olması istenmektedir.

5. Geçmiş dönem performansı için hedef: Bu puanlar, firmaların geçmiş dönemde işletme ile yaptığı çalışmalardan elde edilen sonuçlardır. Uygulama için bu puanın en az 60 olması istenmektedir.

6. Tutum için Hedef: Firmaların iş yapma isteği, firmaya karşı algısı, sektördeki yeri gibi değerler üzerinden belirlenmektedir ve bu puanın en az 70 olması istenmektedir.

7. İletişim sistemi için hedef: İşletmelerin güçlü bir iletişim sistemine sahip olması, çeşitli iletişim kanallarını kullanıyor olması, kolay erişilebilir olması gibi faktörler göz önüne alınarak verilen bu puanın en az 4 olması istenmektedir.

Belirlenen amaçlar ve hedef değerler doğrultusunda oluşturulan hedef programlama modeli aşağıda verilmiştir.

İndisler:

i: alternatif indisi, $i \in \{1, 2, 3, 4, 5\}$

j: kriter indisi, $j \in \{1, 2, 3, 4, 5, 6, 7\}$

Parametreler:

W_j : *j*. kriterin ağırlık değeri

Karar Değişkenleri:

X_i : i . alternatifin seçilmesi durumu

$$X_i = \begin{cases} 1, & \text{eğer } i \text{ tedarikçisi seçilirse} \\ 0, & \text{diğer durumda} \end{cases}$$

d_j^+ : j . amacın hedef değerinden pozitif sapma

d_j^- : j . amacın hedef değerinden negatif sapma

Matematiksel Model:

$$\text{Min } W_1d_1^+ + W_2d_2^- + W_3d_3^+ + W_4d_4^- + W_5d_5^- + W_6d_6^- + W_7d_7^- \quad (3)$$

Kısıtlar;

$$4519X_1 + 15980X_2 + 18360X_3 + 8510X_4 + 11055X_5 - d_1^+ + d_1^- = 11684,8 \quad (4)$$

$$69X_1 + 61X_2 + 78X_3 + 59X_4 + 82X_5 - d_2^+ + d_2^- = 60 \quad (5)$$

$$20X_1 + 30X_2 + 30X_3 + 20X_4 + 45X_5 - d_3^+ + d_3^- = 29 \quad (6)$$

$$41,3555X_1 + 49,7707X_2 + 54,5739X_3 + 40,5697X_4 + 81,2749X_5 - d_4^+ + d_4^- = 50 \quad (7)$$

$$55,1777X_1 + 55,3854X_2 + 66,287X_3 + 49,7848X_4 + 81,6375X_5 - d_5^+ + d_5^- = 60 \quad (8)$$

$$75X_1 + 80X_2 + 82X_3 + 74X_4 + 73X_5 - d_6^+ + d_6^- = 70 \quad (9)$$

$$4X_1 + 5X_2 + 3X_3 + 5X_4 + 4X_5 - d_7^+ + d_7^- = 4 \quad (10)$$

$$X_i \in \{0, 1\} \quad (11)$$

$$d_1^+, d_1^-, d_2^+, d_2^-, d_3^+, d_3^-, d_4^+, d_4^-, d_5^+, d_5^-, d_6^+, d_6^-, d_7^+, d_7^- \geq 0 \quad (12)$$

Modelde; eşitlik (3) hedef programlamanın amaç fonksiyon değerini vermektedir. Eşitlikler (4-10), her bir kriter için sırasıyla belirlenen kısıtlardır. Eşitlik (11) ise, tedarikçinin

seçilip seçilmemesine göre x_i 'nin alacağı değeri ifade etmektedir. Eşitlik (12) sapma değişkenlerinin alabileceği değerleri kısıtlamaktadır.

Oluşturulan model ilk olarak kriterlere herhangi bir ağırlık değeri atanmadan eşit ağırlıklı olarak çözülmüştür. Problemin çözümü için Lingo programından yararlanılmıştır. Çözüm sonucunda A firması en uygun tedarikçi olarak belirlenmiştir. Daha sonra, ağırlıklı MOORA yönteminde olduğu gibi, Tablo 2'de verilmiş olan ağırlık değerleri kullanılarak, model ağırlıklı Hedef Programlama olarak çözülmüştür. Çözüm sonucunda, eşit ağırlıklı Hedef Programlamada olduğu gibi A firmasının seçilmesi gerektiği bulunmuştur.

2.4. Ağırlıklı hedef programlama için senaryo analizi

Gerçek hayatta karar verme ortamlarında belirsizlikler ve riskler bulunmaktadır. Doğrusal karar verme problemleri için belirlilik varsayımı vardır, ancak problemlerin dinamik yapısı gereği değişken değerler ile karşılaşılabilir. Çalışmanın bu bölümünde kriterlere verilen ağırlık değerlerinin değişmesiyle, problemin çözümünde oluşacak değişimlerin incelenmesi için bir analiz çalışması yapılmıştır. Analiz çalışmasında birbirinden farklı 30 ağırlık değeri kullanılmıştır. Ağırlıklı hedef programlama modelinde kriterlerin ağırlık değerlerindeki değişimlerin karar verme sürecini nasıl etkileyeceğini görebilmek adına, senaryo analizleri gerçekleştirilmiştir.

Duyarlılık analizinde, ağırlıklarda meydana gelecek 0,1 birimlik değişimlerin, çözümde oluşturduğu değişimler araştırılmıştır. Kriterlere 30 farklı ağırlık değerleri verilerek, ağırlıklı hedef programlama modeli ile problemin çözümü yapılmıştır. Kriterlere verilen ağırlık değerleri ve bulunan çözüm sonuçları Tablo 19'da verilmiştir. Tablo 19'da sunulan çözüm sonuçlarına bakıldığında, seçilen en uygun tedarikçilerin A ve E tedarikçisi olarak değişmekte olduğu görülmektedir. Ağırlık değerlerinin değişmesiyle, amaç fonksiyonu değerleri, modellerin çözüm zamanı ve çözüme ulaşma iterasyon sayılarının değişmekte olduğu görülmüştür.

Tablo 19. Senaryo analizi sonuçları

Model Numarası	Duyarlılık Analizi Ağırlık Değerleri	Seçilen Tedarikçi
1	(0,1;0,1;0,1;0,1;0,1;0,1;0,1;0,4)	A
2	(0,1;0,1;0,1;0,1;0,1;0,1;0,2;0,3)	A
3	(0,1;0,1;0,1;0,1;0,1;0,1;0,3;0,2)	A
4	(0,1;0,1;0,1;0,1;0,1;0,1;0,4;0,1)	A
5	(0,1;0,1;0,1;0,1;0,1;0,2;0,1;0,3)	E
6	(0,1;0,1;0,1;0,1;0,1;0,3;0,1;0,2)	E
7	(0,1;0,1;0,1;0,1;0,1;0,4;0,1;0,1)	E
8	(0,1;0,1;0,1;0,2;0,1;0,1;0,1;0,3)	E
9	(0,1;0,1;0,1;0,3;0,1;0,1;0,1;0,2)	E
10	(0,1;0,1;0,1;0,4;0,1;0,1;0,1;0,1)	E
11	(0,4;0,1;0,1;0,1;0,1;0,1;0,1;0,1)	A
12	(0,3;0,2;0,1;0,1;0,1;0,1;0,1;0,1)	A
13	(0,2;0,3;0,1;0,1;0,1;0,1;0,1;0,1)	A
14	(0,1;0,4;0,1;0,1;0,1;0,1;0,1;0,1)	A
15	(0,3;0,1;0,2;0,1;0,1;0,1;0,1;0,1)	A
16	(0,2;0,1;0,3;0,1;0,1;0,1;0,1;0,1)	A
17	(0,1;0,3;0,2;0,1;0,1;0,1;0,1;0,1)	A
18	(0,1;0,2;0,3;0,1;0,1;0,1;0,1;0,1)	A
19	(0,1;0,1;0,4;0,1;0,1;0,1;0,1;0,1)	A
20	(0,4;0,2;0,2;0,1;0,1;0,0;0,0;0,0)	A
21	(0,3;0,1;0,1;0,2;0,1;0,1;0,1;0,1)	E
22	(0,2;0,1;0,1;0,3;0,1;0,1;0,1;0,1)	E
23	(0,1;0,1;0,1;0,4;0,1;0,1;0,1;0,1)	E
24	(0,4;0,3;0,1;0,2;0,0;0,0;0,0;0,0)	E
25	(0,1;0,3;0,1;0,2;0,1;0,1;0,1;0,1)	E
26	(0,1;0,1;0,2;0,3;0,1;0,1;0,1;0,1)	A
27	(0,1;0,1;0,2;0,3;0,1;0,1;0,1;0,1)	A
28	(0,4;0,3;0,2;0,1;0,0;0,0;0,0;0,0)	A
29	(0,3;0,4;0,2;0,1;0,0;0,0;0,0;0,0)	A
30	(0,1;0,4;0,4;0,1;0,0;0,0;0,0;0,0)	A

Sonuç

İşletmeler kendi iç kaynakları ile üretip, temin edemediği tüm mal, hizmet ve sistemler için dış kaynak kullanımı yoluyla temine, yani tedarikçilerden yararlanarak üretim ve hizmet faaliyetlerine devam ederler. Tedarikçi seçim problemlerinde çok sayıda tedarikçi, çok sayıda kriterler, birbiriyle aynı yönlü veya çelişebilen durumlar olması nedeniyle, problem çok kriterli karar verme problemi haline gelmektedir. Gerçek bir işletmenin tedarikçi seçim problemini ele alan bu çalışmada, problemin çözümü için çok sayıda yöntem incelenmiş; işletme ihtiyaçları, problem yapısı, eldeki veri setleri gözetilerek, çok kriterli yöntemlerden yaygın olarak kullanılan hedef programlama ve yeni bir yöntem olan MOORA yöntemi kullanılmıştır. Problem kapsamında literatürde sıklıkla ele alınan 7 kriter için 5 alternatif tedarikçi firmanın değerlendirilmesi yapılmıştır.

Referans nokta MOORA ve ağırlıklı MOORA yöntemleriyle yapılan çözümlerde aynı tedarikçinin seçilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra, diğer tedarikçilerin sıralamadaki yerlerinde bir değişme olmuştur. Kriterler için hem Dickson'ın verdiği ağırlık değerleri ile hem de eşit ağırlık verilerek oluşturulan modeller çözülmüştür. Her iki yöntemle de A tedarikçisinin seçilmesi gerektiği sonucu elde edilmiştir. Bütün yöntemlerle bulunan çözüm değerleri Tablo 20'de verilmiştir.

Tablo 20. Yöntemlerle elde edilen sonuçlar

Yöntem	Referans	Ağırlıklı	Eşit Ağırlıklı	Ağırlıklı
Tedarikçi Sıralaması	MOORA	MOORA	Hedef Programlama	Hedef Programlama
1	C	C	A	A
2	B	E		
3	E	B		
4	D	D		
5	A	A		

Ağırlıklı hedef programlamada, kriterler için belirlenen ağırlıklar değiştirilerek yapılan duyarlılık analizi sonucunda, 30 senaryo için sadece A ve E tedarikçilerinin seçilmesi gerektiği bulunmuştur.

Hedef programlamada, belirlenen hedef değerlerden sapmalar minimize edilmeye çalışılmakta iken, MOORA yönteminde ise tüm kriterler birimden bağımsız olarak çözüm elde edilmiştir. Çalışmada, farklı yöntemlerin ve farklı ağırlık değerlerinin aynı probleme uygulanmasıyla farklı sonuçlar ortaya çıkabileceğinin gösterilmesi açısından farklı bir bakış açısı sunmaktadır.

Kaynakça

Akarte, M. M., Surendra, N. V., Ravi, B. ve Rangaraj, N. (2001). Web based casting supplier evaluation using analytical hierarchy process. *Journal of the Operational Research Society*, 52(5), 511-522.

Alp, S. (2008). Doğrusal hedef programlama yönteminin otobüsle kent içi toplu taşıma sisteminde kullanılması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 7(13), 73-91.

Araz, C., Ozfirat, P. M. ve Ozkarahan, I. (2007). An integrated multicriteria decision-making methodology for outsourcing management. *Computers & Operations Research*, 34(12), 3738-3756.

Bayazit, O. (2006). Use of analytic network process in vendor selection decisions. *Benchmarking: An International Journal*, 13(5), 566-579.

Boran, F. E., Gen, S., Kurt, M. ve Akay, D. (2009). A multi-criteria intuitionistic fuzzy group decision making for supplier selection with TOPSIS method. *Expert Systems with Applications*, 36(8), 11363-11368.

Brauers, W. K. M. ve Zavadskas, E. K. (2006). The MOORA method and its application to privatization in a transition economy. *Control and Cybernetics*, 35(2), 445-469.

Chakraborty, S. (2011). Applications of the MOORA method for decision making in manufacturing environment. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 54(9-12), 1155-1166.

Chakraborty, S., ve Karande, P. (2012). Decision making for supplier selection using the MOORA method. *IUP Journal of Operations Management*, 11(2), 6-18.

Chan, F. T. S. (2003). Interactive selection model for supplier selection process: an analytical hierarchy process approach. *International Journal of Production Research*, 41(15), 3549-3579.

Charnes, A. ve Cooper, W. W. (1959). Chance-constrained programming. *Management Science*, 6(1), 73-79.

- Demirtas, E. A. ve Üstün, Ö. (2008). An integrated multiobjective decision making process for supplier selection and order allocation. *Omega*, 36(1), 76-90.
- Dickson, G. W. (1966). An analysis of vendor selection systems and decisions. *Journal of Purchasing*, 2(1), 5-17.
- Kalibatas, D., ve Turskis, Z. (2015). Multicriteria evaluation of inner climate by using MOORA method. *Information Technology and Control*, 37(1), 79-83.
- Karande, P., ve Chakraborty, S. (2012). A fuzzy-MOORA approach for ERP system selection. *Decision Science Letters*, 1(1), 11-21.
- Karpak, B., Kumcu, E. ve Kasuganti, R. (1999). An application of visual interactive goal programming: a case in vendor selection decisions. *Journal of Multicriteria Decision Analysis*, 8(2), 93-105.
- Kumar, M., Vrat, P. ve Shankar, R. (2004). A fuzzy goal programming approach for vendor selection problem in a supply chain. *Computers & Industrial Engineering*, 46(1), 69-85.
- Pal, O., Gupta, A. K. ve Garg, R. K. (2013). Supplier selection criteria and methods in supply chains: a review. *International Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic, Business and Industrial Engineering*, 7(10), 2667-2673.
- Perçin, S. (2006). An application of the integrated AHP-PGP model in supplier selection. *Measuring Business Excellence*, 10(4), 34-49.
- Sanayei, A., Mousavi, S. F. ve Yazdankhah, A. (2010). Group decision making process for supplier selection with VIKOR under fuzzy environment. *Expert Systems with Applications*, 37(1), 24-30.
- Wu, W.-Y., Sukoco, B. M., Li, C.-Y. ve Chen, S. H. (2009). An integrated multi-objective decision-making process for supplier selection with bundling problem. *Expert Systems with Applications*, 36(2), 2327-2337.
- Xia, W. ve Wu, Z. (2007). Supplier selection with multiple criteria in volume discount environments. *Omega*, 35(5), 494-504.
- Zhang, J. L. ve Zhang, M. Y. (2011). Supplier selection and purchase problem with fixed cost and constrained order quantities under stochastic demand. *International Journal of Production Economics*, 129(1), 1-7.

İstisnai Memurluk Kavramının Kayırmacılık ile İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme *

Günay YILDIZ **

Geliş Tarihi (Received): 02.01.2017 – Kabul Tarihi (Accepted): 03.10.2017

Öz

657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 3.maddesinde temel ilke olarak liyakat ilkesine yer verilmiştir. Bu ilkenin Devlet Memurları Kanunu'nda kendisine yer bulması, Türk kamu personel rejimine çok büyük artılar getirmesine rağmen, içinin çok iyi doldurulamaması, uygulamada görülmemesi ya da çok ender görülmesi nedeniyle öngörüldüğü şekilde kullanılmadığı söylenebilir. İşte bu noktada karşımıza İstisnai Memurluk kavramı çıkmaktadır. 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun bir başka maddesinde -madde 59- yer alan bu kavram, liyakat ilkesiyle neredeyse taban tabana zıt olması itibariyle, anılan Kanun'daki bir çelişkiyi ortaya koymaktadır. Bir taraftan liyakat ilkesi ile, işe layık olanın, işin yapılabilmesi için gerekli olan özellikleri bünyesinde barındırmanın ön plana çıkması için çaba sarf edilirken; diğer taraftan istisnai memurlukların varlığı layık olmayanın, işin gerektirdiği niteliklere sahip olmayanın da devletin ön saflarında yer almasına olanak verecek şekilde tanzim edilmiştir. Bu sebeple çalışmada temel olarak istisnai memurluk kadroları ile kayırmacı sistemlerin ilişkisi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Liyakat, istisnai memurluk, kayırmacılık, Devlet Memurları Kanunu*

* Bu çalışma, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen "Devlet Memurları Kanunu'nda Liyakat İlkesi Çerçevesinde İstisnai Memurluklar" başlıklı yüksek lisans tezine dayanılarak hazırlanmıştır.

** gunay81yildiz@hotmail.com

An Evaluation On Relationship With Favoritism Of The Exceptional Position Concept

Abstract

Article 3 of The Public Officers Law numbered 657 stipulates that concept such as merit as the main principal. Albeit the fact that principle exist in the Public Officers Law bring noticeable gain to the Turkish public personnel regime, it is worth mentioning that it has been underutilized due to reasons such as insufficient relevance, lack of implementation or appreciation. At this very point comes up the concept of Exceptional Positions. This concept referred to in another article of the Public Officers Law -Article 59- no 657 is almost diametrically opposed to the merit principle creating a contradiction in the Law itself. The merit principle, on one hand, concentrates on prioritizing the competent and qualified, but makes it possible also for the unqualified to find a place for himself/herself in the forefront thanks to exceptional positions. Therefore, it has been mentioned as basically on relationship with the exceptional positions of favoritism in the study.

Keywords: Merit, exceptional position, favoritism, The Public Officers Law

Giriş

Liyakat sisteminin geçerli olduğu bir ülkede kamu personeli olarak alınacak kişilerin belirlenmesinde yönetimde bulunanlar kendi isteğine göre keyfi uygulamalarda bulunamaz. Önceden belirlenmiş olan usul, şekil ve kurallara uymak zorundadırlar. Bu bir bakıma nesnel bir değerlendirmeyi sağlarken, belirlenen usul ve şekillerin katı bir şekilde uygulanmaya çalışılması, hem süreç olarak uzun zaman almakta hem de yönetimin takdir yetkisini sınırlamaktadır. (Yıldırım, 2013:374) Bu nedenle yönetime bir esneklik, bir canlılık getirilmesi ve göreve en uygun olanın seçilmesi yönünden, atama makamlarına daha geniş bir takdir yetkisi tanınması amacıyla oluşturulan (Aldan, 1988:102) “istisnai memurluk” veya eş anlamlısı olarak kullanılan “istisnai memuriyet” kurumu (müessesesi), “kişisel” veya “siyasal” güven unsuru ağır basan mevkileri işaret etmektedir. Ayrıntıları çalışma içerisinde görüleceği üzere, özel kalem müdürlüğü gibi kişisel güveni, valilik ve elçilik gibi siyasal güveni barındıran kadrolar için normal atama yolları uygulanmamaktadır. (Tutum, 1974:63-64) Ancak bu atama biçiminin getirdiği hareket serbestisi, bu müessesenin oluşturulduğu zamanki işlevinden zaman içerisinde sıyrılmasına ve devlete kolay yoldan girişte bir müracaat kaynağı haline gelmesine neden olmuştur. Bu uygulamanın ölçüsüz şekilde kullanılmasıyla kayırmacılık, hem kamuya girişte hem de yükselmelerde önemli ölçüde artış göstermiştir.

Bu çalışmada istisnai memurlukların tarihsel süreç içerisinde Türk kamu personel rejimine sirayet etmesinden bahsedilecek, buradan yola çıkarak istisnai memurluk kadrolarının kayırmacılık ile olan bağlantısı tartışılacaktır.

Çalışma hazırlanırken, temel olarak istisnai memurluk kadroları ile kayırmacı sistemlerin ilişkisi üzerinde durulmuştur. Bu itibarla çalışma içerisinde öncelikle gazete ve internet sayfalarında yer alan örneklerle yer verilmiştir. Çalışmanın sonunda ise literatürde eksikliği hissedilen alan araştırmasına yer verilerek konu somutlanmaya çalışılmıştır.

1- İstisnai Memurluk Kavramı

İstisnai memurluk kavramı, ilk kez 1929’da çıkarılan 1452 sayılı Memur Kanunu’nda yer almıştır. (Kocaman, 2007:58) Anılan Kanun’un 7.maddesi, kamu görevi için öngörülen şart ve sınırlamalarla bağlı olunmaksızın atanabilecek görevleri umumi müfettişlik, valilik, elçilik, Riyaseticumhur dairesi - Cumhurbaşkanlığı- memurları, hukuk müşavirleri, hususi kalem müdürleri, mütercimler olarak saymış ve adını koymadan istisnai memuriyet uygulamasını başlatmıştır. (Kocaman, 2007:58)

1939 tarihli ve 3656 sayılı Devlet Memurları Aylıklarının Tevhit ve Teadülüne Dair Kanun -Barem Kanunu- devlet hizmetine girişte esas olarak yarışma sınavlarını ön planda tutmuşsa da liyakat ve yarışma esaslarından muaf tutulmuş olan kadrolar da bulunmaktadır. Bunlar; mesleki eğitim görenler, mecburi

hizmetli olanlar, ihtisas mevkilerine atanacaklar, naklen atananlar ve istisnai memuriyetlerdir. (Mihçioğlu, 1958:111) 3656 sayılı Kanun'un altıncı maddesi, önceki kanunda istisnai memuriyet şeklinde yer alan görevleri aynen korumuştur.

1960 ara döneminde çıkarılan 231 sayılı Kanun'un dördüncü maddesiyle, Türkiye Büyük Millet Meclisi memurlukları da kapsama alınmıştır. Aslında bu tarihe kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi idari teşkilatı personeli, kuruluş kanunlarındaki dayanaklarla genel kamu personel rejiminin az çok dışına çıkmış bulunsa da var olan ayırksı durum Memur Kanunu'na da yansıtılarak resmi bir hal kazanmıştır. (Kocaman, 2007:58) Uzun beklentilerin ve hazırlık çalışmalarının sonucunda kabul edilen Devlet Memurları Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile birlikte genel memurluklardan ayrı tutulan statünün adı, "istisnai memurluk" olarak konmuştur. (Kocaman, 2007:58-59) İstisnai memurluklar, Kanun'un 59.maddesinde - yıllar içerisinde geçirdiği değişikliklerden sonra en son olarak- şu şekilde gösterilmiştir:

“Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği ile Türkiye Büyük Millet Meclisinin memurluklarına, Bakan Yardımcılıklarına, Başbakan Başmüşaviri, Savunma Sanayii Müsteşarlığına ait Müsteşar, Müsteşar Yardımcısı, I. Hukuk Müşaviri, Daire Başkanı ve Müşavir Avukat kadrolarına, Toplu Konut İdaresi Başkanlığına ait Başkan, Başkan Yardımcısı, Hukuk Müşaviri, Daire Başkanı, Uzman, Uzman Yardımcısı, Müşavir Avukat ve Şube Müdürleri (Uzman), Başbakan Müşavirliklerine, Özelleştirme İdaresi Başkanlığında Başkan, Başkan Yardımcısı, Başkanlık Müşaviri, Daire Başkanı, Proje Grup Başkanı ve Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliğine, Başbakanlık ve Bakanlık Müşavirlikleriyle Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliklerine, Başbakanlık Basın Müşavirliğine, Türkiye İstatistik Kurumu Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliğine, Avrupa Birliği Bakanlığı Başkanlıklarına (İdari Hizmetler Başkanlığı hariç), Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Başkan Yardımcısı, Başkanlık Müşaviri, Basın Müşaviri ve Hukuk Müşaviri, Gelir İdaresi Başkanlığında Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliğine, Bakanlar Kurulu Sekreterliğine, Milli Savunma Bakanlığı ile Türk Silahlı Kuvvetleri kadrolarında veya kadro açıklamalar bölümünde özel nitelikli olarak gösterilen görev yerlerine, Özel Kalem Müdürlüklerine, Valiliklere, Büyükelçiliklere, Elçiliklere, Daimi Temsilciliklere, Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanlığına, dış kuruluşlarda çalışma müşavirlikleri nezdinde görevlendirilecek sendika uzmanlıklarına, Din İşleri Yüksek Kurulu Üyeliklerine, Diyanet İşleri Başkanlığı Başkanlık Müşaviri (4 adet), Diyanet İşleri Başkanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşaviri, Milli İstihbarat Teşkilatı memurluklarına, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Müşavirliklerine, Hukuk Müşavirliğine ve Genel Sekreter Sekreterliğine, Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığında Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği ve Başkanlık Müşavirliğine, Anayasa Mahkemesi Basın Müşavirliğine, bu Kanunun atanma, sınavlar, kademe ilerlemesi ve dereceye

yükselmesine ilişkin hükümleriyle bağlı olmaksızın tahsis edilmiş derece aylığı ile memur atanabilir. Dışişleri Bakanlığı Hukuk Müşavirlikleri ile Devlet Konservatuvarında görevlendirilecek uluslararası ün yapmış üstün yeteneklere sahip Devlet sanatçılarının, olimpiyat şampiyonluğu veya olimpik spor dallarından birinde büyükler kategorisinde birden fazla Dünya şampiyonluğu kazananlar arasından atanacak spor müşavirlerinin atama ve ilerlemelerinde de bu hükümler uygulanır. (...) Birinci fıkrada sayılan memurların buldukları bu kadrolar emeklilik aylığının hesabında ve diğer memurluklara naklen atanmalarında herhangi bir sınıf için kazanılmış hak sayılmaz. Bu görevlerde bulunan memurların emeklilik kademeleri yürümekte devam eder”

Kanun’un takip eden maddelerinde de istisnai memurluklar müessesesine 60 ve 61.maddelerde şu şekilde yer verilmiştir:

“İstisnai Devlet memurluklarına 48 inci maddede yazılı genel şartları taşıyan kimselerden atanmalar yapılabilir. (...) Kuruluş kanunlarındaki özel hükümler saklıdır.(...) Ancak, Devlet sanatçılarında aranacak nitelikler bir yönetmelikle belirtilir. Dışişleri Bakanlığı Hukuk Müşavirliğine atanabilmek için ise, bir yabancı dili çok iyi bilmek ve özel yönetmeliğinde belirtilecek diğer nitelikleri taşımak şarttır.” , “60 uncu madde gereğince istisnai memurluklara atananlar hakkında bu Kanunun atanma, sınavlar, kademe ilerlemesi ve derece yükselmesi dışında kalan bütün hükümleri uygulanır. (...) Ancak istisnai bir memuriyet kadrosuna atananlar, atandıkları kadronun derece aylığının ilk kademesini kazanılmış hak olarak elde ettikleri tarihten itibaren, haklarında bu kanunun kademe ilerlemesi ve derece yükselmesine dair hükümleri uygulanır. (...) Şu kadar ki, Başbakanlık ve Bakanlıklar özel kalem müdürlüklerine, valiliklere, büyükelçiliklere, elçiliklere, daimi temsilciliklere atananların, atandıkları derecelerde geçirdikleri süreler, kazanılmış hak sayılmamak şartıyla, kademe ilerlemesinde değerlendirilir”

Bu anlamda istisnai memuriyetlerin, diğer memurluklardan farklı algılanarak “İstisnai” olarak anılmasının gerekçeleri şu şekilde sıralanabilir:

- İstisnai memuriyetler hakkında, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’nun atamaya ilişkin hükümleri uygulanmaz.
- İstisnai memuriyet kadrosuna atananlar hakkında Devlet Memurları Kanunu’nun “*Derece yükselmesinin usul ve şartları*” başlıklı 68.madde hükmü uygulanmaz. Yani memurlar hizmet sürelerine bakılmaksızın üst derecelere atanabilirler.
- İstisnai memuriyet kadroları için, yönetmeliklerinde veya özel kanunlarında herhangi bir hüküm yoksa öğrenim zorunluluğu aranmaz.

• İstisnai memuriyetler için; memuriyete girişte aranan genel koşulların dışında herhangi bir koşul aranmaz. Burada anılan genel koşullar, Devlet Memurları Kanunu'nun 48/a maddesinde belirtildiği üzere; vatandaşlık, yaş, öğrenim, askerlik ve sağlık gibi her türlü memuriyette geçerli olan özelliklerdir.

• İstisnai memurluklara alınacaklarda Devlet Memurları Kanunu'nun atamaya ilişkin hükümleri uygulanmadığı için asil memur olmada gereken, adaylık devresi içerisinde başarılı olma ya da olumlu sicil alma koşulu aranmamaktadır. İstisnai kadrolara atanma ile birlikte ilgililer asil memur statüsünde değerlendirilmekte ve başka kadrolara geçmeleri halinde de adaylık hükümlerine tabi tutulmamaktadırlar. (Kocaman, 2007:64)

• İstisnai memuriyetler hakkında, Devlet memurluğuna giriş için öngörülen sınavlara ilişkin hükümler uygulanmaz. Yani sınava tabi tutulmadan atama yapılması imkânı getirilmiştir. (Özer, 1999:11)

İstisnai memurluk kavramının bu sayılanlara ilave olabilecek diğer özellikleri de şu şekildedir:

• İstisnai memuriyetler için kademe ilerlemesi ve derece yükselmesine ilişkin hükümler uygulanmaz. İstisnai memuriyete ilişkin kadroyu işgal eden memurlar istisnai durumlar dışında kademe ilerlemesi ve derece yükselmesi yapamazlar.

• İstisnai memuriyet kadrolarına atananlar için bu kadrolar emeklilik aylığının hesabında kazanılmış hak sayılmaz.

• İstisnai kadroya atanan memur, bu kadronun aylığını alır.

• İstisnai memurların işgal ettiği kadrolar, diğer memuriyetlere atanmada kazanılmış hak sayılmaz.

• İstisnai memuriyet kadrolarında bulunan memurların emeklilik kıdemleri yürütmekte devam eder. (Özer, 1999:11)

İstisnai memuriyet kadrolarına verilen açıktan atama izin sayılarının yıllara göre dağılımına bakılacak olursa ilginç sonuçlara ulaşılmaktadır. Buna göre;

1993-2003 yılları arasında verilen açıktan atama izni sayısı Genel Kamu İdarelerine 1240 ve Mahalli İdarelere 45 olmak üzere toplam 1285'tir. 2004-2013 yılları arasında verilen açıktan atama izni sayısı ise Genel Kamu İdarelerine 2072 ve Mahalli İdarelere 542 olmak üzere toplam 2614'tür. (<http://www.memurlar.net/haber/488587/>)

Tablo 1. İstisnai Memuriyet Kadrolarına Verilen Açıktan Atama İzin Sayıları

	1993- 2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	TOPLAM
GENEL KAMU İDARELERİ	1240	73	66	41	93	85	121	79	101	85	88	2072
MAHALLİ İDARELER	45	36	54	50	71	94	144	48	0	0	0	542
TOPLAM	1285	109	120	91	164	179	265	127	101	85	88	2614

Tüm bu veriler bir arada değerlendirildiğinde, kendi içinde homojen bir yapıya sahip olan memurluk sisteminde geçici personel istihdamı, geçici işçilik, en az 2 yıl çalışmış ve kendi isteğiyle istifa etmiş uzman erbaşlar, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nda yetişmiş çocuklar -kendi aralarında yapılan sınav sonucunda serbest kadronun binde 1'i oranında-, engelliler, eski hükümlüler, doğal afetlerden zarar görenler, terör nedeniyle malul olanlar, terör nedeniyle şehit olanların yakınları -kurumun kadro toplamının binde 0,5'i oranında- bu homojenliğe aykırılık teşkil etseler de en aykırı olan durum (Güler, 2005:174-175); istisnai memurluktur. Çünkü genel memurluk sisteminde zorunlu olan hizmete alma – sınav; atama; yükselme koşullarının hiçbiri uygulanmadan, belirlenmiş bir derece aylığıyla yapılabilen görevlendirmelerle istisnai memur olunabilmektedir. Bu görevlere devlet memurluğu sistemi içinden ya da dışından kimseler atanabilmektedir. Özellikle donanımlı ancak işsiz sayısının günden güne artış gösterdiği, bununla birlikte 1999 yılından bu yana kamu hizmetlerine merkezi sınavla atama yapıldığı -ya da merkezi sınavın ön koşul olduğu- günümüzde istisnai memuriyetler, kamu görevi taliplerinin dikkatini çekmiş ve devlet memurluğu statüsünün kazanımında oldukça kolay bir yol olarak görülmeye başlanmıştır. (Kocaman, 2007:57)

Kimi zaman, istisnai memurluk kategorisinin, hükümetlere “siyasal uygunluk” ölçütüne göre atama yapmaları için açılmış -veya yaratılmış- bir olanak olduğu değerlendirmesi yapılmakta ve hükümetlerin bu kategoriyi üst düzey yönetim mevkilerini siyasal kadrolar haline getirmek amacıyla kullanmaya çalıştıkları görülmektedir. Ancak böyle bir tehlike mevzuat hazırlığı aşamasında öngörülemezince istisnai memurluk, ayrı bir yapı olarak oluşturulmamış; diğer memurluklarla çok büyük farkları haiz olmasına rağmen hiçbir fark barındırmıyor gibi, memurluk sistemi içinde tanımlanmıştır. (Güler, 2005:87-88) Zaten istisnai memurluktan ileri gelen sorunların beslediği en önemli kaynak da; bu kadroların farklı bir yapı içinde değerlendirmeye tabii tutulmamalarıdır. Oysa bu istisnai kadrolar, tanımlandıkları Devlet Memurları Kanunu'nda açıkça genel atama kurallarının dışında tutulmuşlardır. Böylece üst derecelerde bazı önemli yöneticilik konumlarına kıdemi az ancak yetenekli gençlerin atanmasına, bunların bilgisinden ve girişimcilik yeteneklerinden yararlanılmasına imkân kazandırılması düşünülmüştür. Ancak uygulamada bu imkânın orta düzeydeki görevler için de kullanılması ile amaçtan sapılmıştır. (Öztürk, 2001:15) Buradan

da, Aykaç'ın da işaret ettiği gibi, liyakat ilkesini temel ilke olarak kabul eden ve kamu personel yönetiminin bütün alanlarını düzenleme iddiasında olan bir kanunun, liyakat ilkesiyle tamamen çelişen böyle bir yapıya gerekçesi ne olursa olsun yer vermemesi (Aykaç, 1990:93) gerektiği sonucuna ulaşmak mümkündür.

Halbuki kurulmasını müteakip Devlet Personel Başkanlığı içerisinde üst düzey bir kurul olarak teşkilatlanan Devlet Personel Heyeti'nin 1962 yılında hazırladığı "*Devlet Personel Rejimi Hakkında Rapor*"da, istisnai memuriyet kurumunun bir gereksinmeye yanıt verdiği ve yararlı olduğu ifade edildikten sonra, "*Elçilik, valilik, özel kalem müdürlüğü, mütercimlik gibi muayyen memuriyetlerden normal devlet hizmetlerine kadar teşmil edilmesi bu müessesenin de asli gayesinden uzaklaştığını göstermektedir.*" (Günay, 2005:125-126) denilmektedir. Buradan anlaşılan, yönetime, yapacağı atamalarda belirli ölçüde esneklik fırsatı veren istisnai memuriyet ilkesinin sınırlarının genişletilerek -yönetim ya da yönetimi elinde bulunduranlar tarafından- kötüye kullanıldığının (Günay, 2005:126) tespitine rağmen 657 sayılı Kanun'a konulmasının bir hata niteliği taşıdığıdır.

Bununla birlikte, Devlet Memurları Kanunu'nun yürürlüğe girdiği 1965'ten önce de mevcut ve bir hayli geniş kapsamlı olarak sistemin bir parçası durumunda olan istisnai memuriyetlerin, Devlet Memurları Kanunu içerisine yerleştirilirken daraltılmasının düşünülmekte olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda hazırlanan 59.maddenin ilk şeklinde, yalnız Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği memurlukları; Yasama Organı, Başbakanlık, Bakanlıklar Özel Kalem Müdürlükleri; Valilik, Büyükelçilik daimi temsilcilikleri, Diyanet İşleri Müşavir Heyeti Üyeleri ve MİT memurları istisnai memuriyetler kapsamına alınmışlardır. Maddenin gerekçesinde ise, "*ancak, tasarıda bu kadro çok daraltılmış ve bir taraftan zaruretler kabul edilirken, öte yandan zaruretlerin zorlanması yoluyla normal bir meslek sınıfının imtiyazlı statüye sokulmaması için dikkat gösterilmiştir*" denilmiş, fakat daha sonra maddede yapılan birçok değişiklikle bazı kurum mensupları, bazı unvanlı kadrolar imtiyazlı statüye sokulmuştur. Bunlardan en önemlileri; herhangi bir ayırım yapılmadan Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği ile Türkiye Büyük Millet Meclisi memurluklarının tümünün, bazı müsteşarlık ve başkanlıkların üst yönetim kadroları ile uzman ve uzman yardımcılarının istisnai memuriyet kapsamına alınmaları olmuştur. (Özer, 1999:8) Böylece, bazı kurum mensupları ile bazı kurumların kimi memurlukları imtiyazlı hale getirilmiş, bu yapılırken de personel hukukunun temelini oluşturan "eşitlik", "hakkaniyet" prensipleri ihlal edilmiştir.

Bu anlamda, imtiyazlı kadroların sayısında genişlemeye gidilmesini beraberinde getiren uygulamaların meşruiyeti tartışılrsa da, yapılan "birtakım düzenlemelerle" hukukiliği tartışılmaz hale gelmiştir. Bu durumun örneği, 19.10.1984 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan 3056 sayılı Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun'da görülebilir. Kanun'un ilk halinde Başbakan Başmüşaviri adedi 7, Başbakan Müşaviri 13 iken; 27.12.1991

tarihli ve 475 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin ikinci maddesi ile, Başbakan Başmüşaviri adedi 15'e, Başbakan Müşaviri adedi ise 20'ye çıkarılmıştır. (http://politics.ankara.edu.tr/bguler/TKY_4.pdf)

Bu nitelikleri dolayısıyla istisnai memurluklar, 657 sayılı Kanun'un üçüncü maddesinde sözü edilen "liyakat ilkesi"nden ayrılmaktadır (Aldan, 1988:102) ve liyakat ilkesinin uygulanışından doğan her boşluk, "kayırmacılık", "yağma", "ganimet" sistemi olarak adlandırılan karşıt sistemce doldurulmaktadır. (<http://kayaum.politics.ankara.edu.tr/KAYAUMgorusu.doc>)

2- İstisnai Memurluklar Ve Kayırmacılık

İstisnai memurluklar, tüm memurluk sisteminin ele alındığı Devlet Memurları Kanunu'nda yer alması sebebiyle; bu kadrolara yapılan atamaların da tüm memurluk atamaları gibi "yönetmelik liyakat" ölçütlerine uygun olarak yapılması gerekmektedir. (Güler, 2005:88) Ancak tam bu noktada karşımıza liyakatin uygulanmasının engelleyicisi "kayırmacılık" kavramı çıkmaktadır.

Devlet memuriyetinin; liyakatten ziyade siyasi iktidara hizmet, iktidarda bulunanlara herhangi bir şekilde bağlılık ve sadakat esasına dayanması olarak tanımlanabilecek (Ateş, 1995:48) kayırma sistemi, belli otoritelerin -hükümdar, siyasi iktidar gibi- kamu hizmetine alınacak kişileri, akrabalık, düşünce veya siyasi görüş bakımından kendilerine yakın olanlar arasından seçmesi esasına dayanan bir sistemdir. (Günay, 2005:104) Kayırma sisteminde; kamu personeli olarak işe alınanlar, kamu yararının gerçekleştirilmesi ya da korunması yerine, kendilerini o göreve getirenlerin menfaatlerini koruma yolunu seçerler. Onlar için, hizmete alınan kişilerin yeterli olup olmadıkları ve liyakat sisteminin gerekleri fazlaca önem taşımamakta (Günay, 2005:104), "kıramayacakları kişilerin" talepleri daha önemli hale gelmektedir. Çünkü onlara karşı bir 'gönül borcu' hissetmektedirler.

Karşıt yapılar olan kayırma ve liyakat sistemleri, gündelik algılamada birbirlerinden genellikle "bir işe en uygun adamı getirme" ölçütüne göre ayrılır. Kayırmacı sistemlerin bunu yapamadığı ve "adama iş" yarattığı; buna karşılık liyakat sistemlerinin "işe adam" bulmak üzere kurulduğu düşünülür. Böylece kayırmanın bir "bozulma", "sapma", "çürüme" olduğu varsayılır. (Güler, 2005:143) İstisnai memurluk kadrolarının da benzer bir etki yarattığı düşünülebilir.

Bu sebeple çalışma hazırlanırken, temel olarak istisnai memurluk kadroları ile kayırmacı sistemlerin ilişkisi üzerinde durulmuştur. Bu ilişkiyi somutlamak anlamında, literatürde veya resmi kayıtlarda sayısal veriye ulaşılamamıştır. Ancak istatistiksel olarak veri bulunmasa da bu durumlara işaret eden örnekler ile sıklıkla karşılaşılmaktadır.

Buna göre, kayırmacılığın olumsuz etkileri, yönetim görevinde bulunan Mülki Amirleri etkilemiş, 1976'da yapılan "Mülki İdare Amirleri Araştırma Projesi"nde valiliğin istisnai memuriyetten çıkarılmasına dair bir görüş ortaya konmuştur. Araştırmaya katılanlar, %57 oranında valiliğin istisnai memurluk olmaktan

çıkarılması yönünde görüş bildirmişlerdir. (Günay, 2005:126) Bu oran, 2001-2002 yıllarında gerçekleştirilen ve yine Mülki İdare Amirlerinin katıldığı bir başka araştırmada %57,5 olarak tespit edilmiştir. (Karasu, K. (ed. Emre, C.). 2002:128) Bunu takiben yapılan bir diğer araştırmada ise; halen istisnai memuriyet kapsamında vali atamalarının yapıldığı ve liyakati esas almayan mevcut sistemin yerine, liyakat ve hakkaniyet koşullarına uygun yeni bir vali atama modeli geliştirilmesini isteyenlerin oranı %97 çıkmıştır. (Günay, 2005:127)

Bu noktada asıl vahim olan, uygulamada siyasi iktidara yakın kişilerin, 657 sayılı Kanun'un 59.maddesinde belirtilen sınırlı sayıdaki istisnai memuriyet kadrolarına atanması, kısa bir süre sonra da sınavsız olarak diğer normal memuriyetlere geçirilmesidir. Örneğin merkezi sınava hiç girmeyen bir kişi, müşavirlik kadrosuna atanmakta, burada bir müddet çalıştıktan sonra da öğrenim durumuna göre örneğin mühendis kadrosuna geçirilmektedir. (<http://www.memurlar.net/haber/44425/>) Bu anlamda devlet memuru olabilmenin tek koşulu merkezi sınav olmaktan çıkmakta ve yüksek makamlarda akrabası ya da herhangi bir tanıdığı bulunan kimselere Devlet Memurları Kanunu'nun 59.maddesinde işaret edilen istisnai memuriyet kadrolarına sınavsız atanmanın yolu açılmaktadır. Üstelik süreç bu kadarla da kalmayıp çoğu kez istisnai memur kadrolarına atananların bir ay bile aynı görevde kalmadan, görev yerine göre, aynı bakanlıkta veya diğer kamu kurum ve kuruluşlarında bulunan uygun bir kadroya naklen geçişi de mümkün olabilmektedir. (Uysal, 2008:4)

Bu durumu gösteren 04.04.2005 tarihli ve 5119/1 no.'lu Sayıştay Genel Kurul Kararı'nda; "Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Merkez Saymanlığı 2002 yılı hesabının merkezde incelenmesi sırasında, bazı kişilerin anılan 657 sayılı Kanun'un 59'uncu maddesi hükmüne istinaden Devlet memurluğuna atanmalarından kısa bir süre sonra, Devlet memurluklarına atanacak olanlar için yapılmış bulunan sınavlara katılmadıkları ve dolayısıyla bu sınavlarda başarılı olmadıkları halde, diğer memurluklara naklen atandıkları anlaşılmaktadır. Ancak, açıktan istisnai memurluklara atananların diğer memur kadrolarına naklen atanabilecekleri kabul edilse bile, bu konuda açılmış olan sınavlara girmiş ve başarılı olmuş kişilerin atanmayı bekledikleri bir durumda, bu sınavlara girmediği halde bazı kişilerin istisnai memurluklar kullanılarak diğer memurluk kadrolarına atanmaları, Devlet memurluğu alımı için duyurulan sınava katılarak başarılı olmuş ve atanmayı bekleyen kişiler aleyhine haksız bir durum yaratmaktadır. Ayrıca, sınavlarda başarılı olarak atanmayı bekleyenler varken, istisnai memurluk kadrolarının sınavsız Devlet memuru teminine yönelik bir uygulamaya dönüştürülmesi, bu memuriyete atanmada tanınan kolaylığın istismarı anlamına da gelmektedir. Bu da, Anayasa'nın kişilerin kanun önünde eşitlik ve kamu hizmetine girmede eşitlik ilkelerini ihlal edici nitelikte bulunmaktadır."

izahatıyla istisnai memurluk - kayırmacılık bağlantısı Devlet'in resmi kayıtlarına geçmiş bulunmaktadır. (<http://www.memurlar.net/haber/44425/>)

Aynı Genel Kurul Kararı'nda,

“Açıktan istisnai memurluk kadrolarına atanmaların daha sonra diğer memurluk kadrolarına, Devlet memurluğuna alınma için açılmış bulunan sınava girmeden naklen atanmaları durumu, atandıkları görevlerin gerektirdiği niteliklere sahip olmamaları durumuna neden olabileceğinden, liyakat ilkesinin ihlali anlamına da gelmektedir. Bu durumda, Devlet memurluğuna giriş için açılmış olan sınavlara girmemiş ve dolayısıyla bu sınavlarda başarılı olmamış kişilerin asli memurluk kadrolarının gerektirdiği niteliklere sahip olmadan naklen atanmış olmaları, kamu kaynaklarının etkili, verimli ve tutumlu kullanılmaması sonucuna yol açabilecektir. Dolayısıyla bu şekildeki atamaların Hazine menfaatlerini zarara uğratici niteliği bulunmaktadır” (<http://www.memurlar.net/haber/44425/>)

şeklinde yer alan açıklama sonrasında “*atamadan bir müddet sonra, Devlet memurluğu alımı için açılmış bulunan sınavlara girmeden diğer memur kadrolarına naklen atama uygulamasının genellik arz edip etmediği yönünden detaylı bir şekilde araştırılması gerekliliği*” vurgulanmışsa da bu yönde bir araştırma şu ana dek yapılmamıştır. Bir başka ifadeyle, merkezi sınavdan muaf olmak için bir kanunu arkadan dolanma yolu olarak şu ana kadar kaç kişinin istisnai kadronun kuruluş gerekçesi ile bağdaşmayacak şekilde atandığına dair bir veriye çalışma hazırlanırken de rastlanmamıştır. Ancak bu şekilde bir araştırmaya ihtiyaç duyulduğu muhakkaktır. Böyle bir araştırmanın yapılması, ağırlıklı olarak yüzeysel gazete ve internet yorumları üzerinden tespiti yapılan istisnai memurluk ile kayırmacılık arasındaki pozitif ilişkinin, istatistiki anlamda da tespiti anlamına geleceğinden çalışmanın son bölümü bu şekilde bir alan araştırmasına ayrılmıştır.

3- İstisnai Memurluk – Kayırmacılık İlişkisi Üzerine Alan Araştırması

İstisnai memurluk kadrolarının kayırmacılık ile ilişkisini tespit edebilme düşüncesinden hareketle hazırlanan bu çalışmanın en belirleyici kısmı olması düşüncesiyle hazırlanan bu son bölümde, bu ilişki üzerine bir alan araştırmasına yer verilmiştir.

Alan araştırması kapsamında; anket formu uygulaması ile veri toplanmıştır. Araştırma, 5 Eylül 2017-20 Eylül 2017 tarihleri arasında Ankara'daki 3 farklı kamu kurumunda görev yapan kamu çalışanları arasından toplam 50 kişi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu 3 kamu kurumundan 1 tanesi Bakanlık, diğer 2 tanesi ise Genel Müdürlük düzeyinden seçilmiştir.

Araştırma konusuna giren istisnai memurluk kadrolarının kayırmacılık ile ilişkisinin tespitine yönelik olarak 4 soru, deneklere yöneltilmiştir. Anketin içerisinde deneklere hitaben anketin ne amaçla yapıldığı, soruların nasıl yanıtlandırılacağı belirtilmiş, takiben bilgilendirme amaçlı olarak Devlet

Memurları Kanunu'nun 59, 60 ve 61.maddeleri sunulmuştur. Deneklerin bir baskı altında kalmadan soruları rahat yanıtlayabilmeleri için onlardan isimlerini yazmaları istenmemiştir.

Anketi yanıtlayan 50 kişinin yaşlarına göre dağılımına bakıldığında; 6 kişinin 21-30 yaş aralığında, 18 kişinin 31-40 yaş aralığında, 20 kişinin 41-50 yaş aralığında, 5 kişinin 51-60 yaş aralığında ve 1 kişinin de 61 yaş üzerinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bununla birlikte, ankete katılanların kaç yıldır kamuda çalıştıkları incelendiğinde; 8 kişinin 0-5 yıl aralığında, 12 kişinin 6-10 yıl aralığında, 6 kişinin 11-15 yıl aralığında, 10 kişinin 16-20 yıl aralığında ve 14 kişinin de 21 yıl ve üzerinde süredir kamuda çalıştıkları tespit edilmiştir.

Bu çerçevede ankette sorulan sorular sırasıyla şu şekildedir:

- 1- İstisnai memurluk uygulamasını kayırmacılık örneği olarak görüyor musunuz?
- 2- İstisnai memurluk ile yerleşilebilen kadrolar için kayırmacılık ile işe yerleşme oranı sizce % olarak hangi aralıktadır?
- 3- İstisnai memurluk kadrolarına atandıktan bir müddet sonra, merkezi sınava girmeden, diğer memur kadrolarına naklen atama yapılması durumunun sizce sıklığı nedir?
- 4- İstisnai memurluk kadroları bir daha gelmemek üzere Türk kamu yönetiminden kaldırılrsa, kamu kurumlarında liyakate bakarak yapılan atamalar sizce % olarak hangi aralıkta olur?

Anket kapsamında deneklerden 1.soru için Evet / Hayır yanıtlarından uygun olanı işaretlemesi, 2, 3 ve 4. soru için ise uygun olan 5 şıktan yalnızca 1 tanesini işaretlemesi istenmiştir.

Buna göre anketin uygulandığı toplam 50 kişinin % 76'lık kısmına denk gelen 38 kişi, 1.soru olan "*İstisnai memurluk uygulamasını kayırmacılık örneği olarak görüyor musunuz?*" sorusuna "*Evet*" yanıtı vermiştir. İstisnai memurluk uygulamasını kayırmacılık olarak görmediğini ifade edenlerin oranı %24'te kalmıştır.

Anketin 2.sorusu "*İstisnai memurluk ile yerleşilebilen kadrolar için kayırmacılık ile işe yerleşme oranı sizce % olarak hangi aralıktadır?*" şeklinde yöneltilmiştir. Bu soruya %0-20 aralığında yanıtını verenlerin oranı %30, %20-40 aralığında yanıtı verenlerin oranı %12, %40-60 aralığında yanıtını verenlerin oranı %16, %60-80 aralığında yanıtını verenlerin oranı %30 ve %80-100 aralığında yanıtını verenlerin oranı ise %12 olmuştur.

Tablo 2. Ankete Katılanların “İstisnai memurluk ile yerleşilebilen kadrolar için kayırmacılık ile işe yerleşme oranı sizce % olarak hangi aralıktadır?” Sorusuna Verdiği Yanıtların Dağılım Tablosu

	% 0-20	% 20-40	% 40-60	% 60-80	% 80-100
İstisnai memurluk ile yerleşilebilen kadrolar için kayırmacılık ile işe yerleşme oranı sizce % olarak hangi aralıktadır?	15 kişi (%30)	6 kişi (%12)	8 kişi (%16)	15 kişi (%30)	6 kişi (%12)

3.soru olarak ankete katılanlara sorulan “İstisnai memurluk kadrolarına atandıktan bir müddet sonra, merkezi sınava girmeden, diğer memur kadrolarına naklen atama yapılması durumunun sizce sıklığı nedir?” sorusuna, 16 kişi yani ankete katılanların %32’si %60-80 aralığında olduğu kanaatini bildirmiştir. Diğer yüzde oranları, bu aralığı takip etmiştir.

Tablo 3. Ankete Katılanların “İstisnai memurluk kadrolarına atandıktan bir müddet sonra, merkezi sınava girmeden, diğer memur kadrolarına naklen atama yapılması durumunun sizce sıklığı nedir?” Sorusuna Verdiği Yanıtların Dağılım Tablosu

	% 0-20	% 20-40	% 40-60	% 60-80	% 80-100
İstisnai memurluk kadrolarına atandıktan bir müddet sonra, merkezi sınava girmeden, diğer memur kadrolarına naklen atama yapılması durumunun sizce sıklığı nedir?	12 kişi (%24)	7 kişi (%14)	5 kişi (%10)	16 kişi (%32)	10 kişi (%20)

Anketin son sorusu, “İstisnai memurluk kadroları, bir daha gelmemek üzere Türk kamu yönetiminden kaldırılırsa, kamu kurumlarında liyakate bakarak yapılan atamalar sizce % olarak hangi aralıkta olur?” şeklindedir. Bu soruya, 17 kişi tarafından %20-40 aralığı şeklinde yanıt verilmiş ve bu şekilde %34’lük oran elde edilmiştir. En düşük oran ise, %80-100 aralığı için verilmiş olan yanıtın alınmıştır.

Tablo 4. Ankete Katılanların “İstisnai memurluk kadroları, bir daha gelmemek üzere Türk kamu yönetiminden kaldırılrsa, kamu kurumlarında liyakate bakarak yapılan atamalar sizce % olarak hangi aralıkta olur?” Sorusuna Verdiği Yanıtların Dağılım Tablosu

	% 0-20	% 20-40	% 40-60	% 60-80	% 80-100
İstisnai memurluk kadroları, bir daha gelmemek üzere Türk kamu yönetiminden kaldırılrsa, kamu kurumlarında liyakate bakarak yapılan atamalar sizce % olarak hangi aralıkta olur?	5 kişi (%10)	17 kişi (%34)	14 kişi (%28)	11 kişi (%22)	3 kişi (%6)

Sonuç

Ülkemiz personel yönetiminde, işe en uygun ve işi en iyi yapacak olan personeli bulma ve bulunduğu konumdan yükseltme konusunda zorluk yaşandığı bilinen bir gerçektir. Bunun nedeni, liyakat esasının -mevzuatla güvence altına alınmasına rağmen- belli alanlar dışında tümü ile terk edilmiş olmasıdır. ([www.iibf.ibu.edu.tr / bolumler / kamuyonetimi / mkepdf / 5.pdf.](http://www.iibf.ibu.edu.tr/bolumler/kamuyonetimi/mkepdf/5.pdf)) Hizmete girişte ve yükselmeye liyakat ilkesi, tüm kamu kesimi içinde sadece birkaç adacıkta işlemektedir. (www.bes.org.tr/yorum/personelreformu99.htm)

Personel alımında ve terfi atamalarda liyakat ilkesinin terk edilmiş olması, bunun yerine siyasi ilişkilerin, torpilin, adam kayırmanın öne çıkması, kamu personeli niteliğinin göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Bu anlamda Türkiye’de kamu vicdanını en çok rahatsız eden husus, işe alımlarda ve terfilerde kayırmacılığın olmasıdır. ([www.iibf.ibu.edu.tr / bolumler / kamuyonetimi / mkepdf / 5.pdf](http://www.iibf.ibu.edu.tr/bolumler/kamuyonetimi/mkepdf/5.pdf))

Yolsuzluğun bir şekli olan kayırmacılık anlayışı; hukuki, dini ve ahlaki olarak kabul edilmemesine rağmen, uygulamada yaygın bir şekilde kendisine yer bulması nedeniyle ülkede yönetimin tüm unsurlarını bozmaktadır. Yıllardan beri varolan bu yapı, günümüzde de aynı şekilde sürdürülmekte, zaman zaman kadrolaşma yapıldığından bahisle eleştirilmekle birlikte, iktidarı elinde tutan bütün kesimler, siyasal ya da diğer nedenlerle kayırmacılık yapmaya devam etmektedir. İşin vahim tarafı, yönetilenlerin de bu durumu olağan görmeye başlaması ve bu durumu kanıksamasıdır. (Günay, 2005:124-125) Halkın bir bölümü, kayırmacılığın zararlarını yok sayarak sadece belli çevrelere getirdiği faydaları görmektedirler. Ancak yine de kayırma sisteminin zararlarının daha çok olduğu rahatlıkla söylenebilir. En önemli zararı da vatandaşın devlete olan güvenini zedelemesidir. Devlete olan güven zedelendiğinde onu tamir etmek zordur. Vatandaşın devlete güveninin zedelenmemesi, her türlü kayırmacılık sisteminin sağlayacağı faydadan daha önemlidir, diye düşünülmelidir” (Namık Kemal Öztürk ile yapılan 06.09.2006 tarihli e-posta yazışması)

Bu anlamda güvenin hakim duygu olması, bürokrasinin bütün tarafları için önemlidir. Karşılıklı güven temeli üzerine gelişmiş olan bir ortam, nitelikli personelin kuruma bağlanması ve elde edilmesi için de bir unsur oluşturur ve ideal durumda faaliyete hazır olmayı ve yeteneği yükseltir. (Aydın, 2012:59) Buna rağmen atamalarda özellikle siyasal etkilerle liyakat ilkesi aşılabilmektedir. (Günay, 2005:125) Siyasi partilerin iş bulma ve yükselmede doğrudan veya dolaylı olarak bir görev üstlenmeleri yoluyla oy potansiyellerini artırma eğilimine girmiş oldukları bilinmektedir. (www.iibf.ibu.edu.tr / bolumler / kamuyonetimi / mkepdf / 5.pdf.) Uygulamaya bakıldığında; liyakat ilkesinin varlığına karşın, valilik ve müsteşarlık gibi üst düzey istisnai memuriyetlerle sınırlı kalmaksızın, siyasal erk değişikliklerinde çok daha alt düzeylerdeki kadrolara bile mevcut siyasi anlayışa yakınlığı ile bilinen kişilerin atanabildikleri görülmektedir. (Ergun, 2004:297)

Yalnızca siyasal iktidarların değişmesi durumunda ve üst kademelere atamalarla sınırlı olmak kaydıyla siyasal etkilerin rol oynadığı gibi aynı iktidar döneminde bir bakanın değişmesiyle bile pek çok kadroya siyasal nitelikli atamaların yapıldığı da görülmektedir. Bu durum, devlet memurluğunun bir meslek olma niteliğini bir ölçüde yitirmesi tehlikesini de beraberinde getirmekte ve bir kısım memur kadroları, yeterli olmayan birilerinin eline geçmektedir. (Özer, 1999:5)

Sayılan tüm bu olumsuz uygulamaların önüne geçmek, Türkiye’de işin özelliklerine en uygun, niteliği ile işi en çok hak eden kişinin işe alınmasını sağlamak ve böylece personel rejimindeki mevcut adaletsizlikleri ve dengesizlikleri ortadan kaldırmak, fırsat eşitliği yaratmak için işe alımlarda merkezi sınav sistemi benimsenmiştir. Ancak buna rağmen, bu sistem bile torpili ve adam kayırma mekanizmasını tam olarak engelleyememiştir. (www.iibf.ibu.edu.tr / bolumler / kamuyonetimi / mkepdf / 5.pdf)

Bu anlamda, kayırmacılığın yaygın bir şekilde var olduğu ve yarattığı olumsuzluklar nedeniyle taşrada kamunun en üst düzey yöneticilerinin çoğunluğu tarafından, valilik görevinin dahi istisnai olmaktan çıkarılmasının istendiği açıkça ortadadır. Aslında istenen kayırma sisteminden vazgeçilerek, liyakat sisteminin esas alınmasıdır. (Günay, 2005:127)

Kamu hizmetlerinin ehil ve layık olana değil; eşe, dosta, yandaşa dağıtılmasını anlamak güç olsa da bu durum, “*toplulukçu bir kültüre sahip olan ülkemizde sadakatin, liyakate baskın çıkması*” (Günay, 2005:124) şeklinde izah edilebilir.

Bürokraside “bir yerlere gelmenin” halen eş, dost, tanıdıklara bağlı olması ve görevler ile o görev için seçilen personel arasında rasyonel bir ilişkinin bulunmaması (Günay, 2005:124), çoğu kez kayırmacı ya da siyasal tercihlere dayalı hatalı istihdam politikalarının yürütülmesi (Uluğ, 2004:2), devlet memurlukları arasında çeşitli avantajlara sahip olan istisnai memuriyet gibi ayrıcalıklı kadroların unvan ve kadro sayısı açısından zaman içerisinde büyük artış göstermesi nedeniyle amacından uzaklaşmış olması ve

genellikle kolay iş sağlama yolu olarak karşımıza çıkması (Kocaman, 2007:66), kayırmacılığın Türk kamu personel rejimi üzerindeki etkinliğini ortaya koymaktadır.

Bu sebeple bölümlenmede terminolojinin üzerine, öncelikle ulaşılabilen örnek uygulamalara, ardından konu hakkındaki alan araştırmasına yer verilerek istisnai memurluk kadrolarının kayırmacılık ile ilişkisi sayısal veriler gösterilmeye çalışılmıştır. Bu itibarla, Ankara’da 1’i Bakanlık, 2’si Genel Müdürlük olmak üzere 3 kamu kurumunda istihdam edilen 50 kamu çalışanına yöneltilen sorulara verilen yanıtlar özetle şu sonuçlara dönüştürülebilir:

- 1.sorudan çıkarılabilecek sonuca göre istisnai memurluk, %76’lık bir kesim tarafından kayırmacılık olarak algılanmaktadır. Buradan hareketle istisnai memurluklar ile kayırmacılık arasında pozitif bir ilişkiden bahsedilebilir.
- 2.soruya gelen yanıtlardan istisnai memurluk ile kayırmacılık arasında çok net şekilde olmasa da bir illiyet bağından bahsedilebileceği sonucuna ulaşmak mümkündür.
- 3.soruya verilen yanıtlar incelendiğinde, istisnai memurluk kadrolarına atandıktan bir müddet sonra, merkezi sınava girmeden, diğer memur kadrolarına naklen atama yapıldığına ilişkin bir kanaat bulunduğu sonucuna ulaşılabılır. Bu kanaat, istisnai memurluk kadrolarının sınavsız işe alımın bir yolu olarak görüldüğüne işaret etmektedir.
- 4.soruya göre istisnai memurluk kurumu kaldırılrsa dahi liyakate bakarak atama yapılacağına dair inanç, çok düşük düzeyde kalmıştır. Bu anlamda, istisnai memurluk kadrolarının liyakate göre atamanın önündeki tek engel olarak görülmediği ve bu kadrolar kaldırılrsa dahi liyakat dışı atamaların devam edebileceği düşüncesine sahip olduğu sonucuna ulaşılabılır.

Kaynakça

- Aldan, M. (1988), “Vali Atamaları”, *Amme İdaresi Dergisi*, 21(1), ss.101-105.
- Ateş, M. (1995), Kamu Hizmetlerinde İşe Alma Sistemleri ve Türkiye’de Uygulanan Politikalar Üzerine Bir İnceleme, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın No: 2383.
- Aydın, N. (2012), “Weberyen Bürokraside Liyakat ve Türk Kamu Bürokrasisinden Bir Kesit: Siyasetin Bürokrasi İronisi”, *Sayıştay Dergisi*, (85), ss.51-67.
- Aykaç, B. (1990), “Personel Yönetiminde Yeterlik İlkesi”, *Amme İdaresi Dergisi*, 23(4), ss.91-109.
- Ergun, T. (2004), Kamu yönetimi: Kuram, siyasa, uygulama. (Birinci Baskı), TODAİE Yayınları, Ankara.
- Güler, B. A. (2005), Kamu Personeli: Sistem ve Yönetim. (Birinci Baskı), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Günay, Ö.F. (2005), Türkiye’de Kamu Yöneticisi Nasıl Yetiştirilmelidir?. Turhan Kitabevi, Ankara.
- Karasu, K. (ed. Emre, C.). (2002), İyi Yönetim Arayışında Türkiye’de Mülki İdarenin Geleceği. Türk İdari Araştırmalar Vakfı Yayını.
- Kocaman, H. (2007), “Hukuki Tarihçesiyle İstisnai Memuriyet ve TBMM örneği”, *Yasama Dergisi*, (4), ss.57-83.

- Mıhçıoğlu, C. (1958), "Türkiye'de Memuriyete Girişte Liyakat Prensibi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 13(1), ss.109-116.
- Özer, A. (1999), "Bürokrat-Politikacı İlişkileri ile Ülkemizdeki İstisnai Memuriyet ve Valilik Sistemi Üzerine Görüşler", *Türk İdare Dergisi*, 71(423), ss.1-25.
- Öztürk, A. (2001), "Kamu Kesiminde Personel ve Ücret Rejimi Arayışları", *Sayıştay Dergisi*, (42), ss.3-19.
- Tutum, C. (1974), "Devlet Memurları Kanununun Genel Bir Eleştirisi", *Amme İdaresi Dergisi*, 7(4), ss.52-72.
- Uluğ, F. (2004), "Yönetimde Yeniden Yapılanma ve Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı Üzerine Eleştirel Bir Bakış", *Amme İdaresi Dergisi*, 37(1), ss.1-28.
- Uysal, O. (30 Mart 2008). Devletin Kapısı Kime Açılacak?, *İşte İnsan*, ss.4.
- Yıldırım, M. (2013), "Kamu Yönetiminin Kadim Paradoksu: Nepotizm ve Meritokrasi", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), ss.353-380.
- <http://kayaum.politics.ankara.edu.tr/KAYAUMgorusu.doc> (18.03.2015)
- http://politics.ankara.edu.tr/bguler/TKY_4.pdf (24.01.2013)
- <http://www.memurlar.net/haber/44425/> (24.11.2014)
- <http://www.memurlar.net/haber/488587/> (15.08.2017)
- www.bes.org.tr/yorum/personelreformu99.htm (14.09.2013)
- www.iibf.ibu.edu.tr/bolumler/kamuyonetimi/mkepdf/5.pdf (20.04.2012)
- Namık Kemal Öztürk ile yapılan 06.09.2006 tarihli e-posta yazışması.

**Vatandaşların Akılcı İlaç Kullanımı, Bilgi ve Tutum Değerlendirmesi:
Ankara İli Metropol İlçeler Örneği**

İ. Abdurrahman BARUTÇU* Dilaver TENGİLİMOĞLU** Ümit NALDÖKEN***

Geliş Tarihi (Received): 24.07.2017 – Kabul Tarihi (Accepted): 20.11.2017

Öz

İlaç tüketimi her geçen yıl önemli oranda artmaktadır. Bu artışta nüfus artışının önemi olduğu kadar küreselleşen dünyada artan stresin de önemli bir payı vardır. Akılcı ilaç kullanımı, bir yandan hastalığın tedavi yöntemine doğru katkının sağlanması anlamına gelirken bir yanda da bireysel ve ülke ekonomisine katkı sağlamak anlamına gelmektedir. Gereksiz yere bekletilerek son kullanma tarihleri geçirilen ilaçlar ile tedavi sonrası artan ilaçların çöpe atılması, ülke ekonomisi açısından önemli düzeyde bir kayıp yaşanmasına yol açmaktadır. Bu noktada yapılan araştırmanın temel amacı, vatandaşların akıllı ilaç kullanımına yönelik bilgi tutumlarının değerlendirilmesidir. Bu amaçla Ankara ilinin Metropol ilçelerde yaşayan ve kolayda örneklem yöntemi ile seçilen 400 kişi ile yapılan anket sonucu veri toplama işlemi yapılmıştır. Toplanan veriler SPSS programı ile analiz edilmiş, analizler sonucunda insanların akılcı ilaç kullanımı konusunda önemli eksikliklerinin olduğu, azımsanmayacak bir oranda insanın kendi başına veya yakın çevresinden aldığı tavsiyelerle ilaç kullandığı, hastalandıklarında çoğunlukla öncelikle aile hekimlerine başvurdukları, doktorlara reçeteye ilaç ekletme eğiliminde oldukları sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *İlaç, Akılcı İlaç Kullanımı, Sağlık Bilinci, Hasta Güvenliği, Hasta Uyum*

* Atılım Üniversitesi, İşletme Yüksek Lisans Öğrencisi, ilkerbarutcumd@hotmail.com

** Prof. Dr., Atılım Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, dilaver.tengilimoglu@gmail.com

*** Yrd.Doç.Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, unaldoken@cumhuriyet.edu.tr

Rational Drug Use Of Citizens, Knowledge And Attitudes Of Assessment: Ankara Metropolitan Districts Example

Abstract

Drug consumption is increasing significantly every year. Stress the importance of this increase as increasing population growth has a significant share in a globalizing world. The rational use of drugs, on the one hand, the treatment of the disease while individual a contribution towards the provision of means on the one hand and the means to contribute to the national economy. Treatment with drugs that are unnecessarily waiting passed their expiration dates by drugs increased after the disposal of the country's economy to experience a significant loss in terms of causes. At this point the main objective of the research is to evaluate knowledge and attitudes of citizens towards intelligent drug use. For this purpose, the metropol district of Ankara, and 400 in a sample using a questionnaire, the data collection process are reviewed. The collected data analyzed with SPSS software, the analysis as a result of people that there are significant deficiencies in rational drug use, a substantial percentage of people use the drug on their own or with the advice it receives from its close surroundings, they often applied to their first family physicians, the doctors as they tend customizable results have been achieved with prescription drugs.

Keywords: *Drug, Rational Drug Usage, Health Consciousness, Patient Safety, Patient Compliance*

Giriş

Dünyada ve Türkiye’de her geçen yıl ilaç tüketimi artmaktadır. İlaç tüketiminin artmasının birçok nedeni bulunmaktadır. Akılcı olmayan ilaç kullanımı da bu artışın nedenleri arasında yer almaktadır. Doğru yöntemlerle ve bilinçli bir şekilde ilaç kullanımı şeklinde özetlenebilecek Akıllı İlaç Kullanımı, ülke ekonomisine katkısının yanı sıra, hasta güvenliği ve hekimlerin tedavi süreçlerinde başarıya ulaşma açılarından da büyük önem taşımaktadır. Akılcı ilaç kullanımının akılcılık ölçütleri arasında ilaçların akılcı seçimi, ilaç pazarının akılcılığı, reçete yazma sürecinin akılcılığı, reçete cevaplama sürecinin akılcılığı, ilaç bilgisi desteğinin akılcılığı ve ilaç yönetiminin akılcılığı yer almaktadır.

Ülke ekonomisine doğrudan etkisi olan, hastanın tedavi sürecinde önemli desteği olan akılcı ilaç kullanımına yönelik bu çalışmada akılcı ilaç kullanımı konusundaki teorik bilgilere yer verildikten sonra, Ankara Pursaklar’ da 400 katılımcı ile yapılan anket çalışmasının sonuçları raporlanmış ve bazı önerilere yer verilmiştir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Türkiye’de İlaç Tüketimi

Türkiye’de teknoloji, standartlar ve kapasite açısından gelişmiş ilaç sektörü bulunmaktadır. Bu sektör, önemli miktarlarda ve çeşitte üretim yapma, ürünleri ihraç etme olanaklarına sahip, katma değeri yüksek bir sektördür. Dünya genelinde 160 ülkeye ilaç ihracatı yapılmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre 2010 yılında genel sağlık harcamaları 61,678 milyon iken 2014 yılında bu rakam 94,750’ye, 2015’de ise 104,568’e çıkmıştır. Bu artış, 2010 yılında 73,7 milyon olan toplam nüfusun 2014 yılında 77,7, 2015 yılında 78,7 milyona çıkışı ile açıklanabilir (TÜİK, 2017). Türk Eczacılar Birliği (TEB) tarafından yayınlanan Sağlık, İlaç ve Eczacılık İstatistikleri Yıllığı – 2016 kitapçığında 2014 yılı Türkiye toplam ilaç pazarı 14,598 milyon TL iken bu rakam 2015 yılında 16,887 milyon TL’ye ulaşmıştır.

İlaç Endüstrisi İşverenler Sendikası (İEİS) tarafından yayınlanan bilgilere göre Türkiye ilaç pazarı 2010 yılında 1,48 milyar kutu (12,30 milyar TL) iken 2015 yılında 1,87 milyar kutuya (15,87 milyar TL) yükselmiştir. 2015 yılında ilaç pazarında %15,6 büyüme gerçekleşmiştir (İEİS, 2017). 2009 ile 2015 yılları arası Türkiye ilaç pazarı TL ve Kutu değerleri Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. 2009-2015 Yılları Arası Türkiye İlaç Pazarı (İEİS, 2017)

1.2. Akılcı İlaç Kullanımı

Türk Dil Kurumu (TDK) ilacı “Bir hastalığı iyi etmek veya önlemek için türlü yollarla kullanılan madde,” şeklinde tanımlamaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO)’ün ilaç tanımı ise “fizyolojik sistemleri ve patolojik (hastalık yapıcı) durumları, kullananın yararına değiştirmek veya incelemek amacı ile kullanılan ürün” şeklindedir (İstanbul Eczacılar Odası, 2017). İlaç kullanımında doğru yöntemlerin uygulanması ve ilacın bilinçli şekilde kullanılması, Akılcı İlaç Kullanımı (AİK) olarak adlandırılmaktadır (Akıcı ve Kalaca, 2013, s. 5).

Akıllı ilaç kullanımı hastaların ilaç kullanımlarında tıbbi gereksinimlere uygun biçimde, gerektiği dozda, yeterli zaman aralıklarında, kendileri ve toplum açısından en düşük maliyetle temin etmeye özen göstermeleri gereken kuralların toplamıdır (Molahaliloğlu vd., 2011, s. 1).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından 1985’te Nairobi’de AİK tanımı yapılmıştır. Bu tanıma göre “Hastaların ilaçları klinik ihtiyaçlarına uygun şekilde kişisel gereksinimlerini karşılayacak dozlarda, yeterli zaman diliminde, kendilerine ve topluma en düşük maliyette almalarını gerektiren kurallar bütünüdür” (Holloway ve Dijk, 2011, s. 1). İlaçların hatalı ve gereksiz kullanımı, etkin olmayan ve yüksek maliyetli ilaçlar, bütün dünya açısından birçok soruna yol açmaktadır. Bu şekilde sorunlara yol açan ilaç kullanımına ise Akılcı Olmayan İlaç Kullanımı (AOİK) denilmektedir (WHO, 2002, s. 5).

Akıllı ilaç kullanımı bir süreçtir. Bu süreç hastanın şikâyetlerini tanımlamasıyla başlar. Şikâyetleri ortadan kaldıracak tedavi şeklinin belirlenmesi, olabilecek en etkin tedavi yönteminin seçilerek uygulanmaya başlanması, tedaviye uygun ilaçların yazılması, yazılan

ilaçların hastaya açık şekilde anlatılması ve tedavi sonrası sürecin takip edilmesi ile AİK süreci tamamlanmaktadır. AİK sürecinde hastaya doğru tanının konulması, tedaviye uygun var olan seçeneklerden en uygununun belirlenmesi, ilaçlı veya ilaçsız tedavi seçimi, ilaçlı tedavi ise uygun ilaçların belirlenmesi hekimlerin sorumluluk ve davranışlarını oluşturur. Bu noktada hekimlerin AİK sürecinde en önemli bileşen olduğu söylenebilir. AİK sürecindeki diğer bileşenlere hastalar, eczacılar, diğer sağlık personelleri, ilaç sektörü, resmi otorite sayılabilir. Her bileşene AİK sürecinde önemli roller düşmektedir (Le Grand vd., 1999, s. 91).

DSÖ, bilimsel ilaç seçimi için hekimlerin kullanıma yönelik iyi reçete yazma rehberi yayınlamıştır. Rehberin ana başlıkları “etkinlik”, “güvenlik”, “uygunluk” ve “maliyet” olmak üzere dört ölçütten oluşmaktadır (Akkurt, 2016, ss. 5-6).

- Etkinlik: İlaçların farmakodinamik ve farmakokinetik özellikleri
- Güvenlilik: İlaçların yan etkileri
- Uygunluk: İlaçların kontrendikasyonları
- Tedavi Maliyeti: İlaçların fiyatı

1.2.1. Akılcı ilaç kullanımının hasta güvenliği açısından önemi.

Hastaların tedavi sürecinde hastaya zararı dokunabilecek tıbbi hataların en aza indirilmesine yönelik işlemler ve süreç, hasta güvenliği uygulamaları olarak adlandırılmaktadır. Sağlık hizmetlerinin sunumu karmaşık bir ilişkiler yumağından oluşmakta, bundan dolayı kimi zaman tıbbi hatalar yaşanabilmektedir. Sağlık personellerinin dikkatsizliğinden veya yanlış uygulamalarından, kullanılan teknolojiyle ilgili ortaya çıkan, hastanın tedavi sürecini aksatan, sağlığının bozulmasına yol açan, hastaya kimi zaman ölümle sonuçlanabilecek zararlar veren uygulamalar tıbbi hatalar içerisinde değerlendirilmektedir (Hunter, 1999, s. 1585). Tıbbi hatalar sonucu ölüm oranı oldukça yüksektir. Amerika Birleşik Devletleri’nde her yıl tıbbi hatalar sonucu 250 binden fazla insan hayatını kaybetmektedir (Amerika’nın Sesi, 23 Mayıs 2016). Hekimlere yönelik çalışmalar da hekimlerin kimi zaman tıbbi hatalara neden olduklarını ortaya koymaktadır (Sibbald, 2002,s. 185).

Bates vd. (1997) tarafından yapılan bir araştırma, önlenebilir ilaç hataları sonucunda hataya maruz kalan hastaların hastanede 4,6 gün daha fazla kaldıkları, bunun da önemli bir maliyet olduğunu tespit etmişlerdir. İlaç hatalarında ilaç sektörü ile sağlık çalışanları arasında etik olmayan ilişkiler de önemli olmaktadır. Hekimin yanlış bilgilendirilmesi, muadil ve alternatif ilaçlar konusunda yeterli bilgi verilmemesi, reçete yazarken yeni ilaçların tercih edilmesi, ilaç gerekmemesine rağmen reçete yazılması gibi uygulamalar etik olmayan

ilişkilere örnek olarak verilebilir. Etik olmayan bu ilişkiler sonucunda hastanın görebileceği zarar dışında göz ardı edilemez bir ekonomik kayıp da oluşmaktadır (Özata vd., 2008, s. 533).

1.2.2. Akılcı ilaç kullanımında akılcılık ölçütleri.

Akıllı ilaç kullanımı; planlamayı, yürütmeyi ve izlemeyi içeren bir süreçtir. Tedavi sürecinde uygulanan ilaç tedavisinin etkililiği, güvenliği ve ekonomik olması için bir program çerçevesinde bütünlük sağlamaktadır. AİK sürecinde hem sağlık profesyonelleri hem de toplum akılcı bir davranış sergilemelidir. İnsanların ilaçları akılcı kullanmayı davranış şekline dönüştürebilmeli, yeterli düzeyde bilgiye ve beceriye sahip olmayı gerektirir. AİK'nın başlıca akılcılık ölçütleri aşağıda sıralanmıştır (Kuş ve Durna, 2016, s. 4; Akbulut, 2008, ss. 17-18):

- İlaçların akılcı seçimi
- İlaç pazarının akılcılığı
- Reçete yazma sürecinin akılcılığı
- Reçete yanıtı sürecinin akılcılığı
- İlaçların akılcı tüketimi
- İlaç bilgisi desteğinin akılcılığı
- İlaç yönetiminin akılcılığı

1.2.3. Akılcı ilaç kullanımında taraflar.

Taraflar; “tanıyı koyan ve kullanılacak ilacı belirleyen hekim, ilacı temin eden eczacı, ilacın uygulanmasını sağlayan hemşire, hasta, hasta yakını, diğer sağlık personeli, sağlık sektörü içinde yer alan üreticiler, öğrenciler, devlet, medya ve eğitim kurumlarından oluşmaktadır (Akkurt, 2016, s. 9).

Akılcı ilaç kullanımı sürecinde birinci sorumlu, teşhis-ilaç seçimi sorumluluğunu üstlenen hekimlerdedir. Eczaneler, yasal olarak ilaç temini sağlayan kurumlardır ve bu kurumlarda ilaçlar, endikasyonlarına göre farklı farmakolojik-terapötik sınıflamalar yapılarak hastaların alımlarına sunulur. Bu sunum reçeteli ve reçetesiz satılan ilaçlar olmak üzere iki türlü yapılmaktadır. İlaçların sunumu ve hastaların aldıkları ilaçlarla ilgili bilgilendirilmelerindeki sorumluluk eczacıya aittir. AİK sürecinde ikinci sorumlu, ilaçla ilgili üzerine düşen sorumluluktan dolayı eczacılardır. AİK sürecinde birinci derecede hekimin sorumluluğu dışında hemşire, eczacı ve hastayla doğrudan veya dolaylı etkileşimde bulunan diğer sağlık personelleri de sorumluluk taşımaktadır (Oktay, 2006, s. 16).

Akılcı ilaç kullanımının ilaç talebi noktasına hastalar en önemli rolü oynamaktadır. Uzmanlara danışılmadan ilaç alınması, benzeri hastalıkları yaşayanlara ilaç önerilmesi, başkalarının önerisi doğrultusunda ilaç alınmaya çalışılması, benzer bulgulardan dolayı evde

bulunan ilaçların kullanılması, hekimin reçetelediği ilaçların zamanında alınmaması gibi sorunlar sıkça yaşanan sorunlara örnek olarak sayılabilir. AİK’de hasta uyumunu etkileyen unsurlar aşağıda sıralanmıştır (Akkurt, 2016, s. 9):

- Hastanın sağlık bilgisi düzeyi,
- Hastanın genel açıdan uyumlu davranışlar sergileyip sergilemediği,
- Günlük yaşama uygun şekilde düzenlenen tedavi,
- Hastanın, uygulanan tedaviye yönelik bakışı ve inanç düzeyi,
- Hastanın psikolojik ve zihinsel durumu,
- Hastanın aynı anda birden fazla ilaç kullanması.

1.3. Dünyada ve Türkiye’de Akılcı İlaç Kullanımına Yönelik Araştırmalar

Özata, Aslan ve Mete (2008)’nin rasyonel ilaç kullanımının hasta güvenliğine etkilerinin araştırıldığı çalışmada hekimlerin hasta güvenliği açısından akılcı ilaç kullanımına yönelik tutumları ve reçete yazma davranışlarına etki eden faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla Konya ilinde 207 hekim ile yüz yüze görüşme yaparak veri toplanmıştır. Araştırma sonucunda hekimlerin reçete yazma aşamasında öncelik sırasına göre etkililik, ilacın yan etkisi, mesleki deneyi, bilimsel makale ve araştırmalar, hastanın sosyal güvencesi, ilacın fiyatı faktörlerini dikkate aldıkları bulgulanmıştır. Sonuçlar hekimlerin hasta güvenliğini ön planda tuttuklarını ve akılcı ilaç kullanım kuralları doğrultusunda reçete yazdıklarını göstermektedir.

Toprak (2013), Yüksek Lisans Tezi kapsamında hastanelerde akılcı ilaç kullanımına yönelik kalite çalışmalarının değerlendirilmesini amaçlayan bir çalışma yapmıştır. Çalışma kapsamında Malatya Devlet Hastanesinin 400 sağlık çalışanı ile anket uygulaması yapılarak veriler toplanmıştır. Verilerin analizi sonucunda çalışanların çoğunluğunun akıllı ilaç kullanım eğitimi aldıkları, eğitim alanların akıllı ilaç kullanımını doğru tanımladığı, akıllı ilaç kullanım uygulamalarının hasta güvenliğini sağlamada etkili olduğu sonuçlarına varılmıştır.

Aydın ve Gelal (2012) akılcı ilaç kullanımının yaygınlaştırılmasında tıp eğitiminin rolünü inceledikleri çalışmada akılcı ilaç kullanımına yönelik derleme yapmışlardır. Çalışmada Türkiye’deki akıllı ilaç kullanım uygulamaları ve tıp eğitiminde bu uygulamaların yeri incelenmiştir. Aydın ve Gelal, akılcı ilaç kullanımında tıp eğitiminin önemli olduğu vurgulamaktadır.

Kuş ve Durna (2016), akılcı ilaç kullanımında hemşirenin rolü ve eğitimin önemi konusunu incelemişlerdir. Akılcı ilaç kullanımının önemini vurgulandığı çalışmada,

hemşirelerin akılcı ilaç kullanımında önemli bir rol aldığı, bundan dolayı hemşirelik eğitim programlarına akılcı ilaç kullanımı konularına daha fazla girilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Pirinççi ve Bozan (2016), bir üniversite hastanesinde çalışan hemşirelerin hem kendi hastalıkları sırasında hem de hastaların tedavisinde kullanılan ilaçlar konusundaki bilgileri ve akılcı ilaç kullanımı konusundaki davranışlarını değerlendirmek amacıyla yaptıkları çalışmada, hemşirelerin akılcı ilaç kullanımı konusunda bilgi eksiklikleri ve uygulama hataları olduğunu, bu konudaki bilgi eksikliklerinin hizmet içi eğitimlerle giderilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Johny, Torgal ve Mathew (2017), kişilerin ilaç kullanım alışkanlıkları ile ilgili 150 tıp fakültesi öğrencisi üzerinde yaptıkları çalışmada öğrencilerin %91,3'ünün kendi kendilerine ilaç kullandıklarını, bunun küçük rahatsızlıklarda zaman kazandırdığını söylediklerini belirtmişlerdir. Daha çok ürtiker, baş ağrısı ve ateş için ilaç kullanan katılımcıların %63,4'ü kullandıkları ilaçların yan etkisini bilmediklerini, %8'i de bu ilaçlara bağlı reaksiyonlarla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Kullandıkları ilaçlara ilişkin bilgilerinin ise daha önceki reçetelerinden, ders kitaplarından, büyüklerinden ve arkadaşlarından olduğu sonucu görülmektedir. Çalışmada tıp eğitimi sırasında akılcı ilaç kullanımına ilişkin eğitimlerin artırılması gerektiği sonucu vurgulanmıştır.

Parulekar M., Mekoth, Ramesh ve Parulekar A. (2016), kişilerin kendi kendilerine ilaç uygulamaları üzerine yapılmış 52 araştırmanın sonuçlarından derledikleri çalışmalarında, gelişmekte olan ülkelerde bireylerin yaygın olarak kendi kendilerine ilaç kullandıklarını belirtmişlerdir. Kendi kendine ilaç kullanımının gerekçeleri arasında ise zaman ve maliyet unsurlarının etkili olduğunu, kişilerin ilaç kullanımında daha çok çevresindekilerin geçmiş tecrübelerinden faydalandıkları görülmüştür. Bu durumun ilaç direnci dahil birçok soruna neden olabileceği, bireylerin akılcı ilaç kullanımı konusunda bilgilendirilmesine yönelik çalışmalar yapılması gerektiği vurgulanmıştır.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Amacı

Her geçen yıl insanların ilaç kullanım oranları önemli oranlarda artış göstermektedir. İlaç kullanımına ilişkin yapılan araştırmalar, dünya genelinde kullanılan ilaçların yarıya yakınının gereksiz veya amacı dışında kullanıldığını, kullanılmayan ve atıl kalan ilaçların ciddi ekonomik büyüklükler yarattığını ortaya koymaktadır. Bu araştırmanın temel amacı, vatandaşların akıllı ilaç kullanımına yönelik bilgi ve tutumlarını değerlendirmektir.

2.2. Araştırmanın Önemi

Bir sorunun çözümü için var olan durumun araştırılması gereklidir. Akılcı olmayan ilaç kullanımı, dünya geneli için bir sorun teşkil etmektedir. Bu araştırma, akılcı ilaç kullanımına yönelik olarak vatandaşların var olan bilgi ve tutumlarını ortaya koyması açısından önem taşımaktadır.

2.3. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini Ankara ilinin metropol ilçelerinde yaşayan bireyler oluşturmaktadır. Ankara ili 2016 Türkiye İstatistik Kurumu nüfus istatistiklerine göre 5.346.518 kişidir. Evrenin büyük olması, zaman ve ekonomik kısıtlar nedeni ile örnekle alınmıştır. Örneklem büyüklüğünün tespitinde Barlett, Körtlik ve Higgins (2001) tarafından verilen formülden yararlanılmıştır. 10 milyona kadar büyük evrenlerin örneklendirilmesinde hesaplanan n değeri 384'dür (Gürbüz ve Şahin, 2015). Örnekleme girecek birey sayısı 384 olarak bulunmuştur. Her ihtimale karşı sayı 400 olarak alınmıştır. Örnekleme girecek bireyler metropol ilçelerden kolayda örneklem yöntemi ile seçilmiştir. Çalışmanın verileri anket yöntemi ile toplanmıştır. Anket soruları araştırmacının kendisi tarafından ilgili literatür ışığında geliştirilmiştir. Anketler katılımcıların sözel onamları alınarak araştırmacılar tarafından yüz yüze uygulanmıştır.

2.4. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın hipotezleri şu şekilde oluşturulmuştur:

H₁: Katılımcıların ilaç kullanma davranışları cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H₂: Katılımcıların ilaç kullanma davranışları yaşlarına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H₃: Katılımcıların ilaç kullanma davranışları eğitim durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir

3. Bulgular

3.1. Güvenilirlik Analizi

Cronbach's Alpha geçerlik analizi, ölçekte yer alan k sorunun (homojen) bir yapı gösteren bir bütünü ifade edip etmediğini araştırır. 0 ile 1 arasında değer alır. Soruların benzerliğini ya da yakınlığını ortaya koyan bir katsayıdır. Bu çalışmada elde edilen verilerin Cronbach's Alpha değeri 0,601 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuca göre ölçek güvenilir bulunmuştur.

3.2. Katılımcıların Anket sorularına Verdikleri Yanıtların Dağılımları

Tablo 1. araştırmaya katılanların demografik özelliklerine göre dağılımlarını göstermektedir. Araştırmaya katılanların %28,0'ı 41-50 yaş aralığında, %57,8'i erkek, %31,8'i lise mezunu ve %73,3'ü ise Genel Sağlık Sigortası kapsamında hizmet almaktadır.

Tablo 1: Ankete katılanların demografik bulguları

		Sayı (n)	Yüzde (%)
Yaş	18-30 yaş	101	25,3
	31-40 yaş	92	23,0
	41-50 yaş	112	28,0
	51-64 yaş	51	12,8
	65 yaş ve üstü	44	11,0
Cinsiyet	Kadın	169	42,3
	Erkek	231	57,8
Eğitim Durumu	Okuma-yazma bilmiyor	23	5,8
	İlköğretim	106	26,5
	Lise	127	31,8
	Üniversite	114	28,5
	Lisansüstü	30	7,5
Sosyal Güvence	Genel Sağlık Sigortası	293	73,3
	Özel Sağlık Sigortası	54	13,5
	Sigortam Yok	53	13,2
TOPLAM		400	100,0

Tablo 2 araştırmaya katılanların akılcı ilaç kullanımına ilişkin sorulara verdikleri yanıtların dağılımlarını göstermektedir. Araştırmaya katılanların %48'i hastalandıklarında hastaneye gittiklerini, %83,8'i sağlık şikâyetleri olduğunda doktor/eczacıya danışmadan ilaç kullanmadıklarını, %54'ü ilaçların prospektüslerini okuduklarını, %54,5'i reçetelerini aile hekimlerinde yazdırdıklarını, %39,7'si tedavi sonrası kalan ilaçlarını sakladıklarını, %38'i evinde süresi geçmiş ilaç olmadığını, %75,9'u evinde ağrı kesici bulundurduğunu, %66,5'i ilaçlarını hekiminin tavsiye ettiği süreye ve doza uygun kullandığını, %68,2'si tatile giderken yanına ilaç aldığını, %72,4'ü aile/arkadaş tavsiyesiyle ilaç kullanmadığını, %82'si doktora danışmadan tanıtımlardan vitamin grubu ilaç almadığını belirtmişlerdir.

Tablo 2: Ankete katılanların akılcı ilaç kullanma durumu

		Sayı (n)	Yüzde (%)
Hastalandığınızda ne yaparsınız?	Aile Hekimine Giderim	160	40,0
	Hastaneye giderim	192	48,0
	Bitkisel ilaç/yiyeceklerle kendi kendimi tedavi ederim	22	5,5

	Eczacıma danışırım	20	5,0
	Aileme/arkadaşlarıma danışırım	6	1,5
Şikâyetiniz olduğunda doktora / eczacıya danışmadan ilaç kullanır mısınız?	Evet, kullanırım	65	16,2
	Hayır, kullanmam	335	83,8
İlaçların prospektüsünü okur musunuz?	Evet, okurum	216	54,0
	Hayır, okumam	184	46,0
Reçetenizi nerede yazdırırsınız?	Aile hekimi	218	54,5
	Hastane	166	41,5
	Reçete yazdırmadan, eczaneden kendim alırım	16	4,0
Tedavi sonrası kalan ilaçları ne yaparsınız?	Saklarım	159	39,7
	Çöpe atarım	98	24,5
	İhtiyacı olan birine veririm	70	17,5
	Eczaneye götürürüm	59	14,8
	Diğer	14	3,5
Evinizde tarihi geçen kaç ilaç vardır?	Yok	152	38,0
	1-2 kutu	123	30,8
	3-4 kutu	100	25,0
	6-10 kutu	23	5,7
	11 kutu ve üzeri	2	0,5
Evinizde hangi ilaçlar var?	Ağrı kesici	303	75,9
	Kas gevşetici	203	50,8
	Antibiyotik	189	47,3
	Vitamin	152	38,0
	Diğer	32	8,0
Hekimin verdiği ilaçları nasıl kullanırsınız?	Doktorumun tavsiye ettiği süreye ve doza uygun olarak	266	66,5
	Şikâyetlerim geçince ilacı bırakırım	104	26,0
	Şikâyetlerim geçmezse doktoruma danışmadan aynı ilaçtan yeniden alıp kullanırım	30	7,5
Tatile giderken yanınıza ilaç alır mısınız?	Evet	273	68,2
	Hayır	127	31,8
Aile/Arkadaş tavsiyesiyle ilaç kullanır mısınız?	Evet	111	27,8
	Hayır	289	72,4
Doktora danışmadan tanıtımlarla Vitamin grubu ilaç alır mısınız?	Evet	72	18,0
	Hayır	328	82,0

3.3. Gruplar Arası Karşılaştırmalı Analizler

Tablo 3: Cinsiyete göre ilaç kullanma davranışları

	Cinsiyet	Ortalama	Standart Sapma	F	Sig.
Şikâyeti olduğunda doktora / eczacıya danışmadan ilaç kullanma	Kadın	1,87	0,337	9,379	0,002
	Erkek	1,81	0,390		
İlaçların prospektüsünü okuma	Kadın	1,41	0,494	6,838	0,009
	Erkek	1,49	0,501		
Evde ağrı kesici bulundurma	Kadın	0,79	0,411	5,729	0,017
	Erkek	0,74	0,442		

Tatile giderken yanına ilaç alma	Kadın	1,28	0,452	6,293	0,013
	Erkek	1,34	0,475		

Tablo 3 cinsiyete göre ilaç kullanma davranışları arasındaki istatistiksel olarak anlamlı olan farklılıkları göstermektedir. Tabloda yer almayan ilaç kullanım alışkanlıklarına ilişkin sorulara verilen cevaplar cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Buna göre; kadınlar erkeklerden daha fazla uzmanlara danışmadan ilaç kullanma, erkekler kadınlardan daha fazla prospektüs okuma, kadınlar erkeklerden daha fazla evde ağrı kesici bulundurma ve erkekler tatile giderken kadınlara göre daha fazla yanlarına ilaç alma eğilimi göstermektedir.

Tablo 4: Yaş gruplarına göre ilaç kullanma davranışları

	Yaş Grupları	Ortalama	Standart Sapma	F	Sig.
İlaçların prospektüsünü okuma	18-30	1,46	0,500	2,455	0,045
	31-40	1,42	0,497		
	41-50	1,38	0,489		
	51-64	1,57	0,500		
	65 ve üzeri	1,61	0,493		
Evde tarihi geçen ilaç sayısı	18-30	1,93	0,941	3,504	0,008
	31-40	1,96	0,937		
	41-50	1,86	0,899		
	51-64	2,16	0,946		
	65 ve üzeri	2,43	1,043		
Doktora danışmadan tanımla vitamin grubu ilaç alma	18-30	1,90	0,300	3,587	0,007
	31-40	1,80	0,399		
	41-50	1,85	0,360		
	51-64	1,76	0,428		
	65 ve üzeri	1,66	0,479		

Tablo 4 yaş gruplarına göre ilaç kullanma davranışları arasındaki istatistiksel olarak anlamlı olan farklılıkları göstermektedir. Tabloda yer almayan ilaç kullanım alışkanlıklarına ilişkin sorulara verilen cevaplar yaş gruplarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Buna göre; 65 yaş ve üzerinde olanlar daha fazla prospektüs okuma ve evde daha fazla tarihi geçmiş ilaç bulundurma eğiliminde iken, 18-30 yaş aralığındakiler tanıtımını gördükleri vitamin grubu ilaçları doktorlarına danışmadan alma eğilimindedir.

Tablo 5: Eğitim durumuna göre ilaç kullanma davranışları

	Eğitim Durumu	Ortalama	Standart Sapma	F	Sig.
Hastalandığında yapılan	Okuma-yazma bilmiyor	1,87	0,869	3,010	0,000
	İlköğretim	1,76	0,921		
	Lise	1,65	0,707		
	Üniversite	1,89	0,972		
	Lisansüstü	2,20	0,878		

Şikâyeti olduğunda doktora / eczacıya danışmadan ilaç kullanma	Okuma-yazma bilmiyor	1,87	0,422	2,696	0,031
	İlköğretim	1,76	0,414		
	Lise	1,65	0,399		
	Üniversite	1,89	0,271		
	Lisansüstü	2,20	0,305		
İlaçların prospektüsünü okuma	Okuma-yazma bilmiyor	1,78	0,422	4,640	0,001
	İlköğretim	1,54	0,501		
	Lise	1,44	0,498		
	Üniversite	1,35	0,479		
	Lisansüstü	1,43	0,504		
Reçete yazdırma yeri	Okuma-yazma bilmiyor	1,39	0,499	3,604	0,007
	İlköğretim	1,38	0,543		
	Lise	1,46	0,546		
	Üniversite	1,62	0,630		
	Lisansüstü	1,67	0,547		
Tedaviden sonra artan ilaçlar	Okuma-yazma bilmiyor	1,91	0,996	4,326	0,002
	İlköğretim	1,90	1,129		
	Lise	2,13	1,234		
	Üniversite	2,42	1,211		
	Lisansüstü	2,67	1,184		
Evde tarihi geçen ilaç sayısı	Okuma-yazma bilmiyor	2,48	0,898	4,549	0,001
	İlköğretim	2,19	0,937		
	Lise	1,98	0,926		
	Üniversite	1,84	1,010		
	Lisansüstü	1,63	0,669		

Tablo 5 eğitim durumlarına göre ilaç kullanma davranışları arasındaki istatistiksel olarak anlamlı olan farklılıkları göstermektedir. Tabloda yer almayan ilaç kullanım alışkanlıklarına ilişkin sorulara verilen eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Buna göre; lisansüstü eğitimi olanlar hastalandıklarında hastaneye başvurma, reçetelerini hastanede yazdırma ve tedavi sonrasında ilaçlarını ihtiyacı olanlara verme eğilimindeyken, üniversite mezunları şikayetleri olduğunda doktora/eczacıya danışmadan ilaç kullanmama; okuma/yazma bilmeyenler ise daha az prospektüs okuma ve evde daha fazla tarihi geçmiş ilaç bulundurma eğilimindedir.

4. Sonuç ve Öneriler

Çalışmanın verileri 400 kişilik bir örneklem grubundan anket yöntemi ile toplanmıştır. Katılımcıların %57,8'i erkek, %42,3'ü kadın; %28,0'ı 41-50 yaş, %25,3'ü 18-30 yaş ve %23,0'ı 31-40 yaş grubunda olup diğerleri 51 yaş ve üstündeki grupta yer almaktadır. Eğitim durumlarına göre lise mezunları ilk sırada yer almış, bunu sırayla üniversite ve ilköğretim mezunları takip etmiştir.

Sosyal güvenceleri açısından ilk sırada genel sağlık sigortası olanlar %73,3 ile büyük çoğunluğu oluşturmuştur. Özel sağlık sigortası olanlar %13,5 ile ikinci sırada yer alırken %13,3 oranında kişi herhangi bir sosyal güvencelerinin olmadığını belirtmiştir.

İnsanların büyük bir çoğunluğunun hastalandıklarında aile hekimlerine veya hastanelere başvurdukları tespit edilmiştir. Ancak kendi kendine çözüm arayanların veya doktora gitmek yerine eczaneye giderek bilgi soranların oranı da azımsanamayacak bir büyüklükte çıkmıştır. Benzer bir durum doktor veya eczacıya danışmadan ilaç kullanma durumunda görülmektedir. Yaklaşık beş kişiden biri, sağlık uzmanlarına danışmadan ilaç kullanmaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre İnsanların yarısından fazlası, ilaçları kullanmadan önce prospektüsü okumaktadır. Bu sonuç, sağlık bilincinin insanlarda oluşmaya başladığı şeklinde yorumlanmıştır.

Aile hekimliği kurumunun gittikçe daha fazla yerleşmeye başladığı, araştırmadan çıkartılan bir başka sonuçtur. İnsanlar reçetelerini yazdırmak üzere ilk sırada aile hekimlerine gitmekte, hastaneler bu konuda ikinci sırada yer almaktadır. Reçetenin yazımı aşamasında doktora başka ilaçlar da ekletmeye çalışanların sayısı ise neredeyse yarıya yakın olarak bulunmuştur. Bu sonuç, insanların gerektiğinde ellerinin altında ilacın olmasını fazlasıyla istediklerini göstermektedir.

Tedavi bittikten sonra artan ilaçlarla ilgili olarak her üç kişiden ikisi, kalan ilaçları saklamakta veya çöpe atmaktadır. Dünya genelinde atıl duruma düşen ilaç oranının %50'lerde olduğu düşünüldüğünde, bu durumun kaynaklarından birisinin tedavi sonrası artan ilaçlar olduğu söylenebilir. İnsanlar “belki gerekir” mantığı ile ilaç saklamaya devam etmekte veya son kullanım tarihi geçmemiş ilaçları da çöpe atabilmektedir.

Araştırmadan elde edilen bir başka sonuç, insanların evlerindeki ilaçları düzenli kontrol etme alışkanlıklarının çok fazla olmamasıdır. Bu durumun iki sakıncası vardır. İlk olarak son kullanma tarihi geçen ilaçların kullanılma olasılığı, ikinci olarak ekonomiye yeniden kazandırılacak önemli bir değer atıl durumda bırakılmasıdır. Ecza dolaplarında tarihi geçen ilaç sayılarına yönelik elde edilen sonuç ise boşa giden ilaç durumunu açıkça göz önüne sermektedir. Sonuçlar %60'ın üzerinde insanın evinde tarihi geçmiş en az 1 kutu ilaç olduğunu göstermektedir.

İlaç kullanımına göre insanların çoğunlukla doktorun tavsiye ettiği süre ve doza uygun şekilde ilaç kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Doktora danışmadan aynı ilacı kullanmaya devam edenlerin sayısı ise çok düşük bir orana sahiptir. Her üç kişiden biri ise şikâyeti geçer

geçmez ilaç kullanmayı kendi iradesi ile bırakmaktadır. Başka bir ifade ile tedavisini kendisi sonlandırmakta, sonuçta fazladan kalan ilaçlar ya dolaplarda çürümeye bırakılmakta ya da çöpe atılmaktadır.

Bir başka ulaşılan sonuç, yaklaşık her dört katılımcıdan birinin aile/arkadaş tavsiyesiyle ilaç kullandığıdır. Bu sonuç, tavsiye ile ilaç kullanım oranının yüksekliğini göstermesi açısından önemlidir. Sağlık bilinci arttıkça bu oranın düşeceği söylenebilir. Çünkü her hastalığın her insanda aynı etkiyi yaratmayacağı, doktor kontrolü olmadan ilaç kullanmanın sakıncalı olabileceği bilinir duruma gelecektir.

Araştırma sonuçlarına göre televizyon, gazete veya diğer medya araçları üzerinden yapılan vitamin grubu ilaç reklamlarına insanlar çok fazla yakınlık göstermemektedir. Reklamlara inanarak bu ilaçlara yönelen kişi sayısı yaklaşık her beş kişiden biridir.

Doktor veya Eczacı gibi uzman bir sağlık çalışanına danışmadan ilaç kullanımlarına yönelik sonuçlara bakıldığında 50 yaşından sonra insanların daha fazla doktor veya eczacıya danıştığı ve danışmadan ilaç kullanmadığı sonucuna ulaşılmıştır. İlerleyen yaşla birlikte artan tecrübeler, ilaç kullanımına da yansımaktadır. Bu konuda cinsiyet üzerinden sonuçlara bakıldığında erkeklerin kadınlara göre daha fazla oranda uzmana danışmadan ilaç kullandığı tespit edilmiştir. Konuya eğitim düzeyi açısından bakıldığında, okuma/yazma bilmeyenler ile üniversite veya lisansüstü mezunları, ilköğretim ve lise mezunlarına göre uzmanlara danışmadan daha az ilaç kullanmaktadır.

Aile/arkadaş tavsiyesi ile ilaç kullanım durumu genel olarak çok düşük seviyede çıkmıştır. Bu konuda aile/arkadaş tavsiyesine en fazla uyanlar; yaş grubunda 41-50 yaş grubu, cinsiyet grubunda erkekler ve eğitim durumunda ilköğretim grubu olmuştur.

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda akıllı ilaç kullanımı ile ilgili olarak ilkokuldan başlayan bir eğitim seferberliğinin yapılabileceği önerilebilir. Böylece konuya yönelik farkındalığın ilkokul seviyesine inmesi sağlanabilecektir. Türkiye’de katma değeri yüksek olan ilaç sektöründe ki atıl ilaçların ekonomiye verdiği zarar konusunda halkın bilinçlenmesini sağlayacak kamu spotları oluşturmanın da konuya faydası olabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

Akıcı, A. ve KALAÇA, S. (2013). “Topluma yönelik akılcı ilaç kullanımı”. Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı, SGK Yayın No: 93, Ankara.

Akkurt, B. (2016). “Araştırma görevlilerinin (brans) akılcı ilaç kullanımını konusunda bilgi tutum ve davranışları”. *Yayımlanmamış uzmanlık tezi*, Sağlık Bakanlığı Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Tıp Fakültesi Aile Hekimliği Anabilim Dalı, Ankara.

AMERİKA’NIN SESİ, (2016). “ABD’de Tıbbi Hata Sonucu Ölüm Oranı Hala Çok Yüksek”, <https://www.amerikaninsesi.com/a/abd-de-tibbi-hata-sonucu-olum-orani-hala-cok-yukse/3341885.html>, (Erişim Tarihi: 28.05.2017)

Aydın B. ve Gelal A. (2012). “Akılcı ilaç kullanımı: yaygınlaştırılması ve tıp eğitiminin rolü”. *DEÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, (26), 57-63.

Bartlett, J.E., Kotrlık, J.W. ve Higgins, C.C. (2001) “Organizational research: Determining appropriate sample size in survey research”. *Information Technology, Learning, and Performance Journal*, 19, 43-50.

Bates, D.W., Spell, N., Cullen, D.J., Burdick, E. (1997). “The costs of adverse drug events in hospitalized patients, adverse drug events prevention study group”, *JAMA*, (277), 307-311.

Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri, felsefe-yöntem-analiz*, (2. Baskı), Seçkin yayınları, Ankara.

Holloway K. ve Van Dijk L. (2011). *The World Medicines Situation 2011-Rational use of medicines*. WHO, Geneva.

Hunter, D. ve Bains N. (1999). “Rates of adverse events among hospital admissions and day surgeries in ontario from 1992 to 1997”. *Canadian Medical Association Journal*, (160), 1585–1586.

İLAÇ ENDÜSTRİSİ İŞVERENLER SENDİKASI (İEİS), 2017, “Türkiye İlaç Pazarı”, <http://www.ieis.org.tr/ieis/tr/indicators/33/turkiye-ilac-pazari>, (Erişim Tarihi: 15.05.2017)

İSTANBUL ECZACI ODASI, (2017). “Hakkımızda, Gençlik Komisyonu”, <http://www.istanbuleczaciodasi.org.tr/?cat=10&page=komisyon>, (Erişim Tarihi: 20.05.2017)

Johny, S., Torgal, S. ve Mathew, A. (2017). “Assessment of Knowledge, Attitude and Practice of Self-medication among Second Year MBBS Students”, *Indian Journal of Pharmacology*, 4 (1), 42-44.

Kuş, E. ve Durna, Z. (2016). “Akılcı ilaç kullanımda hemşirenin rolü ve eğitimin önemi”. *Sağlık ve Toplum Dergisi*, 26(2), 3-9.

Le Grand, A., Hogerzeil, H. V., ve Haaijer-Ruskamp, F. M. (1999). “Intervention research in rational use of drugs: a review”. *Health policy and planning*, 14(2), 89-102.

Mollahaliloğlu, S., Alkan, A., Özgülcü, Ş., Öncül, H. G. ve Akıcı, A. (2011). *Hekimlerin Akılcı Reçeteleme Yaklaşımı*. T.C. Sağlık Bakanlığı, Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Başkanlığı Hıfzıssıhha Mektebi Müdürlüğü, Ankara.

Oktay S. (2006). “Akılcı ilaç kullanımının genel ilkeleri”. *Türk Geriatri Dergisi*, (9), 15-18.

Özata, M., Aalan, Ş. ve Mete, M. (2008). “Rasyonel ilaç kullanımının hasta güvenliğine etkileri: hekimlerin rasyonel ilaç kullanımına etki eden faktörlerin belirlenmesi”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (20), 529-542.

Parulekar, M., Mekoth, N., Ramesh, C.M. ve Parulekar, A. (2016). “Self-medication in Developing Countries a Systematic Review”, *Journal of Pharmaceutical Technology, Research and Management*, 4 (2), 103-127.

Pirinççi, E. ve Bozan, T. (2016). “Bir Üniversite Hastanesinde Çalışan Hemşirelerin Akılcı İlaç Kullanım Durumları”, *Fırat Medical Journal*, 21(3), 129-136.

Sibbald, B. (2002). “Twenty-Site study to assess adverse events in Canadian hospitals”. *Canadian Medical Association Journal*, (167), 181-187.

Toprak, S. (2013). “Hastanelerde akılcı ilaç kullanımına yönelik kalite çalışmalarının değerlendirilmesi”. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*, Okan Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul.

TÜİK, 2017, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, (Erişim Tarihi: 15.05.2017)

TÜRK ECZACILARI BİRLİĞİ (TEB), 2016, “Sağlık İlaç ve Eczacılık İstatistikleri Yıllığı”, http://dergi.tebeczane.net/public_html/kitaplar/saglikilacveeczacilikistatistikleriyilligi/2016_istatistikyilligi/html5/index.html?&locale=TRK, (Erişim Tarihi: 15.05.2017)

WORLD HEALTH ORGANİZATİON (WHO). (2002). “Promoting rational use of medicines: core components”. *WHO Policy Perspectives on Medicines* no5. WHO/EDM/2002.3.Geneva.

Sağlık Hizmetlerine Hizmet Kalitesi ve Hizmet Kalitesinin Servqual Yöntemi ile Ölçülmesine Yönelik Bir Uygulama

Dilara Şansel ARISOY*

Geliş Tarihi (Received: 27.03.2017 – Kabul Tarihi (Accepted): 13.07.2017

Öz

Hizmet sektörü bilgi, teknoloji, küreselleşme ve iletişimin hızlı gelişimi ile bugün önemli bir konumdadır. Hizmetlerin soyut olması, heterojen olması ve standardizasyonunun zor olması gibi sebeplerden dolayı müşteri beklenti ve algılarının tespit edilmesi bir hayli güçtür. Sağlık sektörü birincil ihtiyaçlarımıza dönük, her zaman varlığını sürdürecektir bir alandır. Bu yüzden bu alanda belli bir kalite standardının yakalanması ve müşteri tatmininin sağlanması son derece gereklidir.

Araştırmanın temel amacı, Niğde ilinde hizmet sunan 10 aile sağlığı merkezinde müşteri konumundaki hastaların sağlık hizmetlerinden beklentilerini ve bu hizmetlere yönelik algılarını tespit etmektir. Ayrıca sunulan hizmetin müşteri memnuniyet derecesini ölçmek ve hastaların cinsiyet, yaş, eğitim, sosyal güvence ve gelir durumları gibi demografik özelliklerinin beklenti ve algılamalar üzerine etkilerini ortaya koymaktır.

Çalışmada A. Parasuraman, V.A. Zeithaml ve L.L. Berry tarafından geliştirilen Servqual ölçeği kullanılmıştır. Servqual ölçeği bir ankettir. Uygulamada 500 katılımcıya anket yapılmıştır. Analiz sonucunda, boyutlar Servqual puanlarına göre yüksekten düşüğe doğru empati, güvenilirlik, güvence, heveslilik, fiziksel değerler şeklinde sıralanmıştır. Hesaplanan Servqual puanı hizmet kalitesinin oldukça yüksek olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Hizmet Kalitesi, Sağlık Hizmetleri Kalitesi, Servqual, Kalite Yönetimi, Algılanan Hizmet Kalite

* Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Üretim Yönetimi, e-posta: dilarasanselariso@gmail.com

Service Quality in The Healthcare Services and An Application to Measure Service Quality with Servqual Method

Abstract

The service sector became important with the rapid development of information technology, globalization and advances in digital communication. It is difficult to determine customer expectations and perceptions in services because of the fact the services are intangible, heterogeneous and difficulty of setting standards. Healthcare sector is growing rapidly and becoming an important part of the economy. It is therefore very important to set up quality standards in measuring service sector quality.

The main purpose of this study is to determine customer expectations of the patients in 10 family health centers in Niğde and perceptions of these patients after taking the healthcare service. In this way the degree of customer satisfaction is measured according to gender, education, social security and levels of income.

Seervqual scala developed by A. Parasuraman, V.A. Zeithaml and L.L. Berry is used in this study. The survey covers a sample of 500 patients. The dimensions of quality are measured by empathy, reliability, assurance, responsiveness and physical values. Servqual scores are calculated and service quality is interpreted according to scores.

Keywords: *Service Quality, Quality of Healthcare Services, Servqual, Quality Management, Perceived Services Quality*

Giriş

Dünyada ve ülkemizde yaşanan hızlı değişimler, teknolojik ilerlemeler, artan bilgi paylaşımı, istenilenin en iyisine en kalitelisine ulaşma arzusu gerek üretim gerekse hizmet sektörlerinin kendilerini geliştirmeyi zorunlu kılacak nedenlerden sadece birkaç tanesini oluşturmaktadır. Ekonomi içindeki payı günden güne artan hizmet sektörünün gelişimi, dünyada hızla geçiş yapılan şehirleşmeye, kamu alanındaki gelişmelere, teknolojinin akıl almaz süratine, küreselleşmeye, artan müşteri beklentilerine ve sonrasında ortaya çıkan kıyasıya rekabete bağlanabilir.

Hizmetlerin soyut olması, heterojen olması ve standardizasyonunun zor olması gibi nedenlerden dolayı müşteri beklenti ve algılarının tespit edilmesi bir hayli güçtür. Hizmet sektörünün en önemli kollarından biri olan sağlık hizmetleri birincil ihtiyaçlarımıza dönük ve her zaman varlığını sürdürecektir. Bu sebepten ötürü sağlık hizmetleri sunan gerek kamu kurumlarının gerekse özel kurumların bu alanda belirli bir kalite standardını yakalaması ve müşteri memnuniyetini sağlaması son derece önemlidir.

Sağlık kurumlarında kalitenin derecelendirilmesinde dış müşterilerin yani hastaların rolü çok büyüktür. Çünkü gerek personelle kurulan diyalogu, gerek personelin tedavi usul ve yaklaşımını, gerekse hastanenin fiziksel unsurlarının temizlik ve yeterliliğini dikkatli bir gözle inceleyen, dışarıdan tarafsız bir şekilde değerlendirebilen ve gün geçtikçe daha da bilinçlenen hastaların aldıkları hizmetten memnuniyet dereceleri, sağlık kurumlarında hizmet kalitesinin belirlenmesi ve artırılması çalışmalarında kullanılan temel ölçütlerdendir.

Bu çalışmada hizmet kalitesinin ölçülmesine yönelik olarak, müşteri beklenti ve algılarının tespiti üzerine inşa edilmiş ve birçok bilim adamı tarafından da kabul görmüş, Parasuraman, Zeithaml ve Berry tarafından geliştirilmiş Servqual Hizmet Kalitesi Ölçüm Modeli kullanılmıştır.

Birçok çalışma alanı için aktif bir yol gösterici ve kolay analizi ile birlikte net sonuçlar ortaya çıkaran Servqual Hizmet Kalitesi Ölçüm Modeli bir ankettir. Üç bölümden oluşan bu anket, sağlık hizmetlerine uyarlanmış ve Niğde ilinde faaliyet gösteren toplam 10 adet aile sağlığı merkezinde uygulanmıştır.

Çalışmanın amacı, sağlık sektöründe müşteri konumundaki hastaların sağlık hizmetlerinden beklentilerinin ve bu hizmetlere yönelik algılarının tespit edilmesi ve sunulan hizmetlerin hizmet kalitesi boyutları göz önüne alınarak müşteri memnuniyet derecesinin ölçülmesidir.

Uygulama aşaması sonrasında yapılan analizler, bilgi ve araştırmalar ışığında yorumlanmıştır.

1. Hizmet Kavramı ve Hizmet Kalitesi

1.1. Hizmet Kavramı ve Özellikleri

Ülkeler ekonomik yönden kalkındıkça hizmet sektörünün, sanayi ve tarım sektörleriyle oluşturdukları pastadan daha çok pay aldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu payın büyümesi, bize, o ülkenin gelişmişliği hakkında daha net bir bilgi verecektir. Hizmet alanında istihdamın artması, yeniliklerin yakından takip edilip; müşteri istek, ihtiyaç ve beklentilerine yönelik çalışmaların büyük bir titizlik ve özveriyle yapılması günümüzün olmazsa olmazları arasına girmiştir. Çünkü işletmelerin piyasada var olma ve bu varlığı sürdürebilme savaşları artık yalnızca maliyet avantajı, geniş pazar payı gibi maddelerle sınırlı kalmayıp ne kadar kaliteli, fark yaratan ve rağbet gören hizmetler sunduklarıyla çok yakından ilgilidir. Verilen hizmetin değerlendirilmesinde müşterinin o işletmeye karşı tutumunu etkileyecek güven, dürüstlük, güler yüzlülük gibi davranışsal boyutun da önemi yadsınamayacak kadar büyüktür.

Günümüzde hemen hemen tüm örgütler varoluş amaçlarını “hizmet vermek: halka, tüketiciye hizmet etmek” biçiminde ifade etmektedirler (Öztürk, 2007:3). Birçok ekonomik faaliyetin yerine getirilmesinde önemli bir role sahip olan hizmetler geniş bir yelpazeye sahiptirler. Danışmanlık, mühendislik, ulaştırma, yazılım, sağlık, eğitim, kişisel bakım üniteleri gibi birçok alan hizmet sektörünün içinde yer almaktadır (Taşkesenlioğlu, 2010:9). Böylesine geniş ve karmaşık yapısından dolayı hizmet kavramını tam anlamıyla açıklamak çok güçtür. Bu sebeple literatürde birçok tanım bulunmaktadır.

Kotler hizmeti; “Herhangi bir şeyin sahipliğiyle sonuçlanmayan ve temelde soyut olan, bir tarafın bir başkasına sunabildiği bir performans ya da eylemdir. Üretilmesi fiziksel bir ürüne bağlı olabilir ya da olmayabilir.” şeklinde tanımlamıştır (Kotler, 1997:467). Hizmet kavramını Amerikan Pazarlama Birliği “Bir malın satışına bağlı olmaksızın son tüketicilere ve işletmelere pazarlandığında istek ve ihtiyaç doygunluğu sağlayan ve bağımsız olarak tanımlanabilen eylemlerdir. ” olarak açıklamışlardır (Sevim, Akdemir ve Vatansever, 2008). Hizmetin başka bir tanımı da, tüketicilerin yaşantılarından kaynaklanan ve çoğunlukla fiziksel olmayan sorunlarını çözmeye yarayan ya da çözümünü kolaylaştıran sistemler, faaliyetler ve faydalar toplamıdır, şeklindedir (İslamoğlu, Candan, Haciefendioğlu ve Aydın, 2006:18).

Birbirinden farklı hizmet tanımlarının mevcut olması, hizmet kavramının geniş bir alanı kapsaması ile birlikte hizmeti mallardan ayıran birkaç ayırt edici özelliğinden kaynaklanmaktadır. Bu özellikler dokunulmazlık, stoklanamama, standardize edilememe, ayrılmazlık ve sahipliğin olmamasıdır. Hizmetin ayırt edici bu özellikleri aşağıda kısaca açıklanmıştır.

▪ Dokunulmazlık (Soyut olması)

Hizmetler yapıları icabı soyutturlar. Yani mallar gibi dokunulması, bir bütün olarak görülmesi mümkün değildir (Seyran, 2004:19). Dolayısıyla yalnızca hizmetin deneyimlenmesi yoluyla hizmet hakkında bir fikir sahibi olunabilir.

- **Stoklanamama (Dayanaksızlık)**

Dayanaksızlık, sunulan hizmetlerin depolanamayacağını, saklanıp daha sonra yeniden satılabilmesi olasılığını ve herhangi bir sebepten iadesinin imkansızlığını ifade eden bir özelliktir. Örneğin, bir restoranın boş kalan masaları, sinemada satılamayan biletler geri döndürülemeyecek, telafisi mümkün olmayan kayıplardır.

- **Standardize edilememe (Çeşitlilik)**

Hizmetler genellikle insanlar tarafından üretilen performanslar olduğu için aynı hizmetin iki ayrı sunumunun aynı olması olanaksızdır. Hizmetin her bir birimi aynı hizmetin diğer birimlerinden farklıdır (Öztürk, 2007:20). Gerek hizmet personeli gerekse müşteri algısı ve müşterilerin kendileri hizmette dalgalanmalara sebep olabilir (Eser, 2007:11).

- **Ayrılmazlık (Üretim ve tüketimin eş zamanlı olması)**

Hizmetin üretim ve tüketiminin eş zamanlı oluşu hizmeti alan müşterilerin üretime katılımını ve sürecin tam içinde yer aldıklarını ifade eder. Dolayısıyla hizmet sağlayıcının hizmet ürününü gerektiği biçimde sunması için yalnızca tek bir şansı bulunmaktadır (İçöz, 2005:48).

- **Sahipliğin Olmaması**

Malları satın alanlar aynı zamanda onların sahibi de olmaktadır. Ancak hizmetlerin sahiplenilmesi olası değildir. Yalnızca belli bir sürelerde o hizmetten yararlanma söz konusu olabilmektedir (Kozak, Özel ve Yüncü, 2011:9).

1.2. Hizmet Kalitesi

Kalite (Qualities) Latince “nasıl oluştuğu” anlamına gelen “qualis” kelimesinden gelmektedir. Esasta kalite sözcüğü hangi ürün ve hizmet için kullanılıyorsa, onun gerçekte ne olduğunu belli etmek amacı taşımaktadır. Kalite, genel olarak günlük konuşmalarda üstünlüğü ve iyiliği, diğer bir deyişle kaliteye konu olan ürün ve hizmetin iyi niteliklerinin olduğunu belirtir. Bu bakımdan kalite subjektif değerleri içermektedir (Şimşek, 2007:5). Kalitenin bu kişisel değerleri gelenekler, toplumsal yapı, eğitim seviyesi ve yaşam standardı gibi değişkenlere bağlı olarak değişecek ve dolayısıyla tüketicilerin kalite beklentileri farklılık gösterecektir.

Ishikawa kaliteyi dar anlamda “ürün kalitesi”, geniş anlamda “Kalite, iş kalitesi, hizmet kalitesi, iletişim kalitesi, proses kalitesi, işçiler, mühendisler, idareciler ve yöneticiler dahil insanların kalitesi, sistem kalitesi, firma kalitesi, hedeflerin kalitesi vb.dir.” şeklinde tanımlamıştır (Ishikawa, 1997:47).

Deming’in kalite tanımlarının ilki, işletmenin ürettiği ürün ve performansın kalite spesifikasyonlarına uygun olmasıdır, diğeri ise tüketicinin, işletmenin ürettiği ürün ya da hizmet hakkındaki yargısıdır, şeklindedir (Deming, 1998:137).

Kalite tanımı Feigenbaum'a göre ise, en düşük maliyetle müşteri tatmini sağlamak, şeklindedir (Akın, Çetin ve Erol, 1998:117).

Dünyada ve ülkemizde yaşanan hızlı değişimlere bağlı olarak daha iyiye sahip olabilme inancının perçinlenmesiyle artan beklentiler, üretim sektörünün yanında hizmet sektörünün de varlığını sürdürebilmesi ve rakiplerine karşı rekabet avantajı sağlayabilmesi açısından sektörün değişime uyum sağlaması gerekliliğini kaçınılmaz hale getirmiştir. Dolayısıyla hizmet işletmeleri verdikleri hizmetin kalitesini artırma yolunda daha fazla çaba harcamaya başlamışlardır.

Hizmet sektöründe kalite; müşterinin ihtiyaç ve beklentilerine uygunluk, sürekli başarı, sunulan hizmetin eksiksiz ve hatasız gerçekleştirilmesi, ölçülebilen ve değerlendirilebilen müşteri memnuniyeti ile doğru orantılı bir unsur olarak kabul edilmektedir (Murat ve Çelik, 2007).

Hizmet kavramının soyutluğundan kaynaklı nasıl birçok değişik tanım var ise, hizmet kalitesinin tanımının yapılmasında da farklı bakış açıları mevcuttur. Bu tanımlar şu şekildedir (Seyran, 2004:38):

- Robinson hizmet kalitesi tanımını, bir hizmetin üstünlüğü hakkındaki bir tavır veya global yargı şeklinde yapmıştır.
- Hizmet kalitesini Pride ve Ferrel, bir hizmetin müşterilerin beklentilerini nasıl karşıladığı ve aştığının algılanması olarak tanımlamıştır.
- Wild'in hizmet kalitesi yorumu, müşteri ihtiyaçlarına uygunluğun derecesi, şeklindedir.

Hizmet kalitesi soyut bir kavram olduğu için sunulan hizmeti deneyimlemeden kalite bazında derecelendirme yapmak oldukça güç olacaktır. Dolayısıyla henüz tecrübe edilmemiş bir hizmetten beklenenlerden çok, hizmet sunumu sırasında ve sonrasında algılananlar değerlendirmeye tabi tutulur. Bu yüzden kaynaklarda hizmet kalitesi kavramı daha çok algılanan hizmet kalitesi kavramıyla açıklanmaya çalışılmıştır.

Parasuraman, Zeithaml ve Berry algılanan hizmet kalitesini müşterinin beklentileri ve algılamaları arasındaki farklılığın derecesi ve yönü olarak tanımlamışlardır (Parasuraman, Zeithaml ve Berry, 1988). Lewis ve Booms'un algılanan hizmet kalitesi tanımı ise, sunulan hizmet düzeyinin müşteri beklentileriyle ne kadar iyi eşleştiğinin bir ölçüsüdür, şeklindedir (Parasuraman, Zeithaml ve Berry, 1985).

2. Sağlık ve Sağlık Hizmetleri Kavramı

Sağlık, yaşamımızı devam ettirebilmemizi sağlayan hususların en önemlisidir. Sağlık durumunun algılanması her ne kadar kültürden kültüre farklılık gösteriyor olsa da, tüm insanoğlunu ilgilendiren ortak bir kavram olması nedeniyle, sağlığın da evrensel bir tanımının yapılması gerekmektedir (Yalkın, 2010: 22). Sağlık 1946'da Dünya Sağlık Örgütü anayasasında, "Sağlık sadece hastalık ve sakatlığın olmayışı değil, beden, ruhen ve sosyal yönden tam iyilik halidir." şeklinde tanımlanmıştır (Kesgin ve Topuzoğlu, 2006). Dünya sağlık örgütünün yaptığı bu tanımda sağlık kavramının fiziksel, ruhsal ve sosyal sağlık gibi bir çok

boyuttan oluştuğu ve bu boyutların dengeli bir şekilde bir araya gelerek sağlıklı olma halinin sürdürülmesini sağlayan önemli değişkenler olduğu aşikârdır.

İnsan hayatında bu denli öneme sahip olan sağlık kavramının kalitesi ve seviyesinin artması için yapılan tüm çalışmalar sağlık hizmetleri kavramıyla açıklanabilir. Sağlık hizmetlerini Dünya Sağlık Örgütü (WHO) “Belirli sağlık kuruluşlarında değişik tip sağlık personelinin yararlanarak toplumun gereksinim ve isteklerine göre değişen amaçları gerçekleştirmek ve böylece kişilerin ve toplumun sağlık bakımını her türlü koruyucu ve tedavi edici etkinliklerle sağlamak üzere ülke çapında örgütlenmiş kalıcı bir sistemdir” şeklinde tanımlamıştır (Güllülü, Erciş, Işık ve Yapraklı, 2008:33).

Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun sağlık hizmetlerini, “İnsan sağlığına zarar veren çeşitli faktörlerin yok edilmesi ve toplumun bu faktörlerin tesirinden korunması, hastaların tedavi edilmesi, bedeni ve ruhi kabiliyet ve melekeleri azalmış olanların işe alıştırılması (rehabilitasyon) için yapılan tıbbi faaliyetlerdir.” şeklinde tanımlamıştır (Tengilimoğlu, Işık ve Akbolat, 2012: 72).

Bir başka tanıma göre sağlık hizmetleri, hastalıkların teşhis, tedavi ve rehabilitasyonu yanında, hastalıkların önlenmesi, toplum ve bireyin sağlık düzeyinin geliştirilmesi ile ilgili faaliyetler bütünü anlamına gelmektedir (Kavuncubaşı, 2000: 34).

Sağlık hizmetleri, insanların sağlığını yükseltme sorumluluğuna ek olarak, onları hastalığın finansal risklerine karşı korumak ve onları saygınlıkla tedavi etmek sorumluluklarına da sahiptirler. Sağlık hizmetleri böylece üç önemli amaca hizmet edecektir. Bunlar (Uğurluoğlu ve Çelik, 2005):

- Hizmet sunulan nüfusun sağlığını yükseltmek,
- İnsanların beklentilerine yanıt vermek,
- Hastalık ya da sağlığın maliyetlerine karşı finansal koruma sağlamaktır.

Sosyalleştirilmiş sağlık hizmetleri siteminde temel birim sağlık ocaklarıdır. Buralarda koruyucu ve birinci basamak iyileştirici hizmetler birlikte verilir. Bu hizmetler ana-çocuk sağlığı, aile planlaması, bulaşıcı hastalıklarla savaş, sağlık eğitimi, erken tanı, evde ve ayakta hasta tedavisi, ilk yardım, okul sağlığı, adli hekimlik, çevre sağlığı, esnaf denetimi, gıda kontrolü ve toplum kalkınmasına destektir (Öztek ve Kubilay, 2008: 303-304). İlaveten, sağlık ocakları hizmet verdiği nüfusun özelliklerini bilerek hizmet sunumunu gerçekleştirmesi gerekir. Bunun için bölge nüfusu hane halkı olarak sayılır, tek tek kaydı yapılır. Ve daha sonra o bölgedeki tüm nüfus hareketliliği ve bu nüfusun sağlık durumu sağlık ocağı tarafından yakından takip edilir (Sözen, 2003: 89).

2.1. Sağlık Hizmetlerinin Özellikleri

Hizmet kavramı anlatılırken ele alınan hizmetin özellikleri olan soyutluk, stoklanamama, standardize edilememe, üretim ve tüketimin eş zamanlılığı ve sahipliğin olmaması ilkeleri sağlık hizmetlerinin de özellikleri olmasıyla beraber, sağlık hizmetlerini diğer hizmetlerden ayıran kendine ait bir takım özellikler de mevcuttur.

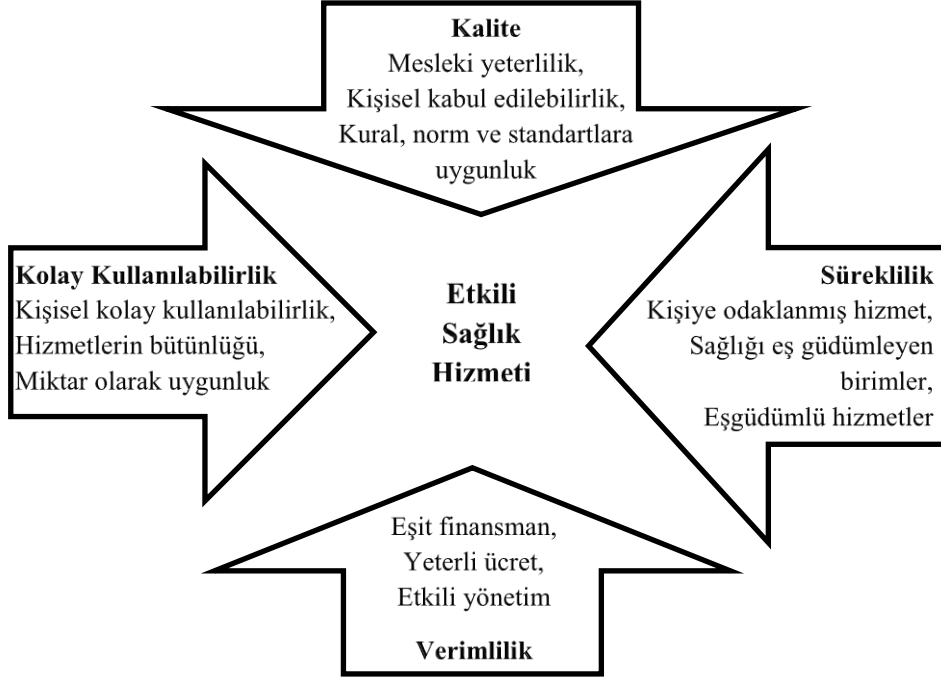
Bu özellikler şu şekilde sıralanabilir (Yerebakan, 2000: 47-50):

- Sağlık hizmetleri yüksek düzeyde profesyonel yeterlilik gerektirmektedir.
- Sağlık hizmetlerinin sonuçlarını diğer sektörlerde olduğu gibi kısa sürede görmek ve değerlendirmek mümkün değildir.
- Sağlık hizmetleri bünyesinde çok sayıda meslek grubu birlikte hizmet verir. Bunlara örnek olarak, teknik hizmetler (bakım-onarım, aydınlatma vb.), otelcilik hizmetleri (çamaşır, ütü, banyo vb.), eğitim ve araştırma hizmetleri verilebilir.
- Hastalıkların çok etkenli oluşu dolayısıyla hizmetler kişiye özgüdür ve standardize edilememektedir.
- Sağlık hizmetlerinde yapılan faaliyetlerin çoğu acil ve ertelenemeyecek özelliktedir.
- Sağlık hizmetlerinde farklı meslek grupları arasında “karşılıklı bütünüleyici bağımlılık” (reciprocal interdependence) yüksek düzeydedir. Yani farklı birimlerin koordinasyon içinde çalışması çok önemlidir. Çünkü bir noktadaki aksamadan kurumun/hizmetin tümü olumsuz etkilenecektir.
- Sağlık hizmetlerinde, hizmetin dolayısıyla gelirin belirleyici bölümünü oluşturan hekimlik fonksiyonları tümüyle denetlenebilir özellikte değildir.
- Sağlık hizmetlerinde yapılan işlemlerin yanlışlık ve belirsizliklere karşı toleransı oldukça dardır.
- Profesyonellere, mesleki bilgi ve deneyimleri, yönetime karşı otorite kazandırmaktadır.

Yukarıdaki özelliklere ek olarak (Tengilimoğlu, Işık ve Akbolat, 2012: 73-78):

- Sağlık hizmeti tüketimi rastlantısaldır. Yani sağlık hizmetlerine kimin, ne zaman, nerede ve ne kadar gereksinim duyacağı ile hangi hastalığa yakalanacağı öngörülemez.
- Sağlık hizmetinin ikamesi yoktur.
- Sağlık hizmetinin boyutunu ve kapsamını hizmetten yararlanan değil, hekim belirler.
- Sağlık hizmeti alan tüketicilerin davranışları irrasyoneldir. Çünkü tüketicinin sağlık hizmetleri hakkındaki bilgisinin sınırlılığı aldığı hizmetin kalitesini ölçme ve yaptığı harcamanın ekonomik olup olmadığını değerlendirme şansını ortadan kaldırmaktadır.
- Sağlık hizmetinden sağlanan doyum ve kaliteyi önceden belirlemek oldukça zordur.

- Sağlık hizmetlerinde, hizmet sunumunda garanti vermek söz konusu değildir. Bir enjeksiyon uygulamasında bile hayati tehlike söz konusu olabilir.

Şekil 1. Etkili bir sağlık hizmetinin temel özellikleri

Kaynak: Kavuncubaşı, 2000: 65.

Sağlık hizmetlerinin toplumsal anlamda etkili olabilmesi, yani toplumun sağlık statüsünde arzulan değişiklikleri yaratabilmesi için ayrıca bir takım özelliklere de sahip olması gerekmektedir. Bu özellikler Şekil 1’de gösterilmiştir. Üretilen ve sunulan sağlık hizmetlerinin bu özelliklerden herhangi birini taşıyamaması durumunda toplum ve birey sağlığı üzerinde arzulan etkileri yaratamayacağı söylenebilir (Kavuncubaşı, 2000: 64). Bir başka deyişle, bu özellikler birbirlerine çok sıkı bağlıdırlar ve halkın bir parçasının eksik, hatalı veya yetersiz olması etkili sağlık hizmeti verilebilmesine imkan vermeyecektir.

2.2. Sağlık Hizmetlerinde Kalite

21. yüzyılın başlarından itibaren sağlıkta kalite ve performans üzerine sürekli bir arayış içerisinde yeni yaklaşımlar geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Her ülke bu yeni uygulamaları kendi iç dinamikleri ile harmanlayarak sağlık sistemlerini iyileştirme çabası içerisine girmektedir. Bu uğraşın esas gayesi; kaliteli sağlık hizmetini etkili ve verimli olarak yani yüksek performansta sunabilmektir (Ünal, 2014).

Sağlık hizmetlerinde kalite anlayışını şekillendiren bir lider olan Donabedian, yüksek kaliteli hizmeti “hizmet sürecinin bütün kısımlarındaki beklenen kazançlar ve kayıplar dengesi hesaba katıldıktan sonra hastanın

iyilik halinin kapsamlı bir ölçüsünü en üst düzeye çıkarması beklenen hizmet” şeklinde tanımlamıştır (Kaya, 2005:3). Roemer ve Montoya-Aguilar sağlık hizmetlerinde kaliteyi “kullanılan kaynakların ve yapılan faaliyetlerin spesifik bir göstergesi olarak tanımlarken; Uz’a göre kaliteli bir sağlık hizmetinden söz edebilmek için gereken kaynakların verimli bir şekilde dağıtılması ve kullanılması, hizmetin etkili bir biçimde verilmesi, gerek kaynak dağıtımında gerekse hedef kitlenin hizmetler ulaşımında hakkaniyete özen gösterilmesi ve hizmet sunumu sırasında ve sonrasında hizmeti kullananların memnuniyetinin sağlanması gerekmektedir (İnternet: <http://www.merih.net>, 28.05.2016). Amerikan Tabipler Birliği (American Medical Association) 1984 yılında yüksek kaliteli hizmeti, yaşam kalitesini ve/veya süresini iyileştirmeye veya sürdürmeye sürekli olarak katkıda bulunan hizmet, şeklinde tanımlamıştır (Kaya, 2005:14).

Sağlık insan yaşamında olmazsa olmaz bir unsurken, sağlık kurumları da sağlıklı yaşama atılan adımda bir o kadar vazgeçilmez yapıdadırlar. Dolayısıyla insan hayatında bu denli öneme sahip sağlık kurum ve kuruluşlarının ve buralarda sunulan hizmetin birinci sınıf olmasının istenmesi gayet olağandır. Bu yüzden herhangi bir nedenden sağlık hizmeti almayı talep eden tarafın istek, ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanması ve eksiksiz hizmet sağlanması bir sağlık kurumunun yegâne görevidir.

3. Araştırma Yöntemi

3.1. Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı, sağlık sektöründe müşteri konumundaki hastaların sağlık hizmetlerinden beklentilerinin ve bu hizmetlere yönelik algılarının tespit edilmek ve sunulan hizmetin hizmet kalitesi boyutları göz önüne alınarak müşteri memnuniyet derecesini ölçerek hastaların cinsiyet, yaş, eğitim, sosyal güvence ve gelir durumları gibi demografik özelliklerinin beklenti ve algılamalar üzerine etkilerini ortaya koymaktır.

3.2. Araştırmanın Kapsam ve Kısıtları

Tezin uygulama kısmı için, Niğde ili merkezinde bulunan toplam 10 aile sağlığı merkezinde çalışılmıştır.

Yapılan çalışmanın daha sağlıklı sonuçlar verebilmesi için 18 yaş altındaki kişiler araştırma kapsamına alınmamıştır. Bununla beraber rahatsızlık, yaşlılık gibi sebeplerden ötürü soruları cevaplayabilecek uygunlukta olmayan hastaların yakınları anket çalışmasına dahil edilmiştir. Çalışmaya katılan hasta yakınları toplam anketlerin %36’sını oluşturmaktadır.

3.3. Araştırmanın Modeli

Çalışmada, müşteri konumundaki hastaların almak istedikleri hizmetten kalite beklentilerini ve algılamalarını saptayan ve bu yolla firma ve kurumlara hizmet kalitelerini yükseltme konusunda net, güvenilir ve gerçekçi bir rota çizen aynı zamanda hizmet kalitesi ölçümünde de en çok kullanılan model olan Servqual Ölçeği kullanılmıştır.

Parasuraman, Zeithaml ve Berry tarafından geliştirilmiş Servqual ölçeği, fiziksel boyut, güvenilirlik boyutu, heveslilik boyutu, güvence boyutu ve empati boyutu olmak üzere toplam beş boyuttan ve 22’şer adet beklenti ve algı sorusundan oluşmaktadır.

3.4. Veri Toplama Yöntemi

Çalışmada veri toplamak amacı ile anket yöntemi kullanılmıştır. Anketler, cevaplama oranının artırılması ve olası yanlış anlamalara anında müdahale edilebilmesi için hastalara birebir uygulamıştır.

Anketin birinci bölümünde Servqual ölçeğinin sağlık kurumlarına uyarlanan ve hasta beklentilerinin ölçülmesini amaçlayan 22 sorusu mevcuttur. Sorularda, hastalar tarafından anketin daha kolay algılanıp değerlendirilebilmesi amacıyla orijinal ankette kullanılan 7’li likert ölçeği yerine 5’li likert ölçeği kullanılmış olup; “1-Kesinlikle katılmıyorum ve 5-Kesinlikle katılıyorum” arası seçeneklerden oluşmaktadır. Bu bölümde hastalara mükemmel bir aile sağlığı merkezinin nasıl olması gerektiğine dair sorular sorulmuş ve hastaların bu sorulara ilişkin beklentilerini puanlandırmaları istenmiştir.

Hizmet kalitesi boyutları ile ilgili tanımlamaları içeren ikinci bölümde, aile sağlığı merkezleri ve sundukları hizmetlerin taşınması gereken özellikler beş maddede hastalara sunulmuş ve hastalardan bu beş maddeyi önceliklerine göre toplamı 100 puan olacak şekilde puanlandırmaları istenmiştir.

Anketin üçüncü bölümünde ise, birinci bölümde yer alan 22 soru hizmet alınan aile sağlığı merkezi için sorulmuş ve hastalardan bu özelliklerin o aile sağlığı merkezinde ne derece bulunduğu “1-Kesinlikle katılmıyorum ve 5-Kesinlikle katılıyorum” arası seçenekler vasıtasıyla belirtilmesi istenmiştir.

Literatürde sağlık alanında hizmet kalitesini ölçmeyi amaçlayan birçok çalışmada Parasuraman, Zeithaml ve Berry tarafından geliştirilen servqual ölçeği sağlık alanına uyarlanarak kullanılmıştır. Örneğin Devedakan ve Aksaraylı’nın 2003 yılında kaleme aldıkları makalenin sonuçlarına göre uygulama yapılan sağlık kurumunda en yüksek hasta algısı empati boyutuna ait olup söz konusu sağlık kurumundan hizmet alan hastalar için, ellerinden gelenin en iyisini yaparlar, şeklinde olmuştur. Araştırmaya dahil edilen hastalar önem derecesine göre hizmet kalitesi boyutlarını ise güvenilirlik, güven, heveslilik, fiziksel özellikler ve empati olarak sıralamışlardır. 2010 yılında Serkan Yalkın tarafından sağlık sektöründe hizmet kalitesini ölçmeyi amaçlayan tez çalışmasında da servqual ölçeği kullanılmış olup sağlık hizmetlerine uyarlanmıştır. Bu çalışmadan alınan sonuçlara göre katılımcıların en yüksek beklenti düzeyine sahip ifade, doğru teşhis konulması ve uygun tedavi uygulanması şeklinde olup; en yüksek algı düzeyine sahip ifade ise sağlık kurumunun hastalara zarar verebilecek etkenlere dikkat etme konusunda güven verebilmesi, şeklindedir. Söz konusu sağlık kurumundan hizmet alan hastalar önem derecesine göre hizmet kalitesi boyutlarını güvenilirlik, heveslilik, güvence, fiziksel varlıklar ve empati şeklinde sıralamışlardır. İlaveten uygulama yapılan sağlık kurumunda beklentiler ile algılamalar arasında büyük bir fark bulunmaması ile birlikte beklentilerin bütünüyle karşılanamadığı görülmüştür. Parasuraman, Zeithaml ve Berry tarafından geliştirilen servqual ölçeğinin sağlık alanına

uyarlanarak kullanıldığı bir başka tez çalışması Murat Mirza'ya aittir. Bu çalışmaya ait en yüksek beklenti düzeyi 4.63 puan ile çalışanların düzenli olduğu şeklinde ve en yüksek algı puanının ise 4.30 puan ile kayıtların düzenli şekilde tutulduğu yönündedir. Beklenti ve algılamalar arasında büyük farklar olmaması ile birlikte beklentilerin tam olarak karşılanamadığı görülmektedir.

3.5. Örnekleme Yöntemi

Uygulama Niğde il merkezinde bulunan toplam 10 adet aile sağlığı merkezinde yapılmıştır. Örneklem seçiminde basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmış olup, rastsal olarak her aile sağlığı merkezinden 50 kişi olmak üzere toplamda 500 adet anket birebir hastalara uygulanmıştır. Analizler %95 güven aralığında, 0,05 hata oranı ile yapılmıştır.

Araştırma 13 Haziran 2016 - 1 Temmuz 2016 tarihleri arasında 2 Nolu Dr. Hüseyin Ülkü Aile Sağlığı Merkezi, Hidayet Okay Aile Sağlığı Merkezi, Hüdavent Hatun Aile Sağlığı Merkezi, 3 Nolu Dr. Doğan Baran Aile Sağlığı Merkezi, 4 Nolu Şehit Uzm. Çvş. Kenan Erdem Aile Sağlığı Merkezi, AÇS ve AP Aile Sağlığı Merkezi, Niğde Evleri Aile Sağlığı Merkezi, Şehit Kahraman Çelikbaş Aile Sağlığı Merkezi, 7 Nolu Belma ve Mümtaz Çankaya Aile Sağlığı Merkezi, Halk Sağlığı Laboratuvarı Aile Sağlığı Merkezi'nden hizmet alan kişileri kapsamaktadır.

4. Bulgular ve Değerlendirme

Bu bölümde araştırmaya katılan hastaların demografik özellikleri ile ilgili istatistikler verilmiştir. Araştırmanın uygunluk ve güvenilirlik analizlerinin sonuçları ve değerlendirmeleri sonrasında çalışmanın yapıldığı 10 aile sağlığı merkezine ait hizmet kalitesi puanları (SP) hesaplanmıştır. Son olarak öne sürülen hipotezler test edilmiş ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

Tezin uygulamasından elde edilen verilerin analizlerinde Microsoft Office Excel 2010 ve IBM SPSS Statistics 20 (Statistical Program for Social Sciences) programlarından yararlanılmıştır.

4.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcıların demografik bilgilerinin dağılımı frekans analizi ile incelenmiştir.

Çizelge 1. Katılımcıların demografik özellikleri

		Frekans	Yüzde %
Cevaplayan	Hasta	320	64,0%
	Hasta Yakını	180	36,0%
Cinsiyet	Kadın	286	57,2%
	Erkek	214	42,8%
Yaş	18-25	135	27,0%
	26-30	70	14,0%
	31-35	57	11,4%
	36-40	74	14,8%
	41-50	82	16,4%
	51-60	57	11,4%
	61 yaş ve üstü	25	5,0%
Eğitim Düzeyi	Okur-Yazarlık yok	14	2,8%
	İlköğretim	116	23,2%
	Lise	174	34,8%
	Üniversite	182	36,4%
	Y.Lisans/Doktora	14	2,8%
Sosyal Güvence	SGK	463	92,6%
	Yeşil Kart	22	4,4%
	Özel Sigorta	15	3,0%
Aylık Gelir	1000 TL ve altı	53	10,6%
	1001-1500 TL	132	26,4%
	1501-2000 TL	79	15,8%
	2001-2500 TL	49	9,8%
	2501-3000 TL	97	19,4%
	3001 TL ve üstü	90	18,0%

Araştırmaya katılanların %64'ü (320 kişi) hasta ve %36'sı (180 kişi) hasta yakınıdır. Araştırmaya katılan hastaların %57'si (286 kişi) kadın ve %43'ü (214 kişi) erkektir. Hastaların sosyal güvenceleri incelendiğinde, %92,6'sının (463 kişi) SGK'ya, %4,4'ünün (22 kişi) yeşil karta ve %3'ünün de (15 kişi) özel sigortaya tabi olduğu belirlenmiştir.

4.2. Güvenilirlik Analizi

Güvenilirlik analizinin ifadesi olan alfa (α) katsayısı 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır. Analiz sonucunda elde edilecek α katsayısı 1'e ne kadar yakın ise anketin güvenilirlik derecesi o kadar yüksektir.

Araştırma için güvenilirlik analizi hem kalite beklentisi soruları hem de kalite algısı soruları için yapılmıştır.

Çizelge 2. Güvenilirlik analizi

	Cronbach's Alpha	N	N of Items
Kalite Beklentisi	,964	500	22
Kalite Algısı	,948	500	22

4.3. Uygunluk Analizleri

Hair ve arkadaşlarına göre, verilerin uygunluklarının kanıtlanması için üç ayrı teste tabi tutulması gerekir. Bu testler verilerin şekilsel olarak incelenmesini, çarpıklık - basıklık açısından incelenmesini ve Kolmogorov - Smirnov testini içermektedir (Serbest, 2006:54). Verilerin şekilsel olarak incelenmesi araştırmacılara veriler hakkında genel bir bilgi sağlarken, verilerin programa doğru bir şekilde girilip girilmediğini göstermesi açısından önemlidir. Bu inceleme sonucunda verilerin programa girişinde herhangi bir hata olmadığı gözlenmiştir. Çarpıklık (Skewness) ve Basıklık (Kurtosis) Testi, analize dahil edilen algılama ile ölçülen verilerin normal dağılım eğrisinde nasıl bir davranış sergilediklerini göstermektedir. Çarpıklık ve basıklık katsayılarının ± 2 saçılımı normal olarak değerlendirilir. Analize tabi tutulan algı sorularının yalnızca biri dışında bütün değerlerin ± 2 saçılımına uygun olduğu görülmüştür. Kolmogorov - Smirnov Testi, rastgele elde edilmiş örnek bir verinin belirli bir dağılıma (uniform, normal veya poison) uyup uymadığını test etmek amacıyla kullanılır ve prensip olarak Kolmogorov - Smirnov Testi örnek verinin kümülatif dağılım fonksiyonunun öne sürülen kümülatif dağılım fonksiyonuyla karşılaştırılması esasına dayanır (İnternet: <http://www.istatistikanaliz.com>, 20.08.2016). Yapılan test sonucu çıkan anlamlılık (Sig.(2-tailed)) değeri 0,05'in altında olması gerekir. Eğer değer 0,000 ise verilerin anlamlılığı oldukça yüksek demektir. Hem kalite beklentisi hem kalite algısı için yapılan analizler sonucu bütün değerler 0,000 çıkmıştır. Dolayısıyla verilerin anlamlılığının oldukça yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

4.4. Servqual Puanlarının Hesaplanması

Parasuraman, Zeithaml ve Berry tarafından geliştirilen servqual ölçeğinde hizmet kalitesi, hastaların kalite beklentisi ve kalite algısı sorularına verdikleri puanların arasındaki farkın hesaplanması yoluyla belirlenmektedir.

Araştırmada 5'li likert ölçeği kullanılmış olması dolayısıyla beklenti ve algı puanları arasındaki fark -4 ile +4 arasında değerler olacaktır. Araştırma modelinde bahsedildiği üzere beklenti puanı ile algı puanı birbirine eşit ise yani farkları 0 ise aile sağlığı merkezinin hasta beklentilerini karşıladığı ve hastaya beklentileri doğrultusunda doyurucu bir hizmet sunduğu sonucuna ulaşılabilecektir. Servqual puanının 0'dan büyük olduğu durumda, sözü geçen aile sağlığı merkezinde, hastanın beklentilerinin üzerinde bir hizmet verildiği ve hastanın aldığı hizmetten ziyadesiyle memnun olduğu sonucuna varılırken; ideal bir kalite anlayışının

benimsenmiş olduğu aşikârdır. Servqual puanının 0'dan küçük olması halinde ise varılacak sonuç; hasta beklentilerinin karşılanamamış olmasıdır; dolayısıyla eksik, yetersiz ve özensiz bir hizmet anlayışından bahsetmek mümkündür.

Bu açıklamalara ilaveten, servqual puanının 0'dan ne derece büyük ya da ne derece küçük olduğunun da bir hayli önemi vardır. Puanın -4 olması ile -1 olması arasında yorum farkı olacak ve bu fark araştırmacıya, beklentilerin ne oranda karşılanmadığı aksi durumda ise beklentilerin ne oranda karşılandığı hakkında fikir verecektir.

Söz konusu 22 soru için hesaplanan Servqual puanları incelendiğinde en büyük farkın -1,16 puan ile “Ek hizmet alanlarının (bekleme salonu vb.) kullanışlı olması (Y14)” ifadesinde olduğu saptanmıştır. Bu puan, çalışmaya konu edilen aile sağlığı merkezlerinde hizmet kalitesi açısından en düşük kalite düzeyinin bu ifadeye ait olduğunu ve -1,16'lık fark ile algıların beklentiyi karşılayamadığını göstermektedir. Çalışmada en küçük fark ise -0,21 puana sahip olan “Hastaların hastalıkları ile ilgili özel bilgilerinin izinsiz olarak başkalarıyla paylaşılmaması (Y18)” ifadesidir. Hem bu iki ifade açısından hem de geriye kalan diğer 20 ifadeden elde edilen puanlar sonucunda, sorun teşkil edecek kadar büyük bir farkın olmaması ile birlikte hastaların beklentilerinin bütünüyle karşılamadığı sonucuna varılmıştır.

Boyutlar bazında Servqual puanları incelendiğinde ise; en büyük boşluğun -0,83'lük bir fark ile Fiziksel Değerler boyutunda, en küçük farkın ise -0,41 puan ile Empati boyutunda olduğu saptanmıştır. Puanlar Çizelge 3'de ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

Çizelge 3. Kalite beklentisi ve kalite algısı ortalamaları ile servqual puanları

Hizmet Kalitesi Boyutları	Bağımlı Değişkenler	Beklenti Puanları Ortalaması O _B	Algı Puanları Ortalaması O _A	Servqual Puanları O _A -O _B	Boyutlar Bazında Servqual Puanları
Fiziksel Değerler	Y ₁ 1	4,69	3,60	-1,09	-0,83
	Y ₁ 2	4,82	4,51	-0,31	
	Y ₁ 3	4,86	4,12	-0,74	
	Y ₁ 4	4,79	3,62	-1,16	
Güvenilirlik	Y ₁ 5	4,82	4,41	-0,41	-0,42
	Y ₁ 6	4,83	4,37	-0,46	
	Y ₁ 7	4,82	4,44	-0,38	
	Y ₁ 8	4,87	4,46	-0,41	
	Y ₁ 9	4,84	4,38	-0,46	
Heveslilik	Y ₁ 10	4,79	4,34	-0,45	-0,50
	Y ₁ 11	4,82	4,33	-0,49	
	Y ₁ 12	4,77	4,30	-0,47	
	Y ₁ 13	4,80	4,19	-0,61	
	Y ₁ 14	4,84	4,37	-0,47	
Güvence	Y ₁ 15	4,85	4,44	-0,40	-0,43
	Y ₁ 16	4,71	4,21	-0,50	
	Y ₁ 17	4,83	4,23	-0,60	
	Y ₁ 18	4,84	4,63	-0,21	
Empati	Y ₁ 19	4,73	4,37	-0,36	-0,41
	Y ₁ 20	4,79	4,39	-0,40	
	Y ₁ 21	4,64	4,21	-0,43	
	Y ₁ 22	4,77	4,30	-0,47	

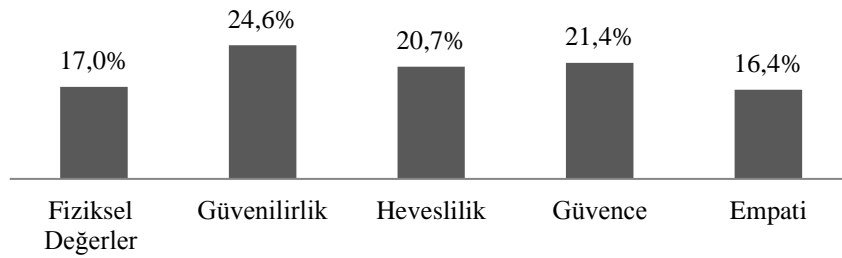
Çizelge 3 incelendiğinde en yüksek beklenti düzeyinin 4,87 puan ile “Doktor ve hemşirelerin yapacağı tıbbi müdahalelerin yerinde ve güvenilir olması (Y₁8)” ve en düşük beklenti düzeyinin ise 4,64 puan ile “Personelin, hastaların özel istek ve ihtiyaçlarına duyarlı olması (Y₁21)” olduğu görülmüştür. Dolayısıyla aile sağlığı merkezinde hizmet alan hastaların sağlık durumunu ve kuruma olan güvenini doğrudan etkileyecek olan teşhis ve tedavinin yerinde ve güvenilir olması beklentisinin yüksek bir değere sahip olması öngörülen bir sonuçtur. En düşük beklenti düzeyine sahip olan, hastaların özel istek ve ihtiyaçlarına duyarlı olunması ifadesi ise hastalar gözünde aile sağlığı merkezinin doğru teşhis koyup, yerinde ve güvenilir tıbbi müdahaleler gerçekleştirmesinin, özel istek ve ihtiyaçların karşılanmasından çok daha mühim olduğu gerçeğini ortaya koymuştur. Dolayısıyla hastaların beklentisinin, hastalık durumunun ortadan kaldırılması ile ilişkili parametrelerde yoğunlaştığı saptanmıştır.

Kalite algısı ifadelerine verilen puanların ortalaması incelendiğinde ise en yüksek algı düzeyini 4,63 puan ile “Hastaların hastalıkları ile ilgili özel bilgilerinin izinsiz olarak başkalarıyla paylaşılmaması (Y₁18)” ve bunu 4,46 puan ile takip eden “Doktor ve hemşirelerin yaptığı tıbbi müdahalelerin yerinde ve güvenilir olması

(Y₁₈)” ifadelerinin oluşturduğu görülmüştür. En düşük algı düzeyine ise 3,60 puan ile “Modern cihaz ve ekipmanlara sahip olunması (Y₁₁)” ifadesi sahiptir. Bu durum, adı geçen aile sağlığı merkezlerindeki personelin yaptığı tıbbi müdahalenin güvenilir ve uygun olduğu aynı zamanda hasta bilgilerinin paylaşılması konusunda da titiz davranarak yüksek kalite algısını oluşturduğunu gösterirken; modern ve yeterli ekipmana sahip olma konusunda diğer parametrelere göre daha düşük kalite algısına sahip oldukları saptanmıştır.

Söz konusu 22 soru için hesaplanan Servqual puanları incelendiğinde en büyük farkın -1,16 puan ile “Ek hizmet alanlarının (bekleme salonu vb.) kullanışlı olması (Y₁₄)” ifadesinde olduğu saptanmıştır. Bu puan, çalışmaya konu edilen aile sağlığı merkezlerinde hizmet kalitesi açısından en düşük kalite düzeyinin bu ifadeye ait olduğunu ve -1,16’lık fark ile algıların beklentiyi karşılayamadığını göstermektedir. Çalışmada en küçük fark ise -0,21 puana sahip olan “Hastaların hastalıkları ile ilgili özel bilgilerinin izinsiz olarak başkalarıyla paylaşılması (Y₁₈)” ifadesidir. Hem bu iki ifade açısından hem de geriye kalan diğer 20 ifadeden elde edilen puanlar sonucunda, sorun teşkil edecek kadar büyük bir farkın olmaması ile birlikte hastaların beklentilerinin bütünüyle karşılamadığı sonucuna varılmıştır.

Kalite beklentisi ve kalite algısı ifadelerine verilen puanlar ile boyutlar bazında elde edilen Servqual puanları, sunulan hizmetin kalitesinin seviyesi hakkında aile sağlığı merkezlerinin yönetimine iyileştirilmesi gereken hizmetler hakkında bilgi sağlamaktadır. İyileştirme çalışmalarına nereden başlanması gerektiği konusunda önceliklerin belirlenmesi de bu aşamada büyük önem arz etmektedir. Hangi hususlara öncelik verilmesi gerektiğini doğru bir şekilde belirleyebilmek için, hastaların hizmet kalitesi boyutlarına verdikleri önem derecesinin de değerlendirmeye alınması gerekmektedir. Grafik 1’de boyutların önem derecelerine göre ağırlıkları on aile sağlığı merkezini de içine alan grafikte gösterilmiştir.

Grafik 1. Hizmet kalitesi boyutlarının önem derecelerine göre ağırlıkları

Araştırmaya katılan hastaların hizmet kalitesi boyutlarına verdikleri önem derecelerinin incelenmesi sonucunda, en büyük önceliği güvenilirlik boyutuna verdikleri ve bunu sırasıyla güvence, heveslilik, fiziksel değerler boyutu ile empati boyutunun takip ettiği görülmüştür. En fazla ağırlığın güvenilirlik, güvence ve heveslilik boyutlarına verilmiş olması uygulamanın sağlık sektöründe yapılması dolayısıyla en ufak bir hatanın bile telafisinin olmayışından kaynaklanmaktadır.

4.5. Hipotez Testleri ve Değerlendirme

Hipotezlerin test edildiği bu bölümde verilerin değerlendirilmesinde SPSS 20.0 Paket Programı %95 güven aralığında kullanılmıştır. %5 hata payı için anlamlılık değeri 0,05'ten büyük ise H0 kabul edilmiş; 0,05'ten küçük ise H0 reddedilmiştir. Kolmogorov-Smirnov testi sonucu 0,000 çıkmıştır. Dolayısıyla değişkenlerin parametrik dağılıma uymadığı anlaşılmıştır. Bu bakımdan ikili bağımsız örneklemelerin analizinde Mann-Whitney U Testi ve çoklu bağımsız örneklemelerin analizinde ise Kruskal Wallis H testi kullanılmıştır. Yapılan bu testler sonucunda ise anlamlılık (Asymp. Sig.) değerleri yorumlanmıştır.

H_0^1 : Algılanan hizmet kalitesi hasta ve hasta yakınına göre farklılık göstermemektedir.

H_1^1 : Algılanan hizmet kalitesi hasta ve hasta yakınına göre farklılık göstermektedir.

Çizelge 4. Algılanan hizmet kalitesinin hasta ve hasta yakınına göre anlamlılığı

Ranks				
	AnketiCevaplayan	N	Mean Rank	Sum of Ranks
Algılanan Hizmet Kalitesi	Hasta	320	240,30	76895,50
	Hasta yakını	180	268,64	48354,50
	Total	500		

Mann-Whitney U Test	
	Algılanan Hizmet Kalitesi
Mann-Whitney U	25535,500
Z	-2,111
Asymp. Sig. (2-tailed)	,035

Anketi cevaplayana göre aile sağlığı merkezinden hizmet alan hastaların algıladıkları hizmet kalitesinde fark olup olmadığını belirlemek amacı Mann-Whitney U testi uygulanmıştır. Bu analizin sonucu Çizelge 4'de gösterilmiştir. Çizelgede görüldüğü üzere anlamlılık değeri 0,05'ten küçük çıkmıştır. Dolayısıyla H0 yani algılanan hizmet kalitesinin anketi cevaplayana göre farklılık göstermediği hipotezi reddedilmiş, hasta yakınlarının algıladıkları hizmet kalitesinin daha yüksek olduğu anlaşılmıştır.

H_0^2 : Algılanan hizmet kalitesi cinsiyete göre farklılık göstermemektedir.

H_1^2 : Algılanan hizmet kalitesi cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

Çizelge 5. Algılanan hizmet kalitesinin cinsiyete göre anlamlılığı

Ranks				
	Cinsiyet	N	Mean Rank	Sum of Ranks
Algılanan	Kadın	286	254,84	72883,00
Hizmet	Erkek	214	244,71	52367,00
Kalitesi	Total	500		

Mann-Whitney U Test

	Algılanan Hizmet Kalitesi
Mann-Whitney U	29362,000

Cinsiyete göre aile **Z** sağlığı merkezinden
 hizmet alan hastaların **Asymp. Sig. (2-tailed)** ,437 algıladıkları hizmet

kalitesinde fark olup olmadığını belirlemek amacı ile Mann-Whitney U testi uygulanmıştır. Analizin sonucu Çizelge 5’de gösterilmiştir. Buna göre H_0 yani algılanan hizmet kalitesinin cinsiyete göre farklılık göstermediği hipotezi reddedilememiştir.

H_0^3 : Algılanan hizmet kalitesi yaş gruplarına göre farklılık göstermemektedir.

H_1^3 : Algılanan hizmet kalitesi yaş gruplarına göre farklılık göstermektedir.

Çizelge 6. Algılanan hizmet kalitesinin yaş gruplarına göre anlamlılığı

Ranks			
	Yaş	N	Mean Rank
	18-25	135	222,65
	26-30	70	225,99
Algılanan	31-35	57	252,70
Hizmet	36-40	74	283,14
Kalitesi	41-50	82	252,82
	51-60	57	259,02
	61 yaş üstü	25	340,88
	Total	500	

Kruskal Wallis Test

	Algılanan Hizmet Kalitesi
Chi-Square	20,944
Df	6
Asymp. Sig.	,002

Yaş gruplarına göre aile sağlığı merkezinden hizmet alan hastaların algıladıkları hizmet kalitesinde fark olup olmadığını belirlemek amacı ile Kruskal Wallis H testi yapılmıştır. Analiz Çizelge 6’de gösterilmiştir. Buna göre H₀ yani algılanan hizmet kalitesinin yaş gruplarına göre farklılık göstermediği hipotezi reddedilmiştir. Sırasıyla 61 yaş üstü, 36-40 yaş arası ve 51-60 yaş arası hastaların, gene sırasıyla 18-25 yaş arası, 26-30 yaş arası, 31-35 yaş arası ve 41-50 yaş arası hastalara göre algıladıkları hizmet kalitesinin daha yüksek olduğu anlaşılmıştır.

H₀⁴ : Algılanan hizmet kalitesi eğitim düzeyine göre farklılık göstermemektedir.

H₁⁴ : Algılanan hizmet kalitesi eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir.

Çizelge 7. Algılanan hizmet kalitesinin eğitim düzeyine göre anlamlılığı

Ranks			
	Eğitim Düzeyi	N	Mean Rank
Algılanan Hizmet Kalitesi	Okur-yazarlık yok	14	286,21
	İlköğretim	116	286,41
	Lise	174	246,22
	Üniversite	182	229,03
	Y.Lisans/Doktora	14	249,54
Total		500	
Kruskal Wallis Test			
	Algılanan Hizmet Kalitesi		
Chi-Square	12,262		
Df	4		
Asymp. Sig.	,016		

Eğitim düzeyine göre aile sağlığı merkezinden hizmet alan hastaların algıladıkları hizmet kalitesinde fark olup olmadığını belirlemek amacı ile Kruskal Wallis H testi yapılmıştır. Analiz Çizelge 7’te gösterilmiştir. Buna göre H₀ yani algılanan hizmet kalitesinin eğitim düzeyine göre farklılık göstermediği hipotezi reddedilmiş, okur-yazar olmayan hastalar ile ilköğretim düzeyinde eğitime sahip hastaların, sırasıyla üniversite, lise ve yüksek lisans/doktora eğitimi almış hastalara oranla algıladıkları hizmet kalitesinin daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

H_0^5 : Algılanan hizmet kalitesi sosyal güvence faktörüne göre farklılık göstermemektedir.

H_1^5 : Algılanan hizmet kalitesi sosyal güvenceye faktörüne göre farklılık göstermektedir.

Çizelge 8. Algılanan hizmet kalitesinin sosyal güvenceye göre anlamlılığı

Ranks			
	SosyalGüvence	N	Mean Rank
Algılanan	SGK	463	248,47
Hizmet	Yeşil kart	22	310,05
Kalitesi	Özel sigorta	15	225,93
	Total	500	

Kruskal Wallis Test	
	Algılanan Hizmet Kalitesi
Chi-Square	4,287
Df	2
Asymp. Sig.	,117

Sosyal güvenceye göre aile sağlığı merkezinden hizmet alan hastaların algıladıkları hizmet kalitesinde fark olup olmadığını belirlemek amacı ile Kruskal Wallis H testi yapılmıştır. Analiz Çizelge 8’de gösterilmiştir. Çizelgeye göre anlamlılık değeri 0,05’ten büyük çıkmıştır. Dolayısıyla H_0 yani algılanan hizmet kalitesinin sosyal güvence faktörüne göre değişiklik göstermediği hipotezi reddedilememiştir.

H_0^6 : Algılanan hizmet kalitesi aylık gelire göre farklılık göstermemektedir.

H_1^6 : Algılanan hizmet kalitesi aylık gelire göre farklılık göstermektedir.

Çizelge 9. Algılanan hizmet kalitesinin aylık gelire göre anlamlılığı

Ranks			
	AylıkGelir	N	Mean Rank
Algılanan Hizmet Kalitesi	1000TL ve altı	53	245,28
	1001-1500TL	132	267,60
	1501-2000TL	79	226,53
	2001-2500TL	49	276,09
	2501-3000TL	97	244,95
	3001TL ve üstü	90	241,58
	Total	500	

Kruskal Wallis Test	
	Algılanan Hizmet Kalitesi
Chi-Square	6,152
df	5
Asymp. Sig.	,292

Aylık gelire göre aile sağlığı merkezinden hizmet alan hastaların algıladıkları hizmet kalitesinde fark olup olmadığını belirlemek amacı ile Kruskal Wallis H testi yapılmıştır. Analiz Çizelge 9’de gösterilmiştir. Çizelgeye göre anlamlılık değeri 0,05’ten büyük çıkmıştır. Dolayısıyla H_0 yani algılanan hizmet kalitesinin aylık gelire göre farklılık göstermediği hipotezi reddedilememiştir.

Algılanan hizmet kalitesinin demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediğini bulmayı amaçlayan hipotez testlerinin sonuçları incelendiğinde; cinsiyet, sosyal güvence ve aylık gelir ile algılanan hizmet kalitesi arasında bir fark görülmemiştir. Bununla birlikte algılanan hizmet kalitesi, anketi cevaplayana, yaşa ve eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermiştir.

SONUÇ

Gelişen teknoloji ve değişen yöntemlerin faaliyete geçirilmesi hizmet sektörünün gelişiminde çok önemli bir rol oynamaktadır. Müşteri istek ve ihtiyaçları doğrultusunda arzu edilen niteliklere sahip olan hizmetlerin ömrünün daha uzun olacağı yadsınamaz bir gerçektir. Hizmet sektörü içinde yer alan sağlık hizmetleri ise diğer hizmet alanlarına kıyasla daha fazla dikkat, özveri ve emek gerektiren bir alan olduğu için yüksek derecede güvenilirliğe sahip olmalıdır. Çünkü sağlık hizmetleri insan sağlığı ile doğrudan ilişkili bir alandır ve yapılacak bir hata veya olası bir dikkatsizlik hastada kalıcı bir hasara yol açabileceği gibi ölümle

sonuçlanma riskini de beraberinde getirmektedir. Bu sebepten ötürü sağlık hizmetleri büyük bir özen gerektirir. Dolayısıyla diğer hizmetlere oranla sağlık hizmeti sunumu çok daha yüksek kalite standartlarına sahip olmalıdır.

Sağlık hizmeti sunan kurumlarda ve araştırmaya konu olan aile sağlığı merkezlerinde görev alan gerek doktorların gerek hemşirelerin gerekse diğer hizmet personelinin, hastanın güven ve sevgisini kaybetmemeleri için doğru bir yönetim anlayışı ile beklentileri karşılamaya yönelik çalışmalar yapmaları gerekmektedir. Bunun yolu da etkili bir kalite yönetim sisteminin kurulmasından geçmektedir. Kalite iyileştirme çalışmalarının ilk adımı mevcut durumun tespit edilmesidir. Mevcut durumun tespiti, müşterilerin sunulan hizmeti değerlendirmesi yoluyla yapılır. Bu adım işletmeye ya da kuruma iyileştirme çalışmalarına nereden başlanacağını gösterdiği gibi uygulanan yöntemin sonuçları elde edildiğinde ne kadar bir ilerleme sağlandığının da bilgisini verecektir. Dolayısıyla bu tez çalışması, söz konusu aile sağlığı merkezlerinde kalite iyileştirme çalışmalarına bir yön verilmesi ve dikkat edilmesi gereken hususların belirlenmesi açısından önemlidir.

Niğde ilinde hizmet veren on adet aile sağlığı merkezinde sunulan hizmetin kalitesini ölçmeyi amaçlayan bu çalışmada, uygulama sonucu elde edilen veriler analiz edilerek Servqual puanları hesaplanmış ve sunulan hizmetlere verilen bu puanların hastaların demografik özellikleri ile ilişkileri incelenmiştir. Beklentilerin tamamını karşılamaya oldukça yakın olan söz konusu aile sağlığı merkezlerinde yapılan incelemeler neticesinde en düşük hizmet kalitesine sahip alanın fiziksel değerler olduğu tespit edilmiştir. Bekleme salonu ve tedavi odaları gibi ek hizmet alanları başta olmak üzere bütün fiziksel koşulların gözden geçirilmesi gerektiği sunucuna varılmıştır.

Aile sağlığı merkezlerinden hizmet alan hastaların en önem verdikleri kalite boyutlarının güvenilirlik ve güvence boyutları olduğu belirlenmiştir. Ancak çok belirgin bir fark olmaması ile birlikte en yüksek kalite algısının ise empati ve güvenilirlik boyutunda olduğu görülmüştür. Bu sebeple aile sağlığı merkezlerinin yönetiminin güvence boyutu içinde yer alan hususlar üzerinde iyileştirme çalışmaları yapması gerekmektedir.

Sonuç olarak, beklentileri karşılama konusunda oldukça başarılı olan on adet aile sağlığı merkezinin bu zamana kadar yaptıkları kalite çalışmalarına ara vermeden devam etmesi, yapılan uygulama sonunda çıkan sonuçlar ışığında, belirtilen noktalarda iyileştirmeler yapması ve ilerleyen dönemlerde tekrar hizmet kalitesi ölçümü yaptırarak gelişimi takip etmesi tavsiye edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akın, B., Çetin, C., Erol, V. (1998). *Toplam kalite yönetimi ve ISO 9000 kalite güvence sistemi*. (1. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 117.
- Deming, E.W. (1998). *Krizden çıkış*. (2. Baskı). İstanbul: KalDer Yayınları, 137.
- Eser, Z. (2007). *Hizmetlerde pazarlama iletişimi*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 11.
- Güllülü, U., Erciş, A., Ünal, S., Yapraklı, Ş. (2008). *Sağlık hizmetlerinde müşteri memnuniyeti*. (1. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık, 33.
- Ishikawa, K. (1997). *Toplam kalite kontrol*. (2. Baskı). İstanbul: KalDer Yayınları, 47.
- İçöz, O. (2005). *Hizmet pazarlaması*. Ankara: Turhan Kitabevi, 48.
- İslamoğlu, A.H., Candan, B., Haciefendioğlu, Ş., Aydın, K. (2006). *Hizmet pazarlaması*. (1. Baskı). İstanbul: Beta Basım A.Ş., 18.
- Kaya, S. (2005). *Sağlık hizmetlerinde sürekli kalite iyileştirme*. Ankara: Pelikan Yayınları, 3, 14.
- Kavuncubaşı, Ş. (2000). *Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Kesgin, C. ve Topuzoğlu, A. (2006). Sağlık Tanımı; Başağıkma. Journal of İstanbul Kültür University, (3), 47.
- Kotler, P. (1997). *Marketing management: analysis, planning, implementation and control*. (9. Baskı). New Jersey: Prentice Hall International, Inc., 467.
- Kozak, N., Özel, Ç.H., Yüncü, D. (2011). *Hizmet pazarlaması*. (1. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık, 9.
- Murat, G., Çelik, N. (2007). Analitik hiyerarşi süreci yönetimi ve otel işletmelerinde hizmet kalitesini değerlendirme: Bartın örneği. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 2.
- Öztek, Z. ve Kubilay, G. (2008). Toplum Sağlığı Hemşireliği. (3. Baskı). Ankara: Palme Yayıncılık.
- Öztürk, S.A. (2007). *Hizmet pazarlaması*. (7. Baskı). Eskişehir: Ekin Yayınevi, 3, 20.
- Parasuraman, A., Zeithaml, V.A., Berry, L.L. (1985). A conceptual model of service quality and its implications for future research. *Journal of Marketing*, 49(Fall), 41-50.
- Serbest, N. (2006). *Sağlık sektöründe hizmet kalitesi ve müşteri tatminin ölçülerek davranışlar üzerindeki etkisinin bulunmasına yönelik model çalışması (Yüksek Lisans Tezi)*. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 54.
- Sevim, Ş., Akdemir, A., Vatanserver, K. (2008). Lojistik faaliyetlerinde dış kaynak kullanan işletmelerin aldıkları hizmetlerin kalitesinin değerlendirilmesine yönelik bir inceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 13(1), 10.
- Seyran, D. (2004). *Hizmet kalitesi: modeller ve hizmet kalitesine yeni bir bakış açısı*. İstanbul: KalDer Yayınları, 19, 38.
- Sözen, C. (2003). Hemşirelikte Yönetim. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Şimşek, M. (2007). *Kalite yönetimi*. (5. Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları, 5.
- Taşkesenlioğlu, Z. (2010). *MÜSİAD Araştırma raporları:63. 2009 yılı hizmet sektör raporu*, 9.
- Tengilimoğlu, D., Işık, O. and Akbolat, M. (2012). Sağlık İşletmeleri Yönetimi. (5. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Uğurluoğlu, Ö. ve Çelik, Y. (2005). Sağlık Sistemleri Performans Ölçümü, Önemi ve Dünya Sağlık Örgütü Yaklaşımı. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 8(1), 7.
- Ünal, D. (2014). Önsöz. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 8, IX.
- Yerebakan, M. (2000). Özel Hastaneler Araştırması: Mevcut Durum, Sorunlar ve Çözüm Önerileri. İstanbul: İTO Yayınları.
- Kolmogorov-Smirnov (K-S) Testi. Erişim tarihi: 20 Ağustos 2016.
<http://www.istatistikanaliz.com/kolmogorov-smirnov-testi.asp>
- Toplam kalite yönetimi ve kalite kavramları. Erişim tarihi: 28 Mayıs 2016.
<http://www.merih.net/ml/whulkuz11.htm>